

જાહેરાત સંગ્રહ

૧૮, ૨૧૨૬૧ સો.

GUJARATI KAHEVAT SANGRAHA

OR

A COLLECTION OF GUJARATI PROVERBS

મુજીસ મનસાલ અધેશ.
મુજીસ, મનસાલ,
મુજીસ.

BY

(The Late) ASHARAM DALICHAND SHAH

જાહેરાત સંગ્રહ

SECOND EDITION

2000 COPIES

DR. RAJHANS L. DAVE
M.B.E., M.A. (London) U.K.
19, "RAJHANS", Sharda Society,
Paldi, AHMEDABAD-380 007.

A. D. 1923

Samvat 1979

Price Rs. Four

All Rights Reserved.

Printed by Manilal Itobaram Desai at
THE GUJARATI PRINTING PRESS,
No. 8, SASSOON-BUILDINGS, CIRCLE, FORT,
BOMBAY.

Published by Mulchand Asharam Shah,
OUTSIDE PANCH KUWA GATE, NEAR MADHAV BAG,
AHMEDABAD.

ગુજરાતીના પ્રાદ્યાપ
ગુજરાત રાજ્ય
ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ અપ્રાદ્યાપ

તથા

પ્રાચીન દોહરાઓ, સાખીઓ ઇત્યાદિ

કર્તા

સ્વ. આશારામ દહીચંદ શાહ

ખીલ આવૃત્તિ

પ્રત ૨૦૦૦

વિક્રમ સંવત્ ૧૯૭૯

સને ૧૯૨૩

ક્રીમત રૂપિયા ચાર

આ પુસ્તકના સર્વ હક ક્રાંતિ સ્વાધીન રાખ્યા છે.

૩૧૬-૧

૨૧૧૬૭૫૧

(૭૭૭)

સામુન બિલ્ડિંગ, સર્કલ, કોટ, મુંબઈ.
“ગુજરાતી” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં
મણિલાલ ઇન્દુભાઈ દેસાઈએ તૈયાર.

28596

28596

પ્રકાશક

મૂળચંદ આંશારામ શાહ,

પાંચ ફૂરા દરવાજા બહાર, માધવપાલ પાસે

અમદાવાદ.

—મી. શિલ્પી દલિયંદ

જન્મ
વે. સં. ૧૮૬૮ મદરાસિયરાયી,
(તા. ૮-૨-૧૮૪૨)

અવસાન
વે. સં. ૧૯૭૭ ફાલ્ગુન વદ ૩
(તા. ૨૬-૩-૧૯૨૧)

અર્પણપત્રિકા

અખંડ પ્રૌઢપ્રતાપી વૈકુંઠવાસી મહારાજ
ઠાકોર સાહેબ શ્રીમાન્ રવાળ સાહેબ,
સંસ્થાન મોરબી.

જે શ્રીમાન્ મહારાજશ્રીએ

વિક્રમ સંવત્ ૧૮૮૪ ના આવણ શુક્લ પક્ષની અષ્ટમીને દિવસે
મયૂરપુરી(મોરબી)માં જન્મ લીધો, વિક્રમ સંવત્ ૧૯૦૨ માં
પુત્ર્ય પિતા મહારાજ ઠાકોરસાહેબ શ્રીપૃથ્વિરાજજીનો સ્વર્ગવાસ
થવાથી રાજ્યનો ભાર પોતાના શિરપર લીધો, અને એવા પ્રકારનું
રાજ્યનીતિમુખું તથા કાર્યકુશળતા દર્શાવ્યાં કે, એજન્સીના
અમલદારો, ભાયાતો અને પ્રજાજનો સંતોષ પામ્યા.

રાજ્યની આખાદી વધારી, આમદાની વધારી, રાજ્યવૈભવ
વધાર્યો, રેવન્યુ ખાતું સુધાર્યું, રૈયતને વાજબી ન્યાય મળે એવાં
ધોરણો આપ્યાં, અને લોકોના જનમાલનું રક્ષણ એવું ઉત્તમ
પ્રકારનું કર્યું કે, મોરબી વેપારનું મોટું મથક થયું, આ આખાદીના
પરિણામે રાજ્યની તીજેરી પણ તર થઈ.

રાજ એ પ્રજાના માતાપિતા છે, એમ માનીને પ્રજાપર પ્રીતિ
ધરાવનારાઓ, પ્રજાના કલ્યાણમાં સર્વદા પ્રસન્ન રહેનારા, એવા
સર્વ શુભશુણ્યસંપન્ન મહારાજશ્રીની સેવા બળવવાની મને તક
મળી. શ્રીમાન્ મહારાજશ્રીની મારા પર કડ્ડણદષ્ટિ હતી, એ કૃપા
કડ્ડણદષ્ટિ વડે દરીને નિરંતર મારી સંભાળ લેતા. પિતાશ્રીની પેઠે
ભાવ રાખતા. એવા શ્રીમાન્ મહારાજશ્રીનો વિક્રમ સંવત્ ૧૯૨૬
ના માહા શુક્લ પક્ષમાં વૈકુંઠવાસ થયા છતાં એ દિવસારનું સ્મરણ
હજી સુધી જેવું ને તેવું રહ્યું છે ને મારી હંદગી સુધી કાયમ રહેશે.
એ સંઘળા આભારના યત્નથી સ્મરણ માટે આ લઘુ પુસ્તક એ
પ્રતાપી વૈકુંઠવાસી મહારાજશ્રી ઠાકોરસાહેબ શ્રીરવાળ સાહેબને
પ્રેમપૂર્વક અર્પણ કરીને આનંદ પામું છું. શ્રીપરમાત્મા વૈકુંઠવાસી
મહારાજના પવિત્ર આત્માને શાંતિ આપે. તથાસ્તુ.

શાહાપુર અમદાવાદ,
વિજયાદશમી સં. ૧૯૬૭.

} આશારામ દલીયંદ શાહ

પ્રસ્તાવના

(પહેલી આવૃત્તિ)

“કહેવત એટલે ડહાપણવાળા મનુષ્યોનાં વચનબાણ”

(હર્ષર્ષ)

દુનિયાની દરેક ભાષામાં વધારે ઓછી કહેવતો એટલે જાણણા હોય છે, અને કહેવતોના અર્થ જૂદા જૂદા વિદ્વાન અને અનુભવી લેખકોએ જૂદા જૂદા કીધા છે તે છતાં તેમાંથી સામાન્ય અર્થ તો એકનો એક જ નિકળે છે. કહેવત એટલે શું? જવાબ એટલો જ છે કે “પરંપરાથી” લોકોમાં કહેવાતાં ખેડરૂપ, દંડાંતરૂપ વાક્યો કે વચનો.”

દરેક ભાષામાં લખાણોની રચનાત નહોતી થઈ તે પહેલાંથી જ પ્રજાનો અનુભવ અને ડહાપણ કહેવતો દ્વારા આહાર પડ્યાં છે. એ કહેવતોથી ડહાપણ એક માણસને મ્હોડેથી ખીજ માણસને મ્હોડે એક જમાનાથી ખીજ જમાનામાં વારસા તરીકે ઉતરતું આવેલું છે.

રીતભાતો, આચાર, વિચાર, ધર્મશ્રદ્ધા, વેહેમો અને નીતિરીતિ ઉપર તે પ્રજાની કહેવતો પ્રકાશ પાડે છે. પ્રજાની ઉપર જે ચીજ વધારે અસર કીધી હોય છે, તે કહેવતો મારફતે પ્રકટ થાય છે.

નહિ લખેલા કાનુનો અને પાઠો તરીકે ધણાક ઉપયોગી હુન્નરઉદ્યોગની ચાવીઓ તરીકે કહેવતો એક મ્હોડેથી ખીજે મ્હોડે અને એક જમાનાથી

૧ કહેવતોના અર્થ યુરોપીયન વિદ્વાનો આપણને નીચે પ્રમાણે સમજાવે છે
“તત્વજ્ઞાનના ખંડેરોમાંથી સુંઠી કઢાડેલા કકડાઓ, ખચાવેલા ચોસલાંચો.

(એરિસ્ટોટલ)

“પ્રાચીન વખતના કુંડાં વચનો હંદગીમાં વપરાયેલાં તે કહેવતો. (એગ્રીક્લા)

“ડહાપણના કટકા.” (લોર્ડ ડીઅરાયેલી)

“લાંબા ડહાપણમાંથી ખેંચી કઢેલા કુંડા વાક્યો.” (સરવેન્ટીસ)

“લોકોથી વારંવાર બોલાતાં કુંડાં વાક્યો.” (ડોક્ટર બ્રેનસન)

“કર્તી વગરના વાક્યો.” (આર્યખીરાપ ટ્રેન્ચ)

“લોકોની વાણી.” (હોલેવ)

“વિચારના તત્વનું આકરૂં વચન.” (ટમ્પર)

“એક માણસની સમયસૂચકતા અને ધણાનું ડહાપણ.” (એમર્સન)

ખીજા જમાનામાં ઉતરવા લાગી તેથી આપણે માનીશું કે કહેવત એટલે માણસાઇ સ્વભાવ અને દુનિયાર્થ ઉઠાપણનો સીકો છે, અને જે સીકો પ્રજા એકમતે જમાનાના જમાના સુધી સ્વીકારે છે તેજ કહેવત કહેવાય. લોક-મત ને લોકપસંદગીવાળાં વચનો જ કહેવત ગણાય છે. જે વચનો લોકોને મ્હોડેથી બોલાઈચિવાઈને પ્રજામાંથી પસાર થયાં નથી તે વચનો કહેવત તરીકે ગણાય જ નહિ.

કહેવતો એ પ્રજાનો સીકો અથવા ચાપણ છે અને એ ચાપણ પુસ્તકના આકારમાં નથી પ્રજાને માટે જાળવી રાખવી એ એક લાભદારી કામ છે.

કહેવતનો ઉપયોગ કેળવણેલા વર્ગ કરતાં વગર કેળવણેલાં માણસો વિશેષ કરે છે, એમ દુનિયામાં જાહેર થયું છે, અને તેથી આ હુંકાં આકારમાં સમાયેલું જે ઊંડું ઉઠાપણ એક પ્રજાના સામાન્ય ઉઠાપણની ચાવીકુંચી ગણી શકાય તે ઉઠાપણ જુના લોકોના અનુભવનું સત્ત્વ છે. એ નવી પ્રજાના ઉપયોગ માટે અંગ્રહ કરી રાખવાની આવશ્યકતા છે. દુનિયાની દરેક ભાષામાં થોડી વધારે કહેવતો ચાલે છે ને તેનો વપરાસ ચાલતો આવેલો છે, પણ એ સઘળી ભાષાઓ કરતાં સ્પેનિશ ભાષામાં કહેવતોનો ભંડોળ વિશેષ છે, અને તેનો ઉપયોગ પણ ખીજા પ્રજા કરતાં એ લોકો વધારે કરે છે.

જે પ્રજા આનંદી, ઉત્સાહી અને અનુભવમાં આગળ વધેલી હોય છે, તે પ્રજામાં કહેવતો વધારે જન્મ લે છે ને વધારે ઉપયોગમાં આવે છે.

કહેવતો એ માણસાઇ ઉઠાપણનો નમુનો છે, અને એ ઉઠાપણનો નમુનો અનેક જૂલચૂકની આપણને ચેતવણી આપે છે, અને તેથી કહેવતોનો લક્ષ્યપૂર્વક અભ્યાસ કરવામાં આવે તો આ સંસારમાં સંપૂર્ણ સુખ ભરેલી હંદગી ભોગવવાને મનુષ્ય શક્તિવાન થઈ શકે એમાં કાંઈ સંદેહ નથી, કારણ કે મનુષ્યની હંદગીમાં કેમ વર્તવું, પારકાઓના સંબંધમાં કેવી રીતે તપાસી સાવચેતી રાખીને ચાલવું, તે આપણને કહેવતો જ શિખવે છે.

માણસની હંદગીમાં ઉત્તા તરેહવાર સલાહો અને મુશ્કેલીઓ શાંત કરવા માટે નવીનવી સૂચનાઓ, શિખામણો તથા સાવચેતીના ધડાઓ, આપણને કહેવતો પૂરા પાડે છે.

કહેવતોની ખૂબી કે જેથી આપણા મન ઉપર વારંવાર અને ઊંડી અસર થાય છે, તે તેઓની અંદર સમાયેલું ઉઠાપણ છે. આવું ઉઠાપણ જે ભાષા વિશેષ ધરાવે તે ભાષા ભાગ્યશાળી હોવી જોઈએ, અને આવી ભાષાનો ઉપયોગ કરવાને ખીજા શીખે તેમ જ કેળવણેલો વર્ગ કરે તો તે બેશક વધારે ખીલી શકે.

Disrael says: "Proverbs embrace the wide sphere of human existence, they take all the colours of life, they are often exquisite strokes of genius, they delight by their airy sarcasm or their caustic satire, the luxuriance of their humour, the playfulness of their turn and even the elegance of their imagery, and the tenderness of their sentiment. They give a deep insight into domestic life and open for us the heart of man, in the various states which he may occupy. A frequent review of proverbs should enter into our readings; and although they are no longer the ornaments of conversations, they have not ceased to be the treasures of thoughts."

કહેવતો એ મનુષ્યનું અસ્તિત્વ બહોળા ભાગમાં દર્શાવે છે. હંદગીના જૂદા જૂદા સંધના રંગ તે અદ્ભુત કરે છે. કહેવત એ અછતના સર્વોત્તમ ટકારા છે, એજ તેમની હવાઈ નિંદા અથવા તિરસ્કારથી આનંદ આપે છે. એમાં રહેલી રમૂજની વિપુલતાથી તથા તેમના સારના મરોડથી રમતગમત થાય છે, તેની બનાવટની શ્રેષ્ઠતાને લીધે તથા તેમાં રહેલાં સત્તની નરમાશને લીધે પણ આનંદ આપે છે.

કહેવતો ધરસંસારના વ્યવહારનું જીકું જ્ઞાન આપે છે અને માણસો હંદગાનીની જૂદીજૂદી સ્થિતિ ભોગવે છે તે સર્વમાં માણસનું અંતઃકરણ આપણે માટે ખુલ્લું કરે છે.

કહેવતનું વારંવાર અવલોકન આપણાં વાંચનમાં આવવુંજ જોઈએ, અને વાતચીતનો શણગાર એ હવે કહેવત તરીકે નથી, તોપણ વિચારનો ખજાનો તો છે, છે ને છેજ.

લોહ ડિઝરાયલી

આપણી ગુજરાતી ભાષામાં કહેવતોનો લંડોળ ખીછ ભાષાઓની માફક સારો ભરેલો છે, અને એ કહેવતોનો અહીંતહીં છિન્નભિન્ન થયેલો વેરાઈ પડેલા ખજાનોનો જો સંગ્રહ કરવામાં આવે તો પ્રગળે આશિર્વાદ ૩૫ થઈ પણા વિના રહેજ નહિ.

ગુજરાતી ભાષામાં આજ મુઘીમાં કહેવતોના નાના મોટા સંગ્રહ પુસ્તકના આકારમાં પ્રગટ થયા છે, તે છતાં હજી ઘણી કહેવતો જનસમૂહને મોડે મોલાય છે; ને તે અપ્રસિદ્ધ રહી ગયેલી જણાય છે. જનસમૂહને મોડે રહેલી એવી કહેવતો જો ખરે ઉત્સાહ, ખરી ખંતથી એકઠી કરવામાં

આવે તો ગુજરાતી ભાષામાં કહેવતોનો ખેશક વધારો થાય અને એ વધારો સૌને (નવી પ્રજાને આશિર્વાદ રૂપ) ઉપયોગી થઈ પડે, એમાં કશો શક નથી. એવા ધરાદાથી આ નાનો સંગ્રહ બહાર પાડવામાં આવ્યો છે.

કહેવતોની કિંમત વિદ્વાન અને લેખક માણસોજ જાણે છે. કહેવતો એ વિદ્વાન માણસોના મ્હોઝામાંથી નીકળેલાં વચનબાણ છે. એ વચન-બાણ જે મનુષ્યના હૃદયમાં વાગે છે, તેને અસર કરે છે. અને તેથી ભાષણોમાં તથા લખાણોમાં કહેવતો બહુ બહુ કામ કરે છે.

કહેવત વગરની ભાષા રસકંસ વગરની, લુપ્તી લાગે છે. કહેવતથી ભાષણો ને લખાણો ઝમકદાર, રસદાર લાગે છે. “હાવેલ” કહે છે કે, “આપણે લોકવાણીને દેવવાણી કહીએ છીએ, ત્યારે કહેવતો એક લોકવાણી વગર ખીજું શું છે? તે પહેલવહેલી ઘડાઈ અને પછી લોકોની પસંદગીથી વાતચીતમાં ફેલાણી, તેથી તેના વજન અને વધારામાં શ્રેષ્ઠતા હોવી જોઈએ.

આરખી કહેવત છે કે, “જેમ નીમક વગરનું ભોજન લુપ્તું તેમ કહેવત વગરની ભાષા લુપ્તી” એ યથાર્થ છે. નીમક વગરનું ભોજન શીકું લાગે છે, તેમ કહેવત વગરનાં ભાષણો અને લખાણો શીકાં નિરસ લાગે છે. ગમે એવું ભોજન હોય, પણ નીમક વગર સ્વાદદાર લાગતું નથી, તેમ ગમે એવું સુન્દર અને અલંકારયુક્ત લખાણ તથા ભાષણ કહેવતો વગર ઝમકદાર લાગતાં નથી. તેથી કરીને કહેવતોના અભ્યાસની બહુજ આવશ્યકતા છે.

કહેવતોનો અભ્યાસ પસંદ કરવા લાયક અને ઉપયોગી છે. માણસાઈ અનુભવ અને અવલોકનની ટોચ પણ શાખા એવી નહિ હોય કે જે કહેવતો-માંથી બાકી રહી હશે. આપણે આગળ જોઈ ગયા છીએ કે કહેવતો એ વિદ્વાન પુરુષોનો અનુભવ અને હકાપણનો સિદ્ધાંતસાર છે, અને એ સિદ્ધાંત-સાર મનુષ્ય માત્રને બહુજ અસર કરે છે. અનુભવીઓના અનુભવથી સિદ્ધ થયેલાં એ વચનો છે. એ વચનો હાંખા વખતના પરિપક્વ વિચાર અનુભવનો સાર માત્ર છે, અને તે કદાપિ અસત્ય હોતો નથી. તે બતાવવાને કટલાંક સાધારણ કહેવતોની મતલબ આપણે ઉકેલીશું:

બાર ટાપે બોલી બદલે, તરવર બદલે શાખા;

જાતે દારૂ કેશ બદલે, લખણ ન બદલે લાખા.

“બાર ટાપે ભાષા બદલે” તે કટલે દરજ્જે સત્ય છે તેની આપણે તપાસ કરીશું. કાઠિયાવાડ ઇલાકામાં ગોહિલવાડ, હાલાર, જાલાવાડ અને સોરઠ એવા પ્રાંતો આવેલા છે. હાલાર પ્રાંતમાંથી “બ” અક્ષરને હાંકી

મૂકવામાં આવ્યો છે. ખ ને બદલે એ લોકો “ર” અક્ષર વાપરે છે, જેમકે વારી, ગોરી, કાર, ખીર, ગાર, કરસીઓ વિગેરે. પછી એ પ્રાંતમાં જનમનગરમાં “શ”ને ઠેકાણે “સ” વપરાય છે: જેમકે, “શું”ને ઠેકાણે “સું;” જર્ઘશુંને બદલે જર્ઘસું; “આવીશું” ને ઠેકાણે “આવીસું.” ગુજરાતમાં કહડી, કહડાડવું, કહેવાય છે, ને એ પ્રાંતમાં કઢી, કાઢવું ઇત્યાદિ વપરાય છે.

આલાવાડમાં ક, ખ, ગ, ઘ કુટાર્થ ગયા છે. આ અક્ષરોને બદલે કેટલાક ઠેકાણે ચ, છ, જ વપરાય છે; જેમકે, “કીકો” ને બદલે “ચીકો,” “કાકી” ને બદલે “ચાચી,” “ક્યાં” ને બદલે “ચ્યાં;” “ખીચડી” ઠેકાણે “શીચડી;” “ખીંટી” ને બદલે “શીંટી;” “ધી” ને ઠેકાણે “ઝી.”

ગોદાવરામાં ચ, છ ને બદલે “સ” બોલાય છે; જેમકે, ચાહ ને ઠેકાણે “સાહ;” “ચોટલી” ને ઠેકાણે “સોટલી;” “ચાર” ને ઠેકાણે “સાર” વિગેરે. સોરઠમાં “છું” ને બદલે “છ” વપરાય છે; જેમકે, “જાયે” છ,” “આવેછ;” “મને” ઠેકાણે “હુંને” લખાયબોલાય છે.

સુરત તરફ પણ “શ” ને ઠેકાણે “સ” બોલાય છે; વખતે “હું” “શીએ”ને બદલે છેડે “અ” વંપરાય છે; જેમકે, “આવેઅ,” “જાયેઅ,” “ખાયેઅ.” વળી જૂતકાળનો પ્રત્યય યા વિગેરે તે આંહીની માફક ક્રિયા-પદને છેડે નહિ મેલતાં વચ્ચે “ય” મૂકે છે; જેમકે, “આયવા,” “લાયવા,” “ખોયલા.” વળી કેટલાક વાક્યો વિચિત્ર રીતે બોલાય છે; જેમકે “ખોલહા તો મારી લાખહા.” તેમજ વડોદરા અને ચરોતર ભણી પણ કેટલાક શબ્દોમાં તદ્દાવત પડે છે. ચરોતર તરફ “ગામ”ને બદલે “ગૌમ,” “છ”ને ઠેકાણે “એ,” જેમકે, “ખીંપળા”ને ઠેકાણે “યેંપળો,” “લીમડા”ને ઠેકાણે “લેમડો.” મતલબ કે “બાર કાપે ભાપા બદલે” એ કહેવત ઉપલાં દૃષ્ટાંતોથી યથાર્થ ઠરે છે.

“લાખાહુ ન બદલે લાખા” એ પણ સત્ય જ છે. જે દેવ પડે છે તે ટળતી નથી. કૃતરાંની પૂછડીને ગમે તેટલી વાર સુધી ભોંયમાં દાટો કે રાખો, પણ પાંસરી ન ચતાં જ્યારે થાય કે વાંટી ને વાંટી જ રહેવાની.

“ભલાં ભવો નવ વીસરે, નગુણા ના’વે ચિત;”

કાળી ઊન કમાણસાં, ચહડે ન દુળે રંગ.”

અર્થાત ભલાં માણસો ભવોભવ વીસરે નહિ ને નગુણા એટલે ગુણ વગરનાં માણસો સ્મરણમાં પણ આવે નહિ; એટલે તેની યાદી પણ ન રહે.

કાળી ઊન, કમાણસ એટલે નકારાં મનુષ્યોને ગમે તેવો રંગ ચહડાવીએ, પણ તેના પર ખીજો રંગ ચહડે જ નહિ; જે રંગ છે તેનો તે જ રહે.

આવી રીતે કહેવતોમાંથી અનેક બોધ મળી શકે છે.

“ત્રીન જનોડા સંગ ન કીજે, લંગડ, બુચક, કાનેકા”

“લંગડો, બુચો ને કાણો” એ ત્રણેનો સંગ ન કરવો. મતલબ એ ત્રણેનો સંગ કરવાની જરૂર પડે તો તેનાથી સાવચેત રહેવું, કારણ કે તેમનામાં કાંઈક કપટભાવ પાથરવાની ને લોહાને છેતરવાની ખીબ લોહા કરતાં વિશેષ કળા હોય છે.

કહેવતો સાધારણ રીતે બોલી જવાની નથી, પણ તેનો ખાસ અનુભવ કરવાનો હોય છે. અનુભવ અભ્યાસ વગરનો યતો નથી અને અભ્યાસ પણ હિંડાણ યતનથી કરવાનો છે. બાકી અર્થને બદલે અનર્થ પણ કહેવતોના અભ્યાસ વગર એકલા ગોખવાથી થાય છે.

“કાણીઆ નર કોઠ સાધુ, કોઠ નિર્ધન ટાલીઆ,”

કહેવત કહેવાય છે. તેનો અર્થ એવો છે કે, “જેના માથામાં ટાલ પડી હોય, તે કોઈક જ નિર્ધન હોય છે.” મતલબ ટાલવાળો માણસ શ્રીમંત જ હોય. આ કહેવત સામુદ્રિક વિદ્યા પ્રમાણે જેના માથામાં સ્વાભાવિક “તાલ” હોય તેને જ માટે છે. તે ઉપર એક દૃષ્ટાંત છે કે:—

કોઈ એક માણસને સામુદ્રિક શાસ્ત્ર જાણનારાએ કહ્યું કે, “જેના પગમાં ઉર્ધ્વ રેખા હોય, તેના નસીબમાં ચઢવાને ઘોડું મળે.” પણ તે માણસ મૂર્ખ હતો તેથી સામુદ્રિક શાસ્ત્રવેત્તાની કહેવાની મતલબ તે ન સમજ્યો. તે માણસના પગમાં ઉર્ધ્વ રેખા નહોતી તેથી તેણે એક લોહાંતો ચીપિયો અગ્નિમાં લાવ્યોજ તપાવ્યો ને પોતાના જમણા પગમાં દબાવ્યો ને ઉર્ધ્વ રેખા સરખી નિશાની કીધી. માંસ બળી જવાથી કેટલાક દિવસો સુધી તેને બિજાનામાં રહેવું પડ્યું ને અંતે પગમાં કાયમની ખોડ આવી, તેથી લાકડાંની ઘોડી વડે ચાલવાનો વખત આવ્યો. એક દિવસ તેને પેલો સામુદ્રિક શાસ્ત્રવેત્તા માર્ગમાં મળ્યો તેને પેલા મૂર્ખાએ કહ્યું કે, ‘તમે મને તે દિવસે કહેતા હતા કે જેના પગમાં ઉર્ધ્વ રેખા હોય તેને બેસવાને ઘોડી મળે છે, તે મને કેમ ન મળી? મારા પગમાં ઉર્ધ્વ રેખા પાડી છે તે જુઓ.’ શાસ્ત્રવેત્તાએ જવાબ દીધો, ‘અમારું કહેવું કોઈ દિવસ અસત્ય ન જ હરે; તમને પણ તમારી ઉર્ધ્વ રેખાનું ફળ મળ્યું છે. જેવી તમારી ઉર્ધ્વ રેખા તેવું તેવું ફળ. જે સ્વાભાવિક ખરી ઉર્ધ્વ રેખા હોત તો તમને ખરી ઘોડી બેસવાને માટે મળત; પણ તમોએ તમારા પગમાં હસ્તકૃત ઉર્ધ્વ રેખા પાડી તો તમને હિંદગી સુધી હસ્તકૃત લાકડાની ઘોડી મળી છે તે લખને દરો.’

મતલબ, કહેવતનો ખરો ભાવાર્થ જાણ્યા વગર તેનો ઉપયોગ વ્યવહારમાં ન મૂકવો જોઈએ.

મારી છંદગીમાં હું કાઠિયાવાડમાં ઘણાં અનુભવી માણસોના સમાગમમાં આવેલો હોવાથી કહેવતો અને સાખીઓ, દુહાઓ અને રાદડીઆઓ સાંભળવામાં આવતા અને એવા સાહિત્યની જિજ્ઞાસાથી તથા મારા મિત્ર ખાન બહાદુર બેજનજી મહેરવાનજી ડમરી તથા બીજા મિત્રોની પ્રેરણાથી આ નાનું પુસ્તક પ્રકટ કરવાનું બન્યું છે.

વાંચનાર જોઈ શકશે કે આપણી ગુજરાતી ભાષામાં અદ્વિતીયી વેરણુ છેરણુ થઈ પડેલી કહેવતોને ચુંટી કાઢીને આવા આકારમાં ગોઠવવી એ કામ બનતા પ્રયાસથી કર્યું છે.

દરેક કહેવત કાંઈ ને કાંઈ કારણસર જન્મ લે છે, તેથી તેનું મૂળ જાણવાને દૃષ્ટાંતો હોય છે, પણ જો એ દરેક કહેવતોનાં મૂળ ઊકેલવામાં આવે એટલે તેનાં દૃષ્ટાંતો આપવામાં આવે તો પુસ્તક બહુ મોટું થઈ પડે ને તેથી ટૂંકા નમુના તરીકે કાઢી કાઢી કહેવતને લગતા ટુંકામાં દૃષ્ટાંતો યોગ્ય સ્થળે આપવામાં આવ્યાં છે.

કહેવતોની પાછળ મુલાપિત દુહાઓ તથા એવાં જ જાણીતા પુરૂષોનાં બોધદાયક શિક્ષારૂપ વચનો આપવામાં આવ્યાં છે તે વાંચનારને ઉપદેશ રૂપ થઈ પડશે.

આ પુસ્તક ગુજરાતી ભાષા જાણનારને ઉપયોગી થઈ પડશે તો મને સંતોષ થશે.

વિન્યાસરમી ૧૯૧૭,
શાહાપુર, અમદાવાદ }

આશારામ દલીચંદ શાહ

૫૭૫૬૭

બીજી આવૃત્તિ સંબંધે બે બોલ

આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ સને ૧૯૧૧ માં પ્રસિદ્ધ થયા બાદ તેના સંબંધમાં જે જે અભિપ્રાયો દર્શાવવામાં આવેલા તે લક્ષમાં રાખી નવી આવૃત્તિ બહાર પાડતી વખતે તેમાં યોગ્ય સુધારો વધારો કરવાનો મહારા સદ્ગત પૂજ્યપિતાએ વિચાર રાખેલો. તે ઉપરાંત આ પુસ્તકના વિષયમાં પોતે એટલો રસ લેતા કે પોતાની વૃદ્ધાવસ્થા છતાં તેમાં બને તેટલો વધારો કરવાને તેમનો પરિશ્રમ ચાલુજ હતો. તેને પરિણામે ઘણી નવી કહેવતો, પ્રાસ્તાવિક દોહરા અને કોઈ કોઈ સ્થળે કહેવતને લગતી નવી વાતો ઉમેરતા ગયા. આ કામ પોતે ઘણા આનંદ અને આગ્રહથી કરતા તે તેમના પરિચયમાં આવનારાઓ સારી રીતે જાણે છે.

સંવત્ ૧૯૭૭ ની ફાલ્ગુન વદ ૪ તા. ૨૬-૩-૧૯૨૧ ને શનિવારે તેમનું અવસાન થયું ત્યાર પહેલાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે બીજી આવૃત્તિને સાર પોતાને હાથે લખેલા સુધારા વધારા બધા તૈયાર હતા.

એમની હયાતીમાં આ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થઈ શકી હોત તો એમને પોતાને ઘણો સંતોષ થયો હોત, એટલુંજ નહીં પણ છપાવવાનું કામ એમની પોતાની નજર આગળ થવાનો લાભ પણ મળી શકત, પણ દેવથોગે તે બની શક્યું નહીં.

એમના સ્વર્ગવાસ બાદ થોડા વખતમાં હસ્તલિખિત પ્રત તપાસી જઈ તેને છપાવવા લાયક સ્થિતિમાં મુકવાનું કામ મ્હેં શરૂ કર્યું, અને ૧૯૨૧ ના સપ્ટેમ્બર માસમાં આ પુસ્તક ગુજરાતી પ્રેસમાં છાપવાને આપ્યું. હાલના સંલોગોમાં છાપખાનામાં પણ વિલંબ થાય છે તે પ્રમાણે આ પુસ્તકના સંબંધમાં પણ કેટલેક અંશે થયું છે.

છાપવાને માટે આ પુસ્તકની નકલ તૈયાર કરવામાં સ્વર્ગસ્થના વૃદ્ધ સ્નેહી. રા. ત્રિભુવન જગજીવન બનીએ મહારા પિતાશ્રી પ્રત્યે તેમના પૂજ્ય ભાવથી શ્રમ લીધો છે તેને સાર તેમનો ઉપકાર માનું છું.

છાપવાના કામમાં બનતી સંભાળ રાખવા તથા વખતો વખત યોગ્ય મૂલ્યનાઓ કરવા બાબત પ્રેસના માલિક રા. મણિલાલ ધ્વજારામ દેસાઈનો આભાર માનું છું.

મહારા પિતાશ્રીના આગ્રહપૂર્વક લીધેલા શ્રમનું ફક્ત વાચક સમક્ષ મૂકતાં મને એમના અનેક ગુણો તથા ઉપકારોનું સ્મરણ થાય તે સ્વાભાવિક છે; મને માત્ર સંતોષ એટલો જ છે કે તેમના વાતસલ્ય તથા અગણિત ઉપકારોનું ત્રણ બીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવામાં મહારા ભાઈને મદદરૂપ થઈ ચલ્લિચલિત પણ ઓછું કરવા પ્રયત્ન કરી શક્યો છું.

પેડર રોડ, મુંબઈ }
વિજયા દશમી, સંવત્ ૧૯૭૯ }

લલિતભાઈ આશારામ શાહ

સાંકળીઉં

અનુક્રમિક

પાનું

૧	લુદા લુદા મથાળા નીચે વિપયવાર કહેવતો ...	૧ થી ૨૮૫
૨	કાઇ મથાળા નીચે આવી શકે નહીં તેવી અક્ષરવાર અનુ- ક્રમમાં કહેવતો ૨૮૬-૩૬૧	
૩	પ્રાસ્તાવિક દોહરા, વિગેરે નીચેના મુખ્ય વિભાગમાં...	૩૬૨-૪૨૬
૧	પ્રાસ્તાવિક ૩૬૨	
૨	શુરવીરનું અંગ... .. ૪૨૬	
૩	લુનાગઠના રાખેગારની રાણી રાણુકદેવીના સંબંધમાં પ્રચલિત દોહરા વિગેરે ૪૨૯	
૪	નીતિ ૪૩૨	
૫	ધર્મ ૪૪૪	
૬	પ્રેમ ૪૪૪	
૭	ભેત્રિ... .. ૪૪૭	
૮	શરીરના નાશવંતપણા વિષે ૪૫૨	
૯	ચિંતા ૪૫૫	
૧૦	વેરીનું ચાલે નહીં, ૪૫૫	
૧૧	કવિ પ્રખ્યાત થઈ ગયા તે વિષે ૪૫૬	
૧૨	ઈશ્વર મહિમા... .. ૪૫૬	
૧૩	પરમેશ્વરનું ભજન તથા ચિંતવન ૪૫૭	
૧૪	પરમેશ્વર ઉપર વિશ્વાસ-શ્રદ્ધા રાખવા વિષે... .. ૪૬૧	
૧૫	સત્સંગ ૪૬૪	
૧૬	પરનારી તરફ મોહ નહીં રાખવા સંબંધી ૪૬૭	
૧૭	પતિવ્રતા નારીની રીત ૪૬૮	

જુદા જુદા વિષયવાર કહેવતોના મથાળાનું અક્ષરવાર સાંકળીકું.*

	સંખ્યા	નંબર	પાતું
અકર્મણી પડીઓ કાણો.	૨૧	૯	૮
અક્લ કોઈના જાખની છે.	૮	૩	૪
અક્લનો ઉપયોગ કરવા સંબંધી.	૭	૨	૧
અક્લ બળ કે પૈસા કરતાં વધારે ઉપયોગી છે ...	૧૨	૧	૧
અગ્નિ આગળ ધી આગળ્યા વગર રહે નહીં. ...	૮	૧૮૪	૨૫૫
અબલાળી તો એ રાત.	૯	૧૮૦	૧૦૪
અનવરો ને આંધળો બરાબર... ..	૮	૧૮૨	૧૦૪
*અડખોયનો હથોડો નહીં.		૮૦	
*અડસઠ લેતું બડસઠ.		૨૦૪	
આણુ બોલાવ્યો બોલે તે તરખલાને તોલે. ...	૬	૪૦૧	૧૭૪
*આતિ બલા ન થતાં કાંઈ ટેકા રહેતું તે વિષે. ...		૬૬૬	
આતિશયમાં સાર નહીં.	૧૦	૧૭૮	૧૦૩
આતિશે લાડથી છોકરાં બગડે.	૧૧	૧૮૫	૧૦૬
આતિ પરિચયાદનાદરે ભવતિ.	૨૩	૧૫૮	૯૫
અર્ધવસાનું માનવી, વીસ વસાનું છુગડું. ...	૩	૧૮૮	૧૦૭
અર્ધો મુકીને આખીને ધાય, તે અર્ધો પણ ખોઈ બેસે.	૮	૧૭૬	૧૦૨
અત્ર તેવા એડકાર	૫	૧૮૬	૧૦૬
અત્ર વસ ને આખર એ ત્રણની તાણ. ...	૧૯	૧૮૭	૧૦૬
*અપવાસીને ઘેર દોડ્યાં		૧૦૯	
અડીણના બંધાણીઓના સંગ્રંથમાં.	૮	૭૪૩	૨૮૨
અબી બોલ્યાને અબી ફેક	૧૫	૧૨	૧૦
અવસર ગયે બુધ ક્યા કરની	૧૬	૧૬	૧૩
*અવસરે નહીં ભૂલતાં (અવસર સાચવી લેવા વિષે)		૧૭	
અવળ ચંદી રાંડ જેવો	૬	૪૧૯	૧૭૬
*અરાક્ય ખાખતો.... ..		૧૦૯	
અસી જવાન નરબલેત સાધુ, કુરૂપ નારી પતિવ્રતા.	૯	૧૯૩	૧૦૯
અળખામણો આંખના પાટા જેવો.	૪	૨૩૧	૧૨૩
આદતિર્જીલાન કથયતિ.	૫	૧૨૫	૧૧૦
*આગ લાલે તો જલકું કું, જલ લાલે તો કાસકું કું.		૪૦૨	
આગળ દોડને પાછળ ઊડ.	૫	૫૮૭	૨૨૨

* જ્યાં કહેવતોના અનુક્રમ સમુદાયે એક કરતાં વધારે મથાળાં આપેલાં છે ત્યાં પહેલા મથાળા સિવાયના અન્ય મથાળાનું આ ક્રમાંકે * સૂચ્ય મિત્ર છે.

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
ઉંધ બગાડું મોકલે ન બગાડા ઘું	૨	૨૪૩	૧૨૭
હજેલીઆના આઠસો વારસ.	૪	૫૬૦	૨૧૬
ઉજળે લુગડે ડાગ લાગે.	૮	૨૩૬	૧૨૬
ઉજડ ગામની જમી શી બરવી.	૩	૭૪૭	૨૮૪
ઉજડ ગામમાં એરંડો પ્રધાન.	૬	૬૮	૪૬
ઊઠનાં અઠારે વાંકાં	૬	૨૪૫	૧૨૭
ઊઠિ ક્યાં દેકા તો માણસે ક્યાં કાકાં.	૪	૨૪૭	૧૨૭
ઊતાવળારો બાવળા ધીરા સો ગંભીર.	૧૬	૯૭	૬૧
*ઊતાવળીઆ વિધે.		૯૭	
*ઊદય પછી અસ્ત, અસ્ત પછી ઉદય.		૪૮	
ઉદર ધર ધરનાં પરાણાં.	૪	૩૬૭	૧૭૩
ઉલોગ સારાં નસીબનું મૂળ છે.	૧૬	૪૭	૬
ઉધાની માને કુતરા પરણે.	૮	૪૭૩	૧૬૩
*ઉધારે ઊકરડો થાય.		૫૬૩	
ઉને પાણીએ ધર બળે નહીં	૩	૫૮૬	૨૨૩
ઊનું ખાતાં મોઢામાં દાઝયા તે કોને કહેવું!	૮	૬૬૩	૨૪૭
ઉપકારને બદલે અપકાર.	૧૨	૧૧૨	૭૧
ઉપજ્યું તેવું નીપજ્યું.	૧૧	૩૦૪	૧૪૩
ઉપરથી તો આછી બની ભીતરથી તો રામ જાને.	૧૨	૨૩૮	૧૨૬
ઉલટો ચોર કોટવાલને દંડે.	૯	૧૨૨	૭૭
*ઊલમાંથી નીકળી જીવમાં પડ્યા.		૬	
*એક કરતાં બીજું થાય.		૪૬	
એક ઘાએ કુતો ખોદાય નહીં	૪	૨૫૬	૧૩૦
એકતરના છોડમાં અંગારીઓ આવે તે આખું જેતર બાળે	૧૪	૬૬	૪૮
એકડા વગરનાં મીઠાં.	૭.	૨૫૨	૧૨૮
*એક તરફી પ્રીતિ વિધે.		૮૬	
એકથી બે બલા.	૬	૨૫૧	૧૨૮
એક દહાડે બે મર્ચ	૭	૨૫૭	૧૩૦
*એક દુઃખમાંથી છુટવા જતાં બીજું આવે છે તે વિધે.		૬	
એક નકટો સો નકટો કરે.	૧૦	૨૬૦	૧૩૧
*એક નર ને સો દુત્તર		૬૦૬	
એક નાનાં છીઆં	૮	૫૧૨	૨૦૫
*એકનું કંઈ ને લાભ બીજા લઈ જાય તે વિધે.		૧૪૮	
એકનું ગાનું બીજે ઉપાયે.	૯	૨૧૨	૧૩૨
*એક મંથ દો કાચ.		૫૧	

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
હંધ બગાડું મોઢવે ન બગાડા ઘું	૨	૨૪૩	૧૨૭
હંધેલીઆના આઠસો વારસ.	૪	૫૬૦	૨૧૬
હંધળે લુગડે ડાગ લાગે.	૮	૨૩૯	૧૨૬
હંધડ ગામની બમે શી બરવી.	૩	૭૪૭	૨૮૪
હંધડ ગામમાં એરેડો પ્રધાન.	૬	૬૮	૪૬
હંટનાં અઠારે વાંકાં	૬	૨૪૫	૧૨૭
હંટિ ક્યાં દેકા તો માણસે ક્યાં કાકાં.	૪	૨૪૭	૧૨૭
હતાવળાસો બાવળા ધીરા સો ગંભીર.	૧૬	૯૭	૬૧
*હતાવળીઆ વિષે.		૯૭	
*હદય પછી અસ્ત, અસ્ત પછી હદય.		૪૮	
હંદર ઘર ઘરનાં પરાણાં.	૪	૩૬૭	૧૭૩
હલોગ સારાં નસીબનું મૂળ છે.	૧૬	૭	૬
હધાની માને કુતરા પરણે.	૮	૪૭૩	૧૯૩
*હધારે હકરડો થાય.		૫૬૩	
હને પાણીએ ઘર બળે નહીં	૩	૫૮૬	૨૨૩
હનું ખાતાં મોઢામાં દાઝયા તે કાને કહેવું!	૮	૬૬૩	૨૪૭
હપકારને બદલે અપકાર.	૧૨	૧૧૨	૭૧
હપજનું તેડું નીપજનું.	૧૧	૩૦૪	૧૪૩
હપરખી તો આછી બની ભીતરખી તો રામ બને.	૧૨	૨૩૮	૧૨૬
હસ્ટો ચાર કોટવાલને દંડે.	૯	૧૨૨	૭૭
*હલમાંથી નીમળા સુલમાં પડ્યા.		૬	
*એક કરતાં બીજું થાય.		૪૬	
એક ધાએ કુતો ખોદાય નહીં	૪	૨૫૬	૧૩૦
એકભરના છોડમાં એગારીઆ આવે તે આશું ખેતર બાળે	૧૪	૬૬	૪૮
એકડા વગરનાં મીઠાં.	૭	૨૫૦	૧૨૮
*એક તરફી પ્રીતિ વિષે.		૮૬	
એકથી જે બધા.	૬	૨૫૨	૧૨૮
એક દહાડે જે પર્વ	૭	૨૫૭	૧૩૦
*એક દુઃખમાંથી છુટવા જતાં બીજું આવે છે તે વિષે.		૬	
એક નકટો સો નકટો કરે.	૧૦	૨૬૦	૧૩૨
*એક નર ને સો હુતર		૬૦૯	
એક નાનાં છડીઆં	૮	૫૧૨	૨૦૪
*એકનું કહેવું ને સાબ બીજા લઈ જાય તે વિષે.		૧૪૮	
એકનું ચાપું બીજને લયાયે.	૬	૨૧૨	૧૩૨
*એક ધંપ દો કાજ.		૫૧	

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
એક મ્યાનમાં બે તરવાર.	૬	૨૬૩	૧૩૨
એક આપે ને બીજા વારે, તેને ધણી જામના બારિ. ...	૬	૪૫૧	૧૮૭
એ કાંઈ પરમેશ્વરનો દીકરો થઈ ગયો નથી. ...	૫	૨૬૬	૧૩૩
એકું ખાય તે ચોપચાને બદારો.	૪	૬૬૨	૨૪૬
એ તો કાંધીયાના જેવો દુસ્તરંગી છે.	૮	૫૬૬	૨૧૮
એ તો ખરો નર છે	૨૧	૨૭૦	૧૩૩
એ તો ગર્ભશ્રીમંત છે	૭	૨૭૨	૧૩૪
એ તો છરીના બગરેલા છે	૫	૫૬૧	૨૧૬
એની લાકડી ને એનો ખરડો	૩	૨૭૬	૧૩૬
એનું ગાંડું ઠીક ચાલે છે	૪	૨૮૧	૧૩૭
એનું ગાંડું ચઢકું છે	૬	૨૮૦	૧૩૬
એને જાણજે છે કાણ?	૩	૨૬૭	૧૩૩
એમને તો મોવાળે ગાંડયો બંધાણી છે... ..	૫	૭૨૨	૨૭૩
એ મંગાળે મેરા વળવા દે તેવા નથી	૧૧	૨૭૩	૧૩૪
એવા તણનો ઉધારો, રંડારો દેકરો	૫	૪૯૩	૧૯૯
એવા પોચા પાણી નથી કે શીઆળ કરી ખાય? ...	૧૫	૩૪૪	૧૫૮
એવા ભોળો કે મૂંઝી જાય ગાગર ને લેઈ જાય ગોળો	૭	૨૭૭	૧૩૬
એવો સાચો કે જ્યાંડાં બોલે ત્યાં ખાએ તમાચો.	૮	૩૧૪	૧૪૬
એવું સોનું શું પહેરીએ કે કાન તુટે? ...	૭	૨૭૬	૧૩૫
એણું પાત્ર ને અધિકું બપો, વઢણી વઢુએ દીકરો			
જપ્યો	૨૮	૧૭૩	૧૦૧
એડનું ચોડ, રામડી મઠિ સામડી	૫	૧૪૧	૮૬
એડું અથવા નિર્માલ્ય માણસ સંબંધી ...	૪	૭૨૩	૨૭૩
એજાખ્યા પછી નવ ગળના નમસ્કાર કરવા ...	૭	૪૧૧	૧૭૭
અંતે બહાનું બહું ધાય	૬	૧૭૭	૧૦૨
અંધા આગળ આરસી, ને બહેરા આગળ ગાન ...	૧૪	૬૭	૪૮
અંધેશી ગાવડી અને અલ્લા રખવાળ	૧૨	૨૨૩	૧૨૦
આંખમાં કમળો તે જગત આખું પીળું દેખે ...	૮	૨૧૪	૧૧૭
*આંગળી કાપશે તે લોહી કડાડશે.		૧૩૭	
આંધળા બેઠેર કુટાય	૧૫	૧૫૬	૯૪
આંધળા સાથે મેત્રી તે લેવા જવું ને સુકવા જવું. ...	૬	૬૬૧	૨૪૬
આંધળો બીનાજવો ઘરમાં બેલે.	૪	૬૬૦	૨૪૬
કજ્જાનું મૂળ હાંસી, રોગનું મૂળ ખાંસી. ...	૮	૩૮૧	૧૬૯
કટકમાં કાંણો લેઈ બદનામ	૬	૬૭૫	૨૫૨
કડવું બોસડ મા પાચે.	૬	૫૨૫	૨૦૮

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
*કંઠવો ઘુંટડો ઉતારવો પડે		૪૪૬	
કડી ઉપર તાણું નહી, ને લાડુ ઉપર વાણું નહીં. ...	૬	૬૫૯	૨૪૬
કણુળી પાછળ કરેડ, કણુળી કોઈ પાછળ નહીં ...	૬	૫૮૦	૨૨૧
કદિ ખતા ન ખાય વિચારી વાણી ઉચરે. ...	૯	૩૮	૨૬
કન્યા અને એહું ધાન વાસી ન રખાય. ...	૧૧	૩૩૦	૧૫૪
કપાસીએ કોહો કૃષ્ટિ નહીં.	૩	૨૮૩	૧૩૭
કપાળે કપાળે લુઈ મત, પણ રોટલા ટાણે એક મત. ...	૭	૨૮૫	૧૩૭
*કમલોર ગુસ્સા ખેલત વો માર ખાનેકી નિરાની		૨૮૭	
કર્મ વગર ખેડ કરે તો દુકાળ પડે કાં ખળદ મરે. ...	૨૪	૮	૭
કમાલ દીકરો કુટુંબને જાલો.	૮	૪૬૨	૧૯૦
કર્તુ તે કામ ને વિધ્યું તે મોતી.	૬	૨૯૦	૧૩૯
ક્યું ઘોળકું.	૪	૫૫૨	૨૧૪
ક્યાંની રાણક દેવડી, ક્યાંના દાયલ પીર ...	૭	૬૨૧	૨૩૩
કર કસર તે બીજો બાઈ.	૧૦	૧૩૩	૮૨
કરણી તેવી પાર બિતરણી.	૧૩	૨૩	૧૭
કરવી ખેતી તો લેડ ગાડું, કરવી વહડવાડ તો બાલ આડું.	૭	૨૬૧	૧૪૦
કલાલની દુકાનમાં બેસીને દુધ પીએ, તો પણ			
કહેવાશે કે દારૂ પીધો.	૨	૨૯૨	૧૪૦
*કલાગરા માણસ વિષે		૮૯	
*કહેણી ને રહેણી લુટી તે વિશે		૩૦	
કહું તો મા મારી નય, ના કહું તો ખાપ કતા ખાય. ...	૧૪	૨૦૦	૧૧૨
કહેતાબી દિવાના, સુનતાબી દિવાના	૪	૨૬૬	૧૪૧
*કંગાલ સ્થિતિનું વર્ણન		૧૮૭	
કાકા મરીને ભત્રીજા યહું	૬	૨૪૪	૧૨૭
કાકા મર્યો કે? તો કહે સુમાઈને જ તો ...	૫	૩૦૦	૧૪૩
*કાગનું બેસકું ને તાડનું પાડું... ..		૩૦૬	
કાગનો વાધ કરવો	૭	૩૦૮	૧૪૬
કાગલ હોય તો બાંચ લઈ કર્મ ન વાંચ્યો નય ...	૧૨	૪૩૩	૧૮૨
કાગડાની કોઠે રતન	૫	૩૦૧	૧૪૩
કાગડાની માં-માંથી ગંગાજળ નીતરે નહીં ...	૯	૭૧૦	૨૬૬
કાગળની ઘાંડી ચુલે ચડે નહીં	૭	૩૧૦	૧૪૭
કાચા કાનડું તે નહીં સાનડું... ..	૩	૨૬૯	૧૩૩
કાઝની કુતરી મરી ગઈ ત્યારે આણું મામ આમકું.			
કાઝ મરી ગયા ત્યારે કોઈ નહીં.	૫	૩૧૫	૧૪૬
કાઝજી દુબળે કું, તો કહે તારે રોડેરકી કીમર ...	૪	૨૬૮	૧૩૩

સંખ્યા	નંબર	પાત્રું
કાઠીયાવાડના સાધારણ વર્ગના લોકો બીજાના દર્શન		
ફરીને માગે છે તે વિધે.	૧	૭૨૦ ૨૭૩
*કાર્તિક મહીને કણુળી ડાહ્યો		૧૬
કાળી કાપડ, લેટે ધી, બાદરને કપાસ.	૨	૬૯૫ ૨૫૮
*કામ કર્યા પછી વિચાર કરવો તે વિધે.		૧૬૦
*કામ કાંઈ કરવું નહીં ને શ્રીશિવારી માસ્તી તે વિધે		૧૬૬
કામળ હાનિય તેમ ભારે યાય.	૩	૫૯૦ ૨૨૩
*કાગેથી હતયોં કામેરાં, વેડયા લેળન હીન.		૨૯૩
કાલ કરે સો આન કર, આન કરે સો અખ.	૫	૧૯ ૧૬
કાળા અક્ષરને ફરી મારે તેવો છે.	૧૦	૩૨૦ ૧૫૧
કાળી ચૌદસ ને આદિતવાર ફરી ફરીને નહીં આવે.	૧૬	૧૭ ૧૪
*કાંઈ પણ સાર જે કામમાં કે વાતમાં ન હોય તેને વિધે		૬૦૦
કાઠીનું કટક એક ચાલી એટલે બધી કાઠીઓ ચાલે.	૪	૫૯૨ ૨૨૩
કાઠીને કાગુ અને હાથીને મણુ પરમેશ્વર આપી રહ્યો છે.	૯	૩૨૪ ૧૫૨
કાઠી સોનેએ ચરી તે સોનું દેખે.	૬	૧૬૪ ૯૮
કુકડો હોય તોજ શું વ્હાણું વાય?	૪	૭૨૧ ૨૭૩
કુણું કાઠ જેમ વાળીએ તેમ વળે.	૯	૬૫ ૪૭
કુતરાના પેટમાં ખીર ટકે નહીં.	૭	૩૦૨ ૧૪૩
કુંભાર કરતાં ગધેડાં ડાહ્યા.	૪	૩૨૮ ૧૫૩
કુંભાર રીસે બળે ત્યારે ગધેડીના કાન ઉમેળે.	૮	૩૪૧ ૧૫૭
કુલામાંથી હોંગ બન્ય, પણ કુલું ગંધાય.	૮	૬૧૫ ૨૨૯
કુવામાં હોય તો અવાડામાં આવે.	૧૩	૧૬૫ ૯૮
કુવારી કન્યાના સો વર ને સો ઘર.	૫	૩૩૧ ૧૫૪
*કુળ અથવા તુખમ પ્રમાણે ગુણ વિધે.... ..		૮૮
કુળામાં ખાંડ ને સુળામાં મીઠું.	૭	૩૩૬ ૧૫૬
કાઠી હશે તો ઢાંકણાં ધણુંએ મળશે,	૯	૪૨૪ ૧૭૯
કાણુ વસ્તુ ને કાણુ વસે, ધરતી બેઠી હસે	૫	૬૯૨ ૨૫૭
કાળાઆનું માર્યું નીચું જીવે, ડાંગનું માર્યું ઉચું જીવે.	૪	૩૪૭ ૧૫૯
કાઠને ટાપી પહેરાવવી	૬	૫૫૦ ૨૧૪
કાઠના પેટ ઉપર પગ મૂકવો નહીં	૬	૩૪૦ ૧૫૭
કોતુક વગર હસવું હોય નહીં	૬	૩૧૯ ૧૫૧
કંકાસથી ગાળાનું પાણી સુકાય છે	૫	૨૯૯ ૧૪૨
*કંગાલ સ્થિતિનું વર્ણન		૧૮૭
કાંટા કે ત્રાલું કાઠની શરમ રાખે નહીં	૩	૩૨૨ ૧૫૨
કાંસાં તેના સ્પર્શ, ને અથા તેના પૂત	૫	૬૪૨ ૨૪૨

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
હાં સેધો કે ઠાલ	૪	૭૧૫	૨૬૮
ખદડા ખાંડે વહુઆં જાણ્યા નથી	૬	૪૯૪	૨૦૦
ખપ તેની છાત નહીં	૮	૩૪	૨૪
ખરા ન ખરાનાં પારખા ધીંગાણે	૮	૫૮૩	૨૨૨
*ખરી મોટાઇને ખડાઇ હોય નહીં તે વિધે ...		૭૭	
ખરું રચ્યો જે ગાંઠ કરી	૫	૫૧૦	૨૦૫
*ખાતાં ખુદ ને પહેરતાં ટુટે		૩૪૮	
ખાધે રાતનાં ભંડાર ખુદી જાય	૭	૩૪૮	૧૫૬
ખાપરો કોડીઓ જે ભાઇ	૬	૪૦૦	૧૭૪
ખાવાના સાંસા ત્યારે પરીણાના વાસા... ..	૧૨	૧૦	૯
ખાવાનું મધ્યું, એટલે બધાં દુઃખ વીસર્યા	૮	૩૪૯	૧૫૯
ખાળે દુધા ને ખારણાં ઉઘાડાં	૧૧	૮૩	૫૬
ખેંચ પકડ મુજે જોર આતા હે	૭	૨૮૭	૧૩૮
*ખોખરી ડાંગ પણ હાંલ્યા જોગ ખરી ...		૪૩૬	
ખોખરું હાંલ્યું ખાતર ને મોરો.	૭	૬૮૦	૨૫૩
*ખોદું કામ કરનાર તેનાં કૂળ પોતેજ ભોગવે છે તે વિધે...		૨૨	
ખોટા તો પણ ગાંઠને રૂપીઓ.	૩	૩૫૩	૧૬૦
ખોદે ઉદર ને ભોગવે ભોરિંગ... ..	૨૧	૧૪૮	૯૦
ખાંડણીમાં માથું ને ધણકારાધી ખીલીકું એ યોગ્ય નહી. ...	૧૧	૧૩૬	૮૪
ગજ પ્રમાણે ગાતર કરવી.	૧૪	૬૦	૪૫
*ગજનું વિચારી કામ કરવા વિધે.		૬૦	
ગધિડાનું પુંછડું પકડ્યું તે પકડ્યું.	૧૫	૧૩૧	૮૧
ગધેડા ઉપર અંખાડી.	૫	૩૫૭	૧૬૩
ગધેને ખાયા ખેત નહીં પાપ નહીં પુણ્ય.	૯	૩૫૮	૧૬૩
ગધીને ઘેર ગધી આપ્યા, સાંભળો ગધી જી.	૧૫	૨૨૦	૧૧૬
ગમે તેની ગાં-ગમે, ન ગમે તેનું મોં ન ગમે	૫	૧૧૮	૭૫
ગમે તેમ મુજો ગાં-ખાટલા વચ્ચે.	૭	૩૫૬	૧૬૩
*ગરજ સર્ચા પછી માણસને પરવા નથી રહેતી તે વિધે. ...		૩૧૭	
ગરજે ગધેડાને કાઠો કહેવો પડે.	૧૨	૩૧૮	૧૫૦
*ગરજ વિનાનો ગાંઠલો.		૪૧	
ગરીબનો બેઠી પરમેશ્વર.	૬	૧૧	૬
ગરીબના નિશાસા નખોડ વાળે.	૫	૩૬૧	૧૬૪
ગરીબ ભોલે તે ટપકા પડે, ને મોટા ભોલે ત્યારે વાળેઓ પડે. ...	૧૪	૩૬૩	૧૬૪
ગરીબીમાં કાંઈ શરમ નથી	૫	૩૬૪	૧૬૫
*ગરીબ માણસની શિયતિ વિધે		૬	

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
મઈ સુન્દરી સંભારતી નહીં	૫	૨૦૮	૧૧૫
મઈ આત્મ પાણી ન આવે	૧૭	૩૫૫	૧૬૧
માઈ નાવમાં ને નાવ ગાણં ઉપર	૯	૪૮૧	૧૯૫
માણું મરાઈઆનું, ખાણું વાળીઆનું	૩	૭૩૬	૨૭૮
મામરે બેસ ને ઘર કરડા (વયોહાના)	૧૨	૩૨૯	૧૫૩
મામને મોટે મરણું બંધાય નહીં	૧૧	૩૩૪	૧૫૫
મામ ભાંખીને (હંકીને) ચોરાઈ (ચામણીની) કરવી	૪	૨૭૫	૧૩૫
મામ દોય ત્યાં દેવગોરો દોય	૬	૩૬૭	૧૬૫
માયને સુખ તો ગર્જને સુખ	૩	૬૩૪	૨૩૯
માય બકરાના વાણ, સિંહના વાણ દોય નહીં	૪	૩૭૧	૧૬૭
માનું મગમાં ઉછરે વગર આવે નહીં	૮	૩૬૫	૧૬૫
માગ એક દહને દસ સાંભરતી	૯	૨૫૨	૧૨૬
માઝીયા ન્હાં મુખી માઝીયા કીર ગાંધા છે નહિયા	૬	૪૧૭	૧૮૬
મુડીઆ વેદેવમાં બેસાને આવ્યા	૩	૬૪૮	૨૪૩
મુણુ ચોર અને નિમક દરામની એક દસા	૫	૭૩૧	૨૭૬
*મુણુના ખાણ દોય		૧૧૨	
મુમડું શૂર્યું ને વૈષ્ણ વેરી	૧૦	૩૧૭	૧૪૬
મુર કંઠે તેમ કરતું મુર કંઠે તેમ ન કરતું	૬	૫૫૫	૨૧૪
ગાંધાખાઈની ગાંધાવણી, ને પાત્ર બાધે લિપરણી... ..	૮	૩૫૬	૧૬૨
ગાંધીચંદન ને મેર, તે બાળ્યાના ભેર	૫	૬૪૬	૨૪૩
ગોર પરાણી આપે, પહુ ઘર ચણાવી આપે નહીં	૩	૩૯૦	૧૭૧
ગોળ નાંખે તેવું ગળું ચાય	૧૧	૩૭૭	૧૬૮
ગોળવગર મોળો કંસાર સીવગર મુનો સંસાર	૯	૩૭૮	૧૬૮
ગોળે મરે તેને વિપત્તી મારીએ નહીં	૨૧	૨૯	૨૦
ગાંધનું ખાતું ને ગાંધા સાથે લતું એ મૂખાઈનાં ચિહ્ન	૬	૩૭૪	૧૬૭
ગાંધે પુર ને બોલવામાં શરૂ	૭	૫૬૪	૨૨૪
*ગાંધા સાથે માર્યાં ગ્રીક્ષાં વિધે.		૬૭	
ઘડાનું અન્નવાળું ઘડામાં ન રહે.	૫	૩૩૫	૧૫૫
ઘડીઆં પીતળીઆં વાની ગયાં છે.	૫	૬૩૫	૨૩૬
ઘણા બીએ તે ઘણા સપ્તાય.	૫	૩૮૨	૧૬૯
ઘરડાં ગાણં વાળે.	૮	૩૮૬	૧૭૧
ઘરડી ગાય ગોરને આપો.	૪	૩૯૧	૧૭૧
*ઘરડાં તે થેલાં.		૨૨૭	
ઘર દેખી પત્ર લેરમાં લિપરે.... ..	૬	૩૮૫	૧૭૭
ઘરના સુવા ને ઘરના લંબડીઆ	૭	૫૦૭	૨૦૪

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
ધરનાં ઉઢ્યાં વનમાં ગયાં વનમાં હડી લાહ. ...	૧૨	૬	૬
ધરમાં ખીડાડીથી ખીડે, ને ખહાર વાધ મારે. ...	૨	૩૮૭	૧૭૧
ધરમાં ટકાના ત્રણ રોર, ને ખહાર તીસ્મારખાં ...	૬	૩૮૬	૧૭૦
ધર વેચીને લીધું કર્યા બહું,	૫	૫૧૭	૨૦૬
ધર ભિખેળી લુલો, ને વિવાહ માંડી લુલો. ...	૪	૩૮૩	૧૭૦
ધર્મની કચુક જેમ ફેળવીએ તેમ ફેળવાય. ...	૫	૬૭૯	૨૫૩
*ધાડી છવ્વનન મૈત્રીના સંબંધે કહેવતો. ...		૭૨૨	
*ધાસે તે નાસે.		૪૭૬	
ધી ક્યાં ઢળું, તો ખીચડીમાં.	૩	૩૬૩	૧૭૨
ધી વિના હુખો કંસાર, દીકરા વગર મુનો સંસાર ...	૧૦	૩૩૯	૧૫૬
ધેર ધેર માટીના ચુલા.	૬	૩૬૬	૧૭૩
ધેરી સૌ પહેલી.	૯	૩૧૧	૧૪૭
*ધોડા ધર આપણાં, મારે રાખ ને તારે લાકડાં. ...		૧૫૦	
ધોડી પાછળ પછેડું.	૭	૩૫૨	૧૬૦
ધંડીના સો ફેરા, ને ધંડનો એક ફેરા	૧૫	૩૯૪	૧૭૨
ધાંચીનો બળદ આખો દહાડો ફર્યો પણ ઠેરનો ઠેર. ...	૨૧	૧૬૭	૧૧૧
ચંદલી પડતી ચાકી આવે છે	૨૧	૪૮	૩૮
ચડે દરબાર કે નય ધરબાર	૮	૧૨૮	૮૦
ચંદપટ્ટીમાં હડાવડું	૫	૪૩૦	૧૮૧
ચલને દો બાહ ચલને દો, સાંધકા ટટું ચલને દો ...	૫	૩૯૬	૧૭૪
*ચાડીઆતું મ્હો આંપડું		૬૨	
ચાર દિવસનું ચાંદરણું ને રાત અંધારી ધ્રાર ...	૧૧	૧૪૩	૮૭
ચિંતાનું એત્થ નહીં	૫	૪૦૩	૧૭૫
ચુક્યા કે મુગ, ચુક્યા કે ચાંચા	૮	૪૦૫	૧૭૬
*ચુપડી રાખવા વિષે		૧૫	
ચેતલા નર સદા સુખી	૭	૧૨૦	૭૬
ચેત્ર ચડે નહીં ને વૈરાખ ઉતરે નહીં ...	૫	૫૬૮	૨૧૮
*ચોટકી હાથમાં છે ક્યાં નરો		૧૩૯	
ચોરની ગત ચોર નાણે	૩	૧૦૦	૧૩
ચોરની માને ભાંડ ખરડે	૭	૫૬૨	૨૧૬
ચોરાતું નખોદ લાય નહીં	૪	૫૬૮	૨૨૫
ચોમાસામાં વર્ષાદે ક્યો યશે સૌ લાજવા સાર અનુભ- વશે રાજાધારે વરવારો કહાડવાને લેણામાં મચ- લિત જોઈ અજવા આધારમૂલ વાપરે. ...	૮૦	૭૦૮	૨૧૧
ચોરડો સંવસે તે સુતરવાનો માર્ગ રાખે ...	૫	૬૦૨	૨૨૬

	સંખ્યા	નંબર	પાત્રું
ચીદ જાણે તેને ચાર જાણનારો શું રાખવે ...	૩	૪૦૭	૧૭૬
ચંદરવો બાંધવા સૌ આવે, હાડવા કોઈ ન આવે.	૬	૨૯૮	૧૪૨
છત નહીં ત્યાં છગસેદ.	૫	૫૯૬	૨૨૫
છાંદરનાં છએ સરખાં.	૧૦	૪૦૮	૧૭૬
*છતું અર્ધ પણ જાણે નહીં.		૩૨૦	
છાસમાં માંખણું નય ને વહુ કુવડ કહેવાય. ...	૩	૪૧૦	૧૭૭
છાસ લેવા જતું ને દોણી સંતાડવી.	૧૦	૩૫૦	૧૬૦
છીનાજ રાંડ ઉમકતી આવે, ને ધુંધટ્ટામાં ઘર ધાંડે	૧૦	૭૦૪	૨૫૯
છાકરાં આગળ છાની વાત કરવી નહીં... ..	૪	૪૧૩	૧૭૭
*જડ બુદ્ધિ સમજે નહીં તે વિષે.		૪૫	
જનની જાણે તો દાતા જાણે, ટાં પંડિત કાં શર...	૩	૫૩૪	૨૧૦
જન્મના જોગીદાસ ને નામ પાસું બીખારીદાસ...	૮	૨૭૧	૧૩૩
*જન્મ રોગી માણસ મરી જાય ત્યારે લાગુ પડે છે તે વિષે		૬૨૩	
જમીન જોર ને જર, એ ત્રણ કલ્યાણનાં ધર. ...	૮	૪૧૫	૧૭૮
જમ્યો આજણ ને ધાયો સુવર એ બેને છેડવાં નહીં.	૪	૫૨૨	૨૦૭
જશ જનગરો છે.	૮	૧૩૭	૮૪
જળ તેવા મચ્છ.	૭	૫૮૧	૨૨૧
જગે કોણ?	૪	૭૪૮	૨૮૪
જગ્યા સ્વામી સ્વધાર.	૫	૧૬૨	૯૮
જાણપણાં જમ દોઢેલાં, ધન તો કાલાં ઘેર હોય	૧૧	૪૩	૩૫
*જાણી જોઈને ભૂલ કરવા વિષે		૫	
જાત જાતના દ્વેષી	૭	૪૯	૩૯
જાત વિના જાત પડે નહીં	૧૨	૮૮	૫૮
જાનમાં કોઈ જાણે નહીં ને હું વરની કુધ ...	૧૧	૩૬૮	૧૬૫
જાંચો તે જાવાનાં	૨૬	૩૬	૩૦
જાતું છે તો કાંઈ હાથે, માલ કોઈ છાતીએ બાંધી			
લેઈ જતું નથી.	૨૦	૪૭૪	૧૯૩
જ્યારે આપે પ્રેમની રાડી, ત્યારે નહીં પ્રભાત કે ગોડી.	૫	૧૮૯	૧૦૭
જ્યોતિષના બે ભાગ છે, ગણિત અને કૃપાદેશ ...	૧૦	૭૩૯	૨૮૦
જ્યાં મળ્યું ખાવા, ત્યાં બાવોજ બેઠા બજવા. ...	૭	૪૧૭	૧૭૮
જીતનાં વધામણાં	૩	૫૬૭	૨૨૫
જીભને વારને નીકર જીભ દાંત પડાવશે ...	૮	૪૨૫	૧૮૦
જીભની આવરદા બહુ તો સાડાત્રણ દહાડા ...	૭	૪૨૩	૧૭૬
*જીદાં જીદાં ગામે, કે દેશ વિષે ચાલતી કહેવતો ...		૬૨૬	
જીવાન વહુ ને જુદો લાડો, એનો રોજ જીને ભવાડો	૭	૬૦૮	૨૨૮

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
જીવાની જવાથી પરિતાપ	૯	૭૫૦	૨૮૪
જીવાનીનું રથું ને રાતનું દંથું	૯	૬૨૦	૨૩૨
જીવાની વિષે	૪	૭૪૯	૨૮૪
જે કહે તે બોલવે	૬	૬૮૮	૨૫૬
જે કોદરે કાળ ભિતર્યા, તે કોદરે મીણા ચઢયા ...	૮	૪૨૬	૧૮૦
જે ગયા મરી તેની ખબર ન આવી ફરી ...	૧૦	૧૫૫	૯૪
જે ગામ જહું નહીં તેનો માર્ગ શું પૂછવો? ...	૪	૬૮૬	૨૫૬
જે જેનો પરાણો તે તેનો પરમેશ્વર	૧૨	૭૨૪	૨૭૩
જે જેવાં તેનાં તેવાં... ..	૭	૩૩૭	૧૫૬
જેણે રસ્તે ચડાવ્યા, તેનો ખરો પાડ	૪	૫૫૬	૨૧૫
જેણે રાખી લાજ (શરમ) તેનું બગચું કાજ ...	૧૦	૨૫૫	૧૩૦
જેનાં કામ તે તેથી થાય, ખીજ કહે તો ખત્તા ખાય.	૧૬	૫૦	૪૦
જેના હીકા ન સુવા, તેના માર્યા શું મરશે. ...	૮	૪૩૧	૧૮૧
જેને ગોડે બેસીએ, તેનાં ગીત ગાઇએ.	૧૦	૪૨૭	૧૮૦
જેને નહીં લાજ તેને અર્ધું રાજ.	૧૭	૮૨	૫૫
જેને જાણ નહીં તે રાજ.	૧૩	૧૦૨	૬૩
જેનો આશુ આંધળો તેનું કટક કુવામાં. ...	૬	૪૪૯	૧૮૭
જેનો આહીં ખપ તેનો ત્યાં ખપ	૩	૪૫૦	૧૮૭
*જે વાત ચોક્કસ હોય તે વિષે.		૪૬૫	
જેવો ભણીએ જોગી તેવો મજનાણી માણી. ...	૨૭	૧૦૮	૬૬
જેવો દેશ તેવો વેપ.	૧૫	૧૬૭	૯૬
જેવો માએ જાણ્યો તેવો	૨	૪૩૫	૧૮૩
*જેસેકું તેસા મીલા તે વિષે		૧૦૮	
જોગી જીગત ભના નહીં, કપડે રંગે તો ક્યા હુવા? ...	૧૩	૭૮	૫૩
જો થાય જતી, પાણુ છુપે નહીં કર્મની રતિ. ...	૬	૬૦૫	૨૨૭
જોશી, ડોસી ને વડેમાર્ગુ એ ત્રણ ફેફટીયાં ...	૨	૬૫૮	૨૪૫
જાત્રી સુયાળીએ વેતર વોઠે.	૯	૧૨૬	૮૦
જાડ વંદનું જે બગચું બેઠું.	૭	૬૭૭	૨૫૩
ટકે રોર જાગ્ય ટકે રોર ખાનં.	૮	૧૪૬	૮૬
ટપ ટપનું શું કામ, રોટલાથી કામ.	૫	૪૨૨	૧૭૯
*ટહાડું ટહાડું બોલે તે કાળજી કહે		૪૫૫	
ટહાડે પાણીએ ખસ ચઇ	૭	૩૮૪	૧૭૦
*ટુંક ને ટચ ને મધથી મીઠું		૪૪૪	
ઠાકરને ચાકર ધણા, ચાકરને ઠાકર ધણા ...	૩	૬૪૬	૨૪૩
કામ જાય ત્યારે હીંદ આંબે	૨	૬૬૮	૨૫૮

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
ઠાકરો ખાતાં દુશીઆર થવાય	૬	૪૩૮	૧૮૪
ઠાક નિશાળીઆને વતરણાં ધણાં	૩	૧૩૪	૮૩
ઠંડા લોહીનો સુકો રોટલો સારો	૫	૪૩૭	૧૮૪
ઠાઠી મુઠ આવશે તો દીકરાને આવશે... ..	૩	૪૧૪	૧૭૮
*ઠાઠાપણ ને માન વિધે		૪૩	
ઠાઠીળાઈને તેડાવો ને ખીરમાં મીઠું નંખાવો	૩	૫૨૩	૨૦૭
ઠાણો દીકરો દેશાવર ભોગવે	૪	૪૩૯	૧૮૪
*ઠાણા માણસ ઇસારથી સમજે તે વિધે		૧૧૯	
ઠુંગર વિચાણો ને ઉદર નીકળ્યો	૪	૬૯૯	૨૫૮
ઠુંગળીમાં એળચીનો સા આવે નહીં	૮	૪૪૦	૧૮૪
ઠુંખતો માણસ તરણાં જાણે	૫	૧૨૬	૭૯
ઠેરે ઠેરે મીર	૫	૫૧૩	૨૦૫
ઠોઢોડ વાંક વગર કચ્ચો થાય નહીં	૬	૨૬	૧૯
ઢીલચંડાની સોળત કરવી નહીં	૬	૩૭૦	૧૬૬
ઢેરના વિવાદે ધક્કા પાટુએ	૬	૬૫૧	૨૪૪
ઢેરપાટે જરૂં ને હાડકાનો ધરવ કર્યા વગર આવજું (તે શુધ).	૯	૪૭૮	૧૯૫
ઢોરના ચાવ્યામાં કુચો પડે, પણ લોકના ચાવ્યામાં કુચો પડે નહીં... ..	૬	૩૬૨	૧૬૪
ઢોલ વાગે તે ઢાંક્યું રહે નહીં	૧૦	૬૫૪	૨૪૫
તપસી ગયા લપસી, ને લેગી થયા ભોગી	૬	૫૫૮	૨૧૫
તમાકુ પીવાના, ખાવાના ને સુંધવાના વ્યસન વિધે.	૧૩	૭૦૫	૨૬૦
તરમાં તર ભણતર.	૭	૫૯૯	૨૫૨
તડારા જેવા તો એના ખીસ્સામાં પથ્થા છે.	૯	૪૪૩	૮૫૧
તાલો માલ દુરત ખપે.	૫	૫૪૨	૨૧૨
તાતે ધાએ મલમ પટા.	૩	૭૫	૫૨
તાળી પારી દોષ દેખારી કહું છું દહારી દહારી... ..	૩	૪૪૨	૧૮૫
તીર્થે સૌ મુંડાય	૪	૫૬૭	૨૧૮
તુરતદાન મહાપુણ્ય.	૧૦	૮૦	૫૪
તેજ ઉપર ચાણુક નહીં	૯	૧૧૯	૭૫
તેરા તેલ ગયા મેરા જોલ ગયા.	૪	૪૪૮	૧૮૭
તેલતું ટીપું ને હીરની ગાંઠ	૯	૪૬૫	૧૯૧
થુવરે કેળાં... ..	૩	૪૫૪	૧૮૮
થોડામાં જોડું	૬	૫૩૬	૨૧૦
થોડું રાંધ ને મને ધરવ.	૩	૬૫૫	૨૪૫

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
જીવાની જવાથી પરિતાપ	૯	૭૫૦	૨૮૪
જીવાનીનું રજું ને રાતનું દંજી	૯	૬૨૦	૨૩૨
જીવાની વિષે	૪	૭૪૯	૨૮૪
જે કહે તે ભોગવે	૬	૬૮૮	૨૫૬
જે કાદરે કાળ ભતર્યા, તે કાદરે મીણા ચઢયા ...	૮	૪૨૬	૧૮૦
જે ગયા મરી તેની ખબર ન આવી ફરી ...	૧૦	૧૫૫	૯૪
જે ગામ જહું નહીં તેનો માર્ગ શું પૂછવો ? ...	૪	૬૮૬	૨૫૬
જે જોનો પહેણો તે તેનો પરમેશ્વર	૧૨	૭૨૪	૨૭૩
જે જવાં તેનાં તેવાં... ..	૭	૩૩૭	૧૫૬
જેણે રસ્તે ચડાવ્યા, તેનો ખરો પાડ	૪	૫૫૬	૨૧૫
જેણે રાખી લાજ (શરમ) તેનું ખગચું કાજ ...	૧૦	૨૫૫	૧૩૦
જેનાં કામ તે તેથી થાય, ખીજ કહે તે ખત્તા ખાય.	૧૬	૫૦	૪૦
જેના દીકા ન મુવા, તેના માર્યા શું મરશે. ...	૮	૪૩૧	૧૮૧
જેને ગાડે બેસીએ, તેનાં ગીત ગાઇએ.	૧૦	૪૨૭	૧૮૦
જેને નહીં લાજ તેને અર્ધું રાજ.	૧૭	૮૨	૫૫
જેને જાણ નહીં તે રાજ.	૧૩	૧૦૨	૬૩
જેનો આશુ આંધળો તેનું કટક કુવામાં. ...	૬	૪૪૯	૧૮૭
જેનો આહીં અપ તેનો ત્યાં અપ	૩	૪૫૦	૧૮૭
*જે વાત ચોક્કસ હોય તે વિષે.		૪૬૫	
જેવા જલ્દીએ જોગી તેની મજવાણી માણી. ...	૨૭	૧૦૮	૬૬
જેવા દેશ તેવા વેપ.	૧૫	૧૬૭	૬૬
જેવા માએ જળ્યેા તેવા	૨	૪૩૫	૧૮૩
*જેસેકું તેસા મીણા તે વિષે		૧૦૮	
જોગી જીગત જાના નહીં, કપડે રંગે તેા ક્યા તુવા ?	૧૩	૭૮	૫૩
જો થાય જતી, પણ હુણે નહીં કર્મની રતિ. ...	૬	૬૦૫	૨૧૭
જોશી, રોસી ને વરેમાર્ગ એ ત્રણ કોશીઆં ...	૨	૬૫૮	૨૪૫
જાડી મુયાળીએ વેતર વેડે.	૯	૧૨૬	૮૦
જાડ વંદયું જે જગતું બેઠું.	૭	૬૭૭	૨૫૩
જે રોર જાજી રહે રોર ખાત્ત.	૮	૧૪૬	૮૯
જપ જપનું શું કામ, કોટલાથી કામ.	૫	૪૨૨	૧૭૯
*જહાડું જહાડું બોલે તે કાળજું કોરે		૪૫૫	
જહાડે પાણીએ ખરા ગઢ	૭	૩૮૪	૧૭૦
*જુકું ને દસ ને મધથી મીઠું		૪૪૪	
કાકરને ચાકર ધણા, ચાકરને કાકર ધણા ...	૩	૬૪૬	૨૪૦
કામ જલ્લ તારે લીધું આવે	૨	૬૬૮	૨૫૮

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
ઠાકરો ખાતાં દુશીઆર થવાય	૬	૪૩૮	૧૮૪
ઠાક નિરાળીઆને વતરણાં ધણાં	૩	૧૩૪	૮૩
ઠંડા લોહીનો સુકા દોરલો સારો	૫	૪૨૭	૧૮૪
ઠાઠી યુદ્ધ આવશે તો દીકરાને આવશે... ..	૩	૪૧૪	૧૭૮
*ઠાઠાપણ ને માન વિધે		૪૩	
ઠાઠીબાઈને તેડાવો ને ખીરમાં મીઠું નંખાવો	૩	૫૨૩	૨૦૭
ઠાઠો દીકરો દેશાવર ભોગવે	૪	૪૩૯	૧૮૪
*ઠાઠા માણસ ઇસારેથી સમજે તે વિધે		૧૧૯	
ઠુગર વિચાળો ને ઉઠર નીકળ્યો	૪	૬૯૯	૨૫૮
ઠુગળીમાં એળચીનો સા આવે નહીં	૮	૪૪૦	૧૮૪
ઠુગતો માણસ તરણાં જાવે	૫	૧૨૬	૭૯
ઠેરે ઠેરે મીર	૫	૫૧૩	૨૦૫
ઠોઢોડ વાંક વગર કંઈજો થાય નહીં	૬	૨૬	૧૯
ઢીલગંડાની સોળત કરવી નહીં	૬	૩૭૦	૧૬૬
ઢેડના વિવાદ ધકા પાટુએ	૬	૬૫૧	૨૪૪
ઢેડવાટે જવું ને હાટકાનો ધરવ કર્યા વગર આવવું (તે ભલ).	૬	૪૭૮	૧૯૫
ઢોરના ચાવ્યામાં કુચો પડે, પણ લોકના ચાવ્યામાં કુચો પડે નહીં.... ..	૬	૩૬૨	૧૬૪
ઢોલ વાગે તે ઢાંકણું રહે નહીં	૧૦	૬૫૪	૨૪૫
તપસી ગયા લપસી, ને ભેગી થયા ભોળી	૬	૫૫૮	૨૧૫
તમાકુ પીવાના, ખાવાના ને સુંઘવાના વ્યસન વિધે.	૧૩	૭૦૫	૨૬૦
તરમાં તર ભણતર.	૭	૫૯૯	૨૫૨
ત્હારા લેવા તો એના ખીસ્સામાં પશ્ચા છે.	૯	૪૪૩	૮૫૧
તાલે માલ તુરત ખપે.	૫	૫૪૨.	૨૧૨
તાલે ધાએ મલમ પટેા.	૩	૭૫	૫૨
તાળી પાડી દોલ દેખાડી કહું છું દહાડી દહાડી....	૩	૪૪૨	૧૮૫
તીથે સૌ સુંડાય	૪	૫૬૭	૨૧૮
તુરતદાન મહાપુણ્ય.	૧૦.	૮૦	૫૪
તેજ હપર ચાણક નહીં	૯	૧૧૯	૭૫
તેરા તેલ ગયા મેરા ખેલ ગયા.	૪	૪૪૮	૧૮૭
તેલનું દીપું ને દીરની ગાંઠ	૯	૪૬૫	૧૯૧
થુવરે કેળાં... ..	૩	૪૫૪	૧૮૮
થોડામાં બોડું	૬	૫૩૬	૨૧૦
થોડું રાંધ ને મને ધરવ.	૩	૬૫૫	૨૪૫

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
ચોરે નફે જોડાળો વેપાર	૩	૬૬૭	૨૫૮
દગા કીસીકા સગા નહીં	૧૪	૨૨	૧૭
દરદ માત્રની દવા	૫	૧૬૬	૯૯
દરીઆમાં રહેવું ને મગર મચ્છલી વેર... ..	૩	૩૭૬	૧૬૯
દલાલે દીવાળું નહીં ને મસીદે ખાતર નહીં. ...	૧૭	૮૧	૫૪
દબ્યાનું દળામણુ આપે તેમાં પાડ શાનો? ...	૪	૬૫૬	૨૪૫
દાટયા ભૂલે પણ લખ્યા ન ભૂલે.	૬	૧૩૨	૮૨
દાદીની દાદી ને સાવરણીની સાવરણી....	૧૦	૫૧	૪૧
*દાણીને ઘેર છાંટ ઉતારની		૯૮	
દાતરડાં ગળવાં સહેલ છે, પણ કઢાડવાં મુશ્કેલ છે....	૨	૭૦૦	૨૫૮
દાતા દાન કરે, ને ઉપર વિનય કરે	૬	૭૦૨	૨૫૯
દામ કરે કામ લોડી કરે સલામ	૩૩	૪૦	૩૧
દિગંબરના ગામમાં ઘોળીનું શું કામ.	૩	૪૯૫	૨૦૦
દિવાસો, સો પર્વનો વાસો (અપાઠ વદ ૦)). ...	૧૧	૬૮૨	૨૫૪
દિવાળીનું દાડખાનું ને પૈસામાં પલીતો... ..	૮	૨૫૮	૧૩૦
દીકરા મોટા થા પરણાવશું	૨૫	૧૮	૧૫
દીકરા આઆની નવાઈ નથી, જીવ્યાની નવાઈ છે.	૩	૫૮૮	૨૨૩
દીઠે રસ્તે જવું ને દીઠે રસ્તે આવવું.	૮	૧૮૧	૧૦૪
દીવા પાછળ અંધણું.	૪	૫૪	૪૨
દુનીઆં હુકતી છે, હુકમેવાલા આલીએ. ...	૩	૪૬૦	૧૮૯
દુનીઆં આંધળી નથી.	૫	૪૫૯	૧૮૯
દુઃખનું ઓસડ દહાડા.	૬	૪૫૮	૧૮૯
દૂધના દૂધમાં ને પાણીના પાણીમાં.	૧૭	૧૨૧	૭૬
દુધ પુતના ઘણી ઓઠું કરે નહીં.	૫	૩૭૫	૧૬૮
*દૂધમાંથી પોરા કઢાડે તેવો ડાહ્યો		૧૪૦	
દુખનું ભવ કસકે રળીઆત.	૮	૨૪૬	૧૨૭
દેખવું નહીં ને દાઝવું નહીં.	૭	૭૨	૫૧
દેખાય છે દેડકા પણ માંહેથી કાળો નાગ. ...	૧૧	૩૬૦	૧૬૩
દેડકાંની પાંચરોરી.	૬	૬૬૩	૨૫૭
*દે દાળમાં પાણી.		૪૯૬	
દેવળનો ઘંટ ને આવે તે વગારે.	૭	૭૪૬	૨૮૩
દેશ આત્રી ને પરદેશ બીજ....	૧૨	૨૧૩	૧૧૭
દેરાડોએ હેદાય છે પાકા કાગળ પહાણુ....	૮	૧૩૫	૮૩
દંડ મુંદ ને દહામ, એ રણછોડજીનાં કામ. ...	૪	૬૨૭	૨૪૩
ધણી ધણીઆણી રાજ તો ક્યા દે મીઆં કાછ ...	૮	૩૬૫	૧૭૩

	સંખ્યા.	નંબર	પાનું
ધણીની માનીતી દેવડી ગામ અભાડાને. ...	૬	૪૭૧	૧૯૨
ધણીને સુઝે ઠાંકણીમાં, પાટોસીને ચરીસામાં પણ ન સુઝે.	૭	૭૧	૫૦
ધણી રે ધણી મહારા નિધણુ ધણી, તું બેઠાં મહારે ચિંતા ધણી.	૮	૨૮૪	૧૩૭
ધણી વગરનાં ધોણ સુનાં	૮	૪૮૩	૧૯૬
ધણે ભાડીને પાધડી જંધાવવી	૭	૧૭૬	૧૦૩
ધર્મ કરતાં ધાડ યધ	૭	૬૫૭	૨૪૫
ધર્મનાં મૂળ હૃદાં છે... ..	૯	૭૪૫	૨૮૩
ધર્મની ગાયને દાંત શા જોવા ?	૬	૧૫૩	૯૩
ધાનને આધારે દોકળું ચડે	૪	૬૨૪	૨૩૩
ધાન્ય ખાતું ધણીનું, ને ગીત ગાવાં વીરાનાં ...	૨	૪૨૮	૧૮૧
*ધારતું મનુષ્યનું ને કરતું હરિનું તે વિષે ...		૧૪૨	
ધાઈને મળાએ નહીં, ને અળગા રહીએ નહીં ...	૪	૪૭૭	૧૯૪
*ધીરજ રાખવા વિષે... ..		૯૬	
ધુમાડાના બાચકા... ..	૯	૪૬૪	૧૯૦
ધૂળગળ સાર વેર કરતું	૪	૪૬૬	૧૯૧
ધૂળથી કંકરા સારા	૩	૬૦૩	૨૨૬
ધૂળ ધાણી ને વા પાણી	૧૭	૬૦૦	૨૨૫
*ધૂળનોએ ખપ પડે		૭૩	
ધૂળમાંથી ધન પેદા કરતું	૧૨	૪૬૭	૧૯૧
ધોકે તર બાતરી	૧૭	૬૩	૪૬
ધોખીના ધરમાં ખાતર પડે તે ધરાકતું નય ...	૫	૪૬૮	૧૯૧
ધોલકા ધોલકા ક્યા કરતેહો, ચાર ભાઇ મીલકે બેઠે			
વ્હાં ધોલકા	૬	૫૦૧	૨૦૧
ધંધા ખાર બહુ ભુંટો	૫	૩૨૭	૧૫૩
*ધંધો કરે તો ધાન્ય મળે		૭	
નકટા જોગીની જમાત	૩	૩૩૩	૧૫૫
નકટીનો વર જોગી... ..	૧૩	૩૫૪	૧૬૧
નગાર ખાનામાં હુતીનો અવાજ શો સંભળાય ?... ..	૧૮	૬૯	૪૯
નફ્ટ મેહેમાન તેવો જ ધર ધણી હોય તે વિષે....	૫	૭૨૫	૨૭૪
નળજો સળજાને ગુણ કરે તે આઠાણુમાં નય....	૭	૩૭	૨૮
ન બોલ્યામાં નવ ગુણ.	૧૩	૧૫	૧૨
ન મુળાઈ ઝાડ, હડી જતાં વાર નહીં... ..	૬	૬૬૮	૨૫૦
નરમ ગરમ યધએ ત્યારે મેળ આવે.	૬	૪૪૬	૧૮૬
ન રહ્યા ધરના કે ન રહ્યા ધાટના	૧૧	૧૯૦	૧૦૭
નવ નેત્ર પાણી ચડે, પથર ન બીજે કોર ...	૮	૪૫	૩૬

	સંખ્યા	નંબર	પાત્રું
નયરો થાકણુ નિત્ય કરે કે નિહા કરે....	૧૨	૯૪	૬૦
નવાખતું નગાંરૂં ત્યાં પુછ્યાનું તગાંરૂં ...	૫	૬૮૩	૨૫૪
નસિબ કોઇનાં વેચી ખાધાં છે? એક નર ને સો હુત્તર	૬	૬૦૯	૨૨૮
નસિબમાં હશે તે થશે. ...	૧૪	૪૩૪	૧૮૨
*નસીબ વિના હવમ ચારી દેતું નથી તે વિષે. ...		૮	
*નહીં કરવાનાં હુત્તર ખડાનાં તે વિષે. ...		૯૦	
નાહાનામાંથી મોટું ચવાય ...	૪	૪૮૨	૧૯૬
નાહાને બડકે દિવાળી ને મોટા બડકે હોળી. ...	૩	૨૫૯	૧૩૧
નાહાનો તો પણ રાધનો દાણો ...	૧૪	૪૩૬	૧૮૩
નાક વાટીને અપશુકન કરવા... ..	૩	૨૨૯	૧૨૨
નાચતું નહીં ત્યારે આંગણું વાંકું ...	૪	૯૦	૫૯
નાણું આડીઆની છબમાં કે નવાખના ખનનામાં...	૩	૫૫૧	૨૧૪
નાતરે જતું ને દહાડા ખાળવા તે હોડારાંની દાણ....	૪	૪૭૨	૧૯૫
નાહાનની દોસ્તી જીવતું જોખમ. ...	૧૬	૮૫	૫૬
નામ રહે બીતડે, કે લીતડે... ..	૪	૫૩૧	૨૦૯
નામ લીધે પાય જાય, કામ પડે જીવ જાય. ...	૭	૨૨૫	૧૨૧
*નિર્ધન સ્થિતિ વિષે....		૪૧	
*નીચને યોલાવવાથી ગેરફાયદા વિષે		૨૫૨	
*નીચા કૃષ્ણને કલંક નહીં ...		૨૩૯	
નેવનાં પાણી મોલે જાય નહીં ...	૬	૪૮૪	૧૯૬
નેળનાં ગાડાં નેળમાં રહેતાં નથી ...	૩	૪૮૫	૧૯૬
નંદકળાથી દેવ નારો... ..	૫	૬૬૭	૨૪૯
નગતળે જળે તે જુએ નહીં ને લંકા ચોલવવા જાય.	૧૦	૪૨	૩૪
*પગ મોળા પડી ગયા છે ...		૬૪૩	
*પડી ટેવ તે ટળે નહીં તે વિષે ...		૧૪	
પૃથ્વી હપર ચાલતું, પગમાં લેકા પેદેર્યા એટલે			
પૃથ્વી ચામટે મહડી લીધી જાણવી....	૫	૬૯૦	૨૫૬
પ્રભુ જે કરે છે તે સારાંને મદિ... ..	૬	૪૫૩	૧૮૮
પ્રભુ પાપના તો વેરી આંખના ...	૧૪	૧૯૨	૧૦૯
પરણ્યા નહીં હોઈએ, પણ પાંતે તો બેકા હઈ... ..	૪	૬૩૨	૨૩૮
પરમેશ્વરને પેર સૌ સરખું છે. ...	૮	૭૧૨	૨૬૭
પરમેશ્વર સખરમાં રાજ છે ...	૮	૫૪૦	૨૧૧
પરમેશ્વરે દાંત આપ્યા છે તે આવણું આપશે ...	૭	૫૧૯	૨૦૬
પરાજે પ્રીત યાય નહીં ...	૧૨	૪૯૦	૧૯૮
પરાણી નાતરે દેથી ...	૬	૨૫૩	૧૨૯

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
પહેલે દેખીએ મદિદા	૫	૪૦૬	૧૭૬
પહેલો સંગ પડેશી	૩	૫૭૨	૨૧૯
પહેલો મુકીને દાય ચાલ્યો !... ..	૪	૧૭૨	૧૦૦
પાપડી બેસ ચાલી ગઈ	૫	૪૯૨	૧૯૯
પાડાને દરદ ને પખાલીને ડામ	૧૩	૧૧૬	૭૪
પાણી પીને પૂછે ઘર	૧૫	૧૬૦	૯૬
પાણી પેટેલાં મોનનં ઉતારવાં... ..	૧૭	૧૯૯	૧૧૨
પાણી વલોવે માખણ ન નીકળે	૧૮	૬૪	૪૭
*પાદશાહનું પણ પરપુંકે છુટ્ટે બોલાય		૪૯૯	
પાપનાં બટબટીયાં બોલ્યા વગર રહે નહીં	૯	૨૮૬	૧૩૮
પારકી નિંદા કરનાર છિદ્ર શોધે	૪	૫૦૨	૨૦૨
પારકી પુંછએ તહેવાર હઠ જમીએ બે વાર	૨૫	૧૫૦	૯૧
પારકી ભૂલ તરત દેખાય	૮	૧૨૩	૭૮
પારકે મ્હોડે પાન ચાવવાં	૯	૫૪૮	૨૧૩
પાણ ને પ્રકૃતિ સાથે જવાનાં	૨૧	૧૪	૧૧
પાવો પાવાને પાપે જ્યો	૩	૬૭૧	૨૫૧
પાસો પર તે દાય, ને રાત બોલે તે ન્યાય	૫	૩૦૩	૧૪૩
પીડી ચોળે વર્ણ (રંગ) ન પાવટે	૧૦	૧૪૭	૮૯
પીરની માનતા મુનવર વધારે	૪	૨૧૨	૧૧૬
પીળું એટલું સોનું નહીં	૫	૧૬૩	૯૮
પૂછતા નર પરિત	૮	૪૯૮	૨૦૧
પુંક પાદશાની	૪	૪૯૯	૨૦૧
પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી જણાય	૮	૧૦૫	૬૮
પેટ કરાવે વેઠ (પેટને માટે માણસને ઉદ્ધોગ કરવા ફરજ પડે છે તે વિષે)	૧૦	૨૩૨	૧૨૩
*પેટ ચોળી રાજ પેદા કર્યું		૫	
પેટથી સી હેઠ' પેટ ફુનીઆમાં સીધી વહાલું છે.	૧૯	૨૩૦	૧૨૨
પેટનો બળ્યો ગામ બાળે	૪	૬૩૮	૨૪૧
પેટ પેટ અગરણી નહીં	૪	૩૬૬	૧૬૫
પેટમાં તે પેટીમાં ને હોઠ બહાર તે કોટ બહાર	૮	૯૫	૬૦
પ્રેમની પીડામાં વૈદું ચાલે નહીં	૮	૨૩૭	૧૨૫
પ્રેમ આંખમાં જળકે	૧૨	૨૩૫	૧૨૪
પૈસા ધીરીને મળે તે દુશ્મન... ..	૬	૨૧૭	૧૧૮
*પૈસાના મદિમા વિષે.		૪૦	
પૈસાનો ખપ, ઉપયોગ તથા તેનાં દુઃખ વિષે	૨૦	૫૦૩	૨૦૨

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
*પૈસા માગવા જાય ત્યારે માગનારને જવાબ આપે છે			
તે સંબંધી		૨૧૮	
પૈસો દુર્ગુણ શિખવે છે	૬	૫૦૫	૨૦૩
પૈસો ખગ કરીને જાય છે	૪	૫૦૪	૨૦૩
પૈસો વધતો જાય તેમ લોભ વધતો જાય ...	૮	૩૮૦	૧૬૯
ચોચું દેખી સહુ દુઃખાવે	૧૫	૧૫૧	૯૨
*પોતાના હડાપણનું માન સૌને તે વિષે ...		૧૨૫	
*પોતાની પાસે હોય તે બાબત વિચાર નહીં, ને			
દૂરની વાતો કરે તે વિષે		૪૨	
*પોતાની મતલબ સરળી હોય તો ખીજનું ગમે તેમ			
થાઓ તે વિષે		૨૪	
*પોતાનું તે સાફ મનાય છે તે વિષે		૧૨૪	
પોતાનું રાખે ને પારકું તાકે	૬	૧૭૫	૧૦૨
પોતીઆં બગડી જાય છે	૧૩	૨૭૪	૧૩૪
ચોથીમાંનાં રીંગણાં	૧૧	૩૦	૨૧
*પંચ કહે તે પરમેશ્વર બોલ્યા... ..		૧૦૪	
પંચ મા બાપ છે, પણ મહારી ખીલી ખસે નહીં...	૭	૪૪૫	૧૮૬
પંડ રળે તે પેટ બરાય, ધન રળે તે ઢગણા યાય.	૮	૪૮૯	૧૯૮
પગ્યો કહે છે પંડાણીને, સાંભળ મારી વાણી ...	૪	૪૬૬	૨૦૦
પંડાણીના પરીઓ જાણે, દીકરાનું નામ દાહરીઓ.	૩	૬૬૯	૨૫૧
પંચવર બાગે હાડ, ખીજવર લડાવે લાડ ...	૩	૭૨૬	૨૭૬
ફટ મેં પાઠ, છુટ મેં શિર, ખીજમે મેરા ચાંદ બાઈ...	૪	૫૦૮	૨૦૪
ફાંસ છડાડતાં પૈસે સાલ	૯	૪૬	૩૭
ફુટલા ફુલ્લામાં ધી બરડું	૮	૨૪૮	૧૨૮
ફલ નહીં ને ફલની પાંખડી.... ..	૩	૫૨૯	૨૦૮
ફુલેડના મેલ ફાગણ મહિને ઉતરે	૮	૬૧૯	૨૩૨
ફુલની આરેક આંખ કઢાડે	૩	૫૭૯	૨૦૪
*બચકારે આવે ને ડચકારે જાય		૧૨૧	
બરોબરીઆથી સ્નેહ કરવા વિષે	૩	૭૫૧	૨૮૫
*બહુ ચગકે તે તુરત જોડાય તે વિષે		૧૪૩	
બહુ ડાહ્યો ત્રાણ ઢેકાણે ખરડાય	૧૫	૧૪૦	૮૬
બહુ તાંતણ બળાડ	૧૩	૫૫	૪૩
બહુ કુલે તે કરમાવા	૬	૧૯૧	૧૦૬
*બહુ બેળીસારાથી માન ધટે છે તે વિષે		૧૫૮	
બહુ દંડનું તે રાવાને	૪	૫૧૪	૨૦૫

	અંખ્યા	નંબર	પાત્રું
બેલત ગઈ ચોરી રહી	૧૦	૭૧૩	૨૬૭
બળતામાં ધી દોમરું	૬	૫૧૫	૨૦૫
બળતામાંથી નીકળું તે લાભ... ..	૯	૧૯૮	૧૧૨
બળીઆના બે ભાગ	૭	૮૪	૫૬
બાન્દરી, બાવટા વાલ વિષે	૧૧	૭૩૫	૨૭૭
બાપડો ભવ છુટયો	૩	૬૨૩	૨૩૩
બાપ તેવા બેટા ને વડ તેવા ટટા	૧૯	૧૦૩	૬૪
બારા ગાંધકા ચોધરી, તેરા ગાંધકા રાવ	૨	૭૩૭	૨૭૮
બાદાણુ લાટવા લેઈ અવાયા પડે	૩	૫૪૩	૨૧૨
બાદાણુ વારે કાવિયા	૫	૧૦૯	૭૧
*બાવો દે બીખ માંગતો કરવો		૫૫૦	
*બિલાડીને કંડે છીંકું ઘટલું નથી	૭	૪	૪
બિલાડીને દૂધ બળાવવું	૮	૯૮	૬૨
*બે દાયળીની રમત કરવા વિષે... ..		૧૦૧	
બે વોરે ચઢાય નહીં	૧૪	૫૨	૪૧
બેઠાંની રાજ કાપવી નહીં	૧૦	૨૨૮	૧૨૨
*બે દરદીની બલા બાણે		૪૪	
બેની લડાઈમાં ત્રીજને લાભ	૭	૯૧	૫૯
બેચીએ લેઈ તો હઠાડે નહીં દોઈ	૨	૬૨	૪૬
બેદયાના બેલ, ને ગાંડાની ગારી	૫	૭૧૧	૨૬૭
*બોખડી બેચ સુકી... ..		૧૯૦	
બોલીને અબોલ્યા નહીં કરનાર	૧૩	૧૩	૧૧
બોલે નહીં તે બોળા મારે	૧૦	૪૫૫	૧૮૮
*બોલ્યે બંધ નહીં		૧૨	
બંધ ચોદોળા ને ઘેરી સાંકરી... ..	૯	૭૪૪	૨૮૩
બાંધવ દોય અબોલણા, તેજે ચોતાની બાંહે	૧૫	૫૭૬	૨૧૯
*બને બાનુ સચવાય નહીં તે વિષે		૫૨	
બાંડા ગામમાં બે તેરસ	૫	૫૪૬	૨૧૨
બાંધી મુઠી લાખની હવાડી વા ખાય... ..	૮	૬૭૦	૨૫૧
બણે તેની વિદ્યા	૮	૫૮૬	૨૨૨
બર્ધા ચરમાંથી દાણો ચાંપી લેવાય	૪	૧૯૪	૧૧૦
*બર્ધુ ઠલવાય તે વિષે		૧૬૫	
*બરતામાં ભરાય		૧૦	
બરમ બારી ને ખીસા ખાલી... ..	૩૫	૩૩	૨૩
બલાંની દુનિયાં નથી	૫	૨૯૪	૧૪૧

	સંખ્યા	નંબર	પાતું
*ભાઈ થયું ભાંગી લંબળ		૫૩૦	
ભવ આખો રજ્યા, સારે પારકે લાકડે ઘાલ્યા. ...	૪	૭૦૬	૨૬૬
ભસતા કૃતા કરડે નહીં, ગાળ્યા મેઘ વરસે નહીં.	૮	૭૬	૫૨
ભાગ્યું ગાડે ધણાય.	૮	૧૧૦	૭૧
ભાલ મુળા કાંઈ શાકમાં લેખું?	૮	૪૨૭	૨૦૦
'ભાભાજીની લાનમાં, ને ખાતું પીણું કાનમાં' ...	૧૧	૨૨૬	૧૨૧
ભાસોજી ભારમાં, તો વડુ લાજમાં	૩	૭૪૧	૨૮૨
ભાવ ખાધા વગર કહ્યું કરે	૩	૮૬	૫૮
ભાવતું હવું ને વૈદે કહ્યું	૭	૨૧	૧૬
ભિડી કરીઆવર તે કરે ને દીકો ખાપ વેર ...	૫	૭૨૮	૨૭૫
લીખનાં હાલ્લાં સીકે ચડે નહીં	૨	૪૧૬	૧૭૬
લીખ તેને ભુખ શી?	૨	૪૧૮	૧૭૮
લીખ ભારા ને ભણતર, સહવારમાં સારાં ...	૪	૫૨૧	૨૦૭
લીખ ભંડારે નખાય નહીં	૫	૪૨૦	૧૭૬
*ભીંડો મારવા વિધે....		૨૨૦	
ભુખી નોતરી ને કાખમાં ભાણું	૭	૨૦૫	૧૧૫
ભુલ સુક લેવી દેવી...	૬	૫૨૪	૨૦૭
ભુંડામાં ભુંડી આકરી	૯	૨૭૮	૧૩૬
ભુંડો ભાવે નહીં, ને રૂડું તાકડે આવે નહીં ...	૪	૫૬૧	૨૨૩
ભુંડો ભુંડાનો ભાવ ભાજ્યા વગર રહે નહીં ...	૧૧	૪૬૧	૧૬૦
ભૂખ્યાને શું હાણું? (ભૂખવિધે.)	૧૭	૧૪૪	૮૮
મખખી ચુસ	૧૯	૩૯૮	૧૭૩
*મકા ઉપર વિલખી પડે નહીં...		૨૨૩	
મથરાનો પેંડો ન્યારો	૫	૬૨૫	૨૩૩
મનકી મનમેં રહી, હો ગઈ ઓર	૧૬	૧૪૨	૮૭
મન ચંગા તો કપરોડમાં ચંગા	૧૩	૭૯	૫૩
*મન ભાવતું મળે તે સંખંધી....		૨૧	
*મનમાં ને વાત રમતી હોય તે બાલાઈ લવાય તે વિધે.		૩૧	
*મનમાં આન્યું કે તૈયાર લેખ્યે		૩૦૪	
મનમાં આવે તેમ ભાવતું નહીં ને ભાવે તેટલું ખાતું નહીં	૪	૨૨૪	૧૨૧
મન વિના મગતું, ને હેત વિના હણતું નકામું ...	૧૨	૫૬૩	૨૨૩
મન દીડોળે ચણું કે	૭	૨૮૨	૧૬૭
મૃગાશ્વંતી માધવા...	૯	૧૯૧	૨૧૬
મરણ તરફને શિખવે	૩	૪૧૬	૧૭૮

	સંખ્યા	નંબર	પાતું
"મરણ વિષે..."		૩૯	
"મરણ આગમે" (લેખન વહેરે) તે આટે તે કરે.	૪	૨૬૪	૧૩૨
મરતો નથી ને માંચો સુક્તો નથી	૬	૩૫૧	૧૬૦
મરદની ગરદમાં રહેલું, પણ નામરદના સરદાર			
યદને રહેલું નહીં... ..	૧૦	૩૬૯	૧૬૬
મરીને માગવો લેવાય નહીં	૧૦	૩૨૧	૧૫૧
મરી, મીઠું ને રાઈ તેના ધણા પિત્રાઈ	૫	૬૫૦	૨૪૪
મરે તો મીઠાનું ને જય તો બારગીરનું	૧૭	૬૨૮	૨૩૬
રહારા છગન મગન સોનાના	૧૫	૧૨૪	૭૮
મ્હોં લેધને ઠીકું કરવું	૧૯	૨૩૬	૧૨૫
મ્હોટાની છબમાં કામ પાય... ..	૪	૪૬૩	૧૯૦
મ્હોટાનો મંદવાડ ને ગરીબનું છીનાણું તુરત છડું ચાય.	૩	૫૭૬	૨૨૧
મ્હોટા બાપના ઠીકરા, ઘરમાં ન મળે ઠીકરાં	૪	૫૧૧	૨૦૫
*મ્હોટે મ્હોટાનું છોકરું, મ્હોમાં સુતરે		૧૮૫	
મોઢે "ના" "ના," ને પેટમાં હાથ હાથ	૮	૫૧૬	૨૦૬
*મ્હોટે મીઠું બોલી મનમાં ક્ષપટ રાખે તેવા વિષે...		૧૧૫	
*મ્હોમાં કોળીઓ ને માથે ટુંબી		૧૭૬	
મ્હોમાં આવ્યો કોળીઓ પાછો જાય	૮	૩૨૫	૧૫૨
મોઢું વાઘનું ને વાંસો ગધેડાને	૬	૫૨૬	૨૦૮
મળ્યા લ્યારે મીર, ન મળ્યા લ્યારે ક્ષીર	૭	૫૩૫	૨૧૦
માંખ મારે તે માણસ મારે.... ..	૩	૧૭૦	૧૦૦
માઘ્યાં તો સુક્તાકળ મળે પણ લીખને માથે બઠ.	૮	૫૨૭	૨૦૮
માઘ્યા વગર મા પણ ન પીરસે	૪	૪૭	૩૭
માગે સો લાગે, ને લાગે સો આગે.... ..	૮	૪૭૨	૧૬૨
માછલાંને જળ સાથે પ્રીતિ, જળને કાંઈ નહીં... ..	૫	૮૬	૫૭
માઠા ખખર વિજળી વેગે જાય	૪	૩૬	૨૮
માણસ તો બધાં સારાં, કોઈ કોઈને ને કોઈ કોઈને.	૪	૭૧૬	૨૭૨
માણસની પરીક્ષા પંથે કે પાટોસે	૪	૩૧૬	૧૪૬
માણસનું માન ધંધામાં છે	૫	૫૧૮	૨૦૬
*માણસ કીકર કે દુઃખથી સુકાઈ ગયું હોય તે સંબંધમાં		૨૮૬	
માણસ માણસમાં આંતરો, એક બેરતો બીજે કાંકરો.	૧૦	૬૧૮	૨૩૧
માયાના વાળ પગે લુલા, પણ એક ટળી બે ન થયા.	૭	૬૦૬	૨૨૭
માયું સોંખ્યા પછી નાક કાનની અધીર થી ?	૩	૬૦૭	૨૨૮
માયું આગે તે મિત્ર	૮	૮૭	૫૭
માથે બહુ દુઃખ પડે છે ત્યારે વપરાતાં વાક્યો ..	૭	૭૩૦	૨૭૬

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
માધુડો મુવો ને ગોઠડી પરવારી	૭	૫૪૭	૨૧૨
મા પૂછે આવતો, બાપડી પૂછે લાવતો	૫	૭૩૨	૨૭૬
માફે ક્યોમાં મળ	૫	૬૯૪	૨૫૭
મા મૂળો ને બાપ ગાલર, તેના દીકરા સમશેર બહાદુર	૧૦	૬૦૧	૨૨૬
મા મુઠિ એટલે બાપ વચ્ચો	૧૧	૬૪૦	૨૪૨
માયા ખુદી કે નંતળ છુટી	૬	૫૩૦	૨૦૯
માયાને ભય કાયાને નહીં... ..	૮	૪૭૫	૧૬૪
*મારથી સીધી વાત થાય છે તે વિષે		૬૩	
માર તોય ખુદા સચ્ચા હે	૮	૩૦૭	૧૪૫
મારવો તો મીર મારવો	૭	૫૭૩	૨૧૯
મારવો ઉદર ને ખોદવો કુંગર	૪	૩૨૩	૧૫૨
*મારે તેની તલવાર		૫૮૬	
મારો લાલો લાભ વગર લોટ નહીં	૧૧	૪૮૬	૧૯૭
માળી રૂંઠ્યો કુલ લેશે	૩	૪૫૨	૧૮૮
*મીઠું બાલવા વિષે		૨૯	
*મીઠ્યાં ખોડા ને બીબી ઝમકુ જોખી		૩૫૪	
મીઠ્યાં મહાદેવને બને નહીં	૮	૨૪૯	૧૨૮
મુખીએ ખસતું તો આવે હસતું	૧૧	૨૮૮	૧૩૯
મુખમેં રામ બગલમેં છુરી, બગલ થયા પછી દાનલ છુરી	૨૯	૧૧૫	૭૩
મુક્તકા ચંદન ધસળે લાલીઆ	૧૦	૨૦	૧૬
*મુક્તનો માલ ખાવા વિષે		૨૦	
મુંબઈ માસ્તર, હાપમાં છતર, ને ખીસામાં પાપર... ..	૨	૭૨૭	૨૭૫
મુઆ પછવાડે માલ, ગોલણ મર ગાડાં ભરે	૬	૨૧૬	૧૧૮
મુઆ પછી સૌ વખણાય	૧૦	૧૩૦	૮૧
મૂર્ખનાં લક્ષણ	૧૦	૩૪૬	૧૫૯
મૂર્ખને કઈ પેરે સમજતું, એને નિશ્ચે નરકમાં લવું.	૧૪	૯૩	૫૮
*મૂર્ખને શિખામણ વિષે		૯૩	
મેહને મેહમાન ફટલા દહાડા?	૬	૧૫૭	૯૫
મેટ્ટતાઈ મયા, એટલે નિરાણીઆને મળ	૪	૬૧૨	૨૨૯
મેટ્ટતાઈ મારે નહીં ને બહાને નહીં... ..	૧૦	૨૦૨	૧૧૩
મોટાને કુળ છે. મોટાનું કુળ મોટું	૭	૧૧૩	૭૬
*મોટા આગળ નાનું શા લેખામાં તે વિષે		૬૯	
મોરનાં દંડાને સીવરૂં પટે નહીં	૫	૧૫૨	૯

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
મોવાથાનો રોરડો ન બાજુ ને માંડ નામ પગી ...	૬	૧૬૧	૯૭
માંડ અસવાર ને મોરો ચડે. માંડ કમાડ ને મોરો ઉઠે.	૮	૧૦૭	૬૯
માંસ ખાધને હાડકાં ફેટે ન બંધાય ...	૫	૪૭૦	૧૯૨
યથા રાત્ર તથા મન ...	૩	૫૩૭	૨૧૦
રહી રહીને બગે, ત્યારે જોલે ખીચડ માગે ...	૬	૬૨૭	૨૩૬
રાત્ર કબજ તો મુલક ટુંટે ...	૯	૧૩૯	૮૫
રાત્ર દાને ને મન સ્થાને ...	૫	૫૨૮	૨૦૮
રાત્ર મિત્ર કાને સાંભળ્યો કે નજરે લેયો નથી	૧૨	૫૩૮	૨૧૦
રાત્ર રાત્ર ને મન સુખ ...	૭	૬૩૩	૨૩૮
*રાણાછનાં અખારાં ...		૧૮	
રાત થોડી ને વેપ ઝાઝા ...	૫	૫૩૯	૨૧૧
*રાત દિવસના અવ્યાસથી મૂર્ખ પણ શિખે છે તે વિશે.		૧૩૫	
રાત અંધારી ને તલકાળા, લેવાણીઆ ત્હારા ને ત્હારા.	૮	૨૨૨	૧૨૦
રાવણને લંકાં ને બ્રાહ્મણને વાછડી ...	૩	૬૮૧	૨૫૪
રાઈના પાડ રાતે ગયા ...	૫	૪૫૭	૧૮૯
રેતીમાં નાવ ચલાવવું ...	૧૦	૨૧૧	૧૧૬
રોગ ને રાત્ર ઉગતા છેદવા ...	૫	૭૪	૫૧
રોગ આવે થોડાં વેગે ને બંધ છીડી વેગે ...	૨	૪૩૨	૧૮૧
રોગી વેદ શા કામનો ? ...	૩	૨૦૧	૧૧૩
રોડી ત્યાં ચોટી નહીં; ચોટી ત્યાં રોડી નહીં ...	૫	૩૩૮	૧૫૬
*રોતો બંધ તે મુવાની ખખર લાવે ...		૧૦૫	
રોએથી કાંઈ દહાડો વળે છે ? ...	૫	૨૨૧	૧૨૦
રોઈ ધર રાખે તેવો છે ...	૮	૭૪૨	૨૮૨
*રોંગનાં કુરાં ન હોય ચટકાં હોય ...		૧૭૮	
રોંગોગની મા મુઈ મને રોડમાંથી કહાડ ...	૭	૬૭૩	૨૫૨
રોડી છ હંડીમેં ...	૬	૫૯	૪૪
રોડને મળ્યો ક્વે, તે વાવ જોદાવું કે ક્વે ? ...	૧૨	૧૮૩	૧૦૫
રોડમાંથી રાત્ર કરવો ...	૭	૩૦૯	૧૪૭
રોડ ચુકિત રોડલો ને ઘડતાં બાંચો ...	૧૦	૪૪૪	૧૮૬
*રોડી રોડના રાખ લાગતા નથી ...		૪	
રોડી રોડને પગે પડી, તો કહે હું તેવી ઇંચ બને ...	૨	૬૭૪	૨૫૨
લકડકે લકડ ખાયગા વે પસ્તાયગા, નહીં ખાયગા			
વેખી પસ્તાયગા... ..	૯	૩૩૨	૧૫૫
લપસી પગ્યા, તો કહે દેવને નમસ્કાર કર્યા ...	૯	૫૫૭	૨૧૫
લક્ષ્મી દાને રોસે છે ...	૪	૫૫૯	૨૧૬

	સંખ્યા	નંબર	પાત્રું
લક્ષ્મી વિનાનો લયોડ	૧૮	૪૧	૩૨
લાકડાની તલવારે આતું	૧૦	૧૯૬	૧૧૦
લાકડાંની પોલની ને માણસના પેટની ખળર પડે નહીં	૬	૭૧૬	૨૬૮
લાખની પાણી	૬	૫૬૩	૨૧૬
લાડી પાડી નિવડે વખાણ	૮	૧૮૪	૧૦૫
લાપસી છલે પીરસની, ત્યારે મોળી શી પીરસની ...	૪	૫૫૩	૨૧૪
લીધાં લાડ ને ખાધાં ખાસડાં ફરી ફરીને આવે નહીં	૯	૨૭	૧૯
હુટાણા તે રસ્તે જતું નહીં	૬	૨૬૫	૧૩૨
લેનેકુ લકકડ, દેનેકુ પથર	૬	૬૧૦	૨૨૮
લે લાલા ને દે હરદાસ	૪	૫૪૫	૨૧૨
લોકવાણી તે દેવવાણી	૫	૧૦૪	૬૮
લોભ વિષે છે સઘળા દોષ, મુખનું મૂળ તે તો સંતોષ	૫	૫૮૫	૨૨૨
લોભી ગુર ચેલા લાલચુ, દોતું ખેલે દાન ...	૫	૫૫૪	૨૧૪
લોકે લક્ષણ સઘળાં શૂળ, લોભ પાપ સઘળાનું મૂળ	૧૨	૧૧૪	૭૨
*વખત ગયા પછી કામ કરે તે નકામું		૬૨૦	
વગડામાં રૂદન	૫	૬૮૬	૨૫૫
*વગર પૈસે ડોળ કરવો તે વિષે		૩૩	
વડાને વિકાર નહીં	૬	૭૭	૫૨
વપરાતી કુચી હમ્મશાં હજળી રહે	૬	૫૯૫	૨૨૪
વ્યાજને ઘોડાં ન પહોંચે	૮	૫૬૪	૨૧૬
વરણાગીમાં વાળ	૬	૭૨૬	૨૭૫
વરને પરણ્યાનો લાભ, તો જાન્યોને જમ્યાનો લાભ.	૪	૬૩૧	૨૩૮
વર વરો કન્યા વરો, ગારતું તરબાણું ભરો ...	૧૦	૨૪	૧૮
વસ્ત્રોણામાં મુતરતું	૬	૭૦૩	૨૫૬
બાર તેની ધાડ	૧૧	૪૮૨	૧૭૫
બેલો તે પહેલો, બુલે તે ઘેલો	૮	૪૮૮	૧૯૮
બાહડી વરતમાં હુલી	૨	૩૦૫	૧૪૪
બાજતું જાજતું માંડવે આવશે	૭	૪૬૧	૧૬૯
બાજતું જોસડ ને મુંજો જોગી તેની જાતબાત કાઠ			
નલે નહીં	૯	૭૧૭	૨૭૨
બાટે જતાં વડવાડ જોરે તેના છે	૧૦	૭૩૯	૨૭૬
બાડ વિના વેલો ચરે નહીં	૨૫	૬૧૭	૨૮૦
બાલમાં મરિ, તોલમાં મરિ, મૂલ્યમાં મરિ વાળીજો.	૩	૭૧૪	૨૬૮
બાતે પાડા ગાબળા કરવા	૭	૨૯૭	૧૪૨
*નાદ નહીં કરવા વિષે		૮૨૨	

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
વાધરી સાથે બેસ મારતી	૪	૨૦૬	૧૧૫
*વાયદા કરવા વિષે		૧૮	
*વાયદો ન કરતાં તરત કરવા વિષે		૧૯	
*વાર્ધા ન વળે, હાર્ધા વળે		૨૮૮	
વિખનો વિલાસી છવ સાકરને શું કરે?... ..	૭	૯૯	૬૩
વિદ્ય સંતોષિ અથવા અદેખાં માણસ વિષે	૭	૧૫૯	૯૬
*વિચાર પુરો કરીને જોડવા વિષે		૩૮	
વિનાશ કાળે વિપરીત શુદ્ધિ	૧૧	૫૮	૪૪
વિવાદની વરસી કરવી	૭	૬૩૯	૨૪૧
વિવાદનો દરખ સદુને સરખાં	૩	૬૨૯	૨૩૭
વિવાદનાં ગીત વિવાદમાં ગવાય	૧૦	૨૮૯	૧૩૯
વિવાદ પીત્યા ને મોહોડ થાંભલે	૭	૬૩૦	૨૩૮
પીતી હોય તે જાણે... ..	૨૫	૪૪	૩૫
*ધર કરું તો ડરું નહીં તે વિષે		૧૩૬	
વેરીવરા આદર બાવ	૧૦	૯૨	૫૯
વેપ તેની વારતા	૩	૧૬૮	૧૦૦
વેશ્યા વર્ષ ઘટાડે, ને જોગી વધારે	૪	૬૧૩	૨૨૯
જોગાવીઆ ને વાટપાડ	૮	૧૦૧	૬૩
વાંદાને વહોણું નહીં, ને વેશ્યાને વજોણું નહીં	૯	૭૦૧	૨૫૮
શરીરે મુખી તે મુખી સર્વ વાતે	૬	૧૭૧	૧૦૦
શસ્ત્ર માર કરતાં વચન માર વધે	૭	૬૬૫	૨૪૯
શાક ખમણું તેના દિવસ ખમજો	૫	૬૧૧	૨૨૯
શીરા સાથે આપક થું	૩	૫૭૦	૨૧૮
શીંગાડું શાણગારું પણ જમવાનું તેડું ન આવ્યું	૪	૬૫૩	૨૪૪
શુકન વિષે	૩૫	૭૩૮	૨૭૮
શુરા સાચારે જેના વેરી ધાવ વખાણે	૯	૫૩૩	૨૦૯
શોખચંદ્રીના વિચાર	૬	૪૮૭	૨૯૭
શોહની ખૂંડ ફાલ્લી થઈ, પંપાળાને મ્હોટી કરી	૫	૫૭૧	૨૧૮
શરને માથે સવારોર... ..	૧૦	૧૬૯	૧૦૦
શેરી માંહેનો સિંહ (ફતરો)	૬	૩૮૮	૧૭૧
સઘનો દીકરો છવે લાંઠાં સુધી સીવે... ..	૫	૪૫૬	૧૮૮
*સગાં વ્હાલામાં કજયા થાય પણ તેમાંથી એક		૫૮૯	
ખીનનું છુટ્ટું ન થઈ શકે તે વિષે		૩૪૫	૧૫૮
સમજન સળંગ સરસદે, જમણગ પજો ન કામ	૬	૫૪૯	૨૧૩
સત્તા આગળ શાણપણ શું કરે ?	૬		

			સંખ્યા	નંબર	પાનું
સ્થાન પ્રધાન બળ નહીં પ્રધાન	૯	૨૯૩	૧૪૦
સર્પ ગયા ને લીસરહા રહ્યા	૫	૧૦૬	૬૯
સર્પ ધુક્વાડો તો રાખવો	૧૦	૬૬૬	૨૪૬
સપૂત દીકરા વિધે	૨૨	૩૧૩	૧૪૮
*સખી કાકોર અથવા શેઠ		૫૧૩	
સમ ખાય તે સદા જીવે	૬	૪૨૧	૧૭૬
સમતા (ધીરજ)નાં કૃણ મીઠાં છે	૧૧	૯૬	૧૧
સમયને માન છે, પુરૂષને નથી	૭	૨૦૩	૧૧૪
સમય વિના શોકો નહીં પરમેશ્વરનું નામ.	સમયને				
અનુકૂળ બોલવા વિધે	૧૨	૬૧	૪૫
*સમુદ્ર સરખા સખાને અશુભું ખાણું		૪૭૮	
સસેકે ત્રીન પાંચ	૭	૨૬૧	૧૩૧
સહસા ન કંદે કામ, હોય જે દિલના ડાહ્યા	૩	૪૬૬	૧૬૨
સહિયારી સાસુ ને લકરડે મોકાણ	૮	૫૩	૪૨
સજ્યા ઘઉં દળ્યા સારા	૬	૬૪૪	૨૪૨
સાચને આંચ નહીં. સાચ વિધે	૨૦	૩૨	૨૨
સાડી બુદ્ધિ નાડી	૯	૨૨૭	૧૨૨
સાત કપૂત દીકરે નખોદ ગયા ખરાખર	૮	૩૧૨	૧૪૭
સાદા રાય નહા	૧૩	૬૩૭	૨૪૧
સાપનો કરજો સીંદરીથી ડરે	૩	૧૪૬	૯૧
સાપ એવો મહં કે ધરનાંને ખાય	૯	૪૨૬	૧૮૧
*સારી નરસી કરણી વિધે		૨૩	
સાસ ત્યાં સુધી સોય	૫	૫૬	૪૩
સાસરાનું માન સાળીએ	૫	૬૭૮	૨૫૩
સાસરા સુખ વાસરા, દો દિનકા આસરા	૧	૧૫૪	૯૩
સાસરે નતનાં દોઈ બીનાજ કહે નહીં	૩	૬૧૪	૨૨૬
સાસરે સમાય નહીં ને ખીરમાં દોઈ મ્હાય નહીં	૬	૬૧૬	૨૩૦
સિંહને વનને આશ્રય, વનને સિંહનો આશ્રય	૬	૪૮૦	૧૬૫
સીના સંબંધે આલતી કહેવતો	૪૭	૬૬૪	૨૪૭
સુકા ભેગું લીધું બળે	૫	૭૦૭	૨૬૧
સુખડ ધાસે ઝારસીએ ન ધાસે	૭	૪૭૬	૧૬૪
સુખે સુવે જેને શિર ખાપ	૬	૭૧૮	૨૭૨
સુંકને ગંઝે ગાંધી ચવાય નહીં	૪	૨૫	૧૮
સુંક સુંક તો ભૂખસિંહની મા ખાઈ ગઈ, દહે તો					
દોઆં રહ્યાં છે	૭	૬૨૨	૨૩૪

	સંખ્યા	નંબર	પાત્રું
*સુઝી વચ્ચે સોપારી...	...	૨૦૦	
સુતો સાપ લગાડવો નહીં...	૧૦	૧૨૭	૮૦
સુયાણી આમળ પેટ છુપાવતું નહીં	૬	૫૬૫	૨૧૭
સુધ સોની ને સાળવી તેને નમ ન રાફે નળવી...	૭	૬૭૨	૨૫૧
ચૂરણ સામી ધુળ નાખીએ તે આંખમાં પડે	૯	૨૮	૧૯
સો જલો પણ સોનો પાલમુદાર જશે નહીં...	૪	૬૪૧	૨૪૨
*સો લેસી ને એક ટોસી	...	૧૮૨	
સોઠી રાણગારે, ત્યાં ખતર ઉઠી જાય...	૭	૬૯૬	૨૫૮
સોના કરતાં ધરામણ મોંધું...	૮	૧૪૫	૮૯
સોનું ને સુગંધ	૯	૧૭૪	૧૦૧
સોખતે અસર	૧૬	૩૫	૨૫
સોમાં શરો તે એકમાં નહીં પુરો	૬	૫૭૪	૨૧૯
*સોય પાછળ દોરો	...	૩૫૨	
સોરંગી જેમ કુટે તેમ રંગ કઢાડે	૯	૪૪૧	૧૮૫
સો સો ચુલે મારકે ખિલ્લી ચલી ઉજડું	૭	૬૫૨	૨૪૪
સો કહે બાપડી પણ કાઈ ન શીલે કાપડી	૩	૫૭૫	૨૧૯
સો કીસળ ચોર	૬	૩૨૬	૧૫૩
સો સોના કાળે આવી ઉભું રહે છે	૪	૫૮૪	૨૨૨
*સો સોનું ફડી લેશે, આપણે શું	...	૫૬૨	
સો સોને મન ડાહ્યા	૭	૧૨૫	૭૯
સો ઉગતાને પુને	૫	૨૪૦	૧૨૬
સંધર્થો સાપ પણ કામ આવે	૬	૭૩	૫૧
સંખ્યા તર્પણ સાંતીડું ને કોદાળી ખટકર્મ	૨	૭૦૬	૨૬૧
સંભારીને નામું લખે, લાટ ચડીને લથે	૪	૫૮૨	૨૨૧
હજી તો શ્રીગણેશાયનમઃ છે. હજી તો ગણેશના વેષ છે.	૯	૬૦૪	૨૨૬
હણતાને હણીએ તેનું પાપ દોષ ન ગણીએ	૬	૧૧૧	૭૧
હરકતમાં ખરકત ને ફેળેતે ફાયદા	૯	૫૬૬	૨૧૭
હલાલમાં હરકત, હરામમાં ખરકત	૧૧	૨૯૫	૧૪૧
હવનમાં હાડકું	૬	૫૦૦	૨૦૧
હવેલી જોઈ સુપડું પાડતું નહીં	૭	૩૪૨	૧૫૭
હવે હદપાર વાત ગઈ છે	૬	૪૧૨	૧૭૭
*હર્ષના વખતમાં માણસો હુદ્દગાર કઢાડે છે તે વાક્યો.	...	૬૮૭	
હાજર સો હથીઆર	૩	૫૭૮	૨૨૦
હાટ ભાડે ઘર ભાડે વાણીતરને વ્યાજ	૩	૫૪૪	૨૧૨
હાટડી ન્હાની ને હરકત ધણી	૧૭	૨૫૪	૧૨૯

	સંખ્યા	નંબર	પાતું
હાય આપીએ તો ગળું પડે	૧૦	૨૩૩	૧૨૩
હાથીએ હાથી લડે ને વચ્ચે ઝાડનો ખો ...	૫	૩૭૬	૧૬૮
હાયે કરીને હોળી રમ્યા	૧૬	૫	૪
હાલ ખુશામદ તાલ રોજગાર	૩	૫૪૧	૨૧૨
હાલ નય હવાલ નય, બંદેકા ખ્યાલ ન નય...	૬	૩૬૨	૧૭૧
હૈયું હોય હાય તો નયએ દારીની સાથ ...	૬	૬૮૫	૨૫૫
હૈયે હામ ન હોય પણ પગમાં બળ (હડ) રાખવું	૮	૫૩૨	૨૦૯
હૈયે હોય તે હોડે આવે	૧૦	૩૧	૨૧

ગુજરાતી કહેવતસંગ્રહ

—૦૦૦૦૦૦૦—

૧. અક્કલ બળ છે પૈસા કરતાં વધારે ઉપયોગી છે. ૧૨

પત્થર હેઠ આંગળી આવી તે કળથી કહાડવી, બળથી નીકળે નહિ.

અક્કલથી પૈસા મળે છે, પૈસાથી અક્કલ મળતી નથી.

કળથી થાય તે બળથી ન થાય. અક્કલ બડી છે લેંસ ?

કરોડ રૂપીઆ ખરચતાં પણ મળે નહીં તે (અક્કલ).

સો બળ કામ કરે નહીં, તે અક્કલ કરે.

અક્કલ પાંચ^૧ માણસમાં રહેલી છે.

અક્કલ વિનાનો આંધળો, પૈસા વિના પાંગળો.

ટાહરો—બળથી બુદ્ધિ આગળી, જો ઉપજે તત્કાળ;

વાંદર વાઘ વલોવીઆં, એકલડે શીઆળ. ૧

અક્કલ બિધારે ના મળે, હેત ન હાટ^૨ વેચાય;

રૂપ ઉછીનું ના મળે, પ્રીત પરાણે^૩ ન થાય. ૨

સોરઠા—કળથી થાય કામ, તે બળથી થતું નથી;

જરબળ^૪ ન આવે કામ, સાચું સોરઠીયો ભણે. ૩

આવે વસ્તુ અનેક, ધનમાયા ગાંઠે હુવે;

અક્કલ ન આવે એક, કરોડ રૂપિયે કસનીયા.^૫ ૪

Policy goes far beyond force.

Reason can do more than brutal force.

૨. અક્કલનો ઉપયોગ કરવા સંબંધી. ૭

આપ બુદ્ધિએ જયજયકાર, પારકી મતે પ્રલયકાર.

સાંભળીએ સૌનું, પણ કરીએ ધાર્યું મનનું.

ઘી ખાતા સકરસેં, દુનીઆં ચલાના મકરસેં.

ખેતર ખેડો હળથી, મગજ ખેડો કળથી.

કહેનારો કહી છુટે, ને વેહેનારો વહી છુટે.^૬

૧ પંચમાં. ૨ દુકાન. ૩ જોશવરીથી. ૪ પૈસાનું જોર. ૫ એ નામનો એક કવિ.
૬ કહેનારો કહે ખરો, પણ કામ કરનારમાં અક્કલ હોય તો ઉપયોગી થઈ પડે.

શેઠની શિખામણુ ઝાંપા સુધી.

પૂછીએ સૌને પણ કરીએ પોતાને ફાવતું.

૧ એક શાહુકારે પોતાના મુનીમને દિલ્લી ઝવેરાત તથા જરીનો માલ વિગેરે લેવા મોકલ્યો. મુહૂર્તને દિવસે મુનીમ તૈયાર થયા. શેઠ વળાવવા સાર ચાલ્યા. મુનીમનો હાથ ઝાલી ચાલતાં રસ્તામાં શેઠ મુનીમને કહેવા લાગ્યા કે, હીરા લેવા તે એળ વગરના લેવા, પાનાં, માણેક રંગદાર, માંહે રેસા વગરનાં લેવાં, શની, લસણીઆં ચાવાં લેવાં, જરીનો માલ આવે લેવો, જે માલ લેવા લેવો લાગે તે લેવાની ગરજ ખતાવ્યા વગર લેવો, રંગ પોત ચાવાં લેવાં, તોલતાલ કરવામાં જરા અળસદારી રાખવી. એમ ભલામણુ દેતાદેતા શેઠ નદી સુધી ગયા. મુનીમ ગાડીમાં બેઠા ત્યારે શેઠ છેવટે કહ્યું, મારી શિખામણુ ધ્યાનમાં રાખજો; ત્યારે મુનીમે જવાબ આપ્યો કે, “શેઠની શિખામણુ ઝાંપા સુધી.”

મુનીમનું આ વાક્ય સાંભળીને શેઠને ઘણો ગુસ્સો ચઝ્યો, અને એ ગુસ્સાને લીધે મુનીમનું રાઇતું કેમ થાય તેવો ઉપાય કરવાનો વિચાર શેઠને થયો. તેથી અમદાવાદ કે મુંબઈ જેવા શહેરમાં ધાંચબની દુકાનો તથા વાળ કાતરવાની દુકાનો હોય છે ત્યાંથી જેટલા બની શકે તેટલા વાળ એકઠા કરાવતાં શેર દહોડ શેર વાળ ભેગા કર્યા; તેની એક ખીંદરી કરી, તે ઉપર લપખાનો કિનખાપ વીંટચો, ચારે તરફ જરીની ઝાલર તથા કુમતાં મુકીને ખીંદરી જેટલી બપકાદાર બની શકે તેટલી બનાવી, મુદામ સ્વાર સાથે મુનીમને રસ્તામાં મળે તેવી રીતે મોકલી, ને સાથે ચીઠ્ઠી લખી કે, આપણા આડતીઆની સાથે જઈ જહાંપનાહ બાદશાહ સલામતને આ ખીંદરી ભેટ આપવી.

મળલ દર મળલ ચાલતાં મુનીમ દિલ્લી પહોંચ્યા, આડતીઆને ત્યાં ઉતર્યા. ત્રીજે દિવસે મુનીમે આડતીઆને કહ્યું કે, એક ખીંદરી શેઠ બાદશાહને ભેટ કરવાને આપી છે, માટે તમે તે બાળત ગોડવણુ કરો. આડતીએ દિવાનને મળ્યો ને બીજે દહોડે બપેરે ભેટ લઇને આવવાનું કરતાં ભેટની ખીંદરી રૂપાના સુંદર ખુમચામાં મુકીને ઉપર ભરગમ્મીને કસળી રૂમાલ દાંકી દરબારમાં મુનીમ તથા આડતીએ ગયા.

બાદશાહની હજુરમાં તેઓને બોલાવ્યા. મુનીમ બોલાવર(ગેળ) દરા રૂપીઆ કરી ભેટનો વાળ હજુરના પગ આગળ મુકી કચેરીમાં બેઠા. બાદશાહે મુનીમને શેઠની ખેરખુશી પૂછી, ખીંછ વાતો કરી, મુનીમને તથા આડતીઆને રત્ન આપી.

બાદ બાદશાહે હજી કરી કે, જુઓ તો ખરા ખીંદરીમાં શું છે? ખીંદરી ઉઘેળી તો આખો ખુમચો વાળથી ભરાઈ રહ્યો. આથી બાદશાહને ગુસ્સો ચઝ્યો, કોટલે આખી કચેરીને પણ ગુસ્સો ચઝ્યો. બાદશાહે એકદમ હુકમ કર્યો કે, આ લઇ આવનાર મુનીમને ગરજન મારો. હુકમની સાથે ફિરસ્તા છૂટ્યા.

દિલ્હીનો આડતીએ ને મુનીમ ચાલ્યા જતા દતા ત્યાં મુનીમને પકડીને બાંધ્યા; ત્યારે તેણે પોતાના ગુનાહનો મકાર પૂછ્યો. બધાએ બોલી ઉઠ્યા કે, બાદશાહની મરહૂરી કરીને મેવાળાની ભેટ કરી માટે તને ગરજન મારવો છે.

આ વાત સાંભળી મુનીમ શાન્તિથી બોલ્યો, ‘એ વાળ મારા મને પાછા આવે. તે હું મારી છાતી પર ખાંધીરા ને મરીરા, ને મારું મુઠું બાળડી વખતે પણ છાતી પર લેઈ બીંચીરા, અને તેમાંથી મારા શેઠ ન જાણે તેવી રીતે અર્ધો વાળ મારા દીકરાને મોકલીરા. પછી મને મરવામાં જરા પણ હરજત નથી, માટે મારા વાળ મને પાછા આવે.’

You must use your own judgment for guidance of yourself.

Too much consulting confounds.

Borrowed garments never fit well.

Hear all, but follow thy own counsels.

Give every one thy ear, but few thy voice.

એમ કહી રાવાકુટ્યા લાગ્યો અને પછાડો ખાત્રા માંડી. આ વાત બાદશાહ દંતુર નહેરે યતાં બાદશાહે વિચાર કર્યો કે, મારા જેવા બાદશાહને વાળની બેઠ કોઈ કરે નહિ, માટે એમાં કોઈ બેઠ દરો. આમ વિચારીને મુનીમને પોતાની દંતુરમાં બોલાવ્યા.

મુનીમે આવીને કુર્નિરા બનવી. બાદશાહે ખૂબ ધમકાવી સાથે મશ્કરી કર્યાનો કપકો દીધો. મુનીમે કહ્યું, 'મારા વાળ પાછા આવ્યો. હું તેનો ઉપયોગ કરીશ અને પછી મને ખુશી થી ગરદન મારો.' બાદશાહે મુનીમને વાળ પાછા મેળવવાને બહુ ઉદ્વિગ્ન બેઠ પૂછ્યું કે, એ વાળમાં શું છે?

મુનીમે શાન્ત મિનનથી ઉત્તર આપ્યો કે, દંતુર, બાદશાહ સલામતને ત્યાં કોઈ નતની કમી નથી. હીરા, માણિક, પાનાં, રોનાબેદાર, રૂપાબેદારથી નમદારખાનાં, તોરાખાનાં ને ખતના બધાં છે, એટલે મારા શેઠે એવી દલકી ચીજ મોકલવાનું મુનાસબ ધાર્યું નહિ, પણ મારા શેઠ દેવતાચળ(ગિરિનાર)ની નત્રાએ ગયા હતા ત્યાં મોટા મોટા જોગીઓ મળ્યા. તેમણે શેઠ ઉપર નવાજેશ કરી તેઓના શુદ્ધોની જગાના વાળ આપ્યા. શેઠના ઘરમાં તે વાળ આવ્યા પછી લક્ષ્મીની લીલાલહેર થઈ; તેમાંથી થોડાક આપને બેઠ સાડ આપ્યા તે મેં આપને બેઠ કર્યા. આ વાળ આપના ખતનામાં, નમદારખાનામાં રાખવાથી આપનો ખતનો અખટ રહેશે એમ જાણી બેઠ કરી છે, ને માંહેથી એક વાળ પણ કોઈને કહારવા દેવાના મને સમ ખવરાવ્યા છે જેથી બેંગી અકબંધ આપને બેઠ કરી છે.

બાદશાહ તથા કચેરીની નજરમાં આ વાત ખરી લાગી, કેમકે વાળની બેઠ કોઈ કરે નહિ, તેથી બધા વાળ સંબાળથી રોનાની દાબડીઓમાં ભરી ખતના વિગેરેમાં રાખવા હુકમ ફરમાવ્યો, ને તે સાથે અમદાવાદના શેઠ સાડ ગમે તેટલો માલ લે તેની જગત માફ કરી, ને પાછો જય ત્યારે સલામે આવવા મુનીમને હુકમ કર્યો.

મુનીમે માલ દરેક લાખનો ખરીદ કરીને નવાની તૈયારી થઈ ત્યાં બાદશાહની સલામે ગયા. તે વખતે બાદશાહે પરવાનો કરી આપ્યો કે, આ માલ ઉપર કોઈ ઠેકાણે કોઈ પ્રકારની જગત લેવી નહિ. શેઠ, શેઠાણી ને છોકરાંને માટે વીશેક દબરનો શિરપાવ આપ્યો, ને મુનીમને દંતુર રૂપીઆ આપ્યા, ને સાથે અમદાવાદ સુધી વીશ થોડાની પાચગા રસ્તામાં માલની સલામતી સાડ આપી.

મુનીમ માલ લેઈ અમદાવાદ આવ્યા. અમદાવાદ એક ગાડ રહ્યું એટલે શેઠને ખબર આપ્યા કે, હું આવું છું. શેઠ સામા ગયા, મુનીમ ઘેર આવ્યા, માલ લાવ્યા, શિરપાવ શેઠને આપ્યો, અને માલની જગત માફ થવાથી પચાસ દબરનો લાભ થયો તે જણાવ્યું. બાદશાહી સવારેને વિદાયગીરીના પોષાક આપી શેઠે તેમને પાછા રવાના કર્યા, ને મુનીમને ધન્યવાદ આપીને કહ્યું, "શ્રેકુની શિખામણુ ઝંપા સુધી," એ તમારા જેવા મુનીમ કહે તે ખરું છે. પોતાની અક્લ જ ખપમાં આવે છે,

૩. અક્કલ કોઈના બાપની છે ? ૮

અક્કલ કોઈના બાપની છે ?

અક્કલનો કોથમીર, મંગાવી ભાણ ને લેઈ આંબો કોથમીર.^૧

અક્કલ વેચાતી મળે તો કોઈ ધનવાન મૂર્ખ રહે નહિ.

માગી અક્કલ ને દીધી શિખામણુ કામ આવે નહિ.

અક્કલ વગર ભંચુ ખાવાં. અક્કલસે અલ્લા પીછાનીએ.

દીધી મત ને માગી તોણુ^૨ ફટલા દિવસ ચાલે.

અક્કલનો બારદાન.^૩

It is folly to think of being wise alone.

None by wealth can purchase intellect.

૪. બિલાડીને કહો છીંકું તુટતું નથી. રાંડીરાંડના શાપ લાગતા નથી. ૭

બિલાડીને કહો છીંકું તુટતું નથી. રાંડીરાંડના શાપ લાગતા નથી.

કણીઆના નિસાસાથી વરસાદ અટકતો નથી.

અમારના શાપથી ઢોર મરતાં નથી. કાગને કહો ડોળાં મરતાં નથી.

સતી શાપ દે નહીં, અને શંખણીના શાપ લાગે નહીં.

સતી શાપ દે નહિ, અને દે તો ફળ્યા વિના રહે નહિ.

Cattle do not die from crow's cursing.

૫. હાથે કરીને હોળી રમ્યા. પેટ ચોળી શૂળ પેદા કર્યું. ૧૯

(બણી ભેદને ભૂલ કરવા વિશે.)

હાથે^૪ કરીને હોળી રમ્યાં. હાથનાં કર્યાં હૈયે વાગ્યાં.

પેટ ચોળી શૂળ પેદા કર્યું. દીચણુ મારીને આંખ ફેડવી.

૧ ફટલાદો, 'મંગાવ્યાં મર્યાં ને લેઈ આંબો કોથમીર' એમ પણ કહે છે.

૨ બરવાડો છાશને તોણુ કહે છે. મતલબ એ છે કે અક્કલ પોતાની સ્વાભાવિક ભેદએ. માંગી ચાલેલી છાશ એકજે દિવસ ચાલે તેમ બારૂતી અક્કલે લાંબે ન ચલાય.

૩ બારદાન એટલે કોથળો કે પેટી કે રૂબળો જેમાં માત્ર બધો કોથ તે ઠસવી લે ને ઠાલા કોથળા, પેટી વગેરે જે રહે તેને માલનું બારદાન કહેવામાં આવે છે. અક્કલ ઠસવાઈ ગયેલું પાત્ર તે અક્કલનું બારદાન.

૪ એક ગ્રામ્યણે બળદના ઝીંગડામાં માથું ઘાડ્યું !

એક ગ્રામ્યણુ નામે પોપા લાની નિત્ય નદી કાંઠે ગય, ત્યાં નાહીને પછી નદીના કાંઠા પર બેસી સંધ્યાવંદન કરી ગાયત્રીની માળા ફેરવે. તે વખતે જાના કિનારા ઉપર એક આખડો રોજ આવી નદીમાં ખાણી પીને નાગોળવા બેસે. તેનાં ઝીંગડાં બહુ ઝુંદર રીતે વળેલાં તેથી રાંડના નંદી જેવો તે સ્થાનો લાગે. મનુદાન આ કાંઠે આજા ફેરવે ને

દીવો લેઇ કુવામાં પડવું. - ઉઠ પાહાણા પગ ઉપર પડ.
 દેખતે ડોળે છેતરાવું. આવ બલા, પકડ ગલા.
 વાડમાં હાથ ધાલીએ તો કાંટા વાગેજ.
 દેખતી આંખે આંધળા થઇ કુવામાં પડવું, ને નસીબનો વાંક કહાડવો.
 દેખતે ડોળે આંખમાં આંગળી ધાલવા દેવી.
 પોતાના પગ ઉપર કુવાડો મારવો. હાથે ફરી પેટમાં પાળી મારવી.
 કાણે કહ્યું હતું કે ખેટા બાવળીએ ચડ્યો ?
 બળતામાં હાથ ધાલવો. કંથેરમાં હાથ ધાલી વિમાસવું.
 કાજીજી લેસ નહીં લાયા, બડી બલા લાયા. ઉજળી પગ લાંગવો નહીં.
 આવ બલા, પકડ ગલા, ઇસ બલાસે ભાગના? ભલા

He that risks danger, dies therein unpitied.
 He runs against a point of spear.
 Ho that cuts himself wilfully, deserves no balsam.
 Look before you leap.

આખલો સામે ખેસી વાગેજો, તેથી જનીને મનમાં વિચાર આવ્યા કરે કે આ આખલાનાં શીંગડામાં માથું નાખ્યું હોય તો બરાબર આવી રહે. ચોમાસું વીતી ગયું. આખલો સીમનાં ખેતરનો માથ ચરી પુષ્ટ થયો હતો, તે સામે કાંઠે આવીને રોજ પ્રમાણે એક દિવસ ખેડો. જની પણ નાહીને માળા ફેરવવા બેઠેલા, તેના મનમાં આવ્યું કે બાર મહિનાથી વિચાર કરે છું, મટિ આજ માથું નાખું. હાથમાં ગોમુળી સહિત જની ઉઠ્યા, આખલા પાસે ગયા. આખલાની પાસે માણસ જાય તો તે કાંઈ હાલે કે બડકે નહિ, તેથી જનીએ મોઢો આગળ જઈ શીંગડામાં માથું નાખ્યું ત્યારે આખલો હલો થયો ને માણસનું માથું શીંગડામાં બરાબર નાંખી બડકીને નાડો. જનીને જાંચાનીચા ખૂળ કર્યા, તેના પગહાથ, છાતી છાલાયાં, તેટલામાં માણસોએ એકઠાં થઈ સાંઠને પકડ્યો, ને જનીને છોડાવી ખાટલામાં ધાલી ઘેર મુકી આવ્યા.

ચોપા જનીને વાગ્યું જાણી સગાંવહાલાં જોવા આવ્યાં; તે બધાં કપકો દેવા લાગ્યાં કે, સાંઠનાં શીંગડામાં માથું નાંખતાં વિચાર તો કરવો હતો? ત્યારે જની બોલ્યા કે, “મને તમે સૌ બેવકૂફ ધારો છો, પણ બાર મહિના સુધી વિચાર કરીને જ એ કામ મેં કર્યું હતું” એમ મૂર્ખ માણસોને ચોતાની ભૂલ જણાતી નથી.

૧ બાવળીએ ચડ્યા ને કાંટા વાગ્યા એટલે છાકરે, બાપા, બાપા, કહી બૂમ પાડી ત્યારે બાપે ઉપલી કહેવત કહી.

૬. ઘરનાં ઉઠ્યાં વનમાં ગયાં વનમાં ઉઠી લાલ્હા. ઊલમાંથી
નીકળી ચૂલમાં પડ્યા. ૧૨

(એક દુઃખમાંથી છુટવા જતાં ખીજું દુઃખ આવે છે તે વિશે.)

ઘરનાં ઉઠ્યાં વનમાં ગયાં, વનમાં લાગી લાલ્હા.

ઊલમાંથી નીકળી ચૂલમાં પડ્યાં. અલા ગઈ ને બલા આવી.

ઘરમાં ખાધો રાંડે, ને બહાર ખાધો ભૂતે.

કફનફાડુ ગયો ને મેખમાર આવ્યો. ભૂત મરે ત્યાં પલીત જાગે.

સુખને માટે સાસરે ગઈ ત્યાં દુઃખનાં ઉઠ્યાં ઝાડ.

સાત (અથવા નવ) સાંધે ત્યાં તેર તૂટે.

કાળી કુતરીને કાને કીડા, એક ગઈ ને ખીજી પીડા.

અવાડામાંથી નીકળી ફૂવામાં પડવું.

શયતાનસે કીતનાહી દુર ભાગે,

મગર કમખખત આગેડા આવે.

ઢાહુરો—ઘરનાં ઉઠ્યાં વન ગયાં, વનમાં ઊડી લ્હાય;

ઊલેથી ચુલે પડ્યાં, કર્મ પ્રમાણે થાય. ૫

Out of the frying pan into the fire

From bad to worse.

The thrush avoiding a trap, fell into birdlime.

૭. ઉઘોગ સારાં નસીબનું મૂળ છે. ધંધો કરે તો ધાન્ય મળે. ૧૬

(ઉઘોગ કરવા વિશે.)

ઉઘોગ સારાં નસીબનું મૂળ છે. ધંધો કર્યે ધાન્ય મળે.

હલાવ્યા વગર ધાન પણ દાઝે. હાથપગ હલાવીએ ત્યારે રોટલો મળે.

દૂરે તે ચરે, ને જાંધું ભૂજે મરે. ચાકરી કરતાં ભાખરી મળે.

દાચ હલાવ્યા વગર કાળીઓ પણ મ્હેંમાં પેસે નહીં.

ચાકરી કરતાં ભાખરી પામે રૂડી પેર. દરે સેવા તો મળે ગીદા મેવા.

ત્યારે વળે પરસેવો ત્યારે મળે મેવો. ઉઘમથી દારિદ્ર્ય ઘટે.

પ્રયત્ને પ્રભુ સહાય. પુરૂષ પ્રયત્ન, ઈશ્વર કૃપા.

ઉઘોગ આગળ બધી ગ્રીમ આસાન છે, દિમતે મરદાનો મદદે ખુદા.

સુધરી નામનું એક પક્ષી દાચ છે તે તરણાં ચીરી તેની સગાઓ બનાવી

ઝાડ ઉપર તેના માળા ખાધે છે, તે લટકતા રહે છે, તેમાં લુદા લુદા ખંડ

કરે છે. તે વિશે કવિએ કહ્યું છે કે,

દોહરા—તરણે તરણે સુધરી, આદરજેન ઘરાં;
કર ચાલે આગસ કરે, મોટી ખોડ^૧ નરાં. ૬
વિદ્યા ધન ઉઘમ ણિના, કહોછ પાવે જ્ઞાન;
જિના હુલાવે ના હુલે, જ્યાં પંખે દો પોન. ૭

No gain without pain.

Industry is the mother of good luck.

Help yourself, God will help you.

Heaven helps those, who help themselves.

The hand of the diligent maketh rich, but the hand of the sluggard hath nothing.

૮. કર્મ વગર ખેડ કરે તો દુકાળ પડે કાં બળદ મરે. ૨૪

(નસીબ વિના ઉઘમ ચારી દેતું નથી તે વિષે.)

કર્મ વિના ખેડ કરે, તો દુકાળ પડે કાં બળદ મરે.

કર્મે કાળો પાહાણુ ભુકરવો^૨ લાગે નહીં.

નસીબ ખેડ ગલાં આગળનું આગળ.

હું જાઉં રેલમાં, તો નસીબ જાય તારમાં.

નસીબના બળીઆ, રાંધી ખીચડી ને થઈ ગયા ઠણીઆ.

કરવા ગયા કેસાર, ને થઈ ગઈ ચુલી.

કર્મ કહે છે કાઠીમાં પેસ, ને મન કહે છે માળીએ ચહું.

આશાના કર્મમાં આહું, ને જ્યાં જાય ત્યાં ખાતરનું ગાહું.

કર્મમાં લખ્યું દીવેલ તે લી ક્યાંથી ખાઉં?

કર્મમાં લખ્યાં કાઠાં, તો જ્ઞાનાં જોવાં જોઠાં?

કર્મ કહણુ ને કાયા સુંવાળી.

કાઠીઆ જોટલું કપાળ ને વચ્ચે લમરો.

કર્મ આવ્યું કાંડે, ઘરમાં ડોસો લાડે.^૩

કર્મનાં કર્યાં^૪, જાન જોડી ત્યાં કુતરાં ભસ્યાં.

નસીબકી ખોટી, જહાં જાવે વહાં ખ્યાજ જોર રોટી.

મન કહે છે હાથી પર બેસું, કર્મ કહે છે કુલ્લામાં પેસું.

અલાગણીને લાણું^૫ આવે ત્યારે વરને વાસી^૬ વળે.

પરદેશ કમાવા જાય પણ કાંઈ વળે નહીં ને શરીર બગડે.

૧ જાળ-ખોડ. ૨ ભુકા થઈ જાય તેવો પથ્થર. ૩ ગાળો દેવી. ૪ તાણીને ખાંધલાં.

૫ ભાણું જોટલે સારા ભોજનનો થાળ. ૬ વાસી વળે જોટલે ઉલટી થાય.

દોહરા—કર્મ વિના કરસતીઆ, જાને કાની જાઉં;
 કર્મમાં લખ્યું દિવેલ, તે ઘી ક્યાંથી ખાઉં? ૮
 દરિદ્રી ચલે દરિયાવર્મે, કર્મ લે ચલે સાથ;
 મરનેકું હુખ મરે, તો શંખ^૧ લગ ગયા હાથ. ૯
 બખે જાહે બખ થયા, કમાણીમાં ભડી આગ;
 કંથ સવેળા આવિયા, ભાટણ તારાં ભાગ. ૧૦

સોરઠા—મારી ધસે મજુર, ચેજળાર^૨ બેઠા ચણે;
 પાળણહાર, કર્મ પ્રમાણે કસનિયા. ૧૧
 હિમત કરો હજાર, જાએ ગરૂપતિને ધણું;
 ચીડી લખી ચિતાર^૩, કર્મ પ્રમાણે રાજઆ. ૧૨

કુંડળીઓ-કોડી મીલે ન ભાગ ખીન, હજાર કરો હજાર,
 કયું નર પાવે સાહેખી, ખિના લીખા કિર્તાર;
 ખિના લીખા કિર્તાર, સાત સમુંદર શીરી આવે,
 ભટક ભટક દિન જાત, ગાંઠકી લાજ ગુમાવે;
 કથે સુકવિઆં કહાન, ભાગ ખિન રહે જે લોડી,
 હજાર કરો હજાર, ભાગ ખિન મીલે ન કોડી. ૧૩

There is no flying from luck.

No help for misluck.

The more I try, the more I am off.

૯. અકર્મીનો પરિથો કાણો. ૨૧

(ગરીબ માણસની સ્થિતિ વિશે.)

અકર્મીનો પડીઓ કાણો.	ગરીબની જૈયર સોની લાભી.
દુકાળમાં અધિક માસ.	દાઝયા ઉપર ડામ, ને પડ્યા ઉપર પાટું.
દુઃખતી આંખે ઝોઢો વાગે.	દુખળા દોરને બગાધઓ ધણી.
નખળી વાડે છોડાં ધણાં.	નીચી બોરડી સહુ ખંખેરે.
ગરીબને ઘેર જોદો ને પૈસાદારનો સોદો.	મરતાંને સૌ માટે.
દંડ ઉપર ડામ. દુઃખ ઉપર ડામ.	ધા ઉપર લુણું છાંટવું.
દુખળાને દુઃખ દેવા સૌ તૈયાર.	દુખળો બેઠે દીવેરમાં લેખાય.

૧ દરીયામાં પાણી છોડે આવ્યું ત્યારે મરતાને દૂબકી મારી છતાં મરી નવાયું
 નહીં, પણ શંખ દાય આવ્યો. ૨ સલાહ, શરિયા. ૩ વિષાદ.

બકરાની માનતા સૌ કરે, વાઘની માનતા કોઈ કરે નહીં.

દુઃખતે ઠેસ ને દુઃખજે વેડ. ગરીબને સહુ દયાવે.

દોહરા—દેખી દરિદ્રકું દૂરસે, લોક કરે અપમાન;

બચકું બચું દેખકે, ભસત હે બહુ શ્યાન. ૧૪

સગળાધી સૌ કોઈ બીએ, નગળાનેજ નડાય;

વાઘ તણો માગે નહીં, ભોગ ભવાની માય. ૧૫

સોરઠો—લાવર તીતર લાર, હરકોઈ હાકા^૧ કરે;

સાવજના શિકાર, રમવા મુશ્કેલ રાજ્યા. ૧૬

A lean dog gets nothing but fleas.

Misfortunes never come singly, but with their battalions.

૧૦. ખાવાના સાંસા ત્યારે પરાણાના વાસા. ભરતામાં ભરાય. ૧૨

એકાદશીને ઘેર શિવરાત્રીબાઈ પરાણામાં.

ખાવાના સાંસા ત્યારે પરાણાના વાસા. ભરતામાં ભરાય.

ઘરમાં કોઠીએ બાર ત્યારે પીરસણાની બહાર.

ભરતામાં ભરાય ને ખાલીમાં ટીપું ન પડે. ભાગ્યશાળીને ઘેર ભૂત રજે.

દેવો દુર્જન ધાતક. સુખના સાથી દુઃખના વેરી.

દીઠા આવે દીકરા ને વુઠ્યા આવે મેહ.

જેની ગાઠિ નાણાં, તેને નિત્ય ટાણાં.

નોતરું આવે ત્યારે સીધું પાણુ આવે,

તે ઘરમાં આટો ન હોય ત્યારે મેમાન આવે.

સોરઠો—ધીંગાને આલજર^૨ ધાન, રાંકાંથી રૂઠો રહે;

પાસે નહીં પ્રધાન, નીકર તું સમજવત શામળા.^૩ ૧૭

Riches beget riches, poverty poverty.

૧૧. ગરીબનો બેલી પરમેશ્વર. ૬

ગરીબનો બેલી પરમેશ્વર અથવા રામ. નહીં બેલીનો રામ બેલી.

ગો સંતનકે કારણે હરિ બરસાવત મેહ. ઈશ્વર દીનદયાળ છે.

૧ હાકા શિકાર કરવાને માટે બનવરને તેની બાહમાંથી કે રહેવાના ઠેકાણામાંથી હાંકીને કે કાઢીને બહાર મેદાનમાં લાવવા તેને હાકો કરવો કહે છે.

૨ આપે છે. ૩ પરમેશ્વર.

ઢાહુરો—મોતી કણ મોઢો કીયો,^૧ સોઢો કીયો અનાજ;
 તુલસી તખ મેં જનીયો, હરિ હે ગરીબનિવાજ. ૧૮
 સરોવર, તરવર, સંત જન, ચોથા બરસત મેહ;
 પરમાર્થકે કારણે, ચારે ધરીઆ દેહ. ૧૯

God helps the poor, for the rich help themselves.

૧૨. અખી બોલ્યા ને અખી ફેક. બોલ્યે ગંધ નહીં. ૧૫

અખી બોલ્યા ને અખી ફેક. ગાડાનું પેંડુ ફરે તેમ બોલીને ફરે.
 બાર્ધ, બ્રાહ્મણ ને વરતીઆ,^૨ ત્રણે સાટાં ફરતીઆ.
 શિંગડે ઝાલે તો ખાંડો, ને પુંછડે ઝાલે તો બાંડો.
 થુંકીને ચાટે તેવો બોલ. બોલે બંધ નહીં. વાંદળ.
 કંઠગાનો બોલ તે કુતરાનો કોલ.
 ગાં' વગરનો સોટીઓ ગમે તેમ રડે.
 હજી તો પનો પનરવાર પરણશે.^૩
 ગાંડી માથે બેહેડું.^૪

ઢાહુરો—જાકે બોલે બંધ નહીં, મર્મ નહીં મન માંહી;
 વાકો સંગ ન કીછએ, છોડ ચલે બનમાંહી. ૨૦

સોરઠા—એસર^૫ કરા બોલ, દીધેલા રહેશે નહીં;
 કુડા દેશે કોલ, પાછી જાય પતળી.^૬ ૨૧
 બોલેલા મુખ બોલ, નર જે નિલાવતા^૭ નથી;
 તેહ પુરખનું તોલ, કોડી સરખું કરણિયા.^૮ ૨૨
 પહેલે દીધેલ બોલ, પાપી થઈ પતળીએ નહીં;
 નિકળે કાળો કાઠ, વાને^૯ તારે પીંજરા.^{૧૦} ૨૩

As slippery as an eel.

To blow hot and cold with the same mouth.

૧ 'પવન પાન્ટી સોઢો કીયો' એમ પાન્ટ વપરાય છે. ૨ વરતીઆં=વરતી અથવા ગાંધી જાનાર. ૩ વારંવાર બોલતો, ને વારંવાર ફરતો. ૪ વખતે ધરે લઈ જ્યાં ને વખતે ફેરે, એટલે દેખાણ વગરની વાત. ૫ વર્ણસંકર. ૬ બદલી જાય કે ફરી જાય. ૭ પ્રતિપાલન કરતું. ૮ હરિ. ૯ વાન=સરીનો રંગ. ૧૦ પીંજરા=પિંચું ગામ.

૧૩. બોલીને અબોલ્યા નહીં કરનાર. ૧૩

બોલ્યા અબોલ્યા યાય નહીં. જળાન હાયોં તે જન્મ હાયોં,
બોલ્યા અબોલ્યા કરે, તેનું દૂધ ઠીકરે.
મરદનો બોલ પ્રાણ જતાં કરે નહીં.
જે બોલનો સાચો તેનો જ તોલ.^૧
હાથીના દંતુશળ નીકળ્યા તે નીકળ્યા, પાછા પેસે નહીં.
સાકરના હીરા ગળ્યા તે ગળ્યા.
ચુંક્યું ગળાય નહીં. ચુંક્યું ચટાય નહીં.
જે મ્હોડે પાન ચાવ્યાં તે મ્હોડે લાળા ચવાય નહીં. મરદનું વચન એક.
જે બોલ્યા તે ધ્રુવના^૨ અક્ષર.

દોહરો—દળ^૩ કરે, વાદળ કરે, કરે નદીનાં પૂર;

ઉત્તમ બોલ્યા ના કરે, પશ્ચિમ ઉગે સૂર. ૨૪

An honest man's word is as good as his bond,
A man of honour has but one word.

Keep your promise.

A word once spoken cannot be recalled.

૧૪. પ્રાણ ને પ્રકૃતિ સાથે જવાનાં. ૨૧

(પડી ટેવ ટળે નહીં તે વિષે.)

પ્રાણ ને પ્રકૃતિ સાથે જવાનાં. દોરડી બળે, પણ વળ ન મૂકે.
કુતરાની પુંછડી લોંબમાં દાટો, પણ વાંકીને વાંકી, સીધી થાય નહીં.
આદત આઈ હે જાનકે સાથ, જાએગી જનાજેકે સાથ.
ભાકા પજા સ્વભાવ જાયગા જીવસે. સ્વભાવનું ઓસડ નહીં.
અખણુ ગયા, દખણુ ગયા, પણ લખણુ^૪ ન ગયાં.
ટાઢ જાય રૂએ, ને ટેવ જાય મુવે. જીવતાની ખોડ મુએ જાય.
સાપ કાંચળી બદલે, પણ ઝેર મુકે નહીં.
લાલણુ હાથી ઉપર બેઠો, પણ મૂળા સારૂ હાથ ધર્યો.^૫
લોંબ ન મીઠા હોય, સીંચો ગુડ ધીયસે.
દાદર જાય મુવે,^૬ ને ટેવ જાય મુએ.

૧ વળન. ૨ ધ્રુવ તારો અવિચળ રહે છે તેવા અક્ષર. ૩ દળ=ફોળ.

૪ લખણુ=ટેવ. ૫ લાલણુનો સ્વભાવ ભિક્ષા સારૂ હાથ ધરવાનો છે.

૬ દાદર આમડીનું દરદ છે, તે મુવે, કાચલી વગેરેનો અર્ક લગાડ્યાથી દૂર થાય છે.

વાંદરો સો વર્ષનો થાય પણ ઠેક^૧ બૂલે નહીં.

ઝોડ^૨ જાય ભુવે,^૩ ટેવ જાય મુએ.

દોહરો—દૂર્જન તે દૂર્જન હોય, સજ્જન કેમે ન હુવંત;

ગોળે રાંધો લીંબડો, કડવો નહીં મીઠત. ૨૫

સોરઠો—અવનિ રોગ અનેક જેનાં કીધાં છે જતન;^૪

ધણુ તબિયતનું એક ઝોસડ કર્યું ન રાંજવી. ૨૬

સવૈઓ—પાવકકું^૫ જળણુંદ નિવારન^૬ સૂરજ તાપકો છત્ર કીયો હે,

વ્યાધિકું વૈદ્ય તુરગકુ ચાણક, ચોપગકુ બખદંડ^૭ દીયો હે;

હસ્તી મહામદકુ અંકુશ હે, ભૂત પિશાચ મંત્ર કીયો હે,

ઝોખદ હે સખકો સુખકારક, સ્વભાવકો ઝોખદ નાહીં કીયો હે. ૨૭

ચોપાયા—ખાર કાસી ભાષા બદલે, તરવર બદલે શાખા;

જાતે દહાડે કેશ બદલે, પણ લખણુ ન બદલે લાખા. ૨૮

કડવી વેલકી કડવી તુંબડીઆં, અડસઠ તીર્થ ફીરકે આઈ;

ગંગા નાહી, ગોમતી નાહી, તોળી ન મીટી કડવાઈ. ૨૯

Habit is second nature.

Crooked by nature, will never be straight by education.

What is bred in the bone, will not come out in flesh.

A rope even after it is burnt to ashes it keeps its coils.

૧૫. ન બોલ્યામાં નવ ગુણુ. (ચુપકી રાખવા વિષે) ૧૩

નહીં બોલ્યામાં નવ ગુણુ.

સખસેં ભલી ચૂપ.

મૌનેન સર્વાર્થસાધનમ્.

બોલે^૮ તે બે ખાય, અબોલે તણુ ખાય.

૧ ઠેક એટલે કુટકો મારવાની કળા. ૨ ઝોડ=જૂત, પ્રેતનો વળગાર. ૩ ભુવે=ટાકમાં વગાડી ધુણાવે તે. ૪ જતન=રક્ષણુ ઉપાય. ૫ પાવક=અગ્નિ. ૬ નિવારન=ઉપાય. ૭ બખદંડ=ઝાટનો સોટા. ૮ “બોલે તે બે ખાય.” બે બ્રાહ્મણુ હતા તેમણે રસોઈ કરી, તેમાં ખાંચ લાડવા બનાવ્યા તે ખાવામાં બન્ને બન્ને કસાવ કર્યો કે જે “બોલે તે બે ખાય” ને “મુંગો રહે તે તણુ લાડુ ખાય” બન્ને બન્ને સુઈ રહ્યા. જેને તણુ લાડુ ખાવાનો વિચાર હતો તે મનબુત મન કરી પરી રહ્યો, ત્યારે બીજે ઉતાવળો હતો તે, “આ તો બોલ્યો નહીં ને રસોઈ બગડશે ને ગુણે મરીશું” એમ ધારી બોલી દાવ્યો કે, “હીક તણુ તારા ને બે મારા.” એમ બોલનારને બે લાડવા ખાવા પડ્યા તે દુપરથી કહેવત યઈ કે “બોલે તે બે ખાય.” ઉતાવળો યદને બોલેતેને તુક્કાન લાગે એ આ કહેવતનો ખુલાસો છે.

બોલ્યાથી ભરમ જાય.

બોલ ઉપરથી તોય બંધાય.

બોલતો પોપટ પાંજરે પડે.

બોલ્યા ઉપરથી મનુષ્ય પરીક્ષા.

મુંગીમંતર^૧ સાડાસતર.

વાણી ઉપરથી ગ્રાણી પરખાય.

ટાહરા—નહીં શિંગ નહીં પંછડું, નહીં કરવડાં નિધાન;

વચનથી વરતાય છે, અકુચિન કે કુળવાન. ૨૦

માલીદા ભલો જરસનો, ઘોળીટી ભલી યુપ;

માગણુકો ભલો બોલનો, ચતુરટી ભલી ચુપ. ૨૧

સોરઠો—કહી^૨ ન માને કાંઈ, જુગતી અણજુગતી જઠાં;

શાણુને સુખદાઈ, ચુપ રહેવું રાજઆ. ૩૨

Speech is the picture of the mind.

A bird is known by its note, and a man by his talk.

Silence is the best virtue

૧૬. અવસર ગયે જુધ ક્યા કરની ? કાર્તિક મહિને કણુખી ડાહ્યો. ૧૬

અવસર ગયે જુધ ક્યા કરની ? કાર્તિક મહિને કણુખી ડાહ્યો.

રાંધા પછી ડહાપણ, ને ગરથ ગયા પછી જ્ઞાન.

ધાં જુલ્યો તે ભવ જુલ્યો. ગર્ભ પળ પાછી ન આવે.

સદા દોર દોરા દીખાતા નહીં, ગયા વક્ત ફીર હાય આતા નહીં.

લક્ષ્મી ચાંલ્યો કરવા આવે ત્યારે મ્હેં ધોવા જવું.

સસલો શિકારે આવ્યો ત્યારે કુતરો મુતરાણો થયો.

નાણું મળે પણુ ટાણું ન મળે. પીણુ ટાણું ચાંચ પાછી.

મરવા ટાણું પશ્ચાત્તાપ તે પૂર્વજન્મનાં પાપ.

ટાહરા—ખડાં ધણુ વમુટીયાં, વહાલા ગયા વિદેશ;

અવસર ચુક્યા મેહુલા, વરસી કાંઈ કરેશ. ૩૩

જો મતિ પીછે ઉપજે, સો મતિ આગે હોય;

કામ ન બણુસે આપણો, દુરિજન હસે ન કોય. ૩૪

૧ જ્યારે કોઈ માણસ વાત કરે છે તે વચનદાર અને આપણની માફક બંધબેસતી હોય ત્યારે તે વાત વિશે કહેવાય છે કે, “સોળ વાજ ને એક રતી”ની, ‘સત્તર આનાની વાત’ છે તેમ “મુંગીમંતર” એટલે શુભ વાત મંત્રની પેઠે જાની રાખવા મુંગા રહીએ તે તેથી પણ વધારે એટલે સાડાસતર આનાની વાત છે, એ ભાવાર્થ કહેવતનો છે.

૨ કહું મનાય નહીં, ત્યાં ચુપ રહેવું તે શાણા પુરવને સુખદાઈ છે.

ગયું ધન તે સાંપડે, ગયાં વળે છે વહાણ;
 ગયો અવસર આવે નહીં, તે ગયા ન આવે પ્રાણ. ૩૧
 ઉજડ ખેડા ફરી વસે, નિર્ધનીઆ ધન હોય;
 ગયું ન જોળન સાંપડે, મુવા ન જીવે કાચ. ૩૨
 અગલે દિન પીછે ગયે, હરસે કીયા ન હેત;
 અળ પીછતાકે ક્યા કરો, જળ ચીરીઆં સુગ ગઈ ખેત. ૩૩

Better one word in time than more afterwards.
 Past time is irrevocable.

Make hay while the sun shines.

૧૭. કાળી ચૌદશ ને આદિતવાર ફરીફરીને નહીં આવે.

અવસરે નહીં ભૂલતાં. (અવસર સાચવી લેવા વિષે.) ૧૬

કાળી ચૌદશ ને આદિતવાર ફરીફરીને નહીં આવે.
 સાતમ ને સોમવાર વારે વારે આવે નહીં. હાથ આવેલી તક ખોવી નહીં.
 કરવું હોય તે કરી લ્યો, નીકર વહાણું વાઈ જશે.
 ટાણે થાય તે નાણે ન થાય. અવસરે ચેત્યા ભલા.
 દાવ આળ્યે સોગડી મારવી. લાગે લાકડું લાગે.
 વખત જોઈ વાત કરવી. વા જોઈ વહાણું હંકારવું.
 પવન જોઈ પીઠ દેવી. વળ જોઈને ટાંકણું મારવું.

દોહરો—જળ તુમ આયે જગતમ્, જગ હસે તુમ રોય;
 અળ કરની ઐસી કરો, પીછે હસે ન કોય. ૩૮
 ખેસી દોહીએ બાકરી, ઉભાં દોહીએ ઊંટ;
 જેસા વાયે વાયરા, તેસી દધએ પુંક. ૩૯
 ટાણે બૂલે ટેવણી, વિત્યે વાળે^૧ હાથ;
 અમલ વેળા આળસ, એ રંડખરીનાર^૨ સાથ. ૪૦

સોરઠો—નર તે ચતુર સુખણ, સર અવસર ચૂકે નહીં;
 અવસરનાં ઝંધાણ,^૩ રહે ધણા દિ રાહઆ. ૪૧

Strike the iron while it is hot.

Hoist your sail when the wind is fair.

Every thing has its time and that time must be
 watched.

૧૮. દીકરા મોટો થા પરણાવશું. રાણાજીનાં અખારાં. ૨૫

(વાયદા કરવા વિષે.)

દીકરા મોટો થા પરણાવશું. રાણાજીનાં અખારાં.^૧
 મેસાણાના ભાટ જમે કાલ. દિવસનો ક્યાં દુકાળ છે.
 સોમવતી અમાસ ને શુક્રવાર. અગસ્ત્યના વાયદા.
 વાયદો હોળી દીવાળી વચ્ચે તે ખુટે જ નહીં.
 હજી તો રાહિણીમાં ગાળે છે. વાયદે ગયું તે વાગ્યે ગયું.
 વાયદા ઉપર વાયદો તેમાં કાણુ કાઢે કાયદો. મુલતવી રાખ્યાનાં માફાં ફળ.
 તાળવે ગોળ ચોટાડવો.
 પક્કકા પખવાડીઆં, ધડી કે ખટ માસ.
 દાસ છનકુ કહે કાલ, બિનકે કાણુ હવાલ. આડી રાત તેની શી વાત ?
 ટાહું પથરા જેવું. દીર્ઘસૂત્રી. લાંબી કસે ધવરાવે છે.
 બાવા મરેગે, તબ બેલ બાટંગે.
 હજી તો ગગનમાં ગાળે છે, ચહે જાઓ, બડે થાઓ.
 દોહરો—અબી કહેતાં દિન આક, તબી કહેતાં દિન વીશ;
 હોય કાલનો વાયદો, તો જાણે જગદીશ. ૪૨

મરાઠી બોડકણું.

આતા દિન સાતા, ઉઘા દિન વીશ;
 પરવાયા વાયદા, તો જાણે જગદીશ.^૨
 સધની સાંજ ને મોતીનું વહાણું;
 ધાંચેજનની બાયડી કહે હું શું જાણું?^૩
 શિવારામ ગાર્દી, બ્યાં પચા ત્યાં બે મહિના ને બાર દી;
 બિયા ત્યાંથી આઠ દી, ને ચાલ્યા ત્યાંથી ચાર દી.
 આતા ભાઈએ આશા આપી, આંટા ખૂળ ખવરાવ્યા;
 આજકાલ કરીને આખર, ગોળને પાણીએ નવરાવ્યા.
 Tomorrow comes never. False promises.
 Whenever two Sundays meet, never.

૧ અખારાં=હમણાં.

૨ ઢમઢોલ ને પોઈસ પણ કહેવાય છે.

૩ આ ત્રણના વાયદાનો કદિ અંત આવતો નથી.

૧૯. કાલ કરે સો આજ કર, આજ કરે સો અખ. ૫

(વાયદો ન કરતાં તરત કરવા વિશે.)

આજનું કામ કાલ ઉપર રાખવું નહીં. કાલે દીકરી કાલ ?
કામ કર્યાં તેણે કામણુ કર્યાં. કર્યું તે કામ, વિધ્યું તે માતી.

દોહરો—કાલ કરે સો આજ કર, આજ કરે સો અખ;

પરસુ પ્રલે હોયગી, ફીર કરેગા કળ.

૪૩

Procrastination is the thief of time.

Delay is dangerous.

૨૦. મુશ્કતકા ચંદન ઘસળે લાલીઆ. ૧૦

(મુશ્કતનો માલ ખાવા વિશે.)

મુશ્કતકા ચંદન ઘસળે લાલીઆ. મુશ્કતે લડુ ખાઓ મેરે લાલ.

મુશ્કતકા માલ છુટા મેરે લાલ. મુશ્કતે મુળે કલે જેસી મળ.

મશ્કતનાં મરી તીખાં ન લાગે. મશ્કત મલ્યું તે ખાડુ મળ.

ધર્મરાજનો ગોળ જેમ હુંડાય તેમ છુટા. મશ્કતની મળ મીઠી લાગે.

મુશ્કતે માલ, દિલ ખેરેકુમ.

દોહરો—રહો અમારા નગરમાં, દુકમ બિના મત બાઓ;

કરો હમારી ચાકરી, બીખ માંગે ખાઓ.

૪૪

To cry yule at other men's costs.

To be merry at the expense of others.

The wholesome meat is at another's cost.

૨૧. લાવતું હતું ને વેલે કહ્યું. ૭

(મન લાવતું મળે તે સંગ્રંધી.)

લાવતું હતું ને વેલે કહ્યું. રાતી હતી ને પીએરીઆં મલ્યાં.

બળદ ગળીઓ ને શુચકાઈ, તે જેસી ગયો.

ગાડું દેખી લાગે થાદ, ઘોડા દેખી યાકે પાગ.

દોડવું હતું ને ઢાળ આબ્યો. ગાડું દેખી ગુડા લાંગ્યા.

સોરડો—જેની જોતા'તા વાટ, તે શેરડીએ^૧ સામા મલ્યા;

ઉવળાં હૈયાનાં કપાટ, કુંચી કેરું કામ નહીં.

૪૫

What a man desires, he easily believes.

૨૨. દગા કીસીકા સગા નહીં. ૧૪

(જોટું કામ કરનાર તેનાં કૃષ્ણ પોતે જ બોગવે છે તે વિશે.)

દગા કીસીકા સગા નહીં, કીયા ન હોય તો કર દેજો.

એના ટાંડીઆ એના ગળામાં. જોદે તે પડે.

નીતિએ નારાયણ વસે, અનીતિએ કુતરાં ભસે.

ભુંડું તાકે (ધમ્મે) તેનું ભુંડું થાય. દાનત તેવી જરકત.

કપટ ત્યાં ચપટ. કુડ ત્યાં ધૂળ. કુડના ડાંડીઆ કપાળમાં વાગે.

જેનું મન ચોખ્ખું, તેને શાની ઝીક ? કમળાણએ ઠાક ન ચાલે.^૧

છસડી દાનત છુરી, બસકે ગલે છુરી.

દોહરા—જોદેગા સો પડેગા, તુમ ફિકર ના રાખો ભાઈ;

ચીડી આપી બાળણને, ગદ્દે ચડો નાઈ. ૪૬

ધમ્મે જેનું અવરનું, તેનું આપણું થાય;

ક્યું ન હોય તો કરી ભુજો, જેથી તુરત જણાય. ૪૭

Underhand practices fail in the end.

Evil to him, who thinks of evil.

He who digs falls

Deceitful men dig their own graves.

Cheating play never thrives.

૨૩. કરણી તેવી પાર બિતરણી. ૧૩

(સારીનરસી કરણી વિશે.)

જેવી કરણી તેવી પાર બિતરણી. દીધવાન કૃષ્ણ બોગવવાં.

વાવ્યાં તેવાં લણવાં. કોવચ વાવી બોગશે લેવાય નહીં.

હાથે ક્યું હશે તે મુવા પછી સાથે થાય. હાથે તે સાથે.

કરેગા જેસા પાવેગા, બાવેગા સો લણેગા. કરવું તેવું પાગવું.

જમણો કરે તે જમણો બોગવે, ને ડાળો કરે તે ડાળો બોગવે.

સાફ કરી સારાની વાટ જોવી. બોલશે તેવું સાંભળશે.

કલભુગર નહીં, કરભુગ હે; એક હાથસે લે, દુસરે હાથસે દે. ૮

૧ ધર ન જરાય.

૨ હાલનો જગાનો કલિયુગ કહેવાય છે. તે ભુગ વિશે એમ

ભાય છે કે પાપકર્મી કયોં હોય પણ કાંઈ તેનું કૃષ્ણ દેખાતું નથી. તે સંગ્રામમાં સારા

દુશ્મણી પુરો તો નહીં માનતાં કહે છે કે, “કલિયુગમાં કયોં કર્મ શુભ કે અશુભનાં

જ તુરત મળે છે એટલે એક હાથથી કર્મ કર, ને બીજે હાથે બોગવ.” અર્થાત્ જેવાં

ર્મ કરશે તેનાં કૃષ્ણ તુરત બોગવશે. ૩ તુરત કરણીનું કૃષ્ણ મળે છે.

દોહરો—કલિબુગ કહે છે જગત પણ, કરબુગ એનું નામ;
આંહીનું કૃળ આંહીં મળે, એવું છે આ કામ.

૪૮

As you sow, you will reap so.
Do good and have good.

૨૪. વર વરો કન્યા વરો, ગોરનું તરલાણું ભરો. ૧૦

(પોતાની મતલબ સરતી હોય તો બીજાનું ગમે તેમ થાઓ તે વિષે.)

વર વરો, કન્યા વરો,^૧ ગોરનું તરલાણું ભરો.
કીસીકા ધર જલો, કીસીકા પુત મરો, બંદેકુ જેરસલા.
કીસીકા ધર જલો, કીસીકા પુત મરો, બંદા આવે ઓર તાપે.
મીઆંની ડાદી બળે, ને દાસીને અજવાણું થાય.
કીસીકા વેલ,^૨ કીસીકા બેલ, ઓર બંદેકા ડચકારા.
આરતી બિતાઈ ને મંગળ ગાળી, બીજાને આપું ત્યારે હું શું ખાળી ?
મરનારને બિપાડનારની પીડા શી ?
મુઠ્ઠાં બેહસ્ત જાય, કે દોજખ જાય, આપણે તો જનાજની.^૩
ધરનાં છોકરાં ધંટી ચાટે ઉપાધ્યાયને આટો.

ઓપાઓ—પાડાસણ કહે આટો આપો, ધરનાં ચાટે ધંટી;
છાડાં તો છાસ પીએ, ને જાવો માગે બંટી.

૪૯

Plough or not plough, pay me my rent.
His bread is buttered on both sides.
Charity begins at home.

૨૫. સુંકને ગાંગડે ગાંધી થવાય નહીં. ૩

સુંકને ગાંગડે ગાંધી થવાય નહીં.
બારા સુંધી ભણી પંડિત થવાય નહીં.
અર્ધી સોપારી ને હીરો દલાલ વેપારી.

One flower makes no garland.
One swallow does not make spring.

૧ 'વર મરો, કન્યા મરો' ખલ્લુ બોલે છે, ખલ્લુ તે સુદ નથી.

૨ વેલ-આદી.

૩ જનાજની=મોતમલ અથવા પેસા દહને.

૨૬. ડોહોડ વાંક વગર કહ્યો ધાય નહીં. ૬

ડોહોડ વાંક વગર કહ્યો ધાય નહીં. એક હાથે તાળી પડે નહીં.

રંગદોષ ને પાશદોષ વગર હુગડું ખરાબ ધાય નહીં.

રંગમાં ને પોતમાં બન્નેમાં વાંક. ગાળ દધતે ગાળ સાંભળવી.

દોહરો—આવત ગાલી એક હે, બિલટત હોત અનેક;

કઝીર બે બિલટે નહીં, તો રહે એકઝી એક.

૫૦

It takes two to make a bargain.

The second blow makes the fray.

It requires two to quarrel.

૨૭. લીધાં લાડ ને ખાધાં ખાસડાં ફરીફરીને આવે નહીં. ૬

લીધાં લાડ ને ખાધાં ખાસડાં ફરીફરીને આવે નહીં.

કાલે મરી જવું છે, ખાઈપી ખૂળ બિડાવી તે ખરી.

આડી રાત તેની શી વાત? કાલે દીડી કાલ?

કાલુ જાણે કાલે શું થશે?

કાલ ખુદા છે (તે આપશે). કાલની વાત કાલે.

ખાનારપીનારને ખુદા આપનાર.

દોહરો—પલક પાવડી ખખર નહીં, કરે કાલડી ખાત;

હવ બિપર જમડા ફરે, બંધું તેતરપર ખાજ.

૫૧

Eat drink, be merry, we shall die tomorrow.

To morrow will take care of itself, spend and God will send.

૨૮. સૂરજ સામી ધુળ નાખીએ તે આંખમાં પડે. ૬

સૂરજ સામી ધુળ નાખીએ તે આંખમાં પડે.

પત્થરને બચકું ભરીએ તો પોતાના દાંત પડે.

ભીંતમાં મારે લાત, તે પોતાની ધાત.

આસમાનપર ચુંકે, તે મ્હોં બિપર પડે.

ચંદ્રમાનું વેર લેવા ઘર સળગાવીએ તો આપણું ઘર બળે.

“ તારૂં નામ શું? ” જવાબ, “ હવો. ” ધંધો શું કરે છે? “ સર્પ
અધ્યાત્મો; ” ત્યારે “ હવો ન હવો. ”

બહારવટીઓ ધાસે, રાજ ધાસે નહીં.

હાથી પાછળ કુતરાં ઘણાં ભસે છે (પણ પરવા નહીં કેમકે, ધન થવાનો ભય નહીં).

મોટાની વાત કરીએ તો વણુમોતે મરીએ.

Spit not against the heaven, it will fall back on your face.

૨૯. ગોળે મરે તેને વિષથી મારીએ નહીં. ૨૧

(મીઠું બોલવા વિષે.)

ગોળે મરે તેને વિષથી મારીએ નહીં.

મીઠી છલ રાખવામાં કાંઈ જતું નથી. છલમાં અમૃત, છલમાં ઝેર.

બાપની બૈયર કહેવા કરતાં મા કહીએ તો પાણી પાય.

વચને દરિદ્રતા શી? વચને કિં દરિદ્રતા. છલમાં સાકર રાખવી.

મીઠી છલ, સર્વ કાર્ય સિદ્ધ. જ્યાં શીરો તો મુલકગીરી.

છલમાં ઝેર તો મુલકથી વેર. મીઠી છલમાં વશિકરણ વસે છે.

વાત કરવી તો ગોળે વીંટી કરવી. છલ ચઢાવે ને છલ ખાડે.

બેડા મારવા તો શાલમાં લપેટીને મારવા.

સંપત હોય તો દેળે દાનજી, નીકર છલાડીએ જશ લેળે.

દોહરા—તુલસી કહેત પુકારકે, સુનીએ સળ દે કાન;

હેમદાન ગજદાન તે, બડો દાન સન્માન. ૫૨

સળ ધનકાધન બચન હે, બચન રતનકી ખાન;

તીન લોકકી સંપત્તિ, રહી બચન બીચ આન. ૫૩

છવીએ તો જશ લીછીએ, શકર બેડા સેણ;

મરી જતું માનવીઓ, રહે ભલેરાં વેણ. ૫૪

સોરઠા—કાચલડી ને કાગ, વાને^૧ વરતારો^૨ નહીં;

છલલડીમાં જવાળ, સાસું સોરઠીઓ લણે. ૫૫

ઉપજાવે અનુરાગ, કાચલ મન દર્પિત કરે;

કડવો લાગે કાગ, રસનાના ગુણ રાછ્યા. ૫૬

પોપટ કાચલ બોલ, થોડો પણ લાગે લાગે;

જ્યાં શુભાવે તોલ, બહુ બોલીને મેડકાં. ૫૭

Large bounties we wish to give in vain,

But all may shun the offence of giving pain.

૧ કંચે. ૨ વરતારાનો અર્થ તો મારખી કાનપડું છે.

૩૦. પોથીમાંનાં રીંગણાં. ૧૧

(કહેણી ને રહેણી જુદી તે વિષે.)

પોથીમાંનાં રીંગણાં. પરાપદેશે પાંડિત્યમ્.
ડાહી સાસરે નય ને ઘેલી શિખામણુ દે.^૧ કહેવું સહેલું છે, કરવું કઠણુ છે.
કહેવું કાંઈ, ને કરવું ખીલું. કહેવા કરતાં કરી બતાવવું સાફ.
એ દાયણીની રમત. છામના ને પેટના જુદા.
કહે કાંઈ ને કરે કાંઈ, તેને ધાલો ચુલા માંછી.
કહેવું કાંઈ ને કરવું કાંઈ, એ તો નણો મોટી ભવાઈ.
દાહરો—કહેણી મીસરી ખાંડ હે, રહેણી તાતા લોહ;
કહેણી કહે ને રહેણી રહે, એ જવેલા દાહ. ૫૮

Wise for others, but fools to themselves.
He is not wise who is not wise for himself.
A man of words, not of deeds, like a garden of weeds.
Precept begins, but example completes.
An example is better than a precept.
It is easy preaching fasting with a full belly.
Practice what you preach.
Easier said than done.

૩૧. હૈએ હોય તે હોઠે આવે. ૧૦

(મનમાં જે વાત રમતી હોય તે બોલાઈ જવાય તે વિષે.)

હૈએ તેવું હોઠે. વાણિ અંતઃકરણનું પ્રતિબિંબ છે. ચોરને માથે આંદરણું.
જેવું અંતરમાં હોય તે જીભે આવે. દોપારિનું હૈયું કાચું. ચોરને માથે કાગડો.
પતકાણું^૨ ચોરેલું તે મ્હો ઉપર આવી ગયું.
પતકાણું ન ચોરે બાવો બ્રહ્મચારી. કાણુ કહે છે રાંધીનો^૩ ઘા ?
એક વાધરી આખો જન્મારો જનવરને પકડવા તથા મારવાનો ધંધો
કરીને ગંગાસ્નાન કરી આવી ધર્મીયરણુ કરવા લાગ્યો. એક વાર જંગલમાં
તે ગયો. ત્યાં કેટલાક નાની ઉમરના છોકરા ઘો પકડવા મહેનત કરતા હતાં.

૧ ઘેલી સાસરે ન નય, અને ડાહીને શિખામણુ દે એવી કહેવત છે.

૨ 'તણખડું' પણ બોલાય છે. ૩ રાંધી એક હથિયાર છે.

ધો દરમાં પેડી પણ પુંછડી બહાર રહી ગઈ હતી. વાધરીના જીવાન છોકરાઓએ ઘોને પુંછડેથી ઝાલીને તાણવા માંડી પણ ઘોને ખેંચીને બહાર કાઢી શક્યા નહીં, એટલામાં ધર્માચરણ કરનારો વૃદ્ધ વાધરી ત્યાં આવ્યો. ને જીવાન છોકરાઓની મહેનત અદ્વળ ગઈ જાણી બોલ્યો:—

જાણું છું પણ કહેતો નથી, નાહાવા ગયો'તો ગંગ;

ઘોની ગાં-માં આંગળી કરે તો, દીલાં થાય અંગ. ૧

તે પ્રમાણે જીવાન છોકરાઓએ કર્યું અને ઘોનાં અંગ દીલાં થયાં. દરમાં ચોટી રહેવાનું જોર ઘો કરી શકી નહીં, એટલે બહાર તેને ખેંચી કાઢી છોકરાઓએ પકડી લીધી.

મારો રૂપીઓ શું ખાય છે? ૧

Nearest the heart, comes out first.

As we think so we speak.

૩૨. સાચને આંચ નહીં. ૨૦

(સાચ વિશે.)

સાચને આંચ નહીં. સાચ તરે ને જૂઠું ભુટે. સત્યકા બેલી રામ.

સાચો રૂપીઓ સર્વત્ર પરખાય. સાચે રાચે જગપતિ.

સાચને બે પગ (જેથી ખડગ ઉભું રહી શકે).

સત્ય એ જ પરમ ધર્મ. સત્યમેવ જયતિ. સત્યપ્રી છકર, ખુદાકું દિકર.

દાનત પાક તેને શાની ધાક. સાચા ઘંટ દેવળ વાગશે.

સોનાને સ્થામતા નહીં. ચોખા મનને ચિંતા શી?

જ્યાં સસ ત્યાં રહેમત.

સસ ભય જાણે નહીં ને મૃત્યુ કાળ પીછાણે નહીં.

સાચનો બેલી પરમેશ્વર.

ખરાને જોરસલા, જોટાને ખસલા. ૨

દોહરા—સતિયા સત નવ છોડીએ, સત છોડે પત જાય;

સતપ્રી બાંધી લક્ષ્મી, સરદૂં ચલી આવ. ૩ ૫૮

૧ એક માણસ પાસે જોટા રૂપીઓ હતો તે વાત તે જાણતો હતો. બાબરમાં તે રૂપીઓ ચલાવવા ગયો, પણ મનમાં તે જોટા હતો એટલે બોલાઈ જવાયું કે, “મારો રૂપીઓ શું ખાય છે?” આખાં તે ચલાવતાં કેટલું કમતી આવશે. દુકાનદારો તે સાંજની વેહેમાઈ ગયા અને જોટા રૂપીઓ ચાલ્યો નહીં. ૨ ખાસગાં.

૩ બીન બોલાઈ આવ્યો પણ દેવવાય છે.

સતિયા સત છોડે નહીં, રાજ, પ્રાણ, ધર જાય;
દરિદ્રનું ઇવન એ, સતિયાનો યશ ગાય. ૬૦
દરિ ભજવો દક્ષ બોલવો, દોનું ખાત અવલ;
તુલસી તાકો ન ઉતરે, આડે પોહોર અમલ.^૧ ૬૧

Virtue is always victorious.

Honesty is the best policy.

Truth seeks no corners.

Truth is God's daughter.

A clear conscience can bear any trouble.

૩૩. ભરમ ભારી ને ખીસા ખાલી. ૩૫

(વગર પૈસે ડાળ કરવો તે વિષે.)

ભરમ ભારી ને ખીસા ખાલી. ઠાલો ચણ્યો ને વાગે ધણો.
મુછે ચોપડવા તેલ નહીં ને ડેહલીએ દીવા કરો.
નામ રાખ્યું ધનાશા ને ધરમાં હાંધારે કુસ્તી કરે.
પુલ ફટાડીયા ને ફાંટમાં છાણું, ઘેર આવે ત્યાં કલેડાં કાણું.
ઠાલી ઠકરાઈ ને ફાંટમાં છાણું, મુવે ત્યારે ભેઠ ખીજાનાં.
પુલી બાઈની પુલ, ને ધરમાં ન મળે ધૂળ.
ભમદોલ ને માંહે પોલ. નામ મોટાં ને દર્શન ખોટાં.
શેખાઈ શાહનવાની, ને કસબ લાડબુંજનો.
બાઈ બોખાર ને વહુને ધરચોળું જોઈએ.
ક્યા કરે નર ફાંકડા, કે ચેલીકા મ્હોં સાંકડા.
ધરમાં આડી શેરીની^૨ ઊડે, ને બહાર મુછો મરડે.
ઉપરથી ફૂલ ને ધરમાં ધૂળ. કોરા વાગા કડકે ધણા.
દળનારીના દીકરા ને નામ પાડ્યું ગુલાબખાં.
મીયાં કાડીઆં ચાટે ને ખીખીને પુલેલ જોઈએ.
જિયી દુકાન ને ફીકાં પકવાન. કોરા વાધા કડકડે, ને ધરની રાંડ ફડફડે.
ઉપર વાગા ને માંહે નાગા. તમાચો મારી મ્હોં લાલ રાખવું.
ખાલી વાસણ ખડખડે ધણું. અડક પારેખની ને જાત હજમની.
ધરમાં ચોવીશ હાથનો વાંસ ફરે ને બહાર બાપ ચાળીશ લાખના.

લાડખાઈ લુહારડી, કાખમાં જુવારડી.^૧

પાસે ન મળે કાડી ને ઉભી બળર દોડી.

પેટમાં પુમડું પાણી નહીં, ને નામ માફ દરિયાવખાં.

ઘરમાં હાંલ્યાં કુસ્તી કરે, ને બહાર લાલજી મણીઆર.

બહાર બાપ ચાળીશ લાખના, ને દીકરો બ્યાજમાં ફુલ્યો.

બાઇડીને બલૈયું^૨ નહીં ને પખો ઘોડાનાં સાટાં કરે.

ભાઇની બગલો દેખાય, વહુને ચોગા સાડી બોધ્યે.

અધૂરો ઘડો છલકાય.

પેટને પૂરું મળે નહીં ને ઝોટીંગને વડાં.

કરવી શુલામી ને મીનજ અમીરનો.

ચોપાઈ—હીરો, મોતી, ઝવેરદાસ, દામ મળે નહીં જોરો પાસ;

નામ ધરાવે છે રણુછોડ, ભરે બ્યાજ મોટી એ જોડ.

A great cry a little wool.

A large building a low foundation.

Great show, empty pocket.

Great boast, little roast.

He robs his belly to provide for his beach.

Empty vessels make most sound.

Largo trees give more shade than fruit.

Clean clothes and empty pocket.

૩૪. ખપ તેની છોત નહી. ૮

ખપ તેની છોત નહી. આરત તેની આલડછેટ નહી.

માથે ચોટી આદર એટલે બ્યાં બેઠા ત્યાં પાદર.

હાજતમાં હુજત નહી. હાજત વખત પાપખાનું ગંધાતું નથી.

વહાલામાં વટાળ નહી. કામી બાર ગાંઠી હિલ્ટ દેખે.

હેડ^૩ દેહડનો દોષ નહી.

૧ જુવારડી=સાવરડી. ૨ બલૈયું=ચુલી. ૩ હેડ=લાડખાના મોઝા પાટાને રેહેડને બે સરખા ભાગ કરી, બન્ને કડકામાં અર્ધ ગોળ ફાંદા કે ચાગા કરવાનાં આવે છે. તે લાડખાના કપરના ભાગને હાથો કરીને માંહે ગોળ ચાગામાં દેડીને એક પગ બાસને પાટાના બે કડકા કપરાકપર મૂકી છેડે તાજું અંદર ને કેરી ત્તરી ત્તરી નાતના દોષ ખખ્ દોડમાં બધાના પગ બોચેલા બ્યાં વર્ણવણનો દોષ નહીં અજુબાં, એક દેડમાં પગ રાખીને

Necessity knows no law.

All is fine that is fit.

૩૫. સોળતે અસર. ૧૬

સોળતે^૧ અસર, તુખમે તાસીર.

સંગ તેવો રંગ. વાન ન આવે પણ સાન આવે.

ખાસ ખાસ છે અથવા ખાતું પડે છે. તે કદી જ્યારે છટીને આવે છે ત્યારે નાતમાં તેનો કાંઈ હોય નહીં ગણતાં દાખલ કરવામાં આવે છે. જોરત ગમે તે નતની રાખવામાં હોય ગણાતો નથી.

સોળતે અસર

૧. બાદશાહ અને લવાના સંવાદમાં લવે કહ્યું, “સોળતે અસર, તુખમે તાસીર;” ત્યારે બાદશાહે કહ્યું, ““તુખમે તાસીર” વાત ખરી છે, પણ માગુસતું મન મળજીત હોય તો સોળત અસર કરી શકે નહીં, માટે સોળતે અસરની વાત અને ખરી લાગતી નથી.” તે ઉપરથી લવે કહ્યું, ““સોળતે અસર” ખરી વાત છે.” લવે તેના ખરાપણા વિષે આગ્રહ પકડવાથી બાદશાહે કહ્યું, “બાર ગઢિનામાં એ વાત ખરી સિદ્ધ કરી આપજો, નહીં તો ગરદન મારીશ.” લવે કળુલ કહ્યું.

જેયાર મારા જવા દેઈ, લવે કાશી વગેરે તરફ જવાની રત્ન લીધી ને કાશી તરફ ગયાનો બંધો રોજ કર્યો, ને પછી વાણીઓ યઈ દિલ્લીમાં શાહુકાર જતી મોટી બન્નરમાં સારી ત્રણ માળની દુકાન ખોલે રાખી. પેહેલા મળલામાં દુકાન કરી જેયાર શુભાસ્તા તથા નોકર રાખ્યા, ને તેણે બપોરના મળલામાં પોતાની સ્ત્રી સાથે રેણાક કરી.

ખીજે દહાડે તેણે પોતાના નોકરને કહ્યું, ‘એક દુનમને બોલાવી લાવ. બાદશાહનો દુનમ હશે તે સારી દુનમત કરતો હશે માટે તેને તેડી લાવજો.’ નોકર ગયો અને બાદશાહના દુનમને તેડી લાવ્યો. રોઠે (લવે) દુનમત કરાવી દુનમનાં બહુ વખાણુ કર્યા ને દુનમને દુનમતના મેહેનતાણાંના પાંચરો રૂપીઆ આપ્યા. બાદશાહનો દુનમ ખરો, પણ પાંચરો રૂપીઆ એકઠા બેચેલા નહીં તેથી બહુ ખુશી થઈ ગયો. રોઠે દુનમત કરાવી રહ્યા કે, તુરત ઉપલે માળથી એક દાસી આવી તેણે દુનમને કહ્યું, ‘મારી બાઈના નખ લેવરાવવા છે માટે ઉપર ચાલ.’ ઉપર ગયો, નખ લેવાને આંગળી હાથમાં લીધી ખરી, પણ સોના જેવી બાઈની દેહ, બન્ધ ને સંદર્શથી બરખુર મુખ જોઈ દુનમ તો દિગ્મુઠ બન્યો. બાઈ કહે, ‘બરાબર જીવ દેકાણે રાખ નહીં તો જીવતો નખ ઉતરશે.’ કાળજી માંડમાંડ દેકાણે રાખીને ધાંચજો નખ ઉતાર્યા. નખ ઉતરાણાના તે બાઈએ બે રૂપીઆ આપી, દર ત્રિજો દહાડે નખ ઉતારવા આવવાને વરદી આપી, તે દુનમે ખુશી થઈ કળુલ રાખી.

એમ વધીવટ ચાલતાં બેએક ગઢિના નીકળી ગયા. પછી દુનમ એક વાર નખ લેવા આવ્યો, ત્યારે બાઈએ પૂછ્યું, “કાલે સાંજના ચાર વાગતાં એક સવારી નીકળી બસો ઘોડા આગળ, સોળસો ઘોડા પાછળ ને વચ્ચે એક ઘોડાવાળો ઘોડો નચાવતો હતો એ કાણુ હશે?” દુનમે કહ્યું, “એ જ બાદશાહ સલામત હતા.” ત્યારે બાઈ બોલ્યાં, “બહુ

ગધેડા સાથે ઘોડું બાંધે તો, ભુંકતાં ન શિખે પણ આઝાદતાં શિખે.
દેખે તેવું શીખે, જાહે ન તોય દેકવા શીખે વસી વિહંગમાં.

ખુબસુરત છે, ને ઘોડો પણ ખુબ નચાવતા હતા. મેં બારીમાંથી ઝુપડીથી લેયા પણ તેમની નજર નહોતી.”

આ વાતચીતનો પ્રસંગ બન્યા પછી હનુમ આદશાહની હનુમત કરવા ગયા ત્યારે આદશાહને વાતમાં કહ્યું કે, ‘એક શાહુકાર અત્યુક દુકાનમાં રહેવા આવેલ છે તેની જોરત બહુ ખુબસુરત અને પરિવ્રતી છે. હું જે મહિનાથી નખ ઉતારવા બંદ છું, પણ કોઈ દિવસ ખોલતી નહીં. આજ બોલી, એમ કહી બાઇનું કહેવું સંભળાવી છેવટે કહ્યું કે, “આપની ખુબસુરતી ઉપર શ્રદ્ધા છે.” દુકાનની નિશાની આદશાહે પુછી લીધી, ને હનુમને કહ્યું કે, “હું કાલે ત્યાંથી સવારી સાથે નીકળીશ.” હનુમ કહે, “હું રોકાણીને ખબર આપીશ.”

હનુમ તે રોકાણીના નખ લેવા ગયા ત્યારે બીજું કંઈ નહીં ખોલતાં એટલું બોલ્યા કે, “આજ આદશાહની સવારી નીકળનાર છે.” રોકાણી એ વાત બોલી ખુશી થયાનો તથા પોતાને આદશાહનું મોહું લેવા બ્રહેદ હોય એવું હનુમને દર્શાવ્યું.

આ બાઇએ પોતાનો પોપાક ચિત્તાકર્ષક બનાવવા તત્ત્વીજ કરી અને સવારી નીકળવાની શરૂા લેતી બેઠી. આદશાહની સવારી નીકળી. આદશાહ હનુમની સુચના પ્રમાણે ઉંચું જોતા હતા ત્યાં રોકાણીએ માથાના વાળ મોર કળાની માફક કરી, પોતાનું અર્ધું શરીર દેખાય તેવી રીતે બારીમાંથી કઢારીને પાછી પેંસી ગઈ, પણ આદશાહે લેઈ લીધું.

બાઇનું મનોહર રૂપ લેઈ આદશાહનું મન દુરાઈ ગયું. હનુમ હનુમત કરવા ગયા ત્યારે આદશાહે હનુમને કહ્યું, ‘હવે એ બાઇની ઇચ્છા મને મળવાની છે, તો મારી પણ ઇચ્છા તીવ્ર થઈ છે, માટે પુછી લે કે શી રીતે મળવું ?’

ધાંચલે વાચરી બત, ને આદશાહે વાત કરી એટલે નખ લેવાને બહાને રોડને ઘેર ગયા, બાઇને મળ્યા અને આદશાહની ઇચ્છા જણાવી. બાઇએ તે વાતને રસીડી મળી જવાબ આપ્યો કે, ‘અમે શાહુકાર વાણીયા ને બંદન, પણ આદશાહ મોરડાનો લેપ લઈને અહીં આવે તો મારે પણ મળવાની ઇચ્છા તેવી જ લેરદાર છે. માટે કાલે બપોરે આવવું હોય તો મોરડા થઈને આવે. કોઈ બાણુશેએ નહીં ને રોડને પણ નિદેશ આવશે નહીં.”

આવી રીતે વાત મળવાથી હનુમ તો દુરખપડેડો થયા, દરજારમાં ગયા, અને આદશાહને પાત કરી. આદશાહ તો તરખાતર થયા હતા અને દહારીયુક ઉતરાવવા ધાંચલે તો હાલ્લ હોતો જ. બનરમાંથી મલમલના કાચા તાકા મંગાવી મોરડાના લેપી માનરી વાળી. એક મલમલ મોરડાની માફક આંદારી, હાથમાં રંગરૂં, પાવડું એવીમાં મુખે હનુમની પાછળ એક પુરે દરવાજાથી નીકળી, શાહ શાહ મજો મૂકી પેરા મળીને રસ્તે ચાલી રોડની દુકાનપર અટક્યા. આજે હનુમ ને પાછળ મોરડા કટકટ મિલે માદ મવા. બાઈ મુંઝાર સહ કુદક થઈ બેઠી હતી તે મોરડાને આવવા લેઈ હવેલી થઈ પડે તાલી, એક બાજુ નાખી આપી તે ઉપર આંદારી નાખી મોરડાને વિસ્તારતા હનુમ

દાળની સોળતથી સોળો નર મરી નારી થયો.^૧

સોળત પ્રમાણે નોળત વાગે.

જેને જેવો વાસ^૨, તેને તેવો પાસ.

પટોરીનું કર્મ ન આવે, પણ સોંઝ^૩ તો આવે.

નીચનો સંગ ને માનનો ભંગ.

દોહરા—જયસી સોળત જગતમેં, તેસો કરત ઉપાય;

સોળત ગુન છુટે નહીં, કહા રંક કહા રાવ. ૬૩

સોળતસેં સુધયોં નહી, વાકે બડે અભાગ;

સોળતસેં ખીગણો નહીં, વાકે બડે મુભાગ. ૬૪

સંગત છીજે સાધરી, બનત બનત બન જાય;

અજયા કુંજર શિરપર, મનમાને દૂલ ખાય.^૪ ૬૫

નીચે ગયો; કમાર બંધ કરી બાઇ બીજા ચોરડામાં ગઇ ત્યાં કમાર કોંકે ખખડાવ્યું. કમાર ઉધારવા બાઇ આવી. બાદશાહે પૂછ્યું, “કાણુ છે?” બાઇ બોલી, “કાંઈ નહીં શેઠ ઘરઘણી છે; તેની કીકર નહીં, આપ નિશ્ચિત રહેા.”

બાદશું લાધારી બાઇ બીજા ખંડમાં ગઇ, શેઠ આવ્યા, ચાંચાળી પાધરી, ઘેરદાર નમો, કમર બાધેલી ને અંદર આવ્યા. બોલ્યા, “પધારો, પધારો મહારાજ, ભલે પધાર્યા. મહારાજ વંદું છું.” બાદશાહ (ગોરછ) કાંઈ બોલ્યા નહીં, એટલે શેઠે કહ્યું, ‘વંદું છું,’ તો પણ ગોરછ બોલ્યા નહીં. ત્યારે શેઠ કહે, “કેમ બોલતા નથી? મહારાજ વંદું છું.” એટલે ગોરછ બોલ્યા, “વંદું છું કયા?” શેઠ કહે, “મહારાજ, આમ કેમ? તમે અમારા ગોરછ થઇને કેમ બોલતા નથી?” એમ કહી શેઠ નીચે બેઠા. બાદશાહે સારી રીતે નગર માંડી જોયું તો લાગ્યું કે શેઠ નથી પણ લવો છે. બાદશાહે શેઠને કહ્યું, “અબે લીલા જેસા માકુમ પરતા હે.” એટલે લવો કહે છે, “હજુર, આપ મને બાદશાહ સલામત જેવા લાગો છો.” પછી પરસ્પર મળ્યા, અને હબમની સોળતની શી અસર થઇ તે લવાએ સિદ્ધ કરી આપ્યું.

૧ ખીચડી. ૨ વાસ=રહેઠાણુ, સમાગમ; પાસ=રંગ. ૩ સોંઝ=લક્ષણુ.

૪ એક બકરી નદી ઉપર પાણી પીવા ગઈ. નદી આગળ લીની રેતીમાં વાધનાં પગલાં પડેલાં જોયાં. બકરીએ વિચાર્યું કે, સામે કાંઠે મારાથી નદી બિતરીને જવાય અને નાસીને છૂટાય તેમ નથી માટે શું કરવું? ધીરજથી વિચાર કરી પગલાંનું ફુંગાવું કરીને પગલા આગળ બેઠી. થોડી વારે હાથી પાણી પીવા આવ્યો. હાથીને બકરી કહે છે કે, ‘હું ભલે આવ્યો.’ આ વાધનાં પગલાં જો. વાધે મને ભલામણુ આપ્યા મુજબ હું બેઠી હતી અને તે પ્રમાણે જઈને વાધને ખબર આપું છું કે, ‘હાથીભાઈ આવ્યો છે.’ એમ કહી બકરીએ ચાલવા માંડ્યું એટલે હાથીએ બકરીને પાછી બોલાવી કહ્યું કે, ‘વાધને બોલાવીશ નહીં ને બિગરવાનો આરો બતાવ.’ ત્યારે બકરી કહે છે કે, ‘મને પ્રતિજ્ઞાથી

જળ પ્રમાણે પોયણાં, કર્મ પ્રમાણે મત્ત;
 જે જેવા નર સેવીએ, તે તેવી ક્ષણપત. ૬૬
 કરત કુસંગ આહત કુશળ, એહી બડા અફસોસ;
 મહિમા ઘટયો સમુદ્રકો, રાવન બસ્યો પડોસ. ૬૭
 બળદનો ગુણુ તો ગયો, કે ભેડ કબોડાં લુતો;
 મરદનો ગુણુ તો ગયો, કે સોડ કસોડાં સુતો. ૬૮

A man is known by the company he keeps.
 One is known by his companions.

૩૬. માઠા ખબર વિજળી વેગે જાય. ૪

માઠા ખબર વીજળી વેગે જાય. વા વાત લઈ જાય.
 પલક એકમાં પહોંચી જાય, ખબર નરસા હોય.
 ભોંયરામાં નાગી નાગી, તે મહેતાછએ જાણ્યું.^૬

Ill news travel apace.

Scandal has wings.

૩૭. નખળો સળળાને ગુણુ કરે તે આટાલુણુમાં જાય. ૭

સમુદ્ર આગળ ગુણુની ભેટ (તે શી ગણુતીમાં)?
 જખરો નખળાને ખાપ (ને ખુશી થાય).

વચન આપો તો બતાવું.' હાથીએ તે પ્રમાણે વચન આપ્યું ત્યારે જાકરીએ કહ્યું કે, 'નદી બેતરી સામે કાંઠે આપણે જાને જઈએ તો બગારો થાય.' હાથીએ કહ્યું, 'તું મારા મસ્તક ઉપર બેસ. હું ને તું જાને નદી બેતરી જઈએ.' ત્યારે જાકરી કહે કે, 'સામે કાંઠે બેતરીને તું તો મને ફેંકી દે તો મને શો લાભ?' પછી હાથીએ વચન આપ્યું કે, 'હું છું ત્યાં સુધી મારા માથા ઉપર રાખું.' પછી જાકરીને હાથીએ કુદવની લેઈ માથે બેસાડી સામે કાંઠે ગયાં ને હાથી ચરવા જાય ત્યારે જાકરીને માથે બેસાડે લેધી સાસાં સાસાં ઝાઝાં ફળ, કુંપળે જાકરી ખાધા કહે.

ખાપ જેવા વનના રાજના પવણોને આશ્રય લીધો ને હાથી જેનો રાજજન જાકરીને ગળ્યો તેથી "ખાપના કુંવર શિરપર, મન માને ફડ ખાય."

૧ એક હાકરા ઉપર મેહેતાછ ગુસ્સે થયા ને કહ્યું કે, "બિરુ રાંડ નાચવના." તે ઉપરથી હાકરાએ ઘેર જઈ તેની માને ખૂણું કે, "મેહેતાછએ મને રાંડ નાચવના કહી તેનું કાણુ શું? તેથી તેની માએ જાણ્યું કે, "હું નાચવાની વાન" મેહેતાછએ જાણી દશે ત્યારે તેની માએ હાકરાને વાત કરી કે, "હું લોંગરામાં એક વાર નાચી દાણી મળી." એટલે લોંગરામાં નાચવાની વાન જાહેર થઈ.

મોટા મચ્છ નાના માછલાંને ગળી ન્ય.
તાલેવંતના તેજમાં ગરીબ તણાઈ ન્ય.
સોનાના ત્રુડાવાળી દાતણવાળીને ઘેસવે.
મોટાની ગાં-માં પેસીએ તે ચગદાઈ મરીએ.^૧

દોહરો—રાગ વિના રાગોડે, નિર્ધનીઓ કુટાય;
નળજો સગળાને શુભ કરે, તે આટાકુણમાં ન્ય. ૬૯

સાખી—આખુંદ કહે પરમાનંદ, મોટામાં નવું થોડું;
કામ કરાવે કુસ કાદે, કાંતો કદેશે ઓડું. ૭૦

The rich eat up the labour of the poor.

૩૮. કદિ ખતા ન ખાય વિચારી વાણી ઉચરે. ૬

(વિચાર પુરો કરીને બોલવા વિશે.)

કદી ખતા ન ખાય, વિચારી વાણી ઉચરે.
વિચારીને વાણી વદો, કદી ન વણસે કામ.
બોલ્યું બહાર પડે ને રાંધ્યું વરે. થુંક્યું પાછું ગળાય નહીં.
બોલ બોલ્યા તે પાછો મ્હેમાં પેસે નહીં. સો ગળણે ગાળી વાત કરીએ.
સાત ગણે ગાળીને પાણી પીવું. બોલ્યા તે અબોલ્યા થાય નહીં.

૧ મોટાની ગાંમાં પેસવું નહીં તેની વાત છે. એક તળાવમાં હાથી ગયો, પણ તળાવના ઉંડા ભાગમાં જતાં મરી ગયો અને તેનું શબ તે તળાવમાં જ રહ્યું. એક શીઆળે જોયું કે હાથીનું માંસ ઘણા દહાડા ચાલશે માટે હાથીના પેટમાં પેસી માંસ ખાવાનું મળશે ને તળાવમાં પીવાનું પાણી પણ મળશે. હાથીનું મ્હેં તો મરી ગયેલો તેથી બંધ થયું હતું, પણ પુંક પાણીમાં પલંગવાથી ચામડું નરમ થયું હતું એટલે તેમાંથી હાથીના પેટમાં શીઆળ પેકું. માંસ ખાયને પુંક દ્વારા રોષ્ટ્રીયું કાઢાવી પાણી પીએ. તેમ કરતાં બીનાળો આવ્યો, તળાવ સુકાયું ને પાણી હેઠું ગયું તેથી પુંકનું ચામડું સુકાયું ને કકણ થયું. શીઆળથી બહાર નીકળી પાણી પીવાયા નહીં તેટલામાં ચક્રાંનું ટાળું આવ્યું તે શીઆળે અવાજ ઉપરથી જાણ્યું.

ચક્રાંને કહ્યું કે, તમે જ્યાં ભેગાં થઈ હાથીની પુંક ઉપર પાણી સીંચો એટલે હું તમને એક અગત્યની વાત કહું.

ચક્રાં ઉમેશાં પાણી પીવા આવે ને ચાંચેથી પાણી સીંચે. ઘણી વારે ચામડું પલંગ્યું, ત્યારે શીઆળે માંદેથી માંથું મારી જોર કર્યું અને શીઆળ બહાર નીકળી નાહું. ત્યારે ચક્રાંએ કહ્યું, વાત તો કર, ત્યારે શીઆળે નાસતાં નાસતાં કહ્યું કે, “મોટાની ગાં-માં પેસીએ તો ચગદાઈ મરીએ.”

દોહરો—બોલ તો અબોલ હે, બે કાઈ બોલે બાણ;

દો ત્રાણ તોલ કર, તું મુખ બાહેર આણ. ૭૧

The word once escaped, cannot be recalled.

A word spoken is an arrow let.

Think to-day, speak tomorrow.

Think twice before you act once.

૨૬. બયા તે બવાના. ૨૬

(મરણ ત્રિગે.)

બયા તે બવાના. કાયા કાચો ફુંક. નામ તેનો નાશ.

ભગ્યા તે આથમવાના. કાળ સૌને શિર છે. કાયા માયા કુડી.

કાળ કાઈથી છતાયો નથી. મરણ ને મોંઘું કાઈના દાયમાં નથી.

મરણ સૌને માથે છે. કાળે સૌનો ક્ષપ. મોતને વાયદો નહીં.

દુટીની છુટી નહીં.^૧

મરણ કાઈને મૂકે નહીં. એક વાર મરવું મરવું ને મરવું એ ખરૂં છે.

લોટાની કાઠીમાં ધાલો તો પણ મરણ મૂકે નહીં.

મરતાં માટીને બાપ કહે તો પણ હવે નહીં.

મરતી બાયડીને મા કહે તો પણ ઉઠે નહીં.

નવાણું ઓસડ, ઓમું ઓસડ નહીં. કાઠીમાં ધાણ્યાં હવે નહીં.

શરીર ચાલે ત્યાં સુધી વઢાણું, નહીં તો પથ્થર ને પઢાણું.

કાયા પાણીનો પરપોટો ફૂટતાં વાર નહીં.

દોહરો—બયા તે બવાના, રાજા હો કે રંક;

વૃદ્ધ બાલ બુવાન પણ, ઝડપે જમ નિશંક. ૭૨

કાળ ન છોડે કાઈને, લાલે હોય ભગવાન;

બીલે લાલું ભોંટીયું, કૃષ્ણ હતા બળવાન. ૭૩

સોરઠો—સગોજ બણ્યો શ્વાસ, શ્વાસ પણ સગો નહીં;

એનો શો વિશ્વાસ, સાચું સોરઠીઓ લણે.^૨ ૭૪

ચિતામણી નર દેહ, મુઆ પછી મસાણામાં;

તેની યાદે બેઠા, કાઈ વિશ્વનિ પણ લુંસે નહીં. ૭૫

બેત—બાબકા પુત્રા બના, બાબકી તસવીર દે;

બાબમેં મીસ બપમેં, ફીર બાબ દામનમીર દે. ૭૬

Death defies the doctor.

There is no medicine against death.

Dust thou art, and to dust shalt thou return.

Death is deaf and hears no denial.

૪૦. દામ કરે કામ લોડી કરે સલામ. ૩૩

(પૈસાના મહિમા વિષે)

દામ કરે કામ લોડી કરે સલામ. સકર્મીના સાળા^૧ ધણા.

કાકા મામા ગાવાના, પાસે હોય તો ખાવાના.

સર્વે ગુણાઃ કાંચનમાત્રચન્દ્રે. મધ ત્યાં માખ. સુખના સાથી, દુઃખના વેરી.

બધા દોઢતની માંખ. દ્રવ્ય ત્યાં સર્વ. લીલા વનના સુડા ધણા.

ધમધમતી વહેલે સૌ બેસવા આવે. પૈસાના સૌ સગા.

નમતે ત્રાજવે સૌ બેસે. સૌ જગતી^૨ તાપે.

સૌ લીલાનાં દરણુ.

સોનું દેખી મુનીવર ગળે. પૈસો દુનિયામાં પરમેશ્વર.

દામકે સળ ગુલામ. સુખ સંપતના સૌ સાથી.

મુજે સાંભરે મોની, દુઃખે સાંભરે રામ.

અનેના^૩ ત્યાં સુધી તનેનાં. હાથ પોલો તો જગ ગોલો.

જર બસિયાર, મરદ હુંસિયાર. ખીસા તર તો આહે સો કર.

દુઃખમાં સાથી રામ. પૈસા હોય તો છોકરો ધુધરે રમે.

કારી^૪ દેખે આખી, ત્યારે બોલે બાવો ખાખી.

બરને લુહાર.^૫

ગાંઠે હોય જર, સૌ પૂછે ધર.

જર કરે દરિયામાં ધર. ગાંઠે હોય ધન, સૌ હાજર જન.

દોહરા-માયાક્ર માયા મીલે, કરકે લંગે હાથ;

તુલસીદાસ ગરીબકી, કોઈ ન પૂછે ખાત.

૭૭

સળ સહાય સમલકે, કોઈ ન નિર્બલ સહાય;

પવન જગાવત આગકું, દીપક દેત છુઝાય.^૬

૭૮

૧ સકર્મીના વહુને સૌ “ખા” કહી બોલાવે ને તેના બાઈ ધણા થાય. ૨ દેવતા સળગતો હોય તેવી સગડી. ૩ કોઠીમાં જર-પૈસો. ૪ કારી જામનગર, કચ્છ, પોરબંદર, જુનાગઢમાં રૂપાનો એ નામનો શિક્કો આવતો હતો. ૫ જર-કોઠીમાં જર કે ધરમાં નાણું. ૬ આગ જળર છે તેને પવન મદદ કરીને વધારે જગાવે છે, પણ દીવો નિર્બળ છે તેથી બોલવી નાજ છે.

સવૈયા—માત કહે મેરો પુત સપુતર, બહેન કહે મેરો મુંદર લૈયા,
તાત કહે મેરે કુલકો દીપક, લોકમેં અતિશય લાજ બધૈયા;
બહુ કહે મેરો પ્રાણુપ્યારો, સાસ કહે મેં લેઈ બલૈયા,
કવિ ગંગ કહે સુનો શાહ અકબર, જીનકી ગાંઠ સપેત રૂપૈયા. ૭૬

In time of prosperity friends will be plenty.
He is most loved that has many bags.
Money makes the mare go, let her have a log or no.
Every one is kin to the rich.
A bribe in the lap blinds one's eyes.
Prosperity gains friends, adversity tries them.
With provisions in store, we have friends by score.

૪૧. લક્ષ્મી. વિનાનો લપોડ. ગરથ વિનાનો ગાંગલો. ૧૮

(નિર્ધન સ્થિતિ વિશે.)

લક્ષ્મી વિનાનો લપોડ.^૧ ગરથ વિનાનો ગાંગલો.
ખરથી ખુટી કે ચારી તુટી. જર ગયો ને જેણ ગયો.

લક્ષ્મી વિનાનો લપોડ

૧. એક શાહુદાર પાસે દ્રવ્ય ધણું હતું ને ઘણી પેટીથી ધનાટ્ય સ્થિતિ લોભ-વતા આવેલા દોનાથી વંશપરંપરાના ગુમાસ્તા, મુનીમ, ચાકર, પેસા, ધોળી, દરજી, મુયાર, થાણો હોવાથી ચેર કાયમ માણસની લીટ વ્યભેદી રહેતી.

તે શાહુદાર ગુજરી જતાં દીકરો વારસ ગયો, તેને એવા સંયોગો બન્યા કે દ્રવ્ય ખર્ચ કરીને જય તેમ ગયું ને ધરખાર સિવાય પાસે કંઈ રહ્યું નહીં ત્યારે મુનીમ, ગુમાસ્તા વગેરે બધા જતા રજા અને ગોર વગેરે આશીર્વાદ દેવા આવતા બંધ થયા.

ત્યારે રોકે પોતાની ટમસો જતના માણસને પૂછ્યું કે, હવે કેમ કાઠી ગયાવતા નથી ને આપા ખણુ કિતરતા નથી? ત્યારે તેણે જવાબ દીધો કે, “પૈસાને સડ માન આપના હતા તે પૈસો ગયા એટલે માન ખણુ ગયા; હવે કાઠી ખાર પૂછે તેમ નથી.”

આ શાહુદારના મનમાં ચોટ લાગી ગઈ જેથી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાનો નિશ્ચય કરી પરદેશ મથાણુ કર્યું. પોતા માંડે ખાણી તો હતું જ તેથી ચીન-જવા નરફ જઈ વેપાર ખેડવા માંડ્યો. દિશરૂપાધી નદો પુકડળ થયો, ઘરનાં વાડાણુ ક્યો ને મુંબઈ, કલકત્તા, રંજન, શિયાપોર નગર નેગરના મગકેમાં રોકતી આગર વધી ને વ્યવહાર સારો બંધાયા ને ગ્લર્બર્ન દ્રવ્ય સંપાદન શીધું.

પોતાના મનને તૃપ્તિ થાય તેટલું દ્રવ્ય ગયું કિટણે સ્વદેશ ફરિ નરફ વતના વિચારે મન ને સમજવડર ચ્યાર્ત્તમાલને ખજાર આપી કે મારું નાણું મેં મેં શાયેની

કંગાલનાં કાળવનં પોલાં. વસુ વિના નર પશુ.
આક વગરનું ગારું જેમ, ધન વિનાનું મનુષ્ય તેમ.
પૈસા વગર ઘેરો, ને સાણુ વગર મેસો. પૈસા વગર પદ્દટ્ટીઓ^૧ ન થાય.

કીપ પ્રમાણે હિતારી વખારમાં રાખતો. તે પછી પોતાની મેળવેલી દોલતથી રૂપા અને સોનાના નાણાની પેટીપટારા ભર્યા, તેમજ જવાહીરના દાગીના વગેરેની ત્રિજોરીઓ ભરી રાજનગર તરફ રવાના કર્યા.

આડતીએ તે રોકની દોલતની વિપુલતા જિયે તથા રોક આવનાર છે તેના ખખર વતનમાં તથા ઓજખાણવાળાને આપ્યા.

રોક અનર્ગળ દોલત કમાઇને આવે છે તેમજ ધણે વર્ષે આવે છે ત્યાંની સર્ગાવહાલાં રનેહી વર્ગને હેતના હરહકા બિઝ્યા અને સૌ બંદર સુધી સામા જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા.

તેરલામાં રોક પોતાની સાથે દોલતનાં વાહાણુ સાથે બંદરે લાંગર્યાં એટલે પેહેલ વેહેલા કુળગેર આશીર્વાદ દેવા આવ્યા ને બોલ્યા, “રોક રાન્નધિરાજ, આશીર્વાદ છે.” એટલે રોક બોલ્યા, “કહીશું” “કહીશું.” એમ સૌ મળવા આવ્યા તેમજે જુહાર વ્યવહાર કર્યા, તે સર્વને કહે “કહીશું,” “કહીશું”ના જવાબ આપ્યા. આ જવાબથી સર્વના મનમાં આવ્યું કે રોકનું ચીતજિયું ખસી ગયું છે.

પછી બંદરના આડતીઆને પ્રથમ મોકલેલી દોલત તથા પોતે લાવેલા તેનાં અસંખ્ય-ગારાં બધાં ને પાટણુ તરફ લાવ્યા, કેટલાક રસ્તામાં રોકને મળ્યા તેમને પણ રોકે કહ્યું કે, “કહીશું.”

પાટણુ આવ્યા, ગારાંમાંથી દોલત હિતારી ઘેર લાવ્યા. આપદાદાના મતાપથી ધર તો મોટાં હતાં જ તેમાં દોલતની પેટીઓ હિતારી, સોનાની દીવીઓમાં ધીના દીવા કરી રોક ગાદી નાખી બેઠા. પછી સર્ગાં, વહાલાં, બાળસ્ત્રી, આગ્રિત નોકરો આવતા ગયા, જુહાર વ્યવહાર કરતા ગયા તેમ રોક પેટી પેટીઓને હાથ લેડીને કહે છે, “મહાલક્ષ્મી માતા આપણા મેહેતા તમને જુહાર કરે છે” એમ સૌના જુહાર બીલી મહાલક્ષ્મી માતાને નિવેદન કરતા ગયા ને સૌને રજા આપતા ગયા, પછી પૈસા ઠેકાણે કરી જરૂરી પૈસા બહાર રાખી ગ્રામ કાયમ રહે તેવી ગાઠવણુ કરી, કુળ ખાઇને પોતાનો નિર્વાહ આનંદમાં કરતા ગયા. આ દ્રવ્યહીન માણસ થાય છે તેનું આ દ્રષ્ટાંત છે.

અગ્રો ભગત શ્રીનાથજી ગયા હતા, ત્યાં ગરીબ માણસનો વેપ ધારણુ કરીને ગયા હતા ત્યારે ગોલીટાનો માર ખાઈ હિતારે આવ્યા હતા. બીજે દિવસ ધનાઢ્યનાં વસ્ત્રઅલંકાર ધારણુ કરીને ગયા, ત્યારે બધાં માણસોને આઘાં કરી દર્શન કરાવ્યાં તે વખતે અંકેકા દાગીનો કહાડીને દાગીનાને કહેતા ગયા કે, “અણુક દાગીના હું દર્શન કર.” આવી વાત લોકોમાં ચાલે છે અને દ્રવ્યના માનના દાખલામાં આજ પણ કહેવાય છે.

૧ પદ્દટ્ટી=મસ્તી.

૫

જર ક્રાતા તો મર્દ રાતા. નાણું ગયું એટલે હુંક ગઇ.
સરોવર સુકાયું, કે પક્ષી ઉડ્યાં. ગરીબનું નસીબ ગરીબ.
નિર્ધનીઆનો જાઓ, તે બાવળિયાનો છાંયો.

પૈસો આછ, પૈસો ભાછ, પૈસા વિનાની શી સગાઈ?

દાહુરો—જળ લગ પૈસા હાથમે, તળ લગ ઉસકે યાર;
સાંધ ઇસ સંસારમે, સ્વારથકા વ્યવહાર. ૮૦

સોરઠો—લક્ષ્મી વિના લપોડ, ચતુર્ભુજ ગાયો ચારતા;
થઈ બેઠા રણુછોડ મેરામણ મથ્યા પછી.^૧ ૮૧

કવિત—પૈસા બીન બાપ કહે, પુત્ર ઓ કપુત મેરા,
પૈસા બીન ભાઈ કહે, બડો દુઃખદાયી હે;
પૈસા બિન ચાચા કહે, કાનકા લતિને લાગે,
પૈસા બિન સાસ કહે, કાનકા જમાઈ હે;
પૈસા બિન પંચનમે, બેઠે કે ઠોર નહીં,
પૈસા બિન ચતુરનમે, ચાતુરી ન ગાઈ હે;
પૈસા બિન આદર, આયળેકું કાહુ ઠોર,
પૈસા એસી એજ, શ્રીરામજી બનાઈ હે. ૮૨

When good cheer is lacking, our friends will be packing.

Adversity distinguishes or tries friends

In time of adversity not one amongst twenty.

૪૨. પગ તજે બજે તે જુએ નહિ ને લંકા એલવવા જાય. ૧૦

(ગોતાની પાસે હોય તે બાળત વિચાર નહીં, ને દૂરની વાતો કરે તે વિધે.)

પગ તજે બજે તે જુએ નહીં, ને લંકા એલવવા જાય.

કેડમાં છોકરું ને ગામમાં દંડેરા. બેટા બગલમે, હુંકે વંગલમે.

કુળદેવને દીવો મળે નહીં, ને પારકા દેવને ફૂલ.

પેટ પુરૂં કરવાના સાંસા, ને ગડબડાને વર્ગા.

મહાને મરચું મળે નહીં, ને ગાં-ને જાપદળ.

લલલલા કુંવારા, ને વાંટો કરે માટે બે.

૧. શ્રીકૃષ્ણ ગાયો ચારતા દત્તા, પાનુ મેરામણ સહુ મળન કરીને લક્ષ્મી લાવ્યા
પણ દ્વારિકામાં શ્રી રણુછોડ મળે નહિ.

સળ સળાટી સંભાળીઓ, મેં મેરી ફેડતા હું.

પીડા પતી, તો કહે પગે જ વળગી છે.^૧

સોરઠો—કુગર બળતી લાહાય, દેખે સારી જગત તે;

પરજળતી નિજ પાય, રતી ન મૂળે રાહ્યા. ૮૩

૪૩. બહુપણું જગ દોહેલાં, ધન તો કાલાં ઘેર હોય. ૧૧

(ડહાપણુને માન વિષે.)

બહુપણું જગ દોહેલાં, ધન તો કાલાં ઘેર હોય.

બુદ્ધિમાન સર્વત્ર પુખ્તય. ડાહ્યો પંચમાં પુછાય.

ડહાપણુને માન છે. વિવેક દશમે નિધિ. ડાહ્યો તે ધરડો.

ડહાપણુ કાઢના બાપનું નથી (જેને ઈશ્વર આપે તેનું).

શુભવાનનાં હજાર ધરાક. રીતભાત બહુ તેને સૌ વખાણુ.

દોહરો—મતિ હે તો માન હે, મતિ ણિના નહીં માન;

ભાગહી બાત અલાયેદી, જનત સકલ જહાન. ૮૪

સોરઠો—તમે વણુકર, અમે વણુર, નાતે^૨ નેડો^૩ નહીં;

તારા શુભને રાઈ ગજમાર,^૪ જત ન પૂછું જોગડા.^૫ ૮૫

Wisdom alone is age and commands respect.

૪૪. વીતી હોય તે બહુ. બે દરદીની બલા બહુ. ૨૫

બે તન લાગી વોહી તન બહુ, બેદરદીકી બલા બહુ.

દુઃખે તેને પીડા. વાગે તેને સાલે. પડી તેને પીડા.

૧ એક માણસને ત્યાં કાઈ મીઠાન આપ્યો. ધરધાળીએ વિચાર્યું કે, ‘આ પીડા ક્યાંથી આવી, તે નય તો સારું.’ પછી પોતે તાવ આપ્યો કે માંદો થયાનો રોળ ફરી ઓઢીને સુઈ ગયો, અને પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું કે, પગ આંપ. સ્ત્રી પગ આંપતી હતી તે વખતે પડેણો મુંગો મુંગો ઓરડામાં બેસી રહ્યો હતો, તેટલામાં સ્ત્રીને કંઈ કામ હોવાથી પગ આંપતા પછા મૂકી બીજા ખંડમાં ગઈ, એટલે ધરધાળી મોઢે ઓઢીને સુતો હતો તેના પગ આંપવા પડેણો વળગી ગયો. ધરધાળીએ માન્યું કે, માદી સ્ત્રીજ પગ આંપે છે, માટે થોડી વારે પૂછ્યું કે, ‘‘પેલી પીડા પતી?’’ એટલે મેમાન કહે છે કે ‘‘પગે જ વળગી છે.’’ ધરધાળી સમજ્યો અને ઝંખવાણો પડી ગયો ને પડેણાની ખાતરજરદાસ કરી.

૨ એક નાત. ૩ સંબંધ, સાંધો. ૪ ખાદી વણુવામાં ને વેચવામાં દેઢ ગજ વાપરે છે, માટે ગજમાર કહ્યો છે, તે પણ દેડ.

૫ વણુર શાખાના આહીર હોય છે તે શાખાની સ્ત્રીને, જોગડા નામના દેડ સાથે હેત બંધાયું. જોગડો દેડ હતો પણ તેના શુભ જોઈ હેત બંધાયું તે વિષે સોરઠો છે.

વંધ્યા કહા જનહી પ્રસૂતનકી પીડ. વીતી હોય તે જાણે.

જેના પેટ ઉપર સાપ પડ્યો તે ઊઝાળે.

ધરાયેલો તે બુખ્યાની પીડ શું જાણે ?

દુઃખે તેને વેણુ.^૧ પેટની પીડ માથું શું જાણે ?

વીઆણી વેદના જાણે, વગર વીઆણી ઠીસકાં કરે.

હાડીઆને મન રમત, દેડકાંનો છવ જાય.

ખિલાડીને મન રમત, ઊંદરનો છવ જાય.

ખેડેલો ઊલાનું દુઃખ શું જાણે ?

પેટમાં દુઃખે તે અજમેા ફકિ. જેનાં લાગ્યાં તે ભોગવે.

પડેગી જળ છુજેગી. માથે પડી નિશ્ચેવા.

જેને ન દુઃખે પેટ કે પાસું, તેને આવે ખડખડ હાંસું.

વાડા કેડે વારો, તેનો શો ઉધારો.

આપ વીતી સૌ જાણે, પર વીતી કાઈ ન જાણે. જાણે તે જાણે.

જેને વીતી હોય તે નર જાણે, ખીજા જાણે અહંકાર;

ડહાપણનો દક્ષપત કહે, કાઈ ગર્વ ન કરશે લગાર.

દોહરા—પીપલ પાન ખરંત, હસતી કુંપળીઆં;

અમ વીતી તમ વીતશે, ધીરી બાણુડીઆં. ૮૬

માળી આયા બાગમેં, કલીઅન કરી પુકાર;

પાટી પાટી ચુન લઈ, અખ દલ હે તેરી વાર. ૮૭

The wearer knows best where the shoe pinches him.

The full belly knows not the meaning of hunger.

Mock none in his misfortunes.

None knows the weight of another's burden.

૪૫. નવ નેજા પાણી ચડે, પત્થર ન ભીંજે દોર. ૮

(જડ બુદ્ધિ સમજે નહીં તે વિશે.)

પત્થર ઉપર પાણી, ભીંજે પણ રીઝે નહીં.

કાળખીંટ પાણી જેવો, કાંઈ અસર થાય નહીં.

સો મણ સાંધુએ ધુએ પણ સીદીભાઈ કાળાને કાળા.

દોહરા—કદા કદું કિર્તારકું, હીરદા લાયા કોર;

નવ નેજા પાણી ચડે, પત્થર ન ભીંજે દોર. ૮૮

સંગત ખીચારી શુ કરે, જેનું હૃદય કઠોર;
નવ નેન^૧ પાણી ચડે, પત્થર ન ભીજે ઢોર. ૮૯

મુખ મોરો^૨ માથે મણી, ઝેર તલ્યું નહીં નાગ;
સંગત પણ મુધમાં નહીં, વાટે બડે અલાગ. ૯૦

ભલા ભવો ન વીસરે, નગણા ન આવે ચંત;
કાળી ઉન ને કમાણસાં, ચડે ન દુનૈ રંગ. ૯૧

અખા ભગતનો છપ્પો

તીલક કરતાં ત્રેપન વણાં, જપમાળાનાં નાકાં ગયાં;
તીર્થ દૂરી દૂરી થાક્યાં ચર્ણ, તોએ ન પહોચ્યાં હરિને શરણ;
કયા સાંભળી કૂટયા કાન, તોએ ન આવ્યું બ્રહ્મજ્ઞાન.
He who is born a fool is never cured.
It is a bad cloth that will not take colour.
You will end him, but never mend him.

૪૬. ફાંસ કહાડતાં પેસે સાલ. એક કરતાં ખીજું થાય. ૬

ફાંસ કહાડતાં પેસે સાલ. કડી લેતાં પાટણુ ગયું.
માળી છીંડે રાએ છૂટ, બકડું કહાડતાં પેસે ઊટ.
હાથમેં દંડા બગલમેં મોઈ, હવેલી લેતાં ગુજરાત ખોઈ.
આણુ લેતાં નંથુ ગયું. લેને ગઈ પુત, જો આઈ ખસમ.
લેવાનું દેવા થયું. લીધું ચડવા ને પડ્યું ઉપાડવા.
ઢીંગલા સાર કુટવા ગઈ ત્યાં ઊંટ કદામણુ અર્ધો બેઠો.

To go for wool and come home shorn.
King log to the king stork is no improvement.
All grasp, all lose.

૪૭. માગ્યા વગર મા પણ ન પીરસે. બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૪

માગ્યા વગર મા પણ, ન પીરસે. બોલે તેનાં બોર વેચાય.
રાયા વગર છોકરાંને મા ધવરાવે નહીં. ગાજે તેનું વાજે.

૧ નેન એટલે ભાલા જેવા લાંબા દાંડો, જેમાં નિશાન ખોસવાને ખાણું બરાવેલ તે.

૨ મુખમાં ઝેર ઉતારવાને મોરો ને માથે મણિ છે તેથી મણિધર કહેવાય છે. નાગને એવી સારી સોળત છતાં ઝેર તળતો નથી એવા ભાવાર્થ છે.

૩ આણું રાજા લેતાં નંથુ ગયું, નંથુ લીંબડી સ્ટેટમાં ગામ છે તે. પ્રથમ લીંબડી શહેરની રાજધાની હતું. નંથુ કૃષ્ણ છે, આણુ એટલે કેરી લેતાં નંથુ ગયું, એવા પણ આ કહેવતનો ભાવાર્થ છે.

Unreasonable silence is folly.

He who spares to speak, does spare to speed.

A closed mouth catches no mice,

A dumb man never gets land.

૪૮. ચડતીપડતી ચાલી આવે છે. ૨૧

(ઉદય પછી અસ્ત, અસ્ત પછી ઉદય.)

ચડતીપડતી ચાલી આવે છે. ઉદય પછી અસ્ત, અસ્ત પછી ઉદય.

સુખ પાછળ દુઃખ ને દુઃખ પાછળ સુખ. સુખદુઃખનો ભેડો છે.

દિવસ પછી રાત ને રાત પછી દિવસ.

આજ રાજ કાલે રાંક. સરાધરા સરખું ચાલે નહીં.

શેરડીનો સોઠો તે ચડતી પુંછડા સુધી સરખો મીઠો હોય નહીં.

આજ અમીર કાલે ક્ષીર. વખત વખતનો રંગ બુદો.

સદા કાળ સરખો ચાલે નહીં. વેળા વેળાની જાંચડી.

ચડતી પડતીના ચક્ર આગળ કાઢીનું ચાલતું નથી.

તડકાજાંયા ચાલ્યા જાય છે. તડકાજાંયાની વાત છે.

વેળાવેળાની વાત છે. વેળાવેળાની જાંચડી.

ઢાલુરા—સદા કીસીકી ના રહી, પ્રીતમકે ગલે જાંચ;

ઢલતે ઢલતે ઢલ ગઈ, જ્યું તરવરકી જાંચ. ૯૨

દુઃખસે ડર મત મર્દ જન, ચડતીપડતી સદાય;

મગન કહે ધીરજ ધરો, શદિ વીતક^૧ મન લાય. ૯૩

ખણ^૨ ખીણો,^૩ ખણવઠણો,^૪ ખણઆધો^૫ ખણલી;^૬

દેવ ન દીધા ચંદને, સખે સરીખા દી. ૯૪

મનહુર છંદ—કળદુક જાગ હાય, જાગતે નગારે સાય,

કળદુક પાંઉખાદા, સિર જોજ સહીએ;^૭

૧ શશિનાં વીતક એટલે દુઃખ ક્યાં તે નીચે કહે છે.

(૨ ખણ=જાણ. ૩ ખીણો=કીણ. ૪ વઠણો=પુરો. ૫ આધો=અર્ધ.

૬ લી=લીટી જેવો.)

૭ ક્યારેક મોડાની વાગ (લગામ) હાથમાં રહી ગઈ છે; ને સાચે નગારાના કંઠા થઈ રહ્યા છે, ને ક્યારેક પગે ચાલતા ગાયે જ્યારે હમારખો દોાય.

કળકુક મેવા મિસરીયી અચરન હોત,
કળકુક મુઠીભર ચુનગો^૧ ના લહીએ.^૨
કળકુક આપદાર, બીર ભઇ બીખારનયી,
કળકુક આપ બર્ધ પરદાર રહીએ;^૩
હારીએ ન હિમત, ખીસારીએ ન હર નામ,
બહી બીધી રાખે રામ, તાહી બિધ રહીએ.^૪ ૯૫

Sadness and gladness succeed each other.

There are ups and downs in life.

After joy comes sorrow.

He who swells in prosperity will shrink in adversity.

૪૯. જાત જાતના દેખી. ૭

વેઘ વેઘનો વેરી. જાત જાતનું જોદે.

ખિલ્લાં, આઠાણુ ને કુતરાં, એ ત્રણને આણુરાગ.

તેમને પાડાખાર પડ્યા છે.^૫

કુતરો કાશી બર્ધ આવ્યો,^૬ તે ઘેર આવીને ગામેગામ નાતીલાનું દુઃખ ગાયું.

૧ ચુનગો-અવેણું.

૨ ક્યારેક મેવા તથા સાકર મિષ્ટાન્નનું અછળું થાય તેટલું ખાવા મળે ને ક્યારેક મુઠી ભર અવેણું પણ મળે નહીં એવો વખત પણ આવે.

૩ ક્યારેક આપણે ઘેર બીખારીની લીડ જામી હોય, ને ક્યારેક આપણે કાંઈને બારણે કાંઈ મળવાની ઇચ્છા રાખીએ.

૪ મઠિ દુઃખમાં હિમત નહીં હારતાં, ઈશ્વરનું નામ નહીં વિસારતાં, ત્રણ રાખે તેમ જુથાથી રહેતું, એ ખરી મરદાઈનાં લક્ષણ છે.

૫ આપણમાં કાંઈ વચ્ચે કઢી શરૂતા હોય છે ત્યારે કહેવાય છે કે “તેમને પાડાખાર પડ્યા છે.”-એટલે પાડાઓને પરસ્પરનો ખાર હોય છે તે જગરો ખાર ગણાય છે. ખાર=દ્વેષ, અદેખાઈ.

૬ કુતરો જાતજો ગયો તે કાશી, મથુરાં, શ્રીનાથજી, ગોકુળ જાણે ઘેર આવ્યો. સગાંવડાલાં કુશળસમાચાર પૂછીને જાતજોની હકીકત પૂછી ત્યારે કુતરો કહે છે, “સિદ્ધ-પુરમાં લાડવા જીવ ખાધા, શ્રાદ્ધ સારું છે ને શ્વાનભાગ બધા કાઢે છે; શ્રીનાથજી ગયો ત્યાંના પ્રસાદની તો વાત શી કરવી? પછી ગોકુળ, મથુરાં, વૃંદાવન ગયો, ત્યાંની પણ ખાવાખીવાની મજા તો હવે ક્યાંયે મળશે જ નહીં. એટલે ખાવાખીવાનું સુખ બહુ, પણ ગામેગામ નાતીલાનું દુઃખ ભારે; ગામમાં પેસવા દે નહીં ને ગામ બહાર મને કાઢી મુકવાને ટોળાજંઘ નાતીલા આવે, એ દુઃખ ઘણું પડ્યું. સુખ તો આવ્યું, પણ નાતીલાનું દુઃખ ભારે.

દોહરા—જાત જાતનો વેરી, તે જાત જાતને ખાય;
ભાટ, ચાલણ, ને કુતરાં, દેખ દેખ ધુરકાય. ૯૬
પંઓ, પાડો, ને કુતરો, ત્રણે જાતના દ્વેષી;
નાગર, કાગડ ને કુકડો, એ ત્રણ જાતના હોંસી. ૯૭

Two of the same profession seldom agree.

૫૦. જેનાં કામ તે તેથી થાય, ખીજા કરે તે ખતા ખાય. ૧૬

જેનાં કામ તે તેથી થાય, ખીજા કરે તે ખતા ખાય.
વાંદરો સુતારનું કામ કરવા ગયો, ને મરણ પામ્યો.
અજણી વાતમાં માયું મારે, તે પોતાનો વચ્છર હારે.
કાગડો હંસની ચાલ ચાલવા ગયો, તે પોતાની પણ બુલી ગયો.
તેલીનું કામ તંબોલી કરે, તો ચુલામાં આગ ઉઠે.
જીસકા કામ જિસીકું જાજે, ઓર કરે તો ઠેંગા જાજે.
આવડે નહીં ઘેસ, ને રાંધવા પેસ.
આપણો રસ્તો લીજીએ, ને શિખો ધંધો કીજીએ.
અજણ્યો ઉપાધ્યાય ખમણું ઘી દોમે.
જેના ઘોડા તેના અશ્વાર.^૧

ફળનો થાંભલો જાર ન ખમે.
એલ ખેલાડીકા, ઘોડા અશ્વારકા.
નરેણીથી નખ ઉતરે, માયું જોડાય નહીં.
હાથીનો જાર હાથી ઉપાડે. ડગલું પાડ્યું.^૨

દોહરા—કરતા હોય સો કીજીએ, ઓર ન કીજે કગ;૩
માયું રહે શેવાળમાં, ને ઉચા રહે પગ. ૯૮

The young inexperienced priest burnt his moustache
by blowing the sacrificial fire.

Every man to his business.

He who does his own business, defileth not his hands.

Fog cannot be dispelled by a fan.

૧ પોતાની સ્વારી કરી નજીનારને વડા પેટોડા રહે.

૨ ભીંત ખજાજી ને ટગતી હોય તેને પાટુ મારીએ તો પરી નય; પાટુ સાથ
ભીંત હોય તેમાં પાટુ મારીએ તો પગ ખાજે.

૩ કાન માગલી બાજમાં અર્થ કાન.

૫૧. દાઢીની દાઢી ને સાવરણીની સાવરણી. એક પંથ દો કાજ. ૧૦

દાઢીની દાઢી ને સાવરણીની સાવરણી.

શેક ગયા જાત્રા, આવશે તો હાથ જોડ્યું, નહીં તો ખાશું લાડવા.
જંને હાથમાં લાડવા.^૧

માનીએ સાં સુધી શાલિગ્રામ, નીકર જીપરવટણા.^૨

ગાજરની પીપોડી વાગી તો વાગી, નીકર કરડી ખાધી.

ખાહાણુ જય વૈદું કરવા, તે ગરૂડપુરાણુ સાથે લઈ જાય.

ભાડેકા ભાડા એર કળાડેકા કળાડા. હરનું હર ને ધરનું ધર.

દોહુરા—ચલો સખી જામજો, જહાં જસે જાજરાજ;

દધિ જોયન એર હરિ મિલન, એક પંથ દો કાજ. ૯૯

એક કામમાં ત્રણ કામ કર્યાં, સાંભળ મારી સહી;^૩

શાક વધાર્યું, રનાન કર્યું ને રોટલા કરી રહી. ૧૦૦

To kill two birds with one stone.

To make two nails with one hit.

To stop two mouths with one morsel.

૫૨. જે ઘોડે ચડાય નહીં. ૧૪

(જન્ને જાણુ સચવાય નહીં તે વિધે.)

જે ઘોડે ચડાય નહીં. જે ધરનો પરાણો ભૂખે મરે.

જન્ને જાણુ જોલે તે એકેનું ન તોળે.

જે ગોળાનો ચડવો. અડકદુકીઓ કાઢતો નહીં.

દહીમાં ને દૂધમાં પગ રાખે તેવો. હસવું ને ભસવું સાથે જાતે નહીં.

ભાણુવાળા તેરી ખી જય, ને રામવાળા તેરી ખી જય.

અતો બ્રહ્મ ને તતો બ્રહ્મ. જેમને ખાય ને કુશળને, પણ ખાય.

લુલસી દો ઘોડે ચડીએ, તો ફટે ગાં—કે જાધા પડીએ.

નાતો^૪ ને નાણું જે રખાય નહીં, નાતો રહે કે નાણું રહે.

ચોખાયા—ત્યાગ માર્ગની વાર્તા કરવી, વનિતા ભેટું વસવું;

જન્ને વાત જાતે નહીં સાથે, લોટ ફાકવો ને ભસવું. ૧૦૧

૧ ગમે તે હાથમાંથી ખાઓ.

૨ વાટવાનો પથરો.

૩ સહી=જેનપણી.

૪ નાતો મોહોળતનો સંગંધ.

દોહરો—જાત જાતનો વેરી, તે જાત જાતને ખાય;
ભાટ, બાલણ, ને કુતરાં, દેખ દેખ ધુરકાય. ૯૬
પંજો, પાડો, ને કુતરો, ત્રણે જાતના દેખી;
નાગર, કાગડ ને કુકડો, એ ત્રણ જાતના હોંસી. ૯૭

Two of the same profession seldom agree.

૫૦. જેનાં કામ તે તેથી થાય, ખીજા કરે તે ખતા ખાય. ૧૬

જેનાં કામ તે તેથી થાય, ખીજા કરે તે ખતા ખાય.
વાંદરો સુતારનું કામ કરવા ગયો, ને મરણ પામ્યો.
અજણી વાતમાં માયું મારે, તે પોતાનો વચ્છર હારે.
કાગડો હંસની ચાલ ચાલવા ગયો, તે પોતાની પણ ભુલી ગયો.
તેલીનું કામ તંબોલી કરે, તો મુલામાં આગ લે.
છસકા કામ ઊસીકું જાજે, ઝોર કરે તો દેંગા જાજે.
આવડે નહીં ઘેસ, ને રાંધવા પેસ.
આપણે રસ્તો લીજીએ, ને શિખ્યો ધંધો કીજીએ.
અજણ્યો ઉપાધ્યાય ગમણું ઘી હોમે.
જેના ઘોડા તેના અશ્વાર.^૧

કુળનો ચાંલલો ભાર ન ખમે.
ઝેલ ખેલાડીકા, ઘોડા અશ્વારકા.
નરેણીથી નખ ઉતરે, માયું બોડાય નહીં.
હાથીનો ભાર હાથી ઉપાડે. કગતું પાડવું.^૨

દોહરો—કરતા હોય સો કીજીએ, ઝોર ન કીજે કગ;^૩
માયું રહે શેવાળમાં, ને ઉંચા રહે પગ. ૯૮

The young inexperienced priest burnt his moustache
by blowing the sacrificial fire.

Every man to his business.

He who does his own business, defileth not his hands.

Fog cannot be dispelled by a fan.

૧ બોડાની સ્વારી કરી બાજનારને વધ પોરો રહે.

૨ ભીંત બજાવતી ને કગતી હોય તેને પાટ મારીએ તો પડી જાય; પણ સાથે ભીંત હોય તેમાં પાટ મારીએ તો પગ જાજે.

૩ કાગડ મારાથી આવતાં અર્થ કાળ.

૫૧. દાદીની દાદી ને સાવરણીની સાવરણી. એક પંથ દો કાજ. ૧૦

દાદીની દાદી ને સાવરણીની સાવરણી.

શેઠ ગયા જાત્રા, આવશે તો હાથ જોડ્યું, નહીં તો ખાશું લાડવા.
બંને હાથમાં લાડવા.^૧

માનીએ ત્યાં મુધી શાલિગ્રામ, નીકર જિપરવટણા.^૨

ગાજરની પીપોડી વાગી તો વાગી, નીકર કરડી ખાધી.

ખાહાણુ જાય પેદું કરવા, તે ગરડપુરાણુ સાથે લઈ જાય.

ભાડેકા ભાડા ઓર કબાડેકા કબાડા. હરતું હર ને ધરતું ધર.

દોહરુ—ચલો સખી જામજો, જહાં જસે અજરાજ;

દધિ બેચન ઓર હરિ મિલન, એક પંથ દો કાજ. ૯૯

એક કામમાં ત્રણ કામ કર્યાં, સાંભળ મારી સહી;^૩

શાક વધાર્યું, સ્નાન કર્યું ને રોટલા કરી રહી. ૧૦૦

To kill two birds with one stone.

To make two nails with one hit.

To stop two mouths with one morsel.

૫૨. બે ઘોડે ચડાય નહીં. ૧૪

(બન્ને બાળુ સચવાય નહીં તે વિષે.)

બે ઘોડે ચડાય નહીં. બે ધરનો પરાણો ભૂખે મરે.

બન્ને બાળુ બોલે તે એકેનું ન તોળે.

બે ગોળાનો ચડવો. અડકદુકાઓ કાઢતો નહીં.

દહીમાં ને દૂધમાં પગ રાખે તેવો. હસવું ને લસવું સાથે બને નહીં.

ભાણુવાળા તેરી બી જય, ને રામવાળા તેરી બી જય.

અતો બ્રષ્ટ ને તતો બ્રષ્ટ. બેમને ખાય ને કુશળને, પણ ખાય.

તુલસી દો ઘોડે ચડીએ, તો ફટે ગાં—કે જાધા પડીએ.

નાતો^૪ ને નાણું બે રખાય નહીં, નાતો રહે કે નાણું રહે.

ચોપાયા—ત્યાગ માર્ગની વાતો કરવી, વનિતા ભેગું વસવું;

બન્ને વાત બને નહીં સાથે, લોટ ફાકવો ને લસવું. ૧૦૧

૧ ગમે તે હાથમાંથી ખાઓ.

૨ વાટવાનો પથરો.

૩ સહી=બેનપણી.

૪ નાતો મોહોબતનો સંબંધ.

જોકણું-આધા હિંદુ આધા મુસલમાન,
લીખનેમે પારસી, વેપમે કિસ્તાન.

No man can serve two masters at the same time.
Between two stools you come to the ground.
Conscience and covetousness never coalesce.

૫૩. સહિયારી સાસુ ને ઉકરડે મોકાણુ. ૯

સહિયારી સાસુ ને ઉકરડે મોકાણુ.

પંતીઆળાનો પોંખ પેટ ફાટાફાટ ખવાય.

કાં જય વાંઝીઆનું, કે જય જડ^૧ લાગીઆનું.

બારૈયાનું બારે વાટે. સહિયારાથી સિંહ હાથો છે.

માનો માટી કરવો, ને સહિયારી કરવો બરાબર છે.

પંચનો માલ, ગમે તે ખાય, ભાવ પુછાય નહીં.

દોહુરો—કોણુર કરે એ કામને, જે મઝીઆઈ હોય;

સાઠ નિશાળીએ જયઝી, મેહેતાજીની સોય. ૧૦૨

He who has many friends has none.

What belongs to public belongs to nobody.

The common horse is worst shod.

Everybody's work is nobody's work.

૫૪. દીવા પાછળ અંધારું. ૪

દીવા પાછળ અંધારું.

મેર કળા કરે, પણ પાછળથી નાગો દેખાય.

કર્મીના કર્મી તે તો કોઈ ઠેકાણે થાય.

દીવા પાછળ દીવો થાય, તે મહા પુણ્યવાન ગણાય.

There is always darkness, under the lamp.

૧ જડ-જાણી. ૨ એક મેહેતાજીએ નિશાળમાં આવી વાત કરી કે “મારે સોય લેધએ છીએ.” બધા નિશાળીઆએએ સોય લાવી આપવા ખુશી બતાવી. મેહેતાજી ખુશ થયા ને સીને કબુ, “એક સોય લાવો.” બનદરમાંથી એક સોય લીધી, પણ ઉપાડીને મેહેતાજીને ગેર લઈ જવામાં નિશાળીઆમાં વાદ થયો ત્યારે બધાએ વિચાર કર્યો કે આખરે બધા મળીને સોય ઉપાડીએ તેથી એક લાંબું મેલિયું લઈ આવ્યા અને તેમાં વચ્ચે સોય ખોસીને સાઠે નિશાળીઆએ સોય સુધાં મેલિયું ઉપાડ્યું ને મેહેતાજીની સોય મેહેતાજીને પર પડોંચાડી.

૫૫. બહુ તાંતણુ બળીજી. ૧૩

બહુ^૧ તાંતણુ બળીજી. પંચમી લકડી એકકા બોજ.
ધણી કીડીઓ સાપને તાણી જાય. જુથ ત્યાં સુથ.^૨
ઝાઝી વાડ ઝાંખરાંની પણુ સારી.
પાંચ આંગળીએ પોંચો સખદો. મોર પાંછે રળીઆમણો.
જમાત હાય તે મોટી કરામાત. માંડવાની શોભા માણુસે.
ઝાડ ટકે છે ઝુંડમાં, એકલ ઉડી જાય. વિવાહની શોભા સાજનથી.
ઝાઝા હાય રળિયામણા, ઝાઝાં મ્હેં અદીડ.

દોહરો—બહુ નિર્બળ મળી બળ કરે, કરે ને ચાહે સોય;
સૂતસમૂહ^૩ મીલાવતાં, હાથી બંધન હોય. ૧૦૩

Unanimity is the bond of friendship.

Weak things united become strong.

Union is strength.

Many hands make light work.

૫૬. સાસ ત્યાં સુધી સોય. ૫

સાસ ત્યાં સુધી સોય. દમ ત્યાં લગી દવા.
જળ લગ સાસ, તળ લગ આશ. જીવ ત્યાંસુધી જંજળ.
સોરઠો—જીવતાની જંજળ, સુઆ સુધી મટે નહીં;
એના રામ નહીં રખવાળ, સાચું સોરડીઓ ભણે. ૧૦૪

While there is life there is hope.

૫૭. આશા અમર છે. ૮

આશા અમર છે, આશામાં ને આશામાં માણુસ જીવે છે.
જેમ જેમ દિવસ જાય, તેમ તેમ આશા વધે છે.

૧ એક વાણીઆના ઘરમાં ચોર પેઠો. વાણીઓ નગ્યો તે ચોરે નળયું એટલે યાંભલાને એડે સંતાણો. વાણીએ તે નળયું પણ અનળયું કરી, બાઇડીને જગાડી કહે કે સુતરના બાવ ચમકવાના છે માટે સુતર કહાડ. ચોરે ધાર્યું જે વાણીએ મને દીઠો નથી ને સુતર કહાડાવે છે. બાઇડીએ સુતર કહાડ્યું અને વાણીઓ આંડીઓ ઉપર આંડી લઇ યાંભલાને વીંટવા માંડ્યું ને કહેતો જાય કે, 'બહુ તાંતણુ બળીજી,' ચોરના મનમાં આવ્યું કે કાચું સુતર છે ને એક મચરછી લેશું તોડીને છુટો થઇશ. વાણીએ પુષ્કળ સુતર વીંટ્યું, અને ચોર હાથ ને છાતી સાથે યાંભલે પુરો જકાડી ગયો એટલે વાણીએ હુમ પાડી અને પોલીસ વગેરે એકઠા થયા એટલે ચોર પકાડી ગયા.

૨ સુથ=આબાદી. ૩ સૂતસમૂહ=નહુ દોરડું.

મોત આવે પણ આશા મટે નહીં.

આવરદા તુટે છે, પણ આશા તુટતી નથી.

દોહરા—આશાને અમૃત ગણો, પણ છે કહવી ઝેર;

છાડો ચેતી સુધડ નર, નહીં તો યાશે ઝેર. ૧૦૫

ડોહી ડગમગ ડગડગે, શિથિલ થયું શરીર;

તો પણ ઉભો નાચતો, તૃષ્ણા નદીને તીર. ૧૦૬

સોરઠો—આશા હડી ખાડ, પદ્મડથી થાય ન પુરી;

હેમ મેર સમ હોય, તો પણ રહે અધુરી. ૧૦૭

Live in hopes and die in despair.

It is hope alone that makes us willing to live.

૫૮. વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ. ૧૧

વિનાશકાળે વિપરીતબુદ્ધિઃ. બુદ્ધિઃ કર્માનુચારિણી.

કાંધ ઉપર મોત ચઢી બેઠું હોય ત્યાં સુમતિ દીધી કામ આવે નહીં.

સુમતિ સુજે નહીં જ્યારે આવે વિપરીત કાળ.

નયજીં થવાનું હોય ત્યારે વિધિ બુલાવે છે.

દશા ફરે ત્યારે બુદ્ધિ ફરે, જામ સુલે ચઢી ચતુરાઇ.

અસ્લાહ રૂક્યા કયા કરે, અવળી મતીઆ દેવે.

દોહરા—મત દીધે માને નહીં, કમતે મન ઠાળાય;^૧

અવળે અક્ષરે આવીયા, તે સવળા કેમ સહેવાય. ૧૦૮

જામસી હોત હોતવ્યતા, ઐસી ઉપજત બુદ્ધિ;

હોનહાર હીરદે બસે, ખીસર જાત સખ સુદ્ધ. ૧૦૯

જળ જોડાં બેડી જાળરી, કાઠો ક્યાંએ ન દેખાય;

જેના ખુટ્યા ખારવા, તેના વા પણ ક્યારે વાય. ૧૧૦

આનંદ કહે પરમાનંદ, બેઠું^૨ થયું બુલંત;

દિ જો દિશા ફરે, અવળા જોખ^૩ કરંત. ૧૧૧

૫૯ રંડીકા છ હંડીમે. ૬

રંડીકા છ હંડીમે. સુનારનું મન બાવળીએ.

બમનકા છ લાહુમે. જોટનું મન જાંખરામાં.

૧ ઠાળાય=ખીણે, રાંછ થાય. ૨ ક્યા=કોપા વા. ૩ લેટું=જાતા, જાણીતો.

૪ જોખ=જાંખરામાં, પડવાનાં મૂખાં, બેઠેલાં કામ.

ચોરની નજર બચકે, ને બીખારીની નજર લચકે.
ભોગીને વહાલાં તુળડાં, ને ભોગીને વહાલા ભોગ.
The cat dreams of mice.

૬૦ ગળ પ્રમાણે ગાતર કરવી. ૧૪

(ગળું વિચારી કામ કરવા વિધે.)

ગળ પ્રમાણે ગાતર કરવી. ગળું વિચારી કામ કરો.
સોડ પ્રમાણે સાથરો કરવો. ધર પ્રમાણે પારસાખ.
હંગણી વગર રેચ લેવો, ને ગળ ઉપરાંત ચાલવું તે બરાબર.
ધંટી પ્રમાણે ખોરણું, ને ચુલા પ્રમાણે ખોરણું.
કાડીની ગાં-ગાં કાશનો ઝમ. ધર પ્રમાણે મોભ.
લાંબાની સાથે ટુંકા બચ, મરે નહિ તો માદો થાય.
ડગલાં ભરીએ ભેધ, તો રાવું પડે ન કાઈ.
પાથરણું ભેધ પગ તાણો. ગળ પ્રમાણે ખરચ કરો.
ભેધતો રાખો વરો તેનો ન ખુટે ધરો.^૧

દાહુરો—અપની પહોંચ બિચારકે, કર્તવ્ય કીજે દોડ;

ધંતિ પાઈ પસારીએ, છતી લંબી સોડ.

૧૧૨

We must live within our means.

Cut your coat according to your cloth.

Stretch your legs according to your coverlet.

Little ships should keep the shore,

Larger ships may venture more.

૧૧. સમય વિના શોભે નહી પરમેશ્વરનું નામ. ૧૨

(સમયને અનુકૂળ બોલવા વિધે.)

સમય વિના શોભે નહી પરમેશ્વરનું નામ;

ચેહે સળગાવતાં ગણેશ પરમેશ્વર, હથેલાળે ભાઈ રામ.

વિવાહમાં ઘોળ, ને કંસારમાં ગોળ. બલળે ગાડે શા ગણેશ.^૨

મરણમાં તો રાણ્યા શોભે. બોલવું તે સલા સોહંતુ.

૧ ધરો=ભરી રાખેલું.

૨ ગાડું નેડતી વખત ગાડીવાન “ગણેશ પરમેશ્વર” બોલે છે, પણ ગાડું બલળે ત્યારે તે શબ્દ નહીં બોલતાં, “રામ” બોલે છે; માટે બલળે ગાડે “ગણેશ” બોલાય નહીં.

વિવાહનાં ગીત વિવાહમાં ગવાય. વખતનાં ગીત વખતે ગવાય.
મરણમાં રાજ્યા, ને વિવાહમાં ઘોળ.

દોહરા—સલા સોહતુ બોલીએ, જેમ રીઝતો રાય;
વાનર કેરાં પીસણાં, શિલા તણાણી બાય. ૧૧૩
ફીકીસો નીકી લગે, કહીએ સમય ખિચાર;
સખકે મન હર્ષિત કરે, જ્યું વિવાહકી ગાર.^૧ ૧૧૪
નીકી સો ફીકી લગે, બિન અવસરકી ખાત;
જ્યસેં ખરનત સુદમૈં, રસ શૃંગાર સુહાત. ૧૧૫

નોંધણું—વિવાહમાં રાગરંગ, મૈયતમાં રોણું;
સલામાં શુપચુપ, તમાશામાં નોણું.

Everything is good in its season.

૬૨. બેસીએ બેઠો તો ઉઠાડે નહીં કોઈ. ૨

બેસીએ બેઠો તો ઉઠાડે નહીં કોઈ.

એસા કહો કે કોઈ ન કહે જુઠ, એસી જગાપર બેઠ કે કોઈ ન કહે બેઠ.

Sit in your right place, none will make you rise.

૬૩. ઘોઢે જાર જાજરી. ૧૭

(મારથી સીધી વાત થાય છે તે વિષે.)

ઘોઢે જાર જાજરી, ઘોઢે નાર પાધરી;

ઘોઢે ડોહું દોહોવા દે, ઘોઢે છોડું છાનું રહે.

સોટી વાગે ચમચમ, વિઘા આવે રમઝમ.

માર ચીદમું રત્ન છે. લાકડી આગળ બકરી નાચે.

માર સાર ને છવે દાતાર. માર જુધું ને કર સુધું.

દીપ્પા વગર પાંસડું થાય નહી. કાપ્પા વગર કેળ પથુ ફળે નહી.

(રેટીઆ) ત્રાકનો પથુ કરડ કહાણા વગર સાડું દંતાય નહી.

સો પટાઈત ને એક લઠાઈત. ભય વગર પ્રીત નહી.

ત્યાં ગાળ ને લાત ત્યાં સીધી વાત. મારથી જૂત પથુ નાસે.

ઝાંઝેડું ઝટ મજે. માંકડું મદારી આગળ પાંસડું.

દોહરા—તુલસી પારસડે લીધે, કંચન ભાઈ તલવાર;

તીન અવગુન ના ગયે, માર, ધાર, આકાર.

૧૧૬

હાય હથેલી લે દર, સદ્ગુરૂ મીલે મુનાર;

તીન અવગુન મીટ ગયે, માર, ધાર, આધાર.

૧૧૭

Spare the rod and spoil the child.

Lay on a rod and you will bring on a good scholar.

A whip for a fool and a rod for a school is
always good in season.

Foolish pity spoils the city.

૬૪. પાણી વલોવે માંખણુ ન નીકળે. ૧૮

હાય ચાટવાથી જૂખ ન ભાગે.

પાણી વલોવે માંખણુ ન નીકળે. વેળુ પીલે તેલ ન નીકળે.

ગધેડાના લીંડાના પાપડ ન થાય. ચુંકે પડાર ન વળાય.

દાતણુ વેચે દાળદર ન જાય.

પાડો કાંઈ પારસો^૨ ન વાળે કે દૂધ દેખીએ.

પત્થરમાંથી લોહી ન નીકળે. માંસ ચુંટવાથી પૈસા મળે નહીં.

દયુક્તા^૩ પીલે તેલ ન નીકળે.

ચુંકે સાંધા ન થાય. ચુંકે વડાં ન થાય. જાવો આવે જળદ ન ફૂટે.

થોથાં ફૂટે કાંઈ વળે નહીં. કુસકા જાંડે ચોખા ન મળે.

ધુમાડાના બાચકા ભરવાથી હાથમાં કાંઈ આવે નહીં.

ગધેડાંને લીંડે લાપરતી ગળી ન થાય.

હાય મૂકીને દોણી દયાં ચાટવી.

You cannot gather figs from thistles.

He ploughs in the air.

You cannot have blood out of stones.

૬૫. કુંડું ઝાડ જેમ વાળીએ તેમ વળે. ૯

કુંડું ઝાડ જેમ વાળીએ તેમ વળે. લીલી ડાળ જેમ વાળીએ તેમ વળે.^૪

બાળપણમાં જે ટેવ ટાળવી હોય તે ટળે ને પાડવી હોય તે પડે.

ઢાળા ઢલ્યા તે ઢલ્યા પછી ફરે નહીં. નાનપણમાં ઢાળા ઢલ્યા તે ઢલ્યા.

પાટિ ધડે કાના ન ચડે. બારે બુદ્ધ, સોળે સાન, નહીં તો પત્થર પડાણુ.

લીલો ધડો ટપલાં ખમે, સુકા ના ખમે.

૧ તમાડુંના પડા. ૨ પારસો=હોહવા સાથે જનવરને થતી હાજત ૩ આંબલીઆ.

૪ કુંડું ઝાડ, લીલી ડાળ, નાનું બાળ જેમ વાળીએ તેમ વળે

દોહરો—યુજ, મેળાવો, પાધડી, ચોથી ચતુરાઈ જાણ;

નાનપણમાં આવે હામે, પછી કદી ન આવે હામ. ૧૧૮

Youth and white paper take any impression.

Habit in infancy becomes nature in old age.

A young twig is easily twisted than an old one.

To fix a rim after the jar has been made.

૬૬. એક જરના છોડમાં અંગારીઓ આવે તે આખું ખેતર બાળે. ૧૪

એક જરના છોડમાં અંગારીઓ આવે તે આખું ખેતર બાળે.

એકને પાપે વહાણુ કુળે.

હીકરી ધડો ફેડી નાંખે.

એક કપુત કુળ જોળે.

લગાર દેવતા ગામ બાળે.

નાની ચુક મોટો બગાડ થાય.

એક ચીનગારી વન બાળે.

એકે જીજળા છત્રીશે ખેંગાર.^૧

એકનું પાપ બધાને વળજે.

નાનું કાણું વાહાણુ કુળાડે.

એક કોહેલું પાન સો પાન કોહોવરાવે.

કણુળી બગલા કચોડવે,^૨ ને મણીધર બગલા પચોડવે.^૩

સો મણુ દારમાં ચીણુગારી.

એક કોહેલી માછલીએ ટોપલો ગંધાય.

A small spark makes a great fire.

A small little leak, sinks a great ship.

One scabbed sheep infects the whole flock.

All might perish for the sake of one gonah.

૬૭. અંધા આગળ આરસી, ને બહેરા આગળ ગાન. ૧૪

(ગાંડા સાથે માથાં ત્રીકવાં વિષે.)

અંધા આગળ આરસી, બહેરા આગળ ગાન.

ખાખરાની ખીસકોલી તે શું જાણે સાકરનો સ્વાદ?

ગધા કયા જાતે જાકરાનકી લિજ્જત? ગાંડા સાથે માથાં ત્રીકવાં.

ભેંસના મૂઠો આગળ ભાગવત. હીરાની પરીક્ષા ઝવેરી જાણે.

અંધા આગળ આરસી, ને બહેરા આગળ ગાંધ.

અંધા આગળ રોતું તે અંધ જોવી. અંધા આગળ રાણુમાર.

જોષ શું જાણે સાણુનો ભાવ. સુરોઈ શું જાણે મજાનો ભાવ.

૧ ખેંગાર=ખગાર. ૨ જળી જવાથી બચેલી દટા. ૩ નાની જાતનો સાપ.

૪ સુરોઈ=સૂર.

ઢોહરા—ખહેરા પાસે ગાવણું, ને મુંગા પાસે ગાલ;
અંધા આગળ નાચવું, એ સરવે હાલહવાલ. ૧૧૯
નિષ્કળ શ્રોતા મૂકજો, કવિતા બચન બિલાસ;
હાવ હાવ જ્યું તિયક, પતિ અંધક પાસ. ૧૨૦

સવૈયા—રાંક જાત તે રત્ન શું ઓળખે, આખર ચૈતન આકરનો;
ગરીબ તણે ઘેર પેટ ભરે, તે ઠાઠ શું જાણે ઠાકરનો ?
મેરૂ તણો મહિમા નવ દીકો, કરે વખાણુ તે કંકરનો;
ખાખરની ખીસકાલી અંગદ, સ્વાદ શું જાણે સાકરનો ? ૧૨૧
શામળ ભટ.

A book to a blind signifies nothing.

Those who are in hell think there is no other heaven.

Throw not pearls before swine.

A pebble and a diamond are alike to a blind man.

૬૮. ઉજડ ગામમાં એરંડો પ્રધાન. ૬

ઉજડ ગામમાં એરંડો પ્રધાન. નહીં ઝાડ ત્યાં એરંડો રૂખ.
આંધળામાં કાણો રાજાઓ. નહીં મામા કરતાં કહેણો મામે સારો.
સો અંધામાં કાણો રાવ.

ઢોહરો (કચ્છી)—અંધમે કાણો રાજાઓ, ફીરાઇ જગ દુંડી;^૨
જડે આવો ખો અખવારો, તડે તેલમે મખ ખુડી.^૩ ૧૨૨

A figure among ciphers.

Some thing is better than no thing.

૬૯. નગારખાનામાં તુતીનો અવાજ શો સંભળાય ? ૧૮

(મોટા આગળ નાનું શા લેખામાં તે વિષે.)

નગારખાનામાં તુતીનો અવાજ શો સંભળાય ?

તોપના લડાકામાં તાળીનો શો આશરો ?^૪

સૂર્ય.ઉગે ત્યાં દીવો શો બળે ? સૂર્યના તેજમાં તારા બધા લય પામે.

ક્યાં રાજ ભોજ ને ક્યાં ગાંગો તેલી ? દરિયા આગળ ખાખોચીજી.

હાથીની ગાં-માં હરડે. ક્યાં રાજ ને ક્યાં રાંક ?

૧ તિય=સ્રી. ૨ બહુ કુલાયો. ૩ જડે=જ્યારે બે આંખવાળો આવ્યો; તડે=ત્યારે તેલમાં માંખ ખુડે તેમ કાણો શરમાઈ ગયો. ૪ આશરો=ગણતરી, લેખું.

ક્યાં કીડી ને ક્યાં કુંજર ? કનક આગળ કથીર.

કુંજર આગળ તરણું. આટામાં લુણું.

ક્યાં કંકર ને ક્યાં પારસમણી ? ક્યાં ઘોડું ને ક્યાં ગધેડું ?

ચીદ વિદ્યા જાણે તેને ચાર જાણનારો શું શિખવે ?

જાંટના પેટમાં જીરનો વધાર.

ક્યાં મૂલ્યવાન મોહર, ને ક્યાં અધેલી ?

જંગી ઢોલ ગડગડે સાં જીણી વાત કાને ન પડે.

A drop in the ocean.

Can a pauper be compared with a mighty prince ?

૭૦. આજસ દરિદ્રતાનું મૂળ છે. ૧૭

આજસ દરિદ્રતાનું મૂળ છે. જગતની પાડી ને જાંઘતાનો પાડો.

આજસનું ગામ ફેસી મારી જાય. જાંઘતી બિલાડી જાંઘર પકડે નહી.

ઉઘોગી નર સદા સુખી. દૃઢ ખંત તે કામનો આણે અંત.

ખેડ, ખાતર ને પાણી, કર્મમાં ન હોય પણ લાવે તાણી.

જાગેગા સો પાવેગા, સોવેગા સો જોવેગા.

જાગતો જીવે ને ધોરતો મરે. જાગે તેનું નગાફં વાગે.

આજસને કહે પાંચ શેરી લાવ, તો કહે લે માફં માયું.

આજસનાં ઢોર ફેસી વાળી જાય. કાપડંથી કાંઈ જાને નહી.

ગાફીલોંકા માલ, અછલ ખુરદુકા ખોરાક.

ઉઘમ વગર વિદ્યા વાંઝણી.

દોહરા—અહ્ય શુદ્ધિ ને આજસ, ત્રીજી ચારણુ જાત;

ચોથો દીર્ઘચૂત્રી, કરવી ન કદી એકાંત. ૧૨૩

રાજરાણી મોજ કરે, ત્યાં ફેજ પાદર આવી;

ખજર કરી રાજાને, ત્યારે થશે યવાનું લાવી. ૧૨૪

Sloth is the mother of poverty.

Idleness is the parent of want and shame.

Idleness clothes a man with rags.

A sleeping cat catches no mice.

૭૧. ધણીને સુઝે દાંદણીમાં, પડોસીને અરીસામાં પણ ન મુઝે. ૭

ધણીને સુઝે દાંદણીમાં, પડોસીને અરીસામાં પણ ન મુઝે.

સો વરસનો સુતાર ને પાંચ વરસનો મરધણી.

ધણીને જોઈએ નહીં ને પડોસીને શિર સાટે તે શા કામમાં આવે ?

ધણી ધારે તેમાં પડોસીનું શું ચાલે ?

ધણીનો દાઢ ધણી છે. ધણી ધારે તો પાર ઉતારે.

મીણનો માટી લોદાના ચણા ચવરાવે.

Every man is his own master.

A gamester always sees more than lookers-on.

Respect your superiors.

૭૨. દેખવું નહીં ને દાઝવું નહીં. ૭

આંખે દીકાનું ઝેર ને કાને સાંભળવાના સંતાપ.

દેખીએ તો દાઝવાનું. જાગરેથી ઉતર્યો કે હેડેથી વીસર્યો.

આંખથી અદીક તે મનથી અદીક. દેખવું નહીં ને દાઝવું નહીં.

જોવું નહીં ને રોવું નહીં. નજરે દીકાનું ઝેર છે.

He who knows nothing doubts nothing.

Ignorance is a bliss. Unseen unrue.

Out of sight, out of mind.

૭૩. સંઘર્યો સાપ પણ કામ આવે. ધૂળનોએ ખપ પડે. ૬

સંઘર્યો સાપ પણ કામ આવે છે. દુનિયામાં દાઢ ચીજ નકામી નથી.

સવેળાનું સંઘર્યું, તે ક્ષેણા કામ આવે. ધૂળનોએ ખપ પડે છે.

કપુત અને ખોટા પૈસા પણ કાક દિવસ કામ આવે.

દોહરો—ખડે ખડેકું દેખ કર, છોટા ન દીને કાર;^૧

કામ પડે જખ સોપકા, કહા કરે તલવાર. ૧૨૫

A store is no sore.

Keep a thing for seven years, and you will find
a use for it.

૭૪. રોગ ને શત્રુ ઊગતા છેદવા. ૫

રોગ ને શત્રુ ઊગતા છેદવા, શત્રુ ને રોગ વધવા દેવા નહીં.

રોગ, ઝણુ ને શત્રુ ઊગતાં ઝાંભવાં.

ધા, રોગ ને દુશ્મનને તુચ્છ ગણવાં નહીં.

સોરઠો—રોગ, અગ્નિ ને રાડ,^૧ જાણી અલ્પ કીજે જતન;^૨
વધ્યા પછી બીગાડ, રોક્યા ન રહે રાજઆ. ૧૨૬

Prevention is better than cure.

Nip the briar in its bud.

૭૫. તાતે ધાએ મલમ પટો. ૩

તાતે ધાએ મલમ પટો. તાતે ધાએ સૌ થાય.

ધર્મના કામમાં ઢીલ નહીં.

Meet the disorder in its outset.

A green wound is soon healed.

૭૬. ભસતા કુત્તા કરડે નહીં, ગાળ્યા મેઘ વરસે નહીં. ૮

ભસતા કુત્તા કરડે નહીં. ગાળ્યા મેઘ વરસે નહીં.

પતરાજી કરનારા પોલા. બહુ બોલે તે બાઠો.^૧

બહુ બોલે તે વાચા. યુંક ઉડાડે તે થોથાં.

મેરા નામ અક્કડ, કયું ખાવે છક્કડ.

દોહરો—ગાળ્યા મેઘ વરસે નહીં, ભસ્યા કુત્તા ન ખાય;
થોડ બોલા તે રણુ રહે, બહુ બોલા ઘેર જાય. ૧૨૭

Barking dogs seldom bite.

True valour is fire, but bullying is smoke.

૭૭. વડાને વિકાર નહીં. ૬

(ખરી મોટાઈતે બડાઈ હોય નહિ તે વિષે.)

વડાને વિકાર નહીં. વડા ખરા જેને વટ^૧ વહાલી.

વડા લાજને માટે મરે. મોટા તે મોટા કે જેનાં પેટ^૨ મોટાં.

દોહરો—બડા બડાઈ ના કરે, બડા ન બોલે બોલ;

હીરા મુખસે ના કહે, લાખ હમારો બોલ. ૧૨૮

સોરઠો—અવશ્યુ કરે હજાર, જળ માછલીઓ જાળવે;

વડાને નહીં વિકાર, સાદેર પેટા સામળા.^૩ ૧૨૯

Really great men never boast.

૧ રાડ=વેર. ૨ જતન=કપાલ. રોગ, અગ્નિ ને વેર થોડાં હોય ત્યારે હમાય કરવા,
વધ્યા પછી કમળમાં આવતાં નથી. ૩ બાઠો=અધિક પાંડવો. ૪ વર=ટોક, આગર.
૫ પેટ=મન. ૬ સામળો કવિ કહે છે કે, હજાર અવશ્યુ માછલાં કરે, પણ પાણી તેમને
જાળવે છે, તેમ સાદેર એટલે સાગર જેવા પેટવાળા વડાને વિકાર નહીં.

૭૮. ભેગી ભુગત બના નહીં, કપડે રંગે તો ક્યા હુવા ? ૧૩

ભેગી ભુગત બના નહીં, કપડે રંગે તો ક્યા હુવા ?

ભગવે ભુગડે સંત થવાનું નથી.

મધેડા વાધનું ચામડું ઓઢે, પણ તેથી વાધ થાય નહીં.

માયું મુંડાવે જાતિ નહીં, ને ધુંધેડા તાણે સતી નહીં.

પાધરી પહેરવાથી ભાવડા થવાય નહીં.

માયું મુંડાવ્યું, પણ મન મુંડાવ્યું નહીં ત્યાં મુંથી સંત નહીં.

એકલા તપે બાવો થવાય નહીં. બગ ધ્યાન ધરે તપસ્વી નહીં.

વેશ લીધો વૈરાગનો, પણ ભજવવો કઠણ છે.

ધર્મનું નામ, સ્વાર્થનું દામ.

સોરઠા—ભટક લેઈને ભેખ, ધર ધર અલેક જગાવતા;

દુનિયાના ઠગ દેખ, મળશે ઝાઝા મોતીઆ. ૧૪૦

પંડે મોટાં પાપ, પંથ વહે બાધાં બીડે;

અળગા રહીએ આપ, મેલા માણસ મોતીઆ.^૧ ૧૪૧

છપ્પો—જટા વધારે વડ વૃક્ષ, કીટ બાળે છે કાયા,

જળચર જળમાં નહાય, બગ બહુ ધ્યાને ધાયા;

ગરધવ સોટે છાર, શુદ્ધ રામ નામજ ભાષે,

ગાડર મુંડાવે સિંચ, અભમુખ ડહાકું રાખે;

મોર તજે છે માનની, શ્વાન સકલનું ખાય છે,

શામળ કહે સાચા વિના, કાણુ સ્વર્ગમાં જાય છે ? ૧૪૨

All hoods make no monks.

૭૯. મન ચંગા તો કથરોટમાં ગંગા, ૧૩

મન ચંગા તો કથરોટમાં ગંગા. મન રાશી તો શું કરે ગયા કાશી ?

ભાવના તેવી સિદ્ધિ. ઘેર બેઠાં ગંગા આવી.

યદીન બડા કે દેવ ? ભાવ સહિત ભક્તિ ફળે છે.

મન મથુરા, ચિત્ત કાશી, હૈડે શાશિગ્રામ.

આસ્થા ફળે છે. અદ્વા મોટી વાત છે. ભાવ વિના ભક્તિ નહીં.

મન ગમનાં તો હૃદયમેં જળનાં.

૧ ભેખ લઈને ભટકનારા દુનિયાના ઠગ બહુ મળશે. પોતે જ પંડે પાપી હોય ને પંથને બાધો લીધી લીધીને ચલાવે તેવા મનભેલા માણસથી અલગ રહેવું એમ મોતીઓ કહે છે.

દોહરા—નિર્વિકલ્પ આનંદમય, સ્વ સ્વરૂપ નિર્લેપ;
મનકી જેસી લાવના, તેસા ફલ તેહી દેત, ૧૩૩
સરિતા સખ ગંગા ભઈ, પથ્થર શાલિગ્રામ;
તુલસી સખ વૃંદા ભઈ, જળ ચિન્થો આત્મારામ.^૧ ૧૩૪

Faith is everything.

A clear conscience is the best divinity.

૮૦. તુરત દાન મહા પુણ્ય. અડખોથનો ઉધારો નહીં. ૧૦

તુરત દાન મહા પુણ્ય. રૂઝાં કામને મુહૂર્તે શું ?
લાંચ, ભાડુ ને દક્ષિણાનો ઉધારો નહીં.
ધર્મનાં કામમાં ઢીલ નહીં. અડખોથનો ઉધારો નહીં.
પર્વણીનાં દાન, તેજ કાળે દેવાય. દેવું ત્યારે વાપડો શો ?
અઘા દેવે, પણુ હગા હગા કે દેવે(તે દુઃખદાયક).
એક ધા ને બે કડકા.

દોહરો—આગળ શુદ્ધિ વાણીઓ, પાછળ શુદ્ધિ બ્રહ્મ;
તરત શુદ્ધિ તરકડો, ધુમે મારે ધમ.^૨ ૧૩૫

He doubles his gift who gives in time,
A gift long waited is sold and not given.
A gift with a kind countenance is a double present.

૮૧. દલાલે દીવાળું નહીં ને મસીદે ખાતર નહીં. ૧૭

દલાલે દીવાળું નહીં ને મસીદે ખાતર નહીં.
અરો હાથ, પરો હાથ, રક્ષા કરે ગુરૂ ગોરખનાથ.
મફતનું ખાવું ને મસીદે મુવું. ગાં—એ હાથ ને જગન્નાથ.
ખાવા ને ખગલમાં લંગોટી. નાગો નહાય શું ને નીચોવે શું ?
હાથમાં મુશળ, ત્યાં પચા ત્યાં ખેમ ને કુશળ. લે લોટી ને માર લંગોટી.
નાગી પહેરે તાપડું,^૩ ને જૂખી ખાય ખી.
કેરાં(કેરડાં)નું અથાણું તેમાં કાપે શું ને કરડે શું ?
દૂધીરાં મસીદ, ત્યાં પચા ત્યાં નચિત.
ખબે પોતીયું લઈ કરે, તેને દાઈ શું કરે ?

૧ આત્મદાન યાચ તો બધાં તીર્થ દેવ્યમાં છે. ૨ પાદાન્તર, ગોરો મેડે ધમ.
૩ તાપડું=શુભ્રપાટનું કુચડું, પાચરણ જેવું.

આગળ એકે ધરાળ નહીં, ને પાછળ એકે બિલાળ નહીં.

હુંટાપાનું શું હુટે, ને વેરાગીનું શું ઝુંટે ?

એક ગોદડી તેમાં પાથરવું શું ને ઝોલવું શું ?

બાવો બિચ્ચો બગલમાં હાય, શું કરે બાવો કાનકનાથ.

ટાહુરો—સહુ સુતા ઝોટલે, મુલ્લાં સુતા મસીત;

બાઇડી વગર લાયડો, ન્યાં પચા ત્યાંહા નચિત. ૧૩૬

Beware of him who has nothing to lose.

Where nothing is to be had, the king loses his right.

Beggars can not be bankrupts.

He is as free as the wind.

૮૨. જેને નહીં લાજ તેને અર્ધું રાજ. ૧૭

નાગો માણસ સૌથી આધો. જેને નહીં લાજ, તેને અર્ધું રાજ.

નાગો બાદશાહથી (સૌથી) આધો.

હેડી^૧ પાડે પેહેડી, નાગી મારે ઠેકડા.

જેને બાંધે એટલાં શોભે. નાગો ગરજે ધણું.

અઢારે પોશાકના ધણી. નાગો ધુમે કે નાગો^૨ ધુમે.

નાગે કુલે કુતેખાં. ઇત્રપતિ કે પત્રપતિ.^૩

નાગાને કુલે બાવળાઓ ઉગ્યો, તો કહે ઝાંચડો થયો.

ન કંઈ વરો, જમું ખરો, ને મને શેઠ કરો.

અઢારે વર્ણુ બારો. માથે નાંખ્યો છેડો, પછી ગમે તેમ ખેડો.^૪

નાગાની ટોળી, અચાનક દે રોળી.

સવાલ—કિસ કારન એ નાયત ગદ્દા.^૫

જવાબ—આગે નાથ ન પીછે બંધા, ઇસ કારન એ નાયત ગદ્દા.

Beware of him who regards not his reputation.

When the heart is past hope, the face is past shame.

He who has no modesty has all the town for his own.

He who has no shame, has no conscience.

૧ હેડી=ખરીબરીઓ. ૨ નાગો=પૈસાવાળો. ૩ પત્ર=રામપાત્ર કે શકેરું.

૪ ખેડો=હાંકો. ૫ ગધેરાને આગળ નાથ નાકમાં સુતરની દોરી નહીં, અને પાછળ કાંઈ બંધન નહીં તેથી. ગધેરો છૂટો નાચે છે. ભાવાર્થ એ છે કે તેને નાત, જાત, વ્યવહાર, આખર કે કાયદાનું બંધન નહીં કે મર્યાદા નહીં તેવા બેશરમ કે બેહયાં માણસ ગમે તેવાં ખરાબ આચરણ કરે એટલે ગમે તેમ નાચે દૂંદે.

૮૩. ખાળે કુચા ને ખારણું ઊઘાડાં. ૧૧

ખાળે કુચા ને ખારણું ઊઘાડાં. જાસનો લોભ ને ધીની મોકળ,^૧
 ઊંટ સલીતા જાય ને ડોસી પુણીઓ વીણે.
 પરજ્યાની ખાધા ને નાતરાની છૂટ.
 કોડી કોડીમાં કૃપણ, ને રૂપીઆમાં દાતાર.
 ધીના ઘડા ઢગતા મૂકયા, અને કાચલી-કોડીઆં કોટે ખાંખ્યાં.
 ખરચ કરે ને ન જાય વાલો, તેનું નામ ખીજો ડાલો.
 ઉંટનાં ઉંટ જોડી ગયાં, ને ગધેડાનો પાડર પુછાય.
 અર્ધ શેર સાડ ડોહોડીએ^૨ જાય, ડોહોડ શેર ઘરમાં ઉંદર ખાય.
 નેરે તાણું.

દોહરો—પૈ પૈનું લેખું ગણે, ખરચે અવર અપાર;

જોસે કુચા ખાળમાં, ઘર ઊઘાડાં દાર. ૧૩૭

Penny wise pound foolish.

૮૪. બળીઆના બે ભાગ. ૭

બળીઆના બે ભાગ. જોરાવર^૪ જીતે. હમારાખી લગતા હે.
 મારતા મીઆંની દુનીઆં. જીસકી તેગ ઉસકી દેગ.
 ખાંડા બળનું રાજ. જખરાની પાંચશેરી ભારે.
 Might is right.

૮૫. નાદાનની દોસ્તી જીવનું જોખમ. ૧૫

નાદાનની દોસ્તી, જીવનું જોખમ.
 વંદિતોડયિ વરમ્^૫ શત્રુઃ ન મૂલો દિત્તકારકઃ
 નાદાન દોસ્ત કરતાં દાનો દુશ્મન સારો.
 મૈત્રી સાચી, જેવી દૂધ ને પાણીની.^૬ મૂર્ખ મિત્ર વેરીતો અર્થ સારો.
 સાચી પ્રીત શેવાળની જળા કોળી મુકાય.
 બેદિલ ચાકર દુશ્મનનો અર્થ સારો.

દોહરો—પ્રીતિ ઝૈરી કીજીએ, જેસા દંકણખાર;

આપ જલે પર રીઝવે, ભાખ્યાં સાંધે દાડ. ૧૩૮

૧ મોકળ=ફટ. ૨ પાડ=ભાગ. ૩ ડોહોડી=મગાનનો દરવાજો. ૪ જોરાવર=પૈસા, શરીરપી, કુટુંબપી, નાતપી ને અણુલપી. ૫ વરમ્=મેલ. ૬ વંદિતી વખતે એક બીજને બચાવી લેવા યત્ન કરે છે.

હંસા પ્રીતુ કાયકી, વિપત પડે ઊડ જાય;
 સાચી પ્રીત રોવાળની, જળ ભેળી સુકાય. ૧૩૯

સોરઠા—સુખમાં પ્રીતિ સવાઈ, દુઃખમાં મ્હોં ટાળા^૧ દીયે;
 તે પાસે દોણુ જાય, રામ કચેરી રાજ્યા. ૧૪૦

નહાનાંથી નેહ, કાલાંથી કરીએ નહીં;
 છટક દીએ છેહ, સરવાળો સાધે નહીં. ૧૪૧

સારસ પક્ષિની જોડ, ભુદું એકે નવ રહે;
 પડે એકની ખોડ,^૨ ખીલું ના બચી શકે. ૧૪૨

મોઢે મીઠી વાત, પાછળ વગોણું કરે;
 એ અકર્મી જાત, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૧૪૩

મોઢે કડવું કહે, વાંસે કાંઈ ખોલે નહીં;
 તેવાનો નહીં બો,^૩ સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૧૪૪

માયા કેરા મિત્ર, જગમાંહી ઝાઝા જડે;
 પરમારથ તણી પ્રીત, કોઈક પાળે કીસનીઆ. ૧૪૫

ભૂતની ભાઈબંધીમાં શુવનું જોખમ.

A sensible foe is preferable to a foolish friend.
 He is not a fool that fool is, but he that with
 a fool deals.

૮૬. માછલાંને જળ સાથે પ્રીતિ, જળને કાંઈ નહીં. ૫
 (એકતરફી પ્રીતિ વિષે.)

માછલાંને જળ સાથે પ્રીતિ, જળને કાંઈ નહીં.
 વ્યસનીને મન વેશ્યા, વેશ્યાને મન ધરામ.
 જર પુરૂપની પ્રીતિ, જર કર્મ કરતાં સુધી.
 ગરજવાનની પ્રીતિ ગરજ સરતાં સુધી.
 વેઘ ઉપર પ્રીતિ, રોગ મટતાં સુધી.

૮૭. માથું આપે તે મિત્ર. ૮

માથું આપે તે મિત્ર. દુઃખ પડે સારે દોસ્તની પરીક્ષા.
 મામલામાં ખરા ખોટા મિત્રનાં પારખાં પડે.

દોહરા—મહોખત કીજે મરદહી, કબલુ આવત કામ;
 શિર સાટે શિર દેત હે, દુખીઅનકો વિચામ. ૧૪૬

૧ મ્હોં ફેરવીને બોલાવવાની ઈચ્છા પણ ન કરે. ૨ ખામી. ૩ બચ.

મુકેલીમાં મિત્રની, ખરી કસોટી થાય;
 હીરા સંધાડે ચડે તો જ ચમકે પરખાય. ૧૪૭
 સજ્જન વનવેલી ભલી, કરે આડથું પ્રીત;
 મુકે પણ મુકે નહીં, એ સજ્જનની રીત. ૧૪૮
 સોરઠો—પ્રીત બિતારે પાર, એ વિરલા લાવે^૧ જગત;
 હેતુ મળે હજાર, મતલબ આપણી મોતીઆ. ૧૪૯
 ચોપાઈ—ધીરજ ધર્મ મિત્ર અરૂ નારી;
 આપત્તિ કાળ પરખીએ ચારી. ૧૫૦

A friend in need is a friend indeed.

૮૮. જાત વિના ભાત પડે નહીં. ૧૨

(કુળ અથવા તુખમ પ્રમાણે ગુણ વિષે.)

જાત વગર ભાત પડે નહીં. ખાનદાન વગર ખેરખવાહી નહીં.
 ભીંત વગર ભાર ઝીસે નહીં. જાત ઉપર ભાત, ને કામળ પર ખીખાં.
 જાત કાંઈ જાની રહેતી નથી. એ છીપતું મોતી તે જાતવાન.
 ધન છરવે વાણીઓ, ખાણુ છરવે^૨ ભંસ.
 વિપત્તિમાં જાતની કસોટી થાય.

ઢોહરા—ધરા વિણુ ધાન ન નીપજે, કુલ વિણુ માદુ^૩ ન હોય;
 ઓઢા^૪ ઘેર જખરો તે, જેની મા હોયલ હોય. ૧૫૧

બિઘમથી લક્ષ્મી મળે, મળે દ્રવ્યથી માન;
 દુર્લભ પારસ જગતમાં, મળવો મિત્ર સુજન. ૧૫૨

જોઈ વોહોરીએ જાત, જાતે જોખો લાગે નહીં;
 પડે પટોળે ભાત, પડે પણ વેડે^૫ નહીં. ૧૫૩

સોરઠો—જોઈ વહોરીએ જાત, વરસાજો વેડે^૬ નહીં;
 પડી પટોળે ભાત, ફાટે પણ ફીટે નહીં. ૧૫૪

૮૯. ભાવ ખાધા વગર કહ્યું કરે. ૩

(કલાગરા માણસ વિષે.)

ગા કહેતાં ગાય ને ભણુ કહેતાં ભણે, એવા દીકરા તો કાકા માં જળે.
 ચાકર તેરા, પણ કલા ન કરે. કરે ત્યારે ભાવ ખાય.^૭

૧ લાઈ=મળે, લડે. ૨ છરવે=ખમી રોકે કે પચાવે. ૩ માદુ=મરદ પુરુષ, પરાક્રમી. ૪ ઓઢો અને હોયલ બન્ને કાચા દ્રવ્યનાં ચરતીર હતાં, તેમજો દીકરા જખરો થયા તે ચરતીર હોય તેમાં નવાઈ શું? ૫ વેડે=નડે, હુંડું કરે. ૬ નેડે=નડે. ૭ મોખા માય, આનાકાની કરે, મરદાપ.

૯૦. નાચવું નહિં ત્યારે આંગણું વાંકું. ૪

(નહીં કરવાનાં હજાર બહાનાં તે વિષે.)

નાચવું નહીં ત્યારે આંગણું વાંકું. નહીં કરવાનાં હજાર બહાનાં.
લખવું નહીં ત્યારે લેખણુનો વાંક. મન હોય તો માળવે જવાય.

Where there is will there is way.

A bad workman quarrels with his tools.

Nothing is impossible to a willing mind.

૯૧. બેની લડાઈમાં ત્રીજને લાભ. ૭

બેની લડાઈમાં ત્રીજને લાભ. (ત્રીજનું કામ થાય.)

તરડ પડે ત્યારે આંગળી ખોસાય. ધર પતલ્યું તેની દિશા પતળી.

વન પતલ્યું ત્યારે કુહાડાને હાથો મળ્યો. ધર કુટ્યે ધર જાય.

પેટ પતલ્યું ત્યાં ક્યાં પાટો બાંધવો. તુમ લડો હમારી ક્ષતેહ હય.

By discord the greatest are destroyed.

Divide and rule.

In a quarrel between two, a third is a gainer.

૯૨. વેરી વશ આદરભાવ. ચાડીઆનું મ્હોં ચાંપવું. ૧૦

વેરી વશ આદરભાવ. વનો (વિનય) વેરીને વશ કરે.

ભસતા કુતરાને રોટલો નાંખવો (કે ચુપ રહે).

દુશ્મનના ડાચામાં નાંખવાથી દબાય.

સો સીફારસ, ને એક મૂળાપણી (મૂળાપણી વધે).

મૃદંગનું ચામડું લોટ લગાવી કુટે તો મધુરૂં બોલે.

લાલચે લેવાય. ચાડીઆનું મ્હોં ચાંપવું.

વેરનું ઓસડ બહાલ.

બેત—ન બરછીથી, ન બાલાથી, ન ખંજરથી, ન તલવારથી,

જો મારવો દુશ્મન તો તેને મારવો ઉપકારથી.

To stop the mouth of a dog with sop.

To stop one's mouth with gold.

૯૩. મૂર્ખને કેઈ પેરે સમજવું, એને નિશ્ચે નરકમાં જવું. ૧૪

(મૂર્ખને શિખામણુ વિષે.)

મૂર્ખને કેઈ પેરે સમજવું, એને નિશ્ચે નરકમાં જવું.

મૂર્ખને શિખામણુ, વિષ બરાબર. શિખામણુ આપવાથી મૂર્ખ કાપે.

સોનું વળે આપે, હોડું વળે તાપે. મૂર્ખનું મળવું, ને માંદડાનું દળવું.
સમાણસ વળે વાતે, કમાણસ વળે લાતે.

બેવકુફી કાઢના બાપની નથી (જે કરે તેની).

મૂર્ખનાં ગામ જુદાં નથી વસતાં. મૂર્ખને માથે શીંગડાં નથી હોતાં.
કુબુદ્ધિ, છવ અને કપાસ, તે પીળ્યા વિણ ન આવે રાસ.

બેવકુફી અને બેનસીબી જોડે રહે છે.

આકીલકું ઇશારા, ગદ્દેકું ચાણક.

દોહરા—મૂર્ખ સાથે ગોઠડી, પદ પદ હોય વિનાશ;

મૂર્ખને પ્રતિબોધતાં, મનમાં થાય ખટાશ. ૧૫૫

ભિદરાજ મૂર્ખ જાકી, કહા હોત હે ખાન;^૧

બિન મતલબ આરો^૨ લગે, સોહી મૂર્ખ જાન. ૧૫૬

Where ignorance is bliss, it is folly to be wise.

Wisdom and goodness to the vile seem vile.

૯૪. નવરો બ્રાહ્મણ નિત્ય કરે કે નિંદા કરે. ૧૨

(નવરા વિષે.)

નવરો બ્રાહ્મણ નિત્ય કરે કે નિંદા કરે. નવરો હજમ પાટલા ખોડે.

નવરો બેઠો નખોદ વાળે. નવરો બેઠો દેકાં ભાળે.

નવરો હાથ ઉતરેડ ફેડે. નવરો હાથ તણખલાં તોડે કે વાળ ચુંટે.

નવરો સલાટ પાહણા ભાળે. ગાળો દે કે કણ્યા કરે તે નવરાની નિશાની.

નવરો વાણીઓ કાટલાં સાંખે.^૩ નવરો બ્રાહ્મણ પાટલા પૂજે.

નવરા બેઠા કામ કરો, વાદાણુ ઉકેલી ખાટલો ભરો.

નવરો બજાદીઓ મોચમ^૪ ખુંદે.

An idle brain is devil's workshop.

They that do nothing learn to do ill.

Idle hands shall always find some mischief to do.

An idle man tempts the devil.

૯૫. પેટમાં તે પેટીમાં, ને હોઠ બહાર તે કોટ બહાર. ૮

પેટમાં તે પેટીમાં ને હોઠ બહાર તે કોટ બહાર.

વાડ સાંભળે વાડનો દોટો સાંભળે. ભીંતને પથ્થુ ડાલે હોય છે.

૧ ખાણ. ૨ ખારો=ચળખામણો. ૩ સાંખે=માપ કે તોલ કરે.

૪ મોચમ=કોટ, દોર બાંધવાની વસ્ત્રો.

વાત ન કરીએ વાટે, વાત ન કરીએ ધાટે, ને વાત ન કરીએ રાતે.
વાઝ વાત કરે ને કાંટો કાન ધરે. હોઠ ફૂડફૂઆ કે વાત ચરચાય,
આખર રાખવી જોઈને, વાત ન કરીએ કોઈને.

પેટ ફેવું જોઈને, નહીં તો કહેવું ન કોઈને.

Even the walls have ears.

It is not safe to confide our secrets on a road, nor
in the stillness of night.

૯૬. સમતા(ધીરજ)નાં ફળ મીઠાં છે. ૧૧

(ધીરજ રાખવા વિષે.)

સમતાનાં ફળ મીઠાં છે. ધીરજનાં ફળ મીઠાં છે.

સજીરીનો બદલો સાહેબ આપે. ધીરાં કામ સારાં થાય.

સજીરીનું ભાડું ખુદા આપે. શીળાં કામ તે સાહેબનાં.

ધીરજ મોટી વાત છે.

તેલ જુઓ, તેલની ધાર જુઓ. ધીરજનો ખરો ખપ સંકટ સમે.

ઢાહરો—ધીરે ધીરે રાવતાં, ધીરે સળ કુછ હોય;

માળી સીંચે ચોગણા, પણુરત વિના ફળ ન હોય. ૧૫૭

ચોખરો—કાં રે જીવ તું દગદગ કરે, તારે હપ્તે ધીર ન ધરે;

જેને માથે હકતાઆણા, તેનો અર્થ કેમ નહીં સરે. ૧૫૮

Patience is the plaster of all sores.

Patience is bitter, but its fruits are sweet.

Those that are slow, are sure.

Steady and slow must succeed.

૯૭. ઉતાવળા સો બાવરા ધીરા સો ગંભીર. ૧૬

(ઉતાવળાના વિષે.)

ઉતાવળા સો બાવરા, ધીરા સો ગંભીર.

આકળાના^૧ પાળીઆ થાય તે જીવતા ન આવે.

૧ આકળા(ઉતાવળાના)ના પાળીઆ. જે માણસ ધીંગાણામાં મરે તેના પાળીઆ અથવા ખાંભી, ખાંભા જોવા કરવાની રીતિ પ્રસિદ્ધ છે. તેથી આકળા કે ઉતાવળીઆ વગર વિચારે ઉતાવળમાં ધીંગાણું કરે માટે આ કહેવત થઈ છે.

ઉતાવળો સાત વાર પાછો વળે. ઉતાવળીઓ વહેલો થાકે.
 આકળા ઉતાવળમાં ગમે તેમ ભરડે કે વેતરે.
 બહુ ભૂખ્યા એ હાથે ખવાય નહીં.
 એકદમ લાડવો ખવાય નહીં. એકદમ કુદકો મરાય નહીં.
 પગથીએ પગથીએ ચડાય.
 આકડા^૧ ભાળી ઘોડા ગુડે. ઝોડાં દેખી ઘોડાં ગુડે.
 જુ ભાગું પેહેરણું કહાડી નાંખવું. ઉતાવળે આંખા પાકે નહીં.
 ઉતાવળો દોડે તે અથડાઈ પડે. ઉતાવળમાં કાચું કપાય.
 આવતી ધાડે કાંઈ ઝેર ખવાય? (ન ખવાય.)

They tumble down who run fast.
 Hasty climbers have sudden falls.
 The more haste, the worst speed.
 Error lies always in haste.
 Haste makes waste.
 Rome was not built in a day.

૬૮. બિલાડીને દૂધ ભળાવવું. દાણીને ઘેર છાંટ ઊતારવી. ૮

બિલાડીને દૂધ ભળાવવું.^૨

દાણીને ઘેર છાંટ^૩ ઊતારવી.

કરજદારને ઘેર ગાફુ.

ચોરને ઘેર ગાડાં છોડવાં.

હુહારવાડે સોય વેચવા જવું.

૧ ઉતાવળીઓ ચોરની પાછળ વાર ચડેલી હોવી તેમજ એમ સ્વાભાવિક રીતે એક ચોરે ધાર્યું. રસ્તામાં આકડા દુરથી પવનથી તેણે હાલતા જોયા. તેણે ઉતાવળમાં ધારી લીધું કે વાર આવી. તેથી ઘોડાંને મારી નાંખી કુબેરાની ખીજીમાં ચોર ઉતરી ગયા. એટલે આકડા જ્યારે કુલે છે, કુલ આવે છે ત્યારે ઘોડાં કુલ મથાળે પ્રુપ્ત્ય આવવાથી ઘોળા દેખાય છે. તેવા આકડા પવનથી હાલે ત્યારે વેગળેથી માણસ જેવા ભાસ થાય છે. તે વખતે જહારવડીઓમાં ઉતાવળા હોય તે આકડાને માણસ ધારીને ઘોડાં કાપી નાખીને પોતે નદીની ખીણમાં કે કુબેરામાં કે ઝાડીમાં સંતાઈ જાય એ બહુ ઉતાવળનું પરિણામ છે. “આકડા ભાળી ઘોડાં ગુડે,” તેમ એતરમાં ચાલીઆ કેંઝોડાં જમાં કરે છે તે તેમજ એતરમાં ઝોડાં વધારે હોય તો માણસ જેવાં દેખાય, એટલે શરૂ પાછળ આવી પોંદાંઆ છે એમ માનીને “ઝોડાં દેખી ઘોડાં ગુડે” એમ પણ કહેવત થઈ છે.

૨ બિલાડીને દૂધ સંભાળવાની બહામણ દેવી.

૩ છાંટ=દાણીની ગુણ. (દાણી એટલે માત્ર ઉપર જમત લેખરાવનાર.)

ચોરને ધન સોંપવું. લંકામાં સોનું વેચવા જવું.
વાંઠાને વેવિશાળ કરવા મોકલ્યો, તે પોતાનું કરી આવ્યો.

૯૯. વિખનો વિલાસી છવ સાકરને શું કરે ? ૭

વિખનો વિલાસી છવ સાકરને શું કરે ?
વનચરને વસ્તી સાથે વેર. સાકર ગળી પણ ગધેડાને ઝેર.
ખારા જળનું માછલું તે મીઠા જળમાં મરે.
અફીણનો છીડો અફીણમાં છવે (સાકરમાં મરે).
છાણનો છીડો ઘીમાં મરે. વિષનો છીડો કમળમાં મરે.
Sad souls are slain in merry company.

૧૦૦. ચોરની ગત ચોર જાણે. ૩

ચોરની ગત ચોર જાણે. ચોરનાં પગલાં ચોર ઓળખે.
જાતે જાતને ઓળખે.
Set a thief to catch a thief.
Hiders are good finders.

૧૦૧. વોળાવીઆ ને વાટપાડુ. ૮

(જે દોષજીની રમત કરવા વિષે.)

વોળાવીઆ ને વાટપાડુ. મીઠા ફાંસીઆ.
માંહેના માંહે ને બહારના બહાર. મ્હોઢે છુછ ને અંતરમાં ખીછ.
ધણીને કહેશે ધા ને ચોરને કહેશે નાશ.
ધણીને કહેશે જાગતો સુજે, ને ચોરને કહેશે ખાતર પાડજે.
જતાના જનધઆ, ને વળતાના કાંધીઆ (મરતાના કાંધીઆ).
આનેવાલેછી બોલવાલા, જાનેવાલાકા મ્હોં કાલા.
To carry two faces under one head.
To play double part.
To be on both sides.

૧૦૨. જેને ઋણ નહીં તે રાજ. ૧૩

જેને ઋણ નહીં તે રાજ. ઋણ વગરનો સુખે સુવે.
લેણું હળે લાખ, દેણું ન હળે દોડડો. દેવાના દાસ.
લેણુઓનો ધણી લાડકો. ઋણ વાળું એટલે ગંગા નાલા.

ઝણીઓ પુરૂષ રાતદિવસ બિજાગરો વેઠો.
 જેના ઉપર ઝણુ ગાળે તેનું કાંઈ ન જાળે.
 દીન થવું પણ દેવાદાર ન થવું. કરજ વાળ્યું તેણે દિવસ વાળ્યો.
 કરજદારી આખર ખુવારી. કરજીને ને દરદીજી.
 સોરઠો—કરજે મન કાળે નહી, સુખે ન આવે નિંદ;
 એને ગોળ ક્યાંથી, શેત્રુંજીના સામળા? ૧૫૯

Out of debt, out of danger.
 Happy is the man who owes nothing.
 Worst kind of poverty is debt.
 To go to borrow is to go to sorrow.

૧૦૩. આપ તેવા બેટા ને વડ તેવા ટેટા. ૧૯

આપ તેવા બેટા ને વડ તેવા ટેટા. માએ પુત ને આપની છાયા.
 માએ પુત ને બાપે થોડા, બહોત નહી તો થોડા થોડા.
 જુના પેટમાં લીખ પાકે. તુખમે તારીર.^૩

૧ કાળે=નવ પલ્લવ થાય કે રાજ થાય. ૨ સામળો ક્વિ કહે છે કે તેને ગોળ શેત્રુંજીનો ક્યાંથી મળે ?

તુખમે તારીર

૩ એક વરસ ગોમાસામાં વરસાદનું ભેર થયું. દિલ્હીમાં મુશળધાર વર્ષાદની દેલી થઈ. બિપદવાસ વરસાદ પણ તેવાજ ભેરથી પડ્યો કે જેથી જમુનાજમાં મોટી દેલ આવી. જમુનાજમાં દેલ ને દિલ્હીમાં વરસાદ તેથી જમુના નદીનું પાણી કાંઠા મૂખી છલી ગયું અને દિલ્હી શહેર તણાવાની ધાસ્તી લાગી. દેલીબંધ વરસાદ દિલ્હીમાં વરસતો હતો તેમાં વાદળમાં ક્યાંએ તરડ દેખાતી નહીં. તેથી વધારે બપ લાગવાથી બાદશાહે વૃધ્ધિને જોવાની સલાહ પૂછી. સલાહ મળી કે કીકી તથા જુરને બપર તોપો છે તેમાં લંગી અને ગંજવર તોપો છે તેના પુષ્કળ અવાજ કરવાનું શરૂ કરો. તેમ કરવાથી પવન ને વેગ મળ્યો ને વાદળ સુધી તે વેગ પહોંચવાથી વાદળમાં તરડ પડી. પવન ખૂબ આવ્યો, ને વાદળો વીખરાયાં, વર્ષાદ બંધ થયો, લોકોનાં મન આનંદમાં આવ્યાં. જમુનાના પૂરમાં પાણુ માર્ગ થયો. તેથી જમુનાજને વધાવવા સારૂ લોકો જવા લાગ્યા.

તે લોકોની મેદનીમાં દિલ્હી શહેરના એક સાદુકારના ચાર દીકરાની ચાર વદુઓ ધરિમરની મૂગલી જેવી, રાજુગાર સજ, મુંદર વસ્ત્ર પેટેરી, મોડીઓ, શુંદરી, સોના રૂપાનાં કુલ, તથા મોની અને પૂનપાની સામગ્રીના ચાજ લેઇ જમુનાજ પૂરવા આવી. પૂનપા દરી ધર તરફ વળતાં એક સાંધી ગલીમાંથી પસાર થતાં બાદશાહેના એક દાસી છુટેલો તે ગલીમાં પોતાની પાંખળ આકનાં લેયો. બવડીન મયેલી અદે સીઆ છપ લેઇ નહી.

હામ તેવી દીકરી, મા તેવી દીકરી. ખેતર તેવાં વેતર.
ઝાડ તેવાં ફળ. ગાંડાનું ગોતર ગાંડુ. વીસ વસા મોસાળ.

બાળપર એક રહેલા જેવું બારણું આવ્યું તેમાં પેડી ને આગળ ચાલતાં એક ચોક જેવું મેદાન આવ્યું.

ત્યાં એક કસાઇ ગાયને બોંયપર નાંખી હાથમાં મોટા છરે લેઈ હલાલ કરવા ન્તો હતો તે આ બાઇઓએ જોયું. તેઓ પાસે ગધ ને કસાઇને કહ્યું કે, “તું આ ગાયને મારે નહીં તો તું કહે તેટલા પૈસા આપીએ. અમારા અંગ ઊપર જેવર છે તે આપીએ. પણ તું ગાયને છોડી દે.” કસાઇએ ગાયને છોડી દેવાને ના કહી. ત્યારે આ ચારે બાઇઓ દિલગીર થઇ, ને ફરી કસાઇને પૂછ્યું કે કાઇ ઊપાયે તું છોડી દેઈશ? કસાઇએ કામાંધ થઇ કહ્યું કે, “તમારા ચારમાંથી એક મારી પાસે આવો તો મૂકી દઈ.”

આ બાઇઓ વિચાર કરવા લાગી કે ગાયને મુકાવવા શિયળતના બંગનું પાપ વોહો-રતું કે શી રીતે? આખર ગાય મુકાવવામાં મહા પુણ્ય છે, એ વિચાર પ્રબળ થતાં એક જણી કસાઈ પાસે જાય એમ નક્કી કર્યું. ચારે જણીઓ એક બીજીને વું જી, વું જી, એમ કહેવા લાગી, એટલે કસાઇએ કહ્યું, “તમે રકત્તક શા સાડ કરો છો, હું જેનો હાથ પકડું તે આવે.” એટલે રકત્તક બંધ થઈ ને કસાઇએ એક જણીનો હાથ પકડ્યો. તે બાઇએ કસાઇને કહ્યું, ‘આથો જા હું આવું છું.’ કસાઇ આથો ગયો એટલે જે બાઇને જવાનું છે તે દેરાણી હતી, તે જોહાણીને કહે છે કે, “હું રતુમાં આવી હતી, આજળ નાહી છું. માટે મારા જવાથી જો ગર્ભ રહેશે તો મહા ઉપાત થશે; માટે મારે જવાનું બંધ રહે તો સાફ.” દેરાણીને જોહાણીએ કહ્યું, “અમે શું કરીએ તારો હાથ બાંધ્યો માટે વું ન જાય તો કસાઈ ગાયને મારશે. તે પાપ તારે શિર લાગશે.” એથી આ બાઇ લાચાર થઈ પોતાના શિયળતના બંગનું મહા પાપ વોહોરી ધણજળ ખિત્ત મનથી ગાય બચાવવાનું પુણ્ય લેવાની ઇચ્છાથી કસાઇ પાસે ગઇ. કસાઇએ ગાયને છોડી દીધી, પણ કસાઇ પાસે જવાથી બાઇને ગર્ભ રહ્યો.

પુરે મારો પુત્રપ્રસવ થયો. શુકલ પક્ષનો અન્દ્ર વધે તેમ તે વધવા લાગ્યો. “પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી જણાય.” તે બે વરસનો થયો અને માટીધૂળનાં બકરાં, બળદ, ઘોડા બનાવે, તેને કાપે, પછાડે, મારે વગેરે બાળચરિત્રથી તે શાહુકાર એટલે છોકરાના દાદાને ઘણી ચિન્તા થવા લાગી. નિશાળે જવાથી બહુ ગણે તો સુધરે એવી આશાથી તેને નિશાળે બેસાડ્યો, પણ બહુવા કરતાં તોફાન બહુ કરે. મેહતાજીને મારવા દોરે. એમ કરતાં પંદર વરસનો થયો. એટલે દાલ, તલવાર, કડાખીન, બરછી બાંધતાં શીખ્યો. કુચાલ કે કુરસ્તે જતાં રોકાય તેવા હેતુથી પરણાવ્યો. પણ શેઠ રાજેલી સુધારવાની બધી આશા વ્યર્થ ગઇ તો ગઈ પણ એક ગણિકા રાખી અને પૈસો જોઈએ ત્યારે દુકાનપર આવીને જખરદસ્તીથી પૈસો લેઇ જાય. શેઠ પૈસા આપવાની સુનીમને મના કરી. એટલે બાઇ મોકમચન્દ બરછી, તલવાર લેઇ દુકાને આવે, સુનીમને ડર બતાવી મનમાનતા પૈસા લેઇ જાય ને મોજમજ ઉડાવે.

શેઠ આવો ઘાટ જોઇ વિચાર્યું કે, આવી રીતે મોકમચન્દ પૈસા લેઇ જાય તે દીવાળાનું

ગુરુ તેવા એલા, વગુતી રાંડ ને વેવલાં છોકરાં.

હલાવી ખીચડી ને મહલાવી દીકરી.^૧

પગરણ બેઠું. ઉપાય કરવાનો વિચાર કરી પોતાના મિત્ર એક મોટા અમીરની પાસે વાત કરી મદદ માગી. તે અમીર દુકાન ઉપર દરાવીશ રોહીલાને લેઇને આવ્યો અને હુકમ કર્યો કે મોકમચંદને પકડી લાવો. રોહીલા છૂટ્યા તે ગણિકાને ઘેર ગયા. રોહીલાને જોઈ મોકમચંદના હાંત ગડગડી ગયા. ક્ષેત્ર વાણીઆનું અને "વીશ વસા મોસાળના, તેથી ઠાક, તલવાર બાંધવાની સોંરે રહી નહીં ને ચાળીનીચે માફક રોહીલા કાન ઝાડી દુકાનપર મોકમચંદને લઇ આવ્યા. અમીરે હુકમ કર્યો કે, બાંધો, શું જોઇ રહ્યા છો ? માંરો. એટલે મોકમચંદ પાંસરા નેતર બેવા થઇ કહે છે, "સાહેબ, આપ હુકમ કરો તેમ કરવા તૈયાર છું." એટલે અમીરે રોકને હુકમ કર્યો કે, મોકમચંદને એક લાખ રૂપીઆ રોકડા, અને રહેવાને ઘર અલગ દૂરના સતામાં આપો. તે પ્રમાણે રોકે એક લાખ રોકડા અને દૂર વાણીઆના મોહોલામાં પોતાનું એક મકાન હવું તે મોકમચંદને આપ્યું. મોકમચંદે પોતાનો તમામ હક ઉઠાવીને કાગળી લખી આપી. અમીરે કહ્યું, 'ફરી દુકાનપર ચડીશ તો તારી ગરદનથી માંધું ઉડી જશે. તેથી ટરને લીધે મોકમચંદ પછી કોઇ દિવસ દુકાને પૈસા માટે આવ્યો નહીં, ને જુદા મોહોલામાં ઘર આપેલું ત્યાં જઈ રહ્યો.'

મોકમચંદે ગણિકા રાખેલી તેથી પરણેલી સ્ત્રી ગમે નહીં. તેની સાથે અણબનાવ રહેવા લાગ્યો એટલે પરણેલી સ્ત્રી સારા કુટુંબની દીકરી તે તેના પીછેરમાં રહેવા લાગી એટલે મોકમચંદ એકલો જ ધરમાં રહેતો હતો.

લાખ રૂપીઆ ગળ્યા તે મોકમચંદના ખરચના ઝપાટા આગળ ઝીક ઝાડી રાક્યા નહીં, ને ચાર પાંચ વરસમાં તમામ રૂપીઆ ખરચાઇ ગયા. પાસે રૂપીઆ મળે નહીં એટલે ગણિકાએ પોતાના ધરમાં પેસવા દીધો નહીં. તેથી મોકમચંદ ઉદાસ થઇ પૈસા વગર હેરાન થવા લાગ્યો.

તે એક દિવસ પોતાના એટલા ઉપર ઉદાસ થઇ બેસે હતો. ત્યારે નીચેનો પ્રસંગ બન્યો.

દિલ્હી રાહેરનો કોઇ સાહુકાર પરદેશમાં ખૂબ પૈસા કમાઇને આવ્યો. તેણે વાણીઆની તમામ જ્ઞાતિને બળે લાડવા, દરેક લાડુમાં અકેક સોનામહેર અને એક યાત્રી એટલું લાડાણું કરી પોતે પ્રસિદ્ધ થવા વિચાર કર્યો, ને તે પ્રમાણે લાડાણું વહેંચવા માંડ્યું. તે લાડાણું કરનાર સાહુકારના ધરની સીઓ લાડવા, અને ચાળીઓ ગાડીનાં બંદી વાળીઆના દરેક મોહોલા આગળ બધાં ઢળી રહે ને વાણીઆના ધરનાં નામ બાંધી ગોર લાડાણું લેવા સૌને કહી આવે; એટલે મોહોલાના વાણીઆના ધરની સીઓ મોહોલાને નાકે બધાં પોતપોતાનું લાડાણું લેઇ આવે. તે રીત મુજબ મોકમચંદના મોહોલામાં ગોર આવી નોતરાં આપી ગયો, એટલે મોહોલાની સીઓ ધરેણાંમાં અને કુંદર વસ પહેરી લાડાણું લેવા આવી.

૧ ખીચડી હલાવે તો સારી યાદ નહીં.

૨. લાન. ૩ જારી ગરીબ હોય તે.

માણસના ગુણ ઓધે^૧ ઊતરે.

ઓધીઓ ઓધે ન જાય તો હરામ પાણીનો કહેવાય.

મોકમચંદે તમામ રૂપીઆ પાણી કર્યા હતા, રજતાં શીખેલો નહી, એટલે તેની હાલત તંગ થઇ હતી. ગણિકાએ પણ "નિર્દયં પુરુષં ત્યજન્તિ ગણિકાઃ" ના નિયમ પ્રમાણે તણ દીધો હતો. પરગેતર સ્ત્રી પણ બાઇના લક્ષણે જોઇ આવતી નહિ. આવી સ્થિતિ લોગવતો પોતાના એટલાપર બેઠા બેઠા બધી સ્ત્રીઓને લાડાણું લેવા જતી જોતો હતો. લાડાણામાં નામ પ્રમાણે બધાના ધરની સ્ત્રીઓ આવી હતી. પણ મોકમચંદનું નામ નીકળ્યું પણ કોઇ સ્ત્રી લેનાર નહીં હોવાથી પંડોસીની સ્ત્રીએ કહ્યું, "લાલો હું લેઇ જઇ તેને આપીશ." તે પ્રમાણે પંડોસાણને મોકમચંદના ધરનું લાડાણું આપ્યું. તે બાઇએ લાડાણું મોકમચંદે એટલે બેઠો હતો તેને આપ્યું. ત્યારે મોકમચંદે કહે, "ધરમાં મૂકતી જ, નીકર લાડલો વાંસામાં મારીશ ને લોહી ઓઢાવીશ." બાઇ નાના માણસથી ડરી ધરમાં મૂકવા ગઇ એટલે વાઇની પેડે તલપ મારી ધરમાં જઇ કમાડ વાસી તે બાઇને જલે કરી તમામ ધરેણું ઊતારી લીધું, ને બાઇના કડકા કરી એક માટીના ગોળામાં ભર્યા, ને તે ગોળો રાત્રે જીનનાથમાં નાંખી આવ્યો. બાઇ વિધે તજનીજ તેનાં ધરનાંએ કરી પણ પત્તો લાગ્યો નહીં, પણ શહેરમાં એ સંબંધી હો હો ચાલુ રહી.

સવારમાં પાછલી રાત્રે લોઇ લોકો માછલાં પકડવા જીનનાથ પર ગયા ત્યાં પાણીમાં આ ગોળો ડબકરોઇઆં થતો જોયો. લોઈ પાણીમાં ઊતરી ગોળો બહાર લાવ્યા અને ઉધાડી જોતાં તેમાં કોઈ ઝોરતના શરીરના કટકા જોયા. લોઇઓ તેથી ગભરાયા અને ગોળો લઈ તુરત બાદશાહના દરબારમાં લેઈ ગયા. બાદશાહ ઊડી પ્રભુની બંદગી કરતા હતા ત્યાં દેવડીવાળે લોઇના ખજર આપ્યા. બાદશાહ નીચે આવ્યા અને સ્ત્રી જતના કટકા જોઈ દિવાનને બોલાવ્યા. આ ખુનીનો પત્તો મળ્યા પછી અનાજ લેતું છે એમ બાદશાહે ક્લાથી દીવાને તપાસ ચલાવી.

દીવાને ગામના દુબાર એકઠા કર્યા અને ગોળો કેતો ધરેલો છે તે પૂછતાં એક દુબારે કહ્યું, 'મરો ધરેલો.' કેટલા ધરેલા, કેને કેને ઘર આપેલા તે બધું દુબારે કહ્યું તેમાં જે ગોળા મોકમચંદના નામ પર પણ લખાવ્યા. બાવીશ ગોળા જેને જેને આપેલા તે બધાને ઘરથી મંગાવ્યા. અને સહુએ રજી કર્યા. મોકમચંદે એક ગોળો રજી કર્યો. બીજે ગોળો પાણી ભરનારીએ ફેડી નાંખ્યો એવું જાહેર કર્યું. પાણીની ભરનારીએ કહ્યું કે, 'મેં ફેડ્યો નથી, ગઈ કાલ સુધી હતો.' મોકમચંદને પકડયો, દાખ દીધો, તેથી બધું માની ગયો. ધરેણું તે બાઇનું ધરમાંથી નીકળ્યું ને લાડાણું વેહેંચનાર તથા મોહોલ્લાની બીજી સ્ત્રીઓથી તપાસ કરી અને મોકમચંદે ખુન કર્યાનું સાબિત થયું. મોકમચંદને હેડાંત હંડની શિક્ષા બાદશાહે ફરમાવી.

બાદશાહે ફરમાવ્યું કે, "દીવાનજી તમને પણ તેજ શિક્ષા થશે, કારણ કે તમે કહ્યું છે કે વાણીઆનો દીકરો ખુન કરે નહી, તે વાત જુડી પડી માટે કરાર મુજબ તમારે માટે પણ તેજ સજા છે."

બધા ઓધવાડા સરખા. વેલો વંઢ્યો. વેલા વંડી તુંબડી.

દોહરો—શરવીરકે વંશમેં, શરવીર સુત હોય,
જ્યું સિંહણકે ગર્ભમેં, હરણુ ન નીપજે કાય. ૧૬૦

જેડકણું—ઓધે લાગી બંદરડી,^૧ પરીઆનો લાગ્યો વા.

તે ધણો નહીં પણ થોડાચે થા.

Like father like son.

Such is the tree such is the fruit.

૧૦૪. લોકવાણી તે દેવવાણી. પંચ કહે તે પરમેશ્વર બોલ્યા. ૫

લોકવાણી તે દેવવાણી. પંચ કહે તે પરમેશ્વર બોલ્યા.

પંચ બોલ્યા તે પ્રમાણ. પંચ કરે તે પ્રમાણ.

ખલકી જાન, ખુદાકા નગારા.

The voice of the public is the voice of God.

૧૦૫. પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી જણાય. રાતો જાય તે

મુઆની ખબર લાવે. ૮

પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી જણાય, ને વહુનાં લક્ષણ પારણામાંથી જણાય.

સ પર્વનું પર્વ સહવારમાંથી જણાય.

લશ્કરકા ભેદ પાયા કે આશુસેં ગદા આયા.

રાતો જાય તે મુઆની ખબર લાવે.

બેસતો રાજા ને આવતી વહુનો ભાર પડ્યો તો પડ્યો.

મહતા દિવસનાં ચિન્હ આગળથી જણાય.

માણસના મનની વાત પગ ઉપરથી પરખાય.

કાકવાણી શુકનાળી ગણાય નહીં.

દીવાન કહે, “સાહેબ, આ ખુન કરનાર વાણીઆનો દીકરો દોરો ન જોઈએ માટે આપ રૂબર તપાસ કરવાની જરૂર છે.” બાદશાહે હા પાડી એટલે એક રથ મોહમયંદની માને તેડવા મોકલ્યો. બાઈ આવી. બાદશાહે તથા દીવાન બેસા છે, ને દીવાન બાઈને કહે છે કે “બાઈ, બહેન તું બાદશાહની દીકરી છે. જરા પણ વાત છુપાવ્યા વગર આ દીકરાના સંબંધમાં જે બન્યું હોય તે કહે.” બાઈએ દીકરીર યઈ અથથી તે કહિ સુખી તમામ વાત કરી. બાદશાહે કસાઈને બોલાવી તે કાચની રીત પ્રમાણે સખ્ત રાજ કરી. ત્રાય જવા-વવાનું ધર્મ કરવા બાઈએ જે કામ ક્યું તેને માટે બાદશાહે ધન્યવાદ આપી અને દીકરી કહેલી તેથી યોગ્ય કરીઆવર કરી તેને પેદ મોકલ્યી, અને દીવાનને સામેા ગણી સનમાંથી મુક્ત કર્યો ને મોહમયંદને ગરદન માર્યો. ૧ દારના જેવા દરનું નામ છે.

Coming events cast their shadows before.

The childhood shows the man, as the morning shows the day.

A crow never bears the good news

A good beginning makes a good end.

૧૦૬. સર્પ ગયા ને લીસરડા રહ્યા. ૫

સર્પ ગયા ને લીસરડા રહ્યા. રાજમહેલ ગયા ને રોડાં રહ્યાં.

રજ ગયે, રાજપુત ગયે, તાશુત રહે. ઠાકોર ગયા ને ઠગ રહ્યા.

દોહરો—દાતા દાતા મર ગયે, રહે ગયે મખખીચૂસ;

લેનાં દેનાં કુચ્છ નહીં, લડનેમં મજબુત. ૧૧૧

૧૦૭. માંડ અસવાર ને મોડો ચડે. માંડ કમાજી ને મોડો જીઠે. ૮

માંડ અસવાર ને મોડો ચડે. માંડ કમાજી ને મોડો જીઠે.

પહોર દહોડા ચડે પોહોડીને જીઠે તે શાં દાળદર ઝુંકે ?

જેને હગતાં વાર, જેને જમતાં વાર તેના કામમાં શો ભલીવાર ?

મોતતી આળસે છવે (નયળા શરીરવાળાથી) તેથી શું બને ?

શેકયો પાપડ ભાગે નહીં તેવા.

મ્હો ઉપરથી માંખ ઉડાડવાની પોંદોચ નહીં.

દોહરો—રાતે સુએ વેહેલો, ને વહેલો જીઠે વીર;

બળ બુદ્ધિ બહુ ધન વધે, સુખી રહે શરીર. ૧૧૨

Early to bed and early to rise makes a man healthy, wealthy and wise.

Rise at six, and eat at ten,

Eat at six and sleep at ten,

Ten years ten times,

You may live then.

૧૦૮. જેવો બલીઓ જોગી તેવી મકવાણી માલી. ૨૭

(જેસેકું તેસાં મીલા તે વિધે.)

જેવો બલીઓ જોગી તેવી મકવાણી માલી.

જેસી કના કટારડી, વૈસા સાંઈ નખોદ. ચોરનો ભાઈ ધંટીચોર.^૧

સરખે સરખા મળ્યા, ને ભવના ફેરા ટળ્યા.

આવો ભાઈ હરખા, આપણુ સૌ સરખા. વ્યસનીને વ્યસની મળે.

આંધળાને હૈયાફૂટા મળે.

જાતે જાત મળે ત્યારે રંગ જામે.

પોતે પોત ખીલાયું.^૧ જેવાં બાઈ, તેવા ભાઈ.

કુતરાનું મ્હોં ગધેડે ચાટયું. કુંડુ કચરોટને હસે નહોં.

જેવી લુચ્ચી લાલબાઈ, તેવો ભડવો ભીમ.

યથા લાલા તથા કીકા. (યથા-જેવા-તથા-તેવા).

સમાનશીલં વ્યસનેષુ મૈત્રી

આવ બાઈ રૂડી, હું ભુંડી ને તું કુડી.

જોડે જોડાં મળ્યાં, ને ભવના ફેરા ટળ્યા.

{ છોકરો માને પૂછે કે “મા, મેં ભલા, કે મેરા ભાઈ?”

{ મા જવાબ આપે છે, “તું મુવા ઢેઠ, ઓર વો કસાઈ.” (૧)

{ સહવો પૂછે નહવાને, ‘તું મને કાંઈ દે,’

{ નહવો પૂછે સહવાને, તારી એક ફૂટી કે જે. (૨)

ઢાહુરા—ખીરમાં ભેળી સાકર, દૂધમાં ભેળી ખાંડ;

તું જાતકી કંચની, હમ જાતકે ભાંડ. ૧૬૩

પાનીમેં પાની મીલે, મીલે કીચસેં કીચ;

સજજનસેં સજજન મીલે, મીલે નીચસેં નીચ. ૧૬૪

રાજસેં રાજ મીલે, મીલે નીચસેં નીચ;

• પાનીસેં પાની મીલે, મીલે કીચસેં કીચ. ૧૬૫

ગુણિયલકુ ગુણિયલ મીલે, રસકી હુંડાહુંડ;

મૂરખકુ મૂરખ મીલે, બડી માયાફૂટ. ૧૬૬

જેસેકુ તેસા મીલા, મીલા બમનકુ નાઈ;

જોકને દીખાઈ આરસી, એકે ઘંટ બજાઈ. ૧૬૭

ગ્યાનીસે ગ્યાની મીલે, કરે ગ્યાનકી ખાત;

ગદેસેં ગદા મીલે, મારે લાતમ લાત. ૧૬૮

પટેલે માર્યા કુત્તા, તો મીયાંએ માર્યા ઘેટા;

દાઈદાઈકી ખાત કરે, વો ગામ સારેકા ખેટા. ૧૬૯

જોડકણું—આળો વ્યાસ ને કુએર જાની,

એક રાખ ને બીજે વાની.

Diamond cuts diamond.

Art must be deluded by art.

૧૦૬. આહાણુવાડે ક્ષતિઆ. અપવાસીને ઘેર ઢોકળાં. ૫

(અશક્તિ બાબતો).

આહાણુ વાડે ક્ષતિઆ. અપવાસીને ઘેર ઢોકળાં.

વાંઢાને ઘેર વલોણું. વાંઝીઆને ઘેર પારણું. અપાસરે ધોંસરું !^૧

૧૧૦. ભાગ્યું ગાડે ઘલાય. ૮

ગાંઘે ગળ્યાં ગટ, તેનાં નહીં કાગળ કે ખત.

ભાગ્યું ગાડે ઘલાય. ભાંગ્યાનાં બોખરાં.

મુવેલા માયું ભયકે નહીં. જીટે ગળ્યાં તે લીંડાં.

મસાણુ ગયાં મુઝદાં પાછાં આવે નહીં.

ભાગ્યું કામ કંસારે નય. રૂઝું છોકરું માવતરે નય.

૧૧૧ હણુતાને હણીએ તેનું પાપ દોષ ન ગણીએ. ૬

હણુતાને હણીએ તેનું પાપ દોષ ન ગણીએ.

શઠં પ્રતિ શાઠ્યં કુર્વાત્. બાપનું પણુ વેર તો લઈએ ત્યારે કરજ ક્ષૂટે.

વીંછીના મૂળેને ખાસડું. વીંછીનું મોત ખાસડે.

લાત સાટે લાત, તેમાં કાણુ ગણે ધાત.

Tit for tat. Like for like.

Deceiving a deceiver is no knavery.

He who pardons the bad injures the good.

૧૧૨. ઉપકારને બદલે અપકાર. ગુણના ભાઈ દોષ. ૧૨

ઉપકારને બદલે અપકાર. ગુણના ભાઈ દોષ.

દયા ડાકણુ થઈને ખાય. ખાઈને ખાસડાં મારે.

જશને બદલે જુતીઆં. દૂધ પાઈને સાપ ઉછેરવો. (તેવું તેનું ફળ.)

પાળેલો સાપ કરડે. ગુણુ ઉપર અવગુણ.

ગુણુ કુપાત્રને કયો તે નય.

દોહરો—આણુંદ કહે પરમાનંદ, ગુણુ કયો કાં નય;

સાવજર પડ્યો અનળીએ,^૩ કહાડે તેને ખાય. ૧૭૦

ગુણ ઉપર ગુણ કરે, એ વેહેવારાં વટ;
 ગુણ ઉપર અવગુણ કરે, તેને તો કટકટ. ૧૭૧
 પાળી પોપી મોટો કર્યો, જાત ન પૂછી જોય;
 ગુણ ઉપર અવગુણ કરે, રજો કાઢી હોય. ૧૭૨

Save a rogue from the gallows, he will be the first to cut your throat.

Nothing emboldens sin as mercy.

Mercy murders but pardons those that kill.

૧૧૩ મોટાને દુઃખ છે. મોટાનું દુઃખ મોટું. ૭
 વળીની ગાં-માં એક ખીસો. મોલની ગાં-માં સો ખીસા.
 મોટાને દુઃખ મોટું હોય. મોટા તણું સર્વ મોટું.
 સંપત તેવી વિપત.

દોહરો—બડે બડેકું દુઃખ હે, છોડેસે દુઃખ દૂર;
 તારે સખ ન્યારે રહે, ગ્રહે ગંદ્ર ઓર સૂર. ૧૭૩
 કાન પાપસે અવતરે, બડે બાપકે પૂત.
 માંગન માગે પામરી,^૧ ધરમે ન મીલે સુત.^૨ ૧૭૪

Little gear, little cares.

Regal honours have regal cares.

Great fortune is great slavery.

૧૧૪ લોભે લક્ષણ સધળાં શૂળ. લોભ પાપ સધળાંનું મૂળ. ૧૨
 (લોભ વિશે.)

લોભે લક્ષણ સધળાં શૂળ, લોભ પાપ સધળાંનું મૂળ.
 લોભીનું ઝાઢાપણ અરધું. શેઠ કેમ તણાયા, તો કહે લાભે લોભે.
 લોભે લક્ષણ જાય. લોભીઆ વસે ત્યાં પુતારા ભૂખે ન મરે.
 અતિ લોભ પાપનું મૂળ. પાપનો બાપ લોભ.
 લોભીઆને દાર્ઘ્ય સચું નહીં, પેસો સજો. લોભીઓ સદા દંગાળ.
 લોભીઓ ધનથી ધરાય નહીં, સદા ભૂખ્યો.

દોહરો—લોભ નહીં જ્યાં લોભનો, શોભા સધળી જાય;
 તૂણાથી તરસ્યો સદા, ધનથી નહીં ધરાય. ૧૭૫
 ખાયા ન ખરચે શુદ્ધ મન, ચોર સખળ લેઈ જાય;
 પાછળથી મધગાળ વેમ, દાય ધરી પસ્તાય. ૧૭૬

Avarice is the root of all evils.
The avarice blinds our eyes.
The miser is ever in want.
A covetous man is his own torturer.

૧૧૫. મુખમેં રામ બગલમેં છુરી, ભગત થયા પણ દાનત છુરી. ૨૬
(મ્હોડે મીઠું બોલી મનમાં કપટ રાખે તેવા વિષે.)

મુખમેં રામ બગલમેં છુરી, ભગત થયા પણ દાનત છુરી.

બોલવાનું મીઠું, આપવાનું કાઠું, ને ન પડે દીઠું.^૧

હરિશુભ ગાતી ને હૈયામાં કાતી.^૨

મ્હોડે રામ પુકારે, ને પગે માછલાં મારે.

મ્હોના મીઠા ને હૈયાના મેલા. ડોકમાં માળા, ને પેટમાં લાળા.

ઘણી ભક્તિએ છીનાણું, ને ઘણું વેપારે દિવાણું.

બગ ભગત કે ઠગ ભગત. ભગત જગતકું ઠગત.

જહેર રહેમાનકા, બાતીન^૩ સયતાનકા.

દેખાડે ગોળા ને આપે ચડવા, મ્હોડે મીઠાશ ને પેટમાં પાળા.

નામ ખુદાનું લે ને કામ સયતાનનાં કરે.

હાથીના દાંત દેખાડવાના જૂદા ને ચાવવાના જૂદા.

આપવા લેવાનાં કાટલાં જૂદાં. મ્હોડે પર્વત ને પેટમાં કરવત.

રામ નામ જપના, પરાયા માલ અપના.

બાવો બેઠો જપે ને જે આવે તે અપે.

કીડીને ખાંડ નાંખે, ને માણસને મારે. શેઠ દસળા પણ કાટલાં કુડાં.

બિલાડાએ કેદાર કંકણ^૪ પહેર્યું. મીઠી છરી ને ઝેરની ભરી.

લીંટ લીંટ ચલો મારા ભાઇલા, ખાડામાં છે ગદબદીઆં.^૫

વાધના અપવાસમાં પણ ભેદ સમજવો.^૬

૧ દીઠું=બિઠાડું, જહેર. ૨ કાતી=છરી. ૩ બાતીન=અંદરથી. ૪ ધર્મોત્તાનો ડોળ કરી, જિંદગીને છેતરવાનો ઉપાય. ૫ રામો ને રતનો બે કોળી હતા તે કાશી, મથુરાં, હરદ્વાર, જગન્નાથ, રામેશ્વર, દ્વારકા આદિ તીર્થ કરી ઘેર આવ્યા. ગામના પાદરમાં એક ખાડો પાણીથી ભર્યો હતો, તેમાં માછલાં ઘણાં હતાં તે જોતાં મારીને લેઈ જવાની છજ્જા થઈ. પાસે કાંઈ સાધન નહીં તેથી એમને એમ ઘેર ગયા, પણ પોતાની પાસે લાકડી હતી તેનાથી બીજને મારી દર્શાવવા ખાડા આગળથી લીંટા ધુળમાં કરતા ચાલ્યા. તે ઘેર આવીને પોતાના કુટુંબીઓને કહે છે કે “લીંટ લીંટ ચલો મારા ભાઇલા, ખાડામાં છે ગદબદીઆં.” તે સાંભળી કુટુંબીઓ લીંટ લીંટ ચાલીને ખાડા પાસે ગયા અને પુછળ માછલાં મારીને ઘેર લાવ્યા. ૬ એક વાધે અપવાસ કર્યો, બે ચાર જનવર આવ્યાં તેમને આજ મારે

- દોહરા—નમન નમનમે ફેર હે, બહોત નમે નાદાન;
 દગાબોર દુના નમે, ચિતા ચોર કમાન. ૧૭૭
- ધુત્તા હોય સલક્ષણા, વેસ્યા હોય સલજજ;
 ખારાં પાણુ નિર્મળાં, એ ત્રણે ચીજ અખલ્ય.^૧ ૧૭૮
- મનુષ્યમાં નાપિક લુઓ, કાગ પંખી નિરધાર;
 પથુમાં જંશુક લુઓ, ઠગ ચંચળ સરદાર. ૧૭૯
- સાખી—પારધી બન્યો સત્સંગી, ભાલે તિલક નિરાની,
 ભગવાં પેહેચી, કંઠી બાંધી, એ રાખ સેવી ને વાની. ૧૮૦
- મુખ મીઠાં મનમાં કપટ, સ્વાચ્છ લગી સગાઈ છે,
 કંઠી જોખમકારી હવને મૂર્ખની મિત્રાઈ છે. ૧૮૧

Full of courtesy full of craft.

He has one face to God, and another to devil.

A honey tongue, devil at heart.

The fair speeches of a bad man are designed
 for treachery.

Beware of fine tongue, it will sting you mortally.

God is in his tongue and devil in his heart.

૧૧૬. પાડાને દરદ ને પખાલીને ડામ. ૧૩

પાડાને દરદ ને પખાલીને ડામ. દરે કાક ને ભોગવે બીભે.

પોમલી જણે ને પોમલો સુવાવડ ખાપ.

દુઃખે પેટ ને ફૂટે માથું. જિટ હુકું થાય ત્યારે ગથેડાને ડામ.

જમવામાં જગલો, ને ફૂટવામાં ભગલો.

તરણું ન ચોરે બાવો બ્રહ્મચારી, પતિવ્રતા એ નારી,

ખાતર પડાવે બાવો દુધાધારી; વચ્ચે માર્યો જાય ધરખારી.

કરડે માંદક ને માર ખાપ ખાટલો. જમવામાં હલો, રમવાને જાય રીલો.

ખાઈ જાય ખોડી (ગાય)? ને માર પડે હરેડીને.

ખાપ પીએ ખાંડણી ને કુટાઈ મરે સુપડું.

અપવાસ છે એવું કહીને જવા દીધાં. તે વાત જનવરોમાં ફેલાઈ એટલે બીજાં જનવર
 આવ્યાં. તેમાં એક સારો ગોવો આવ્યો એટલે તેને મારીને વારે ખાધા. ૧ અખલ્ય=
 ખાવા ભોગ નહીં. ૨ હરેડી એ ગાય કે બેસને, ખાવાનું જેવે ત્યાં કાંઈ દર રાખ્યા વગર
 હવર જઈ પડવાની ને ખાવાની દેવ પડી દોષ લેવી.

આપ જમે ને દીકરો હગવા જાય.

છીપો છીનાણું કરે ને જળદ બંધાય ધાંચીના.

Monarchs err, the people are punished,

One does the blame, another bears the shame.

The poor do penance for the folly of their superiors.

૧૧૭. ઇશક આંધજો છે. ૨૩

ઇશક આંધજો છે. હગાણું ને કામી બાર ગાઉ ઊગડ દેખે.

ઇશકકા ધર ફના હે. બ્યભિચાર, કરે ખુવાર.

જના વહાં ફના. ઇશકી હવડા બાગમાં, જુના જોડા કાખમાં.

ઇશકના માર્યા ચપલમાં^૧ ખાય. ઇશક ન જુવે જાત કળત.

નાગી દેખી સંન્યાસી ચળે. ઇશકના માર્યા ગાજર ખાવાં.

રાજાને ગમી તે રાણી, છાણું વીણતી આણી.

મન માન્યું ત્યાં જાત શી જોવી? દીલ લગા વે સગા.

ઇશક લગા મેડકીસે^૨ પગની કયા ચીજ હે. ઇશક ઘેલો છે.

કામી પુરુષ આંધજો ભોંત. ઇશકનું મૂલ્ય નહીં.

ઇશક જુરી ચીજ છે. વહાલામાં વટાળ શે?

ઇશકની મારી જાય નાતરે, સાડલો કહાડીને પાયરે.

ઇશકના માર્યા ઠીકરામાં ખાય. વિપયાસકત, બ્યાધિગ્રસ્ત.

મન મળ્યું ત્યાં જાત ભાત શી જોવી?

Fair is not fair, but that which pleaseth.

Fancy possesseth beauty.

૧૧૮. ગમે તેની ગાં—ગમે, ન ગમે તેનું મ્હેં ન ગમે. ૫

ગમે તેની ગાં—ગમે, ન ગમે તેનું મ્હેં ન ગમે.

જેનું મ્હેં ન ગમે તેનાં હજાર ખોતરણાં કહાડે.

માયું કાપી ઓસીકે મૂકીએ, તો પણ કહેશે ખુંચે છે.

ન બંદું ન બંદું થાય, તેનો શો ઉપાય? અણુગમતી વહુ ઉમાદે નામ.

૧૧૯. તેજ ઉપર ચાણુક નહીં. ૯

(ડાહ્યાં માણસ ઇસારિથી સમજે તે વિષે.)

તેજ ઉપર ચાણુક નહીં. તેજ ચાણુક ખમે નહીં.

ટકુંને મારે ને તેજ કંપે. કહેવું સાસુને ને સમજાવવું વહુને.
ગધેડાને ડફણાં, ઘોડાને ઇશિરત.^૧

સુપાત્ર સમજે વાતે, કુપાત્ર સમજે લાતે. પશુ સાનમાં સમજે નહીં.
શાણા સાનમાં સમજે. ચતુરકી ચાર ધડી, મૂર્ખકા જન્મારા.

A rod for a wise, a rod for a fool.

A sensible man understands half a word.

A word to the wise is sufficient.

૧૨૦. ચેતતા નર સદા સુખી. ૭

ચેતતા નર સદા સુખી. પાણી પહેલી પાળ બાંધવી.

આગ લાગે ત્યારે કુવો બોદાવે તે શા કામમાં આવે ?

દુરંદેશીથી^૨ દુઃખ દૂર.

ખેતર^૩ બોલ્યું બળે લાભે.

શિયાળાની ખેડ, ચોમાસે દોબદે.^૪

કાકા લ્યો ખીચડી ઘાલો ગાં—માં.^૫

A doctor after death.

When the house is burnt, you bring water.

You are a day after the fair.

૧૨૧. દૂધના દૂધમાં ને પાણીના પાણીમાં.

બચકારે આવે ને ડચકારે જાય. ૧૭

દૂધના દૂધમાં ને પાણીના પાણીમાં. ચોરને પોટલે ધૂળની ધૂળ.

બચકારે^૬ આવે ને ડચકારે^૭ જાય. આમણુની પુંજ દામણમાં.

અટાગિતો માલ બટાગિ ખાય, અચવા બટાગિમાં જાય.^૮

જ્યું લીયા ત્યું દીયા, નદેમેં ભુતીયાં.

ચોરીનો ગાય ચંડાળે જાય, પાપી દાય ધસંતો જાય.

અંતે ધમેં જય ને પાપે જાય.

ચોરનો માલ કુત્તા ખાય, પાપીનું ધન પ્રલય યાય.

૧ લગામની કે એડીની. ૨ દુરંદેશી—અવિધ્વાજનો વિચાર કરી કામ કરનાર.

૩ ખેતરમાં કામ કરેલું બગામાં દેખાય. ૪ દોબદે—વાળ આવે. ૫ અવસર ગયા પછી

આવી. ૬ જનવરને બોલાવતું હોય ત્યારે જે અવાજ કરી બોલાય છે તે “બચકારો.”

૭ જનવરને હાંકવા સાર અવાજ કરવામાં આવે છે તે “ડચકારો.”

હરામનો માલ હરામમાં જાય. હરામનો માલ હાથ કરીને ખવાય નહીં.
જેમ આબુ તેમ જાય. સ્વસ્તિનું^૧ ડચકારે જાય.

હરામનો માલ હજમ થાય નહીં. હરામના દામ, જાય કઠામ.
અણહક્કનું ખાય તે દાજોવાટો થાય,
હક્કનું ખાય, તે અલરે^૨ ભરાય.

ઢાહુરો—જાળંદા બાજી રચી, લાખ રૂપયેકા મૂલ;

દો ઘડીકા દેખનાં, આખર ધૂલકી ધૂલ. ૧૮૨

Evil gotten, evil spent.

Acquire wickedly, and spend foolishly.

Ill gotten, ill spent.

A thief's bag yields only dust.

Cheating play never thrives.

૧૨૨. ઉલટો ચોર કોટવાલને દંડે. ૯

સામી ઘોડી સાલવી,^૩ ને દાઝે દુલાણા.

ફળીઆમાં હગવું ને ડોળા કહાડવા.^૪ ઉલટો ચોર કોટવાલને દંડે.

પારકી છીડીમાં હગવું ને કરાંઝવું.^૫ ચોરી ઉપર શિરજેરી

ઘોલૈયામાં^૬ જમવું ને પાંચ પત્રાળાં.

અણકમાઊને બનાં પાણી. ખૂળી ઉપર ખાસકું નેકીપર પેંજર.^૭

કુંડળીઓ—કલિભુગકું રાજમેં, ભયો અંધેરો ઘોર;

ભીડ પડે કોટવાલકું, ઉલટા દંડે ચોર.

ઉલટા દંડે ચોર, જેર કોટવાલ ન ચલે;

શાહુકારકા વજર, લાંચ લે અન્યાય બોલે.

કહે દીન દરવેશ, ન રહે ધરણકે પાયે;

મર ગયે ગરીબ સખ, કલભુગકે આયે. ૧૮૩

Roguery supplants justice.

૧ “સ્વસ્તિ,” શબ્દ દાન લેતી વખતે બ્રાહ્મણો બોલે છે તેવું. ‘સ્વસ્તિ’ કહીને લોકોને ભોળવીને લીધેલું દ્રવ્ય “ડચકારે” એટલે તાકીદે જાય. ૨ અભરે=ભર્યા વગર. ૩ સાલવી=દળાવીને લીધી. ૪ ડરાવવું. ૫ માણસને દસ્ત કળજે હોવાથી જેર કરવું પડે ત્યારે જે અવાજ કરવો પડે છે તે “કરાંઝવું.” ૬ ઘોલૈયાને કાઠીયાવાડમાં લાખા કહે છે. ૭ પેંજર=જોડા.

૧૨૩. પારકી ભૂલ તરત દેખાય. ૮

પારકી ભૂલ તરત દેખાય, આપણી ભૂલ અજાણીમાં જાય.

પોતાની ભૂલ ને પારકી અછત નજરે આવે નહીં.

વાંકા ચાસ તે પદમાના. પારકે ભાણે મોટા લાડવો.

પારકે રોટલે જાડી કાર. ભુંડાં કામ તે ભાણુકીનાં.

સોરઠો—પોતા તણે વાંકે ડાહ્યો પણ દેખે નહિ,

દિલમાં ચાલે ડાંક, જે દેખે ખીજાઓમાં. ૧૮૪

આ સંબંધમાં કવેશ્વર દલપતરામ ડાહ્યાભાઈનું નીચલું કવિત છે.

મનહુર છંદ—ઊંટ કહે આ સમામાં વાંકા અંગવાળા ભુંડા,

ભૂતલમાં પક્ષીઓ ને પશુઓ અપાર છે;

અગલાની ડોક વાંકી, પોપટની ચાંચ વાંકી,

કુતરાની પૂંછડીનો વાંકો વિસ્તાર છે;

વારણની ચુંદ વાંકી, વાઘના છે તખ વાંકા,

લેસને તો શીર વાંકાં શીંગડાંનો ભાર છે;

સાંભળી શિયાળ બોલ્યો, દાખે દલપતરામ,

અન્યનું તો એક વાંકું, આપનાં અદાર છે. ૧૮૫

Everybody can see others' failings.

૧૨૪ મારા છગન-મગન સોનાના. ૧૫

(પોતાનું તે સાફ મનાય છે તે વિષે.)

મારા છગન-મગન તે સોનાના,

પાડોસીનાં પીતળનાં, ને ગામનાં છાકરાં ગારાનાં.

વરને દાણુ વખાણે વરની મા. પોતાનાં ગીત સૌ ગાય.

ખીજાને ઘેર રાંડ ભાંડ મારે ઘેર સતી.

મીઝાંકી લેસકું ડાખા કલા. માફ તેટલું સાફ.

મેં પાલા સો ઘીકા પાદ, એસા નસ્વાદા દાખુ પાલા ?

પોતાની છાશને કાઈ ખાટી કહે નહીં.

પોતાનો વાંસો ને ભૂલ કાઈ દેખે નહીં.

ગરીબને પોતાનું ઘર મહેલ બરાબર. પ્રીતિ પક્ષપાત્રી છે.

પોતાની માને દાઢ કાઢણુ કહે નહીં. પોતાનું સૌને સાફ લાગે.^૧

૧ દિલ્લી શેહેરમાં બાદશાહની દરબારમાં એક સીંદી રહેતો હતો. તેને બાદશાહે દુધન ક્યોં દે, શેહેરમાંથી રૂપાણાં રૂપાણો છાકરાં રોટી વાવ. સીંદી અમીર, દમરાવ,

આપણી તે રૂડી, ને બીજાની બાપુડી.

આપકી સૌ લાપસી, પરાઈ સૌ કુસકી.

Nothing is as good as his own.

To every animal, its own offspring appears the fairest in the whole creation.

He thinks his fare as delicious as musk.

Self love is the greatest of all flatterers.

Every one thinks his shilling thirteen pence.

Every cook praises his own broth.

Every one blows his own trumpet.

૧૨૫. સા સૌને મન ડાહ્યા. ૭

(પોતાના કહાપણનું માન સૌને તે વિધે.)

સૌ^૧ સૌને મન ડાહ્યા. આપ આપકે તાનમે ગદ્દાખી મસ્તાન.

અક્કલ અંધારે વેહેચાણી છે.

અક્કલમાં કાઈ અધૂરો નહીં, ને દ્રવ્યમાં કાઈ પૂરો નહીં.

સૌ પોત પોતાનો કકો ખરો કહે. સૌ સૌને મન સવાશિર.

મારાથી ડાહ્યો તે ગાંડો.

Our own opinion is never wrong.

Every one rides his own hobby.

૧૨૬. કુબતો માણસ તરણાં ડાલે. ૫

કુબતો માણસ તરણાં ડાલે, અથવા તરણે યાત્રે.

હાથ દીધે હગામણ રહે નહીં. વિપત પડે સૌ વલખાં મારે.

કુબતાં સેવાળ પકડીએ તેથી ઉગારો થાય નહીં.

દોહરો—વિપત પડે વલખીએ નહીં, વલખે વિપત ન જાય;

વિપત વેળા ઉઘમ કીછએ, ઉઘમ વિપતને ખાય. ૧૮૬

શેઠ વગેરે તમામ શેહેરના શોહોલ્લામાં ફર્યો, પણ રૂપાળો છોકરો કેમ નજરે ન આવ્યો. પછી પોતાના છોકરાને હજીરમાં હાજર કરી તેણે કહ્યું કે મારા છોકરા જેવો કોઈ નજરે આવતો નથી. દિલ્લી શેહેરમાં સીદીબાઈએ પોતાનો દીકરો રૂપાળો ગણી આમ હાજર કર્યો તે ઉપરથી આ કહેવત થઈ. ૧ એટલે સૌ એમ માને છે કે હું સૌથી મોટો ગાંડો અક્કલનો ગાંધી લાવ્યો છું.

A drowning man catches at straws.

Submit where all opposition is vain.

૧૨૭. સુતો સાપ જગાડવો નહીં. ૧૦

ચાલતા બળદને આર મારવી નહીં.

સુતો સાપ જગાડવો નહીં. રૂઝો ધા ઉમેળવો નહીં.

બેઠો પોપડો ઉમેડવો નહીં. સાજી ગાં-આકડો મારવો નહીં.

સુતેલો ઝગડો જગાડવો નહીં. દાટ્યાં મુડાં જિમેળવાં નહીં.

વેચાતો કુછો વહોરવો નહીં. સુતો સિંહ જગાડવો નહીં.

ચાલતા બળદને આર^૧ મારવી નહીં.

Wake not sleeping snake.

Do not seek quarrel, which there is an opportunity to escape,

Do not rip up old sores.

Let the sleeping dog lie.

૧૨૮ ચડે દરબાર કે જાય ધરબાર. ૮

ચડે દરબાર કે જાય ધરબાર. દિવાનીમાં જવું ને દિવાના થવું.

સરકાર દરબાર ચડે, તેને આટો ને આવરદા ભેદાયો.

જેને ઘેર મોટી દોલત, તેના લાગીઆ કોરડ.

સરકાર દરબારના અવળા પગ. કરવો દાવો ને થવું બાવો.

તણુ ખુણાની ટોપી, આમે ફરે ને તેમે ફરે.

દોહરો—સામ દામ ને ભેદથી, સમાધાન ને થાય,

ધરાધણી કે ધરધણી, ન કરો કલેશ ઉપાય. ૧૮૭

Law licks up all.

Fools and obstinate persons enrich the lawyers.

Keep aloof from quarrels, be neither a party nor a witness.

૧૨૯ ઝાઝી સુયાણીએ વેતર વંડે. ૯

ઝાઝી સુયાણીએ વેતર વંડે.

ઝાઝે મોડે વાત તે બગજા પગર રહે નહીં.

૧ આર=તારામાં ખોસેલો સુદયો.

એકડે એક, બગડે બે, ને તગડે^૧ ત્રણ.

ત્રણ તેબળ ને હળમેબળ.

ઝાઝાં મળ્યાં ને ખાવા ટળ્યાં. ઘણે પટેલે ગામનું સત્યાનાશ.

ઝાઝે ઘણીએ સૌ ઘણી, ને દ્રાષ ઘણી નહીં.^૨

ઝાઝાં ખોરડાં, ઝાઝાં દોરડાં, ઝાઝાં છોરડાં, એ બધાં દુઃખનાં કારણ.

ત્રણ તીકટ, મદા વિકટ.

Many cooks spoil the soup.

૧૩૦ મુઆ પછી સૌ વખણાય. ૯

મુઆ પછી સૌ વખણાય. મુઠ્ઠ લેંસનું ઘી ઘણું.

મુઠ્ઠ માના ડાળા મોટા.

હવતા લાખના ને મુઆ સવા લાખના.

હવતા પુમડું પાણી નહીં, ને મુએ મસાણુમાં ગાય.

હવતા બાપને મારે દંડા, મુઆ પછી પહોંચાડે ગંગા.

રતન જેસી મેરી હંડી તોડ ડાલી.^૩

હવતાં શેક્યાં કાળાં, ને મુએ જાહ્યાની સોર વરસે.

હવત પિતૃકું અન્ન ન ખીલાવે, મર ગયે પીછે પિંડ ભરાવે.

નક્ષી બાલી કે આવે દેહા, મુઆ પછી મીતિ સ્નેહા.

All are praised after death.

A thing is valued more during its absence.

Scarcity raises the value.

૧૩૧ ગધેડાનું પુછડું પકડ્યું તે પકડ્યું. ૧૫

ગધેડાનું પુછડું પકડ્યું તે પકડ્યું.

હરલ^૪ લાકડી પકડી તે પકડી.

વાત ગળે પડી.^૫

જાણ્યું પુછડું મુકવું જ નહીં, તેવો મમતી.

મૂળ સમૂળાં જાય, પણ ખેતશી ખોટ ન ખાય.

હાયમાં ડાંગ ને ફેરવે ફૂલો, લીધી વાત ન મૂકે હુલો.

વાત લીધા મહેલી થાય, તે પડી ન મુકાય.

૧ તગડે=નસાડે, ગોટાળામાં નાંખે. ૨ નધણીઆર્વ. ૩ હાંડી છડી :
જેવી થઈ. ૪ હરલ નામનું એક જનવર છે. ૫ વાત ગળે પાડવી નહીં.
૧૧

મીઝાં ભાઈનું નાકું ઝાલ્યું તે મૂકેજ નહીં.^૧
 મમતનાં ધર ખાલી છે. મેમણું ને માછણું સામા પૂરે ચાલે.
 સો તારી રામ દુવાઈ, ને એક માઈ ઊઠું.^૨
 ઘોડાનું બચકું, વછુટે નહીં.
 રાજ હઠ, સ્ત્રી હઠ, બાળ હઠ, ને ઘોડા હઠ મૂકેજ નહીં.

દોહરો—માંખી મકોડો મૂર્ખ નર, મધલાજેચે મરંત,
 ભમર, ભોરિંગ, સુધડ નર, ચાખી દુર ખસંત. ૧૮૮

ઐપાઈ—મગર મકોડો ને હરિઅલ કાઠી, તાપેંશુદ્ધિ ત્રિયાની માઠી.
 કાં પોતાનું ધાર્યું કરે, કાં તો પ્રાણ છાંડીને મરે. ૧૮૯

A wise man changes his opinion, a fool never.
 The foolish and the dead never change their opinions.

૧૩૨. દાટયા ભૂલે પણ લખ્યા ન ભૂલે. ૬
 દાટયા ભૂલે પણ લખ્યા ન ભૂલે. એક લખ્યું ને સો લખ્યું.
 ઘોળા ઉપર કાળું તે ન્યારે ત્યારે અજવાળું.
 લખાણું તે વંચાણું. ઘોળા ઉપર કાળું થયું તેજ ખઈ.
 લખ્યું લખ્યાને^૪ ટૂલે.^૫

A written letter remains as evidence in black and white.

Setting down in writing is a lasting memory.

૧૩૩. કરકસર તે ખીંને ભાઈ. ૧૦

કરકસર તે ખીંને ભાઈ. હીંક હીંક સાસ નય.
 એક કસર ને સો સદર. ત્રેવડ ત્રીંને ભાઈ.

૧. ધાસથી બરેલા ગાડા ઉપર એક મીઝાં કે વહોરો બેઠો. ગાડું ચાલ્યું. ગાડું દાકનારે મીઝાંને કહ્યું. “ગાડું ધાંચમાં પડે ત્યારે તમે પડી જશો માટે નાકું ઝાલી રાખજો.” મીઝાં સમજ્યા કે ઇતરનું નાકું ઝાલવા કહે છે માટે ઇતરનું નાકું ઝાલ્યું. રસ્તામાં ધાંચ આવી ને આંચકો લાગ્યો. મીઝાં પથ્થા. દાકનારે કહ્યું કે નાકું કેમ ન ઝાલ્યું. ત્યારે મીઝાંએ પથ્થાં પથ્થાં બતાવ્યું કે ભે નાકું ઢગ મહાસ દાઘમાં જ છે. ત્યારે કહ્યું કે હવે એ નાકું ઝાલવું શા કામનું છે. મેં તો તમને ધાસ ને દોરડાંથી બાંધ્યું છે તે નાકું ઝાલવાનું કંઈ હવું. તે ઉપરથી કહેવત ચક્ર કે મીઝાં કે વહોરાખાઈનું નાકું ઝાલ્યું તે પથ્થા તો પણ મૂકતા નથી એટલે ખોટું નાકું ઝાલ્યું તે મૂકતા નથી. આવો ભાવાર્થ છે.
 ૨ ભૂલના કહેવા માટે આવો અવાજ કરવામાં આવે છે. ૩ મધલાજેચાતમ, મધની લાજ ચાલે તે. ૪ લખ્યું=જોડ્યું. ૫ ટેલેન્ડ કહે.

કાંકરે કાંકરે પાળ બંધાય, ને ટીપે ટીપે સરોવર ભરાય.
દોડી દોડી સંચતાં રૂપીઓ થાય. કણુ કણુ કરતાં મણુ થાય.
રાધ ઉપર મરી કાંસે ત્યારે ધર ચાલે. ગોળ ગાંગડી^૧ ને ઘી આંગળી.

દોહરો—ટીપે ટીપે સરોવર, લકડ કડકે વહાણ,
પાળ કાંકરે કાંકરે, દણે દણે ખાણ. ૧૯૦

Small streams make large rivers.

Sands form a mountain.

The whole ocean is made of drops.

Penny and penny laid up will make many.

There is no road to wealth more certain than economy.

Many a mickle makes a muckle.

Take care with pence, and pounds will take care of themselves.

Frugality is the hand of fortune.

Constant dropping fills great lakes and strokes fell great oaks.

૧૩૪. ઠોઠ નિશાળીઆને વતરણું ધણું. ૩

ઠોઠ નિશાળીઆને વતરણું^૨ ધણું.

અણુકસખી હજમ ને અત્રા ધણા. ઠાલો ઠોઠ ને હમકો ભારી.

He that knows least, commonly presumes most.

૧૩૫. દોરડીએ છેદાય છે, પાકા કાળા પહાણુ. ૮

(રાત દિવસના અભ્યાસથી મૂર્ખ પણ શિખે છે તે વિષે.)

અભ્યાસકારિણી વિદ્યા, બુદ્ધિ કર્માનુસારિણી.

કાઈ શીખીને અવતરવું નથી. કામ કામને શિખવે.

દોહરો—કુવા ઉપરના કઠણુ જે, પાકા કાળા પહાણુ;

દોરડીએ છેદાય છે, એ લેવું અંધાણુ. ૧૯૧

૧ ગાંગડી=નાનો કડકો. ૨ મધ્યમ લાકડાની પાટી ઉપર ધુળનો ઝીણો ભૂકો કરી પછી લાકડાની કદમ કે ખીલા જેવી લેખણથી આલેખે તેને વતરણું કહે છે.

- કરત કરત અભ્યાસસે, જડ મતિ હોત મુજન;
 રસરી^૧ આવત જાતહી, શિલ^૨ પર પરત નિશાન. ૧૯૨
 લાંબુતાં પંડિત નીપજે, લખતાં લહીઓ થાય;
 ચાર ચાર ગાઉ ચાલતાં, લાંબો પંથ કપાય. ૧૯૩
 જે જામે નિશદિન બસે, સો તામે પરવીન;
 સરિતા ગળકુ લે ચલી, ચલે સામને મીન.^૩ ૧૯૪
 લખતાં લહીઓ, લાંબુતાં છઠઓ, વાંચતા પંડિત હોય;
 લડતાં શેરીઓ નીપજે, તેનું કુળ ન પૂછે કાય. ૧૯૫

Practice makes perfect.

૧૩૬. ખાંડણીમાં માથું ને ધળકારાથી ખીહીવું એ ચોચ નહી. ૧૧
 (વેર કરવું તો કરવું નહીં તે વિષે.)

- ખાંડણીમાં માથું ને ધળકારાથી ખીહીવું. માથા સાટે માલ.
 હિમતે મદાં તો મદદે ખુદા. આ પાર કે ચેલે પાર.
 માથું કાપે તે માલ કાઢે. અર્થ સાધયામિ, વા દેહ પાતયામિ.
 શિર જાઓ કે પુલાવ ખાઓ. ગાદી તકીઓ કે દોરી લોટો.
 વેર કરી મુજે મુજે તે નીરાંતે માર ખાય. પુર કરવું કે પુરા થવું.

સોરઠો—સજવો નહીં સંગ્રામ, સજવો તો સજવા પછી;
 દિલમાં દલપંતરામ, કરવાથી મરવું લાલું. ૧૯૬

૧૩૭. જશ જાનગરો છે. આંગણી કાપશે તે લોહી કહાડશે. ૮
 જશ જાનગરો^૪ છે. આંગણી કાપીએ ત્યારે લોહી નીકળે.
 કાંડા ઉપર ધા કર્યા વગર જશ મળે નહીં. બધા વહાં નધા.
 દષ્ટ વિના ફળ નહીં. જે આંગણી કાપશે તે લોહી કાઢાડશે.
 ખમે તે જગે. ધર ઉપર ધા ઝીલ્યો તો જશના થાય.

૧૩૮. આપ સમાન બળ નહીં, ને મેઘ સમાન જળ નહીં. ૧૫
 આપ સમાન બળ નહીં, ને મેઘ સમાન જળ નહીં.
 દેયું બાલ્યા કરતાં હાથ બાળ્યા સારા.^૫
 પારકી આશ તે સદા નિરાશ. આપ મુઝા વિના સ્વર્ગે ન જવાય.

૧ રસરી=દોરડી. ૨ શિલ=ચત્તર. ૩ નદીનું પુર હાથાને પહો નાખે, ખખ્ખ
 માછલાં પુરમાં સામા ચાલે. ૪ જાનગરો=મુકસાન કરનાર કે અન્ય જાનનાર. ૫ જલે
 કામ કરવું સારું.

જણુનારીમાં બેર નહીં ત્યાં સુયાણી શું કરે ?

ધણી વિનાનાં દોર સુનાં. ધણી ધારે તો ખીજ પાર ઉતારે.

હાથનું ખાલ્યું ને પારકું સમાર્યું.^૧

ધણી વિનાનું દોર, ન મળે ખીલો કે ન મળે દોર.

ધણી ન હોય પાસ તો ખેડ ધનનો નાશ.

ધણી વિનાની વાડી, તે વેડે પકડી ગાડી.

દેયાતોડ કરતાં હાથતોડ સારી.

આકરનું રજ્યું આકર ખાય, ધરનો ધણી પલ્યો જાય ને જાતે રજે ત્યારે ટાડી ભરાય.

હોહુરો—ખેતી પાંતી,^૨ વિનતી, પુંડનકી^૩ ખંજવાર,^૪

એતાં નહીં પર હથડે, આપ કરનમેં સાર. ૧૯૭

જાતે જે નર કરી શકે, તે ન અવરથી થાય,

આપ મુઆ વિના કોઈથી, સ્વર્ગે નવ જવાય. ૧૯૮

If you want to do a thing right, do it yourself.

Master's eye doth much.

Servants will not be diligent if the master is negligent.

Every tub must stand on its own bottom.

Commit not to another what you can better do yourself.

૧૩૯. રાજા કબજા તો મુલક ટેટે. ૯

(ચોટલી હાથમાં છે, ક્યાં જશે તે વિષે.)

રાજા કબજા તો મુલક ટેટે. ડોડીમાંનો હારે, મુકીમાંનો જાતે.

ચોટલી હાથમાં છે, ક્યાં જશે ? હાથે તે સાથે, પુકે તે જુકે.

ભસકી ક્યા ચોરી કે જાસકે હાથમેં દોરી. હાથમાં તેના મ્હેંમાં.

હાથમાં આવ્યું તેજ ખરું. ગરથ ગાંઠે ને વિદ્યા પાઠે.

રોડી^૫ લુગડામાં કે ધુંજમાં.

Catch not the shadow, and lose the substance.

A bird in the hand is worth two in the bush.

૧ ખરાબર. ૨ પાંતી=સહીઆરો. ૩ પુંડનકી=વાંસાની. ૪ ખંજવાર=ચેળ. ૫ ડોડીને બદલે ચોટી પણ બોલાય છે.

૧૪૦. બહુ ડાહ્યો ત્રણ ઠેકાણે ખરડાય. ૧૫

દૂધમાંથી પોરા કહાડે તેવો ડાહ્યો.

બહુ ડાહ્યો ત્રણ ઠેકાણે ખરડાય. દૂધમાંથી પોરા કહાડે તેવો ડાહ્યો.

બહુ ડાહ્યો તે બહુ ખરડાય. ચતુર કાગડો વિદ્યા ઉપર બેસે.

ડાહ્યા ભૂલે ત્યારે ભીંત ભૂલે. ડહાપણમાંથી હાથ કહાડતો નથી.

ડાહીખાને તેડાવો ને ખીરમાં મીઠું નંખાવો.

અતિ ચતુરાઈ ચુલે પડી. અતિ ડહાપણે ઘેલછા.

ડહોડ ડાહ્યો ગાં-ના વેહ સુધી ડાહ્યો.

ચતુરના ઘરમાં એકી કડછી. ચતુરની ચોટલીએ ધૂળ.

લાખ^૧ મત લડખડી, હજાર મત હડખડી, સો મત સડખડી, પણ

એકમત બાપડી, તે જીભી વાટ તાપડી.^૨

ડાહ્યો કાગડો બે પગે બંધાય.

દોહરો—અતિ ડાહ્યે અજખામણો, અતિ ઘેલે ઉચાટ;

આનંદ કહે પરમાનંદા, ભલો ગડગડ ઘાટ. ૧૯૯

The most exquisite folly is made by wisdom too fine spun.

Too far east is west.

૧૪૧. એડનું ચોડ; રામડી સાટે સામડી. ૫.

એડનું ચોડ. અજાને સાટે મુઠ્ઠા પરણ્યા.

હરખાને ઠેકાણે પરખો. આલી સાટે માલી. રાજલી સાટે પુંજલી.

Lay the saddle on right horse,

Don't put the cart before the horse.

૧ એક વનમાં કાચબો, સર્પ, નોળીઓ તથા શિયાળ રહેતાં હતાં. એક વેળા અચાનક તે વનમાં દવ લાગ્યો. ચારે વાતુ વિચાર કર્યા લાગ્યાં કે, હવે કેમ કરું? ત્યારે કાચબો કહે, દવમાંથી બચવાના લાખ રસ્તા હું બહુ છું; સર્પ કહે, હું હજાર બહુ છું; નોળીઓ કહે, હું સો બહુ છું. શિયાળ કહે, હું તો એક જ બહુ છું કે દવ લાગે ત્યાંથી એકદમ નાસવું. દવ બળતો બળતો નજીક આવ્યો ત્યારે કાચબો પાણીમાં પડ્યો; સર્પ પાણીના ઝરાની એક નાની ભેખટ નીચે સંતાયો; નોળીઓ ચોતાના નાના દરમાં પેટો. ઝરામાં બળતા અંત્રાશ પડવાથી પાણી હતું યશું ને કાચબો ને સર્પ બકાદને મટી ગયા. નોળીઓ દરને મોટે આવવાં ઝાડનાં યા પડવાની માંદે સડખડો, પણ શિયાળ તો પાણું વાળીનેનેયા વચર નોખે તે બંધી ગયા. ૨ ટાપડીન્ડને રસ્તે નાડો.

૧૪૨. મનકી મનમે રહી, હો ગઈ ઓર. ૧૬

(ધારવું મનુષ્યનું ને કરવું હરિનું તે વિષે.)

મનકી મનમે રહી, હો ગઈ ઓર. ધારવું મનુષ્યનું ને કરવું હરિનું.

માણસ ધારે, ખુદ પાર ઉતારે. શ્રીહરિ કરે તે ખરી.

ગોવિંદને ગમવું થાય, મ્હાં ત્હાં મિથ્યા છે.

વિચાર્યું વાચ્યે જાય, અણધાર્યું આગળ થાય.

અવળાનું સવળું થાય, આપણું ધાર્યું એળે જાય.

મનનું ધાર્યું થતું હોય તો બાકી જોઈએ શું?

મરણ પ્રમાણે થતું હોય તો સધળા પાલખીએ બેસે.

ધાર્યું કાઢવું થતું નથી, ધાર્યું ધણીનું થાય.

છવ તું શીદને સોચના ધરે, કૃષ્ણને કરવું હોય તે કરે.

ઠાહરો—માનવ જાણે મેં કરું, કરતલ દુબ કાપ;

આદર્શ અધવચ રહે, હરિ કરે સો હોય. ૨૦૦

અપને મન કષ્ટ ઓર હે, શ્રીહરિકે મન ઓર;

ઉધવસે માધવ કહે, જુડી મનકી દોર. ૨૦૧

મેરો ચિંત્યો હર ના કરે, કયા કરું મેં ચિંત;

હરકા ચિંત્યો હર કરે, તાતે રહું નચિંત. ૨૦૨

શિદને મન ચિંતા કરે, થાવાનું તે થાય;

ગમતું થાય ગોવિંદનું, તે જાણ્યું નવ જાય. ૨૦૩

સોરઠો—કીધું જે કીરતાર, નરનું કીધું થાયના;

સહુ ખાય સંસાર, મનના મોદક^૧ મોતિયા. ૨૦૪

Man proposes, God disposes. God's will be done.

What is fated must come to pass.

If wishes were horses, beggars would ride.

૧૪૩. ચાર દિવસનું ચાંદરણું ને રાત અંધારી ઘોર. ૧૧

(બહુ ચળકે તે તુરત ઓલાય તે વિષે.)

ચાર દિવસનું ચાંદરણું, ને રાત અંધારી ઘોર. જગ્યા તે આથમવાના.

બહુ ડુલ્યા તે વહેલા ડુલ્યા. ઢેઢીના પગ ચાર દિવસ રાતા.

ચાર ધડીનું ચટકું પતંગનો રંગ.^૨

એકી જાળી, બેકી જાળી, લાગ આવે તો નાશી જાળી.

છતે છોટા પણ માનવામાં મોટા. - વરના લાડ ચાર દિવસ.

એક મરડાય ખળાં સુધી. દરશનના મોટા, એટલા અંદરથી ઘોટા.

નોકણું—નવે નિશાળીઓ નવ દહાડાનો, ઘણું કરે તો દશ દહાડાનો;
અગીઆરમે દહાડે ઝોરડો, અને બારમે દહાડે કોરડો.

New brooms sweep well.

Alert in the beginning, negligent in the end.

The finest shoe often hurts the foot.

૧૪૪. ભૂખ્યાને શું લુપ્તું? ૧૭

(ભૂખ વિશે.)

ભૂખ્યાને શું લુપ્તું? ભૂખ મનાવે દુઃખ.

ભૂખે લડકું લાવે, ને ઊંધ ઉકરડે આવે. ભૂખ મીઠી કે ધાન મીઠું.

ભૂખેકુ ક્યા લુખા, ઝોર નિંદકુ ક્યા તઠિયા?

ભૂખે લાન ભૂલાય. ભૂખ્યો શું ન કરે?

ભૂખી કુતરી ભોટીલાં ખાય. કાળમાં કાદરા લાવે.

ભૂખ ચોરી કરતાં શિખવે. ભૂખ છોકરાં વેચાવે.

દોહરો—ભૂખ ન જાણે લાવતું, ને ખીત ન જાણે જાન;

ઊંધ ન જાણે સાથરો, જ્યાં સુતા ત્યાં રાત. ૨૦૫

કામી કુળ ન ઝોળખે, લોભી ન ગણે લજ્જ;

અર્થી સગું ના ગણે, ભૂખ ભરખે અખજ્જ. ૨૦૬

ઊંધ ન જાણે સાથરો, ભૂખ ન જાણે ભાખરો;

ભૂખ્યાને લાન નહીં, સ્વાર્થાનિ સાન નહીં. ૨૦૭

સોરડો—ભૂખ્યા પેટે લાન, ચરાને પણ રહે નહીં;

પેટમાં પડે મસ્તાન, સાચું સોરડીઓ ભણે. ૨૦૮

ચોપાઈ—ઊંધ ન જાણે તુટી ખાટ, કદાક ન જાણે જાત કળત;

ભૂખ ન જાણે એટો ભાત, તરસ ન જાણે પોણીનો ઘાટ. ૨૦૯

નોકણું—ભૂખ રાંડ જુંડી, આંખ બંધ ઉડી;

પગ યાય, પાણી, ને આંસુ આવે તાણી.

A hungry horse makes a clean monger.

All is good in famine.

With hunger no bread is nasty.
Hunger finds no fault with cookery.
Hunger is the best sauce, and fatigue is the best pillow.

૧૪૫. સોના કરતાં ઘડામણ મોંઘું. ૮

સોના કરતાં ઘડામણ^૧ મોંઘું. ઘાટ કરતાં ઘડામણ મોંઘું.
ત્રાંખીઆની ડોસી, દીંગલો મુંડામણ. પાવલાનું રૂ ને પોણો પીંતમણ.
એવું શું રળીએ કે દીવો મૂટી દળીએ ?
પાવલાની ઘોડી, પોણો દોરામણ. પછની ભાજ ને બે ટકાનો વધાર.
એક આનાની મુરઘી, ને પાવલું પીંછાં ટુંપામણ.

Great toil, and little work.

૧૪૬. ટકે શેર ભાજ ટકે શેર ખાનં. ૮

ટકે શેર ભાજ ટકે શેર ખાનં.
ગોળ ખોળ સરખાં ગણે જે જન વિના વિવેક.
ગાંડા આગળ ગાં- તો કહે કુહાડીનો ધા.
સરખે માથે મુદામડા.^૨ ભેંસ કાળી ને બકરી પણ કાળી.
માળાના મણકા બધા સરખા. સખી ઘોડે બારા ટકે.
દોહરો—એક તારતો બારતો, ગાય ગધેડી એક;
ગોળ ખોળ સરખાં ગણે, જે જન વિના વિવેક. ૨૧૦

No distinction between a hog and a dog.
All of the same value.

૧૪૭. પીડી ચોળે વર્ણુ(રંગ) ન પાલટે. ૧૦

પીડી ચોળે વર્ણુ ન પાલટે. ગધેડી ગંગા નહાય, પણ ઘોડી ન થાય.
મોવાળા રેશમ થાય નહીં. મોવાળા હીર થાય નહીં.
સીદી ભાઈ સો મણુ સાણુએ ધુએ, પણ કાળા ને કાળા.
કળત જત થાય નહીં. કામ પડે ત્યારે કુળ ઓળખાય.

૧ ચીનની બંગડીની મલુરી જેવું. ચીનની સોનાની બંગડીઓ પચાસ રૂપીઆના તોલાના ભાવથી વેચાય છે. ૨ મુદામડા કરીને કાઠીઆવાડમાં ગામ છે ત્યાં ખેસવામાં નાના મોટાનો આંતરો નથી.

દોહરા—કાળીઓ કદહાડીઓ,^૧ નદીએ નહાવા જાય;
પરમેશ્વરે કાળો કીધો, તે ગોરો ક્યાંથી થાય? ૨૧૧

ગોલી ન થાય ગરાસણી, ખોળે થાય ન પીર;
દાસી સતી થાય નહીં, વાળ ન થાય હીર. ૨૧૨

બેડકણું—વાંસ વધે સો વામ, તોપણ પોલમ્પોલા;
ગોલો બેસાડે ગાદીએ, તોએ ગોલમ્ગોલા.

You cannot wash the black Moor white.

You will end him, but not mend him.

૧૪૮. ખોદે ઉંદર ને ભોગવે ભોરિંગ. ૨૧

(એકનું કરેલું ને લાભ ખીજ લેઈ જાય તે વિષે.)

ખોદે ઉંદર ને ભોગવે ભોરિંગ. ૨જે રામપરું ને ખાપ ખોડુ.^૨
કીડી સંચે^૩ ને તીતર ખાય. આંધળું દળે ને કુતરું ચગળે.^૪
મારે મીઆં ને પુલાય પીંજરો. રાંધે કોક, જમે કોક.

સુવર મારા પેશકાર, જશ પાયા જમાદાર.

વાવનાર વાવે ને લણે ખીજ. લડે સિપાઈ ને જશ જમાદારને.

ભેંસ ચારે ભાણુશ, ને વરત ખાય વાહાલીઓ.

કમાય ટોપીવાળા ને ઉડાવે ધોતીવાળા.

શાળ^૫ વહે ગધેડાં, પણ ખાય ફોતરાં. રામનું સ્વપ્નું, બરતને કાળું.

પાદનારી સુંક ખાઈ જાય અને જણનારી જોયા કરે.

કાંતી કાંતીને મુઈ, શીણો કદાડી ગયા કોઈ.

વાવે ઠલથ ને લણે લલથ.

૨જે બળદ ને ખાપ તુરંગ. આંધળે વણું ને પાડે મળું.

દોહરો—ખાપ ન ખર્યે સાધુ જન, ચોર સકલ લે જાય;

જયસે મધુ મક્ષિકા, હાથ મીલા પસતાય. ૨૧૩

સોરઠો—ચાકરી કરે લાખ, લેણા દેવી લકશે;^૬

હીરલો મળે દલાક, ચીરાવી જાય ચીચલો. ૨૧૪

૧ કદહાડીઓ=ખોદે દિવસે જન્મેલો. ૨ રામપરું ને ખોડુ બન્ને વરવાળુ રાજનાં ગામ છે. રામપરું થણી પેદાશવાળું ગામ છે ને ખોડુમાં આજળ મોટા ખરચથી યાદું રાખતું પડતું હતું તેથી રામપરાની ઉપજ ખોડુમાં ખરચાતી હતી તેથી આ કહેવત થઈ છે. ૩ સંચે=ચંચડ ફરે. ૪ ચગળે=ચાલી જાય. ૫ શાળ=શાળ, ઝાંઝર. ૬ લકશે=લાવશે.

કુંડલિયો—સાંઈ એક ગિરિવર ઘેર્યો, ગિરિધર ગિરિધર હોય;
હનુમાન બહુ ગિરિ ધર્યો, ગિરિધર કહે ન કાય.
ગિરિધર કહે ન કાય, હનુ દ્રોણ ગિરિ લાયો;
તાંકા દુકડો દુટ, પયો^૧ સો કૃષ્ણ ઉઠાયો.
કહે ગિરિધર કવિરાય, બડેડી બડી બડાય;
થોડેમ જશ હોય, એસો પુરૂષ તો સાંધ.^૨ ૨૧૫

The blood of the soldier makes the glory of the general.

Bees do not make honey for their own use.

One sows, another reaps.

God cures and doctor takes the fee.

Foxes never dig their own burrows.

૧૪૯. સાપનો કરજ્યો સીંદરીથી ડરે. ૩

સાપનો કરજ્યો સીંદરીથી ડરે.

દૂધનો દાઝ્યો, હાશ ધુંકીને પીએ. બડકાળ્યો હાંપડાથી ડરે.

A lizard alarms him whom a serpent has bitten.

A burnt child dreads the fire.

૧૫૦. પારકી પુંછએ તેહેવાર, ઉઠ જમીએ બે વાર. ૨૫

(ઘોડા ધર આપણાં, મારે રાખ ને તારે લાકડાં.)

પારકી પુંછએ તેહેવાર, ઉઠ જમીએ બે વાર.

પારકે પૈસે દિવાળી. ઘોડા ધર આપણાં, મારે રાખ ને તારે લાકડાં.^૩

પારકે ઘેર પરાણા, ત્યારે આભામંડળ; પોતાને ઘેર પરાણા ત્યારે

પારકા પેહુ ઉપર પાહું, ને દુધપાકનું સાહું. [આધામંડળ.

૧ પયો=પડયો. ૨ સાંઈ=શ્રીકૃષ્ણ, પરમેશ્વર. ૩ એક ચારણ પોતાનું ઘોડું લઈ ફરવા નીકળે ત્યારે લોકોને ઘેર જઈ ઉતરે ત્યાં ઘોડાસાફ સાફ ધાસ માગે. જોગણ (ચંદી) પણ સાફે જાળરે, ચણા માગે. તે ઘોડો ખાઈ પુષ્ટ થયો; પોતે પણ લાપસી ચુરમા જમે ને તેમાં ધી ભેંસોનું માગે. એમ ઘણા લાડ કરે ને લોકોને એમ ખતાવે કે મારે ઘેર હું ઉત્તમ પ્રકારનું ભોજન જમું છું. તે બહારથી જ્યાર મહીને ફરીને ધર આવ્યો. ધર નજીક આવ્યું એટલે ઘોડાને કાનમાં કહે છે કે, “ઘોડા ધર આપણાં, મારે રાખ અને તારે લાકડાં.” એટલે હવે ધરનું ખાવાનું મળશે, તને લાકડા જેવું ધાસ ખાવાનું મળશે ને ચંદી નહીં મળે ને મારે જાતની બકાળેલી રાખ ખાવી પડશે.

પારકા પેટુ ઉપર લાત, તે માગે દુધ ને લાત.
 પારકાં કાળળ, પારકી લેખણ, પારકી શાહી, મતું કરે મારા માવજીભાઈ.
 પારકે પૈસે પન્નોતા. પારકે પુત્રે સપુત્રા.
 પારકાં છોકરાંને જતી કરવા સહુ તૈયાર.^૧
 પોતાનાં છોકરાંને જતી કરવા વખતે દિવસ ઉઠ્યો.^૨
 પારકે પાદર પહોળા. પારકે ઘેર પરાણા, ત્યારે ધવળમંગળ.
 પારકે ઘેર રાંદેલ માવડી વહેલાં આવળે.
 પારકાં મરે ત્યારે વોય વોય, ધરનાં મરે ત્યારે બબ્બે હાથે ફૂટે.
 પારકે પૈસે પરમાનંદ, ને લાલ કુંવરજી કરે આનંદ.
 પારકે ઘેર પડતાલ,^૩ પોતાને ઘેર હડતાલ.^૪
 પારકે ઘેર નગારાં સારાં લાગે. પારકે પૈસે ધર્માતી.
 હમ સખકા ખાવે, હમારા ખાવે સો મરળવે.
 પારકી પથારીએ લીંબીડ જશ^૫ લેવંત.

દોહરા—સુમ, શેજો ને કાચળો, પરઘેર પોહોળા ધાય;
 સમય આવે આપ ધરે, સૌ સંકેલાર્ધ જાય. ૨૧૬
 નાહી ધોઈ પાટલે બેઠા, બિભાં તાણે ડીલાં;
 પારકે ઘેર જમવાનું, ત્યારે પોતીઆં મૂકે દીલાં. ૨૧૭

સોરઠા—પરઘેર પોહોળો ધાય, પોતાને ત્યાં સાંકડો;
 એ કાળખુખો કહેવાય, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૨૧૮
 પરઘેર પરાણો ધાય, પોતે પરાણો^૬ લે;
 ધુળ પડી છવતર માંય, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૨૧૯

To carry yules at other's cost.

A hired horse never tires.

Cocks make free of horses' corn.

૧૫૧. પોચું દેખી સહુ દબાવે. ૧૫

પોચું દેખી સૌ દબાવે. પોહોળાય તેને હાડે વીસમે.^૭
 માખણમાં પાટું મારવી. પોચામાં પાટું મારવી.
 રીંગણી ઉપર લીમ પડે. રાખનાં હાંદલાં સૌ અબડાવે.

૧ પુણ્યનો હલ્ય થયો કહે. ૨ કહેશે કે દિવસ પાનળો આવ્યો. ૩ પડતાલ=
 ખુબ દાંસને ખાતું. ૪ હડતાલ=નાનાં વાસી પર કે કુઝન બંધ કરવી. ૫ પારકા પૈસા
 ખર્ચીને જશ લે તેને લાય છે. ૬ પરાણો=જાણી. ૭ હાડમાં ફાળ લાગે તેટલું દે.

છાણમાં તરવાર મારવી. જોડી ૫
 સુવેલાને મારવું. દાદાની દાંટ, ૧
 નરમ દેખી સૌ આંગળી કે પગ ખોરે
 મુંડે મારી પાવી. વેરાળીએ પાવા
 ગરાસીઆની જનને જાવા દે, વાણી
 આકડે મધ ને માખીઓ વગરનું.^૧

To stab the dead.

It is a poor deed to crush

૧૫૨. મોરનાં ઇંડાંને ચીતરવું પડે નહીં.
 મોરનાં ઇંડાંને ચીતરવું પડે નહીં.

માંજલાંને તરતાં શિખવવું પડે નહીં.
 વાંદરાને કુદતાં શિખવવું પડે નહીં.

Coral needs no colouring.

A good face needs no paint

૧૫૩. ધર્મની ગાયના દાંત શા જોવા
 ધર્મની ગાયના દાંત શા જોવા?

જમણ ઉપર ચીધું, ને પેટ ઉપર પોટલે
 ગામમાં પેઠાના સાંસા, ને પટેલને
 જોડકણું—લાદ દે, લદામન^૨ દે, લા
 જોડકેડું ટકુ દે, જોર જોર

Beggars should not be el

Never look a gift horse i

૧૫૪. સાસરા^૩ સુખ વાસરા, દો દિ
 સાસરા સુખ વાસરા, દો દિ
 ત્રીન દીન રહેગા વો ખાય
 કાંઈક વધુ ફીજીએ, ગદ્દા હે

૧૫૫. જે ગયા મરી તેની ખબર ન આવી ફરી. ૧૦

જે ગયા મરી તેની ખબર ન આવી ફરી.

જીવતાની માયા છે. મુવા પાછળ કાંઈ મરાય છે ?

જીવતાની જંજીળ છે. મુવાનું સચુંવહાણું મટી ગયું.

જીવતાના સહુ સગા, મુવા એટલે તતિા તુટ્યો.

કહેત કખીરા મુનો મેરે લૈયા, આપ મુવે પીછે હુબ ગઈ ફુનીઆં.

સાંઈ ગયા, સાથે સાંઈની શરમ પણ ગઈ.

મરનારનો મોહ દહાડા? સુધી. મુવા પછી સર્વ શૂન્ય.

Death day is Dooms day.

૧૫૬. આંધળા બેહેરું કુટાય. (કઠાકુટ બહુ થાય તે વિષે.) ૧૫

(સમજે જીવું ને ઉત્તર જીવે. બેહેરા આગળ વાત કરીએ તે સમજે નહીં તેથી.)

આંધળા સાથે બેહેરું કુટાય. આંધળો કહે ભીંત, તો બેહેરા કહે મસીદ.

રામ રામ, તો કહે રીંગણાં. ગોર પગે લાગું, તો કહે ખીંતીએ ચોકડું.

મંગાવે સાવરણી, તો લાવે સુધીંગાં.^૧

બેહેરા આગળ શંખ પુંકરો, તો કહે દાડકાં કરડે છે.

બેહેરા કહે ખૂમ પડી, આંધળો કહે આબ્યા, નાગો કહે લૂટ્યા.

સવાલ ઓર, જવાબ ઓર.

દુળી ઉઠી તો કહે દિલ્લી લૂટી. વા વાયને ચમકે.

પંચાજ પગે લાગું, તો કહે કપાશીઆ.^૨

ડોસી, બેડા ફાટી ગયા, તો કહે દર્શને ગયાને જાગા દિવસ થયા.

કાલાંની કચ ને બેહેરાનો ઝવડો, પાર આવે નહીં.

આંધળો આંધળાનું કુટે, બેહેરા સામું લેઈ ઉઠે.

દોહરો—વા વાયાથી નળીયું ખસ્યું, તે દેખીને કુતરું ભસ્યું;

બહુ થયો ત્યાં શોરણદાર, દોઈ કહે મેં દીઠો ચોર. ૨૨૦

I talk of chalk, you talk of cheese.

ને સાસરામાં રહેવાની હજી મઈ, એટલે એક ભીંત ઉપર તેને લખ્યું “સાસરા મુખ વાસરા.” એટલે સાળાએ લખ્યું કે, બનેલી આદો રહેવા આડે છે ને કપાળે ચોળરો, તેથી સાળાએ ઉપરની લીટી નીચે લખ્યું કે, “દો દિનકા આસરા.” વિગેરે. તે વાંચી બૂખે મરતા જમાઈએ લખ્યું કે, આ તો ચોરા દિવસની મુદત નાંખી. તેથી તે લીટી નીચે જમાઈએ લખ્યું કે, “દોઈ વધુ કીજીએ;” એટલે સાળાએ તે નીચે લખ્યું કે “જદા દોષ તો રીજીએ.” એટલે જમાઈ આલેતા મથો. ૧ દહરો=નિવસાર્ય. ૨ સૌથી મોટી ઊંડાણ. ૩ પંચાજ કપાશીઆ લેઈ જતા હતા.

૧૫૭. મેહ ને મેમાન કેટલા દહાડા ? ૬

મેહ ને મેમાન કેટલા દહાડા ?

ખાધું ધાન ને ઉતર્યું માન. ખાધું એટલે ભોંય ખાલી.

એક દિન મહેમાન, દુસરે દિન મહેમાન, ત્રીસરે દિન બલાયે જન.

(મેમાન આવે ત્યારે.) પેહેલે દિવસ ઝળેણી,^૧ બીજે દિવસ ચોપડી,^૨

ત્રીજે દિવસ સુખતળી.^૩

નેડકણું—પહેલે દિવસ પરાણો, બીજે દિવસ પઈ;

ત્રીજે દિવસ રહે, તેની અછલ ગઈ.

Constant guest is seldom welcomed.

Short visits and seldom are best.

Fresh fish and unwelcome guests smell when they are three days old.

૧૫૮. અતિ પરિચયાદનાદરો ભવતિ. ૨૨

ખડુ બેળીસારાથી માનં ધટે છે તે વિષે.

અતિ પરિચયાદનાદરો ભવતિ. ખડુ બેળીસારાથી અનાદર થાય છે.

ચંદનકુ ઇંધન કરત, મલયાવાસી^૪ બીલ.

કબ્જો કાપડો કાઢીનું મૂલ. કળેલો પંથ હુંકો જણાય.

આધા રહેથી હેત વધે. આંધેનાને તેડ તેડ, પાસેનાને છેડ છેડ.

પાસે રહું પાંચ ગણું, ને દૂર રહે દશ ગણું.

ગામની છોકરી, ને પરગામની લાડી. દૂર રહ્યાનો મહિમા છે.

પાસે વસ્તું ને ગાં-ધરતું. ધરકા પીરને તેલનો મલીદો.

ધરકી મુરગી દાલ બરાબર. ધરકા બમન બેલ બરાબર.

ગામનો જોગી જોગટો, ને પરગામનો સિદ્ધ.

કાશીવાળાને દારિકાનું માહાત્મ્ય અને દારિકાવાળાને કાશીનું.

ગોલાંને દરબાર^૫ ઢીંચણ સમો. ધરની ધુસ, સઉ કરે પુસ.

રોજ કરે આવબાવ, તેનો કાઈ ન પૂછે ભાવ.

ધરનો માણસ, ધરનો ગોર; અને ગામનું તીર્થ એ ત્રણેના સરે ન અર્થ.

૧ રોટલી ધીમાં બાળાને પલાળેલી. ૨ હાથ ધીમાં બાળા રોટલીને ધસેલી તેવી.

૩ નેડાનું તણું પગમાં ખુચે નહીં માટે ચામડાનો કડકો નેડામાં મૂકે તે સુખતળી.

૪ મલયાયળ પર્વતમાં ચંદનનાં જ લાકડાં થાય છે, તેથી તે પર્વતના રહેવાસી લીલ

તેને બાળવાના કામમાં વાપરે છે. ૫ બીજા લોકોને દરબારમાં જવાનું ઉચું લાગે.

ઢાહુરો—તુલસી કથુ ન જામ્યો, જન્મભોમકે કામ;
 ગુન ઓગુન જાને નહીં, લહે આગલો નામ. ૨૨૧
 ભેળાં ત્યાં નથી જાણુતાં, જાણુશો જુજવાં થયે;
 સરોવર ધણું સંભારશો, હંસા મેરામણુ ગયે. ૨૨૨
 નગણુ વાસો ના રાખીએ, સગુણની પત જાય;
 ચંદન પડ્યું ચોકમાં, ઈંધણુ મુલ વેચાય. ૨૨૩

Too much familiarity brings contempt.
 Hot love is soon cold.

૧૫૯. વિદ્યસંતોષી અથવા અદ્વેષાં માણુસ વિધે. ૭
 (ખીજાને પોતે વિદ્ય કરે અથવા દેવેચ્છાએ થાય તેમાં આનંદ માને.)

પારકે દુઃખે સુખીઆ, પારકે સુખે દુઃખીઆ.

એની આંખમાં શનિશ્વર છે.

કાષ્ટને વિદ્ય થાય ત્યારે કહેશે, ડાહ્યાડી માગતી હતી.

અદ્વેષાઈ રાત દિવસ બળતરા કરાવે છે.

પારકી પીઠ પર પાણી, ઊતું કે ટાહાડું.

ઢાહુરો—લીલું કહે છે સુકાને, કેમ તુજ કૃપ શરીર,
 દે ઉત્તર તુજ સુધ તણી, દીકરથી કૃપ શરીર. ૨૨૪

સાખી—સાઈ કાષ્ટનું સાંખે નહીં, પેટમાં ઝાઝા લાળા;
 લાલો કહે છે માલાને, એ બળતરાના ચાળા. ૨૨૫

To laugh at the misfortunes of others.

૧૬૦. ચાણી ખીને પૂછે ધર. ૧૫

કામ કર્યા પછી વિચાર કરવો તે વિધે.

યથું તે યથું હવે ન યથું થાય નહીં.

ટોપેથી બગડ્યું તે તળાવથી સુધરે નહીં.

આયમ્યા પછી અમુરું શું? ને લુટાયા પછી ભય શો?

કણકમાં પાણી પડ્યું તે પડ્યું. વતું કરાવીને વાર પૂછવો.

જવ તણ હોમાણા તે ખરા. બુંદખી ખીગડી હોજસો સુધરે નહીં.

૧ એક વખત બાદશાહ સલામત એક અતરિયા પાસેથી અત્તર લેતા હતા. અત્તરની શીશી લેતાં લેતાં અત્તરનું દીપું કે બુંદ વખીનપર પડ્યું. તે દીપું બાદશાહે ગાંધગીચી દુખી લેઈ મુઠે મોપણું. પાસે બેઠેલાને તથા અત્તર વેચનારને બાદશાહનો

ઢોહુરા—જળ ઢાગી તળ જની નદી, અળ સુરાવત દેહ;
 પાની પી ઘર પૂછવો, કોન જાનપત એહ? ૨૨૬
 ખીચરી સો સમરે નદી, ઢોટી ખરચો દામ;
 વામનદા વૈરાટ લયો, તોખી ચીટ્યો ન નામ. ૨૨૭
 જની જનાઈ જન રદી, અળ જનનેટી નાદી;
 સોચ ટીચે કહુ ન સુવરે, મગન રદો મનમાંદી. ૨૨૮

બોહલું—ખાણી પીને પૂછે ઘર, તેનું નામ પડેલો ખર;
 દીકરી દેહને પૂછે કુળ, તેનું નામ ખીજે ખર;
 આંગળી ઘાલી પૂછે દર, તેનું નામ ત્રીજે ખર;
 આથ જીડીને પૂછે જળ, તેનું નામ ચોથો ખર.

No weeping for shed milk.

It is too late to shut the stable door after the horse is stolen.

૧૬૧. મોવાળાનો શેરડો ન જાણે ને માફ નામ પગી. ૬

મોવાળાનો શેરડો ન જાણે ને માફ નામ પગી.

અદ્ય જાન, અનિચય હાથ.

લુલાખ આપી જાણ્યો, એટલે વૈઘ થયા.

ઘેટવેલું^૧ કરી જાણે ને વૈઘ કહેવાયા.

અવિશેષ લેવામાં આવતાં બાદશાહ જેવા પુરુષની દલગી નગર નજીક. બધાની મુખમુદ્રા કપરથી બાદશાહના મનમાં પણ લાગ્યું કે મેં ભૂલ કરીને એક ટીપા અત્તર મટિ મારી કહારવાનો દલકો ખ્યાલ આંધવાને કારણ આપ્યું. બાદશાહે પોતાની ભૂલ સુધારવાને તેજ વખતે શેરડના અત્તરિયાને બોલાવી અવરના મોઢા બાઢવાને બાઢવા ખરીદ કરી અત્તરનો દોળ ખરીદને લગાવ્યો અને તેથી પોતાની કહાર રૂતિની સાથ બેસાડવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ તેથી તેની હાથ તો બેડી નહીં પણ કહેવત થઈ કે “બુંદથી ખીચરી (આખર) દોળવું સુધરે નહીં.”

૧ કાંઈના ગળામાં ચાસનો કે ઘાસનો હુચો ભરાઈ રહાયો તે મરવા પડ્યો. એક રાજા માણસે કારણ બરાબર સમજને કાંઈના ગળા કપર પાટુ માસાથી હુચો મ્હો બહાર નિકળ્યો ને કાંઈને માફ થઈ. આ દરિદ્ર એકે મૂર્ખ માણસે લેકને યાદ રાખી. એક રોચી માંડી પડી હતી તેને ગળે હુચો કે કંડ બરાઈ રહેલો તે મઠાડવા સાદ એ મૂર્ખ માણસે કાંઈના દાખલો યાદ રાખેલો નેથી રોચીને સાચ કરવા ગળાંપર પાટુ મારી તેને લીધે રોચી મરી ગઈ તેનું નામ કહેવલું.

જોડકણું-રોગ ન જાણે હોય હજમ, કરે વળી વેદકનાં કામ;
નીમ હકીમ ખતરે જનન, નીમ મુઘાં ખતરે ધર્માન.

A little knowledge is dangerous.

૧૬૨. જાગ્યા ત્યાંથી સવાર. ૫

જાગ્યા ત્યાંથી સવાર જૂલ્યા ત્યાંથી ફરી ગણો.
સમજ્યા ત્યાંથી ડહાપણુ. એપ હાર્યા, કાંઈ લવ હાર્યા નથી.
એક સ્વપ્ને કાંઈ રાત વહી ગઈ છે ?

Try again, never give up.

૧૬૩. પીળું એટલું સોનું નહીં. ૫

પીળું એટલું સોનું નહીં. ઊજળું એટલું દૂધ નહીં.
કાળા એટલા ભૂત નહીં. કાળાં એટલાં જંથુ નહીં.
જનોઈ એટલા બ્રાહ્મણુ નહીં.

All is not gold that glitters.

All are not thieves that dogs bark at.

૧૬૪. કીડી સોનેએ ચડી તે સોનું દેખે. ૬

કીડી સોનેએ ચડી તે સોનું દેખે. વણુમરાની મા ટાંડા દેખે.
ચોમાસાનું લીલું દેખી ગધેડો માને કે બારે માસ લીલું રહેશે.^૧
ગદ્દાપચીસીમાં^૨ જુવણી સદા રહેવાની છે એમ મનાય.
ખાટયો ખાટ દેખે. ખાટયો^૩ ચોર પાણી ઉપાડે.

૧૬૫. કુવામાં હોય તો અવાડામાં આવે. ૧૩

ભર્યું ફલવાય તે વિશે.

કુવામાં હોય તો અવાડામાં આવે. ભર્યું ફલવાય.

મૂડું નારિત કુતઃ શાખા.

પરણે પાનેતર નહીં ને અવરણીમાં ચીર જોઈએ.

પેટમાં ખાય નહીં તે જીનને શું આવે ?

માથા વગર પાઘડી શી ? દીવેલ હોય તો દીવો બળે.

યાવત્ તેલ,^૪ તાવત્ વ્યાખ્યા.

૧ એટલે ચંદ્રે નહીં. ૨ ગદ્દાપચીસી ૧૫ થી ૪૦ સુધી. ૩ ખાટયો-જાગ્યો.
ચોર પાણી ઉપાડતાં પણ હરે નહીં. ૪ જ્યાં સુધી તેલ ત્યાં સુધી વાત.

મૂળમાં પાચો જ નહીં ત્યાં ચણતર શું ?
ખાટલે મોટી ઝોડ, કે પ્રથમ પાચો જ નહીં.
ધરમાં હોય તો બહાર દેખાય. મૂળમાં રેડીએ તો પાંદડા પીએ.

દોહરો—જાસેં કંઈ પાછએ, વાકી કરીએ આસ;
સૂકે સરોવરપેં ગયે, ક્યસેં બુજે ખાસ. ૨૨૯

Nothing is made out of nothing.
Nothing comes out of the sack, but what was in it.
What is in the pot will come on the plate.

૧૬૬. દરદ માત્રની દવા. ૫

દરદ માત્રની દવા. એક નાર ને સો દાર.
નાર એટલા દાર. સો દવા ને એક દવા.
પરમેશ્વરે સૌના ઉપાય કરી ચક્રયા છે.
Every sore has its salve.
Pure air alone is worth hundreds of medicines.

૧૬૭. જેવો દેશ તેવો વેવ. ૧૬

જેવો દેશ તેવો વેવ. દેશ રિવાજ પ્રમાણે ચાલવું.
વાયરો વાય તેમ ચાલવું. દેશ દેશનો ચાલ છે.
દેશાચાલ પ્રમાણે કરવું. ગામ રીત તે ગાલ્લા રીત.
વાગે તેમ નાચવું.
મોટા ચાલે તે ચીઢે ચાલવું. થાય તેવા થઈએ ત્યારે સુખે રહીએ.
ગામ રીતે દીવાળી. મીઠાંને ચાંદે ચાંદ. ગાડાં વાટ^૧ તે ગાલ્લી વાટ.

દોહરો—જેસા વાએ વાયરા, તેસી લીજે ઓટ;
બનતી દેખ બનાઈએ, પર ના દીજે ઓટ. ૨૩૦

જોડકણાં-તું જો ચાલે ડગલું એક, તો હું ચાલું સાઠ;
તું જો સુકું લાકડું, તો હું લોહોડાની લાટ.
તું છે હુંકું બુકું, તો હું છું મરદ બુઝાળો.
તું છે કાળી નાળી, તો ટકા તેરને તોલડી તારી.

Do as the most do, fewest will speak evil of you.
I am a Roman in Rome. Be a Roman in Rome.

૧૬૮. વેષ તેની વાર્તા. ૩

વેષ તેની વાર્તા. પરણે તેને ગાલું. મરી ગયો તેને કુટુંબ.

Do not go astray from the subject of conversation.

૧૬૯. શેરને માથે સવાશેર. ૧૦

શેરને માથે સવાશેર. ભલામાં ભલી પૃથિવી છે. ધર કધર છે.

ગર્વ કાઇના રહ્યા નથી. એક એકની ચોટથી મંત્રે તેવા છે.

એક ખીજને માથે પછાડીએ તેવા છે. એક ખીજને વટલાવે તેવા છે.

એક ખીજથી ગાંજે તેમ નથી. એક ખીજથી ચડીઆતા છે.

ઢાહુરો—આણુંદ કહે પરમાનંદ, મળે શેરને સવાશેર.

રાવણુ લાભ્યો સીતાને, રામે માર્યો ઠેર. ૨૩૧

Every one has a match for him.

૧૭૦. માંખ મારે તે માણસ મારે. ૩

માંખ મારે તે માણસ મારે. ઢાડી ચોર, તે પાડી ચોર.

તરણા ચોર, તે તખલા ચોર.

He who has done ill once, will do it again.

He that will steal an egg, will steal an ox.

૧૭૧. શરીરે સુખી તે સુખી સર્વ વાતે. ૬

શરીરે સુખી તે સુખી સર્વ વાતે. હજાર ન્યામત એક તનદુરસ્તિ.

નાડે નરવો તે બધે પહેંચી વળે. તાજ તે કલંદર રાજ.

દેહ ભૂલે તે દેવ ભૂલે.

ચોપાઈ—પહેલું સુખ તે જાતે નરા, બીજું સુખ તે પેટ દીકરા;

ત્રીજું સુખ ઢાડીએ જાર, ચોથું સુખ સકળની નાર.

પાંચમું સુખ તે ઘેર ઘોડાનાં, છઠ્ઠું સુખ તે બાંધવનાં જોડાનાં;

સાતમું સુખ જો જાણીએ, તો ઘેર દુઝલું આણીએ. ૨૮૨

Health is wealth. Health alone is wealth.

૧૭૨. પહોંચો મૂકીને હાથ ચાટવો. ૪

પહોંચો મૂકીને હાથ ચાટવો. માને મૂકીને મીનીને ઢાણુ ધાવે

સરાને પાની રહ્યા, આખ આખ કરતે મર ગયા.

હાથ મૂકીને ઢાણી ચાટવી.

A bird in the hand is worth two in the bush.

૧૭૩. ઓછું પાત્ર ને અધિકું લણ્યો, ને વઢકણી વડુએ દીકરો જણ્યો. ૨૮

ફાળુને વીંછી કરડ્યો.

વાંદરો ને વળી વીંછી કરડ્યો. વાધરી ને વળી લૂટ્યો.

ધેલી ને જૂત વળગ્યું. વર કાળા ને વળી વાટોડ્યા.^૧

જાટ ને ઉકરડે ચડ્યું. સાંઢયર ને ઘોડે લીધી.

જાંદરડે દારૂ પીધો. ઢેને હવાલદારી મળી.

દેશને કાજળે ખરડ્યો. ઢેડીને હવાલદારે ખોલાવી.

મીઆં દતા ને લાંગ પીધી. જૂતને હાથમાં મશાલ આપી.

કાણું ઘોડું ને કડકણું. હુને હાલી.^૨

હળમ ને વળી કારભાર મળ્યો. નકડી ને સળેખમ થયું.

ગધેડો ને બગાઈ વળગી. શેત્રુંછમાં ગાગડીઓ લળ્યો.

ગધેડી ને કુલેકે ચડી. વાંદરાને નીસરણી મળી.

કારેલાંને વેલો તે લીંબડે ચડ્યો. માંકડાને વીંછી કરડ્યો.^૪

આગમાં તેલ હોમવું.

દોહરો—ધન જોખન ને ઠાકરી^૫ તે ઉપર અવિવેક,

એ ચારે ભેગાં હુવાં, અનર્થ કરે અનેક. ૨૩૩

છરપઈ—ઓછું પાત્ર ને અધિકું લણ્યો, ને વઢકણી વડુએ દીકરો જણ્યો.^૬

મારકણો સાંઢ ને ચોમાસું મહાલ્યો, કરડકણા કુતરાને હડકવા હાલ્યો.

મરકટ ને વળી મદિરા પીએ, અખા એથી સૌ કેા ખીએ, ૨૩૪

An ill man in the office is mischief to the public.

Nothing is more harsh than a low man raised to certain height.

Learning makes a good man better, an ill man worse.

૧૭૪. સોનું ને સુગંધ. ૬

સોનું ને તેમાં સુગંધ.^૭ મોસાળ વિવાહ ને મા પીરસણે.

શંખ અને દૂધે ભર્યો. સિંહ ને પાંખાળો.

૧ વાટોડ્યા=સુસાફરીના તડકા ઠાઠથી વાટ લાગી. ૨ સાંઢણીને પાછળ ઘોડાં પક્યા. ૩ છકેલી બાયડી ને નિરંકુશ થઈ. ૪ બમણું દુદે. ૫ ઠાકરી=ઠકરાઈ, રાજ્યપદ, સાહેબી, હકૂમત. ૬ આ કહેવતો હલકા માણસને સત્તા મળવાથી હલકાં કામ કરવાને વધારે શક્તિવાન થાય તેની નિંદા કરવામાં લાગુ પડે છે. ૭ સાશાં માણસમાં ભલાઈ હોય ને તેને સત્તા મળે તો સારો ઉપયોગ કરે તેનાં વખાણ માટે આ કહેવતો છે.

દૂધમાં સાકર ભળી. હીરો ને કુંદનમાં જડયો.
રૂપાળો ને શણગાર્યો.^૧ જેવું રૂપ તેવા શુણવાળો.

દોહરો—વિદ્યા સાથે દ્રવ્ય મળી, રહે ન એહે કામ.
સોનાની કિમત ઘણી, નહીં સુગંધી નામ.^૨ ૨૩૫

૧૭૫. પોતાનું રાખે ને પારકું તાકે.^૩ ૬

પોતાનું રાખે ને પારકું તાકે.

મારું મારું આગવું, તારું મ્હારું સહિયારું.

પારકા માલ લુટાય ને બંદાનું દિલ દરિયાવ.

મારું મારા બાપનું, તારું મ્હારું સહિયારું.

મેં સખકા ખાઉં, મેરા ખાંચ સો મર જાય.

તું મારા મ્હોમાં આંગળી ધાલ, (કે કરડી ખાઉં) હું તારી આંખમાં
આંગળી ખોસું.

૧૭૬. અર્ધી મૂઝીને આખીને ધાય, તે અર્ધી પણ ખોઈ બેસે. ૮

અર્ધી મૂઝીને આખીને ધાય, તે અર્ધી પણ ખોઈ બેસે.

લાખના સ્વપ્ના કરતાં ત્રાંખીઓ રોકડો સારો.

આલ ખાઉં કે વાદળ ખાઉં. બધું લેવા જાય તેનું સમૂળું જાય.^૪

કેળ લઉં કે લુભ લઉં. ચાલતી રાજીને લાત ન મારવી.

ખડ માંકડીની પેડે એક પગ ઠેરવીને મૂક્યા પછી બીજા પગ ઉપાડવો,^૫

બહુ કરે તે થોડાને મારે.

A little in one's own pocket is better than more in
another's purse.

૧૭૭. અંતે ભલાનું ભલું થાય. ૯

અંતે ભલાનું ભલું થાય.

સૌના ભલામાં રાજ રહેવાથી પરમેશ્વર આપણું ભલું કરે.

ભલા કર ભલા હોયગા, સોદા કર નફા હોયગા.

૧ આંતર્યો. ૨ સારા શુણ ને સાદેબી એક દેહાણે મળે નહીં. ૩ તારું-તેવાની
ધમ્મા કરે. ૪ ફતરાએ મદોમાં રોટલો લેઈ નદી કિનારે પાણીમાં પોતાનું મતિબિંબ નેરું.
તેમાં સમો બીજો ફરિદ મ્હોમાં રોટલો લેઈને જતાં દેખાયો. તે ફતરાના મદોમાંથી રોટલો
લેવા જતાં પોતાના મદોમાંનો રોટલો પાણીમાં પડી ગયો. તે ગયો તે હપટથી બીજાનું
લેવા જતાં મદોમાંનો રોટલો જાય તે કહેવત થઈ. ૫ એક ધંધો માત્ર દોષ દો બીજો
માત્ર ધાય, ત્યારેજ આવડો ધંધો પાડવો.

સારી શ્રમ વાપર્યાનું પણ પુણ્ય છે.

આંગળી ચીંધ્યાનું પણ પુણ્ય છે.

હુશ્મનનું પણ હુંકૂ તાકતું નહીં.

માથું વાઢનારનું પણ હુંકૂ તાકતું નહીં.

ઢાહુરા—ચલ વેલવ સંપત્તિ ચલ, ચલ યૌવન ચલ દેહ;

ચલાચલી કે ખેત્રમે, લલાભલી કર લે. ૨૩૬

કરવત કાતર ને કુજન એ વેરી જૂદાં કરંત,

સોય મુહાગો સજન એ, લાંગ્યાંને સાધંત. ૨૩૭

૧૭૮. અતિશયમાં સાર નહીં. રંગનાં ફુંડાં ન હોય, ચટકાં હોય. ૧૦

રંગનાં ફુંડાં ન હોય, રંગનાં તો ચટકાં હોય.

અતિશયમાં સાર નહીં.

સખકું રસમે રાખીએ, અંત લીછએ નાહીં.

અતિ^૧ સર્વત્ર વર્જયેત્.

અતિશે વલોવેથી ઝેર નીકળે. અતિ તાણે તુટી જાય.

અતિ ધરપાથી ચંદન(શિતળ છે છતાં)માંથી આગ નીકળે.

અતિશે મથન કરવાથી ઝેર વરી આવે.

ઢાહુરા—અતિ ભલો નહિ ખોલવો, અતિ ભલી નહીં ચૂપ;

અતિ ભલો નહિ બરસવો, અતિ ભલી નહીં ધૂપ. ૨૩૮

અતિ ધણું ન તાણીએ, તાણે તુટી જાય;

તુટ્યા પછી જે સાંધીએ, ગાંઠ પડે વચમાંય. ૨૩૯

Double charging will break even a cannon.

Too much of a thing is good for nothing.

Excess in merriment is the mother of grief.

Every thing in excess is poison.

૧૭૯. ધખો મારીને પાઘડી બંધાવવી. મ્હોમાં કોળીઓ ને માથે ફુંબો. ૭

ધખો મારીને પાઘડી બંધાવવી. મ્હોમાં કોળીઓ, ને માથે ફુંબો.

હંગીને ઉસડવું. માથું કાપી ને પાઘડી બંધાવવી.

મારીને રોવા બેસવું. તમારો મારી રાટસો આપવો.

નાક વાહાડીને બોળામાં ટોપરાનો^૧ વાડકો આપવો.

He breaks his wife's head and then buys plaster for it.

૧૮૦. અજવાળી તોએ રાત. ૯

અજવાળી તોએ રાત.

છાશ મીઠી પણ કાંઈ દૂધ જેસી? ડાહાપણ તોએ ખાપડીનું.

કમાણી તે પણ સ્ત્રીની. ડાહું તોપણ પશુ.^૨

દોહરો—ગજ ગાદી પણ સાથરો, અજવાળી તોએ રાત;

ભાથી^૩ ભૂપ સરીખડો, આખર ભીલની જાત. ૨૪૦

બેડકણું—ગાંડું તોએ ગરાસિયું, ડાહું તોએ કુચ;^૪

ભુંડું તોએ ભગતડું,^૫ રૂડું તોએ પુંઝ.^૬

ભણેલ તોએ ભામિની, અજવાળી તોએ રાત,

ડાહો તોપણ દારૂડીઓ, અંતે જાત કુજાત.

શરદ પુતેમની શોભીતી, અજવાળી તોએ રાત,

ભણીગણી ડાહાપણ ભરી, આખર સ્ત્રીની જાત.

૧૮૧. દીઠે રસ્તે જવું ને દીઠે રસ્તે આવવું. ૮

દીઠે રસ્તે જવું ને દીઠે રસ્તે આવવું.

આડે રસ્તે જાય તે નક્કી ખતા ખાય.

અજણ્યું ક્ષણ વોહોરવું નહીં.

અજણ્યું ક્ષણ ખાતું નહીં.

અજણ્યા પાણીમાં ઉતરવું નહીં.

સીધે રસ્તે ચાલે તો કાક હાથ ઝાલે.

સીધી વાટ મૂઝી, લીધી આડી.

ભાગે ધરી કે બલજે ગાડી.

Never wade in unknown waters

૧૮૨. અજણ્યો ને આંધળો બરાબર. સો જોસી ને એક ડોસી. ૮

અજણ્યું ને આંધળું બરાબર.

સો જોસી, ને એક ડોસી.

અજણ્યો હાએ હા કહે.

અજણ્યો ઉતરાય.

સો હુંશીઆર ને એક વાકેફગાર.

બોમીઓ ભૂલો પડે નહીં.

અજણ્યાની બલા દૂર.

અજણ્યાને દોષ નહીં.

Ignorance has no light.

૧ ટોપરા સુધાંત અર્ધા નાળાએરની કાચલી અથવા કોચલા ટોપરાનો કાચલી વગરનો ભાગ તે અર્ધા નાળાએરનો “વાડકો.” ૨ પશુનો વિશ્વાસ ન ચાય. ૩ ખાપી=ખાણું બાણું બાળે તે. ૪ કુચ=કણખી. ૫ ભગતડું એટલે ભણેલો ને ભણે માખુસ તે બુંદ કડી ચાકે નહીં. ૬ રૂડું તોએ પુંઝ=પુંઝડું રૂખાણું દોષ, પણ પુંઝડું કોણ ભૂલે? બધા મેં સાચું જુએ.

૧૮૩. રાંકને મળ્યો રૂવો, તે વાવ ખોદાવું કે કુવો? ૧૨

રાંકને મળ્યો રૂવો, તે વાવ ખોદાવું કે કુવો?

અણુદીઠાનું દીઠું, તે માર મુળાને મીઠું.

અનાજ પારકું, પણ પેટ કાંઈ પારકું. આંધળાને ઉછેદીઈ મળ્યું.^૧

ભીખારીને છોકરે ભાત દીઠો.

ખાવામાં ન ભુએ તે વેહેલો ખાટલે સુએ.

દોહરા—મા દળતાં દળણું, બાપ ભરાવતા ઝાળા;^૨

તેના દીકરા રથમાં બેઠો એ વાત કાંઈ થોડી? ૨૪૧

ખાખર ખોદણુને ખડવદણુ, કહે બાંધ્યા ખદલા;^૩

કારડીઆ^૪ ઘોડે ચડ્યા, તે અવળી વાતો અદલા. ૨૪૨

બાપ ચડતા બાવળીએ, મા વીણતાં ડોડી;

તેના દીકરા ઘોડે ચડ્યા, એ વાત કાંઈ થોડી. ૨૪૩

સોરઠા—ખાવામાં કાદાળ, સામાનું સમજે નહીં,

એ અગનાતરો કાળ, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૨૪૪

ખીચડના ખાનાર, તેને મીઠાઈઓ ક્યાં મળે,

પણ સમજે નહીં ગમાર, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૨૪૫

બેડકણું—ભૂખની છોકરી ભયમાં^૫ પડી, તે રાજ^૬ ટળી ને ખીચડી જડી.

There is no pride equal to enriched beggar's.

૧૮૪. લાડી પાડી નીવડે વખાણુ. ૮

લાડી પાડી નીવડે (નીવડયે) વખાણુ.

અણુવીંધું મોતી નીવડયે વખાણુ.

ભર્યું નાળિયેર નીવડે તે ખરૂં. વહુ ને વાછડી નીવડયે વખાણુ.

ચાક ઉપર પીડો, તોલો ઉતરે કે તોલી.

કુભારનો નીંભાડો નીવડયે વખાણુ.

આ તુંબલીને માથે અડતાલીશ સંસ્કાર, છેડે ખખર.

દોહરો—લોહા લાકડ ચામડાં, પેહેલાં તે શાં વખાણુ?

વહુ, વછેરાં, છોકરાં, નિમડીઆં વખાણુ. ૨૪૬

૧ ઉછેદીઈ=ખીચાળ ગયું હોય તેનો માથ. ૨ માગી ખાવા માટે ખસે કપડાંની ઝાળી. ૩ ખદલા=જોડો. ૪ કારડીઆ=રજપુતોમાં હાકડી નાત. ૫ ભય=ત્રેસવ-પુષ્કળ. ૬ રાજ=નરના લોહને ઘાસમાં રાંધેલી રાજડી કહે છે.

Praise a fair day at night.
Judge not of men or things at first sight.
The proof of the pudding lies in eating.

૧૮૫. અતિશે લાડથી છોકરાં બગડે. મોડે ચઢાવ્યું છોકરું
મોમાં મુતરે. ૧૧

અતિશે લાડથી છોકરાં બગડે. લાડકાં છોકરાં ગાંડીઆં.
જોટાં લાડથી છોકરાં બગડે.
સોનાની કટારી કેડમાં બંધાય, પેટમાં ન ખોસાય.
છોકરાંનો વાંક આવે ત્યારે ઠરક કહાડવો, રોશે તો મોતી નહીં ખરે.
જણી જણ્યું, પણ વણી જણ્યું નહીં. દૂધ ને ડાંગ બન્ને રાખવાં.
લુખાં લાડ ને જોતીએ ખાડ. મોડે ચઢાવ્યું છોકરું મોમાં મુતરે.
ખવરાવવો છોકરાંને સોનાનો કાળીઓ, પણ મોડે ચઢાવવાં નહીં.
કાને કાટે દેખું નહીં, ને લાડનું તો લેખું નહીં.

Nurture goes beyond nature.

Birth in good family is good, but breeding is better.

૧૮૬. અન્ન તેવા ઓડકાર. ૫

આહાર તેવા ઓડકાર. દેવનાના છોકરા કાયલા, અને છોકરી રાખોડી.
દીવો અંધાઈ ખાય, તેનું છોકરું કાજળ.
અન્ન તેવું મન અને પાણી તેવી વાણી.

દોહરો—અંખ ફળે પરિવારસુ, મહુ ફળે પત જોઈ;
તાકારસ બેકા'પીઓ, વાંઘે અક્કલ કહાંસે દોઈ.^૧ ૨૪૭

૧૮૭. અન્ન, વસ્ત્ર ને આખરૂં એ ત્રણની તાણ. ૧૯

(કંગાલ સ્થિતિનું વર્ણન.)

અન્ન, વસ્ત્ર ને આખરૂં એ ત્રણની તાણ.
અન્નને ને દાંતને વેર. ચુલા પાણીઆરા વચ્ચે લેન લેવાય.
અદાર ગાડાં બૂખ. ઘરમાં આડી શેરીની (ધૂળ) ઉડે છે.
ઘરમાં ચોવીસ હાથનો વાંસ ફરે છે. ઘરમાં દીકરુંથી મળે નહીં.
હનુમાન હડીઓ કહાડે, ને ભૂત ભુસકા મારે છે.

૧ આંખો ફળે છે ત્યારે પાંદડાં દેખ છે, ને મહુડો ફળે છે ત્યારે પાંદડાં ખરી જાય છે, ને મહુડાં ખરી છે. એનાં કાડનાં ફળનો દાદ પીનાલમાં અક્કલ નહીં.

દહાડે ધણી દેખે નહીં કાંઈ, તો રાત્રે ચોર શું દેખે ?^૧
 લાપડો શું રજે કે રાંડ દળે ? લાપડો શું લાવે કે રાંડ આટકે ?
 ધરમાં હાંધાં કુસ્તી^૨ કરે છે. તેના ધરમાં ઘંટીને અપવાસ પડે છે.
 એ તો કડકળંગાલી છે. ત્યાં તો માંખીઓ આટકે આવે છે.
 મારવાડની માંખી.^૩ એ તલમાં તેલ નથી.
 ચારે ખુણે ચાર અગિયારસ અને વચ્ચે જન્માષ્ટમી રાસડા લે.
 ઝુંપડામાં રહેનારને ઝુમણું^૪ કેવું ?

He lives from hand to mouth.

૧૮૮. અર્ધ વસાનું માનવી, વીશ વસાનું હુગડું. ૩

અર્ધ વસાનું માનવી, વીશ વસાનું હુગડું.
 એક તુર આદમી, હજાર તુર કપડા; લાખ તુર જેવર, કરોડ તુર નખરા.^૫
 લીંધું ધુંધું આંગણું, ને પહેરી ચોઢી નાર (શામે).

Fine feathers make fine birds.

૧૮૯. જ્યારે આવે પ્રેમની રોડી, ત્યારે નહીં પ્રભાત કે ગોડી. ૫

જ્યારે આવે પ્રેમની રોડી,^૬ ત્યારે નહીં પ્રભાત^૭ કે ગોડી.
 ગાં-રાંડ ઘેલી, ન જુએ તડકા કે હેલી.^૮
 ઊઠ્યા દેવ ને ન ગણ્યું ચોમાસું.
 મનમાં હુલાસ આવે ત્યારે શુદ્ધન કે મુહૂર્ત બેવું નહીં.
 ઊલટ આઈ દોડી, તો કયા મલાર કયા ગોડી ?

૧૯૦. ન રહ્યા ધરના કે ન રહ્યા ઘાટના. ૧૧

ખોળડી બેચ ચૂટી. ન રહ્યા ધરના કે ન રહ્યા ઘાટના.
 ન રહ્યા આ તડના કે ન રહ્યા પેલા તડના.

૧ મીઠીઓ ને વાધલો બે બાઈ હતા. મીઠીઓ ધરમાં સુતો હતો તે બાલ્યો:-
 “બાઈ, ચોરે ખાતર પાશું.” ત્યારે વાધલો બહાર સુતો હતો તેણે જવાબ આપ્યો:-“તારા
 ઉપર હાથ ફેરવી રહે, એટલે મારા ઉપર હાથ ફેરવવા મોકલજે.” એટલે કશું જવાનો ભય
 નથી. ૨ કાલાં તેથી ખડખડે. ૩ મારવાડમાં દુકાળ વધારે પડે છે તેથી ત્યાંના લોકો
 શુન્દરાતમાં ઊતરી આવે છે, અનાજના કડાકા હોવાથી અનાજ મળે ત્યારે તેઓ બહુ
 ખાય છે તેવા લોકોને “મારવાડની માંખી” કહે છે. ૪ ઝુમણું=રોનાનો એક ભતનો
 દાખોનો, તે ડોકમાં પેહેરાય છે. ૫ નખરા=નીમક અંગતું. ૬ રોડી=ઊલટ. ૭ પ્રભાત
 અને ગોડી રાગનાં નામ છે. ૮ હેલી=વરસાદનાં આપઠાં એકપર એક આવતાં ભય તે.

વંઠયું^૧ દૂધ ઉકરડે નંખાય.

હગાણું નહીં ને ઘર રખાણું નહીં.^૨

વર્ણાશ્રમથી વંઠ્યો તો એકે અપનો ન રહ્યો.

ખોટો ત્યાગ તે પંડતું ને માળાપતું બગાડયું.

ઘોળીનો કુતરો નહીં ધરનો કે ઘાટનો.

ગદ્દાપણું ને બ્રહ્મચર્યપણું બેએ જાય.

દોહરો—તુલસી આ સંસારમેં, સયોં ન એકે કામ;

દુઝામેં દોનું ગયે, માયા મીલી ન રામ. ૨૪૮

બાવા મોહે જમ્મશ, લે બાવી નહીં પરણીશ,

બાવો થઈ બાવી વરે, તે બે બગડે બાવીશ. ૨૪૯

He is nowhere

૧ વંઠયું=બગડેલું. એ દૂધ કરા કામમાં આવે નહીં.

૨ એક સુધારે પલંગ બનાવ્યો. તેના ચાર પાયા ઉપર પુતળી કરી, અને તે પુતળીઓનાં માથાં ઉપર પલંગની છત્રી કરી. પુતળીઓના પેટમાં એવી રીતનું યંત્ર કામ તેણે ગોઠવ્યું કે, રાતના પહેલા પોહોરના ચમન કંધ્યાણુ, ભુપાલો કંધ્યાણુ અને બીહાગ રાગના સુર યાય; મંથ રાત્રે તાટ, શંકરો, ખટ વગેરેના સુર યાય; પાછડી રાતના હિંદોલ, સોહીબી, કાલિંગડો વગેરે સુર યાય, ને સવાર થતામાં ભેરવ, ભેરવી, સિંધુ, ભેગ, આશા, બીજાસના સુર યાય. આવો સુંદર પલંગ રાત્રેને તેણે બેટ કર્યો. રાત્રે તે ઉપર રાત્રે સુતા તો આનન્દ આવ્યો, અને સુધારની અદ્ભુત કારીગરી માટે ધન્યવાદ આપી હૃદયએક રૂપીઆની પેદારાનું એક ગામ બક્ષીસ આપ્યું.

સુધારની આવી ચડતી દશા જોઈને દરજીથી તે રાત્રેન થયું નહી. એટલે દરજીએ દેશમી કપડાનાં, મખમલનાં, કીનખાબનાં હુગડાં ફંગોળેંટી લાવી, તેના તંબુ રામિયાણા બનાવ્યા; કનાતોને જરીની ઝાલર તથા તેમાં ખંડ પાડીને વેલ, ઝાડ હુગડાનાં સીવીને વજગાવ્યાં. કામ આખી નાતે કર્યું ત્યારે વરસ દહારે પુરું થયું. રાત્રેને બેટ કરવા સાડ તંબુ, રામિયાણા, કનાતો, અંદરની બીજાત બધું દરબારગઢમાં તેઓએ ઉર્ણું કર્યું. રાત્રેને તે જાહેર થતાં લેવા આવ્યા. જોઈને હુગડાં બહુ બારી કીમતનાં વાપરેલાં, કારીગરી પાત્ર ઉત્તમ પ્રકારની જોઈ રાત્રેન ખુશ થયા. દરજીએ તે બધું રાત્રેને બેટ કર્યું. રાત્રે ખુશ થઈને દરજીને કહે છે કે, તમે મારો તે આપું. તેથી દરજીએ માગ્યું કે, “સુધારે બનાવેલા પલંગ ઉપર બેસી અમારે હગડું છે.” રાત્રે વચનથી બંધાયેલા તેથી પલંગ મંગાવીને એક જુદા વંશમાં મૂકાવ્યો. દરજીમાંથી કેટલાક પલંગપર બેસી હમવાના છે, એ વાતની સુધારને ખબર પડતાં સુધારની નાત એકી કરી. તેઓ વિચારતા બેસ કે આપણું અપમાન દરજીએ બહુ કર્યું, હવે શું કરવું? ત્યારે નાતે કરાવ કર્યો કે દરજીનાં પર સજાગવે. સુધારના પંદરમાં પંદરેલાં છાત્રીઓના પોટલા બાંધી પુરુષ તથા સ્ત્રીઓએ દરજીના ધર પાછળ ટાંગેલી કરી સજાગાવ્યાં. તે જોઈ દરજીની સ્ત્રીઓ કમગાટ કરતી દરબારમાં આવી. દરજી હમતા બેઠેલા તે અધુરું મૂડી દોડ્યા, ત્યાં કેટલાક ધર સજાગેલાં તે શખી રામ્યાં નહીં. તેથી કહેવત થઈ કે, “હગાણું નહીં ને ઘર રખાણું નહીં.”

૧૯૧. બહુ કુલે તે કરમાવા. ૬

બહુ કુલે તે કરમાવા. બહુ જોડે તે મરવાને.

સન્નિપાતમાં તેજ દેખાય, તે મરણનો ધસારો.

દીવો ઘેર જવાનો થાય ત્યારે વધારે તેજ કરે.

બહુ ચટ્ટયા તે પડવાને. કુલને ઘોડે ચડે તે આખર પડે.

Pride never leaves his master till he gets a fall

૧૯૨. પ્રભુ પાધરા તો વેરી આંધળા. ૧૪

પ્રભુ પાધરા^૧ તો વેરી આંધળા.

ભાગ્યશાળીને જંગલમાં મંગલ. નિર્ભાગીને વસ્તીમાં કડાકા.^૨

જેને રામ રાખે તેને કાણુ આખે.

ખુદા મહેરબાન, તો ગદ્દા પેહેલવાન.

મીઠા હે રખ, તો જખ મારે સખ.

અદલા ચાર હે, તો બેડા પાર હે.

પરમેશ્વરને ખાજે બેઠો, તેનો કોઈ વાળ વાંકો કરે નહીં.

છસકું રાખે સાંધ્યાં, માર શકે ન કોઈ.

છસકું બેસી અણા, ઉસકું ક્યા કર શકે બણા ?

જેને સહાય દિનાનાય, તેથી કાણુ ભીડે બાય ?

ભાગ્યશાળીને ભૂત રજે, અકર્મીને સ્ત્રી રજે.

દોહરા—પ્રભુ હોય પાધરા, તો શરૂથી શું થાય ?

પત્યરા ફેંકે પાપી, પણ કુલ થઈ ફેલાય. ૨૫૦

કરે કષ્ટમાં નાખવા, દુરિજન કોટી ઉપાય.

પણ પરમેશ્વર પાંશરો, વાળ ન વાંકો થાય. ૨૫૧

Whom God will help, none can hinder.

Fortune often raises a man more than merits.

Give a man luck and fling him into the sea.

૧૯૩. અસીજવાન નર ભવેત સાધુ, કુરૂપ નારી પતિવ્રતા. ૯

અસીજવાન નર ભવેત સાધુ, કુરૂપ નારી પતિવ્રતા.

બુદ્ધા બેગી સહેજે જતિ. આંધળું દળે કે ગાય.

ગમા લીલા થયા એટલે બંદા નેકબાપ.

૧ પ્રભુ પાધરાને બદલે દિવસ પાધરા પણ ચાલે છે. ૨ કડાકા=અપવાસ.

ન મળી નારી એટલે સહેજે બાવા થઈ ચાલી. જુદા નારી પતિવ્રતા.
જે થાય માવડીયું, તેને ન મળે કાવડીયું.^૧
ઢીલા એટલા વીલા.^૨

૧૯૪. ભયો ચરમાંથી દાણો ચાંપી જોવાય. ૪

ભયો ચરમાંથી દાણો ચાંપી જોવાય.

થેડા ઉપરથી બધાની પરીક્ષા. અંગુઠા પ્રમાણે રાવણ.
કાકા દીઠે કુટુંબ દીઠું, ને મામા દીઠે મોસાળ દીઠું.

By a handful the whole sack may be known.
A whole may be judged by a part.

૧૯૫. આકૃતિર્ગુણાન્ કથયતિ. ૫

આકૃતિર્ગુણાન્ કથયતિ. અંચલની આંખ કહી દે.

જે નર રૂપે આગળા, તે નર નગુણા ન હોય.

પાણી રૂંવાડીમાં ઝળક્યા વગર રહે નહીં. ઝોની શિક્ષણ કહી દે છે.

Countenance is the index of mind.

In the forehead and the eye,

The lectures of the mind lie.

૧૯૬. લાકડાની તલવારે ખાવું. ૧૦

(કામ કાંઈ કરવું નહીં ને શીશિયારી મારવી તે વિષે)

લાકડાની તલવારે ખાવું. કામ કાંઈ કરવું નહીં ને મોતીએ ચોક્ક પુરવા.

આખુનછ લાકડા તોડશે તો કહે વો કાફરકા કામ;

આખુનછ ખીચડી ખાસો ? તો કહે બિરિમદ્લાહ.

સવાલ-કમાડ ખુંકે કાણ ? જવાબ-વહુ બિચારાં.

સવાલ-શું ખાય ? જવાબ-તો કહે, ત્રણ તગારાં, કામ કરવાને ના
બિચારાં, શેખાઈ કરવા “હા” બિચારાં.

ખાવા પીવામાં નહીં વાણ, કામ કરવામાં કંઈ પ્રાણ.

વાઢી આંગળી ઉપર સુતરે નહીં તેવો છે.

છમે બળીએ ને કામે ગળીએ.^૩

૧ કાવડીયું=એક પૈસો, ત્રણ પાણ. આગળ ત્રાંબાના પૈસા ઉપર કાવડ કે ત્રાંબા
નાની છાપ પડતી હતી તેથી કાઠિયાવાડમાં તે પૈસાને કાવડીયું કહેવાની આદ્ય પદી છે
તે આજ પણ છે. ૨ વીલા=રૂંધાણું કે પાયા ચમત્તા. ૩ ગળીએ બળદ રેને દોઢે
ત્યારે બેસી નય.

દોહરા—લૈયનકે તો લૈયાછ, ફાજનકે સરદાર;
લડનેમે સટરપટર, પગારકું તૈયાર. ૨૫૨

કામ પર તો છવ નહીં, અન્ન ખૂળ ભાવે,
બિની બિની ખીચડી, ઉંચ ધરાધર આવે. ૨૫૩

બેડકણું—કુવા વસમા, ખેતર વસમા, વસમી ખેડવી વાડી;
ધરમાં ખેઠા સૌ ખેલે, પણ સલામાં ન બિધડે બાડી.^૧

૧૬૭. ધાંચીનો બળદ આખો દહાડો ફર્યો, પણ ઠેરનો ઠેર. ૨૧

એક ખે ને એકે નહીં. સાંગો બોડકું કરી આવ્યો.

ધાંચીનો બળદ આખો દહાડો ફર્યો પણ ઠેરનો ઠેર.

કાકા માંજા^૨ તો ક્રુષ રાંજાં.

આખી રાત દળી દળીને ઢાંકણીમાં ઉધરાવ્યું.^૩

કાંતું પીજ્યું રતું ર. આડાઅવળા ને આશીર્વાદ.

રળીઆ ગઢવી ક્યાં ગયા હતા? તો કહે ઘેરના ઘેર, ને ભરડકા ભેર,

ખે મહિના ગામ જઈ આવ્યા, તો ઘેર પચાસ પરાણા આવ્યા.^૪

આખી રાત રોષ, ને એક ડોસી મુઠ.

હરીલાઇ વડોદર. હીરો ઘોઘે જઈ આવ્યો,

સાસુ મૂવાં, ને વહુએ જણ્યું, ધરમાં ત્રણનાં ત્રણ.

ગામ જઈ આવ્યા, મુંડાવી આવ્યા અથવા મુંડ કરી આવ્યા.^૫

ખાતરીલાઇ ખાડમાં તે ખાડમાં. ઘોઈ હથેળીમાં ધુળ ભરી.

લીંબડે ચડ્યા, પીપળે ચડ્યા, પણ ઠેરના ઠેર.

શેઠ ક્યાં, તો કહે જ્યાં ને ત્યાં.

કંથડો એડી^૬ શીખીઓ જેમા લા નહીં કે સા.

કાકા ક્યાં તો કહે ઠેરના ઠેર.^૭

મેહેનત બરખાદ, ગુનાહ લાજમ. વેહેલા ઉઠ્યા ને ભૂલા પડ્યા.

બેડકણું—ખરા ચહડાવી ખાસડાં પહેર્યાં, બચી ચહડાવી બાંહે;

આમ તેમ ફરીને, આવ્યા ધરની માંહે.

Like a mill horse, that goes much but performs
no journey.

૧ બાડી=નડુ ડાચું. ૨ માંજા=પરખ્યા, ધર માંજ્યું. ૩ ઉધરાવ્યું=એકઠું કર્યું.

૪ ક્યાંય નોતા ગયા. ૫ કાંઈ કામ ન થયું હોય ત્યારે. ૬ એડી-એલું, લા-સ્વાદ, સા-ગંધ. ૭ એટલે પંચ કપાણે નહીં ને ઠેરના ઠેર.

૧૯૮. બળતામાંથી નીકળ્યું તે લાલ. ૯

બળતામાંથી નીકળ્યું તે લાલ.

ભાગતા ભૂતના વાળ પણ સારા. મૂઠ પાડી તે લાલમાં લેખું.

જતાં ધન દેખીએ, તો આધા લીજે બાંટ.

દળતાં ફાક્યું તે લાલ. બળતામાંથી શુક્યું તે લાલ.

આગ લગતે ઝુંપડે, જે નીકળ્યું તે લાલ.

લાગે ચેરી મોંઘી નહીં.

મરતાં રહ્યું તે ધરડું ને ખાતાં રહ્યું તે ખીજ.

Something is better than nothing.

Better a bare foot than no foot at all.

૧૯૯. પાણી પહેલાં મોળાં ઉતારવાં. ૧૭

પાણી પહેલાં મોળાં ઉતારવાં. પ્રાથમીનો વળ છેડે.

ધર્મ જેતમેં, બચ્ચા પેટમેં ને વસંત પાંચમનાં લગ્ન લીધાં.

આગળથી કુલાઈ વળતું નહીં. પરજ્યા પહેલાં અધરણી.

મૂળમાં માટી નહીં ને સાસરે સંદેશો. મુઆ પેહેલાં પોક.

વિવાહ પહેલાં માંડવો. દાઢી પહેલાં દીકરી.

લેસ લાબ્યા પેહેલાં ખુટા જોડવો. દાન આપ્યા પેહેલાં સ્વરિત.

જન્મ્યા કે મુઆ પેહેલું સુતક. વડા પેહેલાં તેલ.

દરદ પેહેલાં પીડા. પૂછ્યા પેહેલાં જવાબ.

લેસ ભાગોળે, ને ઘેર છાશ છાકમછોળ.

ગામમાં પેસવાના સાંસા, ને પટેલને ઘેર લિનાં પાણી.

૨૦૦. કહું તો મા મારી જાય, ના કહું તો બાપ કુત્તા ખાય. ૧૪

(મુડી વચ્ચે સોપારી.)

કહું તો મા મારી જાય, ના કહું તો બાપ કુત્તા ખાય.

એક તરફ અર્ધવનાં તીર, એક તરફ જાડી ગંબીર.

એક તરફ કુવો ને ખીજ તરફ અવાડો.

મુડી વચ્ચે સોપારી. મદંગને બન્ને બાબુ માર.

એક તરફ કુવો ને ખીજ તરફ ધરો.

જે ધારે ખડગ. મળે ગાંડ ને મ્હોડે હુચો.

દાસીનું કસવ જતાં વેહેરે, ને આવતાં વેહેરે.

સાથે છાંદર ગળી, મૂકે તો આંધળો થાય, ને ગળે તો મરી જાય.
આગળ સાપ ને પાછળ વાઘ. બે પાંતીનું દુઃખ.

દોહરા—ધાન સાથે ગ્રીતડી, દો પાંતીકા દુઃખ;
 ખીજ્યા કાટે પાંઉકું, રીઝ્યા ચાટે મુખ; ૨૫૪
 દેવતામાં બે દુઃખ છે, અનુભવે પરખાય;
 જગતો બાળે અંગને, કરતાં દાગ દર્શનય. ૨૫૫

Between the hammer and the anvil.

૨૦૧. રોગી વેઘ શા કામનો ? ૩

રોગી વેઘ શા કામનો ? બીખ માગી ભોગ ભોગવવા, તે દાટવા જેવા.
દોહરો—જોગી ભોગી વેઘ રોગી, શુરા મુકે ધા;^૧
 ધાતરવાદી બીખ માગે, એ ચાર મોળા ધા. ૨૫૬

Though the physician of others, yet thyself is full of sores.

૨૦૨. મહેતાજી મારે નહીં ને લણાવે નહીં. ૧૦

મહેતાજી મારે નહીં ને લણાવે નહીં.
યાપડ યાપડ લાણાં, ચોર માથે છાણા.
આપલ બોપલ ક્યેં છોકરાં ઉછરે નહીં.
દોરાધાગા ક્યેં છોકરાં ઉછરે નહીં.
દોરા ધાગા ક્યેં છોકરાં થતાં હોય, તો ગૃહસ્થાશ્રમ કોઈ માંડે નહીં.
પટેલીઆનું પંચ.^૨

પાપડીઆ વીર રીઝશે નહીં અને ખીજશે નહીં.^૩

દોહરા—રીઝે કણુ ન હસ્ત ગ્રહે, ખીજે ગ્રહે ન દેશ;
 જયસે પીયુ ધર રહે, વયસે ગયે પરદેશ. ૨૫૭
 વાયડ થઈ વાતો કરે, નહીં કળ વકળ;
 મ્હોં મન કોઈ આપે નહીં, જખ મારે જેમલ. ૨૫૮
 ચોરે જઈ ચોવટ કરે, દે દોરડીને વળ,
 સાંઝે દેખીને બળે, જખ મારે જેમલ. ૨૫૯

૧ કહેવાય “શુરો” ને નાસી જતાં ધા વાગે તે પુંઠમાં વાગે માટે ખરો શુરો નહીં.
ધાતરવાદી—શ્રીમીઆગર. ૨ કોઈ વાતનો છેલો આવે નહીં. ૩ પાપડીઆ પીર છે તે
રીઝે તો ખસ(ચુનલ્લી) થાય ને ખીજે તો તાવ આવે; માટે લોકો પાપડીઆ પીર નહીં
નમે ખરા પણ નમીને માગે કે “પાપડીઆ પીર રીઝશે નહીં ને ખીજશે નહીં.”

૨૦૩. સમયને માન છે, પુરૂષને નથી. ૭

સમયને માન છે, પુરૂષને નથી. ગાદીને માન છે, ગાદીને સલામ.
આવતો દિવસ ઓળખવો.^૧ જાત ને જુહાર.

ઢાહુરા—સમે સમે બલવાન હે, નહીં પુરૂષ બલવાન;
કાળે ગોપી કુંટીયું, એ અર્જુન એ બાણ. ૨૬૦
નર નરકે પાસ આવત નહીં, આવત દિનકે પાસ;
વો દિન કયું ખીસારીએ, કહેત બિહારીદાસ. ૨૬૧

જોડકણું—કયા કરે કીસ્મતકી આત, મુરઘી બંકે મારે લાત;
પહાણા ફારસી બેચે તેલ, દેખો એ કિસ્મતકા ખેલ.

Man is the creature of circumstances.

૨૦૪. આમે ત્યારે એટલું ને ધાંયજો જમે કેટલું? ૧૮

(અડસઠ ભેગું બડસઠ)

આમે ત્યારે એટલું ને ધાંયજો જમે કેટલું?^૧
ખજુરાનો એક પગ લાગ્યો તોએ શું, ને સાને તોએ શું?
લાખ ત્યારે સવા લાખ. લાખનું દીવાળું, ત્યારે ચોળાનું શું વાળું?^૨
નવાણું ત્યારે પુરા સો. ગાડા ઉપર ગાંસડી, લાદી ઉપર પુજો.
સાપના (મંત્ર) ભેગા વીંછીના પણુ લણુવા. પેટ વરામાં પુણ્ય વરો.
ધા ભેગો ધસરકો, ને લીંટી ભેગો ધસરકો.
સો ત્યારે પચાસ. ચહડ દીવાડા કાંધપર, સો તેમ પચાસ.
સો મણુ કુંડનું યશે, ત્યારે અર્ધશેર આકુનું પણુ યશે.
પાંચના ગોવાળ ત્યારે પચાસનાએ ગોવાળ.
ભરતીએ ગાડે મુપડાનો ભાર સો જણાય.
ભેગા ભેગો ધાણુવો યર્ધ જાય. અડસઠ ભેગું બડસઠ.
બહુ દુઃખીઆને દુઃખ નહી, ને બહુ રણીઆને રણુ નહીં.

૧ એટલે નરમાસથી વરવી કોઇનું સાંઢે કરું. ૨ એ સંબંધી મૂળ વાત એમ છે કે—સાસુ વદુ બન્ને અરાખ ચાલનાં દોવાથી પોતાનાં પ્રેમપાત્રોને જમાવવા વિચાર વધે ત્યારે સાસુ કહે છે, “જોડો વદુ લીપો” (એટલે અગ્રેષ્ટ કરો.) જમાવવામાં બે ગ્રામણ ને એક બીપો; ત્યારે વદુ કહે છે કે “આમે ત્યારે એટલું, તો ધાંયજો જમે કેટલું?” સાસુ સમજ્યાં. સાસુનો રાખેડો બીપો અને વદુનો રાખેડો ધાંયજો બન્ને જમ્યા, ગ્રામણને બદલે. ૩ વાણુસાંનનું જોજન.

છડીઆ પાછળ છોકરું.^૧

રા, ઘા,^૨ ને રીડીઓ^૩ બધું બેગું.

૨૦૫. ભૂખી નોતરી ને કાખમાં ભાણું. ૭

ભૂખી નોતરી ને કાખમાં ભાણું. આટા તોલ કે ઠીકરી જલતી હે.

મીની મીની દૂધ પીશો? તો કહે સસણી રહી છું.

મહારાજ જમશો, કહે શી વાર? તો કહે તારી વારે મારી વાર.

શેખમીઆં શિરાવશો? તો કહે સાનક બગલમાં છે.

ડાશી ડાશી નાતરે જશો? તો કહે રંટીઓ ઊલાળાને જ બેઠી છું!

ઢોલુરો—મેમાન, માગણુ ને મહિપતિ, ચોથી ધરની નાર;

એ આખ્યા વિણુ ખસે નહીં, કહે લાવને લાવ. ૨૬૨

૨૦૬. વાધરી સાડું લેંસ મારવી. ૪

વાધરી સાડું લેંસ મારવી. વડ ભાગી ઊટીપણું કરવું.

ખીલા માટે ભીંત પાડવી. આગ લગાડી તાપણી કરવી.

To bring nine pence to nothing.

૨૦૭. આટો વેચી ગાજર ખાવાં. ૬

આટો વેચી ગાજર ખાવાં. ઝાંઝર વેચી શેઠાણી કહેવરાવવું.

કુંકણુ વેચીને કાપી કહેવરાવવું.

ટકા આપીને મેહેતા કહેવરાવવું.^૪

ઢાળીનો વર હોંસીલો, ને માથે પીછાં (છાગામાં) ખોસેલો.^૫

૨૦૮. ગઈ ગુજરી સંભારવી નહીં. ૫

ગઈ ગુજરી સંભારવી નહીં. ગઈ તિથિ બેપી પણુ વાંચે નહીં.

ગુજર ગઈ ગુજરાન, કયા ઝુંપડી કયા મેદાન?

આજની ધડી ને કાલનો દહાડો. (સંભારવું જ નહીં.)

૧ ગાડામાં બાકું એક છડીઆનું કચું હોય ને પાછળ છોકરું મક્ત બેસે.
૨ ઘા=કાઠને મારવું. ૩ રીડીઓ=ચૂમ. ૪ “ટકા લે ને મેહેતો કહે.” મેહેતો એટલે
સરકારી કે દરબારી અધિકારી. મેહેતો કહીને સાથેનો માણસ બોલાવે, તો જે ગામમાં નવ
ત્યાં લોકો માન આપે, અને ઊતારા, સીધાંની સારી રીતે ખરદાશ થાય તેમાં પૈસાનું ખરચ
લાગે નહીં, તેથી આગળના વખતમાં મેહેતો કહેવરાવવા સાડું સેહેજ ખરચ કરીને મેહેતો
કહેવરાવતા તેથી આ કહેવત યથા છે. ૫ વર ઓળખવા સાડું.

દોહરો—સુખકા દિન ખહી જાત હે, દુઃખકા દિન ખહી જાત;

ગયે દિવસ સો સ્વખવત, લાસત હે એહી ભાત. ૨૬૩

Say no more of what has passed.

Done is done, it cannot be undone.

Let bygones, be bygones.

૨૦૬. આદાની સુંઠ થઈ ગઈ છે. ૪

(માણસ ફીકર કે દુઃખથી સુકાઈ ગયું હોય તે સંબંધમાં.)

આદાની સુંઠ થઈ ગઈ છે. મીઝાં સુકાઈને સાલ થઈ ગયા છે.

હાડયામડી વચ્ચે છેડું લાગી ગયું છે. હાડકાનો માળો થઈ ગયો છે.

૨૧૦. આવી ભરાણા ભાઈ આવી ભરાણા. ૮

આવી ભરાણા ભાઈ આવી ભરાણા. આન ફસે ભાઈ આન ફસે.

નવડે પાંચડે પંચાણું, હેડે આબ્યા તે કંચાણું.^૧

હવે લાકડું લાગે ચણું છે. લોંકડી ખપેડે પડી છે.^૨

ચું કરો કે ચાં કરો, હવે તોલમાં આબ્યા છો.

હાથ હેઠ આબ્યા પછી, ઊંચુંનીચું થવાય નહોં.

ધામાં આબ્યા પછી લાંબુંદુંકું થાય નહોં.

૨૧૧. રેતીમાં નાવ ચલાવવું. ૧૦

એ તો રેતીમાં નાવ ચલાવે છે.

આની પાધડી એને માથે, એની પાધડી આને માથે.

ગાયના ભેંસ હેઠ અને ભેંસના ખટરી હેઠ. ગાંડે મીડિ ચલાવવું.

આકાડોકાનો માંડવો રચવો, અથવા આકાડોકાની ગાણી દાંકવી.^૩

મેઝે દાંકવું. એ તો હલસાણી છે.

કુછનું પલ્લું મારીને, તે મારીનું પલ્લું કુછને.

પુંછ વગર પેહેડી માંડવી. પોલે પાને વેપાર.

Borrowing Peter to pay Paul.

૨૧૨. પીરની માનતા મુજવર વધારે. ૪

પીરની માનતા મુજવર વધારે. દેવનું માહાત્મ્ય પુનરૂરી વધારે.

૧ કંઈ દબાણમાં આવવું. ૨ એટલે એવી સપાટ છે કે નાસી છુટાય તેવું નથી.
૩ આકાડોકા એટલે ત્વરના સાંકાની ઘણ કતારીને આંદોના ગર્જના કદા કરીને છાવની સળગાવો ખોણી તેને માંડવો કરવો કે માડી કરવી.

શેઠની આખર ગુમાસ્તા વધારે. માળાપની આખર દીકરા વધારે.

The leader's glory is magnified by his followers.

૨૧૩. દેશ ચાકરી ને પરદેશ ભીખ. ૧૨

દેશ ચાકરી ને પરદેશ ભીખ.

(દુઃખ હોય ત્યારે) ઘર મૂક્યાં ને દુઃખ વીસર્યાં.

જ્યાં રોજગાર ત્યાં ઘરબાર. જ્યાં રોજ ત્યાં ઘર.

ગાંજે ત્યાં ગરાસ. રોજગાર વગર ઘર ખાવા ધાય.

જ્યાં કમાણી, તે દેશ આપણો. ઘર ખરે ખપોરે મૂક્યું છે.

ખભે કાઢ્યો, ને દેશ મોકલ્યો.

દોહરા—ગોડા પૂછે ગોડીઆ, કીયો ભલેરો દેશ;

સંપત્ત હોય તો ઘર ભલાં, નીકર ભલો પરદેશ. ૨૬૪

કવી, કેણુ, ને સિદ્ધ કળા, અતિ ચોડા^૧ અભ્યાસ;

એતા જાય પરદેશમાં, જ્યાં ગાંજે ત્યાં ગરાસ. ૨૬૫

કરીએ જઈ નિવાસ જ્યાં પૈસાની પેદાશ;

જંગલમાં મંગલ કરે, પૈસો જેની પાસ. ૨૬૬

૨૧૪. આંખમાં કમળો તે જગત આંખું પીળું દેખે. ૮

(આપ તેવું જગ વિષે.)

આંખમાં કમળો તે જગત આંખું પીળું દેખે.

આપ તેવું જગ. મન ઉદાસ તેને જગત ઉદાસ લાસે.

ચોર બધાને ચોર દેખે. જાતે ચોર તે સગાભાઈનો વિશ્વાસ કરે નહીં.

પોતે ચોર તે બધાંને ચોર જાણે.

પોતે હોય તેવા સામાને ધારે. ગાંડાને મન દુનિયા ગાંડી.

To jaundiced eye, every thing appears yellow.

You measure every man by your own standard.

૨૧૫. આપ ભલા તો જગ ભલા. ૮

આપ ભલા તો જગ ભલા. રૂડાં માણસ બધું રૂડું કરી દેખાડે.

આપણે વેંત નમીએ તો સામો હાથ નમે.

રાખપત તો રખાપત. તું મુજકું તો મેં તુજકું. નમતાને સૌ નમે.

માન આપીએ તો માન પામીએ. ઘરનો રોટલો બહાર ખાવો છે.^૨

૧ ચોડા=અહોળો. ૨ આપણે ઘર મેમાન આવે ત્યારે રોટલો કે માન આપીએ તોજ બહાર જઈએ ત્યારે માન કે રોટલો આપણને મળે એ ભાવાર્થ છે.

As you salute, you will be saluted.

Love begets love. Good mind, good find.

૨૧૬. મુઆ પછવાડે માલ, ગોલણુ મર ગાડાં ભરે. ૬

મુઆ પછવાડે માલ, ગોલણુ મર^૧ ગાડાં ભરે.

મુઆ પછી ભલે ભીંત થાય. મરનારને હંથકી જનારની ફીકર નહીં.

આંખ મીચાણી એટલે જગનો નાશ. આંખ મીચાણી, કે નગરી લુટાણી.

સોરઠો—અધ છુડી^૨ અધ વાલ, જીભાં^૩ કાઢને અપાય નહીં;

મુઆ પછવાડે માલ, ગોલણુ મર ગાડાં ભરે. ૨૧૭

After me will come the Deluge

૨૧૭. પૈસા ધીરીને માગે તે દુશ્મન. ૬

પૈસા ધીરીને માગે તે દુશ્મન.

ધીરીને માગે તેની અક્કલ જાય આધે. જર કરાવે વેર.

ધનકા ધન ગયા, ઓર દોસ્તકા દોસ્ત ગયા.

મોજ શોખ ક્યારે ? તો ધીરનાર મળે ત્યારે.

ધપાધપી ક્યારે ? કે માગવા આવે ત્યારે.

Lend your money and lose your friend.

૨૧૮. આપીશું, કાંઈ ઘાલ્યા તો નથી ? ૬

(પૈસા માગવા જાય ત્યારે માગનારને જવાબ આપે છે તે સંબંધી.)

આપીશું, કાંઈ ઘાલ્યા તો નથી ?

આવડી અધીર કેમ આવી છે, કાંઈ નાસી તો નથી જતા ?

દેનાં લેનાં ક્યા બડી બાત હે. લેના દેના ગાંડુકા કામ હે.

સોઢિ કીયે સાહ, આધા ગયા નાહ; દશ દેએંગે, દશ દીલાએંગે,

દશકા દેના કયા, દશકા લેના કયા ?

કુંડલિઓ—ભુટે મીઠે બચન દહી, અણુ ઉધાર લે જાય,

લેત પરમ મુખ ઉપજે, લેકે દીયો ન જાય;

લેકે દીયો ન જાય, હંચ અરૂ નીચ બતાવે,

ઝણુ ઉધારકી રીન, માંગતે મારન આવે;

૧ મર=મરે. ૨ બરડી કે વલવારના હાથનું ટેકું કે છુટો છેડો. ૩ છવતાં. આ દુનિયામાં છવતાં અર્થો છુડી નેટકી કે અરૂ વાલ નેટકું દોઢને અપાય નહીં, અને મરી ગયા પછી જોતાં નેવા બહે ગાડાં ભરી લઈ જાય.

કહે ગિરિધર કવિરાય, જાની રહે મનમો રૂઠા,
બહુત દિન બહી જાય, કહે કાળજ તું જુઠા. ૨૬૮

Give a thing and take again,
You shall ride in hell's main.

૨૧૯. આલ ફાટયું ત્યાં ક્યાં થીંગડું દેવું. ૧૦

આલ ફાટયું ત્યાં ક્યાં થીંગડું દેવું ?
પાણી ચારે તરફ ફરી વળ્યું, ત્યાં ક્યાં જવું ?
મધ્ય દરિયે ખેડી,^૧ જગ્યાના ચારે નહીં.
હવે છેલ્લે ચારે પાણી આવ્યું છે. હાથ દીધે હગામણ રહે નહીં.
પ્રભુ પતવ્યો, ત્યાં માણસનું શું જોર ?
પેટ ફાટયું ત્યાં ક્યાં પાટો બાંધવો ?

સોરઠા—ભાણું ભાંગ્યું હોય, રણુ દષ્ટ રેવરાવીએ;
કાચ ફટકયા હોય, તેનો સાંધો ન મળે સુરના. ૨૬૯
હીરાગળ ફાટ્યું હોય, ત્રાગે લેધ તુનાવીએ;
કાળજ ફાટ્યું હોય, સાંધો ન મળે સોજના. ૨૭૦
બહાર બળતર હોય, એસડ કરી એલાવીએ;
કાળજ બળતર હોય, કી એલાય કાળીઆ. ૨૭૧

No fence against a flail.

૨૨૦. ગમ્પીને ઘેર ગમ્પી આવ્યા, સાંભળો ગમ્પીજી. ૧૫
(ભીંડા મારવા વિષે.)

કાંકરા જોડે ત્યાં વાંસજળ પાણી દેખાડવું.
ખરે બપોરે તારા બતાવવા. ધુળ હોય ત્યાં પાણી બતાવવું.
જીવું જોલવું ત્યારે કંજુસાઈ કરવી નહીં.
ટહાડા પહોરનું ડીંગ મારવું, તે દુખળું ન મારવું.
બાર મણનું કાહોળું, તે તેર મણનું બી. ભીંડા મારવો.
એક પૂણી પડી, તેમાં બાર ગામ દબાઈ ગયાં.
આંબલીએ કાહોળાં બતાવવાં. આંબા આંબલી બતાવવાં.
બાર કોસનો માંડવો અને તેરા કોસનો વાંસ દીઠો.
આંધળા ચોરે ચાંદરડું દીઠું. હથેળીમાં પરમેશ્વર દેખાડવા.

દોહરો—ગપ્પી કહે ગપ ન માફે, ગપ મારતાં બીહું;
 સવા ગજનું કારેલું, ને દોઢ ગજનું બીયું. ૨૭૨
 બેડકણું—ગપ્પીને ઘેર ગપ્પી આવ્યા સાંભળો ગપ્પીછ,
 બાર હાથનું ચીભડું, ને તેર હાથનું બી.
 A camel in Media dances on a small cab.

૨૨૧. રોએથી કાંઈ દહાડો વળે છે? ૫

રોએથી કાંઈ દહાડો વળે છે? રોએ રાજ કાંઈ મળે છે?
 આમે તોરો ને આમે તોરો, ખાને રાંડ ઘી ને રોટો.
 સરન્યું ચારો શેઠ, કર દયકાજો^૧ ધારશી.
 આમે દિવાળું ને આમે દિવાળું ત્યારે થું ચોળાનું વાળું?
 Sorrow will pay no debt-

૨૨૨. રાત અંધારી ને તલ કાળા, લે વાણીઆ તારા ને તારા. ૮

રાત અંધારી ને તલ કાળા, લે વાણીઆ તારા ને તારા.
 અંધારાની ખાધી જે. અંધારે ખાંગ.
 રાતે સાડલે રાંડ ને પાશેર લઈ ગઈ ખાંડ. રાત માનું પેટ છે.
 રાત રાણી ને વડુ કાણી. સો મણુ તેલે^૨ અંધાફે.
 વળતાં વળી, તે લેઈ ગઈ તેલની પળી.

All cats are green in the dark.

Ignorance augments our evils.

૨૨૩. અંધેકી ગાવડી અને અલ્લા રખવાલ. મઝા ઉપર વિનળી
 પડે નહીં. ૧૨

અંધેકી ગાવડી અને અલ્લા રખવાળ. અંધેકી ખાયડીકા અલ્લા જેલી.
 રખડેલ વસ્તુનું આવરદા ધણું. ઘોરને ઉછેરવો પડે નહીં.
 બિધાડે બારણે ધાડ નહીં, ને બિજડ ગામે રાડ નહીં.
 ખોટો કે ત્રાખાનો રૂપિયો જોવાય નહીં.
 બિકરડાને વધતાં વાર નહીં. મઝા ઉપર વિનળી પડે નહીં.
 ટેકની છોડીનો કાઈ ધણી નહીં. ગરીબનાં છોકરાં ને રામનાં રખેલાં.
 બિકરડામાં સૌ ચપટી ચાંગળું ધૂળ નાખતાં વળ્ય.

દોહરો—કાળી લાઇનાં કચ્ચાં બચ્ચાં, નર બંડી ખાય;

પીચાવાનું^૧ પાણી પીએ, ને સેહેને મોટાં થાય. ૨૭૩

૨૨૪. મનમાં આવે તેમ જોલવું નહીં, ને લાવે તેટલું ખાવું નહીં. ૪

મનમાં આવે તેમ જોલવું નહીં, ને લાવે તેટલું ખાવું નહીં.

જેમ તેમ ભરડવું નહીં. અન્ન પારકું છે, કાંઈ પેટ પારકું નથી.

શોભતું કરવું, સાંપડવું કરવું નહીં.

૨૨૫. નામ લીધે પાપ જાય, કામ પજો જીવ જાય. ૭

નામ લીધે પાપ જાય, કામ પજો જીવ જાય.

આવ મારી કાણી, તું ક્યાંય ન સમાણી !

જ્યાં જાય બિડો, ત્યાં સમુદ્ર સુકો. હાડીજો બેસે ત્યાં વિશ કરે.

લાઇનાં પગલાં એવાં છે કે જ્યાં જાય ત્યાં પાવન પડ.

મ્હોં સાફ પણ પગ ટાળ્યા જેવા છે.

દોહરો—દોદો દીઠે દુઃખ ઉપજે, સંભાર્યે સુખ જાય;

જે શેરીએ દોદો સંચરે, ત્યાં હાલકલોલક થાય. ૨૭૪

It is an ill wind that blows nobody good.

૨૨૬. લાભાજીની જનમાં, ને ખાવુંપીવું કાનમાં. ૧૧

લાભાજીની જનમાં, ને ખાવુંપીવું કાનમાં.

લીલા લેહેર, ને ખાવાનાં ઘેર. ખાવાનાં જોખાં, ને જખુલાઇના સંગાથ.

સાપે સાપ મળ્યા, ને જીભના લપકારા.

સાપને ઘેર સાપ પરાણા, સાપે ચાટી ધૂળ;

તાલાવેલી તાનમાં, સુધ રહેવું મેદાનમાં.

ખાવાને જોખાં, ને પેહેરવાનાં ચોખાં;

ખાનાંપીનાં ખેરસલા, ધીંગાણાં બહોત.

જોડકણાં—આવ મીઠ્યાં, જીવ મીઠ્યાં, ધરખાર તુમારા;

ગાંધી ખાઓ ખીચડી, બાસણ હમારા.^૨

મીઠ્યાલાઇની જનમાં, બાળં બાળે તાનમાં;

જોડેજીબડી સાનમાં, જોર ખાનેકા આરમાનમાં.

કાળીલાઇની જનમાં, ખાવું પીવું કાનમાં;

દોલ વાગે તાનમાં, સુધ રહેવું મેદાનમાં.

૧ અવારો. ૨ રૂચવું ખાવું. ૩ તેને બદલે 'પકાઓ ખીચડી ખરતન હમારા'.

એમ પણ જોલાય છે.

૨૨૭. સાઠી બુદ્ધિ નાઠી. ઘરડાં તે ઘેલાં. ૯

સાઠી બુદ્ધિ નાઠી. વર્ષે વધ્યા ને અક્કલમાં ઘટ્યા.

ઘરડાં ને ઘેલાં. પળીએટ ને ચળીએટ (ચળેલ.)

ઘરડાં થાય તેમ ગતિ જાય. ઘડપણુ તે બાળપણુ. બુઢા તે બાળા.

ઘડપણુમાં અંગ ઢીઝાં થાય, તેમ બુઢી (બુલ) વધે.

ઘડપણુમાં લઘુ લાળ ને લવરી વધે.

Old age is second dotage.

૨૨૮. બેઠાની ડાળ કાપવી નહીં. ૧૦

બેઠાની ડાળ કાપવી નહીં. ખાવાની થાળીમાં હુગવું નહીં.

આંખ કાણી કરવી પણ દિશા કાણી કરવી^૧ નહીં.

વીસામાનું ઠેકાણું બગાડવું નહીં. ખારા દરિયામાં મીઠી વીરડી.^૨

દોસ્ત વગર દુનીઆ સુતી અથવા અકારી. ખાવું તેનું ખોદવું નહીં.

આશ્રયના સ્થાનને અવિચળ વાંચવું.^૩

બુલુહરામ થાવું નહીં. બુલુનો સાચો તેને પ્રભુ રાચો.

Cast not dirt in the well that gives you water.

૨૨૯. નાક વાઢીને અપશુકન કરવા. ૩

નાક વાઢીને અપશુકન કરવા.^૪

આંખ કાણી કરીને વેર લેવું. હું મરું, પણ તને રાંડ કહેવરાવું.^૫

૨૩૦. પેટથી સૌ હેઠ. પેટ દુનીઆમાં સૌથી વહાલું છે. ૧૯

પેટથી સહુ હેઠ. પેટથી વહાલું કોઈ નહીં.

પહેલી પૂજા પેટની, પછી દેવની. પેટ ભર્યું એટલે પાટણુ ભર્યું.

આપ જગ્યા એટલે જગત જમ્યું. પહેલે ઘરમેં, પીછે મસજીદમેં.

યથા દેહે તથા દેવે. પહેલું પેટનું ને પછી પારકાનું.

આંગળાથી નખ વેગળા તેટલા વેગળા. સૌનો હાથ મ્હેં ભણી વળે.

પંડથી વહાલું કોઈ નહીં. પિંડે તે અહાંડે.

પેટ ને પેટેરણું સાથે જ હોય.^૬

૧ દિશા કાણી કરવી એટલે મિત્ર સુમાવવો. ૨ મીઠા પાણીનો વીરડો ખારા દરિયામાં મળે તેનાં જલન કરી સંભાળવો. ૩ વાંચવું=ચાવું. ૪ ખીલવને અપશુકન કરવા પોતાનું નાક કાપવું. ૫ ભાઈડો પોતાની સી ઉપર કોરે બસાવો એટલે તેને “રાંડ” કહી. બાઈડીએ કહ્યું, “તમે ખેડાં હું રાંડ કહેવાઈ નહીં.” ત્યારે પુરને કોપ અશ્વો દત્તો મળે કહ્યું, “હું મરું, પણ તને રાંડ કહેવરાવું.” ૬ પેટેરણું=અમર દેહે પેટેરવાનું.

માથેથી ઉતરતી સગા બાપને માથે બાય, તેની કીકર નહીં.

ગાં- તજે આવે રેલો એટલે વાત પડતી મેલો.

પેટ ભર્યું એટલે ભંડાર ભર્યો. પેટ આગળ પેડુ તો બીજા કાને તેડું ?
પહેલું પેટ ને પછી શેઠ.

સાખી-ધણુણુ ઘંટા બાજે, હાકારકું રીઝાવે;

અંબરીપંબરી છુટા દેવે, નગદ માલ આપ ખાવે.^૧ ૨૬૫

There is no body dearer, than one's self.

૨૩૧. અળખામણો આંખના પાટા જેવો. ૪

અળખામણો આંખના પાટા જેવો. તલની ખોટે વાવરવા જેવો.

શુંડો ભમરાળો. સોનાની ખોટે વાવરવા જેવો.^૨

૨૩૨. પેટ કરાવે વેઠ. ૧૦

(પેટને માટે માણસને ઉલ્લેખ કરવા ફરજ પડે છે તે વિષે.)

પેટ કરાવે વેઠ. પેટ બધું સુગડે.

પેટની કબરીનું પૂરું કરવું પડે. પેટ મૂકીને કાઈ આવતું નથી.

પેટ સોને લાગ્યું છે, તે ધંધો તો કરવો જ પડે.

સો મણની કાઠી ભરાય, પણ સવાશેરની કાઠીનું પૂરું થાય નહીં.

પેટને માટે લંકામાં જવું પડે. પરમેશ્વરે પેટ પાપની ખાણ કરી છે.

પેટ પ્રપંચનું મૂળ છે. પેટને માટે છોકરાં વેચવાં પડે.

૨૩૩. હાથ આપીએ તો ગળું પકડે. ૧૦

હાથ આપીએ તો ગળું પકડે. આંગળી આપીએ તો પોંચો પકડે.

બાવાજી નમો નારાયણ, તો કહે તેરે ધર ધામા.

ખેસ કહેતાં સુધ્ધ જાય. બારી મુકવાનું કહી બારણું મુકે.

રાટલો આપીએ, પણ ચોટલો ન આપીએ.

કડીઓ ને કાળ ધરમાં ખેસે તે નીકળે નહીં.

૧ હાકારજીની જ્યંતિતિથિને દિવસે મુંઠ, ટોપકું, સાકર વગેરેની પેનરી બનાવે છે તે પ્રસાદ હાકારજીને તેમના પૂનરી ધરાવે છે અને તે પ્રસાદ પૂનરી બાવા કે બ્રાહ્મણ મોક્ષના મનથી સૌ સેવકોમાં વહેંચે છે. બાકી મગજ, મોહનયાળ બીજી સુખડી જે નગદ માલ હોય છે તે પોતે ખાય છે, તે પ્રસંગને આ સાખી લાગુ છે. ૨ સાર્થ સાર્થ જેવા ઝીણા રવા કરવા જેવો. ૩ કડીઓ જ્યાં ત્યાં નવાં નવાં કામ બતાવ્યાં જ કરે ને રોજ લેયાં જાય.

પગ મૂકવા જગ્યા આપી કે ધરધણી થાય.

ઝોટલો આપીએ બેસવા, તો મન કરે (ધરમાં) પેસવા.

દોહરો—ભાટ અને બ્રાહ્મણનું લાકડ, વણ પેસાર્યું પેસે;

સામું લેઈએ તો ઉભો રહે, ને આવો કહેતાં બેસે.^૧ ૨૭૬

Give him an inch, he will take an ell.

૨૩૪. ઇનસાફને હાથપગ નથી. ૬

ઇનસાફને હાથપગ નથી. ઇનસાફને મ્હોંમાથું નથી.

ઇનસાફ તે આંધળો છે. ઇનસાફ જેમ કાવે તેમ કરે.

ઇનસાફ કાઇની શરમ રાખે નહીં. ઇનસાફ પાંગળો છે.

૨૩૫. પ્રેમ આંખમાં ઝળકે. ઇશક કાંઈ ઢાંક્યો રહે નહીં. ૧૨

પ્રેમ આંખમાં ઝળકે. ઇશક કાંઈ ઢાંક્યો રહે નહીં.

ઇશકની આંખ કહી આપે. પ્રીત છુપાવી છુપે નહીં.

દોહરો—કદી છુપાયો ના છુપે, અંતર્ગતકા હેત;

મુખસે ગારી દેત હે, નેન બલેઆં લેત.^૨ ૨૭૭

ઇશક, મુશક, અદાવત, ખાંસી ઝોર મધુપાન;

ઇતે છુપાયે ના છુપે, પ્રગટ હોય નિદાન. ૨૭૮

રાત અંધારી એકલા, સામા મળીયા સેણુ;^૩

હેયું રાખ્યું હાકલી,^૪ પણ ઝડપો^૫ નાંખે નેણુ. ૨૭૯

સોરઠો—હુન્નર કરો. હુન્નર, શાણપણું ને ચાતુરી;

હેત, કપટ વેદવાર, રહે ન છાનાં રાજ્યા. ૨૮૦

દૂર છતાં કહી દેત, શોભા, ધર, સંપત્તણી;

હેડાં કરાં હેત, નેણુ ઝળકે નાથીઆ. ૨૮૧

નિજ રસ ભરીયાં નેણુ, મળતાં જે મલકયાં નહીં;

ખોલે તે સુવેણુ, નેહ ન ઉપજે નાથીઆ. ૨૮૨

રહેલું એકળ રંગ, કહેલું નહીં કુરૂ કથન;

ચિતકું ઉત્પળ અંગ, ભલાં જે કાઈ ભેરીયા. ૨૮૩

૧ હપરનો દોહરો ખીજ રીતે પણ બોલાય છે—

ભાટ અને બ્રાહ્મણનું લાકડ, વણ પેસાર્યું પેસે;

ઘેરે આવ્યાનું કદીએ તો, ઘેર આવ્યાને બેસે.

૨ બલેઆં=દુખડાં, મીઠડાં. ૩ સેણુ=પ્રેમનું પાત્ર. ૪ હાકલી=ખૂન દળાવીને

કાળજમાં રાખ્યું. ૫ ઝડપો=વપરાવર લોચની દેરાય તે

સવૈયો—તારેકી જોતમેં ચંદ્ર છુપે નહીં, સૂર છુપે નહીં બાદલ છાયા,
રાડ પડે રાજપૂત છુપે નહીં, દાતા છુપે નહીં ધર માંગન આપા;
ચંચલ નારીકા નેન છુપે નહીં, પ્રીત છુપે નહિ પુંક લગાયા,
કવિ ગંગ કહે સુનો શાહ અકબર, લાગ છુપે ન લજ્જત લગાયા. ૨૮૪

Lover's eyes are silent orators.

૨૩૬. મહોં જોધને ટીલું કરવું. ૧૬

મહોં જોધને ટીલું કરવું.
છાણના દેવને કપાસીઆની આંખો. દેવ તેવી પાત્રી.^૧
નકટા દેવને સચડક પુનરા. ગોર તેવા જજમાન.
દેખાળાનાર દેવને ખાસડાની પૂળ.
જેવા દેવ તેવા થાળ. ઊંટના મહેને ઝાંખરાં.
ભુંડા મહેને લરડકું. લાકડા પ્રમાણે છોડ પાડવું.
જેવા પૂનરા તેવા થાળ. સાજન તેવાં મોજન.
મહોં જોધને તમાચો મારવો. વેહેવાઈ તેવો વિવાહ.
નકટીતો વર જોગી. મોચીના દેવને, ખાસડાંનો હાર.
હતુમાનને આકડો^૨ ને શંકરને ખીલી.

દોહરો—સો ખાપ સાળ^૪ દાળ, મારે લાગ ચુલી;
હું કરમનો આગળીઓ, કે તું પીરસતાં બુલી? ૨૮૫
નથી કરમનો આગળીઓ, ને નથી પીરસતાં બુલી;
મહોં જોધને ટીલું કરું, ઝાપટ ખેડો ચુલી. ૨૮૬

Like saint, like offering.

૨૩૭. પ્રેમની પીડામાં વૈકું ચાલે નહીં. ૮

પ્રેમની પીડામાં વૈકું ચાલે નહીં. ઇશકના દર્દને ઓસડ નહીં.
ઇશકના દર્દને વૈઘ શું કરી શકે?
ઇશકમાં ધાયલ થઈ ફરે, તેને એકે મલમ કાર ન કરે.
તનના રોગની દવા છે, મનના રોગની દવા નથી.
બંધન તો પ્રેમનું, ને બાણ તો કામનું.
ખેડી પ્રેમની તેને કાણ શકે તોડી?
શેર—દિલ લગા ચારસ, બિસ દિલકા છુડાના મુરકેલ;
ઇશકકા જખમે લગા, બિસકા સીલાના મુરકેલ. ૨૮૭

૧ પાત્રી=પૂત. ૨ પાકી ઇંટના કટકા. ૩ આકડો=આકડાની કુલ. ૪ સાળ=ચોખા.

૨૩૮. ઉપરકી તો આછી બની, ભીતરકી તો રામજી બને. ૧૨.

ઉપરકી તો આછી બની, ભીતરકી તો રામજી બને.

ટાપટીપ તો ખૂબ છે, માંહેલા ગુણ મહાદેવ જાણે.

બિજળે લુગડે લખેશરી. ઉપર હીરા ચકચકે, માંહે કીડા કચકચે.

સાથુ સગાળીઆ. ઈશ્વરણા જેવું રૂપાણું, માંહે કડવું ઝેર.

ગુણ વિના રૂપ, તે જળ વિના કૂપ.

દેખનેમ્મં દહુ, ચલનેમ્મં સિરવાઈ.^૧ મોટા પણ માંહેથી ખોટા,

દોહરા-મોટાં બાંધે પાગડાં, મહાજનિયા થઈ માહાલે;

અન્યાયનો ન્યાય કરે, મરશે ભુંડે હાલે. ૨૮૮

થયા મહાજનના શેઠીઆ, ન મળે કાંઈ માલ;

માથાનો મળશે તદા, થાશે જુરા હવાલ. ૨૮૯

માથે ધાલે પાધડાં, ધરે મહાજનનું નામ;

પૈસા લેઈને પરણાવી, કેહેશે દીધું કન્યાદાન. ૨૯૦

An imposing exterior, but little worth.

૨૩૯. બિજળે લુગડે દાગ લાગે. નીચા કુળને કલંક નહી. ૮

બિજળે લુગડે દાગ લાગે. નીચા કુળને કલંક નહી.

લાજ વાળાને જોખમ. સડેલાને ચાંદુ નહી.

માર સમજીને. ધાંચીને લુગડે દાગ નહી.

કુલિન લજબો લાગે. (અગર કુલિનને લાજ પહોંચે.)

કાળામાં મેસનો દાગ જણાય નહી.

૨૪૦. સૌ ઊગતાને પૂજે. ૫

સૌ ઊગતાને પૂજે (ચન્દ્ર કે સૂર્ય). શેઠ ખોલે તે સવાવિશ.

બોમો શેઠીઆ લાખનો, ખોટો કાખનો.

ખાજો રાજ સેવીએ, ને વળતી લીજે છાંય.

ચમત્કાર વગર નમસ્કાર નહી.

Men worship the rising sun.

૨૪૧. ઊઘરાણી કરવી તો આકરી કરવી, ચાંપીને કરવી. ૨

ઊઘરાણી કરવી તો આકરી કરવી, ચાંપીને કરવી.

આકરા આરા વગર દાર્ઝિ નંઈ આપે નહી.

^૧ દહુ=દુધ પણ ચાલવામાં મળે. દહુ તે જે દોરિયાનો ગાંધારો મીઠો; સિરવાઈ એક જાતનો હલકો જાતનો મીઠો જેની કિંમત કંઈ નહિ, પણ દેખાય દહુના જેવો.

૨૪૨. ઉંઘતો બોલે પણ જાગતો ન બોલે (જાણી જોઈને). ૭
 ઉંઘતો બોલે પણ જાગતો ન બોલે. જાગતો મુતરે તેનો શો ઉપાય?
 તુમ બકતે જાવ, હમ સુતતે હૈ.
 એક કાને સાંભળવું, ને બીજે કાને કહાડી નાંખવું.
 કાન હેઠ કહાડી નાંખવું, અથવા ગણકારવું નહીં.
 આંખ આડા કાન કરવા. જાણીજોઈને આંખ મીંચી જવી.
૨૪૩. ઉંઘ બગાસું મોકલે જા બગાસા તું. ૨
 ઉંઘ વેરણ છે.
 દોહરો—ઉંઘ બગાસું મોકલે જા બગાસા તું;
 તારું કહું નહીં માને, તો ઢાળી પાડીશ હું. ૨૯૧
૨૪૪. કાકા મટીને લત્રીજા થવું. ૬
 કાકા મટીને લત્રીજા થવું. ધરધણી મટીને પાડોશી થવું.
 ધરધણી શીઆળીઆં.^૧ શેઠ મટીને વાણોતર થવું.
 ઉંચે પગથીએથી ઊતરી નીચે પગથીએ ખેસવું.
 દંતાશા દાતણીઓ થયો, ને સદાવત લેવાને ગયો.
૨૪૫. ઊંટનાં અઢારે વાંકાં. ૬.
 ઊંટનાં અઢારે વાંકાં. શેઠ, વાળ ને દાતરડાં એ ત્રણે વાંકાં.
 એના સાંધા એટલા વાંધા. ગાંઠે ગાંઠે જુદો.
 આઠે ગાંઠે કુમેદ.^૨
 ગુંદળી કે શેરડીનો સાંઠો, ગાંઠે ગાંઠે રસ ન્યારો.
૨૪૬. હૂબળું ભૂત કુસકે રળીઆત. ૮
 હૂબળું ભૂત કુસકે રળીઆત. કુકડીનું મ્હોં ઢેફે.^૩
 કંગાળ કાકડીએ રાજ. રાવળીઆં ટુકડે રાજ.
 ભૂંડ કાદવે રાજ. કીડીને કાગળે પુર.
 ભૂત બાકળે રાજ. ઢેડ ઢેખાંજે^૪ રાજ.
૨૪૭. ઊંટે કર્યા ઢેકા તો માણસે કર્યાં કાઠાં. ૪
 ઊંટે કર્યા ઢેકા તો માણસે કર્યાં કાઠાં.
 ખુદાએ બનાવ્યા ઊંટ તો માનવીએ બનાવ્યાં પેગડાં.

૧ શીઆળીઆં=ખાહાર ભટકનારાં. ૨ આઠ ગાંઠા ઘોડાના, ચાર આગલા ને ચાર
 છલાપા પગના. ૩ રાજ. ૪ ઢેખાંજો=પાછી ઇંટના કકડા, રોડાં.

હરાડી ભેંસને ગળે કહેરો.^૧

ખોલીએ ખાંધે, ત્યારે છુટવાની ખારી રાખી બોલે.

૨૪૮. કુટેલા કુલામાં ઘી ભરવું. ૮

કુટેલા કુલામાં ઘી ભરવું. આડે માણે^૨ ભરવું.

કુવો ઊંડો ને ફાટેલી બોખે પાણી ભરવું.

ચારણીમાં પાણી ભરવું. કાણા ધડાથી પાણી સીંચવું.

કુખાત્ર આગળ છાની વાત કરવી, તે વરઘોડો ચડાવે.^૩

નાદાન પાસે છાની વાત તે ધળ ખાંધે.^૪

ચોપાઈ-આંધળો સસરો ને શણગટ વહુ, કથા સાંભળવા ચાલ્યાં સહુ,

સાંભળ્યું કશું ને સમજ્યાં કશું, આંખનું આંજણ ગાલે ધસ્યું;

ઉંડો કુવો ને ફાટી બોખ, શિખ્યું સાંભળ્યું સર્વે ફોક. ૨૯૨

૨૪૯. મીઆં મહાદેવને બને નહીં. ૮

મીઆં મહાદેવને બને નહીં. બાપે માર્યાં વેર.

ઊંદર બિલાડીના જેવો મેળ. ખારમો ચંદ્રમા.

ઊભા રહ્યા બને નહીં. મ્હેં દીકું ગમે નહીં. આંખો વઢે.

ચોરને ને ચંદ્રમાને વેર. ધુવડને ને સૂર્યને વેર.

૨૫૦. એકડા વગરનાં મીંડાં. ૭

એકડા વગરનાં મીંડાં.^૫ એક રતી^૬ બિન એક રતીકા.

વર વગરની જાન. સરદાર વગરની ફાજ.

પાણી વિના પાણી જેવો. મીઠા વગરનો.

સવૈયો-રતી બિન રાજ, રતી બિન પાટ, રતી બિન છત્ર નહીં એક ટીકા,

રતી બિન સાધુ, રતી બિન સંત, રતી બિન ભોગ ન હોય જતીકા;

રતી બિન માત, રતી બિન તાત, રતી બિન માનસ લાગત ફીકા,

કવિ ગંગ કહે સુન શાહ અકબર, એક રતી બિન એક રતીકા. ૨૯૩

૨૫૧. એકથી બે લલા. ૬

એકથી બે લલા. એકનું આસડ બે.

ચાર ગળ્યા એટલે ચોરનો લય ટળ્યો.

૧ લાકડાનો લાંબો કટો દોરડેથી બાંધી ગળામાં નાંખે છે તે. ૨ દાખાનું તોણ કરતાં સાદું નળના આકારનું માપ થાય છે. તેમાં દસઘેર માપ તે માણું કહેવાય છે. તે આટું રાખી બંદે ત્યારે તેના પેટાળ ઉપર એકે દાણે રહી શકે નહીં. ૩ પેટમાં રહે નહીં. ૪ જગતમાં બંદેર કહે. ૫ તે કાંઈ આંકડો જ નહીં. ૬ રતી=ભેજ અથવા પાણી.

દોહરા—કથું ન નીપજે એકથી, ફેકટ મન ફલાય;
કમાડ ને તાળું મળી, ધરનું રક્ષણ થાય. ૨૯૪
નેષએ તેમાં એક પણુ, ઓછે નહીં નીલાય;
પાયા, ઇસો ઉપળાં, મળા ખાટલો થાય. ૨૯૫
બે જણુ નીમ્યા હોય ત્યાં, એકે સરે નહીં અર્થ;
બે કમાડને બારણે, વાસ્થું એક તો વ્યર્થ. ૨૯૬

૨૫૨. ગાળ એક દઈને દશ સાંભળવી. ૯

(નીચને બોલાવવાથી ગેરફાયદા વિષે.)

ગાળ એક દઈને દશ સાંભળવી. ઢાઠી ઘોઈ કાઢવ કાઢાડવો.
રાણીને બોલાવી ચોરે બેસવું. દાસીને બોલાવી ખુંલે પેસવું.
ગારામાં પથરો નાંખીએ તે છાંટા ભડે ને લુગડાં બગડે.
ગાળે ગુમડાં થતાં નથી. એકને છેડીને ઉતાર જેવું થવું.
ગાળ દે તેનું મ્હોં ગંધાય. ભાંડે તે ભંડાય, નિંદે તે નિંદાય.

૨૫૩. પરોણીને નાતરે દેવી. ૬

પરોણીને નાતરે દેવી. વાતની કરનારીને વેહેલમાં બેસારવી.^૧
બેઠાં બાઈ તો કરો સગાઈ. વાત કર્યાની ગુન્હેગારી લેવી.
વાત કરતાં ગળે પડવું. પૂછ્યાની પૂછામણી માગવી.

૨૫૪. હાટડી નાની ને હરકત ઘણી. ૧૭

હાટડી નાની ને હરકત ઘણી. ઘર નાનું પણ ગડબડ મોટી.
ખાનાંખીનાં ખેરસલ્લા, ધીંગાણા બહોતેરા.
ઘડીની નવરાશ નહીં, ને પૈસાની પેદાશ નહીં.
હુગવું થોડું ને પપડાટ બહુ. ચકલી નાની ને ફડકા મોટા.
પુંછબાઈનો પરિવાર.^૨ હીરછ ગોપાળ કામમાં ને કામમાં.
કામ કાંઈ નહીં ને કુરસદ ઘડીની નહીં.
ધંધો થોડો ને ધાંધલ ઘણી. જંઘની કમાણી નહીં ને આવ જ વધારે.
કામમાંને કામમાં, હડીઓ કહાડે ગામમાં.
કાણો કારભાર, ને આંધળો રાજગાર. વૈકુંઠ ન્હાનું ને ભક્તોની ભીડ.

૧ વેહેલ એટલે વરરાજ અગર ધરણનાર પુરુષને બેસવાની ગાડી. એક સ્ત્રી બીજી કોઈ સ્ત્રીના વેનિશાળ વિષે વાત કરવા આવી, તેને જ સ્ત્રી કરી લેવી. તે વાતની કરનારીને વેહેલમાં બેસારી. ૨ મૂર્ખ પરિવાર તેથી ધાગડીઓ બહુ કરે.

પંડમાં માલ નહીં, ને પાદ માય નહીં.
 દોઢિયાંની કમાણી નહીં, અને પળની કુરસદ નહીં.
 કાણો કામમાં, ને આંધળો વેપારમાં.
 Great boast, small roast.

૨૫૫. જેણે રાખી લાજ(શરમ) તેનું બગણ્યું કાજ. ૧૦

જેણે રાખી લાજ,^૧ તેનું બગણ્યું કાજ.
 જેણે મૂકી લાજ, તેને નાનું સરખું રાજ.
 જેણે રાખી શરમ, તેનાં કુટયાં કરમ.
 સનસમાં^૨ ગાલણા થઇએ નહીં.
 સનસમાં લેવાણો તે સુવો. શરમ કરે નરમ, લરમ કરે ગરમ.
 આહાર વ્યવહારમાં શરમ ચાલે નહીં. દરખે દગાણા થેએ નહીં.
 આહાર વ્યવહારે શરમ મૂકે તે સુખી થાય.

સાખી-ભાણે ખેસી લુખ્યો ઉઠે, ચાકરની રાખે માળ;

ધરની બાયડીથી શરમાય, તે મૂર્ખનો રાગ. ૨૬૭

૨૫૬. એક ધાએ કૂવો ખોદાય નહીં. ૪

એક ધાએ કૂવો ખોદાય નહીં. એકદમ લાડવો ખવાય નહીં.
 આખું કોહોણું શાક ન થાય. કોળીએ કોળીએ ઝાંઝું જમાય.

Rome was not built in a day.

Expect not all at once.

૨૫૭. એક દહાડે બે પર્વ. ૭

એક દહાડે બે પર્વ. એક રાંડ ને સો સાંટ.
 ઝાંઝે કાગડે ધુવડ વીંટ્યું. દીકરો એક ને દેશાવર ધણું.
 સાત વાર ને નવ તહેવાર. બાડા ગામમાં બે બારસ.
 દિવસના કલાક ચોવીસ, ને કામ ચાળીસ કલાકનું.

૨૫૮. દિવાળીનું દારૂખાનું ને પૈસામાં પક્ષીતો. ૮

દિવાળીનું દારૂખાનું ને પૈસામાં પક્ષીતો.

એક દલાડાની શોલા, ને જન્મારાની ઓળા.^૩

૧ લાજ અથવા શરમ એટલે દખાઈ જવાનો તથા સામા માનસને તેઈ આંખ-
 માંથી શરમાઈ જવાનો અર્થ તેનું નામ "લાજ અથવા શરમ." ૨ સનસ એટલે શરમ.
 ૩ ઓળા=મુજવણ, ફીર.

એક ધડીતી શેખાઈ, જન્મારાનું દુઃખ.

શેખા એટલી ઝોલા. નખભર સુખ, ને હાથભર દુઃખ.

કરે વરો ને ભિતરે યરો. ફૂલણુજ ફૂલ્યા ને વ્યાજમાં કુલ્યા.

સાડા તણુ દહાડાનો સન્નિપાત.

Short pleasure, long lament.

Every pleasure is followed by pain.

૨૫૯. નાને ભડકે દિવાળી ને મોટે ભડકે હોળી. ૩

નાને ભડકે દિવાળી, ને મોટે ભડકે હોળી.

એક દીવે દીવો, ધણે દીવે દિવાળી.

નાને જમણે જમણુવાર, મોટે જમણે શંભુમેળો.

૨૬૦. એક નકટો સો નકટા કરે. ૧૦

એક નકટો, સો નકટા કરે. નકટા પોતાની નાત વધારે.

જોગી વજર ત્યાં તુમકું રહે. જોગીરની^૧ ભરતી હોય ત્યાં તરતી થાય નહીં.

ખાદાણુ ભાઈ માગે ને મગવે.

વટલ્યો વટલાવે, બગલો બગાડે. ખરડાયો ખરડે, મરડાયો મરડે.

ડુબતો ડુબાડે. જુડો સાચાને વટલાવે.

દોહરો-કહાંકો બમન કહાંકો ચંદન, કહાંકો રાણો રાય;

જો બમનકા સંગ કરે, તો જડામૂલસં જાય. ૨૪૮

૨૬૧. સસ્સેકે ત્રીન પાંજી. ૭

સસ્સેકે ત્રીન પાંજી. એક નત્રો સો દુઃખ હણે.

નરો વા કુંજરો વા. કાને હાથ દેવામાં માલ છે.

મગનું નામ મરી ન પાડીએ. ફેરવી પાંધવામાં માલ છે.^૨

૧ જોગીર=ગુણુલીન માણસ.

૨ એક જમાદારનો ઘોડો છટીને વગડામાં નાસી ગયો. જમાદાર તેનો પત્તો મેળ-વવા નીકળ્યા. સામા જે વાણીઆ મળ્યા. તેમને જમાદાર પૂછ્યું, “મારો ઘોડો જોયો?” વાણીઆમાંનો એક નાની હમરનો ઘોડો બીનઅનુભવી હતો તેણે સાચેસાચું કહી દીધું, “હા, ઘોડો નાહો જાય છે. અમે જોયો.” એટલે જમાદારે કહ્યું, “ચાલ બતાવ,” સાથેના અનુભવી વાણીઆએ તેથી કહ્યું, “ફેરવી પાંધ.” એટલે બીજો વાણીઆ (પ્રથમ બોલનાર) બોલ્યો, “હા જોયો, મોટાં શીંગડાં છે.” એટલે જમાદારે કહ્યું, “ઘોડાને શીંગડાં હોય નહીં. કોઈ ગાય ભેંસ હશે;” એમ કહી વાણીઆને જવા દીધો. તેથી વાણીઆ છટ્યો ને રસ્તે પડી પોતાને કામે ગયો. તે હપરથી કહેવત થઈ કે, ફેરવી પાંધવામાં માલ છે.

દોહરો—આવન અક્ષર મેં પડા, નજા અક્ષર સાર;

દફાકું જાનું નહીં, લક્ષા અક્ષર ખાર.^૧ ૨૯૯

One refusal prevents hundred reproaches.

૨૯૨. એકનું થાપ્યું ખીજે ઉથાપે. ૬

એકનું થાપ્યું ખીજે ઉથાપે. મીઆંખી નયા, ઓર કાયદાખી નયા.

રાજ પલટે, દરસાર પલટાય. નવી નવી પ્રીત ને નવી નવી મળ.

ધણી બદલાય, ત્યારે બધી ખીજાત નવી. નવા રાજ ને નવી પ્રળ.

New Lords have new laws.

૨૯૩. એક મ્યાનમાં બે તલવાર. ૬

એક મ્યાનમાં બે તલવાર. એક ધરમાં બે મત.

શીઆળ તાણે સીમ લણી, ને કુતરું તાણે ગામ લણી.

એક ધરમાં બહુ મત તે તાણમતાણા થાય.

એક લાકડીએ હાંકે તેનું સરખું ચાલે.

જણુ જણુને જુદો મત, તેમાં જાય ધરની પત.

Two heads in one cap.

Friends may meet, but mountains never greet.

૨૯૪. મરણુ આગમે (જેખમ વોહોરે) તે ચાહે તે કરે. ૪

મરણુ આગમે તે ચાહે તે કરે. એક મરણીઓ સોને ભારે.

છવ ઉપર આવે તે કાઢને ગણે નહીં.

જો મોતસે ના કરે વો ચાહે સો કરે.

૨૯૫. છુટાણા તે રસ્તે જવું નહીં. ૬

છુટાણા તે રસ્તે જવું નહીં. છોકરું તે પણ એક વાર છેતરાય.

જે રસ્તે ખત્તા ખાધા તે રસ્તો મૂઝી દેવો.

કુતરું એક વાર રોટલો લેઈ જાય. ફીર ફીર બનીઆ શુઝ નહીં દેવે.

એક વાર ખત્તા, બે વાર ખત્તા, ત્રીજી વાર માદરખખ્તા.

Confide not in him who has once deceived you.

૧ ન “અક્ષર સદુમાં સારવાળો છે. “ના,” “દ” અક્ષર એટલે દેવાનું બહુ નહીં, અને “લ” એટલે લેવામાં મને દોષ છે. ૨ દરસાર=કવેરીનાં માણસો.

૨૬૬. એ કાંઈ પરમેશ્વરનો દીકરો થઈ આવ્યો નથી. ૫

એ કાંઈ પરમેશ્વરનો દીકરો થઈ આવ્યો નથી.

એ કાંઈ દેવનો દીકરો નથી. એને જે હાથ ને મારે પણ જે હાથ.

એનામાં છવ ને મારામાં પણ છવ.

એના માથામાં લોહાના ગજ જણા નથી.

૨૬૭. એને ઝોળખે છે કેણુ? ૩.

એને ઝોળખે છે કેણુ? એ કાની દીકરીનો દીકરો થાય છે?

એની ઝોખાદ શી?

૨૬૮. કાણુ છૂળખે ક્યું, તો કહે સારે શહેરકી ફીકર. ૪

કાણુ છૂળખે ક્યું, તો કહે સારે શહેરકી ફીકર.

પંચાતીઆનાં^૧ છોકરાં બૂખે મરે. દેશનું ડાળે તે ધરનું બોળે.

મફતની પારકી પંચાતમાં શું વળે, કે છોકરાં મોટાં થાય?

૨૬૯. કાચા કાનનું તે નહીં સાનનું. ૩

કાચા કાનનું તે નહીં સાનનું. એને કાન છે, સાન નથી.

મોટાને કાન ભર્યા કે ભરમાણા.

૨૭૦. એ તો ખરો નર છે. ૧૧

એ તો ખરો નર છે. એ તો સોડ સોડાં છે. એ તો ભડ છે.

એની માએ એને જ જણ્યો છે.^૨

એતો સિંહનું બચ્ચું છે. એને કાઈ ગાંજ શકે તેમ નથી.

એ કાઢતો લીધો ખાધો બપ તેમ નથી.

એની માએ જ સવાશેર શુંક ખાધી છે.

એની માએ જ શીરો ખાઈ હીરો જણ્યો છે.

એ તો ભડતાં પંખી પાડે છે. એ તો આભને થોભ દે તેવો છે.

૨૭૧. જન્મના જોગીદાસ ને નામ પાડ્યું ભીખારીદાસ. ૮

જન્મના જોગીદાસ ને નામ પાડ્યું ભીખારીદાસ.

મીઝાં ક્યું રાતે હો? તો કહે, બંદેકી શીકલ ઐસીજ હો.

જળસેં આથે બાલ, તળસેં એઈ હવાલ.

૧ ભાંજગીઆનાં છોકરાં પણ કહેવાય છે. ૨ બીજી માતાઓએ એવો દીકરો જણ્યો નથી.

એ તો જન્મના રોતા છે. જન્મના દુઃખી, ને બખ્તાવર નામ.

એ તો દાઈ દિવસ બે પાનડે^૧ થયાજ નથી.

એરડો ભગે ત્યાંથી જ પોલો.

દોહરો—દાદા મ કર^૨ દાખડો,^૩ વીરા મ કર વાર;^૪

જે નર મુઓ ન ધર આંગણે, તે મરે ન ઝાંપા બાહાર. ૩૦૦

It is a poor heart that never rejoices.

૨૭૨. એ તો ગર્લશ્રીમંત છે. ૭

એ તો ગર્લશ્રીમંત છે. એ તો સોનાના પારણામાં ખુલેલા છે.

એ તો પાના ફૂલાંમાં ઉછર્યા છે. એ તો અસલ રેશમ છે.

એ તો દોલતમાં આબોડી મોટા થયા છે.

એ તો અસલ અમીર છે. એ તો ક્યાં કામના ધણી છે.

He was born with a silver spoon in his mouth.

૨૭૩. એ મંગાળે મેશ વળવા દે તેવા નથી. ૧૧

એ મંગાળે મેશ વળવા દે તેવા નથી.^૫

એ દાખનાં દારિદ્ર ફુંક તેવા નથી. એક દી ફરીકામ બેસે તેવા નથી.

એની ગાં-ભમરો છે. એ તો સદા રમતા ભમે છે.

એ દાખનું તોળે તેવા નથી. મંગળવારે માંડે ને આદિતવારે રાંડે.

એણે દાખની ચોટલીએ દોરો નાખ્યો નથી.

એમાં દાખનો શુકવાર થાય તેમ નથી.

એ તો રમતા રામ છે. એ સોમે સાળ ને મંગળે માંદા છે.

૨૭૪. પોતીઆં બગડી જાય છે. ૧૩

. (બીકણને બીક લાગે તે વખતની સ્થિતિ.)

પોતીઆં બગડી જાય છે. પગમાંથી ધુળ નીકળી ગઈ છે.

૧ “એ તો દાઈ દિવસ બે પાનડે થયાજ નથી,” એનો ભાવાર્થ:-ઝાડ વાવે કે છોટનું બીજ વાવે ત્યારે પાણી પાવાથી ઢાંટા ફરી નીકળે છે ને બે પાનડાં આવે છે તે પણ ત્યારે આવે નહીં ત્યારે જમીનમાં ને જમીનમાં બી બગી ગયું હોવાય છે. એવું બીજ નમાડું ગણાય છે. તેમ જ માણસ દાઈ દિવસ પુટ થાય નહીં તેને આ હોવા લાગુ છે. ૨ નહીં-જીકાર બતાવનાર. ૩ મેદોન. ૪ મદદ. ૫ મંગાળો-ચુલો. એ દાઈ દેખાણે ધણા દિવસ રહે તો ચુલા ઉપર ધુવાડાની મેશ બાંધે. ફરવું કે ઝાઝા દિવસ રસોઈ કરવી પડે. પણ એ એવા છે કે જોન નવાં નવાં દેશાનું સોપે ને નવા ચુલા ફરે એટલે ચુલા ઉપર મેશ વગર દે નહીં અર્થાત્ અગ્નિ મનના માણસ છે.

પેટનો મળ એવો નરમ થઈ જાય છે કે સેકું સેકાને જખતું નથી.
જવ મુઠીમાં આવી ગયો છે. શીહા વીહા થઈ ગયો છે.
રાડ નીકળી ગઈ છે. એ તો જાણે તેલમાં માંખ કુળી.
અઠારે ભાઈ એકાલે, દો દાલીકા કુકાં.
દાલી ભાઈ કે ઝરડે, મીઝાંબાછકે ઝરડે.
મ્હો ઉપર લોટ જડે છે. જાણનાકળા થઈ ગયા છે.
લીંકું લીંકાને જખતું નથી.^૧ તાક મોકળા રહે છે.

૨૭૫. ગામ લાગીને (હુંડીને) ચોરાસી (ગ્રાહણી) કરવી. ૪

ગામ લાગીને ચોરાસી કરવી. લેંસ ચોરીને ખીલાતું દાન કરવું.
એરણ ચોરીને સોયતું દાન કરવું.

દોહરો—રાંપની? ચોરી કરે, કરે સોયતું દાન;

ઊંટ ચડી જોયા કરે, કેમ નાવ્યું વિમાન.

૩૦૧

૨૭૬. એવું સોનું શું પેહરીએ કે કાન તુટે? ૭

એવું સોનું શું પેહરીએ કે કાન તુટે?

એવું ઉતું શું કરવા ખાધએ, કે મ્હોંમાં દાઝીએ?

ઊડાં પાણી ને વહુ નાની, એ બધાં દુઃખની નિશાની.

દોહરો—આક ઈંધણું જવ રોટલા, છોડ દુળીયાં બાપ;

જાપડું સુએ ને નાર કુલારજા, એ પાંચે મળીયાં પાપ.^૪

૩૦૨

ચોપાઈ—પહેલું દુઃખ જે બારણે તાડ, ખીનું દુઃખ, પડોસી લખાડ;

ત્રીનું દુઃખ, જે વાંસામાં ચાંદું, ચોથું દુઃખ, જે બધડું માંદું. ૩૦૩

સાંકડું ધર ને વચમાં વડ, બાપ મૂર્ખ ને છોકરો જડ;

ખાવા ન મળે ને મોટું તડ, માથે લારો ન આગળ દડ.^૫ ૩૦૪

૧ ખીકને લીધે એવો ઝડો થયો છે. ૨ રાંપ જેતીના કામનું એક ઓળર છે તે પાંચ શેર લોહાની થાય છે. તેવી રાંપની ચોરી કરીને સોયતું દાન કરે એટલે પોતે મહા-પુણ્યનું કામ કર્યું, માની પરમેશ્વર સ્વર્ગમાં લેઈ જવાને વિમાન મોકલશે એવી આશા રાખીને ઊંટ ઉપર ચડી વાટ જીએ છે કે, કેમ વિમાન આવ્યું નહીં? પણ શાનું આવે? ૩ આક ઈંધણું એટલે આકડાનું બળતણ. ૪ આ દોહરો નીચેની રીતે પણ જોલાય છે:—

આકા ઈંધણું જવ ચઢણું, છોડ બાપ હળ્યાં;

આંધળી બાયડી ને ધર સુએ એ પાંચે પાપ મળ્યાં.

૫ દડ=રેતાળ રસ્તો.

સાખી—તાણી બાંધે પાગડી, દાળી લેવરાવે નખ;

ચાંપી પહેરે મોજડી, એ અણુ સરન્યાં દુઃખ. ૩૦૫

૨૭૭. એવો ભોળો કે મૂકી જય ગાગર ને લેઈ જય ગોળો. ૭

એવો ભોળો કે મૂકી જય ગાગર ને લેઈ જય ગોળો.

બોર આપી ને કલ્લીઓ કહાડી જય. ટોપડું ખાધ ને કાયલી આપે.

સોય આપી ને કાશ લઈ જય. ભેંસ છોડી ખીલાનાં દાન કરે.

બનીઆ એસા ભોળા, કે લવંગમેં પૈસા તોલા.

લંગોટ દેધને પાધડી લેઈ લે.

૨૭૮. ભુંડામાં ભુંડી ચાકરી. ૯

ભુંડામાં ભુંડી ચાકરી. ચાકરી સળસેં ચાકરી.

પરાધીન સ્વપ્ને સુખ નાંહી. ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વેપાર, ને કનિષ્ઠ ચાકરી.

ખેતી સદા સુખ દેતી. નોકર ખાય ઠોકર, ને દાસ તે સદા ઉદાસ.

દોહર—નોકર બિચારા ક્યા કરે, પરાઈ રેંટી ખાય;

શુલાય આધી રાતકું છ, છ કરતા જય. ૩૦૬

ભુંડામાં ભુંડી ચાકરી,^૧ તેથી ભુંડો ભાર;

તેથી ભુંડું માગવું, જે સુમ કહેવો દાતાર. ૩૦૭

ચોર^૨ શુકન ન બાવરે, માગણુ કણુ ન જાય;

ચાકર ખીચારા ક્યા કરે, જે માલ પરાયા ખાય. ૩૦૮

૨૭૯. એની લાકડી ને એનો બરડો કે વાંસો. ૩

એની લાકડી ને એનો બરડો કે વાંસો.

એનું મ્હો ને એનું ખાસકું. એની મોઈ (ગીલ્ડી) ને એનો દાવ.

૨૮૦. એનું ગાકું અટક્યું છે. ૯

એનું ગાકું અટક્યું છે. તેના ખાટલામાં માંકડ પડ્યા છે.

તરસાળો આવી રહ્યો છે. હવે એને લે મેલ થઈ છે.

વાહાણુ હવે છીપ્યું છે. હવે પોતીઆં હાથમાં રહ્યાં છે.

૧ ક્યા મ કર કાસકું આમ પણ બોલાય છે. ૨ પેરથી બહાર નીકળવામાં ચોરને શુકન સારાં ન થાય તો જય નહીં. માંગણી મરજી પરે ત્યારે ધર મૂકી બહાર જય કે ન જય પણ ચાકર ખીચારો શું કરે જે પાસે માલ ખાય? તેને જ્યારે દુકમ થાય ત્યારે ધર મૂકી બહાર જવું પરે. માત્ર ચોર કરતાં, માંગણુ કરતાં ચાકર કનિષ્ઠ.

ગાલી ધાંચમાં પડી છે. હવે ઉધ આવે તેનું નથી.
હવે બારે છુટાં છે.

૨૮૧. એનું ગાડું ઠીક ચાલે છે. ૪

એનું ગાડું ઠીક ચાલે છે. અત્યારે ટાંક લીલી છે.
એનું કામ સરાડે ચહજું છે. અત્યારે તો વેપાર ધાટે ચાલે છે.

૨૮૨. મન હીંડોળે ચડ્યું છે. ૭

મન હીંડોળે ચડ્યું છે. મન સ્થિર નથી. હજી જીવ ચકડોળે ચહજો છે.
એનું મન ટ્યુપચુ છે. અત્યારે દિશા સૂજતી નથી.
મનને અવઢવ રહે છે. અત્યારે મત મુંઝાણી છે.

He knows not on what leg to dance.

૨૮૩. કપાસીએ કોઠો ફાટે નહીં. ૩

કપાસીએ કોઠો ફાટે નહીં.^૧

ખીચડી કહે મેં આવન જાવન, રોટી કહે મેં મજલ પહોંચાવન;
દાલભાતકા સફલા ખાના, ઉસકે ભરંસે ગામ ન જાના.

૨૮૪. ધણીરે ધણી મારા નિધણુ ધણી, તું બેઠાં મારે ચિંત્રા ધણી. ૮

ધણીરે ધણી મારા નિધણુ ધણી, તું બેઠાં મારે ચિંતા ધણી.
ખીચડ ખાયા, પેટ કુટાયા, તેરે રાજમેં કયા સુખ પાયા ?
કાળા દાંત ને કથીરનો ચુડો, તું કરતાં મારે રંગપો રંગો.
ધણીરે ધણી તેરે કયા ગુણુ ગાળી, રેડીએકા લાટ તેરી પીઠમેં બાળી ?
ધણીરે ધણી તારી ધમક ધણી, લાલ્યો તારે મજાની પણી;
ભુંકા ધણીએ ભવ બાળવા, લેરે રાંડ સેતાનની જણી.

દોહરો—ધણી મારો લાડકા, પાંચ પરાયાનું ખાય;

જ મહિને માયું બોડાવે, ને વરસ દહાડે નાહાય. ૩૦૯

ચોપાઈ—આવોરે મારા નિધણુ ધોરી, તમે લાબ્યા બેંગન ચોરી;

ધરમાં નથી તેલ એક પળી, તમને બેઠને ઉભી બળી. ૩૧૦

૨૮૫. કપાળે કપાળે બુઈ મત, પણ રોટલા ટાણે એક મત. ૭

કપાળે કપાળે બુઈ^૨ મત, પણ રોટલા ટાણે એક મત.

મુંડે મુંડે મતિભિન્ના. કોઠે કોઠે શુદ્ધિ બુદ્ધિ. કોઠે કોઠે કળા બુદ્ધિ.

૧ હલકું ભોજન વધારે લેવાય તો પણ અજીર્ણ ન થાય, ૨ બુઈ=બુદ્ધિ.

કબાડા^૧ દાણે તેરીબી ચુપ ને મેરીબી ચુપ.

જેટલી વ્યક્તિ તેટલી પ્રકૃતિ, જેટલા મુનિ તેટલા મત.

Many men, many minds.

૨૮૬. પાપનાં બડબડિયાં બોલ્યા વગર રહે નહીં. ૬

પાપનાં બડબડિયાં બોલ્યા વગર રહે નહીં.

પાપ પ્રકાશ્યા વગર રહે નહીં. પાપીનું અંતઃકરણ તેને ડબ્બે.

પાપનો ધડો કુટ્યા વગર રહે નહીં.

પાપ હડકાયું છે, પ્રકટ થયા વગર રહે નહીં.

પાપ પિંપળે ચડી પોકારે છે. બહુચરાણનો કુકડો પેટમાં બોલે.^૧

પાપનો ધડો ભરાય ત્યારે કુટ્યા વગર રહે નહીં.

હરામનો માલ સોંસરો નીકળે.

A pitcher that often goes to well breaks at last.

૨૮૭. ખેંચ પકડ મુજે જોર આતા છે. ૭.

(કમળોર ગુસ્સા બહોત વો માર ખાનેકી નિશાની.)

ખેંચ પકડ મુજે જોર આતા હે. મીઝાં પચા પણ ટંગડી ઉઘી.

વાણીઆવાળી તાણુ, તે ઠેક સુધી તાણુ.

કમળોર ગુસ્સા બહોત, વો માર ખાનેકી નિશાની.

હેડમાં પગ ને મુછે તાર. મળે નહીં પણ મચકો થણો.

મનમાં ઇશક ટુંડા, પણ ઉપરથી પતરાજ.

His prosperity is fled, but his pride remains.

A little pot is soon hot.

૧ કબાડું=નીચું, દુષ્કામ.

૨ “બહુચરાણનો કુકડો પેટમાં બોલે.” એક વાર મુસલમાન બાદશાહની ફેાજ ગુજરાતમાં બહુચરાણ માતા આગળ આવી. માતાજીના મંદિરમાં કુકડા બહુ તેથી મુસલમાનોએ તે કુકડા ખાવાની ઇચ્છા કરી. લોકોના મનની ધર્મે સંબંધી લાગણી દુઃખાયાથી કુકડા નહી ખાવા સાર લોકોએ બહુ કહ્યું, પણ મુસલમાન ફેાજે માન્યું નહીં ને કુકડા સંબંધીને ખાધા. જેટલા લોકોએ કુકડા ખાધા હતા તેમના પેટમાં કુકડા છવતા થઈને બોલ્યા, ખાનારા હેરાન થયા ને કંટલાક મરી ગયા. તે ઉપરથી લોકોમાં એવી વાત ચાલી કે, અધર્મને માર્ગે ચાલી કુકડા ખાધા માટે પેટમાં બોલ્યા. તે ઉપરથી કહેવત થઈ કે, “બહુચરાણનો કુકડો પેટમાં બોલે,” એટલે પાપ નશ્વા વગર રહે નહીં.

૨૮૮. મૂઢીએ ખસતું તો આવે હસતું. વાર્યાં ન વળે, હાર્યાં, વળે. ૧૧

મૂઢીએ ખસતું, તો આવે હસતું. થાકે ત્યારે પાકે.

વાર્યાં ન વળે, હાર્યાં વળે. સન્મુખના ન ખાય, પીઠના ખાય.

સમા રણા દૂધ ન પીએ, તે વાંકા રણા મુતર પીએ.

દુગળીને ખાસડાં બન્ને ખાય ને દંડપણુ આપે. હાજના ખાળીને રહે.

કાંઈ ઉપાય ન ચાલે ત્યારે આફરડા ઠેકાણે આવે.

કુતરું કરડ્યું, ને ખાસડાં પણુ વાગ્યાં.

દોહરો—બહેતેકું બહેનેદીઓ, મત સમજવો દોર;

સમજયા સમજે નહીં, તો દો બુતે દો ઓર. ૩૧૧

બહેતેકું બહેતા કરો, મત લગાઓ દોર;

કહા ન માને ઓરકા, દો ધક્કા દો ઓર. ૩૧૨

What reason and candevour cannot bring about,
time often will.

૨૮૯. વિવાહનાં ગીત વિવાહમાં ગવાય. ૧૦

વિવાહનાં ગીત વિવાહમાં ગવાય. હાથી રાજદરબારે શોભે.

કમોસમનાં કંદોડાં સ્વાદ આપે નહીં.

વિવાહનાં ઘોળ વિવાહમાં શોભે. ઢોલી નગારચી વરઘોડામાં શોભે.

નાતરામાં ઘોળ નહીં, ને ખીચડીમાં ગોળ નહીં.

વખતે સહુ સાઈં લાગે. દરેક ચીજને માટે વખત^૧ છે.

વિવાહમાં વાળં ને મરણમાં આઝા.^૨

દોહરો—રતે આવે મોગરો, રતે આવે ફૂલ;

રત વગર જે લેખએ, તે બધું ધૂળ. ૩૧૩

Everything is good in its season.

૨૯૦ કયું તે કામ ને વિંધ્યું તે મોતી. ૬

કયું તે કામ ને વિંધ્યું તે મોતી. કયું તે ખરું, ને કર્યું તે ખાટું.

કયું તેટલું કર્યું મટ્યું.

કુકડમુકડ કેટલો બાર, તો કહે એક ઉતાર.

કામ કરનારનોજ ભાવ પૂજાય. કામ કર્યાં તેણે કામણું^૧ કર્યાં.

Business is the salt of life.

૨૯૧. કરવી ખેતી તો જોડ ગાડું, કરવી વઢવાડ તો ખોલ આડું. ૭

કરવી ખેતી તો જોડ ગાડું, કરવી વઢવાડ તો ખોલ આડું.

જેની સાથે અને નહીં તેનાં હજાર ખોતરણું કઢાડે.

તેં ગાળ દીધી નહીં હોય તો તારા આપે દીધી હશે.

છીંકતાં છીંકું પડે. છીંકતાં દંડે.

તેરી ભેંસે મેરી ખીજાં પાડી. જેનો દોષ વસે તેનાં છેજકાં જોવાય.

He that is disposed to quarrel, will never want occasion.

૨૯૨. કલાલની દુકાનમાં ખેસી દૂધ પીએ, તોપણ કહેવાશે કે દારૂ પીધો. ૨

કલાલની દુકાનમાં ખેસી દૂધ પીએ, તોપણ કહેવાશે કે દારૂ પીધો.

તાડી હેઠં ખેસી ગંગાજળ પાન કરે, તોપણ કહેશે કે તાડી પીધી.

૨૯૩. સ્થાન પ્રધાન, ગળ નહીં પ્રધાન. કામેથી ઉતર્યો કામોરો,

વેશ્યા જોળનહીન. ૬

સ્થાન પ્રધાન, ગળ નહીં પ્રધાન.

કામેથી ઉતર્યો કામોરો, વેશ્યા જોળનહીન (અને બરોબર).

સ્થાનક ખેડો સિદ્ધ, હોય વનમાં તો હરણું.^૩

ખીલાને જોરે ભેંસ દુડે છે (જુડે છે). જાડને નામે ફળ વેચાય છે.

ઉતર્યો અમલે માણસ કોડીતું.

૧ કામણું=વરીકરણું.

પાત

૨ એક પાદ સંકર કેલાસમાં દિગંબર સ્થિતિમાં બેઠા હતા ત્યાં એક પાર્શ્વે આવી જાહેર કુંડે કે, ઓ નિષ્કુ મરેડે ચડીને આવે છે, એટલે સંકર ઉતારણમાં બેઠા થયા. પાત્રે વચ્ચે નહોતું તેથી કેદમાં નાખતો કંદોરો પેદેરી માંદો સ્વાગતવા લટકાવી વિચ્છેને મળવા માથ્યા. સંકર વિચ્છેને મળે છે તે વખતે કેદનો સર્પ ગરદના મટો લગજન અટી ગયેલ. એટલે સર્પે કુંકામ મારી ગરદ ઉપર હુમલો કરતો દોષ તેણે જોર બતાવ્યું. ત્યારે ગરદ કંડે છે, શું કરે તું તો મારો ગાદાર છે પણ સ્થાન ફેર છે એટલે સંકરની કેદમાં તું છે મારે જોર ફેર છે તે સંકલન કરું પડે છે, તે વખતે મરેડે કુંડે:-

“સ્થાન પ્રધાન, ન બલ પ્રધાન.”

૩ વાળીઆને સાદ આ કહેવાય છે.

તેરી શરમ કે તેરે મીઆંકી ગાદીની શરમ.

સ્થાનહીન ન શોભંતે, દંતા, કેશા, નખા, નરા.

દોહરો—કસબે તુર્ક^૧ ન છેડાએ, બજારે બકાલ;

વગડે જટ ન છેડીએ, ઉનાળે અંગાર. ૩૧૪

૨૯૪. લલાની દુનિયાં નથી. ૫

લલાની દુનિયાં નથી. મીઠાં ઝાડનાં મૂળ સૌ ખોદે.

ખુબી ઉપર ખાસડાં ને નકી ઉપર પેજર. નમે તેને સૌ દમે.

જો કરતે લલાઈ, તો આંખમેં ડાલતે સલાઈ.^૨

૨૯૫. હલાલમાં હરકત, હરામમાં બરકત. ૧૧

હલાલમાં હરકત, હરામમાં બરકત.^૩

પતિવ્રતા ભૂખે મરે, કસબણુને ધીકળાં.

કસાબને ઘેર કુશળ, ધર્મોને ઘેર ધાડ. ગાંડાને ગામ, ડાહ્યાને ડામ.

જસકી દાનત પાક, જિસ્કે ધરમેં આખ.

જસકી દાનત ખોટી, જિસ્કે ધરમેં રોટી.

ધમાનદાર ભૂખે મરે, બેધમાન ખાય લાહુ.

સતીને સાડી નથી મળતી, ને વેશ્યા પટકુળ પેહેરે.

ધર્મોને ઘેર ધાડ, પાપી પરમાનંદમાં પસાર.

દોહરો—ખુશામતિયા ખુશી રહે, લલા ફરે બેહાલ;

પતિવ્રતા ભૂખે મરે, એવો કળિયુગ હાલ. ૩૧૫

પતિવ્રતા ભૂખે મરે, કસબણુ ખાય લાહુ;

ગાંડીઆ ઘોડે ચડે, ને મરદ ખેંચે ગારુ. ૩૧૬

૨૯૬. કહેતાળી દિવાના, સુનતાળી દિવાના. ૪

કહેતાળી દિવાના, સુનતાળી દિવાના.

૧. તુર્ક=એટલે મુસલમાન. તુર્કસ્થાનથી આવેલા માટે કેટલાક મુસલમાનોને તુર્ક કહેવાની સાધારણ રીતે ટેવ પડી છે. કસબો એટલે મુસલમાન સીપાઇઓને રહેવાને ગામનો ભાગ તે કસબો કહેવાય છે. તે કસબામાં તુર્કને છેડવા નહીં. બજારમાં બકાલને એટલે વાણીઆને છેડવા નહીં, કારણ ત્યાં વાણીઆ એકઠા તરત થાય ને જોર વધી જાય. બંગલમાં જટ એટલે ભરવાડને છેડવા નહીં. આ બધાં સ્થાનનું જોર સૂચવે છે.

૨ સલાઈ=સણી. ૩. આ કહેવત ઈશ્વરી નિયમથી હલકી છે. પણ લોકો સારા માણસને આડે રસ્તે દોરવાને વાપરે છે.

વાત કાને આંખા ભેગી હડી કરવી તે ખૂખાઈ.

વાત સાંભળી તોલ કરવો.^૧

સોરઠો—કડીએ નાથીએ નામણી, હાથી હેડમાં હોય;

પણ કીડી પીંજર પડી, સાંભળી નથી સામળા. ૩૧૭

૨૬૭. વાતે પાડા ગાલણા કરવા. ૭

વાતે પાડા ગાલણા કરવા.

વાતે પાપડ, વાતે વડી, વાતે વહુ ગધેડે ચડી.

એ તો કહેનેકે, કરનેકે કુછ નહીં. કરવું ને મરવું બરાબર છે.

અમે તો તાળી વગાડનાર, ખેલ કરનાર બીજા.

વીશા શ્રીમાળીના વિચાર,^૨ એ મણુ લી તાવડામાં બળી ગયું.

વાતનાં ચોસલાં મુકવાં, કાળજે ક્રયક્રો કાંઈ નહીં.

Work and not an empty promise will gain the object.

૨૬૮. ચંદરવો બાંધવા સૌ આવે, પણ છોડવા કોઈ ન આવે. ૬

ચંદરવો (માંડવો) બાંધવા સૌ આવે, પણ છોડવા કોઈ ન આવે.

કહેવા સૌ આવે, પણ કરી આપે નહીં કાઈ.

કહેવું સહેલ છે, પણ કરવું મુશ્કેલ.

ચડાવવા સૌ આવે, પણ ભોગવવું પડે પોતાને.

માથે પડે ત્યારે ઝોડે હાથ દેવા કાઈ આવે નહીં.

વરઘોડાના સાજન બહુ મળે, ને વરઘોડો ચડાવે, વરઘોડો ઉતર્યા પછી
કાઈ નહીં.

૨૬૯. કંકાસથી ગોળીનું પાણી સુકાય છે. ૫

કંકાસથી ગોળીનું પાણી સુકાય છે. કલેસનું મ્હોં બાળો.

રાતદિવસના કંકાસથી માણસનું મરણ થાય છે.

દોહરું—માર્ગમાં મણિધર, ઘરમાં પેઠા ચોર;

બાયડી બદારવટે ફરે, એ સૌ મરવાના દોર. ૩૧૮

માર્ગે ખેતર ને જીન રણાં, વેરી ભેગો વાસ;

કુટુંબ કળો ને ભીંત ભોરીય, એટલાં કરે વિનાશ.^૩ ૩૧૯

૧ ખરી છે કે ખોટી. ૨ વિચારને બદલે ખાનસાં વપરાય છે. ૩ માર્ગમાં
ખેતર, જીન રણ (કિંઈ) માથે જાળે, વેરી સાથે ચડેડું, કુટુંબનો કલેશ, ભીંતમાં સાપ ચડેલો
હોય, તે વિનાશ કરે.

૩૦૦ કાકા મરશો કે? તો કહે ચુમાઈનેજ તો. ૫

કાકા મરશો કે? તો કહે ચુમાઈનેજ તો.

મીઝાં મરતે હો કયા? તો કહે જખ મારકે.

મરણુ આવ્યું, તે દસ્તાં રાજે, ને રાતાં રાજે.

હવે ધડીએ ધુંટ લરાય છે.

ન્યાં આવી બની ત્યાં કાણુ સાસ ધાલે તેમ છે.

૩૦૧. કાગડાની કાટે રતન. ૫

કાગડાની કાટે રતન.^૧ કાગડો દહીયડું^૨ લેષ ગયો.

પત્થર સાથે રતન પછાડું. ચોરે કુળું બાઝ્યું. ઉકરડે રતન.

Fortune favours a man more than merits.

૩૦૨. કુતરાના પેટમાં ખીર ટકે નહીં. ૭

કુતરાના^૩ પેટમાં ખીર ટકે નહીં. કાગડાની કાટે કંકાતરી.^૪

વાયડાને^૫ વાત સોંપવી.

ચાડીએ ચોરે જઈ ચાડી કરે. અધિકપાંસળીને વાત કરવી.

ધાંયજાને વાત કરી હોય તો તે તુરત ચંદરવો બાંધે.

એના પેટમાં તાંદળજો છળતો નથી.

૩૦૩. પાસો પડે તે દાવ, ને રાજ બોલે તે ન્યાય. ૫

પાસો પડે તે દાવ, ને રાજ બોલે તે ન્યાય.

પડે પાસા ને છતે ગમાર. સાનીનો ગમો,^૬ જેમ નાંખે તેમ સમો.

ફાવો વખણાય. કાજની મારી હલાલ.

૩૦૪. ઉપજ્યું તેલું નીપજ્યું. મનમાં આવ્યું કે તૈયાર જોઈએ. ૧૧

ઉપજ્યું તેલું નીપજ્યું. મનમાં આવ્યું કે તૈયાર જોઈએ.

તલ ખાધા ભેગી ગાં- ચીકણી થઈ. ધા ભેગા કીડા.

દાગી કે લાગી. ચડ રોટી પડ પેમાંડ.

ચટ મંગણી ને પટ વિવાદ.

૧ એ બધી નવાઈની અગર અયોગ્ય બનાવદર્શક છે. ૨ કડપવર રૂપાળી કન્યા
વરી જાય તેને લાગુ પડે છે. ૩ સ્વાભાવિક વાત એ છે કે બીલાડીના પેટમાં ખીર
ટકે નહીં, કુતરાં તો ચોરીને ખીર ખાય છે અને તે એકતાં નથી. ૪ બહુ બોલાને
કહેલી વાત જગજહેર થાય. ૫ તે આખા ગામમાં કરે. ૬ ગમો એટલે સીતાર,
સારંગીના તાર તંગ કે ઢીલા કરવાની લાકડાની ખીંટીઓ.

લાવ ઘોડો ને ચડાવ વરઘોડો. ચટપટ જોઈએ.

ચઢ ચુલા ખાજી. ચટ રોટી ને પટ દાળ.

૩૦૫. વાછડી વરતમાં ડુલી. ૨

વાછડી વરતમાં^૧ ડુલી. ધર વ્યાજમાં ખોયું.

૩૦૬. ઇશ્વરી ન્યાય એની મેળે ઉતરે છે. કાગનું બેસવું ને તાડનું પડવું. ૧૧

ઇશ્વરી ન્યાય એની મેળે ઉતરે છે. કાગનું બેસવું ને તાડનું પડવું.

આંખ પુટનારી ને ઝોંકા વાગનાર.

કાલી કુતી મરને વાલી, ચોર મીઝાંકુ જસ આને વાલા.

બગાસું ખાતાં સાકરનો ગાંગડો આવી ગયો.

પ્રભુની લાકડીનો ફડકો વાગે નહીં.

લાગનાર થાય ત્યારે ગેબની ગોળી લાગે.

દેવ દોષ લેતો જ નથી. આંધળાનો ધા પાધરો આવ્યો.^૨

૧. વરત એટલે ઢોર ચારનારને માસિક કે વાર્ષિક રકમ અગર દાણા આપવાના તે વરત. તે આળસમાં અપાયા નહીં તેથી વરત ચડી ગયું. તેમાં વાછડી તે ચારનારને ઘેર રાખેલી તેની કીમત જેટલું વરત ચડ્યું. એટલે તે વાછડી ભરવાડ વરતમાં રાખી.

આંધળાનો ધા પાધરો

૨ દીડો જોશી કરીને એક જોશી હતો. તે પોતાને સાસરે ખીજે ગામ જતો હતો. રસ્તામાં એક રખડતો બળદ જોઈ વગડાગે વેલા લેધને એક ઝાડને ફુંકે ખાંધે ને પોતે સાસરાને ઘેર ગયો. સાસુ દોટલા ધડતી હતી તેના ટપકારા ઉપરથી તે દોટલા ધડયા એકું દીડે જળ્યું. પછી સાસુએ નવ દોટલા પીરસ્યા, ત્યારે જોશી બોલ્યા, ‘ટપ તેર ને નવ કાં?’ (ટપકાં તેરનાં થયાં ને મને નવ કેમ પીરસો છો.) ત્યારે સાસુ બોલ્યા, ‘ચુપ, ચાર ઘસમાં’ (ચુપ રહો, ચાર દોટલા ઘસમાં ખાવા આપીશ.)

તેર દોટલા ટપકા ઉપરથી દીડા જોશીએ ગળેલા તે વાત સાસુ બહુની નહીં દોવાથી સાસુએ ધાર્યું કે રસોડામાં દોટલા ધડ્યા ને જોશીએ જળ્યું તે કાંઈક વિશ્વા તેની પાસે ખરી. માટે સાસુએ દીડા જોશીના સસરા પાસે વાત કરી કે, ‘દીડા જોશીમાં જ્યોતિષ વિદ્વાનું અદ્ભુત જ્ઞાન છે.’ ત્યારે સસરાએ પોતાનો ખોવાયેલો બળદ કયાંથી જોશી એ પ્રશ્ન પૂછ્યો. દીડા જોશીએ ‘જ્યોતિષ વિદ્વાની રીત પ્રમાણે ચિત્રાચવાનો રોગ કરીને ક્યું કે, ‘અમુક દિશાએ જાઓ ત્યાં જાઓ.’ કેમકે જોશીએ પોતે બળદ બાધેલ હતો તે દિશા ખતાવી. તે દિશાએ જતાં વગડામાં બળદ જળ્યો, અને જોશીની આજ્ઞા બદલ ફેલાઈ.

તે વખતે રાજનો એક દાર ખોવાયેલ હતો તેથી રાજાએ દુકન ક્યાં કે, ‘દીડા જોશીને કેદ કરીને આંદોં શાવો ને તેને કેદ તરીકે કરનારના મહેલમાં રાખવો ને પૂરવું

આંધળાના ધાથી કાઠું પડ્યું.

નાંખે અવળા ને પડે સવળા (પાસાનો દાવ).

૩૦૭ માર તોપ ખુદા સમ્યા હે. આપે તેને રામ. ૮

માર તોપ ખુદા સમ્યા હે. આપે તેને રામ.

દેરિયેમં દોટ રખનેવાલા રામ હે. લાગ્યું તો તીર નીકર તુકો.

સુરદાસડી દીકી લગી તો લગી, નહીં તો રામધુન મચાઈ હે.

પરમેશ્વરનું નામ લેઈ, દીકરા ચહડી જ શૂળી ઉપર. ૧

કે 'હાર ક્યાં નડશે.' રાત્રને તો જ્યોતિષ વિદ્યામાં શ્રુ માહાત્મ્ય છે તે જોતું હવું તેથી એક ચોરડામાં તેને સુવાડયો. દીડા જોશીને કીકર લાગી કે, 'હવે મારું શું થશે' તેથી ઉંધ આવી નહીં એટલે જરા જોરથી બોલવા માંડ્યું, "નિંદરડી આવ, નિંદરડી આવ, નિંદરડી આવ." જોશીનો મહિમા તો ગામમાં વંચેો હતો તે આખું ગામ જાણે, તેથી નિંદરડી કરીને રાત્રની એક દાસી હતી જેણે એ હાર લીધેો હતો તેણે સાંભળ્યું કે, જોશી તો "નિંદરડી નિંદરડી" બોલે છે માટે તે હાર મારી પાસે છે એમ જોશી જાણી ગયા છે માટે તે હાર મારી પાસેથી નિકળશે તો મારા ખુરા હાલ થશે, એવી ખીમ્તી તે દાસી હાર લાવીને ચુપકીથી જોશીની બાજુમાં મૂકી ગઈ. સવારે જોશીએ હાર લઈ રાત્રને આપેો, રાત્ર ખુશી થયા અને જોશીને સાંકે ધનામ આપ્યું.

પછી રાત્રના મનમાં આવ્યું કે જોશીની પરીક્ષા વધારે કરવી તેથી જોશીને રાત્ર નહીં આપતાં રોડીને રાત્રએ પોતાના હાથમાં, જેને કાઢિયાવાડમાં દીડ કહે છે તે રાખીને જોશીને બોલાવ્યો ને પૂછ્યું કે, મારા હાથમાં શું છે? ત્યારે જોશી બોલ્યા:

૮૫ ૮૫ કરતાં ગણી પોણી, કુગર ચાલતાં દીડો ડોળી;

નિંદરડીએ આપેો હાર, મૂક રાત્ર દીડાનો ખ્યાલ.

જોશીએ તો માગણી કરી કે, "હવે દીડા જોશીનો એટલે પોતાનો ખ્યાલ મૂક" પણ રાત્ર સમજ્યો કે, મારા હાથમાં દીડ છે તેને છુટો મૂકી દે એમ જોશી કહે છે માટે જોશી ખરો વિદ્વાન છે એમ સમજીને દીડને હાથમાંથી છોડી દીધું ને જોશીને ફરી ધનામ આપ્યું, એમ દીડા જોશીનો ધા પાંસરો હતયો. એ બાગ્યની માયા છે એ દાખલો દીડા જોશીનો ચાલે છે.

૧. પરમેશ્વરનું નામ લેઈ દીકરા ચહડી જ શૂળીપર

કોઈ એક ધનવાન વાણીએ તથા તેની સ્ત્રી ઘરમાં રાત્રે સુતેલાં હતાં ત્યાં અર્ધ-રાત વીત્યા પછી એક ચોર છાપડું ફાડી ઘરમાં ઉતરતો હતો. વાણીએ તેને જોયો અને વિચાર કર્યો કે, હવે ખૂમ પાડવી વ્યર્થ છે, કેમકે ચોર નજીક આવી ગયો છે ને ખૂમ પાડવાથી વગાડી બેસશે.

તેથી વાણીએ પોતાની સ્ત્રીને જગાડી ને કહે જે, 'ધીની દીવો કર. આપણે દીકરો નથી ને માતાજીએ સ્વપ્નું આપ્યું છે કે આકાશમાંથી દીકરો ઉતરશે, માટે ઉઠ દીવો

ભલે ખીખી માર લુસકો, બળવ સિક્કો, બનતાં બને ખરી.
યાહોમ કરીને ચલો, ક્તોહ છે આગે.

I will either make a bolt or a shaft of it.

૩૦૮. કાગનો વાધ કરવો. ૭.

કાગનો વાધ કરવો.^૧ પિંજનો કાગ કરવો.

રજનું ગજ કરવું. રામમાંથી રામ કહાણી કરવી.

કર.' ચોરે આ વાત સાંભળી, છાપરા સુધી એક થાંભલો હતો તેને વળગી રહી ચોખ્ખો. સ્ત્રીએ ધીમે ધીમે ક્યોં ને હથું બેઈ ચોરને દેખી શેઠ પોતાની સ્ત્રીને કહે છે, 'જે છાપરું ફાટ્યું છે ને પેલો દીકરો, જો કેવો મનનો છે? ઉછરેલ, પાછરેલ, રાયો રતો, શિળા નહીં, એરી નહીં, અછબડા નહીં, વાવળી નહીં, વરાહ નહીં ને આપણું ઘર ભરાઈ રહે તેવો છે, જો.' ચોર તે સાંભળી ખુશી થઈ હેઠળ ઉતર્યો. શેઠ આવકાર દેઈ તેને બેસાવ્યો, ને સ્ત્રીને કહે છે કે, 'બેનું પાણી કર, પછી લાપસી રાંધ.' એમ કરીને શેઠ પોતે પટારો બિધાવ્યો, માંહીથી હીરકારી ઘોતીઆ, કસળી પાપડી, ભતરી, કંદોરા, વેહેડું, વિંડી બધું કહાણું. ચોરને ખાતરી થઈ કે, 'હવે હું તો વાણિયાનો દીકરો થયો.' પાણી બેનું કરી નવરાત્રી; કંસાર, દાળ વગેરે જમાવ્યો, પછી સારાં લગડાં પેહેરાવ્યાં, કંડુનો આલ્યો ક્યોં. ત્યાં તો સવાર થઈ એટલે શેઠ ચોરને કહ્યું, "ચાલો, દીકરા દુકાને." બન્ને જાણ્યાં. રસ્તામાં કેટલાકે વાણિયાને પૂછ્યું, 'આ કોણ છે?' શેઠ જવાબ દેતા જાય કે, 'મારો દીકરો,' 'તમારે તો કાંઈ છોકરાં નથી ને આ ક્યાંથી?' ત્યારે શેઠ કહે, "પરમેશ્વરે આપ્યો, આકાશમાંથી ઉતર્યો, રાતે આવ્યો." એમ જવાબ આપતા આપતા તો દુકાને આવ્યા. દીકરાને રાણુગારીને દુકાને બેસાડ્યો છે, જે પૂજતા જાય તેને શેઠ ઉપર પ્રમાણે જવાબ આપતા જાય. પણ શેઠ ગ્રામ રીતે દરબારમાં બબર મોકલાવેલ કે, મેં ચોર પકડ્યો છે. તેથી પોલીસના જમાદાર આવ્યા અને પૂછ્યું, 'શેઠ, આ કોણ છે?' "એ તો મારો દીકરો છે." 'ક્યાંથી આવ્યો?' 'આકાશમાંથી' પરમેશ્વરે આપ્યો? એટલે જમાદારે લાકડીનો એક ગોદો શેઠને માર્યો. શેઠ કહે છે, 'બાઈસાળ, દીકરો છે. તેમાં ગોદા શું મારો છો?' એટલે જમાદારે દુકમ ક્યોં કે, 'ચાલો તમે બન્ને દરબારમાં.' એટલે શેઠ તથા ચોર દીકરો બન્ને દરબારમાં ગયા. દરબારમાં ફેજાદારે પૂછપરછ કરી ત્યારે શેઠ કહ્યું, "દીકરો આકાશમાંથી ઉતર્યો, છાપરું ફાટ્યું, ને પરમાં આવ્યો. પરમેશ્વરે રૂંધાં વાનાં ક્યોં, રાખ, રાખ—" ફેજાદારે શેઠને મારવા લીધો ત્યારે શેઠ કહે છે, "શું કામ મારો છો, રાખ? તમારી નજરમાં આવે તેમ કરો." આગળના વખતમાં ચોરને મઠે સજ શખીની દલી તેમ શખીની સજ દીકરાને ફેજાદારે ફરમાવી એટલે શેઠ તેનું પ્રથમનું યોલિયું લગડાં આપ્યાં, ને બાળે પાથરી કહે ને, 'દીકરા ધરેલું ગાંઠું લગડાં લાવો, ને બેઠા પરમેશ્વરનું નામ લેઈ શખી ઉપર ચડવા જાઓ." કહી શેઠ પોતાનો માવ લેઈ ઘર ગયા ને ચોરને શખીએ ચઢડાવ્યો.

૧ અનિશયોક્તિ કરી વાત કરવી.

વાતનું વરેકું કરવું. વાતનું વતેસર કરવું.

વાતનું વતેસર ને કાંટાનું કટેસર કરવું.

To make a mountain of a mole-hill.

૩૦૯. રાંકમાંથી રાજ કરવો. ૭.

રાંકમાંથી રાજ કરવો. છીડીમાંથી ડુંગર કરવો.

પપ્પામાંથી પીરમહમદ બનાવવો. મોવાળામાંથી ગરમર બનાવવી.

ઝોખાદ વગર ઊંચપદ છરવાય નહીં.

દોહર—રંક નિવાજત બનત રાજેશ્વર, ભૂપત બનત ભિખારી;

છસ્કે પાંચિમે પેનીયાં^૧ નાહી, વાકું દીનો ડુંગળિદારી. ૩૨૦

જાકે પાંચ પેનીયાં નહીં, વાકું દેત ગજરાજ;

બિખ દેતે બિખીયા મીલી, ભલે ગરીબનિવાજ. ૩૨૧

૩૧૦. કાગળની હાંડી ચુલે ચડે નહીં. ૭

કાગળની હાંડી ચુલે ચડે નહીં. તુંબડાં બાંધી દરિયો તરાય નહીં.

કાગળની હોડીથી દરિયો તરાય નહીં.

કાગળની કાથળીમાં ઢબુ ભરાય નહીં.

તુંબડાનો ટોપ કટલી ધડી ટકી શકે? તકલાદી કામ શું ઝીંકે જાલે?

આકા ડોકાનો માંડવો.

૩૧૧. ઘેલી સૌ પહેલી. ૯

ઘેલી સૌ પહેલી. પોઠીઆ પેહેલી છાંટ ઊતાવળ કરે.

મોરલે ગાડે મટુબાઈ. ગામ કરતાં ધાંચેજ ઊતાવળી.

વગર આગે બળી મરે. જોરદાર બાયડી જાજઆમાં ફેદી પડે.

દાહ લાગે ત્યારે સીંચાણો સૌ પહેલો. હોળીનું નાળિયર.^૨

મડકું ઉપડે ત્યારે દુણીવાળો સૌથી આગળ થાય.

૩૧૨. સાત કપુત દીકરે નખોદ ગયા બરાબર. ૮

સાત કપુત દીકરે નખોદ ગયા બરાબર.

પત્થર જણ્યો હોત તો ધોળીને ધોવાના કામમાં તો આવત.

સો કપુતે બાપ વાંઝીઓ. કપુત દીકરો બાપનું નામ બોલે.

કપુત દીકરે કુળ હીણું પડે. કપુત દીકરો કુળમાં અંગારો.

દોહરો—કાંઠા ધણાં કાગલીઆં, કાંઠા ધણા કપુત;

સનળન તો હક્કડ^૧ ભલા, હક્કડ ભલા સપુત. ૩૨૨

સવૈયો—પુત કપુત, કુંલક્ષણ નાર, અદેખો પડોશી, યુગલીઓ દોસ્તદાર;

કવિ ગંગ કહે સુતો શાહ અકબર, એ ચારોકું ગરદન માર. ૩૨૩

૩૧૩. સપુત દીકરા વિષે. ૨૨

સપુત દીકરા કુળ બળબે. દી વાળે તે દી-કરા, છો વાળે તે છો-કરા.

એક (એક સપુતે) બળબા, છત્રીશે ખેંગાર.^૨

સુપાત્ર દીકરો ધદાતેર પેહેડી તારે. દી વાળે દીકરા, કાં ધોરી કાં ધરા.

એકે હજારાં, સોએ બિચારાં.

બાકર બચાં લાખ, લાખે બિચારાં.

સિંહણ બચું એક, એકે હજારાં.

બાપ કરમી તો બેટેકું કાવ, બેટા કરમી તો બાપકું લાવ.

બાપથી સવાઇ, તો સપુત દીકરો કહેવાય.

કુળદીપક, તે સુપાત્ર દીકરો.

બાપનું નામ દીપાવે તે સપુત દીકરો. એક સપુતે બધું કુળ શોભે.

દોહરો—ચીલે ચીલે ગાડી ચલે, ચીલે ચલે કપૂત;

તીનહી ચીલે ના ચલે, અશ્વ, શેર,^૩ સપૂત. ૩૨૪

ગ્રાહક સખે સપૂતકે, સારે^૪ કાળ સપૂત;

સખકો ઢાંકન હોત હે, જૈસે બનકો સૂત.^૫ ૩૨૫

વિઘા સંયુત^૬ એકહી, જો કુલ સપૂત હોત;

બંશ^૭ ઉદ્દીપન કરત જ્યું, બિધુતે રેન ઉઘોત. ૩૨૬

એકહી પૂત ગુનવંત ભલ,^૮ ગુણ વિણ શત નહીં કામ;

હિમકર^૯ એકહી તમ હરે, બિગળ^{૧૦} જાત અકામ. ૩૨૭

કદા શોક સંતાપ ક્રત, જો બહુ હોત કપુત;

ભલો એક મનભાવતો, સખ કુલ પાલક પૂત. ૩૨૮

એકહી ભલે સપૂતતે, સખ કુલ ભલો કદાપ;

સરસ સુવાસિન વૃક્ષસે, જ્યું બન સકલ બસાપ. ૩૨૯

સિદ્ધનીકા એકે ભલો, ગમદલ^{૧૧} ગંજનદાર;^{૧૨}

બહુત તન કીસ કામકે, શુકિ^{૧૩} તનય હબાર. ૩૩૦

૧ હક્કડ=એક. ૨ બળેલી ઇટનાં દોડાં. ૩ શેર=શિવ. ૪ કામ સુધારે.
૫ કપાસ. ૬ સંપાદન કરેલ. ૭ વેશ. ૮ ભલો. ૯ સંકે. ૧૦ તારા. ૧૧ હાથીનું
દોળું. ૧૨ ગાંજનાર. ૧૩ સુંદર.

ચોપાઈ—જે ગુણવાન મનુષ્ય ગણાય, કુળમાં તે દીવો કહેવાય;

હોય હજાર ગણું જરૂર જોર, દીવા વિના અંધારૂં ઘોર. ૩૩૧

સવૈયા—પુત્ર સપુત્ર, સદગુણી નાર, સદગુણી પાડોશી, નિર્મળ દોસ્તદાર;

કવિ ગંગ કહે સુનો શાહ અકબર, એ ચારેકો છવો પરિવાર, ૩૩૨

૩૧૪. એવો સાચો કે જ્યાં જોલે ત્યાં ખાય તમાચો. ૮

એવો સાચો કે જ્યાં જોલે ત્યાં ખાય તમાચો.

ખાહુ સાચું જોલ્યે સત્યાનાશ.

સાચું સર્વ કાળે જોલાય નહીં. સાચા જોલો માએ માર્યો.

હે બાઈ બાડી, જાસ દેને જાડી;

જેવી તારી વાણી, તેવું જાસમાં પાણી.

સાચા જોલો સગી માને ગમે નહીં. ડાકણને મ્હોએ ડાકણ કહેવાય નહીં.

દોહરો—અંધાને અંધો કહે, કડવું લાગે વેણ;

હળવે રહીને પૂછીએ, શાથી જોયાં નેણ? ૩૩૩

૩૧૫. કાજની કુતરી મરી ગઈ ત્યારે આખું ગામ આલડયું, કાજ
મરી ગયા ત્યારે દોઈ નહીં. ૫

કાજની કુતરી મરી ગઈ ત્યારે આખું ગામ આલડયું,

કાજ મરી ગયા ત્યારે દોઈ નહીં.^૨

એ આંખની શરમ. આંખની શરમ મરી, એટલે ચારી તુટી.

શરમ જેની પડતી હોય તેની પડે.

જેને આંખ નહીં, (આંધળો) તેને મ્હો શરમ નહીં.

૩૧૬. માણસની પરીક્ષા પંથે કે પાડોસે. ૪

માણસની પરીક્ષા પંથે કે પાડોસે.

માણસ જોઈએ વસીને, સોનું જોઈએ કસીને.

છોલાવીએ ત્યારે હજમની પરીક્ષા. કામ ઉપરથી કારીગરની પરીક્ષા.

૩૧૭. ગુમડું કૂટયું ને વૈઘ વેરી. ૧૦

(ગરજ સર્યા પછી માણસને પરવા નથી રહેતી તે વિષે.)

ગુમડું કૂટયું ને વૈઘ વેરી. ગરજ સરી અમારી, શી પરવા તમારી ?

૧. જરૂર નેર=પૈસાનું નેર ગમે તેટલું હોય, પણ ગુણવાન પુણ્ય વગર અંધારૂં ઘોર.

૨ કાજની આંખની શરમ ગઈ.

કામ વખત કાઢી, નીકર મૂકે હાંપી. ગરજ સરી કે મતિ ફરી.
જમતો પરાણો ભેંસ માને.^૧ ગરજકે^૨ વાસ્તે ખુદાકું કુસલાતીથી.
વૈઘ, ભુવા ને ડાકલાં વાળા, આવે ચઢ્યા ને જાય પાળા.
દરદ મટયું કે વૈઘ વેરી.^૩

દોહરો—પડી ગરજ મન ઓર હે, સરી ગરજ મન ઓર;
ઉદેરાજ^૪ કહે મનુષ્યકો, ચિત્ત ન રહે એક ઠોર. ૩૩૪

સોરઠો—મતલબ ને મનવાર, લોક જમાડે ચુરમાં;
વિશુ મતલબ મનવાર, રાખ ન રેડે રાછ્યા. ૩૩૫

Danger passed, God is forgotten.
Vows made in storm are forgotten in calm.
A fig to the Doctor when cured.
When the cow is old, she is soon sold.

૩૧૮. ગરજે ગધેડાને કાકો કહેવો પડે. ૧૨

ગરજે ગધેડાને કાકો કહેવો પડે. ગરજુ ગામનો ઓશીઆળો.
ગરજ ખીચારી બાપડી, ગરજે ગોદા ખાય.
ગરજઈ ને દરદીઈ. ગરજવાનની અક્કલ જાય, ને દરદવાનની શિકલ જાય.
વખત હોવે બાંકા, તો ગધેકું કહેના કાકા.
ગરજવાનને અક્કલ નહીં. ગરજુ કુસકાથી સોંધો.

જમતો પરાણો ભેંસ માને

૧ પરાણો જમવા બેઠો હતો ત્યારે ભોળાને અતિ દૂધ લાવવા ધરયાળીએ કહ્યું. એટલે સીએ જવાબ આપ્યો કે, દૂધ તો નથી, ભેંસ વસુકી ગઇ છે. એટલે પરાણાએ કહ્યું, આપણે ભેંસનું ખાઈ છે, તેમાંથી એક મોક્લીરા. પરાણો તેને ધર ગયો. પણ ભેંસ મોક્લી થઈ ગયો.

ખાઈ=ભેંસનું ટોળું. કાઠીઆવાડમાં આ રાખેલ વપરાય છે. માયનું ધણુ તેને ટાળો કહે છે. બકરાનું ટોળું તે વાપ કહેવાય છે. બળદનું ટોળું બાળધું કહેવાય છે.

૨. એક રોસીનો એકનો એક લાટકો દીકરો માંદો પડ્યો. ઓસડવેસડ દરતાં આરામ ન લાગ્યો. એટલે રોસીએ માનતા ફરી કે, “ખુદા ગેરે બેઠકું આરામ દરે તો આજ છતની બડી રોડી ખુદાકું ચડાડેની.” દીકરાને આરામ થયો. દીકરે પૂછ્યું, “આજ છતની બડી રોડી માની હે, લેડીન ઇત્તા બડા રોડી પકાનેકું તવા કુદારે લાયકો” ત્યારે રોસીએ કહ્યું કે, “ગરજકે વાસ્તે મેં ખુદાકું કુસલાતીથી.”

૩ અરથ સર્પો પછી વૈઘ વેરી. ૪ ઉદેરાજ=એક સોરનું નામ.

ગરજ સાદરથી ગળી. કણકીઆતી^૧ ખાયડી, સૌની ઓશીઆળી.
ઓશીઆળી બિલાડી, ને ઊંદરની લાડી.

સવૈયો—ગરજહી અર્જુન હીજ લયે, ગરજહી ઓર્વિંદ ધેન ચરાવે,
ગરજહી દ્રૌપદી દાસી લઈ, ગરજહી ભીમ રસોઈ પકાવે;
ગરજ ખડી ઇન લોકનમેં, ગરજ ણિના કાઈ આવે ન જાવે,
કવિ ગંગ કહે સુનો શાહ અકબર, ગરજહી ખીખી ગુલામ રીઝાવે. ૩૩૬

Necessity knows no law.

Need makes the old wife trot.

૩૧૯. કૌતુક વગર હસવું હોય નહીં. ૬

કૌતુક વગર હસવું હોય નહીં. કારણ વગર કાર્ય નહીં.
આગ હોય ત્યાં ધુમાડો હોય. ચડ વગર શાખા નહીં.
દુઃખ વગર રૂંચું આવે નહીં. પાછા વગર ગંધાય નહીં.

No effect without cause.

૩૨૦. કાળા અક્ષરને કુટી મારે તેવો છે. છનું અર્ધ પણ જાણે નહિ. ૧૦

કાળા અક્ષરને કુટી મારે તેવો છે. છનું અર્ધ પણ જાણે નહિ.

પાટલા ઉપર ધૂળ નાખી હોય ત્યારે ને.^૨

કાળા કાળા મંકોડા. રાતી એટલી ઝીમેલો.^૩

પત્થરનો ભમરડો. ખાપ ભણ્યા હતા.

સખી, મારો ધણી એવો ચતુર છે કે પોતાનું લખ્યું પોતે વાંચી શકે નહીં.

દોહરા—દેખાદેખી જે કરે, વણ સમજ્યો વ્યર્થ;

વગર લણેલો લીટા લખે, એમાં ન સરે અર્થ. ૩૩૭

મૂર્ખ કર પોથી દઈ, બાંચનકું ગુનગાય;

જયસેં નિર્ભલ આરસી, દઈ અંધેકે હાય. ૩૩૮

You may as well expect a cat to read.

It is all Greek and Latin to me.

૩૨૧. મરીને માળવો લેવાય નહીં. ૧૦

મરીને માળવો લેવાય નહીં. થાય તેટલું કરીએ.

કાંઈ કામ સાર મરીએ? કાંઈ ચુલા ઉપર ચંદાય છે.

૧ કણકીઆ=(કણક) લોટ માગનારો આઢાણ. ૨ ત્યારે આવડે. ૩ એક જાતનાં છવડાં.

ચાર હાથ થાય છે?¹

પગે ચલાય તેટલું ચાલીએ, કાંઈ ભડાય છે.

સીજે તેટલું ફરીએ. શરીર સાચવી કામ થાય.

આલને બાથ ભરાતી નથી. બે હાથે લાડવો ખવાય છે ?

૩૨૨. કાંટો કે ત્રાજવું કોઈની શરમ રાખે નહીં. ૩

કાંટો કે ત્રાજવું કોઈની શરમ રાખે નહીં. કાંટો અદલ જોણી આપે.

ધર્મરાજનો ન્યાય, કોઈની સીફારસ ચાલે નહીં.

૩૨૩. મારવો ઉંદર ને જોદવો ડુંગર. ૪

મારવો ઉંદર ને જોદવો ડુંગર. કીડી ઉપર કટક ચડાવવું.

મારવી માંખ ને ચડાવવી તોપ.

ધૂળગળતી વાતમાં વેર મોટું કરી નાંખવું.

Much ado about nothing.

Much pains little grains.

૩૨૪. કીડીને કણ અને હાથીને મણ પરમેશ્વર આપી રહ્યો છે. ૬

કીડીને કણ, અને હાથીને મણ પરમેશ્વર આપી રહ્યો છે.

ખાનાર, પીનારને ખુદા આપે.

ખાનારપીનારનાં નસીબે મળી રહે છે.

પરમેશ્વર કોઈનું અશું રાખતો નથી. દાતારને પરમેશ્વર આપી રહે છે.

ખાનાપીના એાર ખુશ રહેના. ખાધેપીધે દીવાળી, ઉગરે ઉચાર.

કીડીને કણ, હાથીને હારો, હંસને મોતી ને દેડકાંને ગારો પરમેશ્વર આપે છે.

દોહરો—દાતાકું હર દેત હે, જ્યાં ત્યાંસે આન;

સુમ પાપી બિનતિ કરે, કેશવ ધરે ન દાન. ૩૩૯

૩૨૫. મોઢામાં આવ્યો કોણીઓ પાછો જાય. ૮.

મોઢામાં આવ્યો કોણીઓ પાછો જાય. કોઠે આવેલું વદાણુ કુખ્યું.

હાય આવેલી બાછ ગઈ.

જતી બાછ હારી બેઠા.

સસુદ્રમાં તરી આવીને ખાઓગીઆમાં કુખ્યું.

ધમ્યું સોનું ધૂળ મળ્યું. ફરી કમાણી જોઈ બેઠા.

છેડા સુધર્યાં તેનું બધું સુધર્યું.²

¹ બે હાથે ગાય ને ફરીએ બાજી. ² નહીં નો મેળવેલી આજીજી નવી રહે છે.

There is many a slip between the cup and the lip.
To swallow a whole ox and be choked with the tail.

૩૨૬. સૌ કીસળ ચોર. ૬

સૌ કીસળ ચોર^૧.

કીસળ બધો બતાવે કાઈ નહીં. કીસળ બતાવી શું બીજા માગવી છે ?

સૌ કીસળ બતાવે, પણ ગુરૂ લાગ બાકી રાખે.

કામણુરે શિખવે, પણ વાલણુ પોતાની પાસે રાખે.

તાળું બતાવે, પણ કુંચી કરસનજીને હાથ.

૩૨૭. ધંધાખાર બહુ ભુંડો. ૫

ધંધાખાર^૨ બહુ ભુંડો. કીસળખાર તે સાત પેઢીના વેર જેવો.

ધંધાખારનું વેર પેઢીઓ સુધી ચાલે. વૈદનો વેરી વૈદ.

ધંધાખારમાં કેક ખુવાર મળ્યા છે.

Two of a trade seldom agree.

૩૨૮. કુંભાર કરતાં ગધેડાં ડાહ્યાં. ૪

કુંભાર કરતાં ગધેડાં ડાહ્યાં. ગુરૂથી ચેલા આગળા.

શેઠ કરતાં વાણીતર વધ્યા.

ભણી ગણીને ઉતર્યા, ગુરૂજના^૪ મ્હોમાં મુતર્યા.

Fools rush in where angels fear to tread.

૩૨૯. ગામડે ભેંસ ને ઘેર ઝરડકા (વલોણાના). ૧૨.

ગામડે ભેંસ ને ઘેર ઝરડકા. ઘેઘે ભેંસ ને ઘરમાં ધીંગાણું.

ઘઉં ખેતમં, બેટા પેટમં, ને આંહી મનસુખા ચાલે.

પેટમાં છોકરું, ને નામ પાડો હીરો. ભેંસ ભાગોળે ને છાસ છાગોળે.

૧ કીસળ=હુત્ર, કળા, વિદ્યા વગેરે છુટથી શિખવે નહીં તે.

૨ “કામણુ” એટલે મુઠ મારવાની મંત્રવિદ્યા તથા વશીકરણની મંત્રવિદ્યા. તે વિદ્યાથી મુઠ મારે અથવા વશીકરણ વિદ્યાથી કોઈને વશ કરવા મંત્ર નાંખે, તેથી માંદો પડે તો તે મંત્રથી થયેલી ધન અગર દરદ (મંદવાડ કે ધન મંત્રથી થઈ એ તો માનનારની બુદ્ધિ કે સમજણની વાત છે). મટાડવા સાર ને દરદ પાછું ખેંચી લેવાના કે આરામ કરવાના મંત્ર કે વિદ્યાને “વાળણુ” કહે છે. ૩. એક ધંધાવાળાને પરસ્પર વેર.

૪. બે મઘી કુસ્તી કરતા હતા તેમાં એક મઘી જીત્યો. તે પેચ કરીને જીત્યો, જોનાર લોકો જીતનાર મઘીને શાળાશી આપતાં બોલ્યા કે, “રંગ હે ઉસ્તાદકું” ત્યારે મઘી બોલ્યો, “ઉસ્તાદ ગાંડુ ક્યા કરેગા, હમ તો અક્કલકે ફેલાવસં અલતે હું.”

ધરમાં ભેંસ નહીં, ને જાસ ફાફડ ફેદા.

વિવાહ પહેલાં માંડવશોર.^૧

પરણ્યા પહેલાં ભુવારું. પરણ્યા પહેલાં અધરણી.

મુવા મોર ઘોર ખોદવી. મુવા મોર^૨ મોકાણ.

તાવડી તાના કરે, બાજરી બજરમાં.

Do not count upon a thing until you get it.

Count not upon chickens before they are hatched.

Call not a surgeon before you are wounded.

૩૩૦ કન્યા અને એકું ધાન વાસી ન રખાય. ૧૧.

કન્યા અને એકું ધાન વાસી^૩ ન રખાય.

દીકરી પારકું ધન છે.

દીકરીના બાપને બાંધ ન આવે.^૪

કુંવારી કન્યા સાચવવી, તે સર્પનો ભારો સાચવ્યા બરાબર છે.

જાગે જેના ધરમાં સાપ, જાગે દીકરીઓનો બાપ.

દીકરી કુંવારી રહે નહીં, દીકરો કુંવારો રહે લાજ જાય નહીં.

જેને ઘેર કન્યા, તેને પરમેશ્વરે દંડ્યા.

પેટી રખાય, પણ ખેટી ન રખાય. આઝી દીકરીએ કુળ દીણ.

આઝે^૫ વરસાદે કણુ લીણ.

ઢાહુરો—ચલવો ભલો ન કાસકો, દુહિતા ભલી ન એક;

માંગવો ભલો ન બાપસો, બે પ્રભુ રાખે ટેક. ૩૪૦

The worst store is a maiden unbestowed.

૩૩૧. કુંવારી કન્યાના સો વર ને સો ધર. ૫

કુંવારી કન્યાના સો વર ને સો ધર.^૬

વરને દીકાઓ^૭ ન હોય ત્યાં સુધી કહાન કુંવારો.^૮

ખાલી ઠેકાણાના ઉમેદવાર ધણા. નીધણીઆતા માલના સૌ ધણી.

ધણી જાગે ત્યારે મોર ભાગે.

૧ માંડવશોર=વિવાહ થયા પછી એક દિવસ જમાવવાર. ૨ મોર=પહેલાં.

૩ વાસી=કુંડ, રાતવાસો.

૪ કુંવારી હોય ત્યાં સુધી.

૫ આઝે એટલે દરથી વધારે હોય ત્યારે હાથમાં કે પ્રત્યક્ષમાં દાણો થોડો ચરો ને દાણો નબળો થાય.

૬ સો માત્રાં આવે. ૭ “દીકા તાણો” એકું કહેવાય છે, “દીકા તાણો” થા

“દીકાઓ” એ ખલ પ્રયોગ છે; પણ કહેવતમાં નાનકો કંદે છે કે વરને પોંચ્યા ન હોય ત્યાંસુધી કહાન કુંવારો-તોરણેથી પાછો કાઢાડે મારે. ૮ હજાર કમારે માત્રાં કર્યા પડે.

૩૩૨. લક્કડકે લાડુ ખાયગા વો પસ્તાયગા, નહીં ખાયગા વો ખી પસ્તાયગા. ૯

લક્કડકે લાડુ ખાયગા વો પસ્તાયગા, નહીં ખાયગા વો ખી પસ્તાયગા.
રાંડી રૂવે, માંડી રૂવે, સાત દીકરાની મા મ્હોંડું પણ ઉધાડે નહીં.
કુંવારો કોડે મરે, ને પરણ્યો પીડાએ મરે.

કોડે મુવાં, ને કુતરે તાપ્યા. આવ્યો છે કોડે, પણ જશે માથે જોડે.
કોડ પુરા થયા, એટલે કોડ મટ્યો.

મથુરાકે પેડે ખાવેગા સો પસ્તાવેગા, નહીં ખાવેગા સો ખી પસ્તાવેગા.

સાખી—રાખખી દુઃખીઆ, રંકખી દુઃખીઆ, મહિપતિ દુઃખીઆ વિકારમં;
વિના વિવેક બેખખી દુઃખીઆ, ઓધા એક સંત સુખી સંસારમં. ૩૪૧
મેં તો દુઃખ દુનીઆનું લાળી; પરણી નારી તે પીએર મૂકી વાળી.

Age and wedlock, we all desire and repent.

૩૩૩. નકટા નેગીની જમાત. ૩

નકટા નેગીની જમાત. ગાંડીઆ ટોળું. નકટાની જમાત.

૩૩૪. ગામને મ્હોડે ગરણું બંધાય નહીં. ૧૧

ગામને મ્હોડે ગરણું બંધાય નહીં.

કૂવાને મ્હોડે ઢાંકણ દેવાય પણ ગામને મ્હોડે ઢાંકણું ન દેવાય.

ગામને મ્હોડે કુચો દેવાય નહીં. દુનીઆ તો દેખે તેવું લાખે.

ગામ વચ્ચે કૂવો, તે કાઈ કહે જોડો ને કાઈ કહે છીછરો.

દુનિયા હફત રંગી છે. દુનિયા દો રંગી છે.

દુનિયા છે, આમ પણ જોલે ને આમ પણ જોલે.

ખલકડી હલક, કીસીને બંદ કીયા હે. જગત જીતાયું નથી.

મારનારનો હાથ ઝડાય, પણ જોલનારની જીભ ઝડાય નહી.

No dish pleases all tables alike.

Do as you like, you cannot curb men's tongues.

૩૩૫. ઘડાનું અજવાળું ઘડામાંજ રહે. ૫

ઘડાનું અજવાળું ઘડામાંજ રહે. દરની માટી દરમાં સમાય.

કુવાની છાંયા કુવામાંજ રહે. દરિદ્રના મનોરથ, જીવજે ને લય પામે.

મનમાં પરણ્યા ને મનમાં રાંજ્યા.

૩૩૬. કેળામાં ખાંડ ને મૂળામાં મીઠું. ૭

(ધંધિરની કૃપા તથા અકૃપાથી જે બની આવે તે વિષે.)

કેળામાં ખાંડ ને મૂળામાં મીઠું.^૧

દૂધમાં સાકર ને છાસમાં મીઠું. મૂળા હોય ત્યારે મીઠું પણ મળે નહીં.

ધરમાં લીલા લેહેર, ત્યારે જમવાનું પારકે ઘેર.

ધરમાં અન્નના સાંસા, ત્યારે પરાણાનું પૂર.

દૂબળા ધરમાં સુવાવડ સાંઠ.

દુકાળમાં અધિક માસ હોય.

૩૩૭. જે જેવાં તેનાં તેવાં. ૭

જે જેવાં તેનાં તેવાં.

કુટુંબનો વા છોકરાંમાં આવે.

ભોગરે ભોગરે, ને કૌચે કૌચ.

કેળે કેળાં, ને બાવળે બાવળાઆ.^૨

વલવલતી રાંડ ને વેવલાં છોકરાં. કુટુંબ કરડકણું, ને મોસાળ વઢકણું.

દોહરો—શરવીરકે પંશમે, શરવીર સુત હોય;

જ્યું સિંહનકે ગર્ભમે, સિયાલ ન ઉપજે કાય. ૩૪૨

૩૩૮. રોટી ત્યાં ચોટી નહીં, ચોટી ત્યાં રોટી નહીં. ૫

રોટી ત્યાં ચોટી નહીં, ચોટી ત્યાં રોટી નહીં.

ધાનાં ત્યાં પાનાં નહીં, પાનાં ત્યાં ધાનાં નહીં.

ચારો છે ત્યાં ચક્ષીઆં નહીં, ચક્ષીઆં છે ત્યાં ચારો નહીં.

દૂધ ને દીકરા સાથે ક્યાંક હોય.

સંપત્તિ ને સંતતિ ભેગાં હોય તે ભાગ્યશાળી.

૩૩૯. ઘી વિના લુખો કંસાર, દીકરા વગર મુનો સંસાર. ૧૦

ઘી વિના લુખો કંસાર, દીકરા વગર મુનો સંસાર.

ઘરનો દીવો દીકરો. સો ગુલામે ઘર ઉજડ.^૪

દીકરા દેખી કાળજી હરે.^૫ દીકરા દેવતાને દુર્લભ.

પુતલીનકા ઘર મુના, વિદ્યાલીનકા હૃદય મુના, દરિદ્રીકા સગ મુના.

બાળા તેના શા દુકાળા? દીકરા સાર પથ્થર એટલા દેવ કરવા પડે.

જેને ઘેર પારણું, તેનું શોભે બારણું.

૧ કેળાં મળે ત્યારે ખાંડ બાકી મળે. ૨. પરત. ૩ ચોટી=ચોટલી. દીકરા હોય તે ચોટલી હોય. ૪ દીકરા વગર. ૫ આંખ હરે.

દોહરો—ઝોસક દીવા હે સખી, આરા રવિ તપંત;
ઘોર અંધારૂં તે ધરે, જ્યાં મૃત ન રમંત. ૩૪૩

૩૪૦. કોઈના પેટ ઉપર પગ મૂકવો નહીં. ૬

કોઈના પેટ ઉપર પગ મૂકવો નહીં.

પીઠ ઉપર મારીએ, પશુ પેટ ઉપર મારીએ નહીં.

વહેતી ગંગામાં પગ મૂકવો નહીં. કોઈની ચાલતી સેર તોડવી નહીં.

ચાલતી રોજી તોડવાનું મદા પાપ છે. ચડતી દેરડી^૧ પાડવી નહીં.

૩૪૧. કુંભાર રીસે બળે ત્યારે ગધેડીના કાન ઊમેળે. ૮

કુંભાર રીસે બળે ત્યારે ગધેડીના કાન ઊમેળે.

અકર્મી માટી રાંડ પર થરે. દીવાની દાઝે કોડીઆનાં બચકાં ભરે.

કોઈની રીસ કોઈ ઉપર ઊતારવી.

આઈનો ખાર બાઈ ઉપર કહાડવો. નબળો સિપાઈ ટેડવાડે થરે.

શોકના ખારે ધણીનો ખાટલો હળી ભરવો.

નબળો ધણી રાંડપર થરે.

A coward husband is a hero to his wife.

૩૪૨. હવેલી જોઈ ઝુંપડું પાડવું નહીં. ૭

(વાદ નહીં કરવા વિષે.)

હવેલી જોઈ ઝુંપડું પાડવું નહીં. કોઈનો વાદ થાય નહીં.

ધર્મકર્મમાં વાદ નહીં. મીઠાંને વાદે ચણા આવવા નહીં.

દેખાદેખી સાધે જોગ, પડે પિંડ કાં વાધે રોગ.

વાદે વરો કરીએ, તે બાવા થવાની નિશાની.

ઝોખરો—અનુભવી આગળ વાદજ વદે, તે ઊંટ આગળ જેમ પાળો ખદે.

૩૪૩. ઊકરડામાં સાંઠ મુતર્યો, તે શું જણાય ? ૧૧

ઊકરડામાં સાંઠ મુતર્યો, તે શું જણાય ?

કાગળે દવ ઝોલાય નહીં. ઝુંકે વાદળું ખસે નહીં.

મોવાળા તોડે મડાં હળવાં થાય નહીં.

ઘોડે ગયું તે ગધેડે પાછું વળે નહીં.

ભુવાનીમાં પૈસા થયા નહીં, તે ધરડપણમાં શું થાય ?

લોહડી ઉપર ત્રચકો.^૧

મણનાં તુટ્યાં શેરે સંધાય નહીં. લાખનાં તુટ્યાં સોએ સંધાય નહીં.
સુંદીઆ ખણે વેર વળે નહીં. ખાલખોસના^૨ ધાથી દુશ્મન ગાંજે નહીં.

૩૪૪. એવા પોઆ પહાણા નથી કે શીઆળ કરડી ખાય? ૧૫

એવા પોઆ પહાણા નથી કે શીઆળ કરડી ખાય.

ભાથીને ઘેર ભાલું. ધારાળાનું^૩ વેર છે.

એ તો દાંત ખાટા થાય એવું કામ છે. હાથી આગળ પુજો છે.

વાઘને કુલે મધ છે. જીવતી માંખ ગળાય નહીં.

સર્પના દરમાં હાય ધાલવાનું છે. સિંહની ખોડમાં પગ ધાલવાનું છે.

એ કાંઈ મુવાનો માલ નથી. એ તો કાળો નાગ છંછેડવાનું છે.

એ કાંઈ રેંગી પેંગી દીઠા, કે ભેર કરો છો?

વાઘના મહોંમાંથી કાળીઓ કાઢવો છે.

ઢોહરો—જીણુ વાટે કેશરી ચાલીયા, રજા બીડી તરણાં;

તે ખડ બિમાં મુકે, પણ કેમ ચરે દરણાં? ૩૪૪

સતિ નાર, ભોરિંગ મણી, શૂરા શરણાગત;

કરખી ધન ને કેશરી મૂછ, મુવે જાય પર હય. ૩૪૫

૩૪૫. સજ્જન સળ જગ સરસ હે, જળ લગ પડ્યો ન કામ. ૯

સજ્જન સળ જગ સરસ હે, જળ લગ પડ્યો ન કામ.

શેઠનું કામ પડ્યું ત્યારે શેઠ. જાપરે ચણા.

કાહેલીનું કામ પડ્યું, ત્યારે ફુંગર ઉપર ચડી.

કામ પડ્યું ત્યારે ખોલાવ્યો આડું જીવે.

કામ પડે નહીં ત્યાં સુધી સૌં સારા.

કામ પડે ત્યારે પુરપનો પોગર^૪ જણાય.

તડપ પડે ત્યારે રાંઠાં મોંઘાં.

ઢોહરો—સજ્જન સળ જગ સરસ હે, જળ લગ પડ્યો ન કામ;

હેમ હુતાશન પરખીએ, પીતલ નીકસે સાગ. ૩૪૬

૧ ખૂબ તપાવેલી લોહડી ઉપર પાણીનો ત્રચકો એટલે આંગળી ઉપર પાણી ચડાવી
છોટા નાખે તે શું જણાય? ૨ ખાલખોસ=ચામડીનું કપડું ચીરાય તેવો.

૩ ધારાજા એટલે કાઠીઆ વર્ણુના રત્નપુત્ર, સિપાઈ, કોળી વિગેરે. ૪ પોખર=પોત.

૫ નાતોની તકરારમાં તડ એટલે પક્ષ પડે ત્યારે.

બેત—ભાઈ ભાઈ કરકે સારી કમાઈ ખાઈ;

ભાઈકા કામ પડા તખ દુમ^૧ દખાઈ.

૩૪૭

૩૪૬. મૂર્ખનાં લક્ષણ. ૧૦

બેવકુફી કાઈના બાપની નથી. મૂર્ખ છાના રહેતા નથી.

મૂર્ખને માથે શીંગડાં નથી હોતાં. મૂર્ખનાં ગામ બુદ્ધાં વસતાં નથી.

મૂર્ખ સારઅસાર તારવી શકે નહીં.

બેવકુફ બોલી જાણે નહીં ને મુગો રહી જાણે નહીં.

જંઘનું બોલે ને ટકાનું જન કરે તે મૂર્ખ.

ઢાહુરા—જમું છતની ખુધ હે, તીતો દેત ખતાય;

વાકા બુરો ન માનીએ, ઓર કહાંસે લાય. ૩૪૮

ઉદયરાજ મૂર્ખ જાણી, કહા હોત હે ખાન;^૨

ખિન મતલબ ખારો^૩ લગે, વોહી મૂર્ખ જન. ૩૪૯

અણુદટતી ધંચા કરે, અણુદીડી કહે વાત;

ઠાકર કહે સુણો ઠાકરો, એજ મૂર્ખની જાત. ૩૫૦

૩૪૭. કોળીઆનું માર્યું નીચું બુવે, ડાંગનું માર્યું ઉંચું બુવે. ૪

કોળીઆનું માર્યું નીચું બુવે,^૪ ડાંગનું માર્યું ઉંચું બુવે.

મહો ખાય ને આંખ લાજે.

આઈ વહાલી કે ખાઈ વહાલી.

પેટમાં જેનું અન્ન પશું, તે કાક કાળે ફળદાયકા.

૩૪૮. ખાધે રાજના લંડાર ખુટી જાય. ખાતાં ખુટે ને પેહેરતાં તુટે. ૭

ખાધે રાજના લંડાર ખુટી જાય. ખાતાં ખુટે ને પેહેરતાં તુટે.

જે ગામમાં રોજ ધાડ પડે તે ગામ વસે નહીં.

રોગની કાચળી, તે કેટલું નભે? બેઠાથી બેગાર^૫ ભલી.

આવક રાજ છે. વીરકાની પણ આવક હોય તો ચાલે.

૩૪૯. ખાવાનું મળ્યું એટલે બધાં દુઃખ વીસર્યા. ૮

ખાવાનું મળ્યું એટલે બધાં દુઃખ વીસર્યા.

અનેનાં તો તનેનાં. અન્ન સમા પ્રાણ.

પેટમાં પડી ખીચડી, ભવનાં દુઃખ વીસરી.

પેટમાં ન મળે રોટીઆં, સખ ખાતાં ખોટીઆં.

૧ દુમ=પુંછડી.

૨ ખાન=ખાણ.

૩ ખારો=અજખામણો.

૪. નીચું

બુવે=શરમાય.

૫. બેગાર=મજૂરી.

ખાધાનું દુઃખ એ સૌથી મોટું.

પેટ ઠરે ત્યારે તડાકા ચાલે. પેટમાં કુવે, ને વરધોડા ભુવે.

૩૫૦. છાસ લેવા જવું, ને દોણી સંતાડવી. ૧૦

છાસ લેવા જવું, ને દોણી સંતાડવી.

નાચવા જવું, ને ધુંધટો તાણવો.

ખાવું ખઈ, ને મ્હોં બગડે નહીં.

છાસ અને છોકરી માગવામાં શરમ નહીં.

માયું ઊધાડું મુક્યું, ને શરમ રાખવી તે ચાલે નહીં.

માગણુ ને મ્હોનો મોળો.^૧ ભીખ માગવી ને ભરમ રાખવો.^૨

મોજ મારવી ને લાજવું બે બને નહીં. શોખને ને શરમને બને નહીં.

દાહુરો—લાટ બાલણુ ને કુવાડીઆં, બે મુખ મોળાં હોય;

પેલું ન કાપે લાકડું, પેલાને આપે ન કાપ. ૩૫૧

૩૫૧. મરતો નથી ને માંચો મૂકતો નથી. ૬

મરતો નથી ને માંચો મૂકતો નથી. ગાંધો કહાડતો જ નથી.

છેડો છાડતો નથી. મેલડીનો^૩ ચેપ.

ચીકણો ગુંદ જેવો. લાલાશાહની લપ.

૩૫૨. ઘોડી પાછળ વછેફ. સોય પાછળ દોરો. ૭

ઘોડી પાછળ વછેફ. સોય પાછળ દોરો.

ગાય પાછળ વાછડું. બોખ પાછળ વરેડું.

ખીસકાલી હાલે ત્યારે પુંછડી પણ હાલે.

બાવો નાચ્યો, એટલે બાવલી^૪ નાચી.

મીઆં બોલ્યા ત્યારે દહાડી પણ હાલી.

When the crow flies its tail follows.

૩૫૩. ખોટો તો પણ ગાંઠનો રૂપીઓ. ૩

ખોટો તો પણ ગાંઠનો રૂપીઓ. થેલો તો પણ પેટનો દીકરો.

બાંકો^૫ પણ માંકો.

૧ એ ચાલે નહીં. ૨ બને નહીં. ૩ મેલડી એ એક મલિન દેવી છે. ૪ બોલવી નાચી પણ કહે છે. ૫. વાજ થકેણે મુખી મારવારી રૂપીઆ લેવા ગયેા. નાણાં ધીરનારે કહ્યું, “બાંકો છે,” ત્યારે મારવારી કહે, “બાંકો પણ માંકો” એટલે વાજ વાંકો તો છે પણ તે કેનો? માંકો=મારો, હું કંઈ સાધારણ નથી. પોતાની મુજબ વાજ વિશે માંગનારનું અભિમાન તોડનારાં ધીરનારે નાણાં ધીયોને વ્યાજ મુઠાં પાછાં આવી થયું ગયાં.

૩૫૪. નકટીનો વર જોગી. મીંચાં જોડા ને બીબી ઝમકુ જોખી. ૧૩

નકટીનો વર જોગી. મીંચાં જોડા ને બીબી ઝમકુ જોખી.

તલનું ધરાક ધાંચી. જોળનું ધરાક ધાંચી.

જેને કાઈ ન પરણે તેને ખેતરપાળ^૧ પરણે.

વર કાણો ને કન્યા આંધળી.^૨ જુગતે જોકું મળ્યું છે.

એને ભૂતરાત પણ જોલાવે તેમ નથી.

ભૂતને પીંપજો પણ મળી રહે છે. ભૂતનું ઠેકાણું પીંપજો કે આંખલી.

પ્રુદાને બનાઈ જોડી, એક અંધા ચોર દુસરી જોડી.

મીયાં કાંણા ને બીબી મુંગાં. લાકડે માંકડું વળગાડ્યું.

૩૫૫. ગઈ આળરૂ પાછી ન આવે. ૧૭

ગઈ આળરૂ પાછી ન આવે. નાક ગયા પછી જીવતર ધૂળ.

મણનું માથું જળે, પણ નવટાંકનું નાક ન જશે.

વહેવાર કાચો તાંતણો^૩ છે.

આણી સાચવી, આળરૂ રાખવી. મરદને આળરૂ એ જ માયા.

વે પાણી મુલતાન ગયાં.^૪

મોતીનું પાણી જીત્યું તે જીત્યું. મેશ મહોયે બેઠી તે ઉતરે નહીં.

કાળ જાય પણ કલંક જાય નહીં.

દોહરા—લાળે સંપત પામીએ, લાળે મોટાં માન;

લાજ વિનાનાં માનવી, તેના લાંબા કાન. ૩૫૨

વેળા વળે, વિત્ત વળે, વળે વિદેશથી વહાણ;

વેરી^૫ બહાલા વધુ વળે, વળે ન ખ્યાતી જાણ. ૩૫૩

જાકી કીર્તી જગતમેં, જગત સરાહે જાહી;

તોકો જીવન સફલ હે, કહત “અકબર” શાહી. ૩૫૪

લજરાખે તો જીવ રખ, લજવિણ જીવ મ રખ;

એ તો માણું સાંધાં,^૬ રખ તો દોનું રખ. ૩૫૫

સોરઠો—લેંસો લાયાણા, કુંડીઓ કાલે સાંપડશે;

પણ મેસ બેઠી માલા, આલાની જીતરશે નહીં.^૭ ૩૫૬

૧ ખેતરપાળ=હલકા વર્ગનો ભૂત છે. ૨ એકજ ધર બગડ્યું. ૩ તુટયો સંધાય નહીં.

૪ પાછાં આવે નહીં. ૫ વેરી=લેધને. વધુ=બહુ. ૬ ખ્યાતી=કીર્તિ ગઈ હોય તે.

૭ લાંબાણી કુટુંબના માલા નામના મોટા ગરાસવાળા કાઠીને ત્યાં.

જઈ આલા નામે ચારણે સારાં વખાણ કરી કવિત કહ્યાં. માલો પોતાનાં વખાણ સાંભળી ખુશ

સાખી—લાખ ગમાવી સાખ રાખવી, સાખે મળશે લાખ;

લાખ રાખીને સાખ ગમાવે, સાખ ગમે સહુ ખાખ. ૩૫૭

ખેત—જો સતિ સત પર ચડી તો પાન ખાના રશમ^૧ હે;

જો આખર જગમે રહી તો જનન જનતા પરમ^૨ હે. ૩૫૮

The evil wound is cured, but not the evil name.

૩૫૬. ગોપાલાઈની ગોપવણી, ને પાગ બાંધે ઊપરણી. ૮

ગોપાલાઈની ગોપવણી, ને પાગ બાંધે ઊપરણી.

વાહવારે મીઠાં બાંધે, ડગલીમેં સો સો ટાંકે.

હાથી ઉપર બેઠો, પણ પેટમાં હાથ ધાલી જુવે તો લાળા.^૩

આજ સેવા^૪ ખાધી છે કહી દીવેટ ચાવી ગયા.

ઠંધર મત આઈઓ લાઈ, ઓઝલકી ખીખીઆં ધાસ કાટતી હે.

સાખી—મોટાં મોટાં પાગડ બાંધે, માંહે ધાસે ગાલા;

લેવા દેવાનું નામ નહીં, ને વાત કરવામાં આલા.^૫ ૩૫૯

ઓપા લાઈની ગોપવણી,^૬ પાઘડી ન આપી આછી;^૭

કાં તો શીખવ ગોપવણી, નહીં તો લે તારી પાછી. ૩૬૦

જોડકણું—મુલ્તાનકે મલજ, દિલ્હીકે લાલા,

મુરતકે લાઈસાખ, એ સળ બીખ મંગને વાલા.

ચયો અને માલે આલા ચારણને કહ્યું, “આલા જે માગે તે આપું.” ત્યારે આલા ચારણે કહ્યું શીંગડાવાળી કુંડી ભેંસ માળી. એ ભેંસ બહુ વહાણી હોવાથી તે આપવાની માત્રાની મરજ નહીં તેથી પોતાની દીકરીને માલે કહ્યું કે, “આ ચારણ સાથે તું દર્જાને વાત કર, એટલે તેને ખરાબ ચાલનું આજ ચડાવી મારીને કહાડી મુકીશ.”

ત્યારે દીકરી પોતાના બાપ માલને કહે છે, “હે બાપાણી કુંડળના કુંડી ભેંસો તો ધણી મળી રહેશે, પણ આલા ચારણને મારીને કાઢી મુક્યાની ભેંસ ક્યાજે ચોંટી તે ઊતરશે નહીં.” એ હપરના સોરકાનો બાવાર્થ છે. પણ દીકરીની ચૂસના માલાએ માનીને આલા ચારણને કુંડી ભેંસ આપી.

૧ રંમ=રંમુરી, રીવાન.

૨ પરમ=રહુ.

૩ હુખનો પાર નહીં.

૪ ગદાસાઆને મૂઠે લગાડવા તેલ નહીં, તે રીવામાં વધેલું તેલ ચોપશું. ચોપરતાં રીવાની પાતળી દીવેટ પણ કાંકરની મૂઠમાં ચોપરાઈ ગઈ. દાઈ સામે મળ્યો તેણે પૂછ્યું, “મૂઠમાં આ શું છે,” ત્યારે કાંકરે જવાબ દીધો કે, “આજ સેવા ખાધી છે” તે તાંતણા રહ્યો હશે કહીને દીવેટ ખાઈ જતો પડી.

૫ આખા=પતરાનખોર.

૬ હુખડાનો ફરિલો કે ખમરેલો બાપ હુખાવવાની કે સારો બાપ ઉપર દેખાડવાની કથાને “ગોપવણી” કહે છે. ૭ આછી=સારી.

૩૫૭. ગધેડા ઉપર અંબાડી. ૫

ગધેડા ઉપર અંબાડી. પીઠાર^૧ ઉપર ટીપણી.

ત્રાટા ઉપર ચીત્રામણ. ધૂળ ઉપર લીંપણ.

કુતેકુ સુત્રા લગાવ.^૨

૩૫૮. ગદ્દેને ખાયા ખેત, નહીં પાપ નહીં પુણ્ય. ૯

ગદ્દેને ખાયા ખેત, નહીં પાપ નહીં પુણ્ય. ગાય દોહી કુતરીને પાવું.

શેષીને વાવવું.^૩

વ્યાળે દાદી ઉછીતું આપવું.

કુપાત્રે દાન કરવું. ગધેડા આગળ ત્રી ભેળાવવી.

ખારા પાટમાં વાવવું, તે બીજ પણ બળી નય.

પામરીવાળાના લેઈ દાથરીવાળાને^૪ દેવા.

સવાયા લેઈ ઉછીના આપવા.

There is but little merit in inconsiderate bounty.

Kindness is lost upon an ungrateful man.

૩૫૯. ગમે તેમ સુવો, ગાં- ખાટલા વચ્ચે. ૭

ગમે તેમ સુવો, ગાં- ખાટલા વચ્ચે.

નાચી ખુંદી પગ સામું લેવું.

ગમે તેમ ખરચો, પણ રેલો ઘરમાં ને ઘરમાં આવે.

હરી ફરીને હડેપે હાથ. ખોળે બિઠ્યો માર ધનાળું.^૬

તાણ્યો વેલો થડે નય. આંધળી લેંસે મ્હેડવું દીકું.

૩૬૦. દેખાય છે દેડકો, પણ માંહેથી કાળો નાગ. ૧૧

દેખાય છે દેડકો, પણ માંહેથી કાળો નાગ.

દેખાય છે ગરીબ, પણ બહાર છે તેટલો ભોંયમાં છે.

હુંડી ગરદન, કમ પેશાની, હરામખદેશી એ નીશાની.

ગરીબના માથામાં શું કાંઈ આંગળી ખુંચે છે ?

૧ પીઠાર=માટીનું ચણતર. ૨ કુતેકુ કુત્રો; થોડેકુ સુત્રા લગાવ પણ કહેવાય છે.

૩ શેષેલો દાણો બગે નહીં; કાચો દાણો વાન્યો બગે. ૪ દાથરી=ડીકરાની સાનક.

૫ હડકો એટલે પૈસા રાખવાનો ગણ્યો, પેટી. આનો અર્થ એમ છે કે, જે માણસના ઘરમાં ખોળે પેટીપટારામાં પૈસા હોય નહીં તે જ્યારે ખરચે ત્યારે હડકામાંથી ખરચવા પડે. ૬ બીજું ગામ નાણું ન નહીં.

ગરીબને ગાં-માં દાંત હોય. ગરીબ ગોલો.
 ગૌમુખો વાધ છે. સુંવાળો સર્પ જેવો.
 છલમાં મધ, ને અંતરમાં હળાહળ ઝેર.
 ઉંદર કામા કરનાર છે, પુંડી પુંડી ખાનાર છે.
 પાતાળમાં પગ ધાલે તેવો છે.

૩૬૧. ગરીબના નિશાસા નખોદ વાળે. ૫.

ગરીબના નિશાસા નખોદ વાળે. ગરીબનું ખાય તેનું સત્યાનાશ જાય.
 ગરીબના પૈસા ખાવા તે લોહીના ઘુંટકા.
 ગરીબને મારે તેનું જાય આડે ખારે.
 દોહુરો—તુલસી હાય ગરીબકી, કખલુ ન ખાલી જાય;
 મુએ દોરકે ચામસે, લુકા ભરમ હો જાય. ૩૬૧

૩૬૨. દોરના ચાવ્યામાં કુચો પડે, પણ લોકના ચાવ્યામાં કુચો પડે નહીં. ૬

દોરના ચાવ્યામાં કુચો પડે, પણ લોકના ચાવ્યામાં કુચો પડે નહીં.
 ઘંટીના ગાળામાં બચે, પણ લોકના ચાવ્યામાં બચે નહીં.
 જે બહુ ચહડે તે બહુ લોકમાં ચવાય.^૧

૩૫ નજરાય, માટે વરરાજને ગાલે મેસનો ચાંદનો ચાય છે.
 દુનીઆની બત્રીસીએ ચળો તો મુવો.
 દંયાયા સારા, પણ વંચાયા ખોટા.

૩૬૩. ગરીબ ખોલે તે ટપલા પડે, ને મોટા ખોલે ત્યારે તાળીઓ પડે. ૧૪

ગરીબ ખોલે તે ટપલા પડે, ને મોટા ખોલે ત્યારે તાળીઓ પડે.
 દીનનું હાપણુ દાટ. ગરીબ સચું તે ગણતરીમાં નહીં.
 નાને મ્હોળે મોટી વાત કરવી, તે જખ મારવાની.
 ગરીબ ગમારમાં બપે. કાઈ ગરીબ થશે નહીં.
 લોંઠાનું લાકડું. વાઘે માર્યો માનવી તેનો શો ધનસાધ ?
 મોટાની પાંચશેરી ભારે. સારાને સાગમટે^૨ નોતરાં, ગરીબને કાઈ ગણે નહીં.
 લોહી (ચામડીમાં) હોય ત્યાં સુધી સજી સચું.
 મોટા કહે મોવાળાની ભાણ, શ્રીતા કહે સી હાણ હાણ.
 સૌ સારાના સગા, ગરીબનું સચું કાઈ નહીં.

ચોખરો—મોટા જે ખોલે તે છાજે, બિપર દોષ ધનમણ વાળે;
 નાનો ખોલે તે વાંચે જાય, બિપર ગણા પાટુ ખાય. ૩૬૨

૩૬૪. ગરીબીમાં કાંઈ શરમ નથી. ૫

ગરીબીમાં કાંઈ શરમ નથી.

દરિદ્રતા કાંઈ દુર્ગુણ નથી. ગરીબી કાંઈ ગુન્હો નથી.

ફાટેલે લુગડે ને ધરડાં માખાપે કાંઈ લાજવાનું નથી.

ગરીબ નિર્ભય થઈ નિરાંતે સુવે છે.

૩૬૫. ગાવું ગળામાં, ઉલટ વગર આવે નહીં. ૮

ગાવું ગળામાં, ઉલટ વગર આવે નહીં.

ખાવું ખોળામાં, ભૂખ વગર લાવે નહીં.

મન વિનાનું માહાકાવું, ને પગ વગર ચાલવું. પ્રેમનો રંગ, તે ખરો રંગ.

મન હોય તો માળવે જવાય. ઉલટનાં કામ ઉત્તમ થાય.

દળેલું દળવું, ને મન વિના માહાકાવું (એ ખરોખર).

મન ચોટયું તે હજાર આવરણ ભેદીને પહોંચે.

Nothing is impossible to a willing mind.

૩૬૬. પેટ પેટ અધરણી નહીં. ૪

પેટ પેટ અધરણી નહીં. લગ્ને લગ્ને કુંવારો.

કાળીએ કાળીએ બિસ્મિલાહ. તળાવે તરસ્યો ને વેળા ભૂખ્યો.

૩૬૭. ગામ હોય ત્યાં ઢેડવાડો હોય. ૬

ગામ હોય ત્યાં ઢેડવાડો હોય.

ધાંધલીઆં ધુણે, તે પાંચ પડોશીને પુણે.

ગામ હોય ત્યાં ઉકરડો હોય.

જ્યાં રંધાય ત્યાં ગંધાય. જ્યાં મંડાય ત્યાં છંડાય.^૧

કુટુંબમાં માણસ હોય, તેમાં નરમ ગરમ પણ હોય.

Roses have their thorns.

૩૬૮. જાનમાં કાંઈ જાણે નહીં ને હું વરની કુઈ. ૧૧

જાનમાં કાંઈ જાણે નહીં ને હું વરની કુઈ.

જાનમાં કાંઈ જાણે નહીં ને હું વરનો ખાપ.

નહીં ત્રણમાં, નહીં તેરમાં, ને નહીં જીપનના મેળમાં.

લાઈ તેરના^૨ લાવમાં ખપે છે.

ફાંસુની કુઈ ને કુસંકે મુઈ. પાદર સુવું ને સીંસકારો શા ?

ગાડાં તજે કુતરું, તે જાણે બધા ભાર હું તારું છું.

દીટાડી પગ જાયા રાખી સુવે, તે એમ ધારે છે કે આકાશ અધર
મારે પગે રહું છે.

દાતણ કરતાં ડાકું હલાવ્યું, તે જાણે મને માનીતી ગણી.

દોઢીએ શેર, ને ઢગલે ઢો.^૧

જોડકણું-જનમાં કાઈ જાણે નહીં, ને હું વરની કુર્ષ;

ગાડે કાઈ બેસવા ન દે, દોડી દોડી મુર્ષ.

૩૬૯. મરદની ગરદમાં રહેવું, પણ નામરદાના સરદાર થઈને
રહેવું નહીં. ૧૦

.મરદની ગરદમાં^૨ રહેવું, પણ નામરદાના સરદાર થઈને રહેવું નહીં.

ધણી ધારવો તો ધીંગા ધારવો. લડ ઝુએ ને લેંસ દુએ.

ભાયડાના ભાગ પડાવે. ભાયડાના ધા ધુમે.

મરદની ગીરદ સારી, નામરદનો છાંયડો ખોટો.

સિંહ પાંજરે પડે પણ ગર્જના કરે.

મરદના સાખા પડે,

પારો ભોંયમાં દોટો, પણ ફેડીને નીકળે.

હાથી વગર દરવાજો તુટે નહીં.^૩

૩૭૦ ઢીલગંડાની સોખત કરવી નહીં. ૬

ઢીલગંડાની સોખત કરવી નહીં.

નખજાને દેડે બેસારીએ, તે છેરી બરે.

નખજાનો સાથ રણવગડામાં રખડાવે.

દાધારીશુ દવ ખાળે, ને પાછળનાનો ભવ ખાળે.

દોહરો—ગામમાં નહીં ખોરડું,^૪ સીમમાં નહીં ખેતર;

ધંધા વિના ફરતો ફરે, એ શું કરશે બેહેતર?

૩૬૩

૧ એટલે હલકું બહુ કોષ ગણતરીમાં નહીં. ૨ મરદ (મર્દ)=મર.

૩ કિંક્રાનો દરવાજો તોડવા સાથે આગળના વખતમાં એવી રીત હતી કે, દરવાજાના લાકડામાં થોડે થોડે અંતરે ખીલા જડેલા હોય છે તે દાંપત્રી વાગે નહીં મટિ પાડે કોઈ આડું ભાંસું રાખે ને દાંપત્રીને દારૂ પાઈ મસ્ત કરે એટલે દાંપત્રી પોતાનું માથું તોડી દરવાજાને મારે એટલે વચ્ચેનું કોઈ મુદાઈ જથ્થા અને દરવાજાની સાંકળો કે પાટીમાં મૂકીને દરવાજો તોડી નય. ૪ ખોરડું=ખર, કાઠિયાવાડમાં એ શબ્દ વપરાય છે.

સોરઠો—મંડળમાં સુનકાર, પાછળ પડકાર^૧ કરે;

એ નહોં લડનાર આચાર,^૨ સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૩૬૪

૩૭૧. ગાય બકરાના વાડા, સિંહના વાડા હોય નહીં. ૪

ગાય બકરાના વાડા, સિંહના વાડા હોય નહીં.

સિંહને સંગાય નહીં.

મદ્દાત્માને મદ નહીં.

ખરા સંત તે રમતા રામ.

૩૭૨. આશીર્વાદનો એકે નહીં, ભેળેજનના બે. ૧૦

આશીર્વાદનો એકે નહીં, ભેળેજનના બે.

વેરાળીના કટકથી ગામ મરે નહીં. સાધુનાં સીધાં જોખાય નહીં.

બાઈ કલ્યાણીથી શું થાય ?

સાંઘ વગર ગાલ રહે નહીં. ગાંડી ગુજરાત, આગે લાત, પીછે ખાત.

બાઈ કાઢે કાઈ ખોર આપે નહીં.

મા બાઈનો સાથ, તેને કાઈ ન દે હાથ.

દોહરો—અબે તળેકા એક રૂપિયા, અકે કઠેરા આના બાર;

ઇકડમ તીકડમ આઠ આણે, શું શાં આના ચાર. ૩૬૫

ભાઈ સાહેબનો એકે નહીં, શાલો કહે તો બે;

જો તેથી પણ આગળ ચાલે, તો ગમે તેટલા લે. ૩૬૬

૩૭૩. આશીર્વાદ આપવાને વપરાતાં વાક્યો. ૧૧

દૂધે નાહો ને પુત્રે ફળો. રામની રક્ષા ને ભીમનો દોરો.

સુવર્ણ કૂલે ફાલો ને ફળો. ના, મા, તારી સો બલા બા.

સો વર્ષનો ઘરડો ડાસલો,^૪ ને સાત દીકરાનો બાપ થજો.

જુગો જુગ છવો. ચાંદો સુરજ તપે ત્યાં લગી તપો.

ધણી ખમા. પરમેશ્વર તમારો વાળ વાંકો ન કરે. સદેકે^૫ જાણી.

દોહરો—સદા ભવાની સહાયની, સન્મુખ રહો ગણેશ;

પંચ દેવ રક્ષા કરો, બ્રહ્મા વિધણ મહેશ. ૩૬૭

૩૭૪. ગાંઠનું ખાવું ને ગાંડા સાથે જવું (મૂખાઈનાં ચિહ્ન). ૬

ગાંઠનું ખાવું ને ગાંડા સાથે જવું. ગાંઠના દોકડા ખરચી ગઢ પાડવો.

ગાંઠ ખરચી ગુ ખાવું. ખાવી ધૂળ ને માંહે કાંકરા.

ખાવાનાં ગોખર ને માંહે કાંટા. ગાંઠનું ગોપીચંદન ગુમાવવું.

૧ હોકારો કરે.

૨ ભડ=શૂરવીર.

૩ આચાર=વંશજ.

૪ માતાનો

આશીર્વાદ. ૫ સદેકે જડે=મીઠાં કે ગ્રાવારણાં લડે.

૩૭૫. દૂધ પુતના ધણી જોડું કરે નહીં. ૫

દૂધ પુતના ધણી જોડું કરે નહીં.

ધમાન ઉપર વાત, જોડું કરે તો ખુદા પૂછે.

જે પરમેશ્વર માથે રાખી કામ કરે, તે ન્યાયજ કરે.

દૂધ, પુત ને અન્ન ધન, એ બધાં સુકૃતનાં ફળ.

મજુ કૃપાનું પાત્ર, ધર્મને રસ્તેજ ચાલે.

૩૭૬. હાથીએ હાથી લડે ને વચ્ચે ઝાડનો જો. ૫.

હાથીએ હાથી લડે ને વચ્ચે ઝાડનો જો.

પાડે પાડા લડે ને ઝાડનો જો.

મોટા મોટા લડે, ને વચ્ચે રાંકની ખરાખી.

રાજાએ રાજા લડે, વચ્ચે રૈયતનો મરો.

ત્રાંબાપીતળનાં ઠામ અથડાય ત્યારે જોખો પડે, માટીનાં અથડાય તે ફૂટી જાય.

The poor do penance for the follies of the strong.

૩૭૭. ગોળ નાંખે તેવું ગળ્યું થાય. ૧૧

ગોળ નાંખે તેવું ગળ્યું થાય.

જેવો તારો રાજો, તેવો મારો જોજો.

હાથ મીઠો કે હાટ મીઠું.^૧

જેવી તારી ઢાલણી, તેવો મારો તંબુરો.

જેવાં ભાઈનાં મોસાળાં, તેવાં બેહેનનાં ગીત.

જેવો તારો કરીઆવર, તેવાં મારાં ગીત.

જેવા મીઆંના કાદરા, તેવો ખૂનો વધાર.

માલ મીઠો કે હાંડલી. જેવી સામગ્રી, તેવી રસોઈ.

પસલી ભાઈની ને આશિષ બાઈની.

દાહુરો—જેવું તે ક્યું તેવું મેં ક્યું, ઉપર વાળ્યો ધોંક;^૨

જેવાં તારાં રંગણાં,^૩ તેવો મારો પોંખ. ૩૬૮

Plenty makes dainty.

૩૭૮. ગોળ વગર મોજો કંસાર. સ્ત્રી વગર મુનો સંસાર. ૯

ગોળ વગર મોજો કંસાર.

સ્ત્રી વગર મુનો સંસાર.

સ્ત્રી વગર ઘર શોભે નહીં.

મુનું ઘર સ્થામા વિના.

૧ હાટ=માલમસાલા પડે ત્યારે સ્વાદ થાય, એકલો હાથ એટલે રસોઈ મીઠાય લાવી રહે નહીં. ૨. આટો આંક. ૩. વગાક.

શ્રી ગર્ભ એટલે પુરૂષ ધરલંગ. ધરનું ઢાંકણ નાર.

શ્રી વગરનો પુરૂષ ઢાંડીઆમાં ગણાય.

ધરનો પ્રધાન શ્રી. શ્રી ધરની લક્ષ્મી છે.

No life without wife.

૩૭૬. દરિયામાં રહેવું ને મગરમચ્છથી વેર. ૩

દરિયામાં રહેવું ને મગરમચ્છથી વેર.

ગામમાં રહેવું ને પટેલથી વેર.

ખત્રીશ દાંત વચ્ચે છલ ને દાંતથી વેર.

To live in Rome and fight with the pope.

૩૮૦. પૈસો વધતો જાય તેમ લોભ વધતો જાય. ૮

પૈસો વધતો જાય તેમ લોભ વધતો જાય.

ધણવાળો ધણાને ધાય.

કુકડી માતી થાય તેમ પુંક સાંકડી થાય.^૧

છતે પૈસે ભીખારી. કુંભાર સાજે હાંલે રાંધે નહીં.

ધણવાળાને ધણી લાલ, છતે ઘીએ લુપું ખાય.

ઘેર ઘોડો ને પાળો જાય, ઘેર દુઝાણું ને લુપું ખાય.

છતે પૈસે રાંધે લાલ, એવો કાણ મૂર્ખનો રાય ?

Who is worse shod than a shoemaker's wife.

૩૮૧. કછઆનું મૂળ હાંસી, રોગનું મૂળ ખાંસી. ૮

કછઆનું મૂળ હાંસી, રોગનું મૂળ ખાંસી.

હસવામાંથી ખસવું થાય. બહુ હસે તે બહુ રોવાને.

મશ્કરીની ખસકરી. મશ્કરીના ઠટ્ટા થાય.

ઠટ્ટાખાણ, તે દંડાખાણ. હસવું રમવું હલમાં હોય.

હસતાં રમતાં દહાડો જાય, ને ખીજે તેનું નખોદ જાય.

Bitter jest is the poison of friendship.

Slanders in jest often prove serious injuries.

૩૮૨. ઘણો ખીહો તે ઘણો સપડાય. ૫

ઘણો ખીહો તે ઘણો સપડાય.

ખીહીકણ બિલાડી. પોતાના આજાંયાથી પણ ડરે.

ખીહો તેને સૌ ખીહીવરાવે. ખીહો તેનાથી કાંઈ બંને નહીં.

૧. નિકાસ કે ખરચનો માર્ગ બંધ.

૩૮૩. ઘર ઊખેળી જુઓ, ને વિવાહ માંડી જુઓ. ૪

ઘર ઊખેળી જુઓ, ને વિવાહ માંડી જુઓ.

ઘર માંજું, કે એક તોલડી તેર વાનાં માગે.

માંદાની મુવાવડ, હજાર ચીજ બેઘએ.

સાત સાદલા ભેગા કરે, ત્યારે કામ આવે.

One cannot form an idea previously of what a marriage or a house will cost.

૩૮૪. ટહાડે પાણીએ ખસ ગઈ. ૭

ટહાડે પાણીએ ખસ ગઈ. વાએ વાદળ ખસી ગયું.

વાએ કમાડ (લિહાનાં) દેવાઈ ગયાં. ઢેડ મુવો ને આલડછેટ ટળી.

એક કાગડો મરે ને સો ગાયોનાં શિંગ ફરે.

દાહ બળે ને જમીન પાક થાય. છુંડો મુઓ ને ભાવટ ગઈ.

૩૮૫. ઘર દેખી પગ જોરમાં ઊપડે. ૬

ઘર દેખી પગ જોરમાં ઊપડે. ઘર ધરતીને છેડા છે.^૧

ઘર ગયાનો કાઠો છે.^૨

હજાર ગાઉ દૂર દેશ જઈએ, પણ ઘર સાંભરે.^૩

જિંટ મરે ત્યારે મારવાડ સામું જુવે.

દોહરો—પાંગ કાસે પાળો વસે, દશ કાસે અસ્વાર;

કાં તો નાર કુભારજી, કાં તો કંથ ગમાર.^૪ ૩૬૯

૩૮૬. ઘરમાં ટકાના ત્રણ શેર, ને બહાર તીરમારખાં. ૬

ઘરમાં ટકાના ત્રણ શેર, ને બહાર તીરમારખાં.

મુઠાંતી દોડ મસજીદ મુધી.

ઘરમાં કાંઈ ચાલે નહીં, બહાર બળે તલવાર બાંધે.

ઘરમાં ચલણ મુલા પાણીઆરા વચ્ચે. પાણીઆરાના મુનરી.

પટેલની ઘોડી પાધર મુધી.^૫

૧. ઘર આવ્યા-એટલે બીજે જવાનું રજું નહીં. ૨. ગયાજ ગયા પછી બીજા જવાની જગ્યા દેહેલી નથી, તેમ ઘર ગયા એટલે ક્યાંયે પછી જવાનું નહીં. ૩. પોપટ રાત જડિત સોનાના પાંજરામાં હોતો, પણ વતન સાંભરી આવ્યું. ૪. પોતાનું ઘર પાંચ કોસ દૂર હોય ને પેદલ ચાલનાર માણસ રાતવાસો ત્યાં રહે, ને દસ કોસ ઘર દૂર હોય ને સવાર બીજે રાતવાસો રહે તો ઘરમાં નાર કુમારો સમજવી ને કતિ કંથો ગમાર સમજવો, નીકર પોતાને ઘર સીધા પોહોંચવું જ બેઘએ. ૫ ઘોડીને બદલે ધુરી-દાકલ, પાદર મુધી.

૩૮૭. ઘરમાં બિલાડીથી બીડે, ને બહાર વાઘ મારે. ૨
 ઘરમાં બિલાડીથી બીડે, ને બહાર વાઘ મારે.
 શૂરા તે રણમાં શૂરા, ઘરમાં ધીરા ને ગંભીર.

૩૮૮. શેરી માંહેનો સિંહ. ૬
 શેરી માંહેનો સિંહ.^૧ ઘરમાં વાઘ ને બહાર બકરી.
 ઘરમાં કછઆથી ધરાય નહીં, ને બહાર ટપલા ખાય.
 ઘરમાં શૂરા પુરો, બહાર બીછીકણ બિલાડી.
 શિયાળ પોતાની સીમમાં સિંહ.
 (વાણીએ) સ્થાનક બેઠો સિંહ હોય, પણ વનમાં તો હરણું.
Argus at home, but a mole abroad.

૩૮૯. ઘરડા ગાડાં વાળે. ૮
 ઘરડા ગાડાં વાળે. ઘરડા ધાંચમાંથી ગાડું કઢાડે.
 ઘરડાની અછલે ચાલે તે કદી ન ભૂલે.
 ઘરડા જે ગત જાણે તે નાના ન જાણે.
 ઘરડા વગર ધરતું ઢાંકણ નહીં.
 ઘરડાંનુંજ ઘર.^૨ ઘરડાં પૂછ્યાનું ઠેકાણું છે.
 જેના ઘરમાં ધરડું નહિ તેનું ઘર ગધેડે ચઢેડે.

૩૯૦. ગોર પરણાવી આપે, પણ ઘર ચલાવી આપે નહીં. ૩
 ગોર પરણાવી આપે, પણ ઘર ચલાવી આપે નહીં.
 દલાલ સોદો કરાવી આપે, ભેતું દેતું ધણીએ ધણીને.
 માખાપ દલાલ છે, આખા ભવના જમાન નથી.

૩૯૧. ઘરડી ગાય ગોરને આપો. ૪
 ઘરડી ગાય ગોરને આપો. બળતું ઘર કૃષ્ણાર્પણ;
 ગોરને આપો ઘરડી ગાય, પાપ મટે તે પુણ્ય થાય.
 દોહરો—ઝડકામણનું ઝડકામણ, વાંચે ઊંચું જાય;
 આપો ઘરના બાહ્યણને, તે પુંજ પુણ્યના થાય. ૩૭૦

૩૯૨. હાલ જાય, હવાલ જાય, બંદેકા ખ્યાલ ન જાય. ૬
 હાલ જાય, હવાલ જાય, બંદેકા ખ્યાલ ન જાય.
 ઘરડો થાય, પણ ચસકો જાય નહીં. ઘરડી ગાયને ટોકરો.

૧ પોતાની હદમાં ક્ષેત્રો સિંહ બસાવે. ૨ ગૃહસ્થાશ્રમમાં ઘરડાં માણસની શોભા છે.

(શરીરે) ધરડો થયો, પણ જીવ (મન) ધરડો થતો નથી.

મુઠી ઘોડી લાલ લગામ, ચડને વાલા મેં જવાન.

સોરઠો—અવનિ રોગ અનેક, તેનાં બહુ કીધાં જતન;^૧

પણ પ્રકૃતિનું એક, રચ્યું ન ઓસડ રાજઆ. ૩૭૧

He has a cold tooth yet in his mouth.

૩૬૩. ઘી ક્યાં ઢળ્યું, તો ખીચડીમાં. ૩

ઘી ક્યાં ઢળ્યું, તો ખીચડીમાં.^૨

ઢોર ગયું તે ધણીને ઘેર. મપસ્યા તોએ ગંગામાં.^૩

It is not lost, what a friend gets.

૩૬૪. ઘંટીના સો ફેરા, ને ઘંટનો એક ફેરો. ૧૫

ઘંટીના સો ફેરા, ને ઘંટનો એક ફેરો.

એક તરફ રામ, એક તરફ ગામ.

શ્રીમાનનો કચરો, તે ગરીબનો પેટવરો.^૪

મીઠાં ચોરે પળી પળી, અલ્લા ચોરે કુંખી કુંખી.

મીઠાં ચોરે મુઠે, ને અલ્લા ચોરે જાટે.

સોનીના સો, ને હુદારનો એક. મોટા હાલ્લાની ખરવાડ.^૫

સાસુના સો દહાડા તો વહુનો એક દહાડો.

સુખનું સારું તે હુદારનાં લોહાડાંમાં જાય.

અર્ધમાં રામ ને અર્ધમાં ગામ. મોટાની એકમાં ગરીબનો શુભરો.

મોટાનો ઉતાર તે ગરીબનો શણગાર.

સો દહાડાની પાવસ, એક દહાડાની વાવસ.^૬

હાથીને હૈયા સમું તે ગધેડાને ગળાળોળ.

દોહરો—હાથી સુખસે ગીર પડ્યો, ઘટ્યો ન ગજજો અહાર;

કીડી સુખમેં લે ચત્રી, પેપણકું પરિવાર. ૩૭૨

૧ જતન=કમાય, ઓપધ. ૨ જન થયું નથી, કે ખોટું નથી થયું. ૩ ગંગામાં નાશાથી પાપ નાશ પામે છે એવી આન્યતાથી સંતોષ થાય. ૪ કર્મને દુરે દોષ તે અકર્મને કપાળે ન દોષ. ૫ મોટાં હાંકાંને ઘોળાં એટલું નીકળે તે પર એક જલ્દનો શુભરો થાય. ૬ પાવસ=વરસાદ. મરાઠી “પાવસ”. વરસાદ સો દહાડા વરસ્યો હોય પણ એક દહારો તરફે કે હવાડ ચઢને ચા વાય તો તે વરસાદના પાણીના મેળને સુકની નાંખે છે, એ બાતાર્થ છે.

૩૯૫. ધણીધણીઆણી રાણ, તો ક્યા કરે મીઆં કાણ ? ૮

ધણીધણીઆણી રાણ, તો ક્યા કરે મીઆં કાણ ?

ધીખીચડી એકનાં એક, પાપડ ખેડો દેખ.

ધણીધણીઆણીના કણઆ, તે જવાસાની વાડ.

દહાડે આવે ડાંગે ને રાતે એકનાં એક.

ધણીધણીઆણી વટે, પણ અંતે એકનાં એક.

ખીખી લડતી હે ઝવડતી હે, લેકીન ધરકી ખખર રખતી હે.

વેલંગાંધીનું સહીઆરું.

દોહરો—હું કરીશ તાગડો, તું રાખજો ટેક;

પરોણા બિડી ઘેર જશે, એટલે આપણે એકનાં એક. ૩૭૩

૩૯૬. ઘેર ઘેર માટીના ચુલા. ૬

ઘેર ઘેર માટીના ચુલા. સૂર્યનારાયણ બધે સરખા બર્ગે છે.

બધાનાં ઘર ગારે લીપેલાં છે. બધે સરખા બપોર.

જાએ ચડ કર દેખા, તો ઘર ઘર એકહી લેખા.

બધે ઠેકાણે વાયરો સરખો વાય છે.

No family without feud.

૩૯૭. બિંદર ઘર ઘરના પરોણા. ૪

બિંદર ઘર ઘરના પરોણા. ઘેલીનાં ઘેર ઘેર સાસરાં.

એ તો ઘટ ઘટ વ્યાપી છે. જ્યાં જોઈએ ત્યાં તૈયાર.

૩૯૮. મખખી ચુસ. ૧૯

મખખી ચુસ.

પાણી પીને મુતર જોખે.

ગાંડ ઘોઈ કઢી કરે.

પુંડમાં આંગળી ધાલી મુંગે.

તેલમાં માંખ પડી હોય તો નીચોવી લે. ચંમડી તુટે પણ દમડી ન તુટે.

નરકમાં પાઈ પડી હોય તો દાંતેથી ઉપાડી લે.

પાઈને માટે મઠ્ઠે જાય. નાસરી સાડ નવસારી જાય.

દમડી માટે દમણ જાય. પાઈને માટે નીંભાડે આગ મૂકે.

પાંચ માંડ, પચાસ માંડ, પણ એકે મુઠી ન હાડે.

પૈસો મારે શીર સાટે છે. જીવ જાય, પણ પૈસો કવો થાય.

તેલ પાઈ અરંડીજ કઢાડે. પૈસો ગાંઠેથી છુટે નહીં.

ગમડી^૧ છાંડે, પણ દમડી ન છાંડે.

સુમ માણસનું મન કેવું હોય છે તેને માટે બે દોહરા નીચે લખ્યા છે.

સુમ ધણી છે તેને તેની સ્ત્રી પૂછે છે,

દોહરો—નારી પૂછત સુમકું, કહાંસે બદન મલીન;^૧

કહાં ગાંકસે ગીર પજો, કહાં કેલિકું દીન.^૨ ૩૭૪

સુમની સ્ત્રીને સુમ ઉત્તર આપે છે.

દોહરો—નહીં ગાંકસે ગીર પજો, નહીં કીસીકું દીન;

દેતે દેખા ઝોરકું, વહાંસે મુખ મલીન. ૩૭૫

His money comes from him like drops of blood.

૩૬૬. ચલને દો ભાઈ ચલને દો, સાંધકા ટટું ચલને દો. ૫

ચલને દો ભાઈ, ચલને દો, સાંધકા ટટું ચલને દો.

ધન મારા ધણીને જેમ હાંકે તેમ હાલો.

ચલો મેરે ટટુવે, ત્રીન કાસ બટુવે. ટટું ચાલે ત્યાં સુધી ખરો.

ડગુમગુ ચાલે, તે ત્રીન દીનમેં અઢાઈ કાશ.

૪૦૦. ખાપરો કોઢીઓ બે ભાઈ. ૬

ખાપરો કોઢીઓ બે ભાઈ. સિદ્ધ ને સાધક થઈ મુલક મુંજો.

એકખીજને પગે બાંધી ઉડે તેવા છે. ચંદુમંદુની જોડી.

એકખીજના મહોમાં આવકા ધૂળ નાંખનારા છે.

એકખીજને માથે ચપટી ધૂળ ભભરાવે તેવા છે.

એકખીજના કાન કાપે તેવા છે.

ચોરનો ભાઈ ગંડી છોડ. વાઢાડીમાં પેસી નાળવે નીકળે તેવા છે.

Gamblers and swindlers are near neighbours.

૪૦૧. અણખોલાબો જોલે તે તરખલાને તોલે. ૬

અણખોલાબો જોલે તે તરખલાને તોલે.

સોખત જોઈને સાસરે ગઈ, ને મેવાં આવી ઉભી રહી.^૩

માન રહે ત્યાં સખ્ત નાંખવામાં શોભા છે.

સોનાની આસ^૪ પાણીમાં નાંખવી નહીં.

શેઠ આવ્યા, તો કહે નાંખો વખારે.

સંઘામ બળવી, તો કહે ધર દો છપર પર.

૧ કાસ. ૨ દીધો. ૩ વચર તેડે ગઈ ગાદે. ૪ આસ=ઝાનમાં પેટેરવાનું

૪૦૨. વાહાર તેની ધાડ. આગ જલે તો જલકું કહું, જલ જલે તો કીસકું કહું? ૧૧

વાહાર તેની ધાડ.

આગ જલે તો જલકું કહું, જલ જલે તો કીસકું કહું.

વાડ ચીલડાં ગળે, તો ધણીને શું પાકે?

હેતુ શત્રુ થયો, બાપ ઉઠીને વેરી થયો, સાંકીમાંથી સાપ થયો.^૧

ચીલડાંમાંથી વરાળ થઈ. ધણી ઉઠીને ચોરે તેને રાખ શું કરે?

રાખ થઈને હુરી લે, તો રૂપત દોણ આગળ જઈ કહે?

વન વેરી થયું, ત્યાં ક્યાં આશ્રય લેવો? તારનાર હુઆડે ત્યાં કાને કહેવું?

રક્ષક થઈને લક્ષક થાય, તે દુઃખ કાણુ આગળ કહેવાય?

સોરઠો—ખેતર ખાએ વાડ, રખોલાં^૨ કાણુ કરે;

વહારો^૩ તેની ધાડ, સાચું સોરઠીઓ લણે. ૩૭૬

૪૦૩. ચિંતાનું ઓસડ નહીં. પ.

ચિંતાનું ઓસડ નહીં.

વેહેમનું ઓસડ નહીં.

મનસા ભૂત ને શંકા ડાકણ. ચિંતાથી ચિંતા સારી.

કુંડલિયો—ચિંતા જ્વાલ શરીરમાં, દવા લગે ન જુઝાય,

બાહેર હુંવા ન નિકલે, અંતરહી ધુંધવાય;

અંતરહી ધુંધવાય, જલે જ્યું કાષ્ટકી ભટ્ટી,

લોહ માંસ જલ જાય, રહે પિંજરકી ઠટ્ટી;

કહે જમીરજ શાહ, મુજ રાખરે ચિંતા,

દવ લાગી ન જુઝાય, છસ્કે બિરમં ચિંતા. ૩૭૭

૪૦૪. આદિ વેર સ્વાભાવિક વેર વિષે. ૧૧

આદિ વેર ભોગી ને જતી, આદિ વેર-વેસ્યા ને સતિ.

ભોગીને ને ભોગીને વેર. ભગત જગતને વેર. રૂડાને ને ભુંડાને વેર.

આદિ વેર ધંટી ને ધઉ, આદિ વેર સામુ ને વહુ.

સાચને ને જુઠને વેર. “હા”ને “ના”ને વેર.

ઉદરખિલાડીને આદિ વેર. મુમને ને દાતારને વેર.

ચોરને ને શાહુકારને વેર. ચોરને ને ચંદ્રમાને વેર.

૧ આ દુઃખ કાઢને કહેવાય નહીં તેવાં છે. ૨ રખોલાં=રક્ષણ. ૩ વહારો=મદદ, સહાય, વહાર.

Wisdom and goodness to the vile, seem vile.
No and yes often cause disputes.

૪૦૫. ચુક્યા કે મુવા. ચુક્યા કે ચાલ્યા. ૮

ચુક્યા કે મુવા. ચુક્યા કે ચાલ્યા. ભૂલ્યા કે ભોગ મળ્યા.
એ તો જતરડા સોંસડે નીકળવાનું છે.
મોવાળાનો ફેર પડવા દે તેમ નથી. મોવાળો ચારે તેવો બીણો છે.
ખાંડાની ધાર ઉપર રહેવાનું છે. કીડી સાંચરે તેવું નથી.

૪૦૬. પહેલે કોળીએ મક્ષિકા. ૫

પહેલે કોળીએ મક્ષિકા.^૧ ચોરીમાંથી દાંત કચડવા.
જવું જગન્નાથ, ને ચાક્યા પાદરમાંથી. શ્રીમણેશાય નમઃ માંડળકા.
આ સંધ દારિકા પોહોંએ તેમ નથી.

૪૦૭. ચૌદ જાણે, તેને ચાર જાણનારો શું શિખવે. ૩

ચૌદ જાણે, તેને ચાર જાણનારો શું શિખવે?
બ્રહ્મા આગળ વેદ ભણુવા. ચંદ્રમા આગળ શીઆળડી ક્યાં ભવે?

૪૦૮. છછુંદરનાં છએ સરખાં. ૧૦

છછુંદરનાં છએ સરખાં. રાંડે જણ્યાં બધાં બરાબર.
એક વાળના ત્રણ કડકા, તેમાં કાળો કીયો ને ગોરો કીયો.
ટંકશાળી રૂપીઆ બધા બરાબર.
કાષ્ટ કાષ્ટનામાં વીણામણ માગે તેમ નથી.
એકમાં મણા નથી. રાંડે જણ્યાં રતન બધાં સરખાં.
એક નીલાડાનાં ઠામ. એક ખાડનાં ગલુડીઆં.
એક નિશાળે ભણેલા.

૪૦૯. અવળચંડી રાંડ જેવો. ૬

અવળચંડી રાંડ જેવો.
હાતોમાનો આવજે, તો કહે ઉટે ચડીને આવીત.
ભોંયમાં દાટ્યો રહે તેમ નથી.
બેલીશ નહીં, તો કહે ગામ બહાર વાત નહીં કરે.
ઉધી ઉટનો ચણનારો કડીઓ. સામે પુરે ચાલનારો ૩

૪૧૦. છાસમાં માખણુ નય ને વહુ કુવડ કહેવાય. ૩

છાસમાં માખણુ નય ને વહુ કુવડ કહેવાય.^૧

ગાંઠી ગરથ નય, ને લોકમાં હાંસી થાય.

પૈસા ખર્ચાને મૂર્ખ બનવું.^૨

૪૧૧. ઓલખ્યા પછી નવ ગજના નમસ્કાર કરવા. ૭

ઓલખ્યા પછી નવ ગજના નમસ્કાર કરવા.

પીછાન પડી, એટલે તોળા કરવી.^૩

નપ્યા, એટલે આથેથી નમસ્કાર. નાકસીટી તાણવી.

ઝાળખીતો સિપાઇ એ ધપ્પા વધારે મારે.

ક્રમ ભૂટાણા, તો કહે ઝાળખીતા મળ્યા.

ગોરછ વંદું છું, તો કહે તારા ગુણુ નાણું છું.

૪૧૨. હવે હફપાર વાત ગઈ છે. ૬

(સાફ તેમ ખરાબ, બન્નેમાં વપરાય છે.)

હવે હફપાર વાત ગઈ છે.^૪ આ તો આડો આંક વાળ્યો છે.

હવે હદ થઈ છે. હવે છોક વાળ્યો છે.

હવે શગ (શિખર) ચડી રહી છે.

હવે લીટો (મર્યાદાનો) ઓલંઘી જવાયો છે.

૪૧૩. છોકરાં આગળ છાની વાત કરવી નહીં. ૪

છોકરાં આગળ છાની વાત કરવી નહીં.

બાયડી પાસે સાચી વાત કહેવી નહીં.

છોકરાંથી છાસ પીવાય નહીં. છોકરાં તે છોકરવેળ.

૧ પૈસા મેળવવામાં ડહાપણુ નોંધએ છે, તેમજ પૈસા સંભાળી રાખવા અને પૈસાને નોખમ લાગ્યા વગર જળવાઈ રહે તેમ કરવામાં પણ ડહાપણુ નોંધએ છે. તેમ યોગ્ય રીતે તેનો વ્યય કરી ઉપયોગી બનાવવામાં ડહાપણુની જરૂર છે. તે કેકાણે કોઈ માણસ અયોગ્ય રીતે ખર્ચ કરી પૈસો ગુમાવે છે તેનો પૈસો ને પૈસો નય છે, ને મૂર્ખ ગણાય છે. તે સંબંધમાં કહેવત છે કે “છાસમાં માખણુ નય, ને વહુ કુવડ કહેવાય.” કારણ કે માખણુવાળી છાસ આપવાથી વધારે ઉપકાર માનવો ઘટે તેને બદલે છાસ આપનારમાં માખણુ ઉતારવાની ખબરદારીની ખામી ગણી લેનાર મૂર્ખ કહે છે. ૨ આવડત વગર એમ થાય છે. ૩ નહારો છે એમ પીછાન પછા પછી. ૪ કોઈના ગુણુદોષ વર્ણન કરવામાં.

૪૧૪. ડાઢીમૂછ આવશે તો દીકરાને આવશે. ૩.

ડાઢીમૂછ આવશે તો દીકરાને આવશે.

ડાઢીઆળો (ભાથડો) કહેવાશે તો દીકરો કહેવાશે.

ધર ઉઘાડું રહેશે તો દીકરાથી રહેશે.

૪૧૫. જમીન, જોડે ને જર, એ ત્રણ કછઆનાં ધર. ૮

જમીન, જોડે ને જર, એ ત્રણ કછઆનાં ધર.^૧

શીંગ, ડોડી ને પોપટો, એ ત્રણ જાતનાં અનાજ.

પુંક, માર ને ધસરકો, એ ત્રણ જાતનાં વાહન.

ઊત્પત્તિ, સ્થિતિ ને પ્રવય, એ ત્રણ જગતના ખેત.

ધાન^૨ એટલાંને કાન, મીઠાં તેને ધંડાં.

ધા, વા ને ધસરકો એ ત્રણ જાતનાં વાન.^૩

ફરતું, ચરતું ને તરતું, એ ત્રણ પ્રકારનાં વાહન.

ધાર, અણી ને ધુબાકા, એ ત્રણ પ્રકારનાં હથિયાર.

૪૧૬. મરણ તરણને શિખવે. ૩

મરણ તરણને શિખવે. સંકટ પડે બધું મુજે.

માથે પડે એટલે બધું આવડે.

Necessity is the mother of invention.

૪૧૭. જ્યાં મળ્યું ખાવા ત્યાં ખાવોછ જોશ બજવા. ૭

જ્યાં મળ્યું ખાવા ત્યાં ખાવોછ જોશ બજવા.

જ્યાં મળ્યું જમવા ત્યાં મારો સમવા.^૪

છસકે તડમે લકુ ઊસકે તડમે હમ. જ્યાં મળી રોટી ત્યાં પકા આઝોટી.

જ્યાં આવડકા દાણા વહાં બદિકુ બનાં.

છસે જમણવાર તીસે વાલીડો તૈયાર. જ્યાં જમવા ત્યાં સમવા.

Wasps haunt honey pots.

૪૧૮. બીખ તેને ભૂખ શી? ૨

બીખ તેને ભૂખ શી? બીખારીને જ્યાં જાય ત્યાં ધર.

૧ જમીન, જોડે અને જર એ ત્રણને મળીને કછઆ થાય છે. તે ત્રણ જીલ જોડી છે કે 'જોડે રનાડે રીડવે આખર આખે વાન' (વાન આખરું એટલે દુખી કરું-દેરાન કરું.) ૨ ધાન=ચતન. ૩ આ કહેવત રાજ દેર ખીખ રીતે બોલાય છે તે પ્રથમ લખી છે. ૪ સમવા=વાત.

૪૧૯. ભીખનાં હાંધ્યાં સીકે ચડે નહીં. ૨

ભીખનાં હાંધ્યાં સીકે ચડે નહીં. ભીખે લંડાર ભરાય નહીં.

૪૨૦. ભીખ લંડારે નંખાય નહીં. ૫

ભીખ લંડારે નંખાય નહીં. ધર્મનો પેસો પચે નહીં.

ભીખનો માલ કે નાણું, રાજા કે ચોર પોતાના ઘરમાં ભરે નહીં.

ધર્મોદારનો પેસો ખાવો તે મીઠીનીનાં રવાડાં.

દોહરો—કાચો પારો બ્રહ્મરસ, શિવનિર્માલ્ય જે ખાય;

ઈશ્વર દહે છે પાર્વતીને, જડામૂલસેં જાય. ૩૭૮

૪૨૧. સમ ખાય તે સદા જુઠો. ૬

સમ ખાય તે સદા જુઠો. સવાયાના^૧ સો સમ.

શેર મગદળના શાહેદી. જુગારીના સોગન જુઠા.

ચોરની “ના” ને છીનાળવાની “મા” એ બન્ને બરોબર.

(જુઠાના મનમાં) સમ ને સુખકુ ખાવાજ કર્યા છે.

૪૨૨. ટપટપનું શું કામ, રોટલાથી કામ. ૫

ટપટપનું શું કામ, રોટલાથી કામ.

પાડાપાડીનું શું કામ, બળી^૨ ખાધાથી કામ.

પાડાપાડીનું શું કામ, છાસની દોણી ભરવાથી કામ.

કરતા હો તે કરો ને છાસની દોણી ભરો.

દોહરો—તુલસી નક્ષા બિચારીએ, ક્યા ભલે જુરેસેં કામ ?

ભૂતસેં હનુમાન મીલે, હનુમાનસેં રામ. ૩૭૯

૪૨૩. જુઠની આવરદા બહુ તો સાડાત્રણ દહાડા. ૭

જુઠની આવરદા બહુ તો સાડા ત્રણ દહાડા.

જુઠ ક્યાં સુધી નમે ? જુઠને પગ નહીં, તે ઉભું રહી શકેજ નહીં.

જુઠું ને જડનું ક્યાં સુધી આવે ? જુઠાના હોઠ લગલગ થાય.

જુઠું જોણવું ને જખ મારવી બરાબર. જુઠાનાં ડગલાં ચાર.

A lie has no legs.

૪૨૪. કાઠી હશે તો ઢાંકણું ઘણુંએ મળશે. ૯

કાઠી હશે તો ઢાંકણું ઘણુંએ મળશે.

શિર સલામત તો પથરી બહોત. જીવતો નર ભદ્ર પામે.

૧ સવાયા=પેસા. ૨ બળી=મલાઈ. તાજ વીઆયેલ દોરના દૂધની બળી.

જાએગા નર તો શીર યસવે ધર.

હાડ સલામત તો માંસ ઘણુંએ આવશે.

મુવા પછી કોઈ મળનાર નથી. જીવતાને બધું આવી મહે.

મુવા તે ગયા ચંદ્રમાથી ડાળા. નાક હશે તો વાળીઓ ઘણી મળી રહેશે.

If you are sure of a substance, the form does not matter much.

Health is at the root of all happiness.

૪૨૫. જીભને વારજે, નીકર જીભ દાંત પડાવશે. ૮

જીભને વારજે, નીકર જીભ દાંત પડાવશે.

જીભને દાંતની લલામણુ દેજો. જીભને દાંતની લલામણુ હોય નહીં.

જીભ કહે છે આળખંપાળ, અને ખાસડાં ખાય શિર કપાળ.

માથા મ્હોને વારજે, નીકર મ્હો માયું લગાવશે.

કાઠની જીભ ચાલે, તો કાઠનો હાથ ચાલે.

જીભ જેમ વાળીએ તેમ વળે. જીભમાં કાંઈ હાડકું નથી.

૪૨૬. જે કોદરે કાળ ઊતર્યા તે કોદરે મીણા ચઢ્યા. ૮

જે કોદરે કાળ ઊતર્યા તે કોદરે મીણા ચઢ્યા.^૧

મળતર પતરાજની મા.

ટીલાંટપકાં હાથના ચાળા, ધોતીપોતી એ જીતનાં લાલાં.

બકરકુદીઓ બધી મળતરની. જીતના ચાળા.

જીત જાની રહે નહીં. મળતર વગર ચક્રતર નહીં.

દરિદ્રતા હોય તે મ્હોતીઆમાંથી જણાય.

૪૨૭. જેને ગાડે બેસીએ તેનાં ગીત ગાઇએ. ૧૦

જેને ગાડે બેસીએ તેનાં ગીત ગાઇએ.

જેની ઘંટીએ દળવું તેનાં ગીત ગાવાં.

શોક કહે પદમની લાછ તો પણ કહીએ હાછ હાછ.

જેની બહેલમાં બેઠાં તેનાં ગીત ગાવાં.

જેનું ખાતું તેનું ગાતું. જેનું ચાટે તેનું દાટે.

જીસમી નવાદ(આણ)ને રીછએ જીસમ કલા પ્રીછએ.

જીટ બિલ્લી લે ચલી તોખી હાંછ હાંછ પ્રીછએ.

૧ ખીનં ધાન મળ્યાં એટલે કોદર ખાવાથી મીણો ચઢવો=ચક્ર ચલું.

જેના ખાઈએ ડાળીઓ તેના વાળીએ ઘોળીઓ. ૧

રહેવું ત્યાં વેહેવું. ૨

He is an ill guest, who never drinks to his host.

૪૨૮. ધાન્ય ખાવું ધણીનું ને ગીત ગાવાં વીરાનાં. ૨

ધાન્ય ખાવું ધણીનું ને ગીત ગાવાં વીરાનાં.

રહેવું કૌરવમાં ને જ્ય વાંચવી પાંડવની.

૪૨૯. સાપ એવો મારું કે ઘરનાંને ખાય. ૯

સાપ એવો મારું કે ઘરનાંને ખાય.

પેટની જે મુકી વગર કામ થાય નહીં.

જાળિયી, કુત્તે માર. પરાણા પાસે સાપ ઝડાવવો.

જાળિયાડી, મોલા મોલ. પારકાં કામ શીળાં.

આંગ વગર ડાંગ લાગે નહીં. પેટ વગર ઠેસ નહીં.

અંકડ વગર ડંખ નહીં.

૪૩૦. અપટ્ટીમાં ઉડાવવું. ૫

અપટ્ટીમાં ઉડાવવું. જેના જે ગણાવવા. ઊંઠાં લણાવવાં.

ધીસલાને^૫ માર્ગે અડાવવું. પાણીમાં બાથકા ભરાવવા.

૪૩૧. જેના દીકા ન મુવા તેના માર્યા શું મરશે? ૮

જેના દીકા ન મુવા તેના માર્યા શું મરશે?

જેમાં રામ નહીં તે કામ શું કરે?

મ્હોડા ઉપરથી માંખ બિડતી નથી. માંચીનો માંકડ.

તેમના દીદાર જ કહી આપે છે, કે કેવું કામ કરશે?

શેકયો પાપડ ભાગી શકે તેમ નથી. દાંતે દંહી આવે તેવા છે.

તરખણું તોડીને જે કરી શકે તેવા નથી.

૪૩૨. રોગ આવે ઘોડાં વેગે ને જ્ય કીડી વેગે. ૨

રોગ આવે ઘોડાં વેગે ને જ્ય કીડી વેગે.

દુઃખ આવે ત્યારે સામદું ને જ્ય ત્યારે કડકે કડકે.

Mischief comes by pounds and goes by ounces.

૧ ઘોળવું=મહું કરવું. ઘોળીઓ વાળવો=સારું કરવું. ઘોળીઓ વાળવો=ખાટલો પાથરવો.
૨ વેહેવું=વેતરું કરવું. ૩ પેટની ને બદલે છાતીની પણ વપરાય છે. ૪ અંકડ=આંકડો,
વાંકો આંકડો. ૫ ધીસલાને=દુળ, રાંધ વિગેરે ખેતીનાં સાંતી. ધીસલાને માર્ગે ચીલો હોય
નહીં તેથી ગાડું ચાલે નહીં એવો (ખેડો) માર્ગ બતાવવો. ખેડો માર્ગે બતાવી મચ્છરી કરવી.

૪૩૩. કાગજ હોય તો ખાંચ લઉં, કર્મ ન ખાંચ્યો જાય. ૧૨

કાગજ હોય તો ખાંચ લઉં, કર્મ ન ખાંચ્યો જાય.

ઢાંક્યાં કર્મની ખખર પડે નહીં.

કર્મ વંચાતાં હોત, તો જોષીનાં રાંડત નહીં ને વૈઘનાં મરત નહીં.

છટ્ટીના લખ્યા લેખ તેની દ્રાષ્ટને ખખર પડતી નથી.

કર્મને શરમ નહીં, ને ચોરીને દાને ધર્મ નહીં.

કર્મ કરે તે ન કરે માને ખાખ.

તદખીર નહીં ચલતી તકદીરકે આગે.

ઉલોગ કરો લાખ, પણ કર્મ વગર ખાખ.

ઢોલુરા—ઉઘમ તો સૌ આદરે, પામે કર્મ પ્રમાણ;

કર્મીને હીરા જડે, અકર્મીને પાહાણ.

૩૮૦

હરિ કહા ઓર બિધિ લીખા, છટ્ટી રેનકે અંક;

જવ ઘટે ન તલ વધે, રહે રે જીવ નિશંક.

૩૮૧

કો પુરૂષ કર શકે, ઉલટે બિધિકે અંક;^૧

બુદ્ધી પિતા ચંદ્રકો, ધોઈ ન શક્યો કલંક.^૨

૩૮૨

ચોખરો—આલ ગાલ ને વર્ષા કાળ, સ્ત્રી ચરિત્ર ને રોતાં ખાળ;

તેની જે કાઈ પરીક્ષા કરે, તેને ઘેર સહદેવ જોશી પાણી ભરે. ૩૮૩

૪૩૪. નસિબમાં હશે તે થશે. ૧૪

નસિબમાં હશે તે થશે કાંઈ છટ્ટી સાતમ કરનાર નથી.

લીખ્યો હે લલાટ લેખ, પામે નહીં મીનમેખ.

કર્મની રેખ ટાળી દળે નહીં.

કર્મની રેખ ઊપર કાંઈ મેખ મારી શકે નહીં.

તુલસી રેખા કર્મટ્ટી મેટ શકે ન રામ.

છટ્ટીના લખ્યા લેખ મટવાના નથી.

લખ્યા લેખ મટે કે મિથ્યા થાય નહીં.

વિધાતાના લેખ ટાળ્યા દળે નહીં.

દાઘમાંથી કાંઈ લેઈ જાય, પણ નસિબમાંથી કાંઈ ન લેઈ જાય.

૧ અંક=આંકડા, અક્ષર. ૨ હિન્દુસ્તાનના લોકો એમ માને છે કે માણસ જન્મે છે તેને છઠ્ઠે દિવસે (ચત્તે) બિધિ એટલે સદા કર્મના, બાળ્યના લેખ લખે છે. તે માનવા પ્રમાણે કવિએ ઉપરના દોડરા બનાવ્યા છે.

- દોહરા—કર્મ લલાટની આગળે, સાંભળ મારી^૧ વાત;
 મેં લીધું મળસકું, ઘેસે લીધી રાત. ૩૮૪
 કહો કહું કીરતારકું, પરાલખધકા ખેલ;
 વિભીષણકું લંક દી, ઓર હનુમાનકું તેલ. ૩૮૫
 બિધિ રૂઠે ત્રુટે કવન, કો કરી શકે સદાય;
 વન દવલય મેહ નિવારે, વહાં હીમ દેત જલાય. ૩૮૬
 સોરઠો—નિશ્ચય હોય નિશંક, ચિત્ત ન કીજે ચળવિચળ;
 એ વિધાતાના અંક, રાઈ ઘટે ન રાજ્યા. ૩૮૭

There is no flying against destiny.

The decrees of fate cannot be obliterated.

૪૩૫. જેવો માએ જણ્યો તેવો. ૨

જેવો માએ જણ્યો તેવો.

પેહેરવાને પૃથ્વી ને ઓઢવાને આભ.^૨

Purely natural state.

૪૩૬. નાનો તોપણ રાઇનો દાણો. ખોખરી ડાંગ પણ હાંધ્યાં
 નેગ ખરી. ૧૪

નાનો તોપણ રાઇનો દાણો. ખોખરી ડાંગ પણ હાંધ્યાં નેગ ખરી.

કાણ્યાં તોએ સાગનાં લાકડાં. નાનું તોપણ સિંહનું ખચ્યું.

વાંકા તોપણ ધજીનો રોટલો. ભાગ્યું ભાગ્યું તોએ ભર્ય.

એરડાની લાકડી ઊતરેડ નેગ ખરીજ.

કીડીનો ખાધેલ તોપણ ગરાસીઓ.

હાથી પાણી પીએ તોપણ ઢીંચણ સમા પાણીમાં પીએ.

હાથીનો દુશ્મન મચ્છર, મણિધરનો દુશ્મન કીડી.

દોહરા—નાનો કણ પણ રાઇનો, પાંખી તોએ મૂછ;
 ધરડો તોએ ગરાસીઓ, ભાગી તોએ ભર્ય. ૩૮૮

ધરડો તો પણ બળદીઓ, તોફાની તોપણ ગાય;

વકરેલો પણ વાણીઓ, રૂઠેલી પણ માય. ૩૮૯

મોળો તોપણ મહીપતિ, શક પણ સત્તાધીશ;

સુતેલો તોય કેસરિ, ગિધેલો પણ ફણીશ.^૩ ૩૯૦

૧ કર્મમાં ઘેસ લખી હતી તે મારા પેહેલાં જઘને લખી રહી. ૨ દિગંખર જેવો.

૩ ફણીશ=ફેણવાળો નાગ.

જોડકણું—મેટા કુહાડા કાંઈ ન કાપે, ગળવેલ કાપે છીણીઓ;
રેતીમાં જે ખાંડ વેરાણી, તે વીણી કહાડે કીડીઓ.

૪૩૭. હંડા લોહીનો સૂકો રોટલો સારો. ૫

હંડા લોહીનો સૂકો રોટલો સારો.

લાખ મળતા નથી ને લખેશરી થતા નથી.

સુખની પીંજણ પીંજતાં, કીં કમતડી ધાધ.

સુખનો જીવ દુઃખમાં શા સાર નાંખવો ?

(ઉંચે જીવે) પારકા ઘેબર કરતાં ધરની ઘેસ સારી.

A great fortune is a great misery.

Better is a little with ease, than a great deal with anxiety.

૪૩૮. ઠાકરો ખાતાં હુશીઆર થવાય. ૬

ઠાકરો ખાતાં હુશીઆર થવાય. લાખ ખાય ત્યારે લાખનો થાય.

ધાટ ધાટનાં પાણી પીએ, ત્યારે ધડાય.

ખત્રીશ ગોદા ખાય ત્યારે ખત્રીશ લક્ષણો થાય.

ધણા ટકોરા ખાય ત્યારે પકો થાય. બહાર ફરે તે બાજંદો^૧ થાય.

Man is a foolish creature, he will follow no examples and he will pay too dear for his experience.

૪૩૯. ડાહ્યો દીકરો દેશાવર ભોગવે. ૪

ડાહ્યો દીકરો દેશાવર ભોગવે. ડાહી વહુ ચુલા આગળ પેસે.

લલાને લોહામણ.^૨

દોહરો—ચતુરકું ચિંતા ધણી, નહીં મૂર્ખકું લાજ;

સાર અસાર જાણે નહીં, પેટ ભરનેસે કાજ.

૩૯૧

All lay the load on a willing horse.

૪૪૦. હુંગળીમાં એલચીનો સા આવે નહીં. ૮

હુંગળીમાં એલચીનો સા આવે નહીં.

ખડને ગાડે ગોળપાપડીનું લાતું હોય નહીં.

મસાણીઆ લાડમાં એલચીની ગંધ હોય નહીં.

દાર પીધે કપૂરની ગંધ આવે નહીં.

ખાતરના ગાડા સાથે ચોપદાર શોભે નહીં.

લસણ કાંઈ કસ્તુરીની ગરજ સારે ?

અંબાડીમાં^૧ બેસી જાણું વિણાય નહીં.

સાખી—સારે સારું, નરસે નરસું, નજરોનજર દીઠું;

સાકર નાંખે દૂધમાં, જાશમાં નાંખ્યું મીઠું. ૩૯૨

૪૪૧. સોરંગી જેમ કુટે તેમ રંગ કહાડે. ૯

સોરંગી^૨ જેમ કુટે તેમ રંગ કહાડે. કાકી, કણક ને કળાં ગુંઘાં ગુણુદે.

ઢોલ જેમ કુટે તેમ અવાજ કરે. ઉટ ગાંગરતાં પલાણાય.

દોહર—ગોલાં, ઢોલાં ને ગાદલાં, કાગદ અને કપાસ;

એટલાં કુટ્યાં ગુણુ કરે, વણુ કુટ્યાં કરે વિનાશ. ૩૯૩

કાઠાં તો ઘાઠાં ભલાં, તાજાં ભલાં તરક;

ટોટાં ટગટગતાં ભલાં, અધભૂખ્યાં અધ ભરખ. ૩૯૪

કણક, કણખી ને કંચુવો,^૩ કંચુગો ને મચક;

એટલાં ગુંઘાં ગુણુ કરે, વણુ ગુંઘાં અડીક. ૩૯૫

પાછા છતરાછા વિના, કણુ ન રાછ હોય;

રાજા, ભેગી, સુધડ નર, રસદિમેં બસ હોય. ૩૯૬

ભેરકણું—ઢોલ, ગમાર, પશુ ચોર નારી, એ સળ તાડનકે અધિકારી.

૪૪૨. તાળી પાડી દોષ દેખાડી, કહું છું દહાડી દહાડી. ૩

તાળી પાડી દોષ દેખાડી, કહું છું દહાડી દહાડી.

દાંડી પીટાવીને કહ્યું છે. ચોરે બેસી સમજણુ પાડી છે.

૪૪૩. તારા જેવા તો એના ખીસામાં પડ્યા છે. ૯

તારા જેવા તો એના ખીસામાં પડ્યા છે.

તારા જેવાને તો એ પગે બાંધી ઉડે તેવો છે.

તારા જેવાં તો એના પેટમાં ગલુડીઆં રમે છે.

તારા જેવાં તો એના પેટમાં કરમીઆં છે.

એ તો ચીથરે વીંટ્યું રત્ન છે. વેચીને દાણુ દે એવો નથી.

એ તો બહુ ગરવો છે. પેટ ઉડું છે.

દટલાકને પાણી પાઈ દે તેવો છે.

૧ દાથી ઉપર માંડી બેસવાનું આસન તે અંબાડી. ૨ સોરંગી=મચક. ૩ કંચુવો=કાંચળા.
૨૪

૪૪૪. રાંડ મારો રોટલો ને ઘડતાં લાગ્યો, દુંકું ને ટચ ને મધથી મીઠું. ૧૦

રાંડ મારો રોટલો, ને ઘડતાં લાગ્યો. દુંકું ને ટચ ને મધથી મીઠું.

તમારા બાપ કેમ મુવા? તો કહે ઉપરથી પચ્યા ને ઠંડણે છે.

તેં ક્યાં રાવણની કાણુ માંડી? દુંકી કરો.

લાખ વાતની એક વાત. ઘી ખીચડીના અક્ષર જે.

ઝાઝી વાતે ગાડાં ભરાય. લાંબી પરડ સાંભળે કાણુ?

The long and short of it.

૪૪૫. યંચ માળાપ છે, પણ મારી ખીલી ખસે નહીં. ૭

યંચ માળાપ છે, પણ મારી ખીલી ખસે નહીં.

ખસે ખાડા, પણ ન ખસે હાડા.

થવાનું હશે તે થશે, પણ કાશી કેવળીઆને જશે.

તોળે ઘોડો હડે, મોળે બોલ ન હડે. થેં ડગાં, પણ મેં ના ડગાં.

સો તારી રામ દુવાઈ, ને એક માઈ ઊંહું.

તેરી બાવડી^૧ હડે, મેરી હડ ના હડે.

૪૪૬. નરમગરમ થઈએ ત્યારે મેળ આવે. કડવો ઘુંટડો ઉતારવો પડે. ૬

નરમગરમ થઈએ ત્યારે મેળ આવે. કડવો ઘુંટડો ઉતારવો પડે.

નમતી દોરી તો મુકવી પડે.

ગરમે ગરમ બેગાં થાય, ત્યાં ઝાળ બેઠે.

દોહરો—ઉત્તમ વિદ્યા લીછએ, યદ્યપિ નીચક હોય;

પણો અપાવન દોરમે, કંચન તજે ન કોય. ૩૯૭

ખેત—સામે થાય આગ ત્યારે આપણે થઈએ પાણી;

બાણ આગળ અબાણ થઈએ, તરવ લઈએ તાણી. ૩૯૮

૪૪૭. ગાઈઓ વહાં સુધી ગાઈઓ, શીર ઝાંપા દેકે બાઈઓ. ૬

ગાઈઓ વહાં સુધી ગાઈઓ, શીર ઝાંપા દેકે બાઈઓ.^૨

૧ બાવડી—બાવ. ૨ એક વાળીઓ એક ગામમાં સારા ચૂરચૂરને ત્રેર રાત રળો. લીતારો એક વંડગાં આપેલો. ગામનો મીર સાહે માણસ બાળી માથેને રીઝવવા આવ્યો. તેણે મહેમાન વાળીઆ આગળ ગાવા માંડ્યું. વાળીએ બાળ્યું થોડી વારમાં નતો રહેશે, પણ મીર ગયા નહીં એટલે વાળીઓ સુઈ જતી વખત તે મીરને કહે છે—

ગાઈઓ વહાં સુધી ગાઈઓ, શીર ઝાંપા દેકે બાઈઓ.

ઝાંપા કપારો મુઝને નહસ તો?

તોડા તયચા મેરા, તો જવાબ વહસા તેરા.

આ જવાબ સાંખ્યો પછી મીર તુરત અડધા મેરા.

સાસુ શિખામણુ દે ત્યારે વધુ છીડીઓ ગણે. કયા ચાલે ત્યારે બિંધે.
વાત કરવા માંડે, એટલે આકાશના તારા ગણે.
વાંસ નળીમાં ફૂંકે. કાન હેઠળ કહાડી નાંખવું.

૪૪૮. તેરા તેલ ગયા મેરા ખેલ ગયા. ૪

તેરા તેલ ગયા મેરા ખેલ ગયા.
તારી વાત ગઈ, મારી રાત ગઈ.
તેરા ખેલ ગયા, મેરા તોલ ગયા. તેરા માલ ગયા, મેરા ખ્યાલ ગયા.
No longer pipe, no longer dance.

૪૪૯. જેનો આશુ આંધળો તેનું કટક કુવામાં. ૬

જેનો આશુ આંધળો તેનું કટક કુવામાં.
હિસ્તાદ બેસે પાસ તો કામ આવે રાશ.^૧
મૂર્ખની સરદારી હેઠળ બધા મૂર્ખ બને.
રાત્ર વંઠ્યે દેશ બિગડ. શુરૂ આંધળા તેના ચેલા ભીંત.
દોહરો—ગમ વિનાનો ગામેતી,^૨ અજડ હોય દીવાન;
રંભડે^૩ રેયતને જે, ચાર દિના મેમાન. ૩૯૯

૪૫૦. જેનો આંહી ખપ તેનો ત્યાં ખપ. ૩

જેનો આંહી ખપ તેનો ત્યાં ખપ. ઘરમાં માન તેનું બહાર પણ માન.
જે જગતમાં ભલો કહેવાણો, તેનો વાસો સ્વર્ગમાં.

૪૫૧. એક આપે ને બીજો વારે, તેને ઘાલો જમના ખારે. ૬

એક આપે ને બીજો વારે, તેને ઘાલો જમના ખારે.
તેલ બાળનારનું બળે ને મસાલચી પેટ કુટે.
દાતારી દાન કરે, ને ભંડારી પેટ કુટે.
પારકી ગાય, પારકું ખાય, જે હાંકે તેનું સત્યાનાશ બાય.
વાવરનારનું વરે, ને રંધવારનું પેટ બળે.
અન્ન^૪ તેનું પુણ્ય, રાંધનારને હુમાડો.

*It is the master, and not the steward who becomes
generous at his master's cost, that deserves the
blessings of the poor.*

૧ રાશ=રસ્તે ચરે. ૨ ગામેતી=રાત્ર કે ગામ ધણી. ૩ રંભડે=હેરાન કરે.
૪ ત્યાં=સ્વર્ગમાં. ૫ ધન્ય દહાડો પણ કહેવાય છે.

૪૫૨. માળી રૂઠ્યો ફૂલ લેશે. ૩

માળી રૂઠ્યો ફૂલ લેશે.

થઈ થઈને શું થવાનું છે ? મારી તો નહીં નાખે.

હાથીની ગાં-માં ધાલીને સીવશે તો નહીં.

૪૫૩. પ્રભુ જે કરે છે તે સારાંને માટે. ૬

પ્રભુ જે કરે છે તે સારાંને માટે. જે થાય છે તે સારાં માટે.

લેસનો પણ લાંગ્યો તે સારાં માટે.^૧

શળીનું દુઃખ શળથી દબ્યું.

નરનું થાય તે પણ સારાં માટે.

દોહરો—હરિ કરે સો લલી કરે, કેશવ ખુરી ન જન;

કૃષ્ણ અધટતી ના કરે, સો વડે વેદ પુરાણ. ૪૦૦

A stumble prevented a fall.

૪૫૪. યુવરે કેળાં. ૩

યુવરે કેળાં. આંગલીએ આંગા થયા. રાંદને ઘેર રતન પાક્યું.

૪૫૫. બોલે નહીં તે બોળી મારે. ટહાડું ટહાડું બોલે
તે કાળજી કંદે. ૧૦

બોલે નહીં તે બોળી મારે. ટહાડું ટહાડું બોલે તે કાળજી કારે.

થોડા-બોલો થાંભલો કારે.

મોણું દહીં દાંત પાડે. પોતે નાતો, પણ પાળડે મોટો.

થોડા-બોલો છતી જાય, જાડુ-બોલો વેતરી જાય.^૨

બોલે તેનું પેઠ કળાય. છાની છરી છેતરે.

એ તો ડુંદા ડુંદાને^૩ ખાતે તેવો છે.

મીઠું મીઠું બોલીને બોલી કાઢે.

Silent men and still waters are deep and dangerous.

Beware of a silent dog and still waters.

૪૫૬. સઘનો દીકરો હવે ત્યાં સુધી સીવે. ૫

સઘનો દીકરો હવે ત્યાં સુધી સીવે. મુવા ઘણી ધર^૪ તાણી.

૧ નીકર બદાર અઈ હોત ને ચારે મારી હોત. ૨ બોલો ખાતે, એમ પણ કહેવાય છે.

૩ હરે કરે ત્યારે કુંડો જાય ને કરતો જાય, તેથી દરને દર માણસને કરાની વખત જાયતો નથી. ૪ મજબૂત.

જીવ્યા ત્યાં સુધી (ભાર) વહા..

મરતાં સુધી નાથ^૧ કહાડી નહીં. ખાંધી મોઢેર ગયા.

He died in harness.

૪૫૭. રાઈના પાડ રાતે ગયા. ૫

રાઈના પાડ રાતે ગયા.^૨

ડાઢીના ડહોડસો, ને ચોટીના ચારસો. પાણીએ દીવો બળી ગયો.

વર રહ્યો વાસી, પેહેરામણી ગઈ નાસી. એ તો એમ એલાઈ ગયો.

Every rogue is at length outrogued.

૪૫૮. દુઃખનું ઓસડ દહાડા. ૬

દુઃખનું ઓસડ દહાડા.

દુઃખ પડે ત્યારે ધીરજ રાખવી. જૈમ દિવસ વીતે તેમ દુઃખ વિસારે પડે.

જીવ સ્વભાવે જ ભૂલકણો છે. ભૂલી જવાનું કહેવું પડતું નથી.

દોહરો—દીન ગણતાં માસ ગયા, વર્ષે આંતરીઆં;

સુરત ભૂલી સાહેબા, નામે વીસરીઆં. ૪૦૧

૪૫૯. દુનીઆ આંધળી નથી. ૫

દુનીઆ આંધળી નથી. દુનીઆમાં કશું અબણ્યું કે જાનું રહેવું નથી.

દુનીઆ સાતમે પાતાળથી વાત લાવે.

દુનીઆમાં થાળી પીટાવવી પડતી નથી.

જાનો ન રહે દાતાર ઝુઝાર, જાનો ન રહે રાગ ગાનાર.

૪૬૦. દુનીઆ ઝુકતી હે, ઝુકાનેવાલા ચાહીએ. ૩

દુનીઆ ઝુકતી હે, ઝુકાનેવાલા ચાહીએ.

દુનીઆ દિવાની હે, સમજાનેવાલા ચાહીએ. દુનીઆ દંભે ભોળવાય.

૧ જે બળદ ધરડો અથવા નિરૂપયોગી થાય ત્યારે તેના નાકમાંથી નાથ કહાડીને આરામ આપે છે. તેમ માણસ પોતાનું વ્યાવહારિક કામકાજ સુકે ત્યારે નાથ કહાડી નાખી એમ કહેવાય. ૨ એટલે જીવતાં સુધી પોતે ઉચ્ચોગમાં કસેલી કમર છૂટી જ નહીં.

૩ રાઈના પાડ (ભાવ) રાતે ગયા

એક વાણીઆના ઘરમાં રાત્રે એક ચોર પેઠો. વાણીએ તેને જોયો. ચોરે બાણ્યું જે મને દીઠો નથી, તેથી લપાઈને એક ખૂણામાં હલો. વાણીએ પોતાની સ્ત્રીને જગાડી કહ્યું કે, રાઈ ભરી રાખી છે તે કહાડ, કારણ કાલે રાઈના ભાવ ચઢી જશે. બાણીએ રાઈ કહાડી ઢગલો કર્યો. બન્ને જાણુ રાઈનો ઢગલો મૂકી બીજા ખંડમાં ગયાં. ચોરે બાણ્યું પેટીપેટારો તોડી કાંઈ માલ લેવારો નહીં, પણ ચોરે રાઈનો ગાંઠડો મણુ બે મણુનો બાંધ્યો ને ઉપાડી ચાલ્યો ગયો. બીજે દહાડે રાઈ વેચવાને તેજ વાણીઆની દુકાને તે જઈ અડડ્યો. રાઈનો ભાવ તેણે પૂછ્યો ત્યારે વાણીએ કહ્યું, “રાઈના પાડ તો રાત્રે ગયા.”

૪૬૧. ભુંડો ભુંડાનો લાવ ભજવ્યા વગર રહે નહીં. ૧૧

ભુંડો ભુંડાનો લાવ ભજવ્યા વગર રહે નહીં.

પોદળો પડ્યો તે ધુળ લેઈ બખડે.

ભુંડી રાંડે બમણો વરો. કસ્તુરીમાં રંગ નહીં, ભુંડીમાં ઢંગ નહીં.

ભુંડાથી ભૂત પણ નાસે.

દુર્જનથી દૂર વસવું. ભુંડાનું મ્હો કાળું. ભુંડાથી બાર ગાઉ નાસવું.

ખોડી ખિલાડી અપશુકન કર્યા વગર રહે નહીં.

દોહરા—૭ બણીએ બધાને, ભુંડાને પણ ૭;^૧

ભુંડા ન હોત જગમાં, તો સારા સાંભરત કીં? ૪૦૨

દુરિજનકી કૃપા જુરી, બલો સજનકો ત્રાસ;

જળ સુરજ ગરમી કરે, તળ બરસનકી આશ- ૪૦૩

૪૬૨. કમાજી દીકરો કુટુંબને વહાલો. ૮

કમાજી દીકરો કુટુંબને વહાલો. કમાજી દીકરો માખાપને વહાલો.

દુઝણી ભેંસની પાટુ સારી લાગે. દાતાની ગાળ તે ધીની નાળ.

ધરડાંની ગાળ તે શિખામણની ધાત. ગોળ ખાય તે ચોકડાં ખમે.

જે મારે તે લણાવે. રોટલા આપે તે તમાચો પણ મારે.

૪૬૩. મોટાની જીભમાં કામ થાય. ૪

મોટાની જીભમાં કામ થાય. મોટાનો બોલ સહુ ઝીલે.

મોટાં ડોકું હલાવે ત્યાં ગરીબનું કામ થાય.

મોટા જરા કાન આપે, તેમાં જેડો પાર થાય.

૪૬૪. ધુમાડાના બાચકા. (જુદા દેખાવ વાળી વસ્તુમાંહે વસ્તુતઃ કાંઈ નહીં.) ૯

ધુમાડાના બાચકા.^૧

પાણીમાં લીંટા. રેતીમાં લીટા (રહેજ નહીં.)

મૃગજળ. ઝાંઝવાનું પાણી દેખાય ધણું, પણ કાંઈ મળે નહીં.

ગોદડે ગાંઠ.^૨ ધાબળે^૪ ગાંઠ.

આકાશકુસુમવત. પાણીની ગાંસડી બાંધવી.

૧ બણીએ વિવેકની વાત કરીએ. ૨ હાથમાં કમું આવે નહીં. ૩ ગોદડાની ગાંઠમાં કમું બંધાય નહીં. ૪ ધાબળો કોટલે કામળો.

૪૬૫. તેલનું દીપું ને હીરની ગાંઠ. ૯

(જે વાત ચોક્કસ હોય તે વિષે.)

તેલનું દીપું ને હીરની ગાંઠ. અંકે સો. જડખે સલાખ.

લોહોડે લી ને પટોળે ભાત. કુવના અક્ષર.

એમાં મીન મેખ નહીં. કંકુચોખા ચોટી ગયા છે.

જેઠવાને ઊજળી કહે છે:

સોરઠો—તું સું તાળી લેઈ, જે ધડીએ ખોલ્યાં નહીં;

એ અવઢવ રહી ગઈ, જામો કામી^૧ જેઠવા. ૪૦૪

A firm knot.

૪૬૬. ધૂળગળ સાડ વેર કરવું. ૪

ધૂળગળ સાડ વેર કરવું. વિસ્તાર વગરની વાતમાં વઢવાઢ (રાખવી.)

કાચરી^૨ સાડ વિવાહ બગાડવો.

દોહરો—પખા ચલાસર પાંસસો, સોઢા વીથું સાત;

એક તેતરને કારણે, અલ રાખી અખીયાત.^૩ ૪૦૫

૪૬૭. ધૂળમાંથી ધન પેદા કરવું. ૨

ધૂળમાંથી ધન પેદા કરવું. સૂન્યમાંથી સૃષ્ટિ કરવી.

૪૬૮. ધોખીના ઘરમાં ખાતર પડે તે ઘરાકનું જાય. ૫

ધોખીના ઘરમાં ખાતર પડે તે ઘરાકનું જાય.

હશે તેનું જશે, હું તો મંગળ ગાઉં.

નાગા ઉપર ઉધાડો પડે. ધોખીને પાંચે પારકાં.

અંગે અંગ ધાસે, ને ખડી પનોતી^૪ નાસે.

૧ જામો કામી=કાયમ, કઠી ખસે નહીં તેવી. ૨ કાચરી=ચીબડા વિગેરેની મુકવાણી.

૩ અખીયાત=સદાને માટે કાયમ. પારકર (ધરપારકર છઠ્ઠામાં) આગળ ગ્યારે દુકાળ પચ્ચો ત્યારે જે હજાર સોઢા પરમાર ચોતાના ઘરખટલાને સાથે લેઈ કોઠિયાવાડના પાંચાળ દેરામાં આવ્યા. તે પરમારના આગેવાન કુંજે ને લખધીર હતા. તેમણે મુળી નજદીક ધાગરીઆ ગામમાં નિવાસ કર્યો. તે વખતે સાએલામાં ચભાડ ઠાકોર રાજ કરતા હતા તે શિકારે નીકળ્યા. તેણે એક તીતરને ધાયલ કે જખમી કર્યું. તે નાહું ને સોઢાં પરમારની છાવણી કે વાંઢમાં આવ્યું. ચભાડ તેની પાછળ ગયા ને તીતર સોઢા પરમાર પાસે માર્યું. રાત્રે આવેલું તીતર પરમારે આપ્યું નહીં, અને તેમાં લડાઈ થઈ તેમાં પાંચસો ચભાડ ને એકસો ચાળીશ સોઢા પરમાર મરાયા તેનો આ દોહરો છે. ૪ પનોતી નજેખમાને નડે નહીં.

૪૬૯. સહસા ન કરે કામ હોય જે દિલના ડાહ્યા. ૩

સહસા ન કરે કામ હોય જે દિલના ડાહ્યા.

ડાહ્યા માણસ વગર વિચાર્યું કરે નહીં.

વગર વિચાર્યું કરીને પસ્તાણું (તે ડહાપણુ નહીં).

૪૭૦. માંસ ખાઈ ને હાડકાં કાટે ન બંધાય. ૫

માંસ ખાઈ ને હાડકાં કાટે ન બંધાય.

દેશ છૂતી દરવાજો ડોકે ન બંધાય. હાથી મરે ત્યાંજ દટાય.

જે વાત બની તે સાંજ દાટવી.

સૌ સ્ત્રીવાળા છે, ખાયડીને જગલમાં મારીને ન ફરાય.

૪૭૧. ઘણીની માનીતી ઢેયડી ગામ અલડાવે. ૬

ઘણીની માનીતી ઢેયડી ગામ અલડાવે. વક્યો સાંઠ મારી ઉઠાજે.

કાશની લેંસ આખા ગામનાં ખેતર ભેજે.

ઘણીની માનીતી ખાયડી ખાર ગામ ઉજડ કરે.

જેનો ઘણી હાથ તેનો સૌ સાથ.

દોહરો—કુવા કોડે કવડો, વાએ વોકો યાય;

જેનો પરણ્યો નહીં હાથમાં, તેનો જન્મ એજે જાય. ૪૦૬

૪૭૨. માગે સો ત્યાગે, ને ત્યાગે સો આગે. ૮

માગે સો ત્યાગે, ને ત્યાગે સો આગે.

માન રાખ્યે માન જાય, માન મૂક્યે માન મજે. નમે તે પ્રભુને ગમે.

અક્કડ ઉડી જાય, ડુબ ખુણકી ખૂણ.^૧

પ્રીતીઆરીખારના ફજેતા. નરમાશયી બધાં કામ સારાં થાય.

ન ખાય તેને ખાખા કરે, ખૂબ ખાય તેને આઘો કરે.

છર્યો—માગ્યા મજે ન ખેટડા, માગ્યાં મજે ન ધન;

માગ્યાં મેત મજે નહીં, માગ્યાં મજે ન અત. ૪૦૭

Humility is the foundation of all virtue.

Oaks may fall when reeds brave the storm.

^૧ ડુબ એટલે ચીઆ તથા પાનખાનદી કરીને એક જાતનું ઘાસ થાય છે. તે નદીના નેહેમાં ઊગે છે. નદીમાં પૂર આવે છે ત્યારે નખી ડાંખા થઈ મુઈ જાય છે. પૂર ઉતરે એટલે વધારે જોરથી પાછા ઊભા થાય ને કાયમ રહે છે.

૪૭૩. ઉધારની માને કુતરા પરણે. ૮

ઉધારની માને કુતરા પરણે. રોકડા આજ ને ઉધાર કાલ.

ઉધાર આપ ને ખડું જોખ.

હડકે^૧ નાણું પધારે, તો વાણીઓ લુગડું વધેરે.

ઉધારના લાડવા કરતાં નગદનો ટપલો સારો.

ઉધારતો કહે “ઓ” ને ખૂણે ખેસી રા. રોકડા રોક ને બોણી ઠાક.

નગદ તો કહે “છ,” ખા ખીચડી ને ઘી.

૪૭૪. જાતું છે તો કાલે હાથે. માલ દોઢ છાતીએ બાંધી લેઈ જતું નથી. ૨૦

જાતું છે તો કાલે હાથે. માલ દોઢ છાતીએ બાંધી લેઈ જતું નથી.

સળ કાક પડા રહે જાવેગા, જખ લાદ ચલેગા બનજરા.

અંતકાળે જાતું છે એકલા, સાથે કશું આવે નહીં.

નાગા આવ્યા ને નાગા જતું છે.

આવ્યા બાંધી મુડીએ, જાતું છે ખુલે હાથે.^૨

નાગા આવ્યા, જતું છે નાગા, કરે ખૂબી તો પેહેરશે વાધા.

અંતકાળના ખેલી, તે રામ-લજન ને પુણ્ય કર્યા હોય તે.

ખા ગયા સો ખો ગયા, ખીલા ગયા સો ખો ગયા.

હાથે તે સાથે, પુઠે તે જુઠે. હાથે તે સાથે.^૩

ખા ગયા, ખીલા ગયા, સાથ લે ગયા, રખ ગયા, જખ માર ગયા.

મુવા પછી પુણ્ય તે સવળું થય.

દોહરા—દીયા લીયા સો અપના, રખ ગયા સો ફેક;

જુકુ લે ગયા જમરા, જોડ લે ગયા લોક. ૪૦૮

વાટયા તે દેહવટ થયા, રાખ્યા તે થઈ રાખ;

ખચ્યા તેની ખૂબીઓ, થયા એકના લાખ. ૪૦૯

લાંગા^૪ લાવ સંસારકા, દીયા ને લજ્યા દોય;

ન દીયા ન લજ્યા,^૫ ગયા જન્મારા ખોય. ૪૧૦

માલાળી^૬ રહેશે મેડીઓ, ઉજડ થશે આવાસ;^૭

આગળ^૮ તારે આવશે, સારખ ને^૯ મુવાસ. ૪૧૧

૧ ગલ્લામાં. ૨ હાથે=જવતાં પુણ્ય કર્યું તે સાથે. ૩ જવતાં સ્વદસ્તે પુણ્ય કર્યા તે સાથે. ૪ લાંગો=કવિ. બજ્યા=પ્રભુ. ૫ બચ્યા. ૬ માલાળી=માલવાળી. ૭ આવાસ=મેહેલ. ૮ આગળ=મુવા પછી. ૯ સારખ=બલાઈ.

સોરઠા—ભેળો લેધને ભેખ, હારે^૧ કાઈ હાલે નહીં;
 અહીંથી એકાએક, સ્વર્ગે જાવું શામળા. ૪૧૨
 બેલપ કરવા બાપ, અંતકાળે આવે નહીં;
 સાથે પુણ્ય ને પાપ, સ્વર્ગે જાવું શામળા. ૪૧૩
 મસાણુ સુધી સાથ, એહેમાં સૂવું એકલા;
 કાઈ ન બીડે બાથ, સાચું સોરઠીઓ લભે. ૪૧૪

૪૭૫. માયાને ભય, કાયાને નહીં. ૮

માયાને ભય, કાયાને નહીં.

નાગાને લુટાયાનો શો ભય ? હોય તેનું જાણ, બાવો બેઠો મંગળ ગાય.
 બાવો ઉઠ્યો બગલમાં હાથ, ને જ્યાં પડ્યા ત્યાં જગત્રાય.
 પંડોપંડ, જ્યાં પડ્યા ત્યાં ખેમને કુશળ. વાંઝીઆનાં હોય તો મરે.
 વોળાવીઆ વગર બે ચાલે, તુંબડું^૨ કે રીંગડું. હશે તેનું જશે.

They only are in danger who have anything
 to lose.

૪૭૬. સુખડ ધાસે, ઝોરસીઓ ન ધાસે. ધાસે તે નાસે. ૭

સુખડ ધાસે, ઝોરસીઓ ન ધાસે.^૩ ધાસે તે નાસે.
 ત્રાંબાપીતળનાં ઠામ અલડાય નહીં, માટીનું હાંલું^૪ અલડાય.
 જળીઆ સાથે બાથ તે નખજો ધાસે.

જેના છાપરા ઉપર નળીઆં ઝાઝાં તે ઝૂતે.

રાખનાં હાંલ્યાં અલડાય, પકવાન અલડાય નહીં.

ખાતળી^૫ ફટે.

૪૭૭. ધાધને મળીએ નહીં, ને અળગા રહીએ નહીં. ૪

ધાધને મળીએ નહીં, ને અળગા રહીએ નહીં.

ઉપર પડતા જઈએ નહીં, ને અતડા રહીએ નહીં.

વગર તેજા જઈએ નહીં, તેડે ત્યારે આધા રહીએ નહીં.

લીંબું પાણી થઈ રહેવું.

૧ હારે=સાથે. ૨ તુંબડું=મસાણુ. રીંગડું=બાવો, કાશુ તેને ઝોર હોય નહીં. ૩ સુખડ ધસાય કાશુ કે નરમ છે. ૪ ખાતળી હીંદી કે ખાતળો નસીબવાળો.

૪૭૮. ઢેડવાડે જવું ને હાડકાંનો ધરવ કર્યા વગર આવવું (તે ભૂલ).

સમુદ્ર સરખા સખા ને અણુણું ખાવું. ૬

ઢેડવાડે જવું ને હાડકાંનો ધરવ^૧ કર્યા વગર આવવું.

સમુદ્ર સરખા સખા ને અણુણું ખાવું.

નદીએ જમ્મને તરસ્યા આવવું. પાણીમાં માંજણું તરસ્યું.

લીલા ઝાડ હેઠળ ભૂખે મરવું, કે તડકે તપવું.

સાસરે ગધ ને સૌભાગ્ય ભૂલી આવી.

તળાવે જમ્મ ને તરસ્યા આવવું. લંકામાં વસવું, ને અડવા દ્રવું.

સાસરે આણું કરવા ગયો, ને વહુ ભૂલી આગ્યો.

૪૭૯. નાતરે જવું ને દહાડા ગાળવા તે છોકરાની હાણ. ૪

નાતરે જવું ને દહાડા ગાળવા તે છોકરાની હાણ.

મરવું ત્યારે મુહૂર્ત શું?

સાથરો ત્યારે સાંકડો શો? ને તર્ક મારી ત્યારે રાંકડો શો?

૪૮૦. સિંહને વનનો આશ્રય, વનને સિંહનો આશ્રય. ૬

સિંહને વનનો આશ્રય, વનને સિંહનો આશ્રય.

જમાદારને જોર જમાતનું, જમાતને જોર જમાદારનું.

વળાને મોલનો આધાર, મોલને વળાથી રક્ષણ.

ખેતર રાખે વાડને, વાડ રાખે ખેતર.

રૈયત રાજ વડે, રાજ રૈયત વડે.

દોહરો—જીવ જીવકે આશરે, જીવ કરત હે રાજ;

તુલસી રઘુવર આશરે, ક્યું ખીગડેગો કાજ? ૪૧૫

૪૮૧. ગાડું નાવમાં ને નાવ ગાડાં ઉપર (વખતે વખતે પ્રસંગ પડે

તેમ થાય છે.) ૬

ગાડું નાવમાં ને નાવ ગાડાં ઉપર.

માથું પાઘડીમાં ને પાઘડી માથા ઉપર.

ઘોડા ઉપર ચઢીએ ત્યારે આપણે સવાર.

ઉતરીએ ત્યારે ઘોડો સવાર.

નવ નાડીઓ જીવ તે ગમે તે નાડે ચડી જાય.

દોહરા—કળહુ મન મોકાડી, કડેક^૧ કેસરી સિંહ;
 કડેક કારી દોકડો, કડેક દોકડો ફુગરજી. ૪૧૬
 અપની અપની દોરમે, સળકા લાગત દાવ;
 જલમે ગાડી નાવપર, થલર ગાડીપર નાવ. ૪૧૭
 કબુળકાર્ધ ન કીજીએ, મન રખીએ દરિયાવ;^૨
 કળહુક ગાડી નાવપર, કળહુ ગાડીપર નાવ. ૪૧૮
 કડેક મન મોકાડી, કડેક કેસરી સિંહ;
 હોડો^૪ હકડી ધારણે, રહે ન સળે ડી. ૪૧૯

૪૮૨. નાનામાંથી મોટું થવાય. ૪

નાનામાંથી મોટું થવાય. બાળકમાંથી મોટાં મનુષ્ય થાય.
 બાળક મરે પણ કુટુંબમાંથી એક માણસ થટયું.
 નાનું બણી બિસેટી દેવાય નહીં.

૪૮૩. ધણી વગરનાં ધોળ સુનાં. ૮

ધણી વગરનાં ધોળ સુનાં.^૫ સરદાર વગરનું સૈન્ય બારેવાટ.
 નાયક વગરનું ટોળું કે પેકું.^૬
 રાજા વગર નગરી સુની. ગ્રાણી વગરનો દેહ સુનો.
 જ્ઞાન વગર હેયું સુનું.^૭ ધણી વગર દોર સુનાં.
 ધણી વિનાનાં દોર અને માવતર વિના છોર-સુનાં.
 The master's eye maketh the horse thrive.

૪૮૪. નેવનાં પાણી મોલે જાય નહીં. ૬

નેવનાં પાણી મોલે જાય નહીં. પાણી પાણીને ઢાળે આસરો.
 મહોની વાટે કાળીઓ જાય, નાકની વાટે જાય નહીં.
 જેમ થટતું હશે તેમ થશે, કાંઈ બાહ્યણી નાતરે જશે ?
 અરધે તે અરધે, કાંઈ બાહ્યણવાણીઆ ધરધે ? (નાતરે જાય.)
 જે છાજે તે છાજે, કાંઈ ગધેડા બિપર નોખત બાજે ?

૪૮૫. નેળનાં ગાડાં નેળમાં રહેતાં નથી. ૩

નેળનાં^૮ ગાડાં નેળમાં રહેતાં નથી. લોપના પથા કાંઈ જોય રહે નહીં.

૧ કડેક=ક્યારેક. ૨ થલર=જમીન. ૩ દરિયાવ=મોટું. ૪ હોડો=હથું. ૫ દડી=એક.
 સળે=ગાળો. ૬ દિવસો ડી. ૭ સુનાં=સુખાં. ૮ નાયક=જનાપાદો સુખી નાયક
 કહેવાય છે. ૭ સુનું=સુનડ. ૮ નેળ=સાંકડી મરી.

સદા કાળ સ્થિતિ તેની તેજ ચાલતી નથી.

No man lives so poor as he was born.

If you do not do it, somebody else will do it.

૪૮૬. મારો લાલો લાલ વગર લોટે નહીં. ૧૧

મારો લાલો લાલ વગર લોટે નહીં.^૧

શેઠ ક્રમ તણાણા, તો કહે લાભે લોભે.

વાણિયો મતલબ વગર તોજે નહીં. પૈસાને માટે લંકા જવું પડે.

લાલચ વગર કાઈ લપટાય નહીં. સળ કુછ ખાતાં હે પૈસા.

એક પૈસા માટે ઘોળકે જવું પડે.

પૈથો આવે પરાણો, ને લપકે આવે ટોર.

ખિલ્લી ઘી સુંઘતી આવી છે.

એકું ખાય તો ચોપજાને ભરોસે.

નોંડકણું—પ્રાણાણનું જાય જમે, ભવાયાનું જાય રમે;

વાણિયાનું જાય લોભે, ભરવાડનું જાય ડાભે.

૪૮૭. શેખચઢીના વિચાર. ૬

શેખચઢીના વિચાર.

પતેકી રોટી ઓર પાનીકા ઘી ખન જાય, તો બંદા ઝખોલ ઝખોલ ખાય.

૧ એક ડોસીને લાલો નામે દીકરો હતો. તે ખનરમાં ધી લેવા ગયો. પાછા વળતાં લાલો રસ્તામાં પડી ગયો, ધીનું વાસણ પણ બોંચ પડી ગયું ને ધી ટળી ગયું તે લાલો હાથેથી હસરડીને વાસણમાં નાંખતો હતો. સાથે રસ્તાની ધૂળ પણ ખોખામાં આવે તે પણ વાસણમાં નાંખતો હતો, તેટલામાં કોઇ ઓળખીતો માણસ પાસેથી નીકળ્યો તેણે લાલાને જોયો. લાલો ધી હસરડી નાંખવામાં રોકાયો ને પેલો માણસ તો ચાલ્યો ગયો. તેણે લાલાના ધર આગળથી ચસાર થતાં લાલાની માને કહ્યું, “તમારો લાલો પડી ગયો ને ધી ટોળાઇ ગયું તે હસરડે છે.” ડોસી લાલાનાં લક્ષણ જાણતી હોવાથી ખાલી, “મારો લાલો લાલ વગર લોટે તેવો નથી.” એટલામાં લાલો ધીનું કામ લઇને આવ્યો.

ડોસીએ પૂછ્યું, “દીકરા, કેમ કરતાં પડી ગયો?” ત્યારે લાલો કહે છે કે, “મા, રસ્તામાં આવતાં સોનાગહેરનું પડીકું પડેકું જોયું, પડીકું ઉપાડવા વાંકો વળું તો હનરો માણસ જુએ ને પૂછપરછ થાય, તેથી પડી ગયો, વાસણ ધીનું પડીકા બપર નાંખ્યું ને રસ્તાની ધૂળ સાથ પડીકું વાસણમાં લેઇ લીધું છે; માટે ધી બિનું કરી નીકળે તેટલું નીતારી લે ને સોનાગહેરો કાઢી લે.” ત્યારે ડોસીએ કહ્યું, હું તો જાણતી હતી કે “મારો લાલો લાલ વગર લોટે નહીં.”

આ ઉપરથી કહેવત થઈ કે મારો લાલો લાલ વગર લોટે નહીં.

મનના મલીદા વાળવા ત્યારે મોળા શા વાળવા ?
હવામાં કિલ્લો બાંધવો. ગગન સાથે વાતો કરવી.
દરિયો બધો વાળી ધેર લાવવો.

Building castles in the air.

૪૮૮. વેહેલો તે પેહેલો, ભૂલે તે ઘેલો. ૮

વેહેલો તે પેહેલો, ભૂલે તે ઘેલો. પેહેલાને પાણી, પાછળનાને કાદવ.
પેહેલો મારે તે કદી ન હારે. પેહેલાની પત્રાવળી સવાની, પાછલાને પક્ષી.
પેહેલાની પેહેલ. પેહેલાને દૂધ, પાછલાને પાણી.
પેહેલાને પ્રસાદ, પાછલાને ઝોઠ.

રસકસ ચૂસાઈ ગયો, હવે કુચા રહ્યા.

First come, first served.

૪૮૯. પંડ રળે તે પેટ ભરાય, ધન રળે તે ઢગલો થાય. ૮

પંડ રળે તે પેટ ભરાય, ધન રળે તે ઢગલો થાય.

હિંચોનીચો પગ પગા વગર પૈસો થાય નહીં.

પૈસે પૈસો પેદા થાય. પૈસે પૈસો વધે.

નાણું નાણાને તાણી લાવે, રળે રોટલો મળે.

દરિયો,^૧ કે દરબાર,^૨ કે કોઈ ધર ભવ,^૩ કે કોઈ ખીસર ભવ.^૪

ખેતી આબાદાન.

સોરઠો—કાંતો હળને હચરકે, કે કાં લેખણને લસરકે;

પણ તેલને ટસરકે, નારી ચીર ન પામે નાગલા.^૫ ૪૨૦

૪૯૦. પરાણે પ્રીત થાય નહીં. ૧૨

પરાણે પ્રીત થાય નહીં. પરાણે પુણ્ય થાય નહીં.

બાંધ્યા કણુખી(ખેટુ)એ ગામ વસે નહીં.

૧ આટલે પ્રકારે પૈસો મળે છે: દરિયા એટલે બોહોળો દેશાવરી વેપાર કે વડાનગર વડી. ૨ દરબાર સરકારી મોટા ઓદ્યા મળે તે. ૩ ધર ભવ=કોઈ અનામત પૈસા સુધી ગચું હોય, ને તે પૈસો ચોરીનો અગર છાનો રાખવા જોવો હોય તે દળાચી રાખવામાં આવે, અથવા કોઈ લેવા આવે તેવું ન રહ્યું હોય, તો પૈસો થાય. ૪ ખીસર જગ્યા=દરિયા પૈસા હોય તે જગ્યા વીસરી જવાય, અથવા દરિયા પૈસા હોય ને તે જગ્યા વચલી પડે તે વખતે પૈસાની યાદ આવે નહીં, ને જગ્યા ખરીદવાને તેમાંથી મળે તો પૈસો થાય. ૫ ખેતી સારી કરવાથી પૈસો થાય, કે આખર કલમખડાદુર સુલસી હોય તો પૈસો થાય: પણ તેલ સીંગીને ગાડાં હાંકે તેટલામાં નાગલા, નારી ચીર ન પડે એટલે પૈસો થાય નહીં.

દળાણું દળતાં પણ વસ્તી રહે નહીં.
 વેહેલે વળગતા જઈએ તે મ્હોભેર પડીએ.
 જખરદસ્તીનો સોદો નમે નહીં.
 મારીને મુસલમાન કરવો તેમાં માલ નહીં.
 ખુશીનો સોદો, તે સોદો. ખુશીનો સોદો, તે હાથીનો હોદો.
 થોડે મારીને ધર્મ કરાવાય નહીં. પરાણે પુણ્ય કરાય નહીં.
 દોહુરો—પાની પીલાવત ક્યા શીરો, ધરધર સાયર વાર;^૧
 જે ખાસા હોયગા, તો પીવેગા જખ માર. ૪૨૧

૪૯૧. વાજતુંગાજતું માંડવે આવશે. ૭

વાજતુંગાજતું માંડવે આવશે. પાઘડીનો વળ છેડે.
 રડતુંરડતું આદરડું ગોળ થશે.
 કુટાતુંકુટાતું એની મેળે ઠેકાણે આવશે.
 વખત આવે સૌ જણાશે. સુરજ કાંઈ છાખડે ઢાંક્યો નહીં રહે.
 ચંદ્ર ખીજનો નહીં તો ત્રીજનો જણાશે.

૪૯૨. પાઘડી ભેંસ આવી ગઈ. ૫

પાઘડી ભેંસ આવી ગઈ.^૨
 સો સીદારસ ને એક મૂળાપણી. હાથ પોલો તો જગ ગોક્ષી.
 પૈસો પરમ દૈવત, જેને દેખી મુનીવર અળે.
 સો સીદારસ ને એક ઠેસો.

૪૯૩. એવાતણુનો ઉધારો, રંડાપો રોકડો. ૫

એવાતણુનો^૩ ઉધારો, રંડાપો રોકડો.
 રચતાં વાર, બગડતાં કાંઈ વાર?
 પાઘડી બંધાવતાં વાર, પાડતાં શી વાર?
 વાળી ઘડાવતાં વાર, નાક કાપતાં શી વાર?
 નાનાં છોકરાં મોટાં થતાં વાર, મરતું ક્ષણમાં.

૧ વાર=પાણી. ૨ એક ગાણુસ કોઈ અધિકારીને પોતાનું કામ લાભમાં કરી આપવા સાદે દશવતમાં પાઘડી આપવાનું કહી આવેલો. તે પોતાના લાભમાં ફેંસલો થશે એમ આરામ રાખી નીરાંતે બેઠો. પછી સામાવાળો તે અધિકારી પાસે જઈ તેને ભેંસ આપવાનું કહી આવ્યો. મુદતને રોજ કામ નીકળ્યું. ભેંસવાળાના લાભમાં ફેંસલો થયો, એટલે પાઘડીવાળો અધિકારીને કહે છે કે, “સાહેબ, પાઘડીની તો રામ રાખવી હતી.” ત્યારે અધિકારી કહે છે કે, “પાઘડી ભેંસ આવી ગઈ.” ૩ એવાતણુ=સૌભાગ્ય.

૪૯૪. ખદડા ખાંડે વહુઝ્યા જાણ્યા નથી. ૬

ખદડા ખાંડે વહુઝ્યા જાણ્યા નથી.

પાવૈઆ ઝાટકે આવ્યા જાણ્યા નથી.

પાવૈઆને પાનો ચડે નહીં.

ફોસીની ફોજ સાંભળી નથી.

દાણીધારના^૧ સાધુ છે, તેથી શું બને?

દોહરો—કાઠી હુટે, કાળી હુટે, એ તો હું જાણું;

વસાવડના વૈરાગી હુટે, એ તે કુંભા કાણું.^૨ ૪૨૨

૪૯૫. દિગંબરના ગામમાં ઘોખીનું શું કામ ? ૩

દિગંબરના ગામમાં ઘોખીનું શું કામ ?

પાવૈયાના ગામમાં, વેશ્યા કરી દુકાન.

દોહરો—જોકા જહાં ગુન ન લહે, તાકો તહાં ન કામ;

ઘોખી બસકે કયા કરે, દિગંબરકે ગામ ? ૪૨૩

૪૯૬. પંજ્યો કહે છે પંજ્યાણીને, સાંભળ મારી વાણી. ૪

(દે દાળમાં પાણી.)

દોહરો—પંજ્યો કહે છે પંજ્યાણીને, સુણ મારી વાણી;

પાંચમાંથી પંદર થયા, દે દાળમાં પાણી. ૪૨૪

ત્રીન જુલાયે તેરા આયે, હુધ રામકી બાની;

રામ ભગત એમ ભણે, દે દાળમાં પાણી. ૪૨૫

બારા જુલાયે બતીસ આયે, દેખો જગકી રીત;

બહારકે આ કર ખા ગયે, ઘરકે ગાવે ગીત. ૪૨૬

બે વંતાક ને બાવન ભાણું, તજે બાળવાન મળે છાણું;

ઘરમાં ત્યારે તપેલાં કાણું, એ વાતનાં શાં ટેકાણું ? ૪૨૭

૪૯૭. ભાલમૂળા કાંઈ શાકમાં લેખું ? ૮

ભાલમૂળા કાંઈ શાકમાં લેખું ?

વેસનું ખાણું, ને બદામનું નાણું. ચામડાનું નાણું^૩ તે બળેલ જાણું.

મૂળાપણી કાંઈ જાડમાં લેખું ? બકરીનું દુઝાણું શા દિસાળમાં ?^૪

૧ દાણીધાર નામનું કાઠીઆવાડમાં ગામ છે. ૨ કાણું=મૂ. ૩ ચામડાનું નાણું=મિલકતમાં દોરડાંબર હોય તે ચામડાનું નાણું ગણાય. ૪ બકરીનું વડોણું ખાનું કહે છે.

રંગીપંગીના હિસાબ કાણુ ગણે છે? શકરકંદની ભુકલી.
આમણ ભામણ ભુકાયોર શા હિસાબમાં?

૪૯૮. પૂછતા નર પંડિત. ૮

પૂછતા નર પંડિત. પૂછયામાં કાંઈ ગાંસડી જવાની નથી.
પૂછતાં પૂછતાં લંકા જવાય. પૂછતાં તો પુને જવાય.
શૂર્પની પણ શિખામણુ લેવી.

ગુરુ દત્તાત્રય ચોવીશ ગુરુ કરી સિદ્ધ થયા.

પારકું દેખીને પણ શીખવું અથવા શિખામણુ લેવી.

શિખામણુ દેતાં રીસ કરે, તો ભાગ્ય દશા પરવારી જાણવી.

૪૯૯. પુંક પાદશાહની. (પાદશાહનું પણ પરપુઠે ભુરું બોલાય.) ૪

પુંક પાદશાહની. હાથી પાછળ ધણું કુતરાં ભસે છે.

પુંકે બોલાયલું ગણવું નહીં.

છર્યો—મેગળ^૧ નીસરી, બહાર મહા સુખ માણે;

નહીં શત્રુ નહીં મિત્ર, વિશ્વને સરખું જાણે.

પુંકે ભસે બહુ શ્વાન, કેટલા બેસી રહે છે?

મેગળને નહીં માન, અપમાન સર્વ સહે છે.

એમ હરિજન મેગળરૂપ છે, જેને હરિનું ધ્યાન છે;

કહે નરમો ગુરૂચક્રી, દુરિજન સઘળા શ્વાન છે.

૪૨૮

The moon does not heed the barking of dogs.

૫૦૦. હવનમાં હાડકું. ૬

હવનમાં હાડકું. કયાળમેં હડી. સખ સુનેકી, પણ ગાં— પીતલકી.

સુનાની થાળીમાં લોઢાની મેખ. લગનમાં વિધન.

ઢોહરે—ચંપા તુજમેં તીન ગુન, રૂપ રંગ ઓર બાસ;

એક અવગુન ઐસો લાયો, ભમર ન આવે પાસ.

૪૨૯

Dirt part friends.

૫૦૧. ઘોલકા ઘોલકા કયા કરતે હો, ચાર ભાઈ મીલકે બેઠે બહાં

ઘોલકા. ૬

ઘોલકા ઘોલકા કયા કરતે હો, ચાર ભાઈ મીલકે બેઠે બહાં ઘોલકા.

જ્યાં દેવ ત્યાં જાતા. ગાયો વાળે તે ગોવાળ.

જ્યાં મામે ત્યાં મોસાળ. જ્યાં બાદશાહ ત્યાં બખ્તર.

અઠેઘ દારિકાં.

૫૦૨. પારકી નિંદા કરનાર છિદ્ર શોધે. ૪

(માટે પરનિંદા મહા પાપ.)

પારકી નિંદા કરનાર છિદ્ર શોધે. કાગડો આળું જોઈ જોસે.
માંખ મલીન વસ્તુ ઉપર વધારે જોસે.
કાગતણું કુટુંબ તે પરના ચાંદાં જુઓ.

૫૦૩. પૈસાનો ખપ, ઉપયોગ તથા તેનાં દુઃખ વિષે. ૨૦

પૈસાનો ખપ ડગલે ડગલે. પૈસા વગર પગલું ભરાતું નથી.
પૈસો આવે ત્યારે દુઃખ, જાય ત્યારે દુઃખ અને સાચવવાનું દુઃખ.
પૈસાવાળો સુખે ન સુખે, જીનગરો વેટે.
પૈસો આપણા માટે છે, આપણે પૈસા માટે નથી.
પૈસો આપણે પેદા કરીએ છીએ, આપણને પૈસો પેદા કરતો નથી.
પૈસો આવે છે ત્યારે દરિયાની જીવાળ માફક આવે છે.
પૈસો પાનકુપાન જોતો નથી.
પૈસો વધે છે ત્યારે ઊકરડાની માફક ઢગલો થાય છે.

દોહડો—માયા કહે હું નિત્ય નથી, કેની ન પુરું આશ;

મરી ગયા ઝુરી ધણું, ધણા ગયા નિરાશ. ૪૩૦

કષ્ટક કરે છે કાસદાં, કષ્ટક કરે વેપાર;

ચોરી કરવા ચોર જન, તુજ કારણ તૈયાર. ૪૩૧

તું તો તત્ત્વ ત્રિલોકનું, જળઈ તારું જોર;

સૌ તુજથી કેહેવાય છે, શાહુકાર કે ચોર. ૪૩૨

લાંચ ખાય છે લાંચીઆ, સત્યને કરે અસત્ય;

ધર્મી કરે અધર્મ જે, તે સૌ તારા કૃત્ય. ૪૩૩

ધરાય ના કા (તુજથી, મળે લાખ કે કોડ;

જખ મારે જગમાં ધણા, દરીને દોડાદોડ. ૪૩૪

અહો લક્ષ્મી તું અવનવી, અદ્રુત એવી એક;

મોટા તુજ મહીમાયકી, ઉપજો ખપે અનેક. ૪૩૫

જીવન તું જોઈ જગતમાં, તું પ્રિય પ્રાણધાર;

તુજ અર્થે જન તન તજે, પામે કદ અપાર. ૪૩૬

તું તોડાવે સંપત્તે, તું જોડાવે સંપ;

તુજ કારણ ભમતા ભમે, જીવ ન પામે જંપ. ૪૩૭

પુત્ર મિત્ર સાથે લડે, પુત્રી સાથે માત;
લક્ષ્મી માટે લક્ષ્યા, લડે બ્રાતથી બ્રાત. ૪૩૮
માયા બડી મોહિની, જેના વજરશા ગાળા; ૧
સાંગો કહે સવવાણા, કૈંક ચક્ષા ને કૈંક પાળા. ૪૩૯

સાખી—પૈસો મારો પરમેશ્વર, બાપડી મારો શુર;
છાકરાં હૈયાં સાધુ સંત, હું સેવા કોની કરું ? ૪૪૦

Money is for life, life is not for money.

૫૦૪. પૈસો પગ કરીને જાય છે. ૪

પૈસો પગ કરીને જાય છે. જનારો પૈસો મુઠ્ઠીમાંથી જાય છે,
પૈસાને પગ આવે છે.

પૈસો જવાનો થાય ત્યારે ધંધા પણ તેવા જ મુજે છે.

૫૦૫. પૈસો દુર્ગુણ શિખવે છે. ૬

પૈસો દુર્ગુણ શિખવે છે.

ધનનો મદ્દ ચડે છે. પૈસાના મદ્દથી અંધાપો આવે છે.

ધનવાન નિર્માની કાક. પૈસાવાળાને આલ જો તમુ છેડું રહે છે.

દોહરો—સખળ ક્ષમી નિરગર્વ ધની, કામલ વિદ્યાવંત; ૨

જૂ ભૂપન એ તીનહે, બિખજત ખપત અનંત. ૪૪૧

૫૦૬. આપખડાઈ હાંકવી. ૮

(તે બધું હાંસીપાત્ર છે.)

આપખડાઈ હાંકવી. ખરી મોટાઈ હાંકી રહેતી નથી.

પોતાને મ્હોડે પોતાનાં વખાણુ (તે નિદા થવા માટે).

આત્મશ્લાધા મોટો દોષ છે. વરને કોણુ વખાણુ, વરની મા.

જયસા મેરા નામ, વયસા મેરા કામ.

સોરઠો—ઓહાં દે અપાર, પોતાના પરાક્રમતણાં;

એ તો લાંડ અવતાર, સાચું સોરઠીઓ બણે. ૪૪૨

૧ માયાના ગાળા (ગાંઠ) વજ જેવા છે તેમાંથી કાઢી છુટી રાક્ષસ નથી.

૨ સખળ=સત્તાથી, પૈસાથી, માણસના બુદ્ધિથી વગેરે કારણોથી બળવાન છતાં ક્ષમાવાન, ધનવાન છતાં ગર્વરહિત, વિદ્યાવંત છતાં અંતઃકરણ કુણું, એ પૃથ્વીમાં રાણુ-ગારૂડ છે બાકી તો છીડાની માફક અપાર જાતે છે ને મરે છે.

કુંડલિયો—લિંગા^૧ લાડુ માસકા, બડકું કહે જરૂર,
 મેં તુમ ઇંહાં આવે નહીં, જગા કરો તુમ દૂર;
 જગા કરો તુમ દૂર, બડે તબ અરજી કીની,
 વૃષારતુ એક માસ, આશ બસનેકું દીની;
 કયે સો કવિયાં કહાન, મૂલ નહીં હે ઊંડા,
 આયા આસો માસ, ભૂખ દુઃખ સૂકયા લિંગા.

૪૪૩

૫૦૭. ધરના ભુવા ને ધરના જંઘડીઆ. ૭

ધરના ભુવા ને ધરના જંઘડીઆ.^૨

પોતે દાદી, પોતે ફરીઆદી, ને પોતે ન્યાય ચુકાવે.

માંડવે ગાઓ કે જનમાં ગાઓ (બધે પોતે).

ગદો ચોર ને ગદાની મા સાક્ષી. તોરણે ગાઓ કે માંડવે ગાઓ.

એ ભગવાન એના એ. ધરની મંડળી (સાધુની) ને બાવો મહંત.

૫૦૮. ફટેમં પાઉં, તુટેમં શિર, ખીચમં મેરા ચાંદલાઇ. ૪

ફટેમં પાઉં, તુટેમં શિર, ખીચમં મેરા ચાંદલાઇ.

પોલું દેખી સૌ પેસે. ફાટ્યામાં સૌ પગ ધાલે.

પોલું (શરણાઇ) છે તે બોલ્યું, સાંભેલું વગાડે તો સાચો.

૫૦૯. કુઇની ખારેક આંખ કહાડે. ૩

કુઇની ખારેક આંખ કહાડે.^૩ શ્રાદ્ધની ખીર પાટલે વળગી આવે.

વિવાહ વેચાતો, ને શ્રાદ્ધ ઉછીતું.^૪

૧ ગોમાસામાં વડના ઝાડ હેઠં લિંગો વાળ્યા હતા તે મોટા થયો, ફળ્યો ત્યારે તે વડને કહે છે કે હું ને તમે અહીં માતા, સમાતા નથી માટે તમે ખસીને જગા કરો; ત્યારે વડ કહે છે, તમને રહેવા સારું જગા આપી છે માટે હમણાં સખર કરો. એટલામાં વર્ષાઋતુ ગઈ ને આસો મારા આવ્યો એટલે બિરો સુકાયો ને હરી ગયો ને વડ કાયમ રહ્યો. એમ હલકાં ચાણુસ કાંઈક સાચું થાય છે ત્યારે કુલાય છે તે સંબંધમાં આ વાત.

૨ કાલ્કીઆ. ૩ કુઇને ત્યાંલમ હોય ત્યારે ખારેક મોઢલે કે આપે. કુઈ, બેડેન કે દીકરીના ધરતું લેતું કે ખાતું તે મહા પાપ મનાયું છે, ને તેને આપવામાં મદિમા મનાયો છે; માટે કુઇના ધરની ખારેક આવે ત્યારે ત્યારે ખટ્ટો એનો આપવો પડે કે આપવું ને આંચકો આવે કે કાળુ પડે, માટે આ કહેવત, “કુઇની ખારેક આંખ કહાડે.”

૪ શ્રાદ્ધનું નોતરું જમવાનું આવ્યું હોય, તો આપણે ત્યાં શ્રાદ્ધના જમણમાં સાધું નોતરું આપવું જ લેઈએ. વિવાહમાં ચાંદલો આપીએ તો જમવાનું નોતરું આવે, માટે આ કહેવત થઈ છે.

૫૧૦. ખરું રલ્યો જે ગાંઠ કરી. ૫

ખરું રલ્યો જે ગાંઠ કરી. ગાંઠે બચ્યું તે આપણું.

ખરું રલ્યો જે ખરચ્યું હાથથી. ખરું રલ્યો જે ન કર્યું પાપ.

ખરું રલ્યો જેણે નિંદા કરી નહીં.

૫૧૧. મોટા બાપના દીકરા, ઘરમાં ન મળે ઠીકરાં. ૪

મોટા બાપના દીકરા, ઘરમાં ન મળે ઠીકરાં.

મોટાં ઘર તે જૂતનાં દર.

મોટાં ઘર તે વાસીદું ન વળે, ને દીવા પુરા ન થાય.

ગોઠી ફરે દુશાલા, ઘરમાં હોય કસાલા.^૧

૫૧૨. એક નાવનાં છડીઆં. ૮

એક નાવનાં છડીઆં. દૂળવું કે તરવું સાથે ને સાથે.

સોનું થશે તે વહુનું થશે. શોકનાં હારે ભાંગવાનાં (બલકાયાં).

શોકનાં દંકણ સાથે ઊતારવાનાં. સૌ ગત તે વહુ ગત.

ભેગાં મરવું તે વિવાહ સરખું.

સોરઠો—ખેઠા એકજ વહાણ, તે ખેઠાં ખીજ^૨ કરે;

ખિજક^૩ ખીજું બાણ, સાચું સોરઠીઓ બણે. ૪૪૪

To be in the same predicament.

૫૧૩. ડરે ડરે મીર. સખી ઠાકોર અથવા શેઠ. ૫

ડરે ડરે મીર. સખી ઠાકોર અથવા શેઠ.

બધા પાલખીએ બેસે, ત્યારે બપોડનાર કાણ?

હું રાણી, તું રાણી, કાણ ભરે આ બેહેડે પાણી?

સૌ ઘેડે ચડે, ત્યારે આગળ દોડે કાણ?

All men cannot be masters.

૫૧૪. બહુ હસવું તે રાવાને. ૪

બહુ હસવું તે રાવાને. ઝાઝાં હેત તે વેરને માટે.

ઝાઝી લાજે છીનાણું. બહુ હસવામાંથી ખસવું થાય.

૫૧૫. બળતામાં ઘી હોમવું. ૬

બળતામાં ઘી હોમવું. વાયડો ને વળી વા દીધો.

કણ્યો ને માંહી વધાર મુક્યો. ઝાઝે પુણે ઝાઝી ઝાળ.

ચકાબી ને વળી ચકાબ્યો. ધા ઉપર લુણ છાંટવું.

૧ દુઃખ. ૨ ખીજ=ભુદાઈ. ૩ ખિજક=ખીજ.

૫૧૬. મોઢે “ના,” “ના,” ને પેટમાં હાશ, હાશ. ૮

મોઢે “ના,” “ના,” ને પેટમાં હાશ, હાશ.

ઉપરથી તાણુ કરાવે ને પેટમાં “હા.”

હૈયામાં હાશ અને મોઢે ‘ના.’

અફીણના બંધાણી, અને બાયડીનો એક સ્વભાવ.

ઉપરથી અભાવ, હૈયામાં ભાવ.

મનમાં હાસું ને આંખમાં આંસુ. મનમાં ભાવે, પણ મુંડી હવાવે.

માથે લઇને ચૂકવા જાય, ને રહો રહો રહેલ ગાતી જાય.

Do as the lasses do, say no and take it,

૫૧૭. ઘર વેચીને તીર્થ કરવા જવું. ૫

(દુઃખી થવાની નીશાની.)

ઘર વેચીને તીર્થ કરવા જવું.

નાગા થઇને ચંદરવો બાંધવો.^૧ લાહી હુહીને વર ઘોડે ચસા.^૨

રંગ હે નરંક કે પુંક દીવા ધરંક.^૩

જોડકણું—વતન ફેડીને લાવીએ વડુ, પછવાડે દુઃખ પામીએ બહુ;

કર્મ સંભોગે બાયડી મરે, તો ડાંડીઓ ચઇ દેશમાં ફરે.

પાપ જોગે પુરૂષ મરે, તો પછી રાંડનારી શું કરે ?

To deal fool's doll.

૫૧૮. માણસનું માન ધંધામાં છે. ૫

માણસનું માન ધંધામાં છે. જેનું ખાવ તે એનું ખાધું.

બાપની દોલત ઉપર તાગડધિના.

બાપની કમાણી ઉપર ગુજરવું, તે ટાહડું ખાવા બરાબર.

વગર ધંધાનો માણસ હરાયા દોર જેવો.

૫૧૯. પરમેશ્વરે દાંત આપ્યા છે તે ચાવણું આપશે. ૭

પરમેશ્વરે દાંત આપ્યા છે તે ચાવણું આપશે.

પરમેશ્વરે પેટ આપ્યું છે તે તે ભરશે.

પરમેશ્વરે પ્રાણીના જન્મવા પહેલાં માતાના સ્તનમાં દૂધ કરી ચૂક્યું છે.

પરમેશ્વરને સૌની શીકર છે. પરમેશ્વરના કામમાં ભૂલ નથી.

પરમેશ્વરને ઘેર ખોટ નથી, માણસનાં કર્મની ખોટ છે.

ટાહડો—જેણે પ્રાણીને જન્મતાં, પહેલું પ્રગટ્યું દૂધ;

તે પ્રજુને નદી ઝાળખે, તેથી દાણ અણુદ.

૪૮૫

૧ આખરે જોઇને જ્યાં મેળવવો. ૨ બધું કમા ફેડીને પરચા. ૩ સામાસી લેવા પર ખાળ્યું.

પર૦. ઇશ્વર ઇચ્છા આગળ મનુષ્ય નિરૂપાય છે. ૬

ઇશ્વર ઇચ્છા આગળ મનુષ્ય નિરૂપાય છે.

પરમેશ્વર શિંગડા આપે તો તે વેઠવાં પડે.

ભાવીને ક્રોધ ખાળી શકતું નથી. ભાવી જ પ્રયત્ન છે.

સાહેબ રૂઠ્યો શું કરે, અવળી મતિયાં દેવે.

હોનાર પદાર્થ આગળ ક્રોધ ડાહ્યું નથી. ધાર્મિક ધણીનું થાય.

ઢાહુરો—સુનો ભરથ ભાવિ પ્રયત્ન, વિલોપી કહે સુનિનાથ;

હાન, લાભ, જીવન, મરન, જશ અપજશ વિધિ હાય. ૪૪૬

રામ લક્ષ્મણ બાણાવળી, સીતા જેવાં સુપાત્ર;

એને વન વસવું પડ્યું, માનવી તે કાણ માત્ર. ૪૪૭

What is destined must take place.

પર૧. ભીખ, ભારો ને ભણતર સવારમાં સારાં. ૪

ભીખ, ભારો ને ભણતર સવારમાં સારાં.

વિદ્યા ભણતી તે પહેલી વયમાં.

એક પહોરનીર ભિક્ષા, સાત પહોરનું સુખ.

ઢાહુરો—વિદ્યા પહેલી વય વિધે, બીજી વયમાં ધન;

ત્રણો ન ધર્મ ત્રીજી વયે, એજે ગાળ્યું તન. ૪૪૮

પર૨. જમ્યો બ્રાહ્મણ ને ધાયો સુવર એ જેને છેડવાં નહીં. ૪

જમ્યો બ્રાહ્મણ ને ધાયો સુવર એ જેને છેડવાં નહીં.

ભૂખ્યો બ્રાહ્મણ ને ધરાયો કણુખીને છેડવાં નહીં.

ભૂખ્યો મારવાડી ગાય, ભૂખ્યો ગુજરાતી બંધે.

અરીણના બંધાણીને જિતાર વખત છેડવો નહીં.

પર૩. ડાહી બાઈને તેડાવો ને ખીરમાં મીઠું નંખાવો. ૭

ડાહી બાઈને તેડાવો ને ખીરમાં મીઠું નંખાવો.

ભુલ કહાડવા સૌ આવે, કરી જતાવે નહીં ક્રોધ.

ધેંસ રાધતાં આવડે નહીં ને ખાતી વખત એટા.

પર૪. ભૂલચુક લેવીદેવી. ૬

ભૂલચુક લેવીદેવી. ભૂલ હોય તે સો વરસે મળે આપવી.

હિસાબે થાય તેમાં વાંકું ના બોલાય.

૧ ભારો ધાસ કાપી ભારો લાવવો તે.

૨ એક પોહોર તે પેહેલો પોહોર

અર્થાત્ સવાર.

હિસાબ કાઢીનો ને બક્ષિષ લાખની.

લેવુંદેવું વહેવારે. ભૂલનો ભોગવટો હેાય નહીં.

Count like jews and agree like brothers.

પરપ. કડવું ઓસડ મા પાય. ૬

કડવું ઓસડ મા પાય. મીઠાં-ખોલાં લોક ને કડવાં-ખોલી મા.

મોઢે કહે તે મિત્ર. મીઠા-ખોલથી મોહી જવું નહીં.

સૌ લખું મનવવા આવે. મીઠા ખોલથી લેવાય તેની વાત ખાડે જાય.

પર૬. મોઢું વાધનું ને વાંસો ગધેડાનો. ૬

મોઢું વાધનું ને વાંસો ગધેડાનો. મોઢું વાધનું, પણ માંહેથી ગાય.

મોઢું વાધનું ને ગાં-શીઆળની. મોઢે ભેર ધણું, પણ ખરે મોજો.

ગાં-બળ ધણું, પણ ફસફી જતાં વાર નહીં.

ખેડસાધનો^૧ પાર નહીં, માંહે ભીર.

પર૭. માખ્યાં તો મુક્તાફળ મળે, પણ ભીખને માથે લાક. ૮

માખ્યાં તો મુક્તાફળ મળે, પણ ભીખને માથે લાક.

માગવું ને મરવું ખરાખર. માગતી વેળા મોઢું કાળું.

માગતાં સુમને દાતાર કહેવો પડે. માગણુ તુરથી^૨ દળવો.

માગનાર પાણીથી પાતળો.

દોહરો—કનક કંથડો કુંજર ચણો, હેમ કડાં દો હથ;

માખ્યાં તો મુક્તાફળ મળે, ભીખને માથે લાક. ૪૪૯

ચોખરો—સેજ મીલા સો દૂધ ખરાખર, માંગ લીધા સો પાની;

ખેંચ લીધા સો રગત ખરાખર, ખોલેગારખ વાણી. ૪૫૦

પર૮. રાજ દાને ને પ્રજા સ્નાને. ૫

રાજ દાને ને પ્રજા સ્નાને.^૩

મોટાની છલ વળે, ત્યાં નાનાનું શરીર વળે.

એનું યુંક પડે, ત્યાં માંડ લોહી પડે.

સકર્મીની છલ ને અકર્મીના ટાંટીઆ.

જળમાનની છલ ને ગેરના ટાંટીઆ.

પર૯. ફૂલ નહીં ને ફૂલની પાંખડી. ૩

ફૂલ નહીં ને ફૂલની પાંખડી. ગોતરડે હાથ દીધાનું પણ ફળ છે.

નાલા તેટલું મુખ.^૪

૧ ખેડસાધને કાઠીઆનાડમાં મુસ્તાર્ક કહે છે. ૨ આકડાનું. ૩ રાજ દાનથી ને પ્રજા સ્નાનથી પ્રજાને રાજ કરે છે. ૪ ગંગા આદિ નદીઓમાં નાલાનું મુખ્ય ગણાય છે

૫૩૦. માયા ખુટી કે જંનળ તૂટી. ભલું થયું ભાંગી જંનળ. ૬

માયા ખુટી કે જંનળ તૂટી. ભલું થયું ભાંગી જંનળ.

ભય થા સો પીછે ડાલ દીયા.^૧

ઓછે પુજે ઝોછી ઝાળ.

ભલું થયું ભાંગી જંનળ, સુખે જખીશું શ્રીગોપાળ.

દોહરો—નાથો ભગત નચિત થયા, ભલે મુઠ્ઠ ગાય;

પૂર્ણ સુખ તો પામીએ, જે વાછડાતુંએ જાય. ૪૫૧

૫૩૧. નામ રહે ગીતડે કે ભીંતડે. ૪.

નામ રહે ગીતડે કે ભીંતડે.^૨

જેણે નામ રાખ્યાં તે મુવા પછી પણ અમર છે.

સુરતસે કીરત બંડી.^૩

દોહરો—નામ રહંદાં ઠાકરાં, નાણાં નહી રહંત;

કીરત હુંદાં કોટડાં, પાણાં નહી પડંત. ૪૫૨

૫૩૨. હૈયે હામ ન હોય, પણ પગમાં બળ (છડ) રાખવું. ૮

હૈયે હામ ન હોય, પણ પગમાં બળ (છડ) રાખવું.

હિમત હાયાં હોયએ, પણ પગ પાછો પરઠવો નહીં.

દુશ્મન જીવે પગ સામું, ને હેતુ જીવે મુખ સામું.

ઢીલા પગ કળાવા દેવા નહીં. હિમત ન હોય, પણ પડકારો રાખવો.

નિમકકી શરતસેં લડતેં હેં, પણ ગાં- જખ મારતી હે.

હૈયું પડી ગયું છે, પણ ગાં- બળ ધણું છે.

માંહે હાજ ગડગડી ગયાં છે, પણ પતરાજ મૂકાતી નથી.

He who has no heart (courage) should have a good pair of legs.

૫૩૩. શૂરા સાચારે જેના વેરી ધાવ વખાણે. ૯

શૂરા સાચારે જેના વેરી ધાવ વખાણે. લાયકાતની ધા હજી બડબડે છે.

મરદ માણસ પોતાનો વાંટો કહાજ્યા વગર રહે નહીં.

મરદના ધા સાંભળી દુશ્મનના પગમાંથી ધુળ નીકળી જાય.

૧ પછી ગમે ત્યાં જવાય છે. ૨ કવિત કરવાથી કવિએ ગાવાથી તે ગીતડે નામ રહે; કે સારાં લોકોપયોગી મકાનો બંધાવી જાય તે ભીંતડે નામ રહ્યું ગણાય. ૩ સુરત બંડી જાય, કીરત કશું ન જાય.

લડાર્ધ કાઈના બાપની નથી. લડ હજારોમાં સુંસરો.
શરવીરને મરણનો લય નહીં.

દોહરો—સિંહ મુછ ભોરિંગ મણી, કરપી ધન સતિ નાર;
મુઆં જય પર હથડે, પડ પાસા પોખાર. ૪૫૩

સોરઠો—હિમત કિમત હોય, કિમત વિણ હિમત કશી;
કરે ન આદર કોય, રદ તે કાગળ રાણ્યા. ૪૫૪

૫૩૪. જનની જણે તો દાતા જણે, કાં પંડિત કાં શૂર. ૩
ભીરુ પુરુષ માતાની કુખ લજવે છે.

ભીરુ પુરુષ માતાની ડીંટડી લજવે છે.

દોહરો—જનની જણે તો દાતા જણે, કાં પંડિત કાં શૂર;
નહીં તો રહેજે વાંઝણી, મત ગમાવે તુર. ૪૫૫

૫૩૫. મળ્યા ત્યારે મીર, ન મળ્યા ત્યારે ફકીર. ૭

મળ્યા ત્યારે મીર, ન મળ્યા ત્યારે ફકીર. મળે તો ઇદ, નહીં તો રોજ.

મળી તો રોજ, નહીં તો રોજનં. ત્રણ પચાસીઆ.^૧

આવે ત્યારે ગદબદીઆં, જય ત્યારે સાંસા.

મુકાળે સહેલું, ને દુકાળે સહુ પેહેલું.^૨

મળે ત્યારે મીર, ના મળે તો ફકીર, ને મરે ત્યારે પીર.

૫૩૬. થોડામાં બોડું. ૬

થોડામાં બોડું.^૩ વાટકડીનું શિરામણ (તેમાં શું કરવું?)

માગ્યામાંથી માંગે, તેની કુંપડી લાગે.

વાસી રહે નહીં ને કુત્તા ખાય નહીં.

ચોરમાં મોર પચા. હવું શું ને ગયું શું.

૫૩૭. યથા રાજ તથા પ્રજા. ૩

યથા રાજ તથા પ્રજા. ગુરનાં આચરણ શિષ્યમાં આવે.

ધરમાં બોલે ડોકરાં, બદાર બોલે છોકરાં.^૪

૫૩૮. રાજ મિત્ર કાને સાંભળ્યો કે નજરે જોયો નથી. ૧૨

રાજ મિત્ર કાને સાંભળ્યો કે નજરે જોયો નથી.

૧ હથડી વરણને થોડું મળે તો પણ બેઠેથી જય તેને લાગુ છે. ૨ મુકાળે=વારસામાં હાર. ૩ હવું થોડું ને માંગેથી બોલે ગયા કે કુંડી ગયા તે પ્રસંગને લાગુ પડે છે. ૪ ધરમાં ધરડાંના બોલ છોકરાં સાંભળે.

રાજપુત ને ગરજપુત. સાપલાં બાપલાં કાઢનાં નહીં.
રાજની કૃપા તે ઠીકરે દૂધ. રાજ, વાળને વાંદરાં, જેમ ભમાવે તેમ ભમે.
ઢેવલીઆ કીસીકા કાકા બી નહીં ને મામા બી નહીં.
વાણીઓ મિત્ર નહીં, ને હંગણી પવિત્ર નહીં.^૧
રાજ કાઢતો સગો નહીં. રાજની માયા તે તાડની છાંયા.
ગરાસીઆ ને ગાં- એક દી ન ધોઈ તો ગંધાય.

ઢોહરો—રાજપુતાં ને રેવંતા, હાય વછુટા બાય;
હમર વરસ સેવીએ, પણ પોતાનાં નવ થાય. ૪૫૬

સાખી—છવતડાં જગ છેતર્યો, મુઆં છેતર્યો માળા;
સર્વ જાતનો સંસર્ગ કરજો, ટીટાં મુકજો ટાળી. ૪૫૭

૫૩૬. રાત થોડી ને વેપ ઝાઝા. ૫

રાત થોડી ને વેપ ઝાઝા. કામનો પાર નહીં ને આવરદા હુંકી.
છવવું થોડું ને જંજળ ધણી. બાથમાં સમાય તેટલો વેપાર કરવો.^૨
રાત દિવસના કલાક ચોવીશ, ને કામ ચાળીશ કલાકનું.

૫૪૦. પરમેશ્વર સખરમાં રાજ છે. ૮

પરમેશ્વર સખરમાં^૩ રાજ છે.
ખુદાકુ^૪ સખર પ્યારી હે.
પરમેશ્વરને ઘેર અદલ ઇન્સાફ છે.
પરમેશ્વર જેને જે ઘટે છે તેજ આપે છે.
ખુદાકી ખુદાઈ ભલી, કે મીઆંની ઊંધાઈ ભલી.
પરમેશ્વરને ઘેર ઘીના દીવા બળે છે.
હક કર હલાલ કર, દિલમે સખર કર.

ઢોહરો—રામ ઝરમે બેઠકે, સખકા મુજરા લેત;
જયસી છનકી ચાકરી, વૈસા ઉનકું દેત. ૪૫૮

૧ વાણીઆને બદલે “રાજ” પણ વપરાય છે. ૨ પોહોંથી ન સકાય તે કામ કરવું નહીં. ૩ એક ક્ષીર ગામમાં ગરીબ લોકોના વાસમાં જઈ અટક્યા. ગરીબ લોકોએ રોટલાના વધેલા દુકડા ક્ષીરને આપ્યા તે લેઈ ક્ષીર મસ્જીદમાં આવીને ઝાળીમાંથી ઘાહડીને ખાવા બેઠો. તે પ્રથમ કાળાએ “બિસ્મિલ્લાહ” બોલ્યો. પાસે બીજો ક્ષીર બેઠો હતો તેણે દુકડા ખાતી વખતે તે ક્ષીરને એક તમાચો ખેંચી કહાડી કહ્યું કે, “અયસે આદમીને ખુદાકુ બીગાડા હે, કયું કે એ સુકે દુકડે પર “બિસ્મિલ્લાહ” બોલકે શુક ગુનરતા હે. એસે દુકડે દેનેવાલેકુ તો ગાલી દેનાં મુનાસબ હે.” પણ પેહેલા ક્ષીરે જવાબ આપ્યો કે- ખુદાકુ સખર પ્યારી હે. ૪ ખુદા તેરી ગાલીપરબી સખર કરતા હે.

૫૪૧. હાલ ખુશામદ, તાજા રોજગાર. ૩

હાલ ખુશામદ, તાજા રોજગાર. ખુશામદ ખુદકુ ખી ખારી હે.
ખુશામદખોર ખોદી કહાડે.

૫૪૨. તાજા માલ તુરત ખપે. ૫

તાજા માલ તુરત ખપે. માલ રહ્યો વાસી, મૂલ ગયું નાસી.
સારો માલ જુવે તો ધરાકનાં મન કરે.
જેવો માલ તેવું મૂલ. આંખને લાવે તે મનને અથવા મુખને લાવે.

૫૪૩. બ્રાહ્મણ લાડવા જોઈ અવાયા પડે. ૩

બ્રાહ્મણ લાડવા જોઈ અવાયા પડે,

દોહરો—વાતે રીઝે વાણીએ, રાગે રીઝે રજપુત;

બ્રાહ્મણ રીઝે લાડવે, બાકજે? રીઝે જૂત. ૪૫૯

જોડકણું—લાપસી ખાધી, લુપસી ખાધી, જીપર લીધાં દહીં;

સાત વાનાની મુખડી ખાધી, પણ ચૂરમા જોડું નહીં.

૫૪૪. હાટ લાડે, ઘર લાડે, વાણીતરને બ્યાજ. ૩

હાટ લાડે, ઘર લાડે, વાણીતરને બ્યાજ.

શેઠાણી જોડાં લાપસી જમે, દીવાળાની શી લાજ?

લાખનું દીવાળું ત્યારે ચોગાનું વાળું શું?

૫૪૫. લે લાલા ને દે હરદાસ. ૪

લે લાલા ને દે હરદાસ. દીવાળીઆની દવાઈ.

કાને લેવું છે ને કાને દેવું છે? આપ્યું વાણીએ, ને ખાધું બ્રાહ્મણે.

૫૪૬. બાંડા ગામમાં જો તેરસ. ૫

બાંડા ગામમાં જો તેરસ. ગાંડા ગામમાં બાર ખોલ ને તેર તોલ.

નિર્બંધી નાતમાં તેર પટેલ. નિર્બંધી વેળ કાઢતી નહીં.

બાર લૈયા અને તેર ચોકા.

૫૪૭. માધુડો મુવો ને ગોઠડી પરવારી. ૭

માધુડો મુવો ને ગોઠડી પરવારી. પુંજઆની? મા ગીત્રાટ ઊગવી રહી.

માધુડો રાજ. પુરૂષ ગયો એટલે ઘર ઊગજડ.

૧ બ્રાહ્મણ=બ્રાહ્મણ અર્થે. ૨ પુંજઆની માના ઘરમાં સાંજે એટલે ખાવાપીવાની ખોટ નહીં; તેથી આખો દિવસ કાંઈ ચાલે, કાંઈ અનર ચીજડામાંથી પાત્ર બચડે બરી કરે, એવી તેને ટવ પટેલી. તેમાં પુંજઆના આપે ગીત્રાટ ઊગવવા વિચાર દર્શાવતાં પુંજઆની મા ખુશી થઈ, કારણ કે સાંજે ખાવાપીવાને મળે તેથી મસંજ તેમજ વગરનાં.

પુરૂષની માયા, ને મરદની છાયા. આવી હોળી ને પરવાયી ઢાળી.^૧
 દોહરો—ગોકુલસે કહાન ગયે, રહ ગયે આહીર;
 શોભા સખ દરબારડી, લે ચલે બલવીર. ૪૬૦

૫૪૮. પારકે મ્હોડે પાન ચાવવાં. ૯

પારકે મ્હોડે પાન ચાવવાં.^૨
 પરવસુ પરિઆણે, આપવસુ એક નહીં.
 તીતરને મ્હોડે શુકન. પરાણો ને પશુ, એ ધરધણી વસુ.
 પરહાથ લેના ને પરહાથ દેનાં, કારે ધાસકા?
 પરહરતે પરદેશ હુકાન, તેમાં આપણું નામ ન ધરીએ.
 ધણીવસુ દોર, કારો નાથો કે કાદાળીએ.

દોહરો—પરાધીનતા દુઃખ મહા, સુખ જગમે સ્વાધીન;
 સુખે રમત શુક બન વિષે, કનક પીંજરે દિન. ૪૬૧

સોરઠો—પરવસુ પરિઆણું,^૪ આપવસુ એક નહીં;
 બાળકથી બંધાણું,^૫ કાયાએ કરીએ નહીં. ૪૬૨

૫૪૯. સત્તા આગળ શાણપણ શું કરે? ૬

સત્તા આગળ શાણપણ શું કરે? સો તારી દલીલ, એક મારો હુકમ.
 ખેઠા આગળ ઉભાનું શું જોર? પીઠ સળદી તો પુરૂષ બળીઓ.
 ભેંસ કુદે તે ખીલાને જોરે.
 ચોપાચો—ફાજલ^૬ ડાઠી ફગફગે, ને જેમ બોલે તેમ જાળે;
 જોખલે ખાંડો તો પીરસાય, કે વાંસે ગણેશનો ગાળે. ૪૬૩

ધરેણું પહેરીને નાતમાં તથા લોકમાં દેખાવ કરવાના પ્રસંગ મળે તે ગૌત્રાટ જીવવામાં આદ્યજનું વશ કરવું પડે, ને જે અપવાસ કરવા પડે તે પણ પુંજઆની માએ કમુલ કર્યું. અપવાસ પહેલો કર્યો, તે તો મહાસુરેલીથી મ્હોડું વશ રાખીને કર્યો. બીજે દહાડે ગૌત્રાટ જીવવાનો તે દિવસે પુંજઆની માનું મ્હોડું વશ રહ્યું નહીં ને જાનુંમાનું ખાતાં બે જાણે જોઈએ તેઓએ બહાર આવી વાત કરી એટલે ગૌત્રાટ જીવવી શકાઈ નહીં. તે ઉપરથી કહેવત પડી-કે, “પુંજઆની મા ગૌત્રાટ જીવવી રહી.”

૧ કોળીની ખેડ ધૂળધાણી, તે હોળી આવતાં પરવારે. ૨ તે રંગ પોતાને આવે નહીં. ૩ નાથો=નાથજી, એટલે નાકમાં સુતરની નાથ નાંખવી. ૪ પરિઆણું=મનસુખા. પરવસુ=પરાધીન. ૫ બંધાણું=સ્નેહ. ૬ સુસલમાન સિપઈ વર્ગમાં દીકરાદીકરીનું સગપણ થાય ત્યારે ગોળની કાંકરી લેગા થનારને આપે તે ખાય એવી રીત છે. છતાં ફાજલ જામે જામે ખાંડ એવે પ્રસંગે વેહેંચીને બડાઈ મારતો હતો. તે ખાંડ ફાજલના રોઠ ગણેશ દોસીએ આપી હતી. ત્યારે ચારણે કહ્યું કે, “જણેશ દોસીનો પીઠપર હાથ ગાળે છે, તેમાં તું શી પતરાળ કરે છે?”

Sophistry if not backed by power is of no avail.

૫૫૦. કોઈને ટોપી પહેરાવવી. (ખાવો કે લીખ માગતો કરવો.) ૬

કોઈને ટોપી પહેરાવવી. ગોળે માથું ચોપડી ખાઈ જવું.

દી દેવા. ખાઈ ખેસારવી.

લંછી^૧ ખેસાડાવી. અવળે અસ્તરે મુંડવો.

૫૫૧ નાણું ચાડીઆની જીભમાં કે નવાળના ખજનામાં. ૩

નાણું ચાડીઆની જીભમાં કે નવાળના ખજનામાં.

આંખે મોર ને લાખે લેખાં, જાતે દહાડે કાંઈ ન દેખાં.

હૈયા કુટાના કર્મમાં હાથ ધસ.

૫૫૨. કર્ચું ઘોળકું. ૪

કર્ચું ઘોળકું. એમણે તો ઊજળ્યું.

ખાપનું ઘોળ્યું. કર્ચું લગાના જેવું.

૫૫૩. લાપસી જીભે પીરસવી, ત્યારે મોળી શી પીરસવી? ૪

લાપસી જીભે પીરસવી, ત્યારે મોળી શી પીરસવી?

મલીદા મનના વાળવા, ત્યારે શેરે સવાશેર ઘીના વાળવા.

મલીદા મનનાં વાળવા, ત્યારે મોળા શા વાળવા? વચનેપિ કા દરિદ્રતા.

૫૫૪. લોભી ગુરૂ ને ચેલા લાલચુ, દોનું ખેલે દાવ. ૫

લોભી ગુરૂ ને ચેલા લાલચુ, દોનું ખેલે દાવ.

લોભી ગુરૂ ને લાલચુ ચેલા, દોનું નર્કમાં ઠેલમ ઠેલા.

સિદ્ધસાધક ચર્ધ ને મોળાને ડાકણ કુંડાળામાં લેવા.

રેવડીવાળો ને ગંડેરીવાળો એકઠા થયા.^૨

દોહરો—ગુરૂ લોભી ચિર્ણ્ય લાલચુ, દોનું ખેલે દાવ;

દોનું છુટે ખાપડે, ખેટ પત્યરડી નાવ. ૪૬૪

૫૫૫. ગુરૂ કહે તેમ કરવું, ગુરૂ કરે તેમ ન કરવું. ૬

ગુરૂ કહે તેમ કરવું, ગુરૂ કરે તેમ ન કરવું.

ગુરૂની આજ્ઞા માથે ચડાવવી.

મોટાની વાટે ચઢીએ, તે દુનીઆમાંથી ખડીએ.

૧. મરણનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે જાણ્યાં લેવરાવતાં તે કામ લંછીનું માન્ય છે, માટે લંછી ખેસાડાવી પડે તે મરણ થાય ત્યારે ખેસાડાય. ૨. બન્ને મીઠાઈ લેવાના તે એકબીજાના માલનાં વખાણ કરી ધડાકો દેશે.

મોટા વાંસે નાનો જાય, મરે નહીં તો મદિ થાય.
ગુરૂ થઈ બેઠો હોંસે કરી, કંઠે પહાણુ, શકે કેમ તરી ?
ભાપાને^૧ શું વળગે ભૂર, જે રણમાં જીતે તે ચૂર.

પપ૬. જેણે રસ્તે ચડાવ્યા તેનો ખરો પાડ. ૪

જેણે રસ્તે ચડાવ્યા તેનો ખરો પાડ.
હથેલાળો મેળવી આપનારના ઓશિયાળા.
દગાલ વગર સોદો હલાલ નહીં.

દોહરો—ગુરૂ ગોવિંદ દોનું ખડે, કીસકું લાગું પાય;
બલિહારી ધન ગુરૂનકા, જીને ગોવિંદ દીયો બતાય. ૪૬૫

પપ૭. લપસી પડ્યા, તો કહે દેવને નમસ્કાર કર્યો. ૯

લપસી પડ્યા, તો કહે દેવને નમસ્કાર કર્યો.
સોજા આવ્યા, તો કહે જાડા થયા.
નાક કટા તો કટા, પણ ઘી તો ચટ્ટા.
રાંધ્યાં એટલે હાથેપગે હળવાં થયાં, ને ધણીનાં ઓશીઆળાં મટ્યાં.
નોતરું આવશે તો જમવા જઇયું, નીકર એ વટલેજાને ઘેર કાણુ જાય ?
ધપો (ધોલ) વાગ્યો, તો કહે ધૂળ ઉડી ગઈ.
બાવા ગાયો બહુ થઈ, તો કહે દુધ પીયેંગે.
બાવા ગાયો મરી ગઈ, તો કહે છાણુસુતરની ગંધ ગઈ.

દોહરો—ડાદી મૂછો મુંડાવીને, વરવું^૨ કીધું સુખ;
શોભા સધળી જતી રહી, પણ શીરાવ્યાનું સુખ. ૪૬૬

To make a virtue of necessity

પપ૮. તપસી ગયા લપસી, ને જોગી થયા ભોગી. ૬

તપસી ગયા લપસી, ને જોગી થયા ભોગી. વૈરાગમાં વ્યસન વળગ્યું.
માયા ત્યાગી, માયાએ મેહેલ્યા નહીં.
સંન્યાસી થયા, પણ પેટ મુકાણું નહીં.
નામ શાંતાનંદ (શીતલદાસ), પણ કોધનો પાર નહીં.
સાધુ થયા, પણ સંસારીને ટપી જાય.

૫૫૯. લક્ષ્મી દાને શોભે છે. ૪

લક્ષ્મી દાને શોભે છે. અદાતાનું ઉચું મંદિર શોભતું નથી.
પાપનો પૈસો ઘૂટે નહીં.

દોહરો—જલકી શોભા કમલ, હેલકી^૧ શોભા શીલ;

ધનકી શોભા ધર્મ હે, કુલકી શોભા શીલ.^૨ ૪૬૭

૫૬૦. ઊછેદીઆના આઠસો વારસ. ૪

ઊછેદીઆના આઠસો વારસ. નખોદીઆના નવાણું ધણી.
ગીઆળ ગયું તેના ધરના છુરા હાલ. ગીઆળ ગયું તેહેનું ધર પીંખણું.

૫૬૧. એ તો છઠ્ઠીના બગડેલા છે. ૫

એ તો છઠ્ઠીના બગડેલા છે. શીંગમાંથી સળ્યા છે.
જન્મથીજ અટક્યાળા છે. ઘોડીઆમાં પણ સાચું રાયો નથી.
જન્મના જ બગડેલા છે.

૫૬૨. ચોરની માને ભાંડ પરણે. સૌ સૌનું કુટી લેશે, આપણે શું? ૭

ચોરની માને ભાંડ પરણે. સૌ સૌનું કુટી લેશે, આપણે શું?
સૌસૌનાં કામ સૌ જાણે.^૩ લોહું જાણે ને હુહાર જાણે.

ખોખ ને વરેકું પડે કુવામાં.

મુલો વર ને. બળી બન. લંકાં બળે સંતોલની.

Don't meddle with the affairs of others

૫૬૩. લાખની પાણ. બિધારે બિઠરડો થાય. ૬

લાખની પાણ. (બિધારે) ખાતે લખાય તે બિઠરડો થાય.

બિધારે હાથી બંધાય, પણ રોકડો બકરી ન બંધાય.

આંકડા ઉપર આંકડો ચડે, ત્યારે ભોંય ભારી થાય.

ભોંય પડ્યા બમણા.^૪ ખોરના બમણા.^૫

૫૬૪. બ્યાજને ઘોડા ન પોહોંચે. ૮

બ્યાજને ઘોડા ન પોહોંચે. બ્યાજને વિસામો નહીં.

એક રામે લંકા લીધી, તો ઝાઝા રામ^૬ ચડે ત્યાં શું બાકી રહે?

૧ હેલલ=હયલ, ચોરમારનું લક્ષ્મ. શીલ=દાણી. ૨ શીલ=સદ્ગુણ, સારાં લક્ષણ.

૩ આપણે બીજનાં કામમાં માણું મારવા બદલ નહીં. ૪ માંડે મૂળ બળે એટલે પાછા દાણા વાળી લે ત્યારે તેલમાં બમણા થાય. ૫ ખોર લેવાનાર બમણા દાણા લઈને ખોર લેશે. તે દાણા બમણા આપે, પણ ઘોડાં ઘોડાં ખોર લેનારાં ધરાક ધણાં મળે તેથી દાણા બદલ થાય. ૬ રામ=આનો.

બ્યાજમાં રાજ ફુલે. બ્યાજ ઘોડા છોડાવે.

બ્યાજ ભલભલાની લાજ મુકાવે. બ્યાજના ઘોડાને કાઈ પોહોંચતું નથી.

દોહરો—એક રામ ચઝે ગયું, રાવણ કેરું રાજ;

સોળ રામ ભેગા ચડે, ત્યાં માણસ તે શા માત્ર ?

૪૬૮

It is difficult to get out of debt.

૫૬૫. સુયાણી આગળ પેટ છુપાવવું નહીં. ૬

સુયાણી આગળ પેટ છુપાવવું નહીં.

વૈઘ, ગુરુ આગળ ભુલું બોલવું નહીં. ડેકડેકાણે પેટ આપવું નહીં.

બિગ્યાના આરા આગળ પેટ ઢાંકવું નહીં.

શસ્ત્રે હાથમેં દોરી, બિસકી ક્યા ચોરી.

સાખી—તનકી જાણે મનકી જાણે, જાણે ચિતકી ચોરી;

બિસ્કે આગે કહાં જનાં, શસ્ત્રે હાથમેં દોરી.

૪૬૯

૫૬૬. હરકતમાં બરકત ને ફજેતે ફાયદા. (કાગડાને શ્રાદ્ધ ભલાં.) ૯

હરકતમાં^૧ બરકત ને ફજેતે ફાયદા.

ચોરકું ખુદા સલામત રખે, ધનકે લીએ સિપાઇકી રોરી હે.

બગલાને ડોળે લાભ.

દુઃખ વગર કોઈ કોઈના સાથું જીવે નહીં.

૧. એક નાગર ગૃહસ્થ સરકારની નોકરીમાં હતો. તે રત્ન ઉપર ઘેર ગયો ને સાથે પોતાના તાબાના એક સીપાઇને તેડી ગયો. ઘેર પહોંચ્યા તે દિવસ કોઇનું સંવત્સરી હતું એટલે લાડુ ક્યાં હતા તે પેલા મીઠાંએ પણ ખાધાં. બીજે દિવસે શ્રાદ્ધ હોવાથી દૂધ-પાક ખનાવ્યા હતા તે મીઠાંએ પણ સહુની માફક ખાધો. મીઠાંએ પૂછ્યું આ જમણુ વાર ચાલે છે તે શું છે ? એટલે એક ચાકરે કહ્યું કે, આજ શ્રાદ્ધ હતું ને કાલે સંવત્સરી હતી. એટલે મીઠાંએ નમાજ પઢી ખુદા પાસે દુવા માગી કે, “થા પરવરદેગાર ધનકે ધરક કાયમ રહેવે નિત નિત શ્રાદ્ધ સમસરીઆં; મીઠાં મીઠું ખાવે ખીર પુરીઆં.” એટલે,

હરકતમાં બરકત ને ફજેતે ફાયદા.

લીંબડીમાં એવો ચાલ છે કે હિંદુમાં કોઈ મરણ થાય ત્યારે સ્મરણ જનાર ઘણું કરીને બધા લોકો મસાણીને ત્યાંથી જાણીલાકડાં થોડાંધણાં પણ ઉપાડી સુડકું બાળવાને લાવે. તેમ જ લીંબડીમાં મેહેતાજી હતો ત્યારે એક ગૃહસ્થના મરણમાં સ્મરણ ગયો, ને ત્યાંની રીત મુજબ મસાણીને ત્યાંથી લાકડાના કડા મસાણામાં લાવવાને લેવા ગયો, ત્યારે મસાણી દિલગીર થયો ને કહેવા લાગ્યો કે આ ફેરે મારે સારી મોસમ જાગી નહીં, ને માલનો ભરાવ બહુ થયો છે; માટે જો પ્રભુ દુપા કરે ને મસાણામાં ગ્રાંઝાં સુડકાં આવે તો માલ ખપે.

સારા માણસના ધરતું વગોણું જગતને બોણું.

માંખ જુએ ચાંદું, ને વૈઘ જુએ માંદું.

દોહરા—વધે કલેશ તો વઝીલને, પૂર્ણ હરખ પ્રકાશ;

તેમ જ કાળા કાગને, લલો ભાદ્રપદ માસ.

૪૭૦

વલો શોધે વાડને, પુરખીઓ પૂછે કુવો;

મસાણી^૧ બી મળસકામાં, પૂછે કોઈ મુવો.

૪૭૧

માળી સીંચે મોગરો, કણખી પૂછે કુવો;

અધ્યાસ^૨ નિત્ય વાટ જુવે, કે મોટો કોઈ મુવો.

૪૭૨

૫૬૭. તીથેં સૌ મુંડાય. ૪

તીથેં સૌ મુંડાય.^૩

દરમાં સર્પ પાધરો, બીજે વાંઢાયુંકો.

માર આગળ બધા પાંસરા નેતર જેવા. મારથી જૂત ભાગે.

૫૬૮. ચૈત્ર ચડે નહીં ને વૈશાખ ઉતરે નહીં. ૫

ચૈત્ર ચડે નહીં ને વૈશાખ ઉતરે નહીં.^૪

સદા એકરંગી માણસ છે. રંગ છે એક રંગને, લેઆનત છે દોરંગાને.

બનાળે રાતા નહીં ને શીઆળે માતા નહીં.

બનાળે સુકા નહીં ને ચોમાસે લીલા નહીં.

૫૬૯. એ તો કાંકીડાના જેવો હક્ત રંગી છે. ૮

એ તો કાંકીડાના જેવો હક્ત રંગી છે.

પાણી તારો રંગ કેવો, જેમાં ભળું તેવો.

ગોકુળમાં ગોકુળદાસ ને મથુરામાં મથુરાદાસ. વાગે તેવું નાચે તેવો,

એ તો તાળમાં તાળ મેળવે તેવો છે. ચાસમાં ચાસ દે તેવો છે.

એનો રંગ સંગ પ્રમાણે છે. આપ રંગજ નથી.

૫૭૦. શીરા સાડ શ્રાવક થવું. ૩

શીરા સાડ શ્રાવક થવું. સદ્ગુણ વેચી શ્રીમંત થાવું.

ન્યાયનીતિને અળગાં કરે, તે દુનીઆમાં ડાહ્યો દરે.

To adopt new views for loaves and fishes.

૫૭૧. રોહની પૂઠે ફેણી થઈ ને પંપાળીને મોટી કરી. ૫

રોહની પૂઠે ફેણી થઈ ને પંપાળીને મોટી કરી.

૧ મસાણી=મસાણમાં મુદ્દાં ખાળવાને છાત્રાં લાકડાં વેચનાર. ૨ અધ્યાસ= પારમીના ગોર. ૩ મુંડાય અથવા હમાય. ૪ સદા એક રંગ.

વાંદરાનો ધા જે આવે તે ખોતરે.

ગુમકું બહુ ક્રાચાય તો ભરનીંગળ થાય.

મમત દરીને મેદેજમાંથી દીધવાન^૧ વેર કર્યા. ચોળીને ચીકણું કર્યું.

૫૭૨. પહેલો સગો પડોશી. ૩

પહેલો સગો પડોશી. સગાં દૂર ને પડોશી પહેલો કામમાં આવે.

રણમાં પડ્યો ભોમો તે ભાઈ.

૫૭૩. મારવો તો મીર મારવો. ૬

મારવો તો મીર મારવો. મારવો તો હાથી, ને હુટવો તો અંકાર;

પરણું તો પંચિની, ને પોહુંચું તો દરબાર.

ચીરવો તો પાટો ચીરવો. એક રાંપર^૨ ભાગવી, તે હજારો સોયો થાય.

ચકલાં શાં સુંથવાં? દેડકાં શાં ડાંલવાં?

૫૭૪. સોમાં શૂરો તે એકેમાં નહીં પુરો. ૬

સોમાં શૂરો તે એકેમાં નહીં પુરો. સખ અંદરકે વેપારી.

સખમે મેરા લગતા હે. મીઝાં ભાઈકા આધા દાના.

સધળામાં માણું મારે તે બધામાંથી રખડે.

સાખી—તાસ્તા વેચ્યા, બાસ્તા વેચ્યા, વેપાર સધળા કીધા;

રોટલા ભેગા મ્યારે થયા, કે ખમે કુદાડા લીધા. ૪૭૩

Jack of all trades and master of none.

૫૭૫. સૌ કહે બાપડી, પણ કોઈ ન સીવે કાપડી. ૩

સૌ કહે બાપડી, પણ કોઈ ન સીવે કાપડી.

સૌ ભણું મનાવે, પણ આંધણમાં ચોરવા કોઈ ન આવે.

સૌ કહે આઈ માર્ઈ, પણ કોઈ ન આપે ખાઈ.

૫૭૬. બાંધવ હોય અબોલણા, તોએ પોતાની બાંહે. ૧૫

બાંધવ હોય અબોલણા, તોએ પોતાની બાંહે.

હાડ હસે ને લોહી તપે. ઘોડીઆમાં લોહી તપે.

લજા તોએ એક લોહી.

વીરને દેખી વેરી દંપે. બીડ પડે ત્યારે ભાઈ (ઓથ આપે).

વિના ભાઈનું માણસ, તે રણ વગડામાં એકલું ઝાડ.

સગપણ સોનું ને પીતળ પ્રીતડી.

દુનીઆમાં બધું મળે, મા બાપ કે માબજો ભાઈ મળે નહીં.

૧ દીધવાન વેર=પરબવના વેર જેવું-બહુ વેર.

૨ રાંપ=મિતીનું આનંદ છે.

એક મગની બે ફાડ. તન વગર તપે નહીં.

ડાંગે માર્યાં પાણી જુદાં પડે નહીં.

દોહરા—કડવી હોય લીમડી, મીઠી હોયે છાંય;

અંધવ હોય અખોલણા, તોએ પોતાની બાંહ.

૪૭૪

ઝી ધનથી સાંપડે, પૂત્ર સંયોગે હોય;

માડીજયો નહીં મળે, લાખો ખરચે કેય.

૪૭૫

સોરઠો—ભાઈઓની ભલાઈ, મરે તો મેલાય નહીં;

દુઃખે દાઝે દિલમાંહે, ભાઈ વિનાનો ભવ^૧ નહીં.

૪૭૬

Blood is thicker than water.

પા૭૭. આવ સુહાગન લકડી, તેરા પડીઆ કાજ. ૪

દોહરા—આવ સુહાગન લકડી, તેરા પડીઆ કાજ;

માતા દેત આપિસડી, સો દિન^૨ આયો આજ.

૪૭૭

કુત્તા મારણ, જળતરણ, અડખડીઆં^૩ આધાર;

કંથા ધારે લાકડી, હોકારે હથીઆર.

૪૭૮

લાકડી^૪ ટેકા આપતી, વળી અને હથિયાર;

રાખે રાકડ પેટમાં, એ તેનો ઉપકાર.

૪૭૯

હુંગળીઓ—લકડીમેં શુન બહોત હે, ધર લે અપને સંગ,

કર પકડ ધરની ટકે, રખતી અપનો અંગ;

રખતી અપનો અંગ, પાણીકા તાગ બતાવે,

જીવ જંત કર દુર, કુત્તેકું માર હાલે;

કહે દીન દરવેરા, છોડ સખી ઝકડી,^૫

ધર લે અપને સંગ, શુન બહોત હે લકડી.

૪૮૦

પા૭૮. હાજર સો હથીઆર. ૩

હાજર સો હથીઆર. ઓસાણ^૬ હથીઆર.

હિમત હથિયારથી વધે.

૧ ભવ=જન્મરો. ૨ માતાએ દીકરાને આશિષ આપી, કે ધરડો સો વરસનો યોસલો યત્ને. આશિષ પ્રમાણે દીકરો યોસલો થયો ત્યારે લાકડીનું કામ પથ્યું.

૩ અડખડીએ આવે ત્યારે આધાર, ને કામ પડે ત્યારે દુરત હથીઆર. લાકડી દોય ત્યારે કુત્તે કરડે નહીં અને પાણીમાં ચાલતી વખતે પાણી માખવાનું સાધન થાય કે જોયી હાથમાં હવેરી ન જવાય. ૪ પોલી લાકડીમાં રૂપીઆ બરાબ છે એટલે રૂપીઆનો નેદેમ આવે નહીં. ૫ ઝકડી=જકર. ૬ ઓસાણ=સમયસૂચકતાથી ને સુજ આવે તો.

૫૭૯. મોટાનો મંદવાડ ને ગરીબનું છીનાણું તુરત છતું થાય. ૩

મોટાનો મંદવાડ ને ગરીબનું છીનાણું તુરત છતું થાય.

મોટાની છાશ પોટલે વેચાય.

સોરઠો—મોટાના મંદવાડ, રજના^૧ ગજ થઈ પડે;

એ વૈઘોનાં ઝાડ, સાચું સોરઠીઓ ભણે.

૪૮૧

૫૮૦. કણુખી પાછળ કરોડ, કણુખી કોઈ પાછળ નહીં. ૬

કણુખી સમાન દાતા નહીં, ને મારે ખીના દેતા નહીં.

આંજણો કણુખી આખલા બરાબર.

ચીલડ કવળ ન હુંટ?

દોહરા—રાલા, કણુખા, રાંગડા,^૨ કાછડીઆ કાદાળ;

પંચ મળીને આપીઆં, ખીરદ^૪ પાંચ તત્કાળ.

૪૮૨

કણુખી પાછળ કરોડ, કણુખી કોઈ પાછળ નહીં;

મૂળે મોટી ખોડ, ઊઠું આસડ નહીં.

૪૮૩

કાળી પથુ ન માનવી, રોઝ બળદ નહીં ઊટ;

શિયાળ જરખ નહીં કુતરું, રોઝ બળદ નહીં ઊટ.

૪૮૪

૫૮૧. જળ તેવા મચ્છ. જળ તેવાં પોયણાં. ૭

જળ તેવા મચ્છ. જળ તેવાં પોયણાં.

દાધી ખાયે ધણું ને હગે પણુ ધણું.

મોટાની આમદ ધણી ને ખરચ પણુ ધણું.

હોય મોટા તણું સર્વે મોટું. પડાઈ^૫ પ્રમાણે પુંછડું.

લાકડા પ્રમાણે પોલ.^૬

Regal honours have regal cares.

૫૮૨ સંભારીને નામું લખે, ને જાટે ચડીને ઉઘે. ૪

લીખકે દે, લેકે લીખ.

ભીતિ નામું, જોડાને તળીએ નામું, તેને બધું નકામું.

આંગળીને ટેરવે બધો હિસાબ.^૭

દોહરો—સંભારીને નામું લખે, ને જાટે ચડીને ઉઘે.

પારકાં છોકરાં રમાડે, તે બળદની ગાં—^૮ સુંધે.

૪૮૫

૧ રજ=ચોરો, ગજ=મોટો. ૨ ચીલડુ કાળીઓ નહીં તેમ હુંટરો નહીં.

૩ રાંગડાને બદલે રાસભા પણ વપરાય છે. ૪ ખીરદ=ચરદાન. ૫ પડાઈ=મોટો પતંગ.

૬ જેવું લાકડું મોટું તેવી પોલ. ૭ તે બખરદાર. ૮ ગંધ “પારકાં છોકરાંને રમાડે”

તેને બદલે “પારકાં છોકરાંને બચી કરે” પણ વપરાય છે.

૫૮૩. ખરા ન ખરાનાં પારખાં ધીંગાણે. ૮

ખરા ન ખરાનાં પારખાં ધીંગાણે. ટાણું આવે સૌનાં પારખાં પડે.

રાણીજયા કે ખીખીજયાની રણમાં ખખર પડે.

રણમાં નહીં તે શૂરો. મામલામાં નહીં તે માટી.

દોહરા—દો દો તરકસ બાંધ કર, સખી કહાવત શર;

કામ પડે જળ દેખીએ, કીસકે સુખપે તૂર. ૪૮૬

દેવું મરવું મારવું, ઝાલવું ખડગ ઝટ;

કલો કહે ઠાકરો, વસમી ક્ષત્રિયાં વદ. ૪૮૭

લડીને થાઇએ વેગલા, ક્ષત્રિ વટને ખોટ;

અહીંથી કેમજ ચાલીએ, મર^૧ થાઇએ ચકચોટ. ૪૮૮

૫૮૪. સૌ સૌના કાળે આવી ઉભું રહે છે. ૪

સૌ સૌના કાળે^૨ આવી ઉભું રહે છે.

જોખન ને જરા વખત આવે ઉભાં રહે છે.

દોહરો—રૂત વિણ રાયણ કુળે નહીં, માગ્યા મળે ન મેહ;

સમયે જગત વિષે બધું, ભુગતે જડશે તેહ. ૪૮૯

સોરઠો—સૌ સૌની સરા,^૩ વેળાએ આવે વળી;

એક જોખન ને જરા, વળી ન આવે વીંઝરા.^૪ ૪૯૦

૫૮૫. લોભ વિષે છે સઘળા દોષ, સુખનું મૂળ તે તો સંતોષ. ૫

લોભ વિષે છે સઘળા દોષ, સુખનું મૂળ તે તો સંતોષ.

સંતોષી નર સદા સુખી. વેળાએ મલ્યાં તે કૃપા.

સંપત થોડી, પણ સંતોષ (મનને) ઘણો. સંતોષને બધી વાતે તૃપ્તિ.

૫૮૬. ભણે તેની વિદ્યા. મારે તેની તલવાર. ૮

ભણે તેની વિદ્યા. મારે તેની તલવાર. ભણે તેના ભગવાન.

ભક્ત આધીન ભગવાન. અભ્યાસકારિણી વિદ્યા.

પાળે તેનો ધર્મ. જોડે તેનું ખેતર. વિદ્યા કાઢના બાપની નધી.

૫૮૭. આગળ દોડ ને પાછળ છોડ. ૫

આગળ દોડ ને પાછળ છોડ. ભણી ભણીને મહેતાછને સોંપવું.

ભણે ભણે ને જુલે ને બ્રાહ્મણની મત કુલે.

ધડ ચણાતો જાય, ને પાછળ પડતો જાય.

ભણ્યા^૧ બાપની ગાં-, પંચો અધોં માગે છે.

૫૮૮. દીકરા આબ્યાની નવાઈ નથી, શુબ્યાની નવાઈ છે. ૩

દીકરા આબ્યાની નવાઈ નથી, શુબ્યાની નવાઈ છે.

દીકરાને મુકીને મરવા વખત આવે ત્યારે દીકરા ખરા.

ધડપણુ પાળે ત્યારે દીકરા.

૫૮૯. ઉને પાણીએ ઘર બળે નહીં. ૩

(સગાંવહાલામાં કહ્યા થાય, પણ તેમાંથી એકબીજાનું શું ન થઈ શકે તે વિષે.)

ઉને પાણીએ ઘર બળે નહીં.

સાસુવહુના કહ્યા તે ખીચડીને ઊભરો આવે ત્યાં સુધી.

એમાં ક્રોધ ક્રોધને હાડ ભય તેમ નથી.

૫૯૦. કામળ ભીંજાય તેમ ભારે થાય. ૩

કામળ ભીંજાય તેમ ભારે થાય. ગોદડું ભીંજાય તેમ ભારે થાય

બેહેડાં ઉપર બેહેડું તે પાણીઆરીને માથે ભાર.

૫૯૧. ભુંડું ભાવે નહીં ને રૂડું તાકડે આવે નહીં. ૪

ભુંડું ભાવે નહીં ને રૂડું તાકડે આવે નહીં.

કાણી ભાવે નહીં ને કાણી વગર ઉંધ આવે નહીં.

નાની મોટી કરતાં કુંવારા રહ્યા.

ભુગત બેડું મળે નહીં, ને મનની હોંસ ટળે નહીં.

૫૯૨. કીડીનું કટક, એક ચાલી એટલે બધી કીડીઓ ચાલે. ૪

કીડીનું કટક, એક ચાલી એટલે બધી કીડીઓ ચાલે.

ગાડરીઓ પ્રવાહ, એક ગાડરીની પાછળ બધાં ચાલે.

લેણામાં ગતાનુગત, દેખાદેખી માનતા ચાલે.

ભાવડાનું ધણુ ભાગ્યું એટલે જાણ્યું રહે નહીં.

૫૯૩. મન વિના મળવું ને હેત વિના હળવું, નકામું. ૧૨

મન વિના મળવું ને હેત વિના હળવું, નકામું.

કમનનાં કંકાડાં સારાં લાગે નહીં.

હેતના કુસકા સારા, પણ કમનની કમોદ ખોટી.

૧ નિશાળમાં પરીક્ષામાં એક છોકરો નાપાસ થયો. તેણે ઇન્સ્પેક્ટરને અરજ કરી કે, મને કેમ નાપાસ કર્યો? ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું, “તને ન આવડ્યું તેમાં;” ત્યારે છોકરો કહે છે, તમે પૂછો છો તેટલુંજ માત્ર નથી આવડવું, બાકી બધું આવડે છે.

કમનનાં પકવાન કરતાં સુમનનો સુકો રોટલો સારો.

જે ઘેર આદર નહીં ત્યાં ઘીના ઘડા ઢળી જતા હોય તોપણ જવું નહીં.
મન વિના મળવું, તે ભીતિ ભટકાવું.

ચાહે તેના ચાકર થઈ રહીએ, અનચાહતને ખાર ન જમીએ.

દોહરો—આવ નહીં, આદર નહીં, નહીં નૈનોમેં નેહ;

વા ધર કથુ ન જમીએ, કંચન ખરસે મેહ. ૪૯૧

આવ ઓર આદર જહાં, હે નેનું મેં નેહ;

વા ધર નિશદિન જમીએ, પથ્થર ખરસે મેહ. ૪૯૨

ખાર^૧ ખોલાવણુ ખેસણું, ખીડું ને ખડુ માન;

જે ઘેર પાંચ બબ્બા નહીં, તે ધર જણુ મસાણુ. ૪૯૩

આવ કહે સો ઓલીઆ, બેઠ કહે સો પીર;

છસકે ધર આદર નહીં, ઉસકા કાટો શિર. ૪૯૪

સોરઠો—આદર કરે અપાર, તે ભોજન ભાણુ ભલી;

આણે મન અહંકાર, કડવું ઘેખર કિસનિયા. ૪૯૫

Better is a dinner of herbs where love is than a
stalled ox and hatred therewith.

૫૯૪. ગાંઠે પુરો ને બોલવામાં શૂરો. ૭

ગાંઠે પુરો ને બોલવામાં શૂરો. હામ, દામ ને હામવાળો ચાહે તે કરે.

જેને ખળકે ખીલા હેઠ, નવસેં નવાણું રોકડી.^૨

જેના હાથ લાંબા^૩ તે બધે પહોંચી વળે.

પાંચે પોહાંચે સખદો તે ધાર્યું ઉતારે. પાંચ આંગળીએ પોહાંચો સખદો.

નાંખી નજર પહોંચે નહીં તેનાથી કાંઈ બને નહીં.

૫૯૫. વપરાતી કુંચી હમેશાં બિજળી રહે. ૬

વપરાતી કુંચી હમેશાં બિજળી રહે. ઘોડાં બાંધ્યાં બગડે.

વસ્ત્ર, વિદ્યા ને વાણી વપરાતાં સારાં રહે.

વિદ્યા શિખવીએ તો સારી રહે. લોહું ને ઘોડું વાપર્યાં સારાં રહે.

દોહરો—પાન સડે, ઘોડા હડે, વિદ્યા વીસર જાય;

તવા ઉપર રોટી જલે, કહે ચેલા કેમ ચાપ? ૪૯૬

Used keys are always bright.

૧ ખાર=ખારણું. ખોલાવણુ=આવહાર. ખેસણું=આસન. ખીડું=પાનરોપારી. ખડુ માન=સહાર. ૨ સુનામોહર. ૩ સુદ્ધિ, સ્થિતિ, શક્તિથી બળવાન—તે લાંબા હાથવાળો બળવાળ.

૪ વવાખ—ફેરવ્યા વગર. પાન ફેરવ્યા વગર, ઘોડો ફેરવ્યા વગર, રોટી ફેરવ્યા વગર ને વિદ્યા આરતિ વગર વીસરી વવાય.

૫૬૬. કવ નહીં ત્યાં જાણેદ, ૫

કવ નહીં ત્યાં જાણેદ. અજની દાસી પ્રણય.
ન મન્યાનાં વેવડાં વીણાય. મુદ્દસી દનવાતને બીજ માનતાં જિવે છે.
દોહરો—દરેકે ટોચ મદમખત, તુજે ન મુજરી થાત;
સુવરનસે નીકસત હસી, કુવરન જેલી બાત. ૧૬૭

૫૬૭. કવતાં વધામણાં. ૩

કવતાં વધામણાં. કહેદની સુધારકબાદી. વિવાદનાં વધામણાં.
૫૬૮. ચોરાનું નખોદ નય નહીં. ૪

ચોરાનું નખોદ નય નહીં. ચોરાનો વંચ નય નહીં.
કાનો લાદનો કુમો, એક મેલી ને ધીમે ઉમે.
મહી ગાદીનો વંચ નય નહીં.

૫૬૯. તરમાં તર લણતર. ૭

તરમાં તર લણતર. વિદ્યા એજ ખડું વીર. વિદ્યા તરનું તર છે.
વિદ્યા વિતા મુત્ર ધનવાન પણુ પયુ. લણ્યા વિતા લવ અભ્યો.
રાત્ર સ્વેચ્છે પૂજય, વિદ્યાનું સર્વત્ર પૂજય.
વિદ્યા આગળ હક્કી દાથ જેડીને ઉભી રહે છે.

૬૦૦ ધૂળધાણી ને વાપાણી. ૧૭

(કાંઈ પહુ સાર જે કામમાં કે વાતમાં ન દોષ લેને લાગુ પડે.)
ધૂળધાણી ને વાપાણી. ધૂળમાં કાંકરા તા જોવા.
કેટું લાગી ધૂળ કરી. સુવા નહોં ને પાછા થયા.
આંધળો વાઝ ભરે, ને પાંચળો દીવો ધરે.
દળદર ગયું ને દાયરી આવી. રાખના રોટલા ને રગીનાં આંધળુ.
મે વર્ષ મણે મણું મણું મણું. ક્યારનો લાઈ પુજો.
મેલ કરવતીઆ કરવત કે પાછા મોચીના મોચી.
મણમાં આઠ પાંચગેરીવી જૂદ. સુવા નહીં ને સૂત થયા.
બીએ નથી ને માખીએ નથી. માંહે દિવનો પહુ સાઈ નથી.
બુઢાટાનાં પાનરાં. કાંચુંપીંજીયું કપાસ.

૧ કાંચું. ૨ દુન, દોડા મરથે બેઠા, હું મ્હી મરો નહીં, કમ્કે, જેને જે
તું મરો ને સુચત પુણ દોષ તો પહુ કપાસ. (નકલિયા જેવો બાણી તેનાં મ્હોંમાંથી
નિકળે. ૩ કાંચું.)

સાખી—મુંગા બેહેરા બાત ચલાવે, અંધા કુરાન બાંચે;

જળ ફુંકેને મૃદંગ બળયા, લંગડા કયા ખુબ નાચે? ૪૯૮

It is all one and the same thing.

૬૦૧. મા:મૂળો ને બાપ ગાજર, તેના દીકરા સમશેર બહાદુર. ૧૦

મા મૂળો ને બાપ ગાજર, તેના દીકરા સમશેર બહાદુર.

ઠાઠ્ય ભેળી થાય ત્યાં કાણુ ધીંગાણું કરે.

બાપે મારી ચુધર ને બેટા બરફદાજ.

બાર બાપની વેળ, વાઝે જેને આવે તેમ કરે.

આઈ તેલી, બાપ તંબોલી, બેટે હુવે સુગ્ગનઆલી.

મેળાજી ધાડ ભેળી થાય, તેમાં કાણુ કાને વારી રાખે ?

વાળું એકઠું થયું ત્યાં વિવાહની વરસી.

મા ભહીઆરી, બાપ કલાલ, તેના દીકરા લાલમલાલ.

મા મોચણુ ને બાપ મુંડાઈ તેના ભાઈ મુષ્ટંડા.

ઢાહુરો—પાંચસો મળ્યા પીંજરા, છસો મળ્યા તાઇ; ૫

ઝાંપે જઇને ઘેરા ધાલ્યો, ત્યારે મુઈ માંખ સાહી. ૪૯૯

૬૦૨. ચોરણો સીવડાવે તે મુતરવાનો માર્ગ રાખે. ૫

ચોરણો સીવડાવે તે મુતરવાનો માર્ગ રાખે.

ગામને ગઢ બાંધે, પણ નાઠાબારી રાખે.

નદી પાછળ આવેરો હોય. તળાવ બંધાવે તે ઓગાન ૬ રાખે.

ડાહ્યા બોલે તે બારી રાખે.

Every sore has its salve.

૬૦૩. ધૂળથી કાંકરા સારા. ૩

ધૂળથી કાંકરા સારા. પત્યરથી ઈંટ કુણી.

ઈંટ પડજે, પણ પત્યર ન પડજે.

૬૦૪. હુન્નુ તો શ્રીગણેશાય નમઃ છે. હુન્નુ તો ગણેશનો વેય છે. ૯

(આજસુ અને બહુ ધારથી કામ કરનારને લાગુ પડે)

૧ આ બધું મૂળધાણી ને વાપાણી. ૨ ઉદરરી. ૩ તીર્થદાન પણ બોલાય છે.
૪ મુંડાઈશીર. ૫ તાઈ=મુસલમાન પણકર. ૬ તળાવ કલાહલ બરાયા પછી
પધારાનું પાણી વણી લવાના માર્ગને ઓગાન કહે છે. એ તેનો માર્ગ ન રાખે તો તળાવ
કાઠી નય.

હજી તો શ્રીગણેશાય નમઃ છે.^૧ હજી તો ગણેશનો વેપર છે.
પાશેરામાં પેહેલી પુણી. હજી તો સોળે સોગડી કાપી છે.
હજી તો સાતે ખરીઆ પેટમાં છે. હજી તો ધર ધડી ને ધર દહાડો છે.
હજી તો ધડો થાય છે, તોલ બધો બાકી છે.

શ્રીકૃં છોડકે “શુ” કુ મ્હો લગાયો હે.^૨

સવાલ—મહારાજ કયા પદતે હો? જવાબ—ગીતા.

સવાલ—કાનસા અધ્યાય? જવાબ—પેહેલા.

સવાલ—કાનસા શ્લોક? જવાબ—પેહેલા.

સવાલ—કાનસા અક્ષર.

જવાબ—શ્રી છોડકે, “શુ” મ્હો લગાયા હે.

(એટલે શ્રીગુરુઓ નમઃનો ખીજો અક્ષર ભણતા હતા.)

૬૦૫. જો થાય જતિ, તોપણ છુપે નહીં કર્મની રતિ. ૬

જો થાય જતિ, તોપણ છુપે નહીં કર્મની રતિ.

કર્મ^૪ છુપે નહીં ભશૂત લગાયા.

ભાગ્ય જંગલમાં મંગલ કરાવે. કરમ ઢાંક્યાં રહે નહીં.

કર્મના જોગ દેહના કર્મવિટામાં દેખાય.

સોનાની રતીનું સૂણ, પણ કરમની રતીનું સૂણ નહીં.

૬૦૬. માથાના વાળ પગે લુહ્યા, પણ એક ટળી બે ન થયો. ૭

માથાના વાળ પગે લુહ્યા, પણ એક ટળી બે ન થયો.

પળસી કરી ખાણુ ગયા, પણ પલ્લવો નહીં.

ઓળાસણાં ધણાં કર્યાં, પણ હાદે હરિ વસ્યા નહીં.

માખણુ લીધામાં મણા ન રાખી, પણ કુણો થયો નહીં.

ડાઢીમાં હાથ ધાલ્યા, પણ વલ્યો નહીં.

દાંતે તરણાં લીધાં, પણ દયા આવી નહીં.

મ્હોમાં ખાસકું લેઈ પગે લાગ્યો, પણ મેહેર આવી નહીં.

૧ અન્ય લખતી વખતે પ્રથમ “શ્રીગણેશાય નમઃ” લખાય છે. એટલે એટલું જ લખ્યું છે, ખીજું લખવાનું છે તે બાકી છે, એટલે શરૂ કર્યું છે.

૨ આગળ નાટક થતાં હતાં, પણ તે ઉતરી ગયાં ને ભવાયા ભવાઈ કરે છે, તેમાં ઘણા વેપ લાવે છે. તે પ્રથમ વેપ ગણેશનો લાવે છે, એટલે હજી ખીજા વેપ બધા બાકી છે.

૩ શ્રીગુરુઓ નમઃ સુધી પણ ભણ્યા નથી. ૪ ભાગ્ય.

૬૦૭. માયું સોંખ્યા પછી નાકકાનની અધીર શી ? ૩.

માયું સોંખ્યા પછી નાકકાનની અધીર શી ?

ચોટલી સોંખ્યા પછી ફાંફાં શાં મારવાં ?

ગળા સુધી ઊંડા જીતયાં પછી ખીખને શો દોષ દેવો ?

૬૦૮. જીવાન વહુ ને જીદો લાડો, એનો રોજ ઉડીને ભવાડો. ૭.

જીવાન વહુ ને જીદો લાડો, એનો રોજ ઉડીને ભવાડો.

કર્મે કલેકું મારે જગમાં વગોણું, સરખી સદિયરમાં મહેણું.

ખીખી થાય મીઠાં જોગ, ત્યારે મીઠાં થાય ઘોર જોગ.

જીદાને બાયડી પરણાવવી, ને મડાંને મીઠળ બાંધવાનું.

દોહરો—જીદો^૧ પરણે બાઇડી, અલણ્યો ખેસે રાજ; ૫૦૦

જોજ જીડાવે બળદીઆ, એ સૌ પરને કાજ.

પારેવાં પગ દુંકડા, જિંતાં ખેડાડ;^૨

સરખે સરખાંતો મજે, જે લખ્યા હોય લલાટ.^૩ ૫૦૧

ચોખરો—પરખ્યા કરતાં નાનો બાપ, એ તે કયા જન્મનાં પાપ ?

પૈસા^૪ માટે મારી થાપ, મરજે બન્ને મા ને બાપ. ૫૦૨

૬૦૯. નસિળ કોઈનાં વેચી બાધાં છે ? એક નર ને સો હુન્નર. ૬

નસિળ કોઈનાં વેચી બાધાં છે ? એક નર ને સો હુન્નર.

ધણી ચાકરી ખુંચી લેશે, કાંઈ નસિળ ખુંચી લેવાય છે ?

આ લે તારી ચાકરી, ને લે તારી લાકડી, લાગ્ય તું બઈ શપ્તીશ ?

આ લે તારી જાલી, હું તો મારે ચાલી.

એક દાર બાંધ, દગર દાર ખુલાં.

૬૧૦. લેનેકું લક્કડ, દેનેકું પત્થર. ૬

લેનેકું લક્કડ,^૫ દેનેકું પત્થર. ખાતે ખળરદાર, જમે પાર જાણું નહીં.

જમવામાં શરા પૂરા, જમાડવાનો નીમ.

૧ એક જીદો નાની ઉમરની છાત્રી પરણીને લાખ્યો. તેને ખીલએ પૂછ્યું કે, “આ તમારી દીકરી છે?” ત્યારે જીદોએ જવાબ આપ્યો કે, “જાણું જોમાં છે.” ૨ બેલાટ= ખબે સાથે. ૩ લલાટ=કપાળ કે નસિળ. ૪ પૈસા લેઈને ઘરના ઘરને પરખારી તે રી કહે છે કે, પરખ્યા-પરખેલા ઘર કરતાં મરો બાપ નાનો છે. તે બાપ કરતાં મોટા ઘરને પરખારી તે પૂર્વ જન્મનાં પાપનું ફળ છે. પૈસા માટે બાપનું હૃદય ક્યું મરે મા ને બાપ બન્ને મરતો. ૫ લેનેકું લક્કડ, દેનેકું અક્કડ (જામ ખાતું બેલાય છે).

આપવાની આખડી, લેવાની મોકળ. આપવામાં ચીકટ, લેવામાં વિકટ.
દમડીકા તેલ આહીએ, તો કહે દમ જન્મકે હીજડે હે.

૬૧૧. શાક ખગડ્યું તેનો દિવસ ખગડ્યો. ૫

શાક ખગડ્યું તેનો દિવસ ખગડ્યો.

અથાણું ખગડ્યું તેનું વર્ષ ખગડ્યું.

ખાયડી ખગડી તેનો ભવ ખગડ્યો.

જીવાની ખગડી તેનું જીવતર ખગડ્યું.

દીકરો ખગડ્યો તેનું કુળ ખગડ્યું.

૬૧૨. મહેતાજી ગયા એટલે નિશાળીઆને મળ. ૪.

મહેતાજી ગયા એટલે નિશાળીઆને મળ.

શેક ગયા એટલે ગુમાસ્તાને દિવાળી.

સાસુ ગયાં એટલે વહુને અમલ આવ્યો.

ગુરૂ ગયા મોકળ એટલે ચેલાને થઈ મોકળ^૧.

When cats are away, mice are at play.

૬૧૩. વેશ્યા વર્ષ ઘટાડે ને જોગી વધારે. ૪

વેશ્યા વર્ષ ઘટાડે, ને જોગી વધારે^૨.

વેશ્યા, વાંઠો ને વિદ્યાર્થી, તેનાં વર્ષ લઈ ગયો ખાવો ભારથી.

આજકાલના જોગી ને દીંચણુ સમી જતા.

હજી તો ખજેવે ખારમું વર્ષ ખેસશે.

૬૧૪. સાસરે જતાં કાઈ છીનાળ કહે નહીં. ૩

સાસરે જતાં કાઈ છીનાળ કહે નહીં. પ્રજી ભજતાં કાઈદોષ કહે નહીં.

ધણી જકાવે તેને કાઈ ચોર કહે નહીં.

૬૧૫. કુટલામાંથી હીંગ ભય, પણ કુટલું ગંધાય. ૮

કુટલામાંથી હીંગ ભય, પણ કુટલું ગંધાય.^૩

આવ્યો હોદ્દો ભય, પણ માર્યો ગોદો ન ભય.

કરનો કરનારો ભય, પણ કર રહી ભય.

માર્ગ કરનારો ભય, પણ શેરડો રહી ભય.

સર્પ ગયા પણ લીસરડા રહી ગયા. કાળ ભય ને કહેણી રહે.

૧ મોકળ=શુદ્ધ. ૨ જોગી જેમ જીના તેમ મનાય વધારે. ૩ હીંગની વાસ

ન ભય, એમ પણ ખોલાય છે.

ઢાહરો—મહેતા મારે મોત બિન, કલમતણી તરવાર;

કબી ધાવ રહે નહીં, મહેતાકા એસા માર.

૫૦૩

કુંડલીઓ—મહેતા મારે મોત બિન, કલમતણી તરવાર,

દુનિયાં ધા દેખે નહીં, બડો કલમકો માર;

બડો કલમકો માર, દિલકો ધાવ ન રહે,

અકલ રૂપ મેદાન, કાગળકી ઢાલે ઝુએ;

કહે દીન દરવેશ, બિનસે સખડી હારે,

કલમ તણી તલવાર, મોત બિન મહેતા માર.

૫૦૪

Every tub will smell of the wine it holds.

૬૧૬. સાસરે સમાય નહીં, ને પીયરમાં કોઈ ચહાય નહીં. ૬

સાસરે સમાય નહીં, ને પીયરમાં કોઈ ચહાય નહીં.

ભાઈ સારા છે, પણ લક્ષણ માર ખાવાનાં છે.

ખોલી એવી ક્યાડ છે કે જ્યાં જાય ત્યાં લાત ખાય તેવી છે.

લક્ષણના લાળા ચરડા^૧ છે. ખોલવામાં ચોકકુ^૨ નથી.

એવો અકોણો છે કે લક્ષણ ઇંછણાવ્યા વગર રહે નહીં.

૬૧૭. વાડ વિના વેલો ચડે નહીં. ૨૫

વાડ વિના વેલો ચડે નહીં.

શેરી જોઈને ચાલીએ, પક્ષ જોઈને મહાલીએ.

વગ વગર પગ થાય નહીં. વગ કરે પગ.

સીકારસકી ગદી તેજકુ^૩ લાત મારે.

સૌ વગે વાવણું કરે. ઢાલ હોય તો આડા ધા ઝીલે.

વગ વાળો છતે. અમલ આવે ત્યારે સૌ કાકા-મામાનાને સંભારે.

પક્ષ પ્રયત્ન તે ફાવે. પક્ષ છે તે ઢાલ છે.

એક પાળે બિડાય નહીં ને એક પગે ચલાય નહીં.

પક્ષે પુજે, પક્ષે ન્યાય, પક્ષ વિનાનો માર્યો જાય.

પક્ષે પાંડવ છત્યા. ઢાલ હોય તો આડી ધરાય.

વગે પીરસણું, વગે ન્યાય, વગ ન હોય તે પાછો જાય.

વગે વાવણું, વગે કુવા, વગ વિનાનો કુંવારા મુઆ.

એક હાથે તાળી પડે નહીં ને એક હાથે રોટલો ધડાય નહીં.

ઢાહરો—ખીના વસીલે ચાકરી, બિના ઢાલ જીવાન;

એ તીનું શિક્કે લગે, બિના મુપારી પાન.

૫૦૫

વગ વિણ વગ પેસે નહીં, ખગ છાડે આકાશ;	
વગ ન હોત પક્ષની, તો ખગ થાત નિરાશ.	૫૦૬
જંગલમાં જઈને જુઓ, તો દુષ્ટે દેખાય;	
વેલ-ધરી વગ વૃક્ષની, ઊંચે નભ ^૧ ચડી જાય.	૫૦૭
રાજા રામ મનાય છે, વિશ્વ-પ્રભુ અવતાર;	
પણ વાનરની વગ વગર, લાવત નહીં ઘર નાર.	૫૦૮
પાંચ પાંડવો એકલા, સામે ખત્રિ સમાજ;	
હોત ન વગ જો કૃષ્ણની, તો પામત નહીં રાજ.	૫૦૯
વિણ વગ ન ફાવી શકે, પેગમ્બર કે પીર;	
જુઓ વગ સતી ટ્રીપદી, પેરવા પામી ચીર.	૫૧૦
કારજ સહાયતા વિના, કરી શકે નહીં કાપ;	
કહો હથોડો શું કરે, જો નહીં હાથો હોય.	૫૧૧

No flying without wings.

૬૧૮. માણસ માણસમાં આંતરો, એક ઝવેર તો બીજો કાંકરો. ૧૦
માણસ માણસમાં આંતરો, એક ઝવેર તો બીજો કાંકરો.
પાંચ આંગળીઓ પણ સરખી નથી. માણસનો ફેર ભાગતો નથી.
રાજ્યમાં અડાલીડ માણસ, તે રાજની ઢાલ છે.

ઢાલુરો—આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;	
એક લાખે લાભે ^૨ નહીં, એક ત્રાંખીઆના તેર.	૫૧૨
કાક પુરુષ કાક ઘોડલો, કાક કુળવતી નાર;	
સરજનહારે સરજઆં, એ ત્રણ રત્ન સંસાર.	૫૧૩
આણુંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;	
એક લીલા લહેર કરાવે, એક મરાવે ઠેર.	૫૧૪
આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;	
એક બેસે ગાદીએ, એક વગાડે ભેર.	૫૧૫
આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;	
એક ગામ ઉજડ કરે, એક શોભાવે શહેર.	૫૧૬
આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;	
એક બોલે તે મીઠું લાગે, એક કડવું ઝેર.	૫૧૭

Black sheep in every flock.

૬૧૯. કુવેડના મેલ ફાગણ મહિને ઉતરે. ૮.

કુવેડના મેલ ફાગણ મહિને ઉતરે.^૧

“કુવેડને ઘેર જોડ કમાડ ઉઘાડે ફાણ અને અડકાવે ફાણ.”

કુવેડનું ઘર તે કુકડાનો ખડો.

ઘરમાં વાસણ એઠાં, ને બારણે આવી બેઠાં.

કાલી^૨ કુત્તી મરતે મેરી ખીચડીમેંસે સ્વાદ ગયા.

કુવેડ રાંડને ફળીમાં ઉકરડો.

કુવેડ નારી, ઉઠે અસુરી^૩ આંખો ચોળે, મુખે પહોળે, બડબડ કરતી બારે ઘંડી.

ઢોલુરો—પહોર દહાડે પહોડીને ઉઠે, તે કરે નહીં અખોટ;^૪

જાધી પડી ઘંટી તાણે, કુતરાં ચાટે લોટ. ૫૧૮

૬૨૦. જુવાનીનું રજ્યું ને રાતનું દળ્યું. ૯

(વખત ગયા પછી કામ કરે તે નકામું.)

જુવાનીનું રજ્યું ને રાતનું દળ્યું.^૫

શીઆળાની ખેડ ને જુવાનીમાં દીકરો સાંપડે.^૬

ગયો મેલ આવે, પણ ગઈ ખેડ આવે નહીં.

ચોમાસાની ખેડ, શીઆળાની ચાખડી, જીનાળાનો ડગલો, એ અજતનો ઢગલો,

રાંધ્યા પછી રજે, ને રાંધ્યા પછી બળતું બજે.^૭

ઘડપણનો દીકરો, તે કારજમાં ગોળ માગે.

૧ કારણ કે કુવેડ શીઆળામાં નહાય ધ્રુવે નહીં. ૨ એક મીઠાં કાઈ સરહારની દેવડી ઉપર નોકર રહ્યા. બીજાના મકાનના ઓટલા ઉપર તે રાંધી ખાતા હતા. સવારે ખીચડી હાંડીમાં બનાવે તે ખાઈ નોકરી ઉપર જાય પાછળથી એક કાળી કુતરી મીઠાંની ખાતાં વધેડી ખીચડી ખાઈ જાય ને નીચે ચોટી દોય તે હાંડીમાં નખથી ખોતરીને ખાઈ જાય તેથી હાંડી સાફ થતી. સાંજે મીઠાં આવી બીજી ખીચડી તે હાંડીમાં રાંધે તે મીઠાંના ખાધા પછી રાત્રે કાળી કુતરી વધેડી ખીચડી ખાય ને હાંડી સાફ કરે. ૩ એક મહિના પછી કાળી કુતરી મરી ગઈ, મીઠાંને તે હાંડી ધોવાની દેવ નહીં તેથી હમેશના રાખેલા પ્રમાણે ખીચડી હાંડીમાં એરે ને પાળી ખાય. બે ત્રણ દિવસના ખરેખરા હાંડીમાં બેસા ચયા ત્યારે દુર્ગંધ લાડી તે દુર્ગંધથી મીઠાંની ખીચડી ખરાબ થઈ. ત્યારે મીઠાં બોલ્યા કે, “કયા જુલાઈ કુકડા દે કે કાલી કુતરી મરતે મેરી ખીચડીમેંસે સ્વાદ ગયા.” ૪ અખોટ=રસોડું ઘાનુપાણીથી સાફ કરવું તે. ૫ બડબડ વખતે કામ આવે. ૬ તે ચોમાસામાં ને ઘરડપણમાં કામ લાગે. ૭ તે રજ્યું શી રીતે આવે?

દોહરા—મૃગશર ન વાયા વાયરા, આદરા ન વુઠા મેહ;
જેળન ન જ્યો બેટડો, ત્રણે દાર્યો તેહ. ૫૧૯
શૂળ ગયે લોજન મીલા, હંડ ગયે મીલી કળાહ;^૧
જેળન ગયે જોડ મીલી, એ તીવુંકુ આગ લગાવ. ૫૨૦

સોરઠો—સાંતી સવારમાં^૨ જાણુ પણુ જોડતો નથી;
તેની ખખરો ખળામાં, જાણીશ તું જેસલા. ૫૨૧

૬૨૧. ક્યાંની રાણુક દેવડી, ક્યાંના દાવલ પીર? ૭
ક્યાંની રાણુકદેવડી, ક્યાંના દાવલ પીર?
લંકાની લાડી ને ઘોઘાનો વર. ખોડનાં ખીખી ને માલેગામના મીઆં.
કાની લાડી કાનાં દેશં આરશે?^૩
જ્યાં શેર ચોળા બાધવા લખ્યા હશે ત્યાં બધાશે.
ક્યાંનો જીવણુ કમાલીઓ ને ક્યાંનો માઘો મીર?

દોહરો—ક્યાં ચંદન મલયાગીરી, ક્યાં સાયર ક્યાં નીર?
જેમ જેમ પડે વિપતડી, તેમ તેમ સહે શરીર. ૫૨૨
૬૨૨. સુંક સુંક તો ભુપતસિંહની મા ખાઈ ગઈ, હવે તો કાચાં
રહ્યાં છે. ૩

સુંક સુંક તો ભુપતસિંહની મા ખાઈ ગઈ, હવે તો કાચાં રહ્યાં છે.
રસકસ ચુસાઈ ગયો છે, હવે કુચા રહ્યા છે.
હવે કશો સ્વાદ રહ્યો નથી, મજે હતી તે ઊડી ગઈ.

૬૨૩. બાપડો ભવ છૂટ્યો. ૩.

(જન્મ રોગી માણસ મરી જાય ત્યારે લાણુ પડે છે.)
બાપડો ભવ છૂટ્યો. બાપડો પીડા પામતો, રીખાતો મટ્યો.
ભલે ઘરમાં ઘીના ઘડા ઢળી જાય, એને શો લાવ લેવાનો હતો?

૬૨૪. ધાનને આધારે ઢોકળું ચડે. ૪

ધાનને આધારે ઢોકળું ચડે. ખીચડી ભેગું ઢોકળું બધાય.
શેરડી પાછળ એરડી પાણી પીએ. ચૂડામાં મૂડો સમાય.

૬૨૫ મથુરાંનો પેંડો ન્યારો. ૫

મથુરાંનો પેંડો^૪ ન્યારો. જમાલની માનો જુદો ચોતરો.

૧ કળાહ=કામળ. ૨ સવારમાં સાંતી જોડે નહીં તેની ખેડ શું થાય ને પાકે પણુ
શું? ૩ આરશે=જુહારો, ખજારો કે સેવરો. ૪ પેંડો=માર્ગ.
૮૦

ત્રીજું તક ગંગાદાસનું, એમના ચોખામગ જુદા ચડે.
ખાર પુરખીઆ વે તેર ચોકા.

૬૨૬. આશકકા ઘર નાશિક, રંડીકા ઘર પુના. ૩૪

(જુદાં જુદાં ગામો કે દેશ વિષે ચાલતી કહેવતો)

આશકકા ઘર નાશિક, રંડીકા ઘર પુના. સુરત સોનાની મૂરત.

અમદાવાદ સો અમદાવાદડી, બડા શેહેર તો કાચરબપાલડી.

ચીન પૈસા લીયા છીન, લાત મારે તીન.

જે જા્ય જાવે તે ફરી ન આવે, ને આવે તો પરીઆના પરીઆ આવે.^૧

કાલી કલકતે વાલી, તેરા બચન ન જાવે ખાલી.

ધંધુકામાં ધાડ નહીં, ને ધોળકાને વાડ નહીં.

ધોળકાની ધાણી ને મલાવનું^૨ પાણી, ધળ ધળ ધુએ ને રોટલાને રૂએ.

પાંચ પેટલાદી, નવ નડીઆદી, સાત સરખેજી ને એક વીરમગામી.

દોહરો—આત્મ ધ્યાની આગરા, જાહેરે ખીકાનેર;

રાગ દ્વેષ ગુજરાતમાં, નિંદક જેસલમેર. ૫૨૩

જુનાજી^૩ જમિઅલ વસે, આમરણ દાવલ પીર;

શત્રુંજય અંગારશા, એ ત્રણે મોટા વીર. ૫૨૪

નદી ખળુકે નીર વહે, મોરલા કરે મલ્હાર;^૪

સાતે રસ નીપજે, ભોય^૫ ધરા હાલાર. ૫૨૫

સાખ પડે બેડો ને શેરડી, કાઠા ઘઉં કરક;

રેંટ ખટુકે વાડીએ, ભોય ધરા સરક.^૬ ૫૨૬

વરતી જ્યાં બહુ મેરની, નારી પાતળ પેટ;

ઘી પત્થર વખાણમાં, ભોય બરડો બેટ. ૫૨૭

ખુબ ગામ ખંભાજીનું, જેને પાદર ઘી;^૭

ધંધાનું તો નામ મળે નહીં, લાંબા લાંબા દી. ૫૨૮

જળ ઉડાં થળ^૮ જીજળાં, નારી નવલે વેપ;

પુરય પટાધર^૯ નીપજે, અહો મરધર દેશ. ૨૫૯

માથે લલો માલવો, ઉનાળો ગુજરાત;

ચોમાસે સોરઠ લલો, બરડો બારે માસ. ૫૩૦

૧ એટલું લાવે કે પહેડીઓ સુખી હોકરાં ખાય. ૨ મલાવ=પાંચગામો તથાવ
જો. ૩ જુનાજી=જુનાગઢ. ૪ મલ્હાર=એક રાજતું નામ છે તે વર્ષામાં મોર ખાય.
૫ ભોય=વાદવાડ બલે. ૬ સરક=સોરઠ. ૭ ઘી=નદીનું નામ છે. ૮ રેતી ઉચ્ચ.
૯ પટાધર=મોટી રાત્રી ને યોગનાનાજી.

નરો ડુંગર કચ્છમાં, અશાવરી ખેંગાર;
 સો મેં દેખ્યા કચ્છમાં, રતન પદાર્થ ચાર. ૫૩૧
 ડાઠીએ ઝાઝા કાતરા, કાખે^૧ ઝાઝા કેશ;
 ટુંથ્યાં વીંખ્યાં લુગડાં, કુડે વાગડ^૨ દેશ. ૫૩૨
 મચ્છુ કાઠો ને મોરળી વચ્ચે વાંકાનેર;
 નર પટાધર નીપજે, પાણીવળાંતો ફેર. ૫૩૩
 જોડી મચ્છુ માળીએ, એડી વાંકાનેર;
 ટીબે^૩ માડુ નિપજે, તે જમીન હુંદા ફેર. ૫૩૪
 વાગ્નં, કાકર ને અંખવન, નાર દમણી ઘેરઘેર;
 દેંટ ખટ્ટે વાડીએ, ભલો લીલો નાધેર.^૪ ૫૩૫
 પાતળી પેહેરે મોજડી, ચાલે ચટકતી ચાલ;
 વાંછી બાંધે પાઘડી, ભલો કાઠિયાવાડ. ૫૩૬
 રાંડ, સાંઢ, ને સંન્યાસી, તેથી વસી છે કાશી;
 વાડ, ખાડ ને વગો, ખાવાને કાદરા ને પેહેરવાને બગો. ૫૩૭
 પંડિતકું પૂર્વ ભલી, જ્ઞાનિકું પંચળ;
 મારવાડ ભલી મૂર્ખકું, કપટીકું શુજરાત.^૫ ૫૩૮

જોડકણાં—ધૂળ ગામ ધોળેરા, ને બંદર છે બારાં;
 કાઠા ધર્જની રોટલી, પાણી પીવાં ખારાં.
 બુજ મોરોંગ ચાર બીડકા નાકા, માછીનાલ ચાર બેટા બાંકા.
 નહીં દેખા હોય તો દેખો સરપટકા નાકા, વહાંકારીકી તીન હળમત.

૧ કાખ=અગલ. ૨ વાગડ કચ્છમાં અગ્નિકોણમાં એક પરગણું છે. ૩ ટીબા=ગામ વસવાનું એક સ્થળ. ૪ નાધેર=સોરઠનો એક રસાળ ભાગ. દેંટ=ઘેડો બાંધીને પાણી કાઢે તે.

૫ પૂર્વમાં ત્રિયાલ દેશ કાશી વગેરે છે ને ત્યાં સંસ્કૃત વિદ્યા ભણનારા મોટા મોટા પંડિતો છે ને તે સંસ્કૃત ભાષાના વિદ્વાનોનું મથક છે મઠિ પૂર્વ દેશ પંડિતને ભલો કહ્યો છે.

જ્ઞાની માણસને પંચળમાં માન વધારે મળે છે, મારવાડમાં કેળવણી બહુ જોખી છે, દેશ સ્વસ્થાનો વધારે છે, એ દેશમાં કેળવણીનાં સાધન આગળ નહોતાં ને હાલ દાખલ થયાં છે તે બહુ મોડાં દાખલ થયાં છે તેથી નિરક્ષર દેશ તે મૂર્ખને ભલો કહ્યો.

શુજરાત દેશની મૂળ ભાષા છે તે કારણથી શુજરાતમાં બુદ્ધા બુદ્ધા મત, પંથ, જેટલા રોહિલાઈથી ચાલ્યા છે તેટલા ક્યાંઈ ચાલ્યા નથી. વળી દેવ, દેવી, ઝાડ, કમર, પીર આદિને માનવામાં શુજરાતનો નંબર પેહેલો છે. જ્ઞાતિભેદ એટલે નાતોન્નતો હિંદુસ્તાનના બધા પ્રાંતો કરતાં શુજરાતમાં વધારે છે એટલે કપટી માણસનું શુજરાતમાં ઠઠ્ઠું સાંઝે ચાલે છે મઠિ કપટીને શુજરાત ભલી કહી છે.

ધર ધર ઢોલકી, ધર ધર તાન, ઊસકા નામ હિન્દુસ્તાન.^૧
 મારવાડ મનસુખે હુખી, પૂર્વ હુખી ગાનેસે;
 ખાનદેશ ખુરદામે હુખી, દક્ષિણ હુખી દાનુસે.^૨
 નડીઆદ ગામની નવ ભાગોળો, નેણાં ભરી નરખો;
 સો પેઠી સુધી જોળી જુઓ, પણ નહિ સામળદાસ સરખો.
 લોટમાં કાંકરી, ભાંભળાં પાણી;
 મુડદાલ માણસો એ ઝાલાવાડની એંધાણી.
 વાધરી જેવાં લુગડાં, ધોવા લઈ જાય પાણો;
 પવાલા જેવા ચુડલા,^૩ એ ઝાલાવાડી જાણો.^૪
 નહોં છાસ, છમકો,^૫ ને છાંયડો એવા કેતાક અવગુણ કહું;
 પણ ભુંડામાં ભલું એટલું કે, ભલા^૬ નીપજે ઘટું.

૬૨૭. રહી રહીને જાગે, ત્યારે જોળે ખીચડ માગે. ૬

રહી રહીને જાગે, ત્યારે જોળે ખીચડ માગે. પુંછડે જતાં ફેણ માંડી.
 પહોર મુઈ સાસુ ને જોણુ આવ્યાં આંસુ.
 જાતે જન્મારે વરણગી, ને ધોળામાં ધુળ નાંખવી.
 ગાળ દીધી પહોર અને રીસ ચડી જોણુ.
 શેઠે આવી શીરામણ માગે.^૭

૬૨૮. મરે તો મીઆંનું ને જાય તો ખારગીરનું. ૧૭

મરે તો મીઆંનું ને જાય તો ખારગીરનું. પરખાઈ ને પોણાખાર.
 તુટેગા તો તાઇકા, મરેગા તો નાઇકા. ગુમાસ્તાને ખીંટીએ પોતીજા.
 ધોળીઆ, ધાડ આવી તો કહે ધણીને ઘેર.
 નાત નાતનું ખાય છે, મુસાભાઈનું વા ને પાણી.^૮

૧ ઉત્તર હિન્દુસ્તાન. ૨ દાનનગર ખરચ. ૩ વાધરી=કેકાણા નગરની. ઝાલા-
 વાડની નદીને કાંઠે પથ્થર નહીં માટે સ્ત્રીઓ નદીએ ધોવા જાય ત્યારે પાણી લેઈ જાય.
 ઝાલાવાડની નદીના કાંઠા માટીના ને રેતીના હોય છે. ૪ છમકો=પથાર. બાવમાં ઝાડ
 નહીં એટલે છાંયો નહીં. ૫ બાવ=નદીઓ ફેલાઈ ને ફેલાઈ જાય તેવા જાગને બાવ
 કહે છે. તેનો મુલક લીંબડીની દક્ષિણથી ચાર યાજ છે ને તેમાં વડવાનુ, લીંબડીના બોળાવા,
 સુકબાદર, ઘેલો વિગેરે નદીઓ ફેલીને ફેલાઈ જાય છે. તે બાજુ બાવનગરની ખાસીના ઉત્તર
 ધીનારા સુધી છે. ૬ પેર દત્તા ત્યારે ન માગ્યું, જેતરના રોડા પર આવી માગ્યું.
 ૭ મુસાભાઈના પડોસી શીમાન તથા આખરદાર દત્તા તેથી તોરાણી નાનનાં વાસણ તેને
 ત્યાં રાખવામાં આવતાં હતાં. મુસાભાઈ તેમ દાસલમાં આવ્યા ત્યારે પણ પરંપરાથી
 વાસણ તેને ઘેર રહેતાં હતાં તેમજ રાખવામાં આવતાં હતાં.

સાથીના^૧ રોટલામાં ગેર નહીં.

કાના આપની ગુજરાત. રોશે ૩ વાળો, ને પીટશે પીંજરો.

આપણે સ્નાન કે સુતક કાંઈ નહીં.

બાઈનાં કુલ બાઈને, શોભા મારા ભાઈને.

આપણે નાહવા જવું પડે તેમ નથી. નહીં હીંગ કે ફટકડી.

બિધવકા લેના નહીં ને માધવકા દેના નહીં.

નહીં આરાધવું કે વરાધવું. આપણે નહીં લેવા કે દેવા.

હીમ, ખીમ ને દીવાળી.

૬૨૯. વિવાહનો હરખ સહુને સરખો. ૩

વિવાહનો હરખ સહુને સરખો.

મુસાબાઈ ગરીબ સ્થિતિમાં હોવાથી વેરાની જમાત જમાડી રાકે તેકું નહીં હોવાથી નાતીલા તેને ખીજવતા કે મેણાં મારતા કે “મુસાબાઈ, નાત જમાડો.” મુસાબાઈને આવાં મેણાં સાંભળી બહુ લાગી આવ્યું તેથી એક નાત જમાડવાનો નિશ્ચય કર્યો.

મુસાબાઈએ એક શાહુકારને ત્યાં વાસણ વેચી પૈસા લીધા, પણ નાત જમી રહ્યા પછી વાસણ શાહુકારને સોંપવા કરાર કર્યો હતો. સીધુંસામાન લાવીને મુંદર ભોજન બનાવ્યાં, નાતમાં મુસાબાઈના નામનાં નોતરાં ફેરવ્યાં. વખત થયો ત્યારે નાતના ગૃહસ્થો દુર્લ્ભ સાથે જમવા આવ્યા. પંગત બેઠી, ભોજન પીરસાયાં ત્યારે મુસાબાઈ હાથમાં મેટો પંખો લેઈ નાતના ગૃહસ્થોને પવન નાખવા લાગ્યા, ને તેમનાં બેરાંએ ઠંડુ પાણી આપવા માંડ્યું, તે જોઈ નાતીલા મુસાબાઈનાં વખાણ કરવા લાગ્યા ત્યારે મુસાબાઈએ સાચી વાત કહી કે, મારાં વખાણ ના કરો.

“નાત નાતનું ખાય છે, મુસાબાઈનાં વા ને પાણી.”

એ વાક્યને નાતીલાઓએ વિવેકનું વાક્ય ધારી તેનો ભાવાર્થ જાણવાને ઇચ્છા કરી નહીં. નાત જમી રહી, સહી સહીને ઘેર ગયા. વાસણ તો મુસાબાઈના કબજામાં હતાં જ તે સાફ કરાવીને શાહુકારને સોંપી દીધાં ને પછી લાંબે દહાડે ખીજ જમાત જમાડવાનો પ્રસંગ આવ્યો. નાત જમાડનાર ધણી વાસણ માગવા ગયો ત્યારે મુસાબાઈએ તો વાસણ વેચી નાખ્યાનું કહ્યું. તે ધણીએ જમાતમાં તે જાહેર કીધું ત્યારે જમાત એકઠી થઈને મુસાબાઈનો જવાબ માગ્યો. મુસાબાઈએ કહ્યું કે, નાત વચ્ચે મેં તો જાહેર રીતે કહ્યું હતું કે “નાત નાતનું ખાય છે, મુસાબાઈનાં વા ને પાણી,” તે વખતે નાત ખુશીથી જમી ગઈ, ખાઈ ગયા ને હવે વાસણ કેવાં? તમારાં હતાં ને તમે જમી ગયા છો, હવે મને શું કરવા પૂછો છો.” નાત ચુપ થઈ. આ ઉપરથી કહેવત થઈ કે,

“નાત નાતનું ખાય છે, મુસાબાઈનાં વા ને પાણી.”

૧ સાચી એટલે ખેડૂતનો નોકર. ખેડૂતના ઘડમાં ગેર આવ્યો. ઘડ ખેડૂતના તે ખગડવાની સાચીને કાંઈ ખીજ નહીં. પોતાના રોટલામાં ગેર ન આવે ત્યાં તેને શું દુઃખ?

વિવાહ સમાન હરખ નહીં, ને મુવા સમાન શોક નહીં.
પરણ્યાનો, પટેલાધનો ને પંડિતાધનો કેડ સહુને હોય.

૬૩૦. વિવાહ વીત્યો ને મોડ થાંભલે. ૭

(જનન્યાને માન આપવું પડે, પણ જાને આવ્યા વગર માન માગે તે વિષે.)

વિવાહ વીત્યો ને મોડ થાંભલે. વિવાહ, સિવા ને પછી હડકવા.^૧

વિવાહના દોલ વાગે ને ગાં-ફાટે.^૨

માણે^૩ વિવાહ ને મુડે વિવાહ.

શું છોકરાની જાને આવ્યો છું?^૪

દોહરો—દોલ વાગે ને જીવ જાય, લોક જાણે જે વિવાહ;

બારણું ભીડી જાશ પીધી, ને ઝોટલે કર્યા દિવા. ૫૩૬

ધરમાં તો ટાંક તેલ નહીં, બહાર કરો દીવા;

દોલ વાગે ગાં-ફાટે, લોકને મન વિવાહ.^૫ ૫૪૦

૬૩૧. વરને પરણ્યાનો લાભ, તો જાનેઆને જમ્યાનો લાભ. ૪

વરને પરણ્યાનો લાભ તો જાનેઆને જમ્યાનો લાભ.^૬

પાસાં રેવ્યાં હોય તેનો પણ લાભ મળે.

તમને ચમર ઢળશે, તો પવનનો લેહેરજો અમને પણ આવશે.

પાડોસીતું પણ સાફ હોય તો લાભ મળે ને મળે.

૬૩૨. પરણ્યા નહીં હોઈએ, પણ પાંતે તો ખેઠા હૈયું. ૪

પરણ્યા નહીં હોઈએ, પણ પાંતે તો ખેઠા હૈયું.

જીવતા જીવ જીઈએ, તે જોયું તો હશેજ.

ધેર ધાલો ઉઠાડી નથી, પણ ધાલમાં^૭ ખેઠા તો હોઈયું.

ભણ્યા નથી, પણ પાટલા ઉપર ધૂળ તો નાંખી હશે.

૬૩૩. રાજ રાજ ને પ્રજા સુખ. ૭

રાજ રાજ ને પ્રજા સુખ.

ખાતું ખાય, ને ભરતું ભરે, દાઈની અણક કે ઝણક નહીં.

૧ ખરચ કાંઈ કરવું પડે તે વસમું લાગે એટલે રીસ કરવી પડે માટે દડડના.
૨ ખરચને લીધે. ૩ માણું દસ શેરનું. સુરો દસ કમળીનો. ૪ છોકરાની જાનમાં
આવેલા જાનેઆને માન દેવું પડે છે. ૫ પૈસા વગરના માણસોને વિવાહમાં રોળ
દેખાડવો પડે છે, પણ અંતરની વાત હારિ જાય. ૬ લાખને બદલે લોખ પણ વપરાય
છે. ૭ ધાલ=પંચત.

સોનું જિજાળતા ચાલ્યા જાઓ. વાઘ બકરી એક ચારે પાણી પીએ.
ભાર નહીં કે સીમમાં ચોર શીઆળા કરી શકે.
રામરાજ, ડોઈ ડોઈનું નામ લે નહીં.

૬૩૪. ગાયને સુખ તો ગર્ભને સુખ. ૩

ગાયને સુખ તો ગર્ભને સુખ. રાજાને સુખ તો રૈયતને સુખ.
રૈયત તે તો રાજાના બેટાબેટી છે.

૬૩૫. ઘડીઆં પીતળીઆં વાગી ગયાં છે. ૫

ઘડીઆં પીતળીઆં વાગી ગયાં છે.^૧
ઘણા સાંઠા ઓળાંડેલ છે. અડતાલીશે સંસ્કાર થઈ ગયા છે.
ઘઘેડે બેસી ઘેર જિતરે તેવા છે. આ કુવે ઘણી ઘેડો પુટી છે.^૨

૬૩૬. આ શરીરને સાફ રાખવા તથા સાફ કેમ જણાય તે સંબંધમાં
કહેવતો. ૨૯

ખાધને સુધ જતું, ને મારીને નાસી જતું.
ઉંઘ ને આહાર વધાર્યાં વધે ને ધટાણાં ઘટે.
શરીરને કચ્ચું હોય તેમ વધારે ચાલે.

જેણે ખાધી રસા(ય)ણ, તે પહોંચ્યા મસાણ.

બાદશાહે ખીરબલને પૂછ્યું કે, “સખસેં અચ્છા દિન ટાનસા?”
ખીરબલે જવાબ આપ્યો, “હસ રોજ દસ્ત ખુલાસા હોવે, ઓ દિન અચ્છા.”

મળ શુદ્ધિતો દોષ, સર્વ રોગનું કારણ.

એક જોગી, જે ભોગી ને ત્રણ રોગી.^૩

નાડે નરવો તેને વૈદ્ય શું કરે. મિતાહાર આરોગ્યનું મૂળ છે.

પીચોટી ખસે તેવી મહેનત ન કરવી.

ભૂખને તથા તરસને મારવી નહીં. ઝાઝો સ્વાદ તે રોગનું મૂળ.

ઉંઘ ન આવે તેવા વિપમ આસને સુવું નહીં.

૧ જાંઠ ખેતરમાં પડ્યું. ત્યારે ખેતરને રખોપીએ થાળી વગાડવા માંડી, ત્યારે જાંઠ કહે છે કે આ પીઠ ઉપર ત્રંગાણ ગડગડી ગયાં છે, થાળીનો શો આસરો? મગદુર. ૨ કુવામાંથી કોસથી પાણી કાઢવાને બદલે ઘટમાળ કે ઘેડોની માણથી પાણી કાઢે છે તે માણમાં જે ઘડા બાંધવામાં આવે છે તેને ઘેડો કહે છે. ૩ જોગીને એક વાર દસ્ત થાય, ભોગી એટલે સંસારી માણસને જે વાર, ને ત્રણ વાર દસ્ત થાય ત્યારે રોગી જાણવો.

પેટને પૂછીને ખાવું, જીભને પૂછીને ખાવું નહીં.
 ભૂખ્યાને શું દુખ્યું?
 લીંબ^૧ ગુણુ બત્રીશ, હરકે ગુણુ છત્રીશ.
 જે ગળ્યું બહુ ખાય, તે નિત્ય વૈઘ વેર જાય.
 મુંઠ, સંચળ ને કાંચકા, જે ખાય તેને આવે નહીં આંચકા.
 જેને ઘેર જાડી છાસ તે ઘેર મારો વાસ.^૨
 તાવ કહે હું તુરીઆમાં વસું, ગલકું દેખી ખડખડ હમું.
 જિનું ખાય, જિવારે મુવે, તેની નાડ વૈઘ ન જુએ.
 ખાવું તો તોળી તોળી, પીવું તો ઘોળી ઘોળી.^૩
 મુવું તો રાળી રાળી, એ ઓસડ ને એ ગોળી.^૪

દોહરા—એકાદા દાતણુ જે કરે, નરણાં હરકે ખાય;^૫
 દૂધે વાળુ જે કરે, તે ઘર વૈઘ ન જાય. ૫૪૧
 શ્રાવણની કાકડી, ભાદરવાની છાશ;
 તાવ સંદેશા મોકલે, આજ આવું કે કાલ ? ૫૪૨
 લોંબ પથારી જે કરે, લોહોહી દેખર ખાય;
 તુળે પાણી જે પીએ, તે ઘર વૈઘ ન જાય.^૬ ૫૪૩
 ધાતુ વધારણુ, બળકરણુ, જે પિયા પુછો મોય;
 દુધ સમાન ત્રિવેલકમેં, અવર ન ઓપધ દાય. ૫૪૪

ખુંફ-કાફી—કફ કટન વાયુ હરન, ધાતુ ક્ષય બલહીન;
 લોહુકો પાની કરે, દો ગુન અવગુન ત્રીન. ૫૪૫
 દાંતે લુણુ જે વાપરે, કવળે ઊંણુ ખાય;
 ડાણું પડ્યું દાખી મુએ, તે ઘર વૈઘ ન જાય. ૫૪૬

૧ લીંબ એટલે લીંબડો. ૨ એમ તાવ કહે છે. ૩ ગોળી ઘોળી=ગ્દોમાં મટ-મટાવીને. ૪ ખાવું તો પ્રમાણમાં ખાવું, પચે તેટલું ને પચે તેવું ખાવું. પીવું તો ગ્દોમાં મટમટાવીને પીવું કે તેમાં કાંઈ કસ્તર કે બીજું કંઈ આવ્યું હોય તો તે તારવીને બહાર કઢાય; મુવું તો ડાખાં જમણાં પાસાં ફેરવીને મુવું. એક પારો અગર માત્ર ચિતાપાટ મુવું નહીં. આ ઓસડ ને આ ગોળી જે ખાય એટલે તે પ્રમાણે આવડણુ કરે તેને રોજ મવા પામે નહીં, આ બાવાર્થ છે. ૫ આવના ધરમાં આપવાલેવાને દાય દેખાડવાનો, એટલે વૈઘ જાય નહિ. તેમ દસાસ્વાદનો એનાક દોય નહીં તેથી રોજ પાણુ ચાય નહીં. કાચકા કે "રસ મૂલાનિ વ્યાપિ" ૬ નરણાં=કાંઈ ખાવું ન દોય તેવો કોરો, પેટ.

૬૩૭. સાદા રાયબદા. ૧૩

સાદા રાયબદા.^૧ સાદામાં મળે છે.
 જેની ખોરાકી પોપાકી સાદી, તેને મળે મુવા સવા મણુની ગાદી,
 પણ જેને વાહાલો શૂંગાર, તેમાં ક્યારેક ઉઠે અંગાર.
 ભોંય બેઠા એટલે પડવાનો ભય ટળ્યો.
 સુવું તો બેસીને સુવું, પડતું મૂકવું નહીં.
 સાદો ખોરાક, સદા નિરોગી. સાદા માદા, સાહેબબદા.
 સાદો પોપાક તે ખરી મોટાઈ.
 આછકડાઈ તે હાંસી કરાવે. આછકડું આછું લાગે.^૨
 સાદું સદા કાળ નબે. સાદું તે સદા સોહામણું.
 આનંદ કહે પરમાનંદા, સાદું રેહેવું સાદું,
 ખરચખુટણુ જોઈને કરવું, બચી જવાતું બાંહે.

૬૩૮. પેટનો બળ્યો ગામ બાળે. ૪

પેટનો બળ્યો ગામ બાળે.
 ગામ બળ્યું ખમાય, પણ પેટ બળ્યું ન ખમાય.
 દીપકના^૩ બળેલને મલ્હાર ઠારે.
 જેનું અંતર બળેલું તે બધાંને બાળે.

૬૩૯. વિવાહની વરસી કરવી. ૭

વિવાહની વરસી કરવી. વિવાહનું બારમું કરવું.
 બોલે બોલે વાડ ને જીભે જીભે કાંટા.
 “કાકા અજમેર ગયા છે, ને કાકી દોટે છે,”
 તેનું “કાકા આજ મરી ગયા છે, ને કાકી દૂટે છે,” કરવું.
 આખાના બરબા કરવા. અડદ, મગ જેમ તેમ બરડી નાંખ્યા.
 નાળને બદલે બીજું વધેરવું.^૪

Funeral instead of marriage.

૧ રાયબદા=સાદું. ૨ આછકડું વાચડામાં ખળે. ૩ દીપક નામનો એક રાગ છે. તે કાઈ એ રાગ ગાય તો તે વખતે વાતાવરણમાં અગ્નિ પેદા થાય અને ગાનારો બળું બળું થઈ રહે. તેને મલ્હાર રાગ ગાનારો મલ્હાર ગાઈ, મેહ લાવે ત્યારે ઠંડક થાય, એમ ગાંધર્વ વેદ ઉપરથી સંગીત શાસ્ત્રીઓ કહે છે. અકબરના સમયમાં એ રાગ એક વાર ગવાયો હતો. ત્યાર પછી એનો ગાનારો દોષ થયો નથી. ૪ વધેરવું=કાપડું.

૬૪૦. મા મુઠ એટલે બાપ વેચ્યો. ૧૧

મા મુઠ એટલે બાપ વેચ્યો. બાપ તે બાપ ને મા તે મા.
ઓરમાન મા તે માયાનો ધા. બાપથી સરવું હોય તો માને રૂવે કાં ?
ખડસલીનો તાપ તે મા વિનાનો બાપ.
કુલીબાઈનો ફાકડો, તેવું ઓરમાન માનું હેત. ઓરમાન મા તે વેરવાયો.
મા તે માયો, ને બાપ તે ખાટલાનો પાયો.
માના રેટીઆમાં છાકરાં મોટાં થાય, પણ બાપની સાહેબીમાં મોટાં ન થાય.
માને પાનો ચડે, બીજાને ચડે નહીં. મા તે મા, બીજા સંસારના વા.

૬૪૧. સો જલો, પણ સોનો પાલણુહાર જશો નહીં. ૪

સો જલો, પણ સોનો પાલણુહાર જશો નહીં.^૧

પરગજીને પરમેશ્વર આબાદ^૨ રાખે.

પારકી છડીના ભગનારને પ્રભુ કુશળ રાખે.

ઢોહુરો—આપણુ કાજે શીઅળા, પર કાજે સમરથ;

સાંચા વાકું રાખીએ, આડા દે દે હથ. ૫૪૭

૬૪૨. કાંત્યાં તેનાં સૂત, ને બયા તેના પૂત. ૫

કાંત્યાં તેનાં સૂત, ને બયા તેના પૂત.

થરથરતી બંગે જણ્યા તે દીકરા. પારકે પુત્રે સપુત્રા થવાય નહીં.

લીધેલા કે પાળેલા દીકરા પાર પાડે નહીં. પેટના દીકરા પાર પાડે.

૬૪૩. ઇશક હંડાગાર થયા છે. પગ મોળા પડી ગયા છે. ૧૦

ઇશક હંડાગાર થયા છે. પગ મોળા પડી ગયા છે.

ટાંટીઆ ભાગ્યા છે. ફડફડાટ (છકછકાટ) મટી ગયો છે.

ટહાડા રસ જેવા થઈ ગયા છે. મોઢું લાપસી ખાય છે.

હવે હુંકારો કરે તેમ નથી. હવે લીંડી પલળી રહી છે.

હવે પાડ્યા છે. હવે બરો ભાગ્યો છે.

૬૪૪. સળ્યા ઘઉં દળ્યા સારા. ૬

સળ્યા ઘઉં દળ્યા સારા. ધરડાં કઠોળ ભરડાં સારાં.

ઘઉં સળ્યો ને વાણીઓ ડળ્યો.^૩ જુનું ડુગડું સૌ કહાડી નાંખે.

જુનાં ડુગડાં, જુનાં દોર, લિસકે પેસે લે ગયે મોર.

ખોળીંગ જુનું ચાપ એટલે જીવ પણ ખોળીંગ ખદલાવે છે.

૬૪૫. આવી મળવા ને બેસાડી દળવા. ૨

આવી મળવા ને બેસાડી દળવા.

વહુ તું વીસામો ખા, હું કાંતું ને તું દળવા જા. ૧

૬૪૬. ઠાકરને ચાકર ધણા, ચાકરને ઠાકર ધણા. ૩

ઠાકરને ચાકર ધણા, ચાકરને ઠાકર ધણા.

શેહેર ગામમાં શેઠની જોટ નથી, ચાકરી મળી રહેશે.

દોહરો—જસા ન માંગે જામકું, એહી ભાટનકી ટેક;

તેરે માંગન બોહોત હે, મેરે ભૂપ અનેક. ૫૪૮

૬૪૭. દંડ મુંડ ને ડહામ, એ રણુછોડણનાં કામ. ૪

દંડ, મુંડ ને ડહામ, એ રણુછોડણનાં કામ.

ઢીલા મગ ને ખાખરા, એ રણુછોડણની જાત્રા.

રાકડું મૂકે તો રણુછોડણ રીઝે.

સાખી—ખહુચરાણ ઘીની તલાવડી, બીમનાથ લાહુડાની પાળ;

રણુછોડણ ધણા છેલછળીલા, પણુ ન મળે રોટલા કે દાળ. ૫૪૯

૬૪૮. શુડીઆ વેહેલમાં બેસીને આવ્યા. ૩

શુડીઆ વેહેલમાં બેસીને આવ્યા. ૪

પગ પછડાં, ને વાંસો વેહેલ, માથું બેસી જાય ઘેર.

પંથ પાયે, ને વેરી ધાયે.

૬૪૯. ગોપીચંદન ને ગેરૂ, તે ભાગ્યાના ભેરૂ. ૫

ગોપીચંદન ને ગેરૂ, તે ભાગ્યાના ભેરૂ.

અન્નપાણીના વાંધા પડ્યા, ત્યારે ઝોળીચુંડા લીધા.

ધરને સંતાપે વૈરાગ ઉપજ્યો.

૧ વહુ સૂતર કાંતતી હતી, ત્યાં સાસુ દળતું મૂકીને આવી વહુને કહે છે કે, તું રૂંદીઆ ખહુ વારથી કાંતે છે, મારે વીસામો ખા ને દળવા બેસ; હવે હું સૂતર કાંતું છું. ૨ દારિકામાં જાત્રા જાય, તેની પાસેથી કર લેવાય છે તે દંડ; હજમત કરાવી મૂછો ઉતરાવે છે તે મુંડ, ને છાપ હાથ ઉપર-મારે તે ડહામ. ૩ ખહુચરાણમાં બ્રાહ્મણોને જમવાનું ધણું મળે. ને બીમનાથના મહંત આવણ મહિનામાં તમામ બ્રાહ્મણો જે ત્યાં આવ્યા હોય તેમને જમાડે છે મારે આ સાખી થઈ છે. ૪ પગે ચાલીને આવ્યા. ૫ ગોપીચંદનનું ઢીલું, ને ગેરૂથી કરેલ ભગવાં દુગડાં.

ઢાહરો—ટોપી પહેરે ત્રણ ગુણ, નહીં ઘેરો, નહીં વેઠ;
 બાવો બાવો સહુ કરે, મુઝે ભરે પેટ. ૫૫૦
 શિર મુંડનમે ત્રીન ગુન, શીરકી બવે ખાજ;^૧
 ખાનેકું લહુ મીલે, લોક કહે મહારાજ. ૫૫૧

૬૫૦. મરી મીકું ને રાઈ તેના ઘડ્યા પિત્રાઈ. ૫
 મરી, મીકું ને રાઈ તેના ઘડ્યા પિત્રાઈ.
 કાકીકે પેટકા દુકાલ હોઈઓ.
 વાંકું બોલનાર કાઈ ન હોય, તો વહેવાઈ કરવો.
 કુટુંબ વગર કહ્યા કાણુ કરનાર ? પિત્રાઈથી જ મહાભારત થયું.

૬૫૧. ઢેડના વિવાહ ધક્કા પાટુઓ. ૬
 ઢેડના વિવાહ ધક્કા પાટુઓ. ગધેડાના વિવાહ લાતે.
 લંધાં ઘેર વિવાહ, ને દાથરીએ^૨ દીવા.
 અધું જાણું^૩ ને ડોકલી ઘી, કડવા પરણે રાત ને દી.
 લંધા ઘેર વિવાહ ને શરણાઈનો ચંચાટ.
 મુંડા(બાવો કે કકીર)ના વિવાહમાં કદદાનાં ખીડાં.^૪

૬૫૨. સો સો ચુવે મારકે બિલ્લી ચલી હજકુ. ૭
 સો સો ચુવે મારકે બિલ્લી ચલી હજકુ.
 સો સો જાદર મારી મીનીબાઈ પાટ બેઠાં.
 સાત ધણી બદલીને સતી થયાં.
 સાક્ષામાં જાત એટલા માટી કરીને સતી થયું.
 મુલક આખાનો માલ ધાલી ધર્મોત્તી થયા.
 નાહી ધોઈ પાટ બેઠા. પાપે ખાધી પૃથ્વી, કુતારે ખાધો દેશ.

૬૫૩. શીંગોડું શણગાર્યું, પણુ જમવાનું તેડું ન આવ્યું. ૪
 શીંગોડું શણગાર્યું, પણુ જમવાનું તેડું ન આવ્યું.
 ધાયાં રલાં ધોતીયાં, ને સોંદરો રલો સાથ.
 માધું ગુંથ્યું માથે પડ્યું, ને આંજણુ આંજ્યું એજે ગયું.
 ચોટી શણગારી, પણુ વરના વાંધા.

૧ ખાજ=મુજલી, ખોરો. ૨ દીકરાના કલામ જેવું તે દાથરી. ૩ રોડ જાણું
 પણ કહેવાય છે. ૪ વિવાહમાં પાનનાં ખીડાં વેહેંચાય, પણ મુંડાના વિવાહમાં ધોડાનો
 વ્યવહાર એટલે માસમારી વાય.

૬૫૪. ઢાલ વાગે તે ઢાંક્યું રહે નહીં. ૧૦

ઢાલ વાગે તે ઢાંક્યું રહે નહીં.

તમાશાનું તેડું નહીં.^૧ ઇશકનું મૂલ નહીં.

શું કુલડીમાં ગોળ લાગવો છે ?^૨

નાઈ મેરે બાલ કીતને ? તો કહે, અબ્બી મું આશું પડેંગે.

માને દીકરી કહે છે, “મા મને બાળક આવવાનો વખત થાય ત્યારે જગાડજે.”

મા કહે છે, “મ્હારે જગાડવી નહીં પડે, તું આખા ગામને જગાડીશ.”

આવશે વહુ ત્યારે જાણશે સહુ. દેવળનો ઘંટ વાગે તે છાનું ન રહે.

સોરઠો—ધીમા વાગે ઢાલ, આવી મળે અનેક જન;

ધીંગા^૩ મચે ધમરોળ,^૪ કાઈ ન આવે આંગણે. ૫૫૨

૬૫૫. થોડું રાંધ ને મને ધરવ. ૩

થોડું રાંધ ને મને ધરવ. રતીમાં ગંધેડો મ્હડયો.

થોડા ખાનાં ખુબીસે રહેનાં.

૬૫૬. દબ્યાનું દળામણુ આપે તેમાં પાડ શાનો ? ૪

દબ્યાનું દળામણુ આપે તેમાં પાડ શાનો ?

માસી સાટે માસો, તેનો શો જસો ?

ખરી વાતમાં શાનો ખાર, માગતું આપે તે શાનો પાડ ?

નાતનું નોંતરું, ને પર્વનું પાણી, તેમાં પાડસણું શું ?

૬૫૭. ધર્મ કરતાં ધાડ થઈ. ૭

ધર્મ કરતાં ધાડ થઈ. ધર્મ કરતાં કર્મ નજું.

નીમાજ પઢતાં મસીદ કાટે વળગી.

કરવા ગયા સાફ, ને ઉલટી અલા વળગી. લીધું ચડવા ને પજું ઉપાડવા.

ભોગ લાગ્યા તે અપાંશરે^૫ ગઈ. વાટે જતાં વિવ્રન વળગ્યું.

૬૫૮. જોશી, ડોસી ને વટેમાર્ગુ એ ત્રણ ફેકડીઆં. ૨

જોશી, ડોસી ને વટેમાર્ગુ એ ત્રણ ફેકડીઆં;

વૈદ્ય, વેશ્યા ને વકીલ, એ ત્રણ ફેકડીઆં.

૧ સૌ જાણે ને દોઝ્યા આવે. ૨ છાનું રહે નહીં તેણું કામ. ૩ ધીંગાં=જડા, ધણા.
૪ ધમરોળ=કંકાસ, રોપીટ. ૫ અપવાસ કરવો પડ્યો.

૬૫૯. કડી ઉપર તાળું નહીં, ને લાકુ ઉપર વાળું નહીં. ૧

કડી ઉપર તાળું નહીં, ને લાકુ ઉપર વાળું નહીં.

ડગલા^૧ ઉપર શાલ નહીં, ને બખ્તર ઉપર ઢાલ નહીં.

મઠને ખેતર માળો નહીં, જીંદરને બિયાળો નહીં.

ઘેલીને ગવાળો નહીં, કુંવારાને સાળો નહીં.

બ્રાહ્મણને ઘેર પાળો^૨ નહીં, નાગર બચ્ચો કાળો નહીં.

ચાટવામાં ફાડ^૩ નહીં, ને ધરજમાઈને લાડ નહીં.

૬૬૦. આંધળો છીનાળવો ધરમાં ખેલે. ૪

આંધળો છીનાળવો ધરમાં ખેલે. ડાકણ પ્રથમ ધરનાંને ખાય.

કામણ શીખ્યો તે, પ્રથમ ધરમાં અજમાવ્યાં.

આંધળો ક્યાં ધૂણે? તો ધરમાં ને ધરમાં.

૬૬૧. આંધળા સાથે મૈત્રી તે લેવા જવું ને મુકવા જવું. ૬

આંધળા સાથે મૈત્રી તે લેવા જવું ને મુકવા જવું.

ખાલસે ખ્યાલ, બડેસે વિરોધ, અગોચર નારસે ના દસીએ.

ખાળક છેડીએ પ્રીતથી રમાડવા, તે સામા ઓશીઆળા કરે.^૪

ગાંડી માથે બેઠું, તે ઘેર લાવે કે રસ્તામાં ફેડે.

ગાંડા ગાંડા શું હસ્યો? તું હસ્યો એટલે હું હસ્યો.

દોહરો—ગાંડી માથે બેઠું, મરકટ ફેટે હાર;

જુવારી ગાંઠે લક્ષ્મી, તે ચાલે કેટલી વાર? ૫૫૩

૬૬૨. એકું ખાય તે ચોપડ્યાને ભરોસે. ૪

એકું ખાય તે ચોપડ્યાને ભરોસે.

ભેંસ જાળામાં મેંદું નાંખે તે લીલાને ભરોસે.

પેંધ્યો આવે પરાણો, ને લપકે આવે ઠોર.

બ્રાહ્મણ સો ગાંધીની ખેપ કરે, તે દક્ષિણની લાલચે.

૧ ડગલો એટલે રૂના બદલ ડગલા. ૨ પાળો એટલે પગ પેદાશ ચાલનાર સિંપાદી. આગળ ઠાઈ માણસને ગુન્દાની સન્ન કરવાને બેસાવે કત્તા દેતા. તે સિંપાદી જાહેરે રોજની બેસાવે(દેડ) તે ધણી પાસેથી વસુલ કરે ને તીવરીમાં બેડે, તે બેસાવેને પાળો પણ કહે છે. તેના પાળો આગળ બ્રાહ્મણને ઘેર ચઈ રાખે નહીં એવો ખાસો હતો તેથી “બ્રાહ્મણને ઘેર પાળો નહીં,” એવી કહેવત ચઈ છે. ૩ ફાડ=ફાચડ. ૪ રોજીને.

૬૬૩. બિનું ખાતાં મોઢાંમાં દાઝ્યા, તે કોને કહેવું? ૮

બિનું ખાતાં મોઢાંમાં દાઝ્યા, તે કોને કહેવું?

પેટના કીડા પેટને ફેલે, તે દોષ કોને દેવો? પેટનું પેટ તે પહેંચાડે ઠઠ.

વાડ ઠેક્યા, ધરમાં પેઠા, માર આધો, તે કોને કહેવાય?

ચોરની મા ફાડીમાં મોઢું ધાલીને રૂએ.

મુંગાનું સ્વપ્ન, તે સમજ સમજ પસ્તાય. હૈયાના બળ્યા હાશ હારા.

કઠેકાણે ગુમડું ને સસરો વૈઘ.^૧

૬૬૪. સ્ત્રીના સંબંધે ચાલતી કહેવતો. ૪૮

ઉકરડે ઓરી, મારી ખાણે આઘી, ને નદીએ નાગી.

ભાણે ભોગ ને કપાળે શોક.^૨

નાયું નાહાવું, ટાહાડું ખાવું ને જીવું ગાવું.

સ્ત્રીની આંખમાં આંસુ તો ભરેલાં.

બાળકનું ને સ્ત્રીનું જોર રેવાનું. વેલ જીધાળી, બાયડી કુળાળી.

હોળી ખેલન્ટી, લક્ષ્મ માહાલન્ટી, રાસ રમન્ટી, સ્ત્રીના હૃદયનો પાર નહીં.^૩

સોપારી વાંકડી ને બાયડી રાંકડી.

સ્ત્રીનું જોર ભારે. બાયડીને મોઢે સવાંમણનું તાળું.

કહાવે અબળા, પણ છે પ્રબળા. સ્ત્રીને જીભે જોર બહુ.

સ્ત્રીની ખુદ્દિ પાનીએ. એક રંડા, બે રંડા, ત્રણ રંડા તોડે બ્રહ્માંડા.

ન્યાં મળે ચાર ચોટલા લાં વાળે ચોટલા. સ્ત્રીહઠ પુરી પડે નહીં.

લાખોના શણગાર કરો, પણ સ્ત્રીનું પુરું થાય નહીં.

રહે તો આપથી નીકર જાય સગા આપથી.

રાંડ, ભાંડ ઓર લેંસા, વો ખીગડે તો કરનાં કેસા?

સ્ત્રીચરિત્રથી દેવ હાર્યાં છે. બાયડીના પેટમાં છોકરું રહે, પણ વાત રહે નહીં.

સ્ત્રીના ગુણ

સ્ત્રીથી વંશવૃદ્ધિ થાય છે.

સ્ત્રી ધરનો પ્રધાન છે.

સ્ત્રી વગર ઘર નથી.

સ્ત્રી વગરનો પુરુષ ડાંડીઆમાં ખપે છે.

સ્ત્રી ધરનું ઢાંકણ છે.

સંસાર તો સ્ત્રી વગર લુખો છે.

સ્ત્રી ધરની લક્ષ્મી છે.

વાંઢાનો અવતાર રદ છે.

૧ ખાનગી ભાગમાં ગુમડું ને વૈઘ પોતાનો સસરો તે કેમ બતાવી શકાય?

૨ મરણનો શોક ખાવામાં નહીં, કપાળે ચાંદીમાં ખરો. ૩ તેવી સ્થિતિમાં.

પુરૂષ મરે સારે સ્ત્રી રાંડી કહેવાય છે.^૧

સ્ત્રી મરે ત્યારે પુરૂષ ધરભંગ કહેવાય છે.^૨

સ્ત્રી રતનખાણુ છે.

સતી સ્ત્રી પૃથ્વીનું ભૂખણુ છે. સતીના શાપથી પ્રલય થાય છે. વિવાહ, યજ્ઞ, યાગાદિ શુભ કામ સ્ત્રી વગર થતાં નથી.

ઢાહરા—નારી નરનું નર છે, નારી જગનું માન;
નારી થકી નર નીપજ્યા, ધુ પ્રહાદ સમાન. ૫૫૪
કુલકો દીપક સપુત હે, મુખકો દીપક પાન;
ધરકો દીપક સ્ત્રી કહે, ઘટકો દીપક પાન. ૫૫૫
કુવાઢાંકણુ ઢાંકણું, ખેતર ઢાંકણુ વાડ;
ખાપનું ઢાંકણુ ખેટકો, ધરનું ઢાંકણુ નાર. ૫૫૬
શીતલ, પાતલ, જ્ઞાનગત, અલ્પાહાર, અરોપ;
એટલા ગુણ ન હોય, તો સ્ત્રીમાં મોટા હોય. ૫૫૭

પ્રશ્ન—કહા ન અખળા કર શકે, કહા ન સિંધુ સમાય;
કહા ન પાવક જલા શકે, કહા કાલ નહીં ખાય? ૫૫૮

ઉત્તર—સૂત ન અખળા કર શકે, યજ્ઞ નહીં સિંધુ સમાય;
ધર્મ ન પાવક જલા શકે, નામ કાલ નહીં ખાય.^૩ ૫૫૯
સુધક નાર સંસારમાં, ત્રિલોક તારક નાવ;
કુળવધુ કુળવંતીનો, લગવત ધરશે લાવ. ૫૬૦
ગૃહિણી ધરના ધંભ છે, ગૃહિણી ધર આધાર;
ગૃહિણિ સુણિયલ નીવડે તો થાય જયજયકાર. ૫૬૧
જો ત્રિપ પાવન ચતુર અતિ, માનત પતિ શિર મૌર;^૪
મુખ ખાની ખોલત મધુર, સો સ્ત્રી શ્રી, નહીં ઓર.^૫ ૫૬૨
નિતહી સ્નાન મુર્ગંધી તન, ખોલત ત્રિપ મુખ ખાન;
અદ્ય અજ્ઞન,^૬ વાયક^૭ અદ્ય, તિય સો દેવ સમાન. ૫૬૩
જો સ્ત્રી ગૃહરાજ પદ, કહે ત્રિપ જયન ઊદાર;
સો બનિતા પતિ પ્રાણ સમ, સોઈ સખ મુખકો સાર. ૫૬૪

૧ ખાનુ પર ભાંગ્યું નથી કહેવાનું. ૨ સ્ત્રી વગર ધર ભાંગ્યું કહેવાય છે.

૩ સ્ત્રી એકલી પ્રાણ કાળજી કરી શકે નહીં, જરા સિંધુમાં સમાય નહીં, ખડાર
કરી જાય; ધર્મને અગ્નિ ખાળી શકે નહીં; નામ દુનિયામાં રહ્યાં તેને કાળ ખાઈ શકે નહીં.
૪ મરે માથે પતિ છે એમ માનનારી. ૫ લક્ષ્મી છે એમ જાણતું, ખીનું કંઈ નથી.
૬ મોઢું જાણે. ૭ મોઢું જાણે.

ચોપાઈ—સંપિનું મંડાણુ સ્ત્રીથી હોય, તેમાં સંદેહ ન રાખો કાચ;
પંડિત ન્યાયી, ડાહ્યા ધણા, તે સૌ છે તન તરણી તણા. ૫૬૫
અનમી, અહંકારી જે શુર, નારીથી પ્રગટ્યા એ તુર;
નારી મોટી નરથી ધણું, સર્વ તેજ તે નારી તણું. ૫૬૬

૬૬૫. શસ્ત્રમાર કરતાં વચનમાર વધે. ૭

શસ્ત્રમાર કરતાં વચનમાર વધે.

માયોં માર ભુલાય, પણ કટુ વચન ન ભુલાય.

કટુ વચન વીંછીની વેદના કરતાં વધે.

મેહેણાંના માર્યા માયાં આપવાં પડે.

વચનનાં માર્યાં સીતા પૃથ્વીમાં સમાણાં.

વચનના માર્યાં ધ્રુવ તપ કરવા ગયા.

દાહુરો—મોતી ભાગ્યું વીંધતાં, મન ભાગ્યું કુવેણુ;

ધોડો ભાગ્યો ખેડતાં, એનો નહીં સાંધો નહીં રેણુ.^૧ ૫૬૭

૬૬૬. સર્પકુંડવાડો તો રાખવો. ૧૦

(અતિભલા ન થતાં કાંઈ ટેડા રહેવું તે વિષે)

સર્પકુંડવાડો તો રાખવો.^૨ વાંકી આંગળી વગર ઘી નીકળતું નથી.

વાંકા ચન્દ્રને સૌ નમે છે. આકરા દેવને સૌ માને.

હનુમાનનાં ઠીસરાં કોઈ કરે નહીં. વાણીઆનો વેપ બધા કહાડે.

મારવા કરતાં પદાવયું સાફ. લાકડી ઊગામવી, પણ મારવી નહીં.

દાહુરો—વાંકો રહેજે વાલમા, વાંકે આદર હોય;

વાંકાં વનનાં લાકડાં, કાપી શકે ન હોય. ૫૬૮

અતિ ભલાઈના ભલો, કુછ ટેડો વ્યવહાર;

દ્વિતીયાકે ચંદ્રકું જથું, સળહી કરત ભુહાર. ૫૬૯

૬૬૭. નંદકળાથી દેવ નાસે. ૫

નંદકળાથી દેવ નાસે. નંદના કુંદ ગોવિંદ બાણે.

૧ બીજી રીતે ગોલાય છે:—‘તેનો સાંધો ન મળે રોણુ.’ ૨ એક સર્પને સંતનો ગાંધ મળવાથી સંત થયો, એટલે કોઈ જીવને કરડે નહીં એટલી ક્ષમા ધારણ કરી. ત્યારે લોકોએ તેને લાકડી ઉપર ચડાવી ફેંકાફેંક કરીને ગમત કરવા માંડી. સર્પ બહુ હેરાન થયો; ત્યાં શુર આવ્યા. શુર આગળ દુઃખની હકીકત તેણે ગુભરી ત્યારે શુરએ કહ્યું, “સર્પ કુંડવાડો રાખવો.” પછી કોઈ લાકડી લેધને આવે ત્યારે તે કુંકટા કરે, એટલે બધાએ તેની છેડ કરવી મૂકી દીધી.

વાણીઆની ગત વાણીઆ રમી જાણે. વાણીએ કાગડાને પણ છેતર્યો.^૧
વાણીઆભાઈની રંગભડી, વાણીઆ રમી જાણે.^૨

૬૬૮. નમૂણીઈં ઝાડ, ઊડી જતાં વાર નહીં. ૬

નમૂણીઈં ઝાડ, ઊડી જતાં વાર નહીં.

છાજ^૩ ઉપરનો છોડ, ઊખડી પડતાં વાર નહીં.

પથર ઉપરની જડ, સુકાતાં વાર નહીં.

વાણીએ કાગડાને છેતર્યો

૧ કહે છે કે કાગડો કાઠથી છેતરાય નહીં. એક વાણીઓ પોતાના કૃષીઆમાં જમીન ઉપર સુતો હતો. તેના મોઢામાં દહીં ભર્યું તે ઠંસોડાંસ ભરી મોઢું પોહોળું રાખી આંખો મીંચીને પગો રહ્યો; હાથપગ નહીં હલાવતાં મરી ગયા જેવો દેખાવ કર્યો, કાગડા ઊડતા ઊડતા તેના ઉપર આવ્યા. સુઠાના મોઢાનું દહીં લેઈ વાણીઆની છાતી પર ઘેસી દહીં ખાવા સાથે આંચ વાણીઆના મોઢામાં ટૂંડી નાંખી. વાણીઆએ મોઢું ખંધ કરી કાગડાને દતિથી પકડવા સાથે દાતમાં આંચ દબાવી દીધી ને કાગડો પકડ્યો. આ ઉપરથી કહેવત થઈ કે, “વાણીએ કાગડાને છેતર્યો.”

વાણીઆભાઈની “રંગભડી”

૨ કાઠએક વાણીઆને વગડામાં ચોર હુટવા આવ્યા. વાણીએ જાણ્યું કે, તેઓની પાસે તલવાર છે, ને એકનું ચોસડ જે, માટે બોલવું નહીં. ચોર પાસે આવ્યા, વાણીએ માથા ઉપરની ગાંઠડી હેઠળ મૂકીને માંહેનાં સારાં વગડાં લેમ દુકાનદાર વાણીઓ પોહોળાં કરીને બતાવે તેમ પોહોળાં કરીને બતાવ્યાં ને કહે ‘લ્યો, બાઈસાહેબ.’ ચોરને પણ સારું લાગ્યું એટલે ધાર્યું કે વાણીઓ ટરી ગયો છે, તેથી ચોર તલવાર બોંચ મૂકી કપડાં સંકેલવા લાગ્યા ત્યારે વાણીઆએ તલવાર સામી આંગળી કરીને પૂછ્યું. આ શું કહેવાય? ચોરે કહ્યું, “તલવાર” વાણીઓ કહે, ““રંગભડી” રમવા લેવી છે. તમે લગ્નમાં સંકેલી લીઓ તેટલામાં તમે કહો તો “રંગભડી” રમી લેડ.” તેમાંથી જે તલવાર હાથમાં લેઈ હાથ ડેવા કરી કુદડી ફરતો ને “વાણીઆ ભાઈની રંગભડી” એમ બોલતો બેચાર બેતરવા લેટલે વાણીઓ આવ્યા ગયો, ત્યાં ત્રણ ચાર જાણુ મળ્યા તેઓને વાણીઓ કહે છે કે, “મને ત્રણ વાણે હાંડ્યો છે. બસો ચારસોના માલ વગડા વચ્ચે લેરી નાંખ્યો છે ને હુટનાદા એકો કરી સંકેલે છે. તેમની બે તલવાર લેઈ રંગભડી રમવાને બાદાને આંહી આવ્યો છું. ને મારી વાદરિ ધાવું હોય તો ધાઓ.” વાણીઆની દયા આવી અને ચોરી કરનાર ઉપર ગુસ્સો આવ્યો તેથી ચારે જાણુ એકદમ દોષ્યા. વાણીઓ રંગભડી રમતો રમતો હુટની લ્લો પર આવ્યો, ચોર સામા ગયા. એક જાણુ પાસે તલવાર હતી તેથી વ્લડક ધીંધાણું થયું, એક ચોર ધવાયો, લોટી નીકળ્યું ત્યારે વાણીઓ “રંગભડી” રમતો રમતો આવ્યા. ચોર નાચી ગયા અને જે તલવાર અને પોતાનો માલ લઈ વાણીઓ પેર ગયા.

૩ છાજુનમારી ધાસ ગેયની જીત ઉપર હાંજુ કરે છે તે,

લાંપડાની^૧ જડ, જળી જતાં વાર નહીં.

શરીર નમૂણાઈ ઝાડ, પડતાં વાર નહીં.

પત્થર ઉપર પોંચણું ન જો (કેમકે મૂળ ન યાએ).

૬૬૯. પંડાણીનો પરીઓ જાણે, દીકરાનું નામ દાઉદીઓ. ૩

પંડાણીનો પરીઓ જાણે, દીકરાનું નામ દાઉદીઓ.

મન જાણે પાપ ને મા જાણે આપ. હમણી ડીય.^૨

૬૭૦. જાંધી મુઠી લાખની, ઉઘાડી વા ખાય. ૮

જાંધી મુઠી લાખની, ઉઘાડી વા ખાય. પાનડાનો પણ પડે સારો.

વાત ભરમમાં હોય ત્યાંસુધી સાઈ. ભરમ ગયો તેનું ભૂપણ ગયું.

ભરમમાં ને ભરમમાં અંધાઈ ચાલ્યાજ કરે.

ભરમમાં ને ભરમમાં મોટી પહેડીઓ ચાલે છે.

આપણને પી ગયા પછી ભરમ ઉઘાડો.

તલવાર મ્યાનમાં રાખવી સારી.

૬૭૧. પાવો પાવાને પાપે જશે. ૩

પાવો^૨ પાવાને પાપે જશે.

લાકડું લાકડાને ભારે ભાગશે. સહુ સહુનાં લક્ષણે સહુ જશે.

૬૭૨. સુધ, સોની ને સાળવી તેને જમ ન શકે જાળવી. ૭

સુધ સોની ને સાળવી તેને જમ ન શકે જાળવી.

૧ લાંપડુંએક જાતનું ઘાસ. ૨ ઔદિય બ્રાહ્મણની નાત એક વેળા જમવા બેઠી હતી ત્યારે સૌ કહે, “ઓ, દીય” ત્યારે કોઈ બીજી ક્ષાત્રિનો આવેલ તે બોલી ઉઠ્યો, “હમણી ડીય”.

એક વાણીઓ પરદેશ ગયો ત્યાં એક વાઘરણુ પરણ્યો. કાંઈ સુદત થયા બાદ તે વાણીઆના બે ચાર સગા મળવા આવ્યા તે તેને ત્યાં ઉતર્યા. રસોઈ વાઘરણુ કરી અને સહુ જમવા બેઠા. મેમાનમાંથી એક બોલ્યો, રોટલી જરા જડી થઈ છે. એટલે વહુથી રહેવાયું નહીં તે બોલ્યાં, “ધડ સારા હોય તો સસલાના કાન જેવી પાતળી રોટલી કરી જાણું છું.” મેમાન મનમાં મૂળ સમજ્યાં. ધરધણી બહાર ગયો, પાછળ મેમાન રહ્યા તે પરસ્પર લડવા લાગ્યા, ને એકબીજાને કહેવા લાગ્યા કે, “તું કોણી વટલી વાણીઓ થયો;” બીજો કહે, “તું કણી વટલી વાણીઓ થયો છું.” એમ સૌ લડતા હતા ત્યાં વહુ બોલી ઉઠ્યાં કે, “હું વાઘરણુ વટલીને વાણીઆણુ થઈ છું.”

“વાઘરણુ વટલીને વાણીઆણુ થઈ” આમાં જોવાનું એ કે વાણીઆ તો વટલાય નહીં, પણ વાઘરણુ વટલાણી, પછી મેમાન ધરધણીને કદા વગર બીજે ફેંકાણુ ગયા.

૨ પાવાપડનો રાજ નહારો થયો તેના વિષે આ કહેવત છે.

વાલમાંથી રતી ચોરે તે સોની. સોની સગી બેહેનનો નહીં.

સોની સાચો તેનું નામ, કરે જે તસ્કરનાં કામ.

દરજી પોતાના આપણમાંથી ચોરે નહીં.

પાંકા ચોર દરજી તે વેતરે ને છેતરે.

હોહુરો—પાસો, લેસો, અગન, જલ, ઠગ, ઠાકાર, સુનાર;^૧

જોતાં ન હોય આપણાં, અજ, વાનર, કુનાર. ૫૭૦

૬૭૩. રંગભોગની મા મુર્છ મને સોડમાંથી કાઢાડ. ૭

રંગભોગની મા મુર્છ મને સોડમાંથી કાઢાડ.

તારો ચાંદલો ચુડલો ખુંચી લે, પણ મને જીવતી જવા દે.

મા મને કાઠીમાંથી કાઢાડ. હાથ ખોડીને માંડ છૂટી નીકળ્યો.

તારી ધોતી પોતી લેછ લે, પણ મને જીવતો જવા દે.

તારો દીકરો જે તારે પારે આવું.

શીઆળ ફરી ઘટાવળ કાઠ દહાડો ચઢે નહીં.

૬૭૪. રાંડીરાંડને પગે પડી, તો કહે હું જેવી તું થજે. ૨

રાંડીરાંડને પગે પડી, તો કહે હું જેવી તું થજે.

સામુને પગે પડી, તો કહે ઠાપીં તેવાં ઠરજે ને જાળ્યાં તેવાં બળજે.

૬૭૫. કટકમાં કાંણો ઊંટ બદનામ. ૬

કટકમાં કાંણો ઊંટ બદનામ. વાત્રનું મોહોડું લોહીઆણું.

ચોરને માથે કાગડો. લલકું લોહી હવાલદારનું.

હીંડીએ મળ્યો તે ચોર.

નામીચો શાહુકાર રળી ખાય, ને નામીચો ચોર માપ્યો જાય.

૬૭૬. આવે લાઇનો લાઇ, તે જિલો નેવાં સાહી. ૧૧

આવે લાઇનો લાઇ તે જિલો નેવાં સાહી.

આવે જાઇનો લાઇ, તે પેસે ધરમાં ધાઇ.

આવે લાઇની બેહેન, તે જશે આંસુ ઝેરી.

આવે જાઇની બેહેન તે જશે સાડી પેદેરી.

વહુનો સગો તે ચુલાનો મેહેમાન.

કાંચળાંડ સગપણ તે ખરું. જમણમાં લાડ ને સગપણમાં સાદું.

સાળો રસોણ સુધી ને લાઇ જોશરીમાં.

સગો સહોદર રહે આહાર બેસી, નવાણમાં રવાણકર જાય પેસી.

૧ સુનાર=સોની. સો નારી જેટલાં ચક્રિય ફરી જનનાર તે સોનાર. ૨ ત્યાલક=સાળો.

દોહરો—પહેલું તીરથ સાસુ સસરો, ખીજું તીરથ શાળી;
માખાપ તો નદી નાળે, ખરૂં તીરથ ધરવાળી. ૫૭૧
મા વડે મહીઅર ને ખાપવડે લાડ;
લાઇ બોલખને ઘેર ગયાં, તો લોકના જેવાં ખાર. ૫૭૨

૬૭૭. આડ વંઠયું જે બગલું બેઠું. ૭

આડ વંઠયું જે બગલું બેઠું. કાયા વંઠી જે કાળીજી^૧ પેઠું.
કુવો વંઠયો કબુતર બેઠું. ધર વંઠયું જે ભુતકુર^૨ પેઠું.
ધર વંઠયું જે પાછળ છીડી. વહુ વંઠી તે પર સાથે હીડી.
ખેતર વંઠયું જે ચારીજી^૩ પેઠું.

૬૭૮. સાસરાનું માન સાળીએ. ૫

સાસરાનું માન સાળીએ. ગાવાનું માન તાળીએ.
જમણનું માન થાળીએ. મોહોડાનું માન વાળીએ.
ગાળ હુંકારે,^૪ ને વાત હુંકારે.

૬૭૯. ધર્જાની કણક જેમ કેળવીએ તેમ કેળવાય. ૫

ધર્જાની કણક જેમ કેળવીએ તેમ કેળવાય.
ધર્જાનાં ઘેગર થાય, ને ધર્જાની ઘેસ થાય.
કવિની ચતુરાધી, પથરો પરમેશ્વર થાય.
ભુલું બોલે ને જડતું લાવે તે ચતુરાધી.
હોઠ સાળ તો ઉત્તર ઝાઝા.

૬૮૦. ખોખરૂં હાંદલું ખાતરને મોહોડે. ૭

ખોખરૂં હાંદલું ખાતરને મોહોડે.^૧ હડકાયું કુતરૂં હરણુ વાંસે.
આંધળું દળે કે ગાય. અતિ ધરકું ને મસોતાનું લુગકું.
અતિ વૃદ્ધ તે સમ ખાવામાં ખપ લાગે.
ખોરૂં ઘી દીવે કે તાવડે.
ખાટી છાસ ઊકરડે નખાય.

૧ કાળીયું=અડીણું. ૨ ભગતકું પેઠું પણ બોલાય છે. ૩ ચાર વહાડનાર.
૪ હુંકારો બોલાય છે, પણ શુદ્ધ “વું”કારે,—વુંકારો કહીને ગાળ દેવાય;—તમે અગર આપ
કહીને ગાળ દેવાય નહીં. ૫ ખાતર એટલે ચોર કાઢના ધરમાં ખાતર પાડે તે. ખાતરને
મોહોડે ખોખરૂં હાંદલું મૂક્યું હોય તો ચોર ત્યાં ખાતર પાડે નહીં. ખોખરૂં હાંદલું ભુલે
એટલે અપશુકન ગણે છે.

૬૮૧. રાવણને લંકા ને ગ્રાહણને વાછડી. ૩

રાવણને લંકા ને ગ્રાહણને વાછડી.

ગરીબને ઝુંપડું ને રાજાને મહેલ.^૧

દોહરો—બમનકી ગર્ધ બછડી, રાવણકી ગર્ધ લંક;

દોનું કુખ સમાન હે, ઓ રાવ ઓ રંક.^૨ ૫૭૭

૬૮૨. દિવાસો, સો પર્વનો વાસો. (અષાઢ વદ ૦)) ૧૧

દિવાસો, સો પર્વનો વાસો.

તેની વિગત

શ્રાવણ માસ આઝો પર્વનો; નવ બોડાનાં;^૩

સોળ તોડાનાં;^૪

ગણપતિ ચોથથી જળ ઝીલણી અગીઆરસ સુધીનાં પર્વ;

દશ બેગીનાં;^૫

વીશ બોગીનાં. આસો વદ ૦)) સુધી, દિવાળી સુધી:

કાર્તિક શુદ્ધ ૧ અન્નકોટ, જુદાર પટોળાં.

કાર્તિક શુદ્ધ ૨ ભાષણાળીજ.

કાર્તિક શુદ્ધ ૫ સૌભાગ્ય પંચમી, જ્ઞાન પાંચમ.

કાર્તિક શુદ્ધ ૧૧ થી ૧૫ સુધી ભિખા પંચક.

૬૮૩. નવાબનું નગારું ત્યાં પુંછઆનું તગારું. ૫

નવાબનું નગારું, ત્યાં પુંછઆનું તગારું.

રાણાજી રાણ્યા, તો રોબજી સાહેબ.

દોળી દીવાળી વચ્ચે ભિતરાયણ કાંઈ ઓછું પર્વ નથી.

દોળી સામી ડાકણ.^૬

જેસી તેરી સીંબડી, એસી મેરી બીબડી.^૭

૧ પરે અગર બજે તો કુખ બન્નેને સરખું. ૨ આમાં બન્ને પોતાનો માલ લગાવી નુકસાન ઘામે તેનો ગદ્ગદોસ ગરીબને ને રાજાને સરખો થાય છે. ૩ દૈનનાં પચ્ચસણ. ૪ ગ્રાહણનાં એટલે ગ્રાહ. ૫ નવરાત્રિ બેસતું ને ચોથ પાંચવો, આસો માસના. આ પર્વોમાં ચૌદશ આદિ બધાં પર્વ બનેવ, નવગ્રાહી આદિ આવી નહય છે. ૬ ફાગણ શુદ્ધ ૧૫ ના રોજ દોળી ખાંડાય છે; તેના સામે નાની દોળી કાચિયાવાડમાં ખાંડાય છે તે નાની દોળીને ડાકણ કહે છે. બમનવરમાં ખાસ રીત છે. ૭ રાણપુતના કસબાનીનું વાક્ય.

૬૮૪. અગ્નિ આગળ ઘી ઓગળ્યા વગર રહે નહીં. ૮

અગ્નિ આગળ ઘી ઓગળ્યા વગર રહે નહીં.

કાળજીની ટાટડીમાં પેઠે દાગ લાગે જ લાગે.

દાર ને દેવતા ભેગા થાય, તો સળગ્યા વગર રહે નહીં.

કામિનિકે સંગ બસે, કામ જાગેઈ જાગે.

સંસારમાં ગમે તેમ કરો, પણ દુઃખ આવેઈ આવે.

ગિટ ઉપર બેઠા તે ગમે તેટલા અડગ રહીએ, પણ હાલ્યા વગર રહેવાય જ નહીં. એકાંત ખુરી છે.

ગમે તેટલું સંભાળો, પણ જોગનો^૧ રંગ લાગે જ લાગે.

૬૮૫. હૈયું હોય હાથ તો જઈએ દારીની સાથ. ૬

હૈયું હોય હાથ તો જઈએ દારીની સાથ.

હૈયું હાથ તો વેંદ જખ મારે છે.

છલ સો મણુ ધી ખાય પણ ચીકણી થાય જ નહીં.

સંત પુરૂષ હજારો વિદ્ય આવે તો પણ ડગે નહીં.

ચક્રમક હજારો વર્ષ પાણીમાં રહે, પણ આગ જાળ જ નહીં.

દોહરો—પ્રીત પુરાણી નાહવે, જાહેર જાણે જગ;

જળમાં ભીંજે કાંકરી તોપણ તજે ન અગ.^૨ ૫૭૪

૬૮૬. વગડામાં રૂદન. ૫

વગડામાં રૂદન.^૩ કુવા કાઠે લાંધણુ.

ગામ ઝાંપે નોતરું.^૪

ગામ ઝાંપે રામ રામ. વેશ્યાનો છોકરો કાને બાપ કહે ?

૬૮૭. આનંદની ઘડી (હર્ષના વખતમાં માણસો ઉદ્દગાર કહાડે છે તે વાક્યો.) ૭.

ધન ઘડી ધન દહાડો. આજનો દિન જાજો.

આજનો દિવસ વિવાહથી રળીઆમણો.

૧ જોગ=સમાગમ, સહવાસ. ૨ ચક્રમકની કાંકરી ઘણો વખત જળમાં ભીંજીયેલી રહે તો પણ તેમાંથી અગ્નિનો નાશ થતો નથી. ગજવેલના કડાનો યોગ થતાં તરત અગ્નિ પેદા થાય છે. ૩ અરુણ રૂદન તે કોઈ જાણે નહીં. છાતું રાખવા કોણ આવે અને અરુણમાં તે કોણ જાણે ? આપણા મનનું દુઃખ કોઈ જાણે નહીં તેથી મદદ કરવાને મન પણ કોઈનું થાય નહીં. ૪ તે કોણ જમવા જાય, ને કોણ ન જાય.

આજ મારે સોનાનો સુરજ ઊગ્યો. આજ મારે હૃદયે મેઠ લુટ્યા.^૧
આજ મારે હૃદયે હરણ ન માય. આજની ઘડી મુખારક.

૬૮૮. જે કરે તે ભોગવે. ૬

જે કરે તે ભોગવે. જે કરે તે ભરે.
પાઠ્યા તે પાળા નહીં.^૨ જેણે પલાળ્યું તે મુંડે.^૩
જેણે પાસ્યાં તે રંગે.^૪ હાથનાં કર્યો હૃદયે વાગે.

૬૮૯. જે ગામ જવું નહીં તેનો માર્ગ શું પૂછવો ? ૪

જે ગામ જવું નહીં તેનો માર્ગ શું પૂછવો ?
જે ઘેર જવું નહીં તેનું નામ લેવું નહીં.
જે કામ કરવું નહીં તેની કથા કરવી નહીં.
જે દિશાએ જવું નહીં તે દિશા સામું જોવું નહીં.

૬૯૦. પૃથ્વી ઊપર ચાલવું, તે પગમાં જોડા પેહેર્યા એટલે પૃથ્વી
ચામડે મહડી લીધી જાણવી. ૫

પૃથ્વી^૫ ઊપર ચાલવું, તે પગમાં જોડા પેહેર્યા એટલે પૃથ્વી ચામડે
મહડી લીધી જાણવી.

આપણે પવિત્ર રહેવું, જગતના દોષ જોવા નહીં.

સદાચરણી માણસ અનત રાત્રુ.^૬

દુર્યોધનને કોઈ સન્નન મળ્યો નહીં; યુધિષ્ઠિરને દુર્નન મળ્યો નહીં.^૭
જાતે ચોર તે સગા ભાઈનો વિશ્વાસ કરે નહીં.

૬૯૧. મૃગાશ્વરંતી માધવા. ૯

મૃગાશ્વરંતી માધવા.^૮ કાગડાં ઊડે છે. પુત્રો ન પુત્રી.

ધીઆન પુતા. દીકરીએ દીવો નહીં. કોઈ વાસ નાખનાર મળે નહીં.

૧ વસ્ત્રા. ૨ ઘોડાં દોરતે આવ્યા તે અસ્વાર ન થવાના. પાડવું=દોરવું. ૩ પલાળ્યું તે મુંડવું. ૪ પાસ્યાં તે રંગાવાનાં. પાસ્યાં=રંગ ચઢાવવા. પેહેલાં કુટકીના પાણીમાં સુગંધુ જોળે છે તેને પાસાવું કહે છે. ૫ પૃથ્વી ચામડે મટી. ૬ અનતરાત્રુ=જેને કોઈ રાત્રુ નહીં. ૭ કોઈ વાર કૃષ્ણ પરમાત્માની આમળ કૌરવ તથા પાંડવ સભામાં મળી જતા હતા ત્યારે કૃષ્ણ પરમાત્માએ પ્રશ્ન પૂછ્યો કે, આ જગતના રાજમાં દુર્નન સોધી કદરોડ ત્યારે દુર્યોધને સ્વામ્ય આપ્યા કે, આ કાળમાં વધા રાત્રુ દુર્નન છે. પણ યુધિષ્ઠિર સ્વામ્ય આપ્યા કે, કોઈ રાત્રુ અમને દુર્નન લાગતો નથી. જેવું જોનામાં સૈવલ્પ તે સદુત્તા! જુએ ને જોનામાં દોષ વાળા તે દોષ નુકે. ૮ હમણે થયું છે ને હમણુ ચડે છે.

ધેર નરાજ્યાં તાળાં^૧ દેવાઈ ગયાં. પંડ સુધી પચારી.
આડીઓ કે બીલીઓ કાઈ મળે નહીં.

૬૯૨. કોણ વસ્યું ને કોણ વસે, ધરતી બેઠી હસે. ૫

કોણ વસ્યું ને કોણ વસે, ધરતી બેઠી હસે.

આ પૃથ્વિના પડ ઉપર કૈંક થયા ને કૈંક થશે, પૃથ્વિ તે ને તે.

દોહરા—ધરતી રંગ બેરંગીણી, ધરતી લીલ વિલાસ;

ક્રીતે રાવ રમ ગયે, ક્રીતે ગયે નિરાશ. ૫૭૫

ધરતી નિત્ય નવેરડી, કેની ન પુરી આશ;

કેતા રાવ રમ ગયા, કેતા ગયા નિરાશ.^૨ ૫૭૬

ધરતી હસે ધન^૩ દાટતાં, અખતર પેહેરે કાળ;

વ્યભિચારી નારી હસે, જ્યારે પીયુ લડાવે બાળ. ૫૭૭

૬૯૩. દેડકાંની પાંચશેરી. ૬

દેડકાંની પાંચ શેરી.^૪

ઊંટનાં લીંડાં નોખાં નોખાં. ચીબડાની ભારી.^૫

વન વનની લકડી, ભારી એક રહે નહીં.

વાડાવાડાની^૬ ભેગી થાય, તે સંપ રહેવા દેજ નહીં.

ત્રીજ ને તેરશ એક થાય નહીં.

૬૯૪. માફ કર્યામાં મળ. ૫

માફ કર્યામાં મળ. ચંદ્રથી નિર્ભળ ક્ષમા.

મિળજ કરતાં માયા (હેત) વધે. પેટ મોઢું રાખવામાં માલ.

દોહરો—ક્ષમા સખનકું વશ કરે, ક્ષમા કહા નહીં હોય;

ક્ષમા ખડગ જેહી હંસ્તમે, દુર્જન રહે ન કોય. ૫૭૮

૧ નરાજ્યાં=ખંભાતી તાળાં, મોટા દાંડા વાળાં. ૨ આવી રીતે પણ બોલાય છે.

૩ ધનવાન માણસ પોતાના વંશજોના ઉપયોગ માટે ધન દાટે છે, ત્યારે ધન દાટતાં જોઈ ધરતી હસે છે કે દાટનાર અગર તેના વંશજોને આ ધન કામ લાગશે કે કેમ? ચોક્કસો અખતર પહેરે છે ત્યારે પોતે ધારે છે કે હવે મને બચ નથી, ત્યારે કાળ હસે છે કે મારી શક્તિ આગળ અખતર ટકશે કે કેમ? ધણી છોકરાંને પોતાનાં માની લાડ લડાવે છે ત્યારે વ્યભિચારીણી સ્ત્રી હસે છે કે, કોનો દીકરો ને કોણ પોતાનો માની રાજ થાય છે? આ બાવાર્થ છે. ૪ તે તોળતાં તોળતાં દેડકાં ફરી આધાં થાય, તેથી જોખાય નહીં. ૫ ચોક્કસથી બાંધેલી ત્યાં સુધી એકઠાં, પછી નોખાં નોખાં રડી બચ.

૬ વાડાવાડાની એટલે બાકસો અથવા દીકરાઓની વહુઓ.

૬૯૫. કાતી કાપડ, જેઠે ઘી, ભાદરવે કપાસ. ૨

કાતી કાપડ, જેઠે ઘી, ભાદરવે કપાસ;
દીકરી ઘેર, વહુ માવતરે, એ પાંચે કરે વિનાશ.

૬૯૬. સોઢી શણુગારે ત્યાં બજાર ઉઠી બાય. ૭

સોઢી શણુગારે ત્યાં બજાર ઉઠી બાય. સુતારના ધરનો દીવો.^૧
જેઠા કોડાં પાંધતાં પરવારે નહીં. આંધળીને પાથરતાં બહાણું વાય.
વાત કરતાં વાંઝણી વીયાય. વાત કરતાં વેગડી^૨ વીયાય.
સોઢીને શણુગાર સજતાં સવાર પડે.

૬૯૭. થોડે નફે બોહોળો વેપાર. ૩

થોડે નફે બોહોળો વેપાર.

આવતો નફો જવા દે તેને નફામાં ભુતીઓ.

ઢોહુરો—થોડે ખાટે ખાટીએ, બોહોળો કીજે વેપાર;

ઉધાર ઢોહને ન આપીએ, તો બમણા મહિને ખાર. ૫૭૯

૬૯૮. ઠામ બય ત્યારે ઠીકફૂં આવે. ૨

ઠામ બય ત્યારે ઠીકફૂં આવે. આંખ ફૂટે ત્યારે ભમર સામું જોવું.

૬૯૯. ડુંગર વીઆણો તે ઉંદર નીકળ્યો. ૪

ડુંગર વીઆણો તે ઉંદર નીકળ્યો.

ખાર વર્ષ બેટા બોલ્યા, ત્યારે કહે ખાપા મને બપડું.

ખાર વર્ષે ખાવો બોલ્યો, તો કહે, બચ્યા દુકાલ પડેગા.

ગાઈ ગાઈને ગાયું, ત્યારે વરતું નામ ધૂળ.

૭૦૦. દાતરડાં ગળવાં સહેલ છે, પણ કાહાડવાં મુશ્કેલ છે. ૨

દાતરડાં ગળવાં સહેલ છે, પણ કાહાડવાં મુશ્કેલ છે.

ભાંગાં પીની સહેલ છે, પણ લેહેરાં મુશ્કેલ છે.

૭૦૧. વાંદાને વલોણું નહીં, ને વેશ્યાને વગોણું નહીં. ૯

વાંદાને વલોણું નહીં, ને વેશ્યાને વગોણું નહીં.

હથેળીમાં વાળ નહીં, ને ગયેડાને ગાળ નહીં.

૧ સુતારના ધરનો દીવો: એક સુતારે ખરે બપોરે દીવો કરવાનું પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું, તે સાંભળી પાસે બેસેલા માણસને આશ્ચર્ય લાગ્યું તેથી સુતારને પૂછ્યું કે ખરે બપોરે દીવો શો? સુતારે જવાબ આપ્યો કે, અચારે કદીસ ત્યારે રાતે દીવો કરો.

૨ વેગડી-ગોડીની નત છે.

ચાડીઆને શરમ નહીં, ને અધારીને ધર્મ નહીં.
મૂર્ખને મર્મ નહીં, ને દિગંબરને શરમ નહીં.
સંતને તંત નહીં, ને સાધુજનને સ્વાદ નહીં.
ગરાસીઓ ગોઝારો નહીં, ને પારસી નાતખ્દારો નહીં.
વાંઠાનો વકર નહીં, ને છાશમાં શકર નહીં.

દોહરો—ચોપામાં ચોરી નહીં, નહીં વેશ્યાને કંથ;
મડાયાને નહીં વીજળી, નહીં માંદાને પંથ.^૧ ૫૮૦
વેશ્યા દાઈ રાંડે નહીં, નહીં રાજાને દંડ;
પાણીને અગ્નિ નહીં, નહીં જીવતાને પીંડ.^૨ ૫૮૧

૭૦૨. દાતા દાન કરે, ને ઊપર વિનય કરે. ૬

દાતા દાન કરે, ને ઊપર વિનય કરે.
નાગા પછ આપે નહીં, ને મરડ કે મોટાછતો પાર નહીં.
દાતા બિન મીલે ન દાન, શુર બિન મીલે ન જ્ઞાન.
સારાં ઝાડ ફળ આપે ને છાયા કરે. રામે લંકા લેઈ, વૈકુંઠ આપ્યું.
દોહરો—અગર બળંતાં શુણુ કરે, ને સુખડ ધાસેંતાં;
શ્વરા હોય તે રણ ચડે, ને કાયર નાસેંતાં. ૫૮૨

૭૦૩. વલ્હોણામાં મુતરવું. ૬

વલ્હોણામાં મુતરવું. લક્ષાઈ કરી પાણીમાં નાંખવી.
દૂધમાં કદ્દમ ઓરવું. ક્યો-કારવ્યા માથે પાણી ફેરવવું.
જમાડીને જોડા મારવા. મુતરે ચળુ લેવરાવવું.

૭૦૪. છીનાળ રાંડ છમકતી ચાલે, ને ઘુંધટડામાં ધર ધાલે. ૧૦

છીનાળ રાંડ છમકતી ચાલે, ને ઘુંધટડામાં ધર ધાલે.
ચંચળ નારનાં નેણ ચંચળ, ચક્રવક ધ્રૂવો કરે.
આધું ઓઢે, ઘુંધટો તાણે, તેના શુણુ ગોવિંદ જાણે.
નીચું જોઈ નારી ચાલે, તે પગ પાતાળમાં ધાલે.

દોહરો—જાયા જોયો આખલો, નીચાં જોઈ નાર;
એકલ હટો વાણીઓ, એ ત્રણે ગરદન માર. ૫૮૩
ચંચલ નેન છીનાલકે, સળસે રાખે પ્રીત;
એક છોડ છતીસ કરે, વોહી કુતીઅનકી રીત. ૫૮૪

કુતીઅન, બડી હરામકી, દામ દેખ લલચાય;

છસકા દામ હરામકા, વોહી કુતીઅન ધર જાય.

૫૮૫

જોડકણાં-પગ પછાડે, પાની મોડે, કુવા કઠિ અંગોડો છોડે;
છેડો કહાડી વા બિડાડે, કુલટા તે શું ઢોલ વગાડે?
આગળ ચાલે, પાછળ દેખે, જમણા કરનું કંઠણ પસારે;
હાથ પસારી પીઠ દેખાડે, અકુલિન તે શું ઢોલ વગાડે?
અચકા મચકા તારે ઝાઝો, મુખે ખરે^૧ છે કુલ;
એક કંથ જે તારે હોય, તો માફ માથું કુલ.

૭૦૫. તમાકુ પીવાના, ખાવાના ને સુંઘવાના વ્યસન વિષે. ૧૩

ખાય તેના ખુણા, પીએ તેનું ધર;
સુંઘે તેનાં લુગડાં, એ ત્રણે ખરાખર. ૧
આધી કટકી અમલરી, ચપટી ભાંગ ન ખાય;^૨
તે નર કાઠી સરીખડા, ધાને ધાન સમાય. ૨
કાષ્ટ સુંઘે, કાષ્ટ ખાય, કાષ્ટ પીએ હુકકા;
તમાકુનું વ્યસન કરી, હાર હાર થુંકા. ૩
છેલ વ્યસન છીંકણી, રાજ વ્યસન હુકકા;
ગાંડુ વ્યસન તમાકુ, તે હાર હાર થુંકા.^૩ ૪
તમાકુ તે એક વાર, ભાંગ વાર ખીજ;
તપખીર તે વારંવાર, એ ફજેતી ત્રીજ. ૫
સુંઘણીકા સડાકા, જળ સુંઘે તથ તાળ;
છસકી પથડીમેં ડખી, વો જતપતિ રાજ. ૬
સુંઘણી સોહામણી, ને લુગડાં લજમણી;
સુગ મુંગામણી, ને છીંક જોડામણી,
લાજ લજમણી, ને હાથ ઝોડામણી. ૭
હુકકા વાળો હડીઓ કહાડે, ચપટીવાળો ચોર;
જરદાવાળો ઝોટો મારે, જેમ ઝોખરીઈ દોર. ૮
તમાકુ રે તમાકુ, ઝાડે ચહડી જોયું;
એક ખીટી તમાકુ માટે, અજાયકપણું જોયું. ૯
કાષ્ટ ખાવે, કાષ્ટ પીવે, ને કાષ્ટ લે વાસ;

૧ મુખેથી જાલે છે તે જાણે કુલ ઝરે છે. ૨ વ્યસનીએ પોતાનો બાન દર્શાવ્યો.

૩ ચાવવાનું.

તમાકુની નિંદા કરે, તેનું જાણ સત્યાનાશ. ૧૦

ગરીબ ઘેર છીંકણી, રાજ ઘેર હુકકા;

સાધારણ ઘેર ખીડી, તે બેઠાં બેઠાં ડુંકા. ૧૧

દુકકા ને હાથી, તે જીવપતિના સાથી. ૧૨

દોહરો—સસા ચલા સ્વર્ગમાં, બેઠા પાલખી માંહે;

અધખીયસે પીછા શીરા, હુકકા તમાકુ નાંહે.^૧ ૫૮૬

૭૦૬. સંધ્યા તર્પણ સાંતીકું ને કોદાળી ખટકર્મ. ૨

સંધ્યા તર્પણ સાંતિકું ને કોદાળી ખટકર્મ;

ધરમાં હોય બે બળદીઆ, તો રહે ધરનો ધર્મ.^૨

“હવે સાઠે વર્ષે હું શું ગા-માં હાય ઘાલું.”^૩

૭૦૭. સુકા ભેંશું લીલું બળે. ૫

સુકા ભેંશું લીલું બળે. નબળા સાથે સહુ નબળા.

પાપડી સાથે ઇચ્છા બદાય. ઝાઝે ગાંડે ગામ ગાંડું.

લડાઈ બેવા જાણ તેને પણ વાગે.

૭૦૮. ચોમાસામાં વર્ષાદ કેવો થશે તે જાણવા સારુ અનુભવથી કે

શાસ્ત્રાધારે વર્તારો કાહાડવાને લોકોમાં પ્રચલિત ચોઠાં અથવા

આધારભૂત વાક્યો. ૮૦

૧ અશ્વિની ગળતાં અન્નનો નાશ, રેવતી ગળતાં^૪ નહીં જળ આશ.

૧ સારસ્વત બ્રાહ્મણ હુકકા તથા ખત્રીના ગેર યાય છે. તે ગેર લોકો હુકકા તથા ખત્રી સાથે રેદીવ્યવહાર રાખે છે ને તે લોકોમાં હુકકો પીવાનો ચાલ એટલો બધો છે કે સાધારણ કહેવત ચાલે છે કે, “જે સારસ્વત, ને ત્રણ હુકકા.” એક સારસ્વત સદાચરણથી ચાલી ઇશ્વરભક્તિ કરતો હતો, તેને સ્વર્ગમાં લેઈ જવા વિમાન આવ્યું સારસ્વત વિમાનમાં બેઠો, એટલે તેને વિમાનવાળાં લઈને ચાલ્યા. રસ્તામાં હુકકાની તલબ થઈ, ત્યારે સારસ્વતે વિમાન બપાડનારને પૂછ્યું કે, “સ્વર્ગલોકમાં હુકકો છે?” તેમણે ઉત્તર આપ્યો કે, “બધું છે, પણ હુકકો નથી.” એ સાંભળી સારસ્વતે કહ્યું, “વાળ વિમાન પાછું મારે સ્વર્ગમાં નથી આવતું.” આ વાત સારસ્વતનો હુકકા ઉપરનો ભાવ દર્શાવવાને માટે છે. તે ઉપરથી લોકોમાં ચાલતો આ દોહરો છે. ૨ ધર્મ સંબંધી મહિમા બેના મનમાં નથી તે લોકોને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તન કરવા તરફ આગ્રહ રહે છે તે સંબંધમાં આ દોહરો છે. ૩ એક ભરવાડ હાજરે જઈ પાણીને બદલે દેશથી સારુ થતો હતો. તેને એક બ્રાહ્મણ મળ્યો ને શૌચ વિધિનો ઉપદેશ કર્યો. તેમાં પાણી આમ લેવું, હાથ માટીથી ધોવા, પગ ધોવા ને આચમન કરવું, કઠિન્દાન કરવું વગેરે કહ્યું. ત્યારે ભરવાડ કહે છે, “મહારાજનું માથું કંઈ છે.” એવા સંસ્કાર મન ઉપર પડી જાય છે તે ઉપદેશથી ખસી શકતા નથી. ૪ ગળતાં=વરસતાં.

મહા (માધ) મેલો ને ચૈત્ર ચોખ્ખો સારા.

ભરણી ગળતાં તૃણ તો નહીં, જો કદી કૃતિકા^૧ વરસે નહીં.

૨ કૃતિકાના છાંટા સારા; કૃતિકા કલ્યાણ.

૩ રોહિણિ સુવા તો બળદીઆ મુવા; રોહિણિ ગાળે તો બહોતરૂં બાળે.^૨

રોહિણિ દાઝી તો મુઠ બાઝી. રોહિણિ તપે તેનું ફળ સાફ.

૪ રોહિણિ રેલે કે તપે તે સારી. રોહિણિ ગાળે તો ઝાંડીઆ બાળે.

૫ રોહિણિ તપે ને મૃગશર વાય, તો આદ્રામાં મેદ અનર્ગળ થાય.

૫ મૃગશર ન વાય વાયરા, આદ્રા ન વુઠા મેદ;

જોબન ન જાયો જોટડો, ત્રણે હાથો તેદ.

૬ દિવસે કરે વાદળાં, રાતે કહાડે તારા;

ખરે ખપોરે છાંટા, જો અગનોતરાના^૩ ચાળા.

૭ જો વરસે આદ્રા, તો બારે માસ પાધરા.

૮ ઉત્તરમાંથી વરસાદ ચહડી આવે તો, વરસાદ થોડો પણ ઘણા દિવસ વરસે.

પૂર્વમાંથી વાદળાં ચહડી આવે તો, વરસાદ થોડો થાય, ખાડાખાળો-
ચીઆં ભરાય.

દક્ષિણમાંથી^૪ વાદળાં ચહડી વરસાદ મંડાય, તો સેહેજસાજ વરસાદ થાય.

પશ્ચિમમાંથી વાદળ ચહડે, તે રેલમહેલ કરી મુકે, મુશળધારથી વરસે.

૯ વખ (પુનર્વસુ) વખ (પુષ્ય) જો ભાષલા, વરસે તો વરસે કે વાષલા

તો વાયલા.

૧૦ આશ્લેષા ચગી તો ચગી ને ફગી તો ફગી.

જો વરસે આશ્લેષ તો શું મશ્વળેશ ?^૫

૧૧ પુષ્યનાં પાણી, તે અમૃત પાણી.

૧૨ જો વરસે મધા, તો ધાનના થાય ઢગા.

જો વરસે ઉત્તરા તો ધાન ન ખાય કુતરા.

જો વરસે પૂર્વા, તો લોક જોસે ઝુરવા.

૧૩ જો વરસે દસ્ત, તો પાકે અદારે વસ્ત.

હાથીઓ વરસે હાર, તો આપું વરસ પાર.

જો વરસે દાથીઓ, તો મોતીએ પુરાય સાથીઓ.

૧ કૃતિકા વરસે તો આગળનાં ત્રણ નક્ષત્રનો દોષ મરી નય છે. ૨ બહોતરૂં દિવસ મોટો વરસાદ આવે. ૩ સંવત્ ૧૮૧૬ માં દુકાળ મળ્યો હતો તેપણી.

૪ દક્ષિણમાં દક્ષિણમાંથી પવન આવે તેને જિતનાદી પવન કહે છે.

૫. મુંડ ન પાકે.

વરસાદજી વરસે હાથીઆ, તો કણખણ^૧ પ્યારજી સાથીઆ.

હાથીઓ ગાજે, તો આવતા વર્ષને માટે કાલ સારો.

હાથીઓ વરસે, તો તીક વગેરે જીવની કાલ બંધ થાય.

દોહરા—વિણ સગે વિણ સાગ ને, વિણ નાતરીએ નેહ;

વિણ માવતરે જીવજી, તું વિણ મરીએ મેહ. ૫૮૭

અપાડી પુનમ દિને, વાદળ ભીનો ચંદ;

તો ભડલી વાયક કહે, સધળે ઘેર આનંદ. ૫૮૮

અપાડી પુનમ દિને, ગાજવિજ વરસંત;

હોય ન લક્ષણ કાળનાં, આનંદ રહે સંત. ૫૮૯

અપાડી પુનમ દિને, નિર્મળ ચંદ્રાભાસ;

પીયુ તમે જાઓ માળવે, વર્ષાની નહીં આશ. ૫૯૦

૧૪ જે વરસે ચિત, તો પાડે ભીત.

ચિત્રાના વરસાદે નવસો નવાણું નદીઓ થઈ છે.

૧૫ જે મધ્યામાં વાવે તલ, તો પૂર્વમાં વાવે લલ.

ઉત્તરમાં વાવે પાણી, હાથીઆમાં વાવે ભાણ.

ચોપાઈ—ચૈત્ર માસે દો દિન સારા, આઠમ ચૌદસ પક્ષ અંધારા;^૧ ૫૯૧

નહીં વાદળ તો વરસે મેહ, જે વાદળ તો જીડે ખેહ.^૨

વા વાયા સુરીઆ,^૩ તો ભાત ક્યું પુરીઆ? ૫૯૨

ધાબરી^૪ વા વાયા તો, હજી છોડી ધર ક્યું ન આયા?

કૃતિકા કહ્યાણુ કરે, રોહિણિ કરે સુકાળ;

જે વર્ષે મૃગશિર્ષ તો, નિશ્ચે પડે દુકાળ.

આદરા ભરે ખાદરા, ખેડુતના દિ પાધરા. (વરસે તો)

આદરા^૬ કરે હલામણુ, તો માસે આવે મેહ;

ઉત્તર ભરે નિરંતર પાણી, પૂર્વ આણે રેહ.

પશ્ચિમ ખાડખાખોચીયાં, દક્ષિણ ટીપાં તેર.

આસો (મહીનો) મેઘ નાસો.

૧૨

૧ આ દેશમાં ખેડુતોમાં કણખીઓનો ભાગ ધણો હોય છે. હાથીઓ વરસે તો કણખીઓને હર્ષ થાય એટલે કંટુના સાથીઆ તમામ ખેડુતના ઘરમાં કરે છે. ૨ વદ ૮ ને ૧૪. ૩ ખેહ=ધુળ. ૪ સુરીઓ વા=પશ્ચિમ કે દક્ષિણનો વા, તોફાની વા વાય ભારે થાળીમાં ભાત શા સાડ પીરસ્યો? દુકાળનું ચિન્હ છે માટે સંભાળવું. ૫ ધાબરી વા એટલે ઉત્તરનો વા વાયા તો સાંતી છોડી નાખીને ઘેર કેમ ન આવ્યા? ઉત્તરનો વા વાય તો જરૂર વરસાદ આવે. ૬ હલામણુ=વરસે નહીં તો. આદરા વર્ષે નહીં તો એક માસે મેહ આવે.

- ૧૬ ઢોહુરા-પૂર્વ તાણે કાયળી,^૧ જે આથમતે સુર;
ભડલી વાયક એમ લણે, દૂધે જમાહું કુર.^૨ ૫૯૩
- ૧૭ ભર અપાડી ખીજડી, નીમે નીરખી જોય;
જો હોય સોમે શુકરે, તો જળ ખંચારણું હોય. ૫૯૪
- ૧૮ ભર અપાડી પંચમી, જે હોય વાદળ કે વીજ;
ધાન વેચી ધન કરે, રાખો ખળદ ને ખીજ. ૫૯૫
ભર અપાડી પંચમી, જે ઝણુકે વીજ;
નદી નાળાં ભરાઈ જશે, રાખો ખળદ ને ખીજ. ૫૯૬
- ૧૯ શનિ, રવિ કે મંગળે, જે પોહોડે^૪ જદુરાય;
ચાક ચડાવે મેદની, કરકે પાજ ખંધાય.^૫ ૫૯૭
- ૨૦ અપાડ વદી અષ્ટમી, જે કદી વાદળ છાયો;
ચારે માસ તણુકીયા, જાણે ભાંડો રાયો. ૫૯૮
અપાડી પુનેમની રાત્રે ચંદ્ર ન દેખાય તો ચારે મહિના પુષ્કળ વર્ષાદ ધાય.
- ૨૧ આષાઢ્યાં પૂર્ણમાસ્યાં ચ રાત્રી ચન્દ્રો ન દૃશ્યતે ।
તદા ચતુર્વ માસેષુ મેવા સુવ્રતિ વૈ જલમ્ ॥
- ૨૨ શ્રાવણ પાંચે પાછડે, મેષ ન માંડે આળ;^૬
પીયુ પધારો માળવે, અમે જશું મોસાળ.^૭ ૫૯૯
- ૨૩ જળ વરસે સુખ સર્પિણી, અશ્લેષામાં જોય;
તાળ તીળરી નહરવા, જાનું હકર હોય. ૬૦૦
- ૨૪ અધિક માસ જે શ્રાવણ ખતે, રાત્ર ખજન પીડા સતે;
સુખમય વર્ષા તર્પા ધણી, સુખમાં મેવક, દુઃખમાં ધણી.
- ૨૫ રૂઠ્યો મેદ દિવાસે આવે, નીકર જોત્ર ખાયમાં ધાલીને લાવે;
ગયો મેદ પૂર્વા લાવે, નીકર જોત્ર ખાયમાં ધાલીને લાવે.
- ૨૬ ભલાં વાણીઆના પચુસણ, કે ગયાં વરસ વાળ્યાં.
- ૨૭ શ્રાવણનાં સરવડીઆં, લાદરવાની રેલ;
આસો તહારાં છોકરાં, નદીએ નાદાવા મેલ.

૧ કાયળી=મેઘધનુષ. ૨ કુર=કુરીઆ, ચોખા. ૩ ખંચારણું=પાણી. ૪
હેવ પોહોડી અગીઆરસ જે આ ત્રણવારી આવે તેનું કૃત. ૫ “ પૃથ્વી પ્રલય યાય
પણુ બોલાય છે.” ૬ આળ=ચિન્દ. ૭ શ્રાવણના પાંચ પાછડા દરમ્યાં એટલે
વદ ૧૦ થી અગાસ સુધીમાં વરસાદ કોઈ ચિન્દ ન માંડે તો વરસાદની આસા મૂકવી
ને વચન પડવાને માટે તમે નાથ માનવે નહીં.

૨૮ ચેત્ર તપે ને વૈશાખ વાય, તો વરસ સાફ.

ચેત્ર નિર્મળો સારો, ચેત્ર વદ ૮ તથા ૧૪ નિર્મળ હોય તે સારાં.

૨૯ ને ગાજે ભડ, તો કુવા કાઠે ખડ.^૧

૩૦ જેઠ આશ્વરે બારે મોળા.

૩૧ ફાગણ વદ ૧ ને તે પછી પાંચમ સુધીમાં વર્ષાદ થાય તો સારા વર્ષનો ફાલ.

૩૨ શ્રાવણ પંચકાના છાંટા થાય તે સારા.

૩૩ “વીજળી થઈ ઈશાની, ને રૂપીઆની કાયળી વીસારી.”^૨

ઈશાની વીજળી સારાં ચિન્હ સૂચક છે.

૩૪ ભડલી તું કાં ડડલી, જેઠે વંઠ્યાં મૂળ;

ને વરસે શ્રવણ પંચકા, તો ફાંટ ભરાવું કુર.

૩૫ સ્વાંતિ દીવા ને બળે, વિશાખા હૂરે ગાય;^૩

ચાક ચડાવે મેદની, પૃથ્વી પ્રલે થાય.

૩૬ ગુરુ ગુફની વાદળી, શનિશ્વરની છાંય;

સહદેવ કહે ભડલી, બિન વરસે નવ ભય.

૩૭ પશ્ચિમ તારે કાયળી, રવિ ઉગમતે સૂર;

કુગર બાધા જુપડાં, પાદર આવશે પૂર.

૩૮ જેઠ અંતર દો દહાડલા, ને કદી ગાજે ભડ;^૪

નદી કિનારે રૂખડાં, કુવા કાઠે ખડ.

૩૯ જેઠ ગયો, અપાઠ ગયો, ને શ્રાવણ તું પણ બ;

ભાદરવો ભરી ભાગશે, ને છઠ ને અનુરાધા.

૪૦ ચોપાઈ—અપાઠ માસે દો દિન સારા, આઠમ પુનમ ઘોર અંધારા;

ભડલી કહે મેં પાયા છેહ, છતના બાદલ ઇતના મેહ. ૬૦૧

૪૧ શ્રાવણમાં સરડાં પરડાં, ને ભાદરવાની હેલી;

ને એક વરસ આવું નહી, તો રૈયત બને ઘેલી.

૧ કુવાતું પાણી ઢળે તેથી કુવા કાઠે ઘાસ થાય, બીજે દેકાણે ન થાય.

૨ વાણીએ દાણા ખરીદવા ગયો, સોદો નક્કી કર્યો, તોલ કરી લેવાને આવ્યો ત્યાં ઇશાનની વીજળી થઈ, તે વાણીએ દીડી એટલે ખોલ્યો,

“વીજળી થઈ ઈશાની, ને રૂપીઆની કાયળી વીસારી.”

એમ કહી ઘેર આવ્યો ગયો ને સોદા પ્રમાણે માલ નહીં લેતાં સોદો રદ કર્યો.

૩ દીવાળી ને ધનતેરસ. ૪ જેઠના બે દિવસ બાકી હોય, ને ભડ ગાજે તો

નદીને કાઠે કાંઈક ઝાડ તથા કુવાતું પાણી ઢળતું હોય ત્યાં ફક્ત ઘાસ દેખાય. એટલે ક્યારે લીકું દેખાય નહીં.

૪૨ શ્રાવણુ જય કોરડો, તો કણુ ભરાય ઓરડો.^૧

૪૩ શ્રાવણુ સુદી સપ્તમી, સ્વાતિ ભગે ચૂર;

કુંગર બાંધી ઝુપડાં, પાદર આવશે પૂર.

૪૪ કર્કે લીંબે કાંકરો, સિહે લીંબે પાળ;

સહદેવ કહે ભડલીને, દીબે પાકે શાળ.^૨

૪૫ ઘેલી ચિત્રા કરે ખેલ, ભર ઉન્હાળે આવે રેલ.^૩

૪૬ બે વરસે સ્વાંત તો ન વાગે તાંત.^૪

૪૭ ચૈત્ર માસકા દો દિન સારા, આઠમ ચૌદસ પક્ષ અંધારા;

ગાજ વીજ કરે ચમકારા, તો અસાડ માસ કોરા નીરધારા.

સોરઠો—મા તણાવ.^૫ તું મેહ, તારાં તાણ્યા નહીં વરતીએ;^૬

એક સગપણુ ફુલે સ્નેહ, તું તાણીશ^૭ તો તુટશે. ૬૦૨

૭૦૬. ભવ આખો રહ્યા, ત્યારે પારકે લાકડે બળ્યા. ૪

ભવ આખો રહ્યા, ત્યારે પારકે લાકડે બળ્યા.

ભણી ભણીને જાંધા વળ્યા, આંઠે જિંદે ઓટલો.

જાંધાડે વાંસે રહ્યા, ત્યારે માંડ રોટલા મળ્યા.

જન્મમારો આખો રહ્યા, ને જહનમમાં નાંખ્યું.

૭૧૦. કાગડાની ગાં-માંથી ગંગાજળ નીતરે નહી. ૬

કાગડાની ગાં-માંથી ગંગાજળ નીતરે નહીં.

માંસ ચુંધે કાંઈ નાણાં નિકળતાં નથી.

એ દૂધમાં કાંઈ લા કે સા નથી. ઇસ્મે મુત નહીં હે.

આપાની દોલકીમાં કાંઈ સા નથી.^૮

એ પાણીએ મગ ચહડે નહિ.

બકરીના ગળાંના આંચળમાંથી દૂધ નીકળે નહીં.

પાણી વલોવે માંખણુ ઊતરે નહીં.

૧ એટલે જેઠ આઠમાં પુષ્ટ્ય વરસાદ પડ્યો હોય તો. ૨ શાળ એટલે કોઈ અગર હાંગર ક્યારણમાં પાણી ભર્યો હોય ત્યાં પાકે. ૩ કર્કે શરિ તથા સિદ્ધ શરિમાં વર્ષાદ થયો હોય તો પાણી એટલું પડે કે દીબા પણ ક્યારણ જેવો થાય ને ત્યાં દીબે શાળ પાકે, એ ભાવાર્થ છે. ૪ એટલું પાણી પડે કે ઉન્હાળામાં પણ રેલ જેવી પાણીની છત રહે. ૫ તાંત પીંલખમાં હોય, તે કપાસ થાય તો તાંત વાગે; પણ સ્વાંત વરસે તો કપાસ થાય નહીં ને તાંત વાગે નહીં, એ ભાવાર્થ છે. ૬ ખેંચાડું. ૭ વરતીએ=પેટ ભરીએ કે જીતીએ. ૮ જાંધ રાખડું. ૯ કાંઈ દરબારને દોષ આપો હોય, સાચું.

દોહરો—ઠાલાં સોગઠાં કુટતાં, ખુટયું દીપક તેવ;
તોએ સાર પામ્યા નહીં, ખટપટ આવી મેલ. ૬૦૩

૭૧૧. બેહયાના બેલ, ને ગાંડાની ગાડી. ૫
બેહયાના બેલ, ને ગાંડાની ગાડી. જનીનાં જોતર ને ત્રવાડીની રાસ-
સસરેછી ગાડી, સાલેકે બેલ, ઓર બંદા કરે સેલ.
નરસિંહ મેહેતાની ગાઢી.

જોડકણું—અજડ^૧ બજદ, અકાણો^૨ સાથી;
ભાંગેલ ગાડુ, તેમાં જોડો ભીમડો બાધી.
ક્યાંની છીટ, ક્યાંનાં રોડાં, બાનુમતિને કુળા જોડા.^૩

૭૧૨. પરમેશ્વરને ઘેર સૌ સરખું છે. ૮
પરમેશ્વરને ઘેર સૌ સરખું છે. જન્મ ને મરણ ટાણે સૌની દશા એક.
રોગમાં ભાગ કાઢ્યો લેવાતો નથી, ભોગમાં લેવાય.
સૌનાં શરીરમાં લોહીમાંસ સરખાં છે.
રાખનાં લીંડાં સોનાંરૂપાનાં નથી થતાં.
પૈસાદાર કાંઈ સોનુંરૂપું નથી ખાતા.
થાળી સોનારૂપાની હોય, પણ બધાંની થાળીમાં અનાજ એક.
પરમેશ્વરને ઘેર નાતજાતનો ભેદ છે નહીં.

When God created man, there was no gentleman,
All are equal in the sight of God.

૭૧૩. બહોત ગઈ થોડી રહી. ૧૦
બહોત ગઈ થોડી રહી.^૪ કાઢ્યાં એટલાં કહાડ્યાં નથી.
હવે કાંડે બેઠા છીએ, ગમે લારે ધસી પડીએ.
મરવા સારે ભોંય સુંધે છે, પણ મમત્વનો પાર નથી.
હવે પરમેશ્વર દોરી ખેંચી લે તો સારું.
હવે ઘોળામાં ધૂળ નાંખવી નહીં.^૫
હવે ઘોળાં લજવવાં નહીં.
હવે અમે થોડા દિવસના મેમાન હોએ.

દોહરો—બહોત ગઈ થોડી રહી, થોડેમ ઘટ જાય;
એક પલકકે કારણે, બાળ ક્યું ગુમાય? ૬૦૪

૧ અજડ=ફેરવ્યા વગરનો. ૨ અકાણો=આખાડો, મસ્તીખોર. ૩ જોડા=બનાવ્યો.
૪ હમર. ૫ શરમ ભરેલું કામ કરવું નહીં.

બહોત ગઈ થોડી રહી, મન આતુર મત હો;

ધીરજ સખકા મિત્ર હે, કરી કમાઈ મત જો. ૬૦૫

૭૧૪. વાતમાં મારે, તોલમાં મારે, મૂલ્યમાં મારે વાણીઓ. ૩.

વાતમાં મારે, તોલમાં મારે, મૂલ્યમાં મારે વાણીઓ.

લોહોડું ધાસે, લાકડું ધાસે, ધાસે મોટો પાહાણીઓ,

પણ કશામાં ધાસે નહીં એક વાણીઓ.

પાશેર છે ઊખડે, પાશેર ધડે ધાખડે;

પાશેર તોલમાં ફેર છે, પાશેર ઓછો શેર છે.^૧

૭૧૫. કાં શેથો કે ટાલ. ૪

ધરવો જોગ ત્યારે ન જોવી વસ્તી, સાધવો ભેરવ ત્યારે મેલવી ખસ્તી.

દાતારથી સુમ ભલો કે ચોખી પાડે ના.

દોહુરો—કાઠી ચોખો લે ચક્રી, વચમાં આવી દાળ;

જે વાત બને નહીં ભેગી, કાં શેથો કે ટાલ. ૬૦૬

જોડકણું—કરવો ઉઘમ ત્યારે ન કરવો ખ્યાલ;

આખખા એ જે નહીં બને કાં શેથો કે ટાલ.

૭૧૬. લાકડાંની પોલની ને માણસના પેટની ખળર પડે નહીં. ૬

લાકડાંની પોલની ને માણસના પેટની ખળર પડે નહીં.^૨

૧ શેરમાંથી શેર ઓછું આવે.

૨ “જયસી ઉંગલી, વયસા તાર, મરે જોગી તો, રાણી પહુરે હાર.”

એક વજરના મકાનમાં તેની સ્ત્રી જોગસના પડદામાં રહેતી હતી. પોતાના મકાનના વાડામાં ભેંસોની ફાડ હતી, ને ભેંસને દોડવા સાથે ભરવાડ નોકર રાખેલા હતા. એક દિવસ તે ભેંસ દોડવા આવતાં પાડીને ધવરાવવા સાથે છોટી તે હાથમાંથી છુટીને નાકી અને રહેવાના મકાનના એક ખંડમાં પેસી ગઈ. ભરવાડ પાડી પાછળ આવ્યો, પણ પાડી ધરમાં પેસી ગઈ તે વજરની સીએ જોઈ હતી તેથી પડદા બહાર પોતાની આંખની કંઠાડીને ભરવાડને ક્યા ખંડમાં તે ગઈ તેનો છત્તારો કર્યો, એટલે તે ખંડમાં ભરવાડ જઈ તે પાડી બહાર કાઢાડી લાવ્યો અને પોતાનું કામ હમેશાની માફક કરવા લાગ્યો.

વજર સાંજે ઘેર આવ્યો, અને પોતાની સ્ત્રી પાસે ગયો, ત્યારે સ્ત્રીને હદાસ જોઈ હદાસીનું કારણ પુછતાં, પાડી સંબંધી બનેલી હકીકત સ્ત્રીએ કહી, ત્યારે વજરે કહ્યું એમાં હદાસ મવાનું કંઈ નથી; ત્યારે બાહ્યે કહ્યું, “તમે સમજ્યા નથી. મારી આંખની ભરવાડ જોઈ ગયો માટે તે કપાની નાંખવી એવો મારો નિશ્ચય છે, માટે તે આંખની કપાનો નથી લ્યાં સુધી હું હદાસ રહીશ.” વજરે આંખની નહીં કપાવવા બહુ સમજાવ્યાં પણ બાહ્યે માન્યું નહીં, ને આખર તે આંખની એક દનમને બોલાવી કપાની નાંખી.

આ દપરથી વજરની સ્ત્રીના અતિવ્રત વિશે તે બાહ્યના કાર્યો પ્રમાણે ખાતરી

પેટમાં ફાઇથી પેસી નીકળાતું નથી.

વછરના મનમાં યદિ તેથી સ્ત્રીપુરૂષ બન્ને ખુશીમાં રહેતાં હતાં. પોતાની સ્ત્રીના પતિવ્રતની વછરના મનમાં ખાતરી થવાથી વછરને કાંઈક ગર્વ થયો, તેથી હમ સોખતની મંડળીમાં પોતાની સ્ત્રીનાં વખાણુ હદ ઉપરાંત કરવા લાગ્યા તે એક મિત્રથી સાંખી ન શક્યાથી તેણે તે સ્ત્રીના દોષ ગાયા. ત્યારે વછરે તે વિષે ખાતરી કરી આપવા માગણી કરી.

તે મિત્રે ખાતરી કરી આપવા હામ લાડીને કહ્યું કે ‘પંદર દિવસના ગામતરે જવાનું નક્કી કરો. પછી હું તમારી સાથે આવું ને ખાતરી કરી આપું,’ તે પ્રમાણે બન્ને વિચાર કરી પંદર દિવસની મુસાફરીની તૈયારી કરીને વછરે પોતાની સ્ત્રીની રજા માગી અને મુસાફરીએ વછર તથા તેના મિત્ર આલ્યા.

શેહેરથી બે ગાઉ ઉપર એક ગામ આવ્યું ત્યાં વછર તથા તેનો મિત્ર છુપપ્રાથી રોકાયા ને ચાકરનોકરને સામાન સાથે આગળ જઈ અમુક ગામે મુકામ રાખવા હુકમ આપ્યો.

રાત્રે વછર અને મિત્ર પાછા દિલ્લી આવ્યા અને વછરને ઘેર આવી મોઢી રાતે વછરના ઘરમાં દાખલ થયા. ત્યાં તે બન્ને જોણે ઘરમાં ધામધુમ ખીછ તરેહની જોઈ. તે વખતે વછર ગુસ્સામાં આવી પોતાની સ્ત્રી તથા તેની સાથેના પુરૂષને ક્તલ કરી આલ્યા ગયા ને પોતાના નોકરો ને ગામ રોકાયા હતા ત્યાં જઈ રહ્યા. ખીજે દિવસે મુસાફરી બંધ કરીને તેઓ દિલ્લી પાછા આવ્યા ત્યાં પોતાની સ્ત્રી તથા એક પુરૂષનું ખૂન થયાની તથા તે ઠેકાણે થયાની વાત જાણી.

ખીજે દહાડે વછરે પોતાના ઘરમાંથી બેચાર લાખનું ઝવેરાત લઈ એક પોટલી ખાંધી તેનો ગોળ દડો કરી બાજી મીસકત હુંટાવી દીધી અને દુનીઆથી વિરાગ પામી એક જોગીને વેષ ધારણ કરી દિલ્લીથી ચાલી નિકળ્યો. મિત્ર તો પોતાને ઘેર ગયો.

ઝવેરાતનો દડો લેઈ ફરતા ફરતા વછર એક રાજના શહેરમાં જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં કાંઈક મુદત રહ્યા પછી વછર જોગીએ હજ કરવા જવા વિચાર કરી પોતાની પાસેનો હલ્દી ક્યાં મૂક્યો તેની તજવીજ કરવા લાગ્યો.

ફરતાં ફરતાં બધા શાહુકારનાં ઘર જોયાં, તેમના વ્યવહાર વિષે તથા શાખ વિષે તપાસ કર્યો તેમાં તારશા કરીને એક શાહુકારનું નામ આવતાં તેનું ઘર તથા રીતબાત વિષે બારીકીથી તપાસ કરવામાં વછર જોગીને તારશાની પાછળ ફરવાની જરૂર પડી. તે વછર જોગી તપાસ કરવા સાદ તારશા એક સોનીની દુકાને બેઠા હતા તે સામે દૂર બેઠા. તારશા સોનીની દુકાનેથી ઘેર ગયા ત્યારે વછર ફૂંધીર પણ તેની પાછળ ગયો. તારશા ઘેર પહોંચ્યો ત્યાં પોતાના કપડા ઉપર સોનાના તારનો કડકો જોયો એટલે તુરત નોકરને બોલાવી સોનીને ત્યાં આપી આવવા હુકમ કર્યો. તે જોઈ વછર ફૂંધીરને ખાતરી થઈ કે તારશા ઘણો પ્રામાણિક શાહુકાર છે.

ખીજે દિવસ વછર ફૂંધીર તારશા રોકેને ઘેર ગયો. તારશાએ તેને આવકાર આપ્યો અને આવવાનું પ્રયોજન પૂછ્યું. ફૂંધીરને ખાતરી થયલી તેથી છટા મનેથી વાત કરી કે “મારે મક્કા શરીફ હજ કરવા જવું છે માટે મારી પાસે ચારેક લાખનું જવાહીર તમરે ત્યાં અનામત મૂકીને જવું છે ને તે અનામત હું ત્યાંથી આવીને લેધરા.” શેઠે કહ્યું “આની

કાકડી, ચીઠકું કાપી બેવાય, પણ પેટ ચીરીને બેવાય નહીં.

અનામત અમે કોઈની રાખતા નથી, ને આટલું બધું ભોખમ અમે કેવી રીતે રાખી શકીએ?" પછી કુકરિ અનામત રાખવા આગ્રહ કર્યો, તેમ શેઠે "જેય પકડ મુને લેર આતા હય" તેવી રીતે નહીં રાખવાનો ડોળ કર્યો. તેમ તેમ કુકરિ બહુ આજીજ કરી, ત્યારે શેઠને દયા આવી હોય, તેમ તે ધર્મનું કામ કરવા નય છે માટે હસેનન આપવાની મહેરબાની કરતા હોય તેમ કરી કહ્યું કે, "હું તમને એક મળ્યુત ચોરડી સોંપું ને એક મળ્યુત પેટી સોંપું તે પેટીમાં મૂકી તાળું મારી, તે પછી ચોરડીને તાળું સાચવીને કુંચીઓ તમે તમારી સાથે લેતા નહો." કુકરિ લાચારીથી તે વાત કબુલ કરી પોતાનો ડહોલો પેટીમાં મૂકી તાળું માર્યું, પછી તે પેટી વાળી ચોરડીને તાળું મારી બંને કુંચીઓ સાથે લેઇ હજ કરવા ગયો. ખરચને માટે જરૂર પડતું નાણું સાથે લેતો ગયો.

છએક મહિના પછી વજર કુકરિ હજ કરીને પાછો આવ્યો. અને તારશા શેઠને ત્યાં અનામત લેવા ગયો, એટલે શેઠે કહ્યું, "તમારી ચોરડી ઉઘાડીને પેટીમાંથી કાઢી લેઇ નહો." કુકરિ ચોરડી ઉઘાડી તો ખરાખર સારી સ્થિતિમાં લેઇ. તેણે પેટી ઉઘાડી માલેથી ડહોલો મહોળ્યો તો, વજનમાં તેટલો જ લાગ્યો. શેઠ રૂબરૂ ડહોલો ઇડી લેતાં તેટલા જ વજનના નર્મદાના ગોળ કાંકરા કુકરિ લેયા. કુકરિ શેઠને પૂછ્યું, "આ શું?" શેઠ કહે, "તમારે જે હશે તે નીકળ્યું." હવે ઊંચા, માણેક, પાના, મોતીને બદલે કાંકરા નીકળ્યા. પોતે વજરાત કચેલી તેથી ડહોલો માણસ તો ખરો જ એટલે વિચાર કર્યો કે, "મારી પૂર્વ સ્થિતિ કાંઈ બાળતું નથી, મારો કુકરિ હાલ છે, તેમ તકરાર ભઠાવવાને આધાર નથી, માટે મુને મોંઢે આવી નીકળ્યું ને આ ડહોલો એમને એમ રાખી મૂક્યો." કુકરિ નિશ્વાસ નાંખી જે મળ્યું તે લેઇ ચાલતો ગયો અને શેઠને નિરાંત થઈ.

હવે કુકરિ શેઠેની અંદરના એક તકીઆમાં રહ્યો. તેણે સુઝા કે સારા રાટલા ગામ-માંથી માગી લાવી શુનરાન કરવા માંડ્યું. વર્ષેક દહાડો વીતી ગયો છે, તેટલામાં એક બાવાની જમાત, શરૂ તથા વીરા પચીસેક ગેલાની બનેલી, તે ગામમાં આવી. તેમણે મુકામ શેઠેર વચ્ચે સારા ચોક લેઈને કર્યો. શરૂનું ત્યાં આસન ક્યું, અને સાથેના દેવને એક મોઢા છત નીચે પધરાવ્યા. અને આસપાસ ગેલાઓનાં આસન નાંખ્યાં. દિવસે ગેલા બિજા માગવા નય, લોટ દાળ લાવે તેની રસોઇ કરી કાકરજીને યાજ મરાવી ન્યો, ને તુસિંહજીનું બજન કરી માત્ર બક્તિમાં દિવસો વ્યતીત કરે. આપણા કુકરિને ધ્યાન રાખી દૂર બેસી ગયા વ્યવહાર લેયો ને પોતે તેમની બક્તિથી રાજ થયો હોય એમ ડોળ કરી પાસેની દુકાનના ચોટલા ઉપર રાત શુનરવા લાગ્યો, પણ રાતના તે નશ્ત રહી એવ લેયા કરતો.

જમાતમાં શરૂજી તો આસન મૂકી ક્યાંયે નય નહીં. પણ ગેલા ગામમાં બિજા સારૂ નય ત્યારે શેરીએ શેરી, ઘરે ઘર, તેમાં રહેનારાં માણસો, તેમની સ્થિતિ વિશે ખરાખર ચોક્કસથી તપાસ કરે. એમ દરેક દિવસ જમાત રહી તેમાં ગેલા ઘરે ધરના તમામ રસ્તાના બાળીવા ધઈ ગયા અને પછી ચોરી કરવા લાગ્યા. તેના ઘરમાં પેરો તેના દાણીનામાંથી એક કે બે દાણીના દહાવે. રૂપીઆની વેલી હોય તો અર્ધા દહાવે, ને ધર-મણીને તરત બહુવામાં ન આવે કે બૂમ દે અથવા શુભ ધઈ ગયાના વહેમમાં પડે

દરિયાનો તાગ આવે, પણ છ તમુની છાતીનો તાગ આવે નહીં.

એવી રીતે કાળજી રાખી ચેરી કરવા લાગ્યા. ચેરી થવાની ફરીઆદ પોલીસમાં ગઈ પોલીસ તપાસ કરે પણ પતો લાગે નહિ. એમ બેએક મહિના થયા તેટલામાં ચેરીનો માથ સંચડુ કરવાનો ખાટો બરાબ ગયો ત્યારે ગુરૂએ ક્યું કે “હવે આંદોળી સુકામ હાવાની તો સાહે છે.” ત્યારે ચેલાઓએ ક્યું, “હવે એકલા રાત્રનું ઘર લટવું બાકી છે તેમાં ચેરી ફરી આવ્યા પછી સુકામ હાવાનું.”

એટલામાં દિવાળીનું પર્વ આવ્યું. રાત્રરાત્રીઓ વગેરે રાત્રકટૂંબ ધંધાળાંના સારામાં સારા દાગીના પેટેરી હુબેહુબે થઈ દર્શન કરવા નીકળ્યું તે દાગીના ચેલાઓએ લેઈ એક બે દાગીના લેવા દરાવ કર્યો. રાત પડી ચીં સુક ગયું, સોપો પવો એટલે બે ચેલા રાત્રનંદિરે તરફ ચાલ્યા; ચંચળાઈથી રાત્રને રાયન કરવાના બંગલા નીચે લઈ બિલાડી નાંખી હપર ચડ્યા. બંગલામાં રાંદાનીથી અલગાણું હોકાર થઈ રજૂ હોવાથી ધુતી વખતે હતારી એક પાટ હપર મૂકેલા દાગીના ચેલાની નન્દે પથા તેમાંથી અમૂલ્ય હીરાનો હાર હાલી તે નીચે હતરી આવ્યા. રાત્રરાત્રી તો નિદ્રાવસ હતાં.

સવારમાં હકતાં વેંત દાગીના લેવા રાત્રરાત્રી ગયાં તો રાત્રીએ પોતાનો બહુ જ કામતી હાર લેયો નહિ. રાત્રીએ જૂમ પાડી કે, ‘મારો હાર નથી.’ રાત્રી કહે, ‘મારો હાર આવે તો જ અત્ર લેવું.’ એમ પ્રતિજ્ઞા રાત્રીએ કરી અને રાત્રએ બહુ તપાસ કરાવવા માંડી. તેટલામાં વહર ફરીરેલેલ નાંખતો નાંખતો નીકળ્યો. તે રેલ એવી હતી કે સૌનાં મન તે સાંબળવાને ખેંચાય. “લયસી હંગલી, વયસા તાર, મંદે લેગી તો રાત્રી પેહેરે હાર.” આ રેલ રાત્રએ સાંખળી, ફરીરે પાસે બોલાવ્યો ને પૂછ્યું, ‘આ રેલનો લેદ શો છે?’ ત્યારે ફરીરે ક્યું, “બીજા વાત પછી કહીશ, પણ તમારી રાત્રીનો હાર બાવા લેગીના ચેલાઓએ લીધો છે; તેમના ગુરૂના આસન નીચે ખાટો છે તેમાં રાત્રે આવેને પવો છે. મટિ લેગી તથા ચેલાને પકરો, કેદ કરો ને ખાટો તપાસો.”

તુરત રાત્રએ દિવાનને હુકમ કર્યો, દિવાન તપાસ કરવા ગયા, તો લેગી ગુરૂ ગાંજની ચલમનો દમ લગાવી આંખો રાત્રી ચોળ કરી બોલ્યો કે, “હમણાં પટ્ટણ સો દટ્ટણ કરી દેશા,” વગેરે ઈશ્વરી ચમત્કારની ધમશી આપવાથી દિવાન પાછો આવ્યો. પછી પોલીસ અમલદાર બહાદુર રત્નપુત હતા તેને બોલ્યો, તેણે લેગીની ધમશીને નહીં ગણુકારતાં ગુરૂને લાવ મારી આસન હપરથી ખસેડી નાંખ્યો. દરેક ચેલાને બખે પોલીસનાં માજુસ વળગારી દીધાં, ને આસન હપરથી ધુળ ખસેડીને પાટીઆનો માંચો ખસેડ્યો એટલે નીચેથી હાર રાત્રીનો પહેલો જ હાથ આવ્યો તે દરબારમાં બોલ્યો દીધો અને ખાડામાં લોકાના સોનાના દાગીના, રૂપીઆ, સોના મોરો ખદબદતી લેઈ બધા લોકાને બોલાવી ચીં સૌના દાગીના ચોળખી ખાતરી કરી ચીંને સોંપી દીધા. અને ગુરૂ તથા ચેલાનું કામ ચલાવીને અધિકારીએ સન્ન કરી.

ફરીરે હપર રાત્રની મેહેરણાની થઈ ત્યારે “હંગલી” પોતાની બાયરીએ પોતાની આંગળી પરપુરુપ લેઈ જવાથી પોતાનું પતિવ્રતાપણું સિદ્ધ કર્યું, પણ તે રાંડ બહુ જ દુરાચરણી નીકળી તેથી બાયરીને પણ ટેકાણે કરી પોતે ફરીરે થઈ બાલી નીકળ્યે; પોતે

રાજના ચિત્તની, ને કૃપણના વિત્તની ખબર પડે નહીં.

ગોરીઆના ગુણ પેટમાં છે.^૧

૭૧૭ વાટયું ઓસડ ને મુંઝો જોગી તેની જાતભાત કોઈ જાણે નહીં. ૬

વાટયું ઓસડ ને મુંઝો જોગી તેની જાતભાત કોઈ જાણે નહીં.

વખાણી ખીચરી દાંતે વળગે. બહુ વખાણે બગડે.

જાત બે, સ્ત્રી ને પુરુષ; અમારી જાત મનુષ્યકી.

કળતને મોંઢે ચડાવ્યો, મ્હો ઉપર હગી ભરે.

દેશ જાય, પરદેશ જાય, પણ વખાણથી ન જાય વાહો, તેનું નામ ચોથો ડાહ્યો.

કૂલાવ્યા કૂલે તે વિચાર વગર હુલે.

દોહરા—નદિ નાળાં ને રૂપિ કુલાં, કામિની ને કમળાં;

એતા અંત ન લીજીએ, (જો.) ઘર વાંચો કુશળાં.^૨ ૬૦૭

જાતભાત પૂછે નહીં દાય, હરકું બજે સો હરકા હોય;

જાત મનાવે પગે પડે, કળત મનાવે શિરપર ચઢડે.^૩ ૬૦૮

૭૧૮. સુખે સુવે જેને શિર જાપ. ૬

સુખે સુવે જેને શિર જાપ. સુખે સુવે જંગલમાં સાપ.

સુખે સુવે રાજનો પુત, સુખે સુવે જોગી અવધુત;

સુખે સુવે સલક્ષણી નાર, સુખે સુવે જે પતિ ગમાર.

ધરાયલો સિંહ સુખે સુખે. અધોરીને સદા ઉધ.

નિશ્ચિતને સદા નિદ્રા.

૭૧૯. માણસ તો બધાં સારાં, કોઈ કોઈને ને કોઈ કોઈને. ૪

માણસ તો બધાં સારાં, કોઈ કોઈને ને કોઈ કોઈને.

માફ તો મીડે એ ભલા, કોઈ દેને ને કોઈ દેને.

જેને જેની પાસે માગણું, તે તેને ભલો. ચોર પણ ચોરને ભલો.

હીરા, માણિક, મોતી, પાનાં ચાર લાખનાં લાવેલ તે તારણને ત્યાં ચૂકેલાં તે ઝવેરાત કદાચ લઈ કાંદરા આપ્યા તે દેખાયા; ને ત્યાર પછી ચેદેરમાં ફાંસી લાગથી જોયી તથા ચેલાની ચરચા જોતો હતો. તે સર્વે વાત કહી. રાજાએ યુક્તિપ્રયુક્તિ કરી તારણ પાસેથી બનો માલ ફાંસીને પાછો આપાવ્યો. આ પ્રમાણે માણસના પેટની અને લાડાની પોલની ખબર પડતી નથી, તેનો આ ફાળલો છે. “જાનજી એટલું દુધ” સમગ્ર વિશ્વાસ કરી વખતે પુરો તપાસ કરીને માણસે ટુનીઆમાં કામ કરવાનું છે.

૧ ગોરીચોખ્ખાદ. ૨ મૂળ ક્ષેત્ર શોધવામાં અંત લેતા નહીં. ૩ ખરી જાત તો માણસનું કુલીનપણું, જાતને માન આપીએ નમ્રતા રાખે, કળતને ચડાવીએ તો મારે મરે ને બહેકી જાય.

૭૨૦. કાઠીઆવાડમાં સાધારણ વર્ગના લોકો ખીજનાં દર્શન કરી માગે છે. ૧

ખીજ માવડી, ચુલે તાવડી, ખે બળદ ને એક ગાવડી.^૧

૭૨૧. કુકડો હોય તો જ શું વહાણું વાય? ૪

કુકડો હોય તો જ શું વહાણું વાય ?

આ દુનીઆમાં કાઈ વગર અશું રહેતું નથી.

મોટા રાજા ચાલ્યા ગયા, પણ દુનીઆમાં કામ તો ચાલ્યા જ કરે છે.
દુનીઆનાં કામ તો અટકતાં જ નથી.

૭૨૨. એમને તો મોવાળે ગાંઠયો બંધાણી છે. ૫

(ધારી, જીવનન મૈત્રીના સંબંધી કહેવતો.)

એમને તો મોવાળે ગાંઠયો બંધાણી છે. એક હગણીએ હગે છે.

ખોળીઆં ભુદાં છે, જીવ એક છે.

મારાં તારાંને ભેદ નથી. મળે તો મન મળે, ન મળે તું શરીર.

૭૨૩. ઓડું અથવા નિર્મોલ્ય માણસ સંબંધી. ૪

(ખેતરમાં ચાડીઆને પણ ઓડું કહેવાય છે.)

એ તો ઓડું શણગારી બેસાયું છે.

ઓડાને ખોળીઆમાં જીવે જીવ, ખીજો જીવ નહીં.

અમને રાખ્યાં છે તમારે કાળે, તમે રહ્યાં છો અમારી લાળે.^૨

તમે આવશો આંહીં, તો અમમાં નથી કાંઈ.

૭૨૪. જે જેનો પરાણો તે તેનો પરમેશ્વર. ૧૨

(ધણું માન દેવા યોગ્ય.)

જે જેનો પરાણો તે તેનો પરમેશ્વર.

અતિથિ આવે, તેનો આદરસત્કાર કરવો.

ધર પ્રમાણે મેહેમાન, મેહેમાન પ્રમાણે ધર નહીં.

મોંઘાં ધી મેહેમાન જમે. ધરનો રોટલો બહાર આવે છે.

^૧ ચુલે તાવડી, એટલે મેહેમાન જો કાયમ આવે તો ચુલે તાવડી કાયમ રહે, એવી ધ્રુષ્ટા કાઠીઆવાડના લોકોને હતી. તે વખતને લીધે કાઠીઆવાડ મેહેમાની અથવા પરાણાગતને માટે પ્રખ્યાત થયું હતું. કાઠીઆવાડની મેહેમાની તે દિવસોમાં વખણાઇ ગઇ હતી.
^૨ ખેતરમાં ઓડાને અંબરખા, પાધડી પેહેરાવી હોવાં કરે છે તેમાં બનવરને ડરાવવાનો હેતુ છે, તેવા ઓડાવાળા ખેતરને રોહેરો હરણુ આવ્યાં તેને ઓડું કહે છે. ^૩ લાજ-અરમ,

મન દેખી મેહેમાન આવે. માગીને પણ મેહેમાન સાચવે.
મેહેમાનનો અયો, ખમે તે કાંઈ કાચા પોચાનું કામ નથી.
મેહેમાન દિવસવાળાને ઘેર હોય.

ઢાહુરો—લાણુ ખડ ખડ ને લોહ જડ, આવતડાં પછાં;^૧

એટલાં વાનાં જળવે, જેનાં વજરમે હધ્યાં.^૨ ૬૦૯

ચડતા દિનું પારખું, ઘેર આવે મેહેમાન;

પડતા દિનું પારખું, ઘેર ન આવે જ્ઞાન. ૬૧૦

સોરઠો—આવતડાં ઝંધાણુ, મળવામાં માહપ કરે;^૩

એ શું પાયરશે પ્રાણુ,^૪ સાચું સોરઠીઓ લણુ. ૬૧૧

૭૨૫. નફ્ટ મેહેમાન તેવો જ ધરધણી હોય તે વિષે. ૫

મેહેમાન આવ્યા, મળ્યા, બેઠા એટલે ધરધણી બોલે છે,

“ભાઈ જમીને આવ્યા છે, માટે પાણીનો લોટો લાવો.”

મેહેમાન બોલ્યો, “માંહે દાતણુ નાંખતાં આવજો.”

મેહેમાન આવ્યા, એટલે ધરધણીએ રેતલો ધડી તાવડીમાં નાંખ્યો,
તે વખતે બોલ્યો. “ચડ રેટી ચાર માસ.” એટલે મેહેમાન બોલ્યો, “બેસ
ગાં- ખાર માસ.”

હસતાંએ પરાણો, ને રેતાંએ પરાણો,

આવ્યા છે તે ખાધા વગર કાંઈ જશે ?

૧ પછાં=મેહેમાન. ૨ વજરમે=વજ્રમય, કંઠણુ, દંડ. ૩ મળવામાં ઠેરો રહે એ આવકારની નિશાની. ૪ પ્રાણુને દુઃખ દેહ શું મેમાની કરે? આવકારની નિશાનીમાં મળવામાં વાર લગાડે અગર હંડાઈ દેખાડે તે માણસ પોતાના પ્રાણુ પાયરીને શું મેહેમાની કરે? એમ સાચું સોરઠીઓ કહે છે.

એક ગૃહસ્થને ઘેર પરાણો આવ્યા તે સવારના જમવાના વખતની લગભગમાં આવ્યા. ધરધણી આવકાર દઈને મળ્યા, કુશળ સમાચાર પૂછી બેઠા એટલે ધરધણીએ ક્યું કે, “મેહેમાન જમીને આવ્યા હશે માટે પાણીનો લોટો બરી લાવો,” ત્યારે મેહેમાન બોલ્યો કે, “માંહે દાતણુ નાખતાં આવજો.” તે એમ બતાવવાને કે દાતણુ સરખું ક્યું નથી, તો જમ્યા તો ક્યાંથી હોય જ, ત્યારે ધરધણીને ફરજ પડવાથી પરાણાને જમાડવો પડ્યો.

ધરધણી કહે છે “મેહેમાન જમીને આવ્યા હશે માટે પીવાનું પાણી લાવો.” મેહેમાન કહે છે “માંહે દાતણુ નાખતાં આવજો.” દાતણુ ક્યાં પછી કાંઈ ખવાય એના નિયમ હિંદુસ્તાનમાં છે.

બીજી વાત

એક દરજીને ઘેર મેહેમાન આવ્યા ત્યારે ધરધણી તથા તેની સ્ત્રી બંન્ને મળ્યાં એટલે મેહેમાન પણ બંન્ને નીચળ્યા ને ફરજીના બારણાની સાંકળ ચડાવી ત્યારે ધરધણી અને

આઝો, નાઝો મેહેમાન, એ ઘર હે તુમારા;
ગાંઠડી ખાઝો ખીચડી, બળતણ હમારા.
કાઈ આઝે પૂછે કે, એ કાન હે ? મેહેમાન હમારા.

૭૨૬. વરણાગીમાં વાળ. ૬

(આછકડાઈ સંબંધમાં)

તેજનામાં તમાકુ, વરણાગીમાં વાળ;
સંભળાતું તે નજરે દીઠું, આવ્યો કળી કાળ.
તેજનામાં તમાકુ, વરણાગીમાં વાળ;
લુવાનીમાં લુઝો, ભાઈબંધીમાં ગાળ.
આંખાનું બી ગોટલો, ને છીનાળવાનો ચોટલો.
હલકો વર્ણુ ન હોત તો, આછકડાઈને લડાવત કાણુ ?
આછકડું અંધુરું લાગે.

મોવાળા ઘરની ખેડ, જ્યારે રાખીએ ત્યારે તેટલા.

૭૨૭. મુંબઈ માસ્તર, હાથમાં છત્તર ને ખીસામાં પત્થર. ૨

મુંબઈ માસ્તર, હાથમાં છત્તર ને ખીસામાં પત્થર.

મુંબઈ માવલી, કમાય રૂપીઓ, ત્યારે પલ્લે રહે પાવલી.

૭૨૮. લિડી કરીઆવર તે કરે જે દીઠા બાપ ઘેર. ૫

લિડી કરીઆવર તે કરે જે દીઠા બાપ ઘેર.

બાપદાદે દીઠું નથી, તેની નજર હલકી.

બાપદાદે જોયું હોય, ને પાસે ન હોય તોપણ નજર ઊંચી.

એ તો કર્યાકામના ધણી છે.

છપ્પન વખારીઆ ને ભારો કુંચી, પાસે ન મળે, પણ નજર ઉંચી.

તેની ધણીઆણીને ખાતરી થઇ કે મેહેમાન ગયા પણ મેહેમાન ફળીની ઘંડી ઉપર ચડી ઘરમાં પેઠા ને મેરા ઉપર ચડીને સુતા. દરજણ પાછી આવી ને ફળીના કમાડની બહારની સાંકળ ચરેલી જોઇ નળયું કે, મેહેમાન તો ગયા છે, એટલે સાંકળ ઊધારીને ઘરમાં આવી, ને પાછળ દરજણ પણ આવ્યો.

દરજણ સ્ત્રીને કહે છે, હું કેવો ડાચો કે ગજ લેઇ ધાયો. ૧

દરજણ બોલી, હું કેવી મતિલી કે સુપડું લેઇ જતી રહી.

મેહેમાન બોલ્યા, અમે કેવા દુતા કે મેરે ચડી સુતા.

(આ નક્ટ મેહેમાન ને નક્ટ ઘરધણીના દાખલા છે.)

૭૨૬. પંથ વર ભાગે હાડ, ખીજ વર લડાવે લાડ. ૩

પંથ વર ભાગે હાડ, ખીજ વર લડાવે લાડ;
ત્રીજ વર કલ્લી સાંકળાં, ચોથ વર મરણ લાકડાં.
એક ગોરીનો નાવલો, હોડિ જાણે કળાયલ મોર;
બે ગોરીનો નાવલો, હોડિ જાણે હરાયું દોર.
બે બાયડીનો વર ચુલો ફૂંકે.

૭૩૦. માથે બહુ દુઃખ પડે છે ત્યારે વપરાતાં વાક્યો. ૭

માથે છાણું ચપાણું. ૨૧ રહી.

માથે છપ્પનના પાટા પડ્યા.

રામકહાણી થઈ. દુઃખનાં ઝાડ ઊગ્યાં. માથે હરણ બેઠાં.

માથે દુઃખના કુંગર પડ્યા, દુઃખના દરીઆ ઊભ્યા.

૭૩૧. ગુણુચોર અને નિમકહરામની એક દશા. ૫

ગુણુચોર અને નિમકહરામની એક દશા.

ખુટલને ખાસડાં જ હોય. કૃતમી અને વિશ્વાસઘાતી મહા પાપી.

ગુણુચોરને માટે પરમેશ્વરને ઘેર પણ જગ્યા નથી.

કુતરાને રાટલો નાખ્યો હોય તે પણ ગુણુ કરે.^૧

૭૩૨. મા પૂછે આવતા, બાયડી પૂછે લાવતો. ૫

મા પૂછે આવતો, બાયડી પૂછે લાવતો.

જણુનારી તે જીવ આપવાની, પરણુનારી પોક ચૂકવાની.

દહાડા ઉપર દહાડો જાય, આવરદામાં ઝોછો થાય.

મા જાણે મોટો થાય, બાયડી જાણે લાવતો થાય.

મા રૂવે બાર માસ, બાયડી રૂવે માસ છ માસ, ને બેહેન રૂવે વારતહેવાર.

૭૩૩. વાટે જતાં વઢવાડ વોહોરે તેવા છે. ૧૦

વાટે જતાં વઢવાડ વોહોરે તેવા છે. ઊછીનો કછઓ લેવો.

ચઢડાવ્યા ચપણુ લે તેવા છે.

મીઝાં મસાલા વગર રહ્યા છે.

મસાલો મળે તો મીઝાં ઊડે તેવા છે.

કર અટક્યા એટલે દેહો બેઠા છે. દહા તો બોંય પગ અથા નથી.

ટટળી રથા ઊપર જોર ચાલતું નથી. ટીંગાણા ઉપર જોર નહીં.

કાણુ પંચા નમસ્કાર, તો કહે વઢવાતા ચાળા.

૧ કૃતમી માણસ તેથી પણ નીચો.

૭૩૪. આહુ ખાઈને લાગ્યો છે. ૭

આહુ ખાઈને લાગ્યો છે. કેશવદાસના ઘોડાની પેટે મંચો છે.
રાતદિવસ લાગ્યો છે. ઘડી સાસ ખાતો નથી.
ચહેરે ઘોડે આવ્યો છે. આંટા ખાઈ આંગણું ખોદી નાંખ્યું.
જરા ઘોડો તાણી બાંધ. ૧

૭૩૫. બાજરી, બાવટા, વાલ વિષે. ૧૧

બલિહારી તારી બાજરા, જેનાં મોટાં પાનઃ
ઘોડે પાંખો આવીઓ, બુઢા થયા બુવાન. ૧
બાજરી મારો ઉચો છોડ, મારે માથે ટોપી;
મારો શુભ ક્યારે જણાય, કે ખાય દૂધ ને રોટી. ૨
બાવટો કહે હું ઝીણો દાણો, દેખીતા તો રાઈ;
બાર મહિના મને સેવે, તો ખોખા કહાડું સાઈ. ૩
વાલ કહે હું મોટો દાણો, ઘણાં લાકડાં બાળું;
ચાર દિવસ મને સેવો, તો સમામાં બેસતો ટાળું. ૪
વાલ^૨ કરે તાલ, ને મગ કરે પગ.
મગ કહે હું લીલો દાણો, મારે માથે ચાંદું;
મારો ખપ ક્યારે પડે, કે માણસ હોય માંદું. ૫
મગ કહે હું લીલો દાણો, મારે માથે ચાંદું;
બેચાર મહિના ખાય તો, માણસ ઉઠાડું માંદું. ૬
મઠ કહે હું ઝીણો દાણો, મારે માથે નાકું;
મારી પરખ ક્યારે પડે, કે ઘોડું આવે થાક્યું. ૭
મકાઈ કહે હું મોટો દાણો, મારે માથે ચોટી;
મારી પરખ ક્યારે પડે કે, ઘેર દુઝે ઝોટી. ૮
ધજી કહે હું રૂડો દાણો, મારે માથે ચીરો;
મારી પરખ ક્યારે પડે કે, બેહેન ઘેર આવે વીરો. ૯
લાંગ ભાગે ટાંગ, વટાણા વાયડા ઝેર.

૧ સાસ ખા. ૨ વાલ વાયુ વધારે ને મગ દસ્ત કરે. ૩ મઠ ઘોડાને વધારે શુભકારી છે, ને ઘોડાને તે ખવરાવનામાં આવે છે ત્યારે ઘોડું પુષ્ટ થાય છે. ૪ ઝોટી=ભેંસ. ભેંસના દૂધ સાથે મકાઈનો રોટલો ખાવામાં આવે છે ત્યારે સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. ૫ બેહેનને ઘેર ભાઈનજ્ય ત્યારે બેહેનનું હેત ભાઈ ઉપર વધારે હોવાથી બેહેન અનેક પ્રકારનાં ભોજન ખનાવે. જેનાં કે ઘેખર, સૂતરફેણી, જલેખી, સેવો, લાડુ, ચોરસું, શીરો વગેરે, આ સર્વ ચોલે ધર્મની પાય છે.

૭૩૬. ગાણું ગરાસીઆનું, ગાણું વાણીઆનું. ૩

ગાણું ગરાસીઆનું, ગાણું વાણીઆનું.

વાણીઓ વરધોડે, વોહોરો રોડે.^૧

દોહરો—રાજપુતાણીનો રાસડો, કાઠિયાણીનો કાપ;

વાણીઆનું વગોણું, સાધુ જનનો સાપ. ૧૧૨

૭૩૭. આરા ગાઊંકા ચોધરી, તેરા ગાઊંકા રાવ. ૨

આરા ગાઊંકા ચોધરી, તેરા ગાઊંકા રાવ;

અપણે કામ ન આયા, મન માને વહાં જાવ.

અગાડીકા દુલા, પીઝાડીકા રાવ;

અપણે કામ ન આયા, દિલ ચહાવે વહાં જાવ.

૭૩૮. શુકન એ વેહિમ હોય કે ખરું હોય, તે ચર્ચા આ સ્થળે ઘટતી

નથી. પણ બધા દેશમાં ને સુધરેલા લોકોમાં થોડેઘણે અંશે

એ વેહિમ છે. તેમ ગુજરાતમાં છે તે સંબંધે લોકોમાં જે વધારે

અચલિત છે તેવાં થોડાં ઓઠાં લખ્યાં છે. ૩૫

માંકડ મુછો માંજરો, હૈયે ન હોય વાળ;

તેને શુકને ચાલીએ, તો નિશ્ચે ખૂટે કાળ.^૨

રવિ તાંબુલ, સોમે દર્પણ, ધાણા ચાવો ધરણીનંદન;

બુધે ગોળ, ગુરૂએ રાઈ, શુક્રવાર સરસવ ખાઈ;

શનિવારે વાવડીમાં ચાવે, તે કામ કરી ઘેર નિશ્ચે આવે.^૩ ૨

આદિત કાટે, સોમ જળે, મંગળ પહેર્યું પીઝા કરે;

બુગડાં પહેરે ત્રણ વાર, બુધ, ગુરૂ ને શુક્રવાર.^૪

શનિ પંથા શનિ ગ્રંથા; વિદ્યારંભે ગુરૂ શ્રેષ્ઠ.

પુત્રેમનો^૫ પડવો, અમાસની બીજ,^૬ વણ પૂછ્યું મુહૂર્ત તેરશ ને ત્રીજ.^૭

શુકની રાત, કદી ન કરીએ વાન.

૧ વાણીઓ વરધોડામાં ખસ્ય વધારે કરે. વોહોરો મહાનમાં ખર્ચે. ૨ મૂળુ માપ. ૩ રવિવારે તાંબુલ, એટલે પાનમુપારી ખાઈને, સોમવારે દર્પણમાં મોઢો નેહને, ગ્રાને મંગળ કે ભોમ ધાણા ચાવીને, બુધવારે ગોળ, ગુરૂવારે રાઈ, શુક્રવારે સરસવ ને શનિવારે વાવડીમાં ચાવીને જે માણસ રોડેરમાં કે બહારગામ જાય, તે કામ સિદ્ધ કરીને ઘેર આવે એવો ભાવાર્થ ઉપરના ગોળરત્નો છે. ૪ આ કહેવત લખ્યાં પેદેરવા વિનં છે, આમાં શનિવારનું ક્યું નથી, પણ લોકમાન્યતા એવી છે કે શનિ ચીમ્તો વાર છે, માટે પેદેર્યું હોય તો ઉપર નહિ અર્પાત્ લાંબું ચાવે. ૫ કુમળુ શુદ્ધ ૧૫ પછી વદ પડે. ૬ અમાસની બીજ તે અપાદ શુદ્ધ કે કાર્તિક સુદ બીજ. ૭ ત્રીજ=ત્રૈશાખ શુદ્ધ ૩, અક્ષયતુલીયા. તેરશ=ચતુર્દશ.

સારાં શુકન.

બેહેકું ભરી પાણીઆરી (સૌભાગ્યવતિ) મળે, ખર ડાખો, ને વસિ-
યર (નાગ) જમણો.

ઘોડા ઉપર સવાર બેઠેલો મળે, ઘોળી ઘોયેલાં લુગડાં લઈ મળે.

માટીનો ટોપલો, ગાડું કે છાલકું મળે. બેઠેલું ગાડું મળે.

વાછડા સહિત ગાય મળે. હથીઆરબંધ માણસ મળે.

ચાંદેલો કરેલો વિપ્ર મળે. ફૂલની છાપ સહિત કાઈ માણસ મળે.

માછલી મરેલી મળે તે શુકન સારાં પારસી લેક્ટામાં.

જમણાં હરણુ ઊતરે, ને જમણાંથી પાછાં ડાખાં ઊતરે તે સારાં.

કુંભ,^૧ તેરવા,^૨ ચીખરી, હનુમંત ને હરણાં;

એતાં બે મળે તો લલાં જમણાં.

કાન કરે કુતરા, મીંદડી આડી જાય;

બે આવે છીંકે તો ચાલતાં યંબી જાય.

પ્રામે વામપ્રચાને રાસમશબ્દોપિ મદ્ગલં કુરુતે ॥ ૧

ખરાબ શુકન.

રાંડીરાંડ બાઈડી મળે. લાકડાંની છાણાની ભારી મળે.

ચાલતી વખતે છીંકે યાય. સામો ભેંસો, સેવડો કે ટપલાકુટ કુંભાર મળે.

ચાલતી વખતે કુતરું કાન ફફડાવે, બિલાડી આડી ઊતરે.

ડાખો કાગડો બોલે. ડાખી કે પાછળ ચીખરી બોલે.

આટો કુટો ને ઘી ધડો, છૂટા કેશી નાર;

વગર ટીલે વિપ્ર મળે, તો નિથ્રે ખૂટે કાળ.

અમાવાસ્યાને રોજ હજાર કામ હોય પણ બહારગામ જવું નહીં.

ઢાહુરો-ડાખી ભેરવ^૪ કળકળે,^૫ જમણાં લાળી^૬ થાય;

તે શુકને બે ચાલીએ, તો નિથ્રે ભુંડું જણાય. ૬૧૩

શુકનનો વહેમ નથી એમ પણ કહી શકાય છે તે સંબંધમાં વાક્યો.

શુકનથી શબ્દ^૭ આગળા.^૮ મનમાં કામ કરવાનો કે જવાનો ઉદ્ધાસ

આવે તો શુકનની જરૂર નહીં.

૧ કુંભ=ધંડો. ૨ તેરવા=દેવચકલી, કાળા રંગની પુંછડી જેવી નીચી કરે છે તે.

૩ ગોમ જતાં ગધેડો ડાખો ભુંકે તે પણ મંગળ કરે છે. આવા શુકનને માટે તો અન્ય છે. પણ લોકોમાં બહુ ભણીતા મારા ભણવામાં છે તે લખ્યા છે. ૪ ભેરવ=ચીખરી.

૫ કળકળે=બોલે. ૬ લાળી=શિયાળવું રોવું. ૭ શબ્દ=સાહે વાક્ય કે આશીર્વાદ.

૮ આગળા=સરસ, વધારે સારા.

ગોષ્ઠીરે શુકન નહીં.^૧

દોહરો—શુકન શુભાશુભ જળ ભયે, હોય સઘડો કામ;
તખ હમ સુન્યો પુરાનમે, લહન કૃષ્ણકો નામ. ૬૧૪
જળ રિપુ આયે નગર સન, કન્યા કાલ બ્યતીત;
તખ મુહૂર્ત અર શુકન પુનિ, ન લખ્યો શાસ્ત્ર કહીત. ૬૧૫

૯૩૯. જ્યોતિષના બે ભાગ છે, ગણિત અને ફલાહેશ.^૨ ૧૦

હરમખાને^૩ ચશમખોરા, માલખાને^૪ મુસ્તરી;
કરમખાને^૫ જમી ફરજંદ, કખજ કર લે મેદની. ૧
કિં કુર્વિતિ ગ્રહા સર્વે, યદિ કંદ્રો^૬ ગૃહસ્પતિ. ૨
પડવે મૂળ તે પાંચમ ભરણી, આઠમ કૃતિકા, તોમ રૌહિણી;
દશમે અશ્વેષા સહી, પાંચે જ્વાલામુખી યોગ કહી.^૭ ૩

દોહરો—જલો માતા તો છવે નહીં, વસે તો ઉજડ થાય;
નારી પહેરે સુડલો, કે ખાંણ સમૂળો જાય. ૬૧૬

૧ લૂંટ અગર ધાણી જૂમ પડતાં વારે ચડતી વખત. ૨ તેમાં ફલાહેશ જામુવામાં લોકોને સ્વાર્થ રહેલો હોવાથી તે વિષે લોકો વધારે ધ્યાન આપે છે. અને તેથી ફલાહેશનો વિષય લોકો જાણવા ચાહે છે. તે સંબંધમાં લોકોમાં જે કાંઈ વાણી કે કવિતાના રૂપમાં ચાલે છે તે દુહાદિ લખ્યા છે.

૨ બાળકનો જન્મ થાય છે ત્યારે વખત લઈ જન્મ ટાણે જે ગ્રહ જે રાશિમાં હોય તે રાશિમાં મૂકીને જન્મકુંડલી તૈયાર કરવામાં આવે છે. રાશિ બાર છે તેથી કુંડલીનાં ખાનાં બાર છે. પહેલું લગ્નરાશી, બીજું દ્રવ્યભુવન, ત્રીજું પરાક્રમ તથા ભાંડર, ચોથું મા, ધર તથા પશુ, પાંચમું શુદ્ધિ સંતાન, છઠ્ઠું દેગ, સાત તથા મોસાજ, સાતમું સ્ત્રી તથા પરદેશગમન, આઠમું આયુષ્ય, નવમું બાળ્ય તથા ધર્મ, દશમું રાજ તથા પિતા, અગ્નીઆરમું લાગ, બારમું ખરસ, વ્યય. એવી કુંડલીમાં જ્યાં તે ગ્રહ આવ્યા હોય તે ગ્રહાણે માનુસની કુંડળીના બનવાનું બવિષ્ય કહેવાય છે. ૩ સાતમા ખાનામાં શુક હોય, ૪ માત્રખાનું બીજું તેમાં રાનિ હોય, ૫ કરમખાનું એટલે રાજખાનામાં મંગલ હોય, તેવા ગ્રહવાળો પુરૂષ પૃથ્વીને છતીલે તેવો થાય. ૬ જન્મકુંડળીમાં પેદેડું, મોયું, સાતમું અને દશમું એ ચારે દિશ્વર્યાન કહેવાય છે. તેમાંથી એકે સ્થાનમાં જુદાજુદા પંચો હોય તો ખીલ નબળા ગ્રહ હોય તો પછુ નહીં રાકે નહીં. ૭ એ પાંચ જ્વાલામુખી ભાગમાં બાળક જન્મે અગર કાઈ શુભ કામ કર્યું હોય તો, તેના પરિણામ સંબંધમાં,

વાવ્યું તો ભગે નહી, નીર કુવે^૧ નવ થાય;
 નવ જાણ્યું તે જોશીઆ, જોશ કેમ જોવાય ?
 આવણુ ધોડી, ભાદુ ગાય, મહા મહિને ભેંસી વિચાય, તો ધણી મરે
 કે જાણનારી જાય.^૨
 ચોથ ચૌદશનો^૩ ચોપાથો, હાણુ કરે પુનમનો જાયો.
 જો હોય રાહુ દશમો, શું કરે વેરી વસમો ?
 બુધ વાસે ને બુધ આસે, બુધ ગામ ન જાશે.
 બુધે વોળાવી બેટી, તે ફરી કદી ન બેટી.

૭૪૦. આભડછેટ અંત્યજની જણી, બ્રાહ્મણુ વૈજણુવ કીધા ધણી. ૧૭

આભડછેટ અંત્યજની જણી, બ્રાહ્મણુ વૈજણુવ કીધા ધણી.
 બારે માસ ભોગવે એ બેય, બીજો ઘેર આવી ગઈ રહેય.
 માને તેને વિધિનિષેધ.

અહણુમાં રાટલા ઘેસ અભડાય, પકવાન અભડાય નહીં.
 તબ્યું ને તાવ્યું, વેકુંડથી આવ્યું.

જગન્નાથજીનો પ્રસાદ લેતાં આભડછેટ નહીં.
 ઔષધાર્થે મદિરા પીવામાં બાધ નહીં.

રોગ મટાડવા, માંસાદિકના ઓસડનો છોજ નહીં.^૪

વૈજણુવ જણે સમર્પણી, બ્રાહ્મણુ દેખી ભડકે;
 છોકરાનો બાંધે ટાંટીઓ, રખે મુવો અડકે.

વદાશું વદે, ને અણુવદાશું ફેકે;

ચામડાના બેડા ને ચામડાની બોખ.

બ્રાહ્મણુની નાત જમે ત્યારે ચામડાથી અભડાય, ધીના કુલ્લાની
 આભડછેટ નહીં.

ધી લંગીઆની તાવણું સૌને ખપે.^૫

દેવમંદિર બીજું ચામડું ન લઈ જવાય, દુકડ સારંગીને બાધ નહીં.

૧ એ ચોગમાં કુવો ગાળવા માંઓ હોય તો. ૨ ઢોર વિચાય તેનાં મુદ્દત્ત.
 ૩ ચોથ ચૌદશે ખાટલો ભર્યો હોય, ને પુનમને રોજ દીકરા અવતર્યો હોય તો હાંન
 કરે. ન્યોતિધનો વિધય એવો અગાધ છે કે તેનો કોઈ ભાગ આંહી લખવાને સમાસ
 નથી, માટ લોકોમાં આલતી કહેવતો જણી તેટલી લખી છે. ૪ સાંઠાના તેલ, મસ્તુરી,
 અંબર, ગોચંદન આદિનો બાધ ગણાતો નથી. ૫ ધીને વિષ્ણુદેવત હરાયું છે.

શ્રાવકનો ખાખરો,^૧ ને મેત્રીની પુરી;
તંબોળીની કુંડીમાં, અઢારે વરણુ છુડી.^૨

ઢાહુરો—સખી ભૂમ ગોપાલકી, વામે અટક કહા;

બકે મનમેં ખટક રહી, વોહી અટક રહા. ૧૧૭

અણુગમતું અપવિત્ર ગણી, ગમતું ગણ્યું પવિત્ર;

ચુડો ન ગણ્યું હાડકું, જગત વિચાર વિચિત્ર. ૧૧૮

૭૪૧. ભાભોણ ભારમાં, તો વહુ લાજમાં. ૩

ભાભોણ ભારમાં, તો વહુ લાજમાં.^૩

આંધળા સસરાની લાજ ઢાણુ કહાડે ?

નફટ સસરો ને નિર્લજ વહુ, આવો સસરા કહાણી કહું.

૭૪૨. રોઈ ધર રાખે તેવો છે. ૮

રોઈ ધર રાખે તેવો છે.

રોતો ભય, મારતો ભય, ને ધર રાખતો ભય.

કાલો ચર્ધકાચીમાં હાથ ધાલે. દેખાય છે ગાંડો, પણ હૈયાનો સાળો.

આંખે આંધળો, પણ ગાંઠે પુરો. ઘેલીચર્ધ છૂટે, ને ગામ બધું લૂટે.

રોતો ભય ને અણુચી^૪ કરતો ભય. ઘેલો ચર્ધ ધર રાખે.

૭૪૩. અશીણના બંધાણીઓ અશીણનાં વખાણુ કરી ખાય છે અને

પોતાને સુખ શામાં છે તે બતાવવાને બોલાતાં વાક્યો. ૮

અમલ^૫ ખાઓ ઠાકરાં, માતા યાઓ મલ;

પુરણુહારો પુરશે, જખ મારે જમલ.

બડ પીપલકી જાંય, જોર સંગત બડુકી;

ધોટ કસુંબા દાહાડ, જોર મુઠી ચણુંકી.

ખાખડી બેસકા દૂધ, શકરમેં ઘોલનાં;

ધતા દેવે કિર્તાર, કણુ નહીં બોલનાં.

પહેલું સુખ તે અશીણ આવે;^૬ બીજું સુખ તે ખાણું ભાવે;

ત્રીજું સુખ તે ઊતરે જાડો; ચોથું સુખ પડખે વાડો.

૧ ખાખરો એટલે રોટલી રોટીને સુકી દાણુ ફેલી. ૨ કાચોચુનો પલાળીને પાનપર લગાવવા તૈયાર રાખે તે તંબોળીની કુંડીમાં પાણી ગમે તે ભરના તંબોળીનું દોય. ૩ મર્યાદા રાખીએ તો આપણી મર્યાદા રહે. ૪ અણુચી એટલે રમત રમતના ધારા પ્રમાણે નહીં ચાલતાં પોતાનો દાવ ખરો છે કહી કચ્ચા કરવા તે. અણુચી=અવધાર પ્રમાણે આવે નહીં ને વાંકું (અસત્ય) બોલવું. ૫ અશીણ. ૬ આવે=કેંદ્ર અંદ.

દોહરો—અમલ ન પીયો ઠાકરાં, સુકાર્ધ થાશે સલ;

માગ્યું તો મળશે નહીં, એમ કહે જેમણ.

૬૧૯

૭૪૪. બંદા પોહોળા ને શેરી સાંકડી. ૯

બંદા પોહોળા ને શેરી સાંકડી.^૧ ગોકુળમાં કાહાન માહાલે, તેમ માહાલે.
ધાંયળની કાયળીમાં સળધઓ^૨ માહાલે તેમ માહાલે.

છાપરે ચહડીને બેઠા છે. આલ સાચું બેઠ ગયા છે.

કુલે પાનીઓ લગાડે છે. આસમાનને ને તેને હવે બે તસુતું છેડું રહ્યું છે.

જમીન ઉપર પગ માંડતો નથી.^૩ ગધેડી પુલેક^૪ ચડી છે.

૭૪૫. ધર્મનાં મૂળ ઉડાં છે. ૯

ધર્મનાં મૂળ ઉડાં છે.^૫ અધિકસ્ય અધિકં ફલમ્.

ધર્મ તરે ને તારે, પાપ યુડે ને યુડાડે.

ધર્મનાં કામ કીધાં જ ભલાં.^૬

ધર્મનો દ્રોહ કરે તે કયાંહે ન કરે.

આ ગયા, ખીલા ગયા, સાથ લે ગયા, રખ ગયા, જખ માર ગયા.

પુણ્યે પાપ ઠેલાય

દોહરો—ધર્મ ધટતે ધન ધટે, ધન ધટે મન ધટી જાય

મન ધટે મહિમા ધટે, ધટત ધટત ધટ જાય. ૬૨૦

ચોપાઈ—પાંચકાસનો હોય પ્રવાસ, ભાતું હ્યો છે કરી તપાસ;

આ તો છેડું જાવું ધણું, બાંધો ભાતું પરભવ તણું. ૬૨૧

૭૪૬. દેવળનો ઘંટ જે આવે તે વગાડે. ૭

દેવળનો ઘંટ જે આવે તે વગાડે.

વીસામાનો વડ જે આવે તે બેસે,

વેશ્યાનો ખાટલો જે આવે તે શુંકી ભરે.

દારીનો ચોતરો જે આવે તે બેસે.

ચોરાનું બેસણું, કાઢને ના કહેવાય નહીં.

૧ જે માણસ સાચું દેખી કુલાય છે ને મનમાં મલકાઈ જાય છે તે વખતે તેનું વર્તન થાય છે તે સંબંધે. ૨ સળધઓ=અસ્રો. ૩ અધર ચાલે છે. ૪ કુલેડું=વરધોડો. ૫ તે ધર્મ જેમ વધારે કરે તેનાં ફળ અધિક. અધિક ખાવાનું ફળ અજણું; અધિક દોસતનું ફળ શીકર; કોઈ પણ અધિકમાં સુખ હોય તો ધર્મની અધિકતામાં સુખ છે. ૬ સારાં કામ કીધાં જ ભલાં, આમ પણ કહેવાય છે.

ગામની ઝુંદી, ને સીમાડાની રાયણ.^૧

ધર્મશાળાનો ખાંડણીઓ.

૭૪૭. ઊજ્જડ ગામની જમે શી ભરવી? ૩

ઊજ્જડ ગામની જમે શી ભરવી?

ઉધાડે બારણે ધાડ નહીં, ને ઊજ્જડ ગામે રાડ નહીં.

ધણી વગર શણગાર શા?૨

૭૪૮. ભગે કોણ? ૪

દોહરા

પ્રશ્ન—નિદ્રા નાવે ત્રણ જણાં, કહો સખી તે કીયાં?

ઉત્તર—નિર્ધનિયાં ને બહુ ત્રણાં, જેપર ખટકે વેર ધણાં. ૬૨૨

પ્રશ્ન—નિદ્રા નાવે ત્રણ જણાં, કહો સખી તે કીયાં?

ઉત્તર—જપિયાં, તપિયાં, સારસાં, ચકવી રેન પીયા. ૬૨૩

ચાતક, ચકવા, ચતુર નર, નિશદિત રહે ઉદાસ;

ખર, ધ્રુવડ, ને મૂર્ખ નર, સુખે સુવે નિજ બાસ. ૬૨૪

ચોપાઈ—ભગે જે કાષ્ઠ ધનનો ધણી, ભગે જેને ચિંતા ધણી,

ભગે રાત અંધારી ચોર, ભગે ધન વરસંતે મોર;

ભગે દીકરીઓનો બાપ, ભગે જેના ધરમાં સાપ. ૬૨૫

૭૪૯. જુવાની વિષે. ૪

જુવાની દિવાની છે. જુવાની ચાર દિવસનું ચટકું છે.

જુવાની બળવી તેનો મનખો સુધયો.

મદ્દા પચીસીમાં^૩ જે ઠેકાણે રહ્યો તે રહ્યો, નહીં તો ગયો.

૭૫૦ જુવાની જવાથી ચરિતાપ. ૬

દોહરા—જેખન ભતાં ત્રણ ગયાં, કહો સખી તે કીયાં?

કાજળ, કંચુકી ને કાંસડી, એ અંગથી દૂર થયાં. ૬૨૬

જટીયા જુવાની મધ, મધ ચટકતી ચાલ;

જ્યાં અંબોડો વાળતાં, ત્યાં પરી મધ ટાલ. ૬૨૭

જેખન જરા તે કુતરી, જમરા લોદી બાણ;

આવ્યો એની હડકે, બચે ન તેના પ્રાણ. ૬૨૮

૧ જે આગે તે કુટે. ૨ રીને માટે. ૩ પંદર વર્ષની હમરથી ચાલીસ વર્ષ સુધીનાં પચીસ વર્ષ “મદ્દા પચીસી” ગણાય છે. એટલા વર્ષમાં મનનું, સિદ્ધિનું અને રીતબાતનું જે અંધારણું થયું તે મમાડે હમર પર્વત રહે છે.

ગોલણુ કહે ધરડાં થયાં, જાંગે લાગ્યાં જોર;
અખમે બરછીવા ઠેકતાં, નળીઓ હતી નકાર. ૬૨૬
સદા ન જોખન સ્થિર રહે, સદા ન લક્ષ્મી નેહ;
જોખન ચલ સંસાર ચલ, ચલ વૈભવ ચલ દેહ. ૬૩૦

સોરઠા—જે દિ હતા જુવાન, નોરા^૧ કરતા નાણાં દેઈ;
એ પિંડ ને એ પ્રાણુ, જોલાવ્યા જોલે નહીં. ૬૩૧
નળીઓ હતી નકાર, જોલાવતો^૨ બરડા ધણી;
રહ્યું ન જાંગે જોર, જાતાં દીધાં જોડે. ૬૩૨
ધરડપણુ વશમી વાટ, જુવાનીમાં જાણી નહીં;
એના શા જિયાટ, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૬૩૩
જુવાનીનાં જોર, અત્યારે અજગાં થયાં;
ન મળે મન નકાર, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૬૩૪

૭૫૧. બરોબરીયાથી સ્નેહ કરવા વિષે. ૩

વિવાહ, વ્યવહાર, વેર, પ્રીત બરાબરીયાથી કરીએ.
બરાબરીયાસે કીજીએ, બાહ, બેર ઓર પ્રીત.

સામી—બાયડી પરણે સારા ધરની, લેવા સારા લાવો;
ધણી સામી આંખો કાઢે, પછી કરવો પસ્તાવો. ૬૩૫

અક્ષરવાર કહેવતો, વાક્યો ને સાખીઓ

~*~*~*~*~*~*~

વિષયના મથાળાંવાર કહેવતોમાં જે કહેવતો, વાક્યો
ને સાખીઓ આવી શકી નહીં તે

અ

અકતે કાંત્યું તે આગળ મુજરે આવે.^૧

સાખી—અકર જનાં મકર જનાં, જનાં હિંદુસ્તાન;

તીન જનેકા સંગ ન કીજે, લંગડ, છુચડ, કાના.

૧ અક્ષલ બહેર મારી ગઈ. ૨ કોઈ દિશા સુઝતી નથી.

૩ દિગ્મૂઢ થઈ ગયો છે.

અક્ષલબાજથી અદાવત કરવી નહીં.

અખતર ડાહ્યાએ ડહાપણુ કર્યું, કે હીંગના કુલામાં ઘી ભર્યું.

અખાનો ડખો.^૨

અગીઆરશને ઘેર બારસ પરાણી.

અગ્રેઠ અગ્રે વિગ્ર, જટાળો તે જોગી,

અને વચ્ચેનો કંદ, તે આરોગે નંદ.

અગ્રિને બિધાઈ અડે નહીં.

અભણ્યામાં વસે તે અચ્ચાનક ખસે.

અભણ્યાનો ગુન્હો માફ. ૨ અભણ્યાનો દોષ નહીં રે ગુસાંધ્યાં.

અડપણો બ્રાહ્મણ વહાણુ બોળે, બોળો વાણીઓ ઓણું તોળે.

અઢળક ઢળ્યા, ને દળદર ઢળ્યાં.

અણસમણુ તે આડો વહે.

અણસમણુ ઢોર, લેવા મોકલ્યો દાકરી, ને લાવ્યો ખોર.

૧ અકતે=રત્ન, અગ્રેજી; કામથી વિરાગ પામવાનો દિવસ; અનધ્યાય. ૨ અખા બગતે કરેલી દાવ્યમાં નહીં સમજાય તેવી આખતને વિરુદ્ધ સમજવાળા ડખો કહે છે.

૩ એક શેરડીનો સાઠો બ્રાહ્મણ તથા જોગી માગી લાવ્યા, તેમને વેડેચણમાં વણી પરવાથી વાણિયાને પંચાત સોંપી. ત્યારે વાણિયે સંકાળી વડેચણ કી દે, “અમે અમે-સોયી મહેલો પુંછડી તરફનો તે વિમને, ઘડીઆના બાગને મુળીયાં વળગેલાં તે બાગને જટાળો કરવી જોગીને આપો ને પુંછડી તથા મૂળ વચ્ચેની ગાંદળા તે વાણિયે વેડે-ચણની મેડેનત ખદલ પોતે રાખી, તેની આ કહેવત. “વચ્ચેનો કંદ (ગાંદલી) તે આરોગે નંદ” (વાણિયો).

અણીનો ચૂકો સો વરસ જીવે.^૧
 અતિ લંબા બેવકુફ.
 અસારે વાયરો વસમો છે. ૨. અત્યારે દડી ઉડે છે.^૨
 અથરો માણસ અથડાઈ પડે.^૩
 અદેખાને બેવડો બળાપો.^૪
 અદર અદર વાત કરે છે.^૫
 અન્ન જીવડે ને અન્ન મારે. અન્નકોટને ચોટ નહો.^૬
 અન્ન તેનું પુણ્ય, રાંધનારાને ધુંવાડો.
 અન્ન આહારે, ને ઘી વ્યવહારે.^૭
 અનાથો આખલો, ને હોળી ઘેલી નાર.^૮
 અપના નામ ખોટા, પરખને વાલેકા કયા ગુન્દા ?
 અપના મ્હુ બાંકા, ઊસ્મે આપનેકી કયા કસુર ?
 અણુનો બાઈ ઢણુ.
 અમથાબાઈ કરમના આગળા, તે પેહેલા પરણ્યા
 અમરવેલને પાન નહો.
 અમીના ઓડકાર આવે નહો.^૯
 અમી સૌના દિલમાં રમી (ગમી).
 અમીરાત જય, પણ ખો.^{૧૦} જય નહો.
 અમીરાતમાંથી હાથ જ. કહાડતો નથી.^{૧૧}
 અમૃત પીતાં કોઈ ધરાય નહો.
 અરે ખીખી રોટી પકાવ, ઠીકરી કુટ ગઈ તાલીઆં બજાવ.^{૧૨}
 અલ્લા એક બદામ.^{૧૩}

1 Threatened folks live long. ૨ એટલે અસારે ત્યાં જવામાં લાભ નથી. ૩ અસ્થિરોનો અપભ્રંશ છે. અથરો=આકળો, અસ્થિર; ઉતાવળો. ૪ પોતાથી કાંઈ સાંઝે થઈ શકે નહીં, ને ખીજનું સાંઝે દેખી ખમાય નહીં. ૫ મોઢમ અગર ન સમજાય તેવી રીતે અગર આધાર વગર વાત કરે છે. ૬ ચોટ=નજર લાગવાનો વહેમ છે તે અનકોટ નહી. ૭ અન્ન આહાર પ્રમાણે અપાય, પણ ઘી તો કરકસરથી અપાય. ૮ બન્ને સરખાં કોઈના કહ્યામાં ન રહે. અનાથો=નાથ નાકમાં ધાલ્યા વગરનો. ૯ માણસ ધરાય ત્યારે ઓડકાર આવે; તે અમીથી કોઈ ધરાય નહીં. ૧૦ અમીરાતમાં સાંઝે બોલવાની, સાંઝે વાવરવાની ટેવ પડી હોય તે જય નહીં. ખો=ખુશખો, સ્વખાવ. ૧૧ બહુ પતરાળ કરે છે. ૧૨ ઠીકરી કસાડી કરવાની માટીની ઠીબ. ૧૩ જેમાં કશી અશ્વ ક્રે બોલી નહીં, તેને લાગુ છે.

અલ્લાહ માલુમ બેલ કીદર ચલતા હે?¹
 અલ્લાહ નામ પર ફુગર ચાલે, રામ નામે પત્થર તરે,
 અલેલ ટપુ.²
 અવલ ખીશ ખાદ દરવેશ.
 અવસર ચુક્યા મેહુલા, પાણી વગરનાં વેવલાં.
 અવળી ગંગા વહી.
 અવાસ બળી ગયા ને કાપલા રહી ગયા.
 અસુર થયું ને રાત રહા.³
 અસુરા આવ્યા પરાણા, રાત રહે પાછા ન જાય.
 અળગી નહીં છાયા દેહથી.

આ

આક,⁴ ઈધણુ, ને જવનું અન્ન, છોરૂ ખાપ હળ્યાં,
 છાપડું ચુવે ને નાર કુભારજી, એ પાંચે પાપ મળ્યાં.⁵
 આકાશને કાંઈ ચાંબલો છે?⁶
 આકાશને હવે બે તસુ છેડું છે.⁷
 આખલો આંક્યો એટલે બધે મોઢળું.⁸
 આખો દહાડો નાજો ફરે, ને નાહાતી વખત કાછડો વાળે.
 આગળથી ગાં- ધોધ ને પાછળથી હળો.
 આગલી દુલામણુ સારી, પણ પાછલી દુલામણુ ભુંડી.⁹
 આગળથી ચોખવટ સારી, કે પછી વાંધા પડે નહીં.
 આગે¹⁰ આગે ગોરખ જાગે.

૧ બેખબરને લાણ. ૨ વધારાનો=અડકદુડકીઓ, લિપરજી વાત કરનાર.

૩ ત્યાં ધરખાર છોડી નોકરી કે ધંધા મટિ રહેવું પડે તે સ્થળને માટે બોલાય છે.

૪ આક=આકાશનું. છોરૂ ખાપને હળ્યાં, તે કામ કરવા દે નહીં. ૫ આંગણે કૂતો ને નાર કુભારજી, એમ પણ બોલાય છે. ૬ સત્યને આધારે રજુ છે. ૭ એટલું અગિમાન આવ્યું છે. ૮ ગાયને વાછડો આવે સારે વાણિયા, ગ્રામણુ તેને ખાસી નહીં કરતાં મોઢળો મૂકે છે ત્યારે તેના પાછલા પગના ચાપામાં ત્રિશૂલ લોઢાનું ભવું કરી કામ દે છે તે “આંક્યો” કહેવાય છે, ને તે મહાત્મનીઓ સાંઠ કહેવાય છે. ગમે ત્યાં તે છુટા ફરે, ચરે, તેને કોઈ કામ કરવામાં લોટે નહીં એવો ચાત્ર પડ્યો છે. હાલમાં મહાત્મનીઓ આખલા કરવાનો ચાલ કમતી થયો છે. ૯ કાંઈ કામ કરવામાં આગળથી અડચણુ લેકને તેના અથવા વ્યવહારમાં બિવિધનો વિચાર કરી કામ કર્યાં દોય તે સારાં, પણ પાછળથી અડચણુ પડે ને કામ બગડે તે ખોટું. અવરજામાં ફુગ પડે તે ખોટું. ૧૦ કાતળી વાત કાલ, આગળ લિપર અને તે ખરું.

આગે આગ મળે, ત્યારે ભડકા થાય.^૧
 આજકાલનો કાકા, તે ડહાપણમાં કુલી ગયો.^૨
 આજ ઈલાં, કાલ ક્યાં, ને પરમ દહાડે પરદેશ.
 આઝો^૩ જેનો પડતો હોય તેનો પડે.
 આટા^૪ ખુટયા છે.
 આટામાં લુણ સમાય, લુણમાં આટો સમાય નહીં.
 આટા મ્હો^૫ બપર બે છે.
 આટા લીલા,^૬ ને બંદા નરમ અથવા અણકસખી.
 આડે લાકડે આડો વહાડ. આડે માણે^૭ ભરવું.
 આડે લાકડે આડો વેહ, ને આડો વસે ગામને છેહ.^૮
 આડતને ને અધીરને બને નહીં.
 આડીઓ નહીં, બીબીઓ નહીં, હ્યો બીબી ખાટ.^૯
 આણુ રામની દીધી છે.^{૧૦} આણુ રાજની ફરી ગઈ.^{૧૧}
 આ તો રામખાણુ છે, સિદ્ધ ઉપાય છે.
 આયર^{૧૨} બદલ્યા, પણ ગધેડા તેના તે છે.
 આદમના આદમી, ને મનુનાં મનુષ્ય, દનુના દાનવ.
 આદમજી ગયા તે ગધેડો વસાવી લાવ્યા.
 આદો ભવાની.^{૧૩}
 આપકા સો સાપકા, દુસરે સાલે કાસપ્રસીએ.
 આપણું તે હા હા, બીજનું તે હી હી.
 આપણે ક્યાં દુકાન માંડી બેઠા છીએ, કે ચણા આપીએ?
 આપણે કામને એક ઘડી મૂકીએ, કામ આપણને આખો દિવસ મૂકે.

૧ ક્રોધીએ ક્રોધી મળે ત્યારે મહાભારત કળ્યો થાય. ૨ ધરડાપો કરે છે.
 ૩ આઝો=મતાપ, મલા; છાપ. ૪ પૈસા જતા રહ્યા છે. ૫ મહોડું લેવાઈ ગયું છે.
 ૬ તેમાં ફેટલી બગડી. ૭ આડે માણે ભરવું. માણું=દાણા ભરવાનું માપ. તે સીધું
 રાખીને ભરે ત્યારે દાણા સમાય; બિધે માણે ભરે માણાના તળા ઉપર રહી શકે તેટલા
 દાણા આવે ને માણું ગાળ નળા જેવું હોય તે આડું રાખીને ભરે ત્યારે એક દાણો રહે
 નહીં એટલે “આડે માણે ભરવું” મતલબ કાંઈ ભરાયજ નહીં. ૮ ગામને છેહ=ગામને
 છેડે. Desperate cuts have desperate cures. ૯ ઇસ, બપણું કે પાયા નહીં
 ને હ્યો બીબી ખાટ. આડીઓ=બીબી એ ઉપનાં ને ઇસ. ૧૦ આણુ=સમ. ૧૧ ગાદીએ
 બેઠા. ૧૨ આયર=શુણ તાખતાં પહેલાં ગધેડા ઉપર જે નાંખવામાં આવે છે તે.
 આયર=હુગડાં. ૧૩ હીજડા.

આપતો ગાળે ને લેતો લાળે.
 આપસે^૧ આઇ સો હલાલ.
 આપતાં લે નહીં ને માગતાં મળે નહીં.
 આપ્યું ને તાપ્યું ખેસી રહેતું નથી.
 આપે તે સુંવાળો, માગે તે કાખનો મોવાળો.
 આપે તેને દીકરા આપે, ન આપે તેના મુળગા લેખલે.^૨
 આફરે ચઢ્યો છે તે વાત કરશે ત્યારે બીતરશે.
 આફરડી બાઈ.^૩
 આબરના કાંકરા, ને ફળેતીના ફાળકા.
 આહતમાં જ્યાહત શી ?
 આહને અણી નહીં, ને આહણનો કાઈ ધણી નહીં.
 આહને અણી નહીં, ને વેશ્યાનો કાઈ ધણી નહીં.
 આ લવ મીઠો, તો પરલવ કાણે દીઠો. ?
 આહને જમીન એક કરવી.^૪
 આભે આપ્યાં ને ધરતીએ ક્રીડ્યાં.
 આર વગર ચીથરું અકલ રહે નહીં.^૫
 આવડે નહીં, બકલે નહીં ને બાપા મને કેળું.
 આવતી વહુ ને બેસતો રાજા, પહેલી રાખે શરમ, પછી મૂકે માળ.^૬
 આવવાની આર દિશા, ને જવાની પારે વાટ.
 આવરદા કાંઈ તાંતણું નથી કે તોડી નંખાય.
 આવી ઘાટડીએ, ને જાય હાટડીએ.
 આવ જવ કે સરસર થાઓ.
 આવી ત્યારે લક્ષ્મી, ને ગઈ ત્યારે બલા.
 આવરે વહાલી વાતડી કહું, આ ચુડાને તું પાંચગી વહુ.^૭
 આહાર મારે કે ભાર મારે.^૮

૧ પોતાની મેળે, સહજમાં આવે તે હલાલ. ૨ વરસે ત્યારે વાટમાંએ વરસે ને ખારા દરિયામાં પણ વરસે. ૩ પોતાની મેળે જમે તે વાતમાં ફટી પડે. ૪ એના મોટા ફળનો કરવો, અગર મહાભારત ઉલ્લેખ કરવો. ૫ આર=ચોખ્ખા કે ધવના લોટની રાખ હાડાને ચડાવે છે તે. ૬ માલ=મર્યાદા. ૭ વહુનો મીઠાનું મરવા વડે કહ્યું. ત્યારે સાંખજ મારા નવલા વર, આ મારે તમારું સાચું ધર, એવો રીંચે નવાજ દીમાળી વર રાંત ધવો. ૮ Excessive food or burden may be the cause of death.

આવ્યું સમાય, પણ ગયું ન ખમાય.^૧
 આવ્યું આટલે ને ધાવ્યું કાટલે.
 આવો રે લોલિા ને મેક્ષો પોક્ષા.
 આસમાનના તારા બિતારવા.^૨
 આસમાન જમીનનો તફાવત છે.

ઈ

ઈજતકી લહેજત કુજ ઝોર હે.
 ઈસમકી કીસમ પેહેચાનનાં બડી બાત હે.
 ઈંદ્રિયો છતી તેણે સર્વ છત્યું.
 ઈધરકી બિધર, ને બિધરકી ઈધર.^૩
 ઈસી ગયો'તો ઉપજેટે, સખીના કહે ભગતી'તી;
 કહારામાં કથરોટ આપી, એ પણ હહાડી ભાગતી'તી.
 ઈરક^૪ આસાન નમુદ અબ્બલ, વલે બિદતાવ મુરિકલ હે.

ઉ

ઉગતા ઝાડનું પાંદડું ચીકણું. ઉગમણી થુમ પડે ને આથમણો ધાય.
 ઉછળ્યું ધાન પેટમાં રહે નહીં.
 ઉછેદીજા ખાય, તેનો વંશ વધે નહીં.
 ઉજડ ખેડે ઢોલ વાગે.^૫
 ઉંચે આભ ને નીચે ધરતી.^૬
 ઉંટ લંબા, તો પુંછ ઢુંકા.^૭
 ઉંટ મૂકે આકડો, બકરી મૂકે કાંકરો.
 ઉંટ મરે ત્યારે મારવાડ સામું જુએ.
 ઉંટના ઉંટ ગળી જવા. ઉંટનો હોઠ લટકે પણ ત્રટકે નહીં.
 ઉઝા નહીં ત્યાં સુધી સારા, બિઝા એટલે ઝાડ્યા રહે નહીં.^૮
 ઉઠાંઠળ^૯ માગ ચોર ચાલે.
 ઉણું રહે ત્યાં સુધી કુણું.^{૧૦}

૧ આવ્યું નાણું, છોકરે તથા સાંઝે સગું કે મિત્ર આવ્યા સમાય, પણ ગયા એટલે દુઃખ લાગે. ૨ ધણો કલેશ કરવો. ૩ વાતો કરવી. ૪ હેતુમીત કરવી તે સહેલું છે, પણ તે નિભાવવી કઠણ છે. ૫ ખેડુ-એટલે ગામ અગર ગામનો ટીંબો. ૬ બીજો આધાર નહીં. ૭ એટલે બરિબર સરખું ને સરખું. ૮ કોઈ ચડે નહીં ત્યાં સુધી સારા. ૯ જે માર્ગે માણસ કે ઢોર ચાલે નહીં તેવો. ૧૦ પેટ કે કમળત માણસ.

ઊતર્યું ધાંટી,^૧ એટલે થયું માટી.
 ઊતાર^૨ આખા ગામનો છે.
 ઊતરી પડતાં વાર લાગતી નથી.
 ઊતર્યાં મહી ત્યારે પહોંચ્યા સહી.
 ઉત્તમને ટુંકારે, ને અધમને ખાસડે મોત.
 ઊંદર ટુંકતો જાય ને કરડતો જાય.
 ઊંદર ખીલાડીને મેળ આવે, તો ધરધણીને સુખ આવે નહીં.
 ઊદ્ધમાતની ઊગણી, એક ઊછાળે ધૂળ ને એક ઊછાળે પાણી.
 વદનિમિત્તં વદ્યકૃતવેષા.
 ઉધાર વગર લાલ નહીં, ને મરણ વગર ડાલ નહીં.
 ઊધળી^૩ બાપડી ને ઊલળી ગાડી. (બરોબર.)
 ઊંધા પાટા બંધાવવા.^૪
 ઊંધી ઇંટનો ચણનાર કડીઓ.
 ઊંધું બોલ્યે કાંઈ દહાડો વળે છે ?
 ઊભરો ચડે ત્યારે પાણી છાંટવું.^૫
 ઊભો સોઠો સો મણુ ભાર જીલે. (અથવા ખમે.)
 ઊભો રળે તે બેઠા સાફ, ને સુમ રળે તે સખી સાફ.
 ઊભેયે અંધાઈ ન જાય.
 ઊંઠું ઝોસડ નહીં.

એ

એ પાણીએ મગ ચડવાના નથી.
 એ પાણીએ મગ ચડે તે પાણીએ ચડાવવા.
 એ વર કલવો ખાનાર નથી.^૧
 એક કાનેથી ચાર કાને.
 એક ખાળે સમુદ્ર ન ઊલેચાય.
 એક કંદને હજાર હેક.^૨
 એકડો નીકળી ગયો; એકડો અમદાવાદ ગયો.^૩

૧ ધાંટી=ગળનો હપરનો ભાગ. ૨ ઊતાર=મૂલ પહોંતને મટિ રસ્તામાં મૂકાય છે તે અગ્ર. ૩ ઊધળી=ચોતાના ધણીને મૂળીને લગતી. ૪ અવળું સમજવું. ૫ સામા માણસને કોઈ ચડે ત્યારે આપણે શાંત થઈ. ૬ એ વર મરણને નહીં. કલેન્ડર પરણ્યા આવે ત્યારે સાસરીમાં કન્યા પરણાવશે એવો અર્થસૂચક શુભનું ખાધું. ૭ હેક=ધિકાર. ૮ બાઈ નિર્માલ્ય કપાં.

એક ઘર તો ડાકણ પણ પરહરે.^૧
 એક ગુન્હો ખુદા પણ માફ કરે.
 એક હસવું ને ખીજી હાણુ.^૨
 એક હાથ લેના દુસરે હાથ દેના.
 એક ધડીની નફટાઈ, સારે દીનકી બાદશાહી.
 એક હાથે કરવું, ખીજે હાથે ભોગવવું.
 એક દીકરો દીકરામાં નહીં, ને સો રૂપીઆ પુત્રમાં નહીં.
 એક લાકડીએ હાંકવું.^૩
 એકડા કરવા.^૪
 એકનો પૈસો, ખીજનો ધર્મ, ધર્મ હારે તે ધન ખાય.
 એક રામ ને સહસ્ર નામ.
 એક આવન, દુસરી જવન, તીસરીકું નહીં વારા;
 ગોપીમેં જ્યું કહાન ખેલત, ત્યું કુવેમેં પીંજરા.
 એકલડોકલનો અક્ષા ખેલી.
 એકલપેટા સૌનો ખેટા.
 એ તો એનામાં આંધળો ભીંત થયો છે.^૫
 એના પેટમાં કાતર છે. એના પેટમાં પાળી છે.
 એને મુતરે દીવો બળે. (એવો સત્તાવાન છે.)
 એ તો ખાસડાને તોલે છે.
 એવાં મળ્યાં સગલાં, કે જેમ મચ્છને સાચવે બગલાં.
 એવી ભોળી કાણુ હોય કે પારકા ધણી પાછળ ચૂડો ભાંગે.
 એવી આપું ગોળી કે ન દેખે દીવાળી કે હોળી.
 એવું ભોળું કાણુ હોય કે ઘેંસમાં ઘી નાખે.
 એવો ગોકળીઓ ગાંડો નથી કે દીવાળીને દહાડે ઘેંસ ખાય.
 એવો હાથ ચીપટીમાં નથી આવ્યો.^૬
 એસા ભક્ત નીકા, કે ખાકે લગાવે ટીકા.
 એહેસાનકા બદલા ન ચહાવે સોહી સચ્યા બડા.
 એવો મારો મામો કે ઘોકો લઈ થાય સામો.

૧ પારકા પોતાનાનો ભેદ જણાવવો. ડાકણ પણ પોતાના જાણી અમુક ઘરને કનડતી નથી. ૨ One man's meat is another's poison. ૩ ભવ્યાર ક્યારે વગર આંખો મીચી હકમત ચલાવવી. ૪ સહીઓ કરી એકમત થવું. ૫ એટલે અતિશે મોહ પામ્યો છે. ૬ એટલે દબાણમાં નથી આવ્યા.

ઓ

ઓકથું ધાન, સામું જોવાય નહીં.
 ઓખામાં^૧ પેસવું નહીં કે ને ખોખા થઇએ.
 ઓછે બજે વધુ રીસ.
 ઓછું આવવા દેવું નહીં, ને ઓટું કહેવું નહીં.
 ઓટલો વાલ્યો આપતો.
 ઓટું^૨ જોઈવરો કરીએ માર ન પડે, તેમ ઓઠાં^૩ જોઈ વરો કરવો નહીં.
 ઓઠે ઓઠે રહી, ધા કરવો.
 ઓડ જમરેઠના ઊંડા કુવા, દીકરી કે તેનાં માળાપ સુઆં.
 ઓડે અચકાઈ જવાય, વિચારી પગ ન ભરાય તો.
 ઓથની^૪ હુંક રહે. ઓથ કામ લાગે.
 ઓઠાણું^૫ ને તરડાણું.
 ઓ દિન કહાંસે કે મીઝાંકે પાંજમે જુલીઆં?^૬
 ઓરમાયાં ને વેરવાયાં.
 ઓરી આવ ને અડીશ નહીં.
 ઓલમાં દીકરો આખો છે, હવે કાંઈ ક્યું કરાય નહીં.^૭
 ઓળાંસણાં ઘણાંએ ક્યાં, પણ અર્થ સર્થો નહીં.
 ઓળખીતો સિપાઈ બે ધણા વધારે મારે.
 ઓશીંકે ગંગા, પછી પાપ કેમ રહે ?
 ઓસડ ગળ્યું હોય નહીં.
 ઓસડ અનેક કરો, ધાર્યું ધણીનું થાય.

અં, આં

અંગે અંગ લીલાં ધયાં, હવે શું દાળદર પુંકે તેમ છે ?
 અંધારે ખાય, પણ કાળીઓ નાકમાં ન જાય.
 અંધારે ખાય, પણ ગોળ ગળ્યો લાગે.

૧ દાંત ખાસ થાય કે પડી જાય. ઓખો=વસમી જગ્યા. ૨ ઓટું=આશરો.
 ઓટલે ધણે કેકણે જમણવાર હોય તો માણસ બાજે પડી યોડાં આવે તો માલ યોડો
 વડે. ૩ મેઠિા વડો ક્યાં હોય તેનો દાખલો. ૪ ઓથ=વસીલો, આશ્રય; વન. ૫ ઓઠીય
 બ્રાહ્મણ તર્ક જેવા. ૬ મીઝાંકે ખીખીને-કડું, 'જુલી જુલીએ સીર તોડ ડાહંગા.' ભારે
 ખીખી કહે છે, "ઓ દિન કહાંસે કે મીઝાંકે પાંજમે જુલીઆં ?" નાકે નાસાયજી કે
 મડવી ગાડે ચડે. ૭ કાર પાજવાની જમીનજમીરી, ખોલ.

અંધારે દોડે તે ચડે બગલી ઘોડે.^૧
 અંધેડી હાર ચલી, જય જય દાતાર.^૨
 અંધારી રાત્રે મગ કાળા.^૩
 આંકેલ સાંઢડો છે.^૪
 આંકે ગજનો આવી રહ્યો છે.
 આંખ છે કે કાંકાં?^૫
 આંખ ભી ખમાય, પણ ફૂટી ન ખમાય.
 આંખ દેખાડવી.^૬
 આંખની કીકી ને કલેજાની ફાર.^૭
 આંખે આવવું.^૮
 આંખમાં ધૂળ નાંખવી. છકો પંજે રમવો. છકક ખવરાવવી.^૯
 આંખ ફૂટે તે વેઠાય પણ ધર પુટયું વેઠાય નહીં.
 આંખનું આંજણ ગાલે ધસ્યું.
 આંખકે અંધે, નામ શેખ રોશન.
 આંખમાં અમી તેને દુનીઆં સમી.
 આંખે અંધાપો આવી ગયો છે.^{૧૦}
 આંગણે કુવો ને વહુ ભિછાંછળાં.
 આંગણું ખોદી નાંખ્યું.^{૧૧}
 આંગણે આવવા દીધા જેવો નથી.
 આંગળીએ દીકરો, માની આંગળી વળગીને જાય.^{૧૨}
 આંગળી સુજીને કાંઈ થાંભલો થાય નહીં.
 આંગળી ફાઈ ખતાંવી શકે તેવું નથી.^{૧૩}
 આંગળી કરી આધા રહ્યા.^{૧૪}
 આંગળીના વેડા ઉપર ગણાય તેટલું.^{૧૫}
 આંટીએ આવે એટલા બધા ભેગા થયા છે.

૧ બગલી ઘોડે=પગ ભાગે એટલે બગલમાં ઘોડી લે. ૨ છાકરાંની ઘેર ભેગી થાય
 ભારે પ્રમાણ નહીં તેવી વાત. ૩ When candles are out, all cats are grey.
 ૪ એ સંબંધમાં પાન ૨૩૪ મે લખ્યું છે. આંકેલ સાંઢડો બધે ચરવાને છુટો ફરે. ૫ કાંઈ
 ભેતો જ નથી. ૬ રૂઆળ રાખવો અથવા બીક ખતાવવી. ૭ એવો બહાલો. ૮ એટલે
 લોકોની નજરમાં ખુચવું. ૯ છેતરવું. ૧૦ બહુ અભિમાનમાં ઇંદાઈ ગયો છે. ૧૧ ઉધરાણી
 પૈસાની કે કામની ફરી ફરીને કાયર કર્યા. ૧૨ મા નાતરે જાય ભારે. ૧૩ કાંઈ છેડી
 શકે કે ડરાવી શકે તેવું નથી. ૧૪ કળઓ સળગાવી દૂર રહ્યા. ૧૫ વાટકડીનું શીરામણ.

આંધળોભીત થઈ ગયો છે. ૧

આંધળાની આંખ. ૨

આંધળાની લાકડી.

આંધળો વાડ કરે, ને પાંગળો હાલો ધરે. ૩

આંધળો ભીંતે અથડાય.

આંધી ફવી ચહુડી ગઈ છે. ૪

આંખાગળો ને પૈસા ટાળો.

આંખાની કાઠી, રાંધનારી નાહી.

સાખી—આંખા ડાળે કાપલ રાજી, મચ્છી રાજી જળમાં;
ધરનારી તે ધરમાં રાજી, જોગી રાજી વનમાં.

કું

કંઈ થયા ને કંઈ થશે, આ ગામ તો એમનું એમ વસે.

કૌચ કાગડી જ્યાં વળગે ત્યાંથી છૂટે નહીં.

કખા ૫ કેાઇની કરવી નહીં.

કધરધણી વેઠાય, પલુ કપાડોસી ન વેઠાય.

કચરા નાંખતાં જન્મારો ગયો, ને લાલાજી બિકરડો કીયો?

કચરે કચરો વધે. ૬

કચ્છી ઢગા. ૭

કચ્છને હેડો હેડો.

કજીઆમાં હઠે, ફેાસી કહેતાં ભઠે. ૮

કજીઆનું મહો કાળું. કજીઓ જોવા જાવું તે ખાંતે ખુવાર ચાલું.

કટાણે કાપલ બોલે.

કટકના પગ અવળા. ૯

કટકની હાંદલી કટકમાં ફેાડવી.

કઠોર વાણી, કજીઆનું મૂળ.

કઠોર હૈયાવાળાની છાતી પથ્થર જેવી.

૧ ધણેજ મોઢ પામી મૂઢ થયો હોય તે. ૨ મ્હો જોયો લાડો, એક ને એક દીકરો. ૩ એ કંઈ નહીં. ૪ લાન રહેતું નથી. ૫ કખાન્નિદા. ૬ લાકરો વધે, પૈસે પૈસો વસે. ૭ ઢગા એટલે જળદ. આ રાજદ મૂર્ખને લાગુ છે કચ્છના જળદ વખ-
લાય છે. ૮ ભોંખીને. ૯ લકરના પગ અવળા એટલે ચારે તરફ ચાલે. કટકના પગ અવળા-માર્ગ હોય કંઈ ને મનું પડે ખીર.

કડક દાણો કારકુ તે ચહડે નહીં.
 કંઢયું કઢાય ને લઢયું લઢાય.
 કણુ થોડા ને કાંકરા ઘણા.
 કણુખીની મત થોડી તે બળદ વેચીને લીધી થોડી.
 કણીઆ સદા રણીઆ, કાઈ દહાડો કાંકણીઆ.
 કથન નીકળ્યું.^૧
 કયા એ મિથ્યા, લમરગીતા કાની દીકરી ?
 કથીર સોનું થાય નહીં.^૨
 કદમ કહડા^૩ નીકળે છે; પગે પગ છે.
 કંદહાડે કંકોડાં ને કમોસમે ફળાં.
 કંદી ને મદી મીઆં ચાલ્યા નદી.^૪
 કંધન આવે તે સંધનને તાણી જાય,
 કંધાન્ય ફળવીને ખાતું.
 કન્યા જાણે કચકડો, ને વર મોતીનો દાણો.
 કનક ને કામની, તજ્યાં તજતાં નથી.
 કન્યનસે કીરત બડી, કીરતસે કલ્યાણ;
 કલ્યાણસે ઇજત બડી, ઇજતસે બડા દાન.
 કપડે પેહેનેકું ત્રીન વાર: બુધ, બૃહસ્પતિ ને શુક્રવાર.
 કપાળી તો ફળે ભુપાળમ.
 કપાળ કુટે નસીબ ન સુધરે.
 કપાળે કાઠ હજો, પણ પાડોસી મોઠ ન હજો.
 કપાળનું દીલું કપાળે થાય, કપાળનું દીલું ગાલે ન થાય.
 કપિલા છઠ્ઠી જાણે વર્ષે આવે.
 કપુરનું વહીતફું.^૫
 કષુતર ઊડ ગયા, પીછે ફરર (નમાલી વાત).
 કષુદ્રિની મત થોડી, ઘર વેચીને લીધી થોડી.
 કળેસણું ને કળોલ ખમાય નહીં.
 કમાડ કરતાં ઉલાળો બારે.

૧ છેલ્લો નાગો જવાબ નીકળ્યો. ૨ પીતળ માણસ તે પીતળ. ૩ કહડાન્દ્રવ્યના ભરેલા તાવડા. ૪ નાહાય નહીં તે નાહાયા ચાલ્યા એ નવાઈ. ૫ મજૂરી કરતાં કરતાં પણ ખુશબો આવે. ધર્મનું કામ.

કમાઓ છો શું? રાજનું રાડું ને મહિને ઈટ.
 કમાતાં આવડે તે ધન ખેંચે પાવડે.
 કમાય થોડું ને ખરચે ઘણું, પેહેલો મૂર્ખ તેને ગણું.
 કમોતે મરે તે શરો પુરો હરે.^૧
 ક્યાં રાણો રાણ્યો, ને ક્યાં કાણો કાઢીઓ?
 ક્યાં રાજ ભોજ ને ક્યાં ગાંગો તેલી?
 ક્યાં લંકા ને ક્યાં લાહોર?
 કરજ કરીને તેહેવાર કરવો તે દુઃખી થવાનું.
 કરજ, કારભાર ને કન્યા કરગરવાથી મળે નહીં.
 કરના કુટીરી, કયા દલગીરી, સદા મગનમો રહેનાં.
 કરેગા સો પાવેગા, બંદા રોટી ખાવેગા.
 કરે કિર્તાર, સો હોય નિરધાર.
 કર્મે કલુષ્યા તે સવાવીશ.
 કર્મકર્મમાં દોષના લાગ નહી.
 કર્મની કાદાણી, અર્ધું તેલ ને અર્ધું પાણી.
 કર્મની રતી, નાંખી બીધી પણ પડી ચતી.
 કર્માધર્મી.^૨
 કરશે હાથે તે બાંધશે સાથે.
 કલમ, કડખી કે બરખી ને પરણે નાગર-સુત.
 કલાડા વગર શ્રાદ્ધ અટકે.
 કલાઈ કરાવીને રૂપાળા ચયા.^૩
 કવિ, ચિતારો, પારધી, વળી વિશેષે ભાટ;
 ગાંધી નર્દ રીધાવીઆ, વેંઘ દેખાડે વાટ.^૪
 કવિતા ને કરતૂરી સાદી વિના સિદ્ધ થાય.
 કબુલું કવે તે જ્ઞાનો કવિ, શીખી પાત તે જ્ઞાની નવી?
 કસળીને હાથે મરવું સાઈ, પણ અણુકસળીને હાથે જીવવું ખોટું.
 કસાઈને ઘેરથી ગાય છોડાવવી.^૫
 કસાઈને ઘેર ગાય બાંધવી.^૬

૧ રાજો પૂરો એ ભૂતનો અવતાર, અવગતિયા મનાય છે ને પૂલય છે. ૨ વરસાદ સરખો ન થાય ને એકુંવસું ખેતરમાં પાકે તે પ્રસંગે લાગુ છે. ૩ દાનમત ખુબ કરાવી, પણ રૂપ હોય તે હોય. ૪ વાટ-રસ્તો માર્ગ. ૫ કાદવે દાદે અણુક દુધ કે સી દુધ ખાગતાં હોય તેની વાદાદે ધાતું. ૬ નિર્દય ગાણુસને કન્યા આપવી.

કહે લોંડી નબ્બાળ, તો કહે નબ્બાળ.
કહો છોને વર ધરડો ?^૧

કા

કાકા એ તો બાપનો ભાઈ, કાકી એ તો પારકી બાઈ, તારે ને મારે
શી સગાઈ ?

કાગળીઆનારે કાન કપાય નહીં.
કાગડો કાગડાનું માંસ ખાય નહીં.
કાચા કાનવાળાને એક ઈંદ્રીનું જ્ઞાન.^૨
કાચે ધડે પાણી ભરવું.
કાચે પ્રમાણે કામ કરવું.^૪
કાચી માયા એ નથી.
કાચું કાપે ને પાકું સડવા દે.

સાખી—સાઈ સાઈ રાખી મૂકા, બગડે તેમ ખાય;
સારાનો સ્વાદ ન ચાખે, મૂર્ખ તે કહેવાય.

કાછડો વાળી સૌ કુદી પક્ષા છે.

કાઢીઆ બખરની વાત; કાઢીઆસાઈ વાત.^૫

૧ એમ વર પોતાની સ્ત્રીને પુછે છે, ત્યારે સ્ત્રી જવાબ આપે છે તેની એક વાત છે.

“કહો છોને વર ધરડો ?”

એક કણબી પટેલ મધ્યમ અવસ્થાએ ધરબંગ થયો ત્યારે કોઈ નાની બિમરની રાંડેલી કણબાણુ સાથે નાતકં કરવાનો ઠરાવ થયો. તે પ્રમાણે પટેલ ગાડું લેડી નાતરાંની વહુને તેડવા ગયા. જમાઈને લેવા સારૂ અડોસપડોસની સ્ત્રીઓ ભેગી થઈ, તે બોલવા લાગી કે, “વર ધરડો, વર ધરડો.” પટેલે તે સાંભળ્યું, તેથી પટેલના મનમાં વિચાર આવ્યો કે, આ બધી સ્ત્રીઓએ મને ધરડો કહ્યો તેથી નાતરે આવનાર વહુનું હૈયું પણ જશે. પણ પટેલ બોલ્યો નહીં. પછી ઠરાવ પ્રમાણે તે કણબાણુને પટેલ સાથે વળાવી દીધી. પટેલે ગાડું હાંકીને પોતાના સસરાના ગામથી ત્રણ ચાર ગાઉ ઉપર હાંચરો તથા પાણી આવ્યું ત્યાં ગાડું છોડી નાસ્તો કરવા વિચાર કર્યો ને ગાડું છોડ્યું. બળદને ગાડાને હટાડે બાંધીને પટેલ બાંધો ચડાવીને થરમાં ખેતર દોઢસો વીધાનાં હરો તેને દોડતા દોડતા ખુબ ઝડપથી એક ફેરો મારી આવી બાયડી પાસે આવી મુછો ચડાવી પૂછે છે, “કહો-છોને વર ધરડો, જેથું મારામાં કેટલી લુધાની છે ?” ત્યારે બાયડીએ કહ્યું, “વર ધરડો તો તે વખતે જણ્યો હતો, પણ ગાંડો હંમણું જણ્યો.”

૨ કાગળીઆ=કાગળ લાવનાર. ૩ સાંભળીને કામ કરવાનું. ૪ તે પાર પડે નહીં. ૫ બાવનગરમાં આ કહેવત છે, ગપ.

કાંછની મારી હલાલ.

કાણા ડોળામાં ફેલ ધણી.

કાણા ફેરીએતી, લંગડા હિકમતી.

કાણી કાઢીને કાણુ વખાણુ ? તેની આઈ.

કાણીને કાણુ વહાલો, રાણીને રાગ વહાલો.

કાણેસે ખુદા બેઝાર

કાણીઆ નર કોક સાધુ, કોક દાતા મંજરા;

ખોખડ દંતા કોક મુખી, કોક નિર્ધન ટાલીઆ.

કાણો કળસીઓ ને રાંધો સસરો.

કાતરની માફક જીભ ચાલે છે.

કાદવે કાદવ ધુએ, તેમાં શું ધોવાય ?

કાન છે કે કાણાં ?^૧

કાનમાં સીસું રેડવું. કાનમાં પુમડાં ધાલવાં.^૨

કાન ભલભલાના કાપી લે તેવો હુશીઆર છે.

કાને હાથ દેવા.^૩

કાખા કાન ત્યારે આવી સાન.^૪

કાપો તોએ લોહીનું ટીપું ન નીકળે.^૫

કાફર માણસની સાથે કામ ન પાડવું.

કામ તે હાથે, બાયડી તે સાથે, ને વિદ્યા તે પાડે.^૬

કામ કરવું તે પૂછીને, મ્હોં ધોવું તે લુછીને.

કામ વહાલું, નામ વહાલું નહીં.

કાયા ત્યાં છાયા,^૭ મરદ ત્યાં માયા.

કાયાથી માયા થાય, પણ માયાથી કાયા થાય નહીં.

કાર્તિક કાતરે, માગસર છેતરે ને પોષ દાંડી સોય.

કારીગરીના પૈસા છે.

કારીગરને મોટી એળ, આળસ.

કાલાંની કચ ને જહેરાંનો ઝધડો.

કાજ ધંટા, ચિંચના.

૧ સાંબળતો નથી. ૨ સાંબળવું જ નહીં તે. ૩ એક નવો સો દુઃખ દણે.
૪ ખડક કાન કે આવે સાન પણ કહેવાય છે. ૫ એવો દુર્ભગ કે નિર્ધન. ૬ હોય તો
ઉપયોગમાં આવે. ૭ કાયાથી છાયા વેગળી નહીં.

કાસલી ડોરી ને નૂલાર્ધ જમાલ, આવો શેઠ પાડીએ ધમાલ.
 કાળજી શેઠ તે નાર નહીં, પણ નાહાર, વફ.
 કાળના કાગડા ખાઈને અવતર્યો છે.^૧
 કાળ પડે ત્યારે કાદરા મોંઘા, ને તડ પડે ત્યારે રાંકાં મોંઘાં.
 કાળા માથાનું માનવી, ચાહે તે કરે.
 કાળી તો ખરી, પણ કામણુગારી.
 કાળી રાંડને કજલે ભાત.
 કાળી ચૌદશના આંજ્યા, કોઈના ન જાય ગાંજ્યા.
 કાળે દીકરે કાકા કહ્યા, ત્યારે બાપ ખસીને આધા ગયા.
 કાળો પણ હાથ સોનાના છે.^૨
 કાંધીઆના ધંધામાં કુડ વગર આવે નહીં.^૩
 કાંસા કુટે કાંઈ ધનવાન થવાય નહીં.
 કાંસા ફૂટ કે ન ફૂટ કે રણુકા બાણ્યા.^૪
 કાંસા કુટમાં કલાકુ, ને સારા રાયમાં સાવરણી.

કી

કીકારે કીકી તું એક વાર શીખી.
 કીડી આપું કલિંગકુ ઉપાડી શકે નહીં.
 કીડીને પાંખો આવી તે મરવાની નીશાની.
 કીડીને કાગળે પૂર.^૫
 કીસીકી કુછ નહીં ચલતી, જ્યાં તકદીર શીરતી હે.

કું

કુંડુંબમાં વડીલ સડેલો, તેતું બધું કુંડુંબ સડેલું.
 કુંટણુમુઠી ખુણે રવે.
 કુંડંગા માણસ, ગમે તેમ વેતરે.
 કુંણા ઝાડનાં પાંદડાં ચીકણાં.
 કુંતરાનો સંઘ કદાર જાય નહીં.
 કુંતરાનો સંઘ કાશી જાય નહીં.
 કુંતરાને કાને કીડા, તે કાંઈ સુએ નહીં.^૬

૧ તે બહુ વજ્ર છતાં મરે નહીં. બાવા આદમની વારના છે. ૨ કારીગરીમાં ઉત્તમ છે. ૩ કાંધીઆ=પરચુરણ રૂપીઆ ધીરનારા. ૪ મુલકમાં ડોકા વાગી ગયો. ૫ પૂર=નદીમાં પાણી વધે તે. ૬ બહુ કામવાળાને પણ આ લાગુ થાય છે.

કુતરાની માફક ઢસરડી નાંખ્યો.^૧
 કુતરે અમયું ભસે નહીં.
 કુતરે ખડ ખાધા જેવું બોલે છે.
 કુતરે હાડકું કરડે, ને પોતાના મહોમાંથી લોહી નીકળે તે જાણે હાડકામાંથી
 લોહી નીકળે છે, એમ સમજીને વધારે કરડતું જાય છે.
 કુળે ખાતર નહીં.
 કુંભારનાં વજાં ને માણસનાં જણ્યાં, બધાં જીવે તો ધરતી ઉપર સમાય નહોં.
 કુંભારના ધરતું હાંદલું છે કે બદલાવાય ?^૨
 કુવાનો દેડકો દરીઓ જાણે નહાં.
 કુવો વંઠ્યો, જ્યાં કચ્છતર બેઠું; ધર વંઠ્યું, જ્યાં ભગતકું પેઠું.
 કુંવારાનું સૌ, ને પરણે તેની વહુ.
 કુસંગા સંગદોષેન, કાષ્ટવંદા વિટંવણા.

કે

કેડમાંથી ભાગ્યા, તે ભાગી શી રીતે ચવાય ?
 કેદ દરામ નથી, તેનાં ફેલ દરામ છે.
 કેરી વણુ ને આકડાને પણ ચાય, પણ ખવાય ફક્ત આંખાની.
 કેવળીજ એક લાવીને જાણી શકે.
 કેશ ચુંડી નાંખીએ, પણ મરનારનું મ્હોડું જોવાનું નથી.
 કેળ એક વાર ફેલે. કેળ કાક વંઝ્યા.
 કેળામાં ગોટલી નહીં, મુસલમાનને ચોટલી નહીં.

કો

કોઈ કહે શું ખાજી ? કોઈ કહે શામાં ખાજી ?
 કોઈ અનનું જૂખ્યું, કોઈ માનનું જૂખ્યું.
 કોઈ દસા, કોઈ ખીસા, બંદા સાડ બત્રીસા.
 કોઈ નામ લે નહોં.^૪
 કોકડું શુંચાયું.
 કોહીએ લુવાર, તો ધરમાં ડાહી નાર.
 કોયળામાંથી ખીસાડો નીકળવો.

૧ કુતરકાર્યમાં જેની પાછળ ખરચ ન થાય તેના વિષે કહેવાય છે. ૨ પરણેલી સ્ત્રીની બાપતમાં કહેવાય છે. ૩ વળુ=કપાસ. ૪ “કે” પણ વપરાય છે. કેઈ કોઈ દરમત કરે નહીં.

કોણી મારી કુલકું કરે તેવો છે.^૧
 કોયલ કાગડી સરખી નાર, જણ્યાં પણ જોગવ્યાં નહીં, ને ઘાલ્યાં કામને બાર.^૨
 કોયલાની દલાલીમાં હાથ કાળા.
 કોરે કાગળે મતું.
 કોરે ભાણે આશીર્વાદ ન દેવાય.
 કોરો ધાકાર જેવો, પણ કાકો ખરો.
 કોશ, કોદાળી ને પાવડો પારકા હાથમાં સારા લાગે.^૩
 કોસીયો^૪ ચૂકે તો કુવામાં ઝૂકે.

કું

કુંકાસણીને ક્વેશ વહાલો, પદ્મણીને હાર વહાલો.
 કુંગાલ ગામની છુટમાં, ચરખો પણ ગનીમત.
 કુંકુના ચાંદલાની આશા સહુ રાખે, મેસના ચાંદલાની આશા કાઈ ન રાખે.

કાં

કાંટીડાનું જમાનગરું.^૫
 કાંટો કાહાડી નાંખવો. શળ કાહાડનું. ખીલાઉપાડ કરવું.
 કાંટે જીક્યું કટક.^૬
 કાંડાં મલેમલનાં છે.
 કાં તો વાઘો^૭ વાડીએ, કાં તો રાજદ્વાર.
 કાંદો તમે શો કાહાલો?
 કાં બેઠા ઉદાસી? કાંઈ ન મળ્યું વિશ્વાસી.

ખ

ખખારે ખૂણે બેસી ખત ન લખીએ એ ચતુરાઈની રીત.^૮

૧ સમયસૂચક કાળેલ છે. ૨ કાગડીના માળામાં. ૩ ખીજા કામ કરે તેમાં ભૂલ કઠાય, પણ પોતાને હાથે સખત મનુરી કરે ત્યારે માણસને ખબર પડે. ૪ કોસીયો=પાણીનો કોસ હાંકનાર. ૫ કાંઈ કામનું નહીં. ૬ એટલે સત્તાવાળા રાજા કે અધિકારી પાસે હોય તેથી કાંઈ અવગુંસવગું બની શકે નહીં. ૭ વાઘો એક હલકી સ્થિતિનો માણસ હતો, તેને કાંઈએ પૂછ્યું કે તું ક્યાં મળીશ? ત્યારે પોતાનો ડાળ સારો દેખાડવા તેણે કહ્યું કે—

“કાં તો વાઘો વાડીએ, કાં તો રાજદ્વાર.”

વાડીમાં તો સુખી પુરૂષ મોજને મઠિ બધ તે સ્થળ બતાવ્યું, પણ વાડીમાં તો વાઘો પાણીચાનું કામ કરતો હતો. કાં તો રાજદ્વાર, રાજદ્વારમાં તે સ્થળ પણ મોટું બતાવ્યું. પણ ત્યાં તો વાસીદું કરવાનું કામ કરતો હતો. ૮ રજીસ્ટર કરાવ્યા બરાબર ખત

ખખર ખાટલે, ને દોલત દરવાજે.

ખમે^૧ તે ભારે.

ખરી વાતમાં શાનો ખાર, કરજ આપે તે શાનો પાડ ?

ખડું ખોડું ઈશ્વર જાણે, ફેકટનો ભાર જોખી તાણે.

ખરેરો કર્યા વગર બધાં બપર મેલ ચડે.^૨

ખરો પહેરવેશ, ઝોળખાવે દેશ.

ખળતે અને કાંટાને દૂર કરવાના બે માર્ગ છે. કાં તો જીવતાથી મહો

ભાંગવું કે કાં તો દૂરજ રહેવું.

ખાધને ખાસડાં મારે.

ખાજે ખાજાં ને ચાવજે ચણા;

તું સલામત તો, ભાયડા ધણા.

ખાટ્યો ચોર પથ્થરા ઉપાડે.

ખાટલે પડે તે ધરનાંને નડે.

ખાટી છાશ બિકરડે નખાય.

ખાતર બપર દીવો.

ખાતાં પીતાં હરિ મળે તો, હમડું કહીઓ.

ખાતાં રહ્યું તે ખી ને મરતાં રહ્યું તે ધરડું.

ખાતી જાય, પીતી જાય ને ધરના વળા ગણતી જાય.

ખાતું ન જણાય, પણ માતું જણાય.

ખાતુંએ ગયું, ને ધાતુંએ ગયું.^૩

ખાદે ખાધ વધે.

ખાધ આવી તો કહે ધણીના ઘરમાં.

ખાધું ને દીધું તે આપણું, બાકી બધું પારડું.

ખાનેપીનેકી તંગાતંગી, પાનીકી રેલમઝેલ.

ખાય ન્યામત, પડે લ્યાનત.

ખાય તે ધાય.^૪

ખીલ ખીલ માંડવો.^૫

ખીસો દુઝે તો ભેંસવું શું કામ ?

ખાવે શરા, ને લડવે પૂરા.

૧ નમ્રતા. ૨ ખગડે. ચાકર, દોર વગેરેને ખરેરો કરવાથી સારાં રહે. ૩ ધાતું=પીલોન
કરવું. ૪ મહેનત કરે. ૫ કામ સંપૂર્ણ થયું.

ખુર્યો વાણીઓ જુનાં ખત તપાસે.
 ખુરશીનો સોદો, તે હાથીનો હોદો.
 ખુદા બીલદ, તો રૂપાની ચટાઈ, સુનાનો પલંગ.
 ખુદાની મેહેર, તો લીલાલેહેર.
 ખેતી ધણી સેથી,^૧ નહીં તો ફજેતી.
 ઘરના ગોધા,^૨ ઘરના જોધા,^૩ ઘરની નારી^૪ લાવે ભાત;
 તેમાં જુતે ઘરનો સાથ, તો પાકે નહીં એ શી વાત.
 દોહરો—ખેતી, પાંતી, વિનતી, પુકંનપી ખંજવાર;
 એતાં નહીં પરહથડે, આપકરનમેં સાર.
 ખોટો રૂપીઓ ખોવાય નહીં.
 ખોડીઓ, આપરે ને બામ, એ જીવ ગયાનાં કામ.
 ખોયું^૫ જડે ખોળવાથી, જુ જડે ઝોળવાથી.^૬
 ખોદી માટી ખોડ ન સમાય.^૭
 ખોંચ જાણે, જાણે ખોંચ, તેને ન આવે જીની આંચ.
 ખાંડું ધાર વિના, ધર ગાર (લીંખા) વિના.
 ખાંભી^૮ થાય તો ભલે, પગ પાછો પરઠવાનો નહીં.

ગ

ગગનમાં હજી તો ગાજે છે.^૯
 ગજની ઘોડી ને સવા ગજનું ભાડું.
 ગજવાં હોય ભારી, તો નિલ જધએ વાડી.
 ગડબડ ગોટો ને સાહેબ મોટો.
 ગઠ જીતી આવ્યા.
 ગણ્યા તાણ્યા ને ગણ્યા વાણ્યા તેમાંથી કાણુ લે ?
 ગદા વચ્ચે નાંખીને ચાલ્યા ગયા.^{૧૦}
 ગદો દે ગદાને ગાય, પામજે તું ગદાની માય.
 ગવેડી વગચ્યા વગર વીયાય નહીં.

૧ સેથી=મુશ્કેલ પણ સુખદાતા. ૨ ગોધા=બળદ. ૩ જોધા=સાંતી હાંકનાર તથા
 ખેડ કરી ખાતર નાખનાર માણસો. ૪ ઘરની નારી ભાત એટલે ખાવાનું લાવે.
 ૫ ખોયું=ખોવાયેલું. ૬ ઝોળવું=કાંસડીવડે વાળે સરખા કરવા તે. ૭ તે માટીથી ખોડો
 પુરતાં કાંઈક બહાર રહે. ૮ ખાંભી=પાણીઓ. ૯ હજી તો કશો આરંભ જ કર્યો નથી.
 ૧૦ વિદ્ય નાંખ્યું.

ગધેડાને સાકર ઝેર.

ગધેડાને તાવ આવે તેવું ખોલે છે.^૧

ગધેડો ઊકરડો દેખી ભુંકે.

ગધેડો ખીચારો નહીં, ગરાસીઆ ગોઝારો નહીં.

ગધેડે ગોવાયું.

ગધેડાં ચાલે બાર ગાઊ, તો કુંભાર ચાલે ચૌદ ગાઊ.^૨

ગયા તરવરી તે આબ્યા રડવડી.

ગરથ વગર ગાંડો, ને છોદરાં વગરનો નાનો.

ગરથ વિના ગુણુ નહીં, ગુણુ વિના ગ્યાન નહીં.

ગ્યાન વિના પુણ્ય નહીં, પુણ્ય વિના માન નહીં.

ગરાસીઆની ઘોડી ને રાંડીરાંડની છોડી.^૩

ગરીબનું નરીબ ગરીબ.

ગળીઓ થઈ બેસે, પરાણાની આર પેસે.^૪

ગળું કાણું ને પાસે નહીં નાણું.

ગળે પડવાથી કાંઈ અર્થ સરે નહીં.

ગાડીની કમાણી ગાડી ખાય, ગાડીનો ધણી માર્યો જાય,

ગાડીવાન, ગધેવાન, દરવાન, સરવાન.^૫

ગાડે ચઢીને આવ્યું છે.^૬

ગંજનો કુતરો ખાય નહીં ને ખાવા દે નહીં.^૭

ગામ તેવા ગોત્રજ, ને દેવ તેવી પૂજા.

ગામ ગયું સુતું જાગે.

ગામ ગયે સો તુત જાગે. ગામ ગયા સો કામ જાગે.

ગામમાં ઘર નહીં ને સીમમાં ખેતર નહીં.

ગામનું ગધેડું જે પાણી ન પીએ, તે વટેમાર્ગ પીએ.

ગામ ચલાવે તે ગામનો વેરી, ઘર ચલાવે તે ઘરનો વેરી.

૧ ધણીજ દોર વાગી. ૨ ગધેડાં દપર બાર બીને કુંભાર હાંકે ત્યારે ગધેડાને લગામ કે નાય નહીં હોવાથી આગંજવળાં છુટાં ચાલે તેમને એકાં ચાલે તેમ કરવાને કુંભારને વારંવાર દોડીને ગધેડાને સરખાં ચલાવવાં પડે એટલે ગધેડાં કરતાં કુંભારને વધારે ચાલવું પડે એટલે મૂર્ખને સરખા ચલાવવા નહિ વધારે મહેનત પડે છે એનો બાવાર્થ છે. ૩ એવું મૂલ મળુ કરે. ૪ સાદતાં બેસી જાય તેવા જગદને ગળીઓ મળે છે. તેને હાડવાને પરાણાની લાકડીમાં ખોસેલી હોડાની આર ખોડાની પડે. ૫ જે લખા બા ચાલનારા. ૬ મોત. ૭ The dog in the manger.

ગાય ઉપર પલાણુ નહીં.^૧
 ગાય લેવી દુઝતી, વહુ લેવી શોભતી.
 ગાયો વાળે તે અર્જુન.
 ગાયાં ગીત શાં ગાવાં, રાંધ્યાં ધાન શાં રાંધવાં ?
 ગાયે ગળ્યું રતન.^૨
 ગારાની તોલડી, લસણનો વધાર, ટુલચંદનો ખેટડો આખા ગામનો ઉતાર.
 ગાળે ગુમડાં થતાં નથી.
 ગુસ્સો ને પાણી હેઠાં જાય.
 ગુરૂ, એલે બહોત હુવે, તો કહે ભુખે મરંગે ઓર ભાગ જામંગે.
 ગેબનો માર ગોળી.
 ગોઠળીઆ જેવું થઈ રહ્યું છે.^૩
 ગોડીઆની બાછ દેખાય ખરી, પણ જુડી.
 ગોઠડાંમાંથી ગોરખ જાગે, ભોંયમાંથી ભોરિંગ જાગે.^૪ ભોંયમાંથી
 ભાલાં ઉઠે.
 ગોઠમાં ધાલી ગળું કરવું.
 ગોપીચંદન ને ગેર, તે ભાગ્યાના ભેર.^૫
 ગોપીપુરાની ગપ, વડે ચોટે આવી ત્યારે ચુપાચુપ.^૬
 ગોરીઆમાં ગુણ હોય તો સકણસું ખાય.^૭
 ગોળના પાણીએ નવરાવ્યો.^૮
 ગોળનું ગારું મળ્યું.^૯
 ગાં-ની ખખર નથી. ૨ બોરનું ડીંટું જાણતો નથી.
 ગાં-માં છાણુ નહીં ને મેરા નામ મીર.
 ગાં-માં લંગોટી નહીં ને તળાવે ડેરાં.
 ગાં- દેખાડીએ, પણ દાંત ન દેખાડીએ. ૨ માયા દેખાડીએ, પણ
 દાયા ન દેખાડીએ.
 ગાંડાનાં ગામ ન હોય.
 ગાંડાને ગુન્હાની શિક્ષા શું કરે.

૧ માંગણુ કે ગરીબ વર્ગ ઉપર રાજનો કર નહીં. પલાણુ=જન. ૨ તે ગાય સુવા
 વગર નીકળે નહીં ને ગાયને મારવી તે પણ મુશ્કેલ. ૩ ઘરમાં સંપત્તિ સંતતિથી આનંદ
 વરતે છે. ૪ અણધારી જગામાંથી પીડા જાગે. ૫ ભેર=ભાષાબંધ. ૬ સુરતમાં કહેવત
 છે. ૭ ગોરીએ જાળદ. સકણસું કણસલા સુધાંત સાંકા. ૮ ઠગી લીધો, ફેસલાવ્યો.
 ૯ ધણો વહાલો કે જેમાંથી અર્થ સરે તેવા મળે ત્યારે કહે છે.

ગાંડા લોક તે ગામડે વસે, ને ખાસકું મારીએ તો ખડખડ દસે.
ગાંડી ઘોળે, ને ડાહી કુંડાળાં કરે.
ગોંદરો ગામમાં ન હોય.^૧

ધ

ધર્મની કણક જેમ કળવે તેમ કળવાય.
ધર્મનાં ઘેબર ને થુલી જને થાય.
ધડીની ઢાઇને ખબર છે?
ધડી ગર્ધ જે આનંદની, છવિતકા ફલ સોય.
ધડી ગર્ધ તે સોનાની.
ધડીધડીનાં ધડીઆળ જુદાં વાગે.
વડીમાં તોલો ને ધડીમાં માસો.^૨
ધડીધડીના રંગ જુદા.
ધડોલાડવો કરવો.^૩
ધણાં છોકરાં હોય પણ ગુસાંધને ન દેવાય, ને ધણો પૈસો હોય તે
નાંખી ન દેવાય.
ધણું ખવરાવી થોડું કહે તે ફક્ત “મા” કહે.
ધરધરણાનો વરઘોડો નહીં.
ધર ગયું. ૨ ધર ધાલ્યું. ૩ ધરનું ધંધેલીઉં થયું.
ધર શીકરકોટ છે.
ધરજમાઈ જાયકા, પ્રથમ જઈ ધી;^૪
એ ત્રણેને જે ગુણ કરે, તે ગર્ધ પાયા ધી,
ધર જણે પાડોસી, ને કુળ જણે વેહેવાઈ.
ધરનો ને ધરનો ચોર પકડાય નહીં.
ધરજારના સુખીઆ, તાટના જમા ને સુતળીના ખખીઆ.
ધરજારને માંહે પોતમપોલ, રાણી રૂવે રોટલા, ને ગોલી ખાય ગોળ.
ધરડી ઘોડી, લાલસગામ, ઢાઈ ન આપે એક જદામ, દેખોરે મોટીકા દમામ.
ધરડાં વગર ધર નહીં, ને વહુ વગર વર નહીં.
ધરડાંવડે ધર, ને હાકેમવડે નગર.
ધરડાં સામુ મૃત્યાં ને ચામડાનું તાણું તુટ્યું.

૧ ગોંદરો=પાદર. ૨ એટલે મન અસ્થિર. ૩ મરી ગયા પણ અસ્થિરકાર
પુરા થયા પણ સ્વચ્છતામાં જે કરવાનું તે ક્રિયા. ૪ ધી=વીંટી.

ધરનો ગોધો આંખ ફેડે.

ધર બગડે જુવે^૧ ને સરીર બગડે મુવે.

ધરમાં ખેડી આંધળી મોતીએ ચોક પુરે.^૨

ધર મેદયાં ને દુઃખ વીસર્યાં.

ધર જોવા કરતાં વર જોવા સારો.

ધરના કામે બાદશાહ શુલામ.

ધરનો ગાંજો અને ધરની ચલમ, મારો ફાવે તેમ દમ, પુલી પુલી બનો

નડાલમ, આગળ નગશે કાઈ જમ, ત્યારે થશે ખાલીખમ.

ધા કરવો જોઈને, સહન કરવું રોઈને.

ધાણુ વાળ્યો.

ધામાં આવે ધાણુ કડાડે.

ધાલમેલ ઘણી, ને વાતમાં સાર નહીં.

ધાલે ડાઢમાં, તો પોંદોએ હાડમાં.

ધાસનું બાંધન ધાસ.

ધાસીઆ ઘોડા ને પેટીઆ ચાકર.^૩

ધી ગયું છે, પણ માપ ઉભું છે.

ધુમીધુમીને ઠાલે હાથે આવ્યા.

ધુરી ભારે, પણ પાછળથી પુસ.

ધેટા ધસ બહુ ભુંડી.^૪

ધેર ઘોડા આવે તે વસમો લાગે.^૫

ધેલસફાને ગામડે પરણાવ્યો, જે ખરચો તે આજનું આજ.

ધેલો થઈને ધર રાખે તેવો છે.

ધેસમાં કાઈ ઘી નાંખે નહીં.^૬

ધેલી સાસરે જાય નહીં, જાય ત્યારે એકવંગી^૭ પાછી પીઢેરમાં આવે નહીં.

ધો મરતારી થાય, સારે વાધરીવાડે જાય.

ધોડા એટલા સવાર.

ધોડાની ઓગઠમાં ગાય નહે.^૮

ધોડે ધોડા દોડે, ત્યારે કાનસોરીનો ફેર પડે.

૧ જુવે=જુગાર. ૨ વાત જ કૃત્ત કરવાની તે ડહાપણ કરે, કામ કાંઈ કરવાનું નહીં.
૩ તે તો એવા જ હોય. ૪ કુસંપ અને પરસ્પરની અદાવત. ૫ ધરમાંથી ખરચ કરવું
પડે તે. ૬ એટલે નમાલાને કાંઈ માન આપે કે જોલાવે નહીં, ૭ સામટી. ૮ ઓગઠ
એટલે ગ્રાડાને વધેલું અથવા ગ્રાડાના મુતરમાં પલળેલું કાઢી નાખેલું ધાસ.

ઘોડો ધૂટે, ઘોડી ધૂટે, કયું તે કામ.
 ઘોડો દોડીદોડીને મરે, તે સવારના હિસાબમાં નહીં.
 ઘોડો ઘોડાને રૂપે દોડશે.^૧
 ઘોડો મૃત્યુલોકનું વૈમાન છે.
 ઘંટીને, ઘણે ને બંટી બન્ને સરખાં.
 ઘાંએળે બીક્યો ને કરચો પુટ્યો.

ચ

ચચ્ચારે ચોરે બેસી ચાડી ન કરીએ એ ચતુરાઈની રીત.
 ચકરડીભમરડી રમી જાણે છે.^૨
 ચકલાંતો માળો ચુંથવો.^૩
 ચકમક ઝેરી તમાસો જીએ.
 ચક્ર મંડળ ચડ્યું રાજ, તે ચઢી ખાઈ પડે નિરવાણ.
 ચટપટની રમત થઈ, ત્યાં શું થાય ?
 ચડતી દેરડી પાડવી નહીં.
 ચડાવ્યા ચપણ લે તેવા છે.
 ચડી ચોટ ને દડી દોટ.
 ચડ્યું ઘોડું ને પડ્યું રોડું જાણું દેખાય.
 ચણગારી મુઠી આધો રહે.
 ચણા ખાઈને હાથ ચાટવા, તેમાં શું વળે ?
 ચણાના જાડ બિપરથી જીસકો મારવો.
 ચણાને ખેતર વામુ^૪ રહેતું વસમું.
 ચણો પાણીમાં મુકાય તેમ મુકાણો છે.
 ચતુર ચેતી બસે, મૂર્ખ લપટાઈ દૂરો.^૫
 ચતુર ચેતે ન મૂર્ખ વેઠે.
 ચતુરાઈ ચુકે પડી.
 ચપટીમાં છવ, મુઠીમાં છવ.^૬
 ચમડી તુટે, પણ લોહી ન નીકળે.

૧ સારાં માણસ પોતાની આબરૂ માટે કામ કરશે. ૨ કમરડિયા કરી જાણે છે.
 ૩ રાજતાં હાંડતાં ચળચાવવાં, ગરીબને દુઃખ દેવું. ૪ વામુન્દરાતમજો. ૫ ખાડખામાંથી
 નીકળી નય તે બાધેડો. ૬ ચમર છવ, મળી ચિંતા.

ચઢક જા બેટા શૂલી પર, લે ખુદાકા નામ.^૧
 ચઢકે તે પડે, શું પડશે પીસનારી.^૨
 ભાગે તો ધનવાળો, શું ભાગશે ભીખારી.^૩
 ચાકર ચોરે તેમાં ખરકત રહે, પણ શેક ચોરે તેમાં હરકત.
 ચાકરને ઘેર ચુકર ધણા, ને ચુકરને ઘેર નફર ધણા.
 ચાકરથી હસે તેટલું માન ખસે.
 ચાટણે હલ્યા છે. ચાઠે હલ્યા છે.
 ચાડીઆતી છલમાં નાણું, કે નવ્વાળના ખજાનામાં.
 ચાડીઆ દેખે તેનું ઘર મારે.
 ચાડીઆ ચાડીઆ શું મળ્યું? શકારું ભરી જાણ મળ્યું.
 ચામડીઆ ગંધ ગંધ કે ગંધ સહી. ૨ કાંધ પડી રહ્યું છે. ટેવ પડી રહી છે.
 ચાર બેસે પાધરી તો વાત કરે પાધરી.
 ચાર મળે ચોટલા, તો વાળા બેઠે ચોટલા.
 ચાર^૪ સારા તો બાર^૫ સારા.
 જે સુધરે ચાર તો સુધરે બાર;
 જે બગડે ચાર તો બગડે બાર.^૬
 ચારણીના શુણ કરવા ભાગ, સુપડાના શુણ ગ્રહવા ભાગ.^૭
 ચાર તો ચંચળ ભલા, રાજા, પંડિત, ગજ, તુરી.^૮ પાંચમી ચંચળ
 નારી ખુરી.
 ચારે હાથ લોંબ પડ્યા.^૯
 ચાણતી સેર હોય, ત્યાં સુધી ભરમ.
 ચાલે ત્યાં જાયા હજે.^{૧૦}
 ચાલે તેહનું ચોગણું.
 ચાલે અવળે પગલે તેનું મોત ડગલે.
 ચાલીને કુચો કરી નાંખ્યો છે.
 ચાકતકે ચાકર હોનાં, અનચાહતકા નામ ન લેનાં.
 ચાહે તેના ચાકર થઈ રહીએ.

૧ આ હિંદુસ્તાની કહેવત છે. શુભરાત્રીમાં આ કહેવત છે ને તે સંબંધે વાત છે.
 ના. ૩૦૭ માં. ૨ પીસનારી=ટળનારી. ૩ ભાગશે=ત્રીવાણું કાઢશે. ૪ ચોમાસાના
 ચાર માસ. ૫ મહિના. ૬ ચોમાસના ચાર મહિના સુધરે તો આખા વર્ષના બારે
 મહિના સારા લાગે. ૭ ચારણીનો શુણ ક્યારે સંઘરાવનો, સુપડાનો શુણ ક્યારે કાઢી
 નાખવાનો. ૮ હાથી, ઘોડો. ૯ કસો કપાય રહ્યો નહીં. ૧૦ એવા દેહનો કર્મી નથી.

ચીકણો લાખ જેવો.

ચીકીના ચાકર.

ચીંથરાં ફાડવાં.^૧

ચીખાવલા થવું ને ડાળ કરવો.^૨

ચીલડાના ચોરને મેખયાંતો માર ન હોય.

ચુક્યો (લુક્યો) ધા ચોરણપર.

ચુંટીને ચાંલ્યો કરવો.

ચુંટી ચુંટીને ચાંદું પાડવું.

ચુંથાયા ળમણા.

ચોખ્ખો ચણક. ચોખ્ખો ડખગર જેવો.

ચોપડી તે ચોપડી, ને બે પડી (હાક) સાચી.

ચોપણું ચાર દિ, ને લુખ્યું રોજ મળે.^૩

ચોપડે લાખ, રોકડમાં રાખ.

ચોરમાં મોર પડ્યા.

ચોરના ચોર તે કહડીચટ્ટ.^૪

ચોરની મા સાખ પુરે.

ચોરને ઝોળખાણુ આપવી નહીં.^૫

ચોરનો ધણી કાણુ ચાય?

ચોર ને ધરાક હાથમાં આવ્યા જવા દેવા નહીં.

ચોરની વાદે ચણા ઊપાડવા.

ચોરનો ન્યાય તે મારો ન્યાય.

ચોરની નજર ચાર, ધણીની નજર બે.

ચોળાચોળી ચીકણું કરવું.

ચૌદું ચિંતામણુ, ને પહેડી પ્રધાન.

ચૌટે ચાર (કિમ્મત) ને વાડીએ અદાર.

ચંગા રોટી ખીખી ખાય ને માર ખાવાને દારી જાય.

ચંપો મોગરો કરમાઈ જાય, યુવરની વાડ સહજે ચાય.^૬

ચાંચળી ચરણી ને માંખનું મગજ.^૭

ચાંદા સુરજ બેઠા સાંભળ્યા નથી.

ચાંદ દયેળીમાં દેખાડે તેવો છે. હુયેળીમાં પરમેશ્વર દેખાડે તેવો છે.

ચાંપ જોવી ચડાવી છે કે દૂરે નહીં.

૧ લુકું બોલવું કે નમાડી વાત કરવી. ૨ ચીખાવલા=ચાવના. ૩ લુખ્યું=ચી
વગરનું. ૪ ખાવાના લાવણ. ખાવા ખવાસ. ૫ અજાણવા થવું. ૬ ચોં જોવું જોઈ
માંડેલાનું રહ્યા છે. ૭ કાંઈ નહીં.

છ

છછઓ વહાલો, ભછઓ વહાલો, વહારે કાને મોકલું ?

છછોરાં છોકરાં અળખામણું લાગે.^૧

છટ્ટીનું ધાવણુ કાઢડી નાંખ્યું.^૨

છડ લાગે ક્યારે, કે ઠળલાઇ પાછા વળે સારે.^૩

છત હોય તો અછત ન કહીએ.

છતે ખાલણે છોકરાના સમ કાણુ ખાય.

છતે માથે હાથપગનું નામ ન લેવાય.

છપ્પન ઊપર ભેર વાગે છે.^૪

છપ્પન વખારી ને ભારો કુંચી હાથમાં ન મળે પણ નજર ઉંચી.

છાછઆં લેવા સૌ આવે, પણ ઓડે હાથ દેવા ક્રોધ ન આવે.

છાલછોડું મારા છેઆને, ને રસકસ મારા હૈયાને.

છાશ બાકળા થઈ જવું. હાકાબાકા થઈ જવું.

છાશમાં મીઠું જ હોય.

છીંકું શોધતાં ભાગળ જડી.

છીંડે ચડ્યો તે ચોર.

છીનાળવાને છેલ્લા દહાડાની શી શીકર ?

છૂટ્યાં સરખાં ઝંટીઆં, બહીલાં સરખાં મ્હોં;

ફાટ્યાં તુટાં લુગડાં, રખે બાઇ પ્રસ્નોરાં હો.

છે, છે ને છે;^૫ છે, ને નથી;^૬ નથી ને છે; નથી;^૭ નથી, ને નથી.^૮

આ કહેવત વિષે સમજ નીચે પ્રમાણે છે.

૧ છછોરાં=તોછડાં ને અટકચાળાં. ૨ એવી બલડી થઈ. ૩ છડ=ગરૂ. ૪ અનર્ગળ દોલતવાળાને માટે બોલાય છે. ૫ મહા પુણ્યવાન પુરૂષ જન્મ લે છે સારથી ધનાઢય અને ભાગ્યશાળી હોય છે. તેને સદ્બુદ્ધિ પ્રભુ આપે તે પુણ્યમાર્ગમાં પૈસા વાપરી પુણ્યના થોડ વધારે છે તેને છે, છે, ને છે. ૬ મહા પુણ્યવાન જીવ ધનાઢય છતાં પૈસા વધારવાને પાપની શુદ્ધિ ભુલી જઈ, ધર્મકાર્યમાં કે પરોપકારમાં પૈસા નહીં વાપરતાં સંગ્રહ કરવામાં જ સમજે છે તેને છે, પણ ખીજે ભવ નથી. તેને છે, ને નથી. ૭. આ ભવમાં નથી એટલે ગરીબ સ્થિતિ છતાં ઈશ્વરથી ઠરી સદાચરણ કરે છે, અને પ્રાણીમાત્ર ઉપર દયા રાખી જીવ મેહેનતથી પરોપકાર કરે છે, તેને આ ભવ “નથી” પણ ખીજે ભવ છે, માટે તેને “નથી ને છે.” ૮. આ ભવ કંગાલ સ્થિતિ ભોગવે છે, ને પેટને માટે અગર પૈસા મેળવવા અગર સ્વભાવથી નીચાં અધોર કર્મ કરે છે તેને આ ભવ નથી ને ખીજે ભવ પણ નથી તેને “નથી, નથી ને નથી.”

છેડાએલો માટી છીનાળ કહે.
 છેતરનાર કરતાં છેતરાનાર લલો.
 છેળકાં શોધે તે છઠ્ઠીના બગડેલ.
 છેળકાં બુએ તે વક્કર ખુએ.^૧
 છેલ્લું ઓસડ છાસ.
 છોકરાંના ખેલ નથી.
 છોકરો હોય તો વહુ આવે, ને રૂપીઆ હોય તો વ્યાજ આવે.
 છોકરો કાંઈ કુંવારો રહ્યો છે ?
 છોકરાંનું તો આરણ્યકારણ, છોડીની તો હંયાધારણ.
 છોકરીનો ગવાળો ઘેર આવજો, પણ છોકરી ઘેર આવશો નહીં.
 છોકરો શોભે બાપ ઘેર, છોકરી શોભે વર ઘેર.
 છો લલા કે છેયો લલા. લલાલાઈની પ્રીત (એટલે પરવા નહીં).
 છોર કછોર થાય, પણ માવતર કુમાવતર ન થાય.
 છાંડી બાયડી ઘર ન માંડે.

જ

જખ મારવી ને જૂઠું બોલવું ખરાખર.
 જગમાનને મન ગોરાણી, પણ ગોરને મન કાંઈ ગોરાણી ?
 જણનારી જણે, ને ધરતી ઝીલે.
 જણતાં માઠિ યાય, તેમાં જમાઈનો શો વાંક.
 જણ્યા વગર સુવારોગ.
 જણે તેટલાં છવે નહીં.
 જણે તે જગવે, ને પડે તે ભોગવે.
 જતી લાડી માંડવો વધાવે.
 જતનો જમાન સમેજો.^૨
 જન તેવાં જાણ્યાં, ને પન તેવાં રૂળ.
 જન્મ આપે જનેતા, ને દર્મ ન આપે કાઈ.
 જપ બોઈ, તપ બોઈ, ગાંડનો ગરય બોઈ, ફટ બુંદી કુટણી.
 જગ બોદોડવી લોઈ, તો ક્યા દરેગા દાઈ ?^૩

૧ છેળકાં=છેડ, હોપ; ગવગુમ્. ૨ શી ગરજ છે ? ૩ જવ એક છુદ્દાની જવ છે.
 તેનો જમાન તેનીજ જવનો સમેજો સૌથી યાય. ૪ લોઈ=કમરદક પટેરવાનું હાથડું છે
 તે કાઢીને ચોરી લીધું એટલે નામા થયા, પછી કાઈ શું કરનાર છે ?

જગાન હાર્યો, તે ભવ હાર્યો.

જમ, જમાઈને જયક કાઢના ન થાય. એ સર્વેના એક સ્વભાવ હોય છે.
દોહરો-જમ જમાઈ ઓર જયક, તીનું એક સ્વભાવ;
લીયા, લેગા, ઓર લેને ઉપર ભાવ.

જમણુવાર, કાંઈ જમણુધાડ નહીં.

જમને તેડું નહીં, ને બાવળને ઝેડું નહીં.

જમને માળવો દૂર નથી.

જમવા આવતો, હાંસાં ફૂટી ગયાં.

જમ વગર છોકરાં ન મરે.

જમાઈની જગ્યા ખાસડાં આગળ.

જમાઈ દશમો ગ્રહ છે, તે ખાતો જય ને ખાસડાં મારતો જય,

જમાઈનાં પોષ્યાં, ને વાડમાં ખોસ્ત્યાં.^૧

જમાઈ રહ્યો ભૂખ્યો, તો કાનો કુલો દુખ્યો.

જમાઈનું નામ સાંભળી, સાસુ મસાણુમાંથી બેઠી થાય.

જમાડનાર જમાડનાર થાય, તો જમનાર ક્યાં જય?

જમાનો આવ્યો પાપનો, ને દીકરો નહીં બાપનો.

જ્યારે સસો ભારે પબેડો.

જ્યારે ખાવું ત્યાં હગવું.^૨

જ્યારે હોય ખારનું શુંકું, ત્યાં ન પાકે કુંકું.

જ્યારે ન પહોંચે રવિ, ત્યાં પહોંચે કવિ.

જ્યારે મંદવાડ ત્યાં ગેદવાડ.

જ્યારે લગણુ રણવાની શક્તિ, ત્યાં લગણુ પરિવારની ભક્તિ.

જ્યારે હાથી તણાયા જય, ત્યાં બકરીનો ભાવ કાણુ પૂછે.

જ્યારે શોકનું સાલ, ત્યાં નિત્ય ધમાલ.

સાખી

જર હુટે છે જંગલે, અભણુ એકલા બીલ;

ભર વસ્તીમાં હુટતા (જોયા), વેશ્યા, વૈદ્ય, વકીલ.

જર ખરચી જોડા ખાવા.

૧ પાસડાં ખોષ્યાં, તે વાડમાં ખોસ્ત્યાં પણ કહેવાય છે. ૨ એવો ખરાબ માણસ અથવા ઠોર જોવો. ૩ શુંકું=ખેતરમાં કાણુ જમીન.

જર થોડા, સ્નેહ મળ્યા, તું શું મારીશ પારધી. વણુ માર્યાં મુઆં.
 જવાન સામુ મરે નહીં, ને વહુનો દહાડો વળે નહીં.
 જવાસા જેવું કાઈ અદેખું નહીં.^૧
 જશને બદલે ભુતિયાં.
 જાધ મા પાળે, ચોરમાન મા ખાળે.^૨
 જાગશે ત્યારે માગશે.^૩
 જાન, જાગરણુ ને જાત્રા, ત્રણે સરખાં.
 જાન નાની તો માગે ઘણું.
 જાનતો મજુર અણુવર.
 જાને લેંસ પાણીમાં.^૪
 જાને જગણવનદાસ, ને કામે કીકાભાઈ.
 જાણીતો ચોર ધર મારે.
 જાણ્યું ઝેર ખવાય નહીં.
 જાતે જાફર, ને હાડે કાફર.
 જાયા ત્યારે નાહ્યા, જાધશું ત્યારે નાહીશું;
 દાસ દારકો એમ કહે, હાથપગ ધોઈને ખાઈશું.
 જાપ તેતું કાળજી પણ ખસી જાય.^૫
 જાળે જાળે સિંહ ન હોય.
 જા લકડી કુતેકું માર.^૬
 જાપ જખ્યા ને ગાંડામાં ખખ્યા.
 જાલ આપી છે.^૭
 જાવ પર આવેલી બિલાડી હરડીએ બાઝે.
 જાવતી ધોડી નહીં જોળવાય.
 જાવતી ધોડીએ આવ્યા ત્યારે આવ્યા.
 જાવતી માંખ ન ગળાય.
 જાવતો રહેજે ને જોગી થજે.
 જાવ છોડે પણુ જમ ના છોડે.

૧ ચોગાસે બધાં લીલાં, ત્યારે પોતે સૂકા, અને ત્યારે બધાં સૂકાં ત્યારે પોતે
 જીવળે લીલાં. ૨ જાધમા=જાનેતા, જાણુનારી મા. ૩ વળા પ્રમાણે નેતરાણુ. ૪ ચોરને
 પોતાને પરત્વાઈ પતાવવું. ૫ પદમાંથી કાંઈ ચોરાઈ જાય ત્યારે હજાર જાવતાં લેમ આવે.
 ૬ કાળે કાળા વગરનું કામ કરવું તે. ૭ વચન આપી બંધાઈ ગયો છું.

જીવતાં જીવત ન જોયું, મુઆ પછી જાજીઆનો શોર.
 જીવતાં કાષ્ટએ જાણ્યા નહીં, મુઆ પછી ધડાપીટ.
 જીવતાં પાળે ને મુવાં બાળે.^૧
 જીવને સુખ તો જહાનને સુખ.
 જીવવું જગતને બહાણું છે.
 જીવે મારો ભાઈ, તો ઠાર ઠાર બોળાઈ.
 જીસકા દામ, જીસકા નામ.
 જીકકા મ્હોં કાલા, સચ્ચેકા બોલખાલા.
 જીડો, જીતરો, ને બજારનો કુતરો બરાબર.
 જીડતી માફક વળગ્યો છે. જજોતી પેઠે ચોટ્યો છે.
 જીતિયાં ખાઈ પણ મખમલકી.
 જીના દોસ્ત, લેઆસ નવા.^૨
 જીતી આંખે નવું કૌતુક જોવું.
 જીવું તે સુવું.
 જીનો જોગી.^૩
 જીવું ને મુવું બરાબર.^૪
 જીવાનાં ધર ગોંદરે,^૫ ને બિધખનાં ધર ખેતર.
 જે આશાએ રહે, તેને અપવાસ પડે.^૬

સાખી

જે જેએ ટાલ્યા રામ રામ, છાંટે ટાલ્યો ચોકા;
 ચહાએ ટાલ્યું શિરામણ, ખીડીએ ટાલ્યો હોકા.
 જેઓ ગધેડે બેસે તેઓ ગામના પાદરેજ બિતરે.
 જે જાણે કાક (શાસ્ત્ર) તે મૂકે પોક.
 જે ન કરે મા ને બાપ, તે કરે શેક ને તાપ.
 જે ધન ખાધું સાળે તે વળે નહીં કાષ્ટ કાળે.
 જે ધરે હામ તે કરે કામ.
 જેટલું વાહાડયું (ધાસ) તેટલું વેહેવું.

૧ તે દીકરા કે ધણી. ૨ ગધેડાં તેનાં તે, આયર નવાં. ૩ અનુભવી, ધણા જમાના
 જોએલા. ૪ જીવું=જીવું રહેવું. ૫ ગોંદરો=ગામના ઝાંપા પાસેનું પાદર, ત્યાં દોરને બેસ-
 વાની જગો (ઝાક) હોય છે ત્યાં જીવા (જીવડા) બહુ થાય છે. ૬ લાખના સ્વપ્ન રૂકતાં
 ત્રાંખીઓ રોડેડો સારો.

જેના ઘોડા તેના અસવાર.
 જેના હાથમાં ડાઈ તેનું સૌ કાઈ.
 જેના મ્હેમાં માંસ તેનો શો વિશ્વાસ ?
 જેનાં નાખ્યાં નાણાં, તેનાં શાં આણાં ને પરીયાણાં ?^૧
 જેની ડાઠી લાંબી તે મૂર્ખ હોય.
 જેનું ખાધએ તેનું ગાધએ.
 જેને ઘેર કાળી (લેંસ) તેને નિત્ય દિવાળી.
 જેને ખેટી, તેની ગરદન હેઠી.
 જેનો જેવો હંગ તેનો તેવો રંગ; ચંદને ઘોઈ માછલી, પણ છૂટી નહોં ગંધ.
 જેણે ન ખાધું ગળ્યું તેનું છવતર બળ્યું.^૨
 જેબ જાય ને એબ રહી જાય.
 જેમ ખાંડે તેમ ફાતરાં છાંડે.^૩
 જેવો ખીખીનો ગુસ્સો તેવો મીઠાંતો ઠાંસો.
 જેવો દોપ, તેવો રોપ.
 જેવું નમવું તેવું જમવું.
 જેસા તેરા લેના દેના, વયસા મેરા ગાના બજના.
 જેસો હોય તેસો લલો, જો હોય અપનો દેશ.^૪
 જોગ લીધો, ચુંડ ચુંડાવી, ભોગની તૃષ્ણા ત્યાગી નહોં.
 જોગીના જથા, કરે કુકર્મની કથા, તે જોગીપણું વૃથા.
 જોડ ન જાતા, અલ્લા મીઠાંસે નાતા.^૫
 જો ગધેડે મુલક લેવાય, તો ઘોડાનો ભાવ કાઈ પૂછત નહોં.
 જોગીની ધુણી, જળ ખોલું તળ આગ.
 જોણું, રાણું ને વગોણું સાથે હોય.
 જોતજોતામાં સાડીજી થઈ ગયો.^૬
 જોર જલમનું ને લિજમ આલમનો.
 જોરૂંઘી બાયડી, છાછઆમાં કુદી પડે.^૭
 જોખીનાં ખાટલે, ને વૈઘનાં ખાટલે.

૧ પૈસા ખરચી બાયડી લાવ્યા તેને પીયેરથી આણું વાળતાં હેઈ પાનુ દ્વીયાવરની શી આશા ? ૨ દસાસ્વાદને આંત્રીન યજ્ઞેલા મુખ્યનું વાચ્ય છે. ૩ રંગિર અવસા દેવ-સંવાળી દાળ. ૪ સ્વદેશાભિમાન. ૫ જોડ=માયડી; જાતા=કેડારાં. ૬ સાડીજી=અપસર, મોટા. ૭ જોરૂંઘી=અજવાન છાત્રી, જોરવાળુ.

જોધીનાં રાંડત નહીં, ને વૈઘનાં મરત નહીં.^૧
જંગલમાં મોર નાચે, તે કાણુ બુવે ?
જાંગ બિધાડી કરવી.^૨
જાંબુ ખાવાં સેહેલાં નથી.

ઝ

ઝઝારે ઝાડ ચઢડી બિઃમાત ન કરીએ એ ચતુરાઈની રીત.
ઝગડા, વગડા ને રગડા વેડે ત્યારે છાતી પાછી થાય.
ઝાઝી ખેતીનો ધણી લયડે કે ઝાઝી દીકરીનો બાપ લયડે.
ઝાઝે રાંકે ખોળ મોંઘો.
ઝાઝે લાડડે ઝાઝી આગ, ઝાઝે પુળે મોટી ઝાળ.
ઝાઝી જનોમાં વહુ બદલાણી.
ઝાઝે બારણે ધર કાણું.
ઝામરો ડાંભે, એટલે જોખમ ટળ્યું.
ઝેરનાં પારખાં લેવાય નહીં.
ઝેરના ખાલા છરવવા બહુ કઠણુ છે.
ઝોળી વાળી છે.^૩
ઝંડા ઉપાજો છે. ઝંડો લીધો છે.

ટ

ટકાનું તીતર, કાઠી ભરી જર ખાય, વેચ્યું ત્યારે ટકા ને ટકા.
ટકારે મારી લેવો છડો, તોલ પેહેલાં કરવો ધડો.
ટકારો ખાનાર એ નહીં; ટપલાખાબી નથી.
ટચાક-ટણક છે.
ટપલા પડવામાં તો બાકી નથી, પોતેજ નફટ છે.
ટાઠ જાય તડકે, સિંહ જાય ભડકે.^૪
ટહાડ ટહાડ કરીએ નહીં, ટહાડનાં માર્યાં મરીએ નહીં;
ટહાડ વાય સહુને, ટહાડ ન વાય વહુને.
ટહાડા ચુલા ને બિની રાખ, જે આવે તે કુટે કાખ.
ઠરડફરડ કરવાનું કામ આંહી ચાલશે નહીં.

૧ જો ન્યોતિપને વૈદું ખરું હોત તો. ૨ છિદ્ર બિધાડાં કરવાં. ૩ ખૂબ પૈસા એકઠા કરવા લાગ્યા છે, તે કુરસ્તે કરે તેને લાગુ છે. ૪ ભડકો=આગિનો ભડકો.

ટાંકા તુટે તેમ નથી.^૧
 ટાંગા ફરી ગયા.^૨
 ટીલું થઇ ગયું.^૩
 ટીલું લેઇને તું શું આબો છું ?
 ટુટીયાળ છે.^૪
 ટુંકી ગરદનીઓ મહા પાપી.
 ટુંકા ગજ, નાનું માણું, ફાટેલ પોટલો, જાળડે કાણું.^૫
 ટેલા તુટી ગયા છે.^૬
 ટેભો ઝાલે તેમ નથી.^૭
 ટોલ્લો મારવો.^૮
 ટોલ્લે ચઢકાવવું.^૯

ઠ

ઠગ ને બગ બે જીજળા.
 ઠાક, તીલક, ઓર મધુરી બાની, દગાબાજની એહી નિશાની.
 ઠાલી પુલી શું જાણે, એક સંદેશો લેતી જાણે.
 ઠાલી ઠકરાઈ ક્યાં સુધી નભે.
 ઠાલો દ્રાચળો જિભો રહી શકે નહીં.
 ઠાલાં ઠાલાં, તેનાં શાં ઝાલાં ?
 ઠુંકાની રાંડને ઠમકા ભારી.
 ઠુંકામાં ઠેલવું.^{૧૦}
 ઠુંકો લીલો તેને શો ભય ?^{૧૧}

૧ બેવડે દોરે કામ છે. ૨ ફેરા ખાઇ ખાઈને. ૩ વર વર્ષો અગર રાત્રી ગાત્રીપર બેઠો. ૪ એટલે હવે પાસે કાંઈ શુકાકુ કે જીવ નથી. ૫ બધાં સરખાં. ૬ કાચર થયા છે. ૭ હવે આવી રહ્યું છે, પાક્યા છે. ૮ કામને ગમે તેવા કારણથી આધું ઠેલવું. ૯ જીડાવવું, મેના બે ગણાવવા. ૧૦ ગમે તેમ હોય અથવા હાંમતથી, વગર વિચારે કામ કરવું યા વેરથી કામ કરવું તે. ૧૧ પડોવાડીઓ બે ગામડામાં આંધળો ને પાંગળો રહેતા હતા. ખાવાના સાંસા પગના એટલે આંધળો પાંગળાને ગામ ગયો, ને ક્યું કે મારે ખજે બેસીને ચાલ, વઢવાળુ શોદરમાં લઈ કેઈ સારા શાદુકાના વરમાં ખાતર પાડીએ. એ વિચાર ચોક્કસ કરી આંધળો પાંગળાને ખાયા ઉપર બેસાડી શોદર તરફ ચાલ્યો. શોદરના પાદરમાં આગ્યા ત્યાં ચીબડી બેસી. આંધળે પાંગળાને પૂછ્યું, “ચીબડી ક્યાં બેસી ?” પાંગળો કહે ખાવળના હાંડ ઉપર. એટલે ખાવળનો હુંડો લીલો છે કે શુકા તે લગ્નનીજ કરવાને આંધળો તથા પાંગળો ખાવળના હુંડ પાસે ગયા નેવું તો હુંડ લીલો હતો, એટલે આંધળે ક્યું “ફોદ છે.”

હુંડી ચુડી પેરેરના ગર્ધ ત્યાં મરૂડીઓ માંદો પડ્યો.

હુંડે હાથે ચુડો પહેર્યો, તેઓ લગારે તોડતાં.

દોઢ મોઢ ને દમકા થયો.

લીખડાં જેવો ટાડાડો છે.

ઠાંડા હુંડા સીતેર ફંદી, માંજર ફંદો ઓસી;

હુંડે ગરદનીઆ હનર ફંદી, દાણામાં તો પ્રમાણ નહીં.

૩

હોળા નાના.^૧

હાગરના ઘરમાં મીંદરી મુઠ, તે ગંધ બેગી ગંધ સદી રહી.

એ હુંડે લીલાના શુકનચંદી બન્ને નાના શેઠેરમાં દાખલ થયા. પાંગળો માગે બતાવતો નય ને આંધળો તેને ખસે દુપારી ચાલતો નય. ચાલતાં કેટલેકે સારા શાદુકારનું ઘર પાંગળે બતાવ્યું ત્યાં બન્ને હજા રહ્યા. પાંગળે આંધળાનો હાથ લઈ આંધળી આંધું તે પ્રમાણે આંધળાએ ખાતર પાડ્યું. પ્રથમ પાંગળાને ઘરમાં દાખલ થયો, પાછળ પોતે પેડે, પછાડી પાંગળે બતાવ્યે. તે આંધળે તોડી પાંચસાવ હનરના ધરેણાનો રાખરો લેઈ બન્ને નજી બહાર નીકળીને દાખરો લેઈ શેઠેર બહાર આવ્યા ને રસ્તે પચા. ધરિ ધરિ ચાલે છે ત્યાં દિવસ હતો. શેઠેરના શાદુકારે ઘરમાં ખાતર પડેલું જોઈ દરબારમાં નહેરે કહ્યું. એટલે સુમધ્યો દોઢ વાગ્યો. પાંગળે કહ્યું ખાતર પચાની વાત નહેર ધર ને દોઢ વાગ્યે. ત્યારે આંધળે પૂછ્યું, “હુંડે લીલો હતો કે સુકો?” પાંગળે કહ્યું, “લીલો” એટલે આંધળો કહે છે, ‘ચિંતા નહીં.’ શેઠેરમાંથી વપાસ કરતાં કાંઈ પત્તો ન લાગ્યો એટલે વાહાર ચડી આંધળો ને પાંગળો પોતાના એક મેલા હજારમાં રાખરો બાંધી ચાલ્યા નય છે ત્યાં ઘોરા તથા સવાર પાંગળે જોયા, એટલે આંધળાને કહે છે, ‘બાઈ વાહાર આવી.’ એટલે વળી આંધળે પૂછ્યું, “હુંડે કેવો હતો?” પાંગળે કહ્યું, “લીલો હમ જેવો.” એટલે આંધળે કહ્યું, ‘શીકર નહીં.’ ત્યાં સવાર પાસે આવી ગયા, અને આંધળાપાંગળાને જોઈ કાંઈ દરકાર થયો વગર આગળ ચાલ્યા અને આંધળોપાંગળો એક ગામના તળાવે પોહ્યાં, ત્યાં બેઠાને હટના માલની વેહેણુ કરવા લાગ્યા. એટલે સવાર પાંચસાવ ગાત્રે નજી પાછા વળ્યા. પાંગળે તેમને જોઈને કહ્યું, ‘સવાર પાછા આવ્યા’ એટલે ધરેણાં કિપર દુગડું ઠાંધી વતો કરતા આંધળોપાંગળો બેઠા. સવારો પાસેથી નીકળ્યા પણ આંધળાપાંગળાનો શક કાંઈ નહીં લાવતા ચાલ્યા ગયા. પછી માલની વેહેણુ પુરી કરીને પોતપોતાના બાગનો માલ ગમે બાંધી પ્રથમની માફક આંધળો પાંગળાને દુપારી સવારી ચાલી. પાંગળાને તેને ગામ મૂકીને આંધળો પોતાને ગામ ગયા. તે ચોરી છતી નહીં થતાં બન્નેને પચી. “હુંડે જેને લીલો” તેને બની આંધ આવે નહીં. તે દુપરથી કહેવતો થઈ, “ખીલાના જોરે બેસ કુજે,” “વગે વાવણાં, ને પસે ન્યાય,” “પસવાળો છતે,” “જેને પીઠ સખરી તે ગાંજે નહીં,” વગેરે.

૧ મનમાં કાંક હેતુ વગર મુસાફરી કરવી અથવા વગર સમન્યે મુસાફરી કરવી કે કાંક હેતુથી મુસાફરી કર્યા છતાં હેતુ પાર પડે નહીં તેને હોળા નવા કહે છે.

ઠાંઠા તુટે તેમ નથી.^૧

ઠાંગા ફરી ગયા.^૨

ઠીધું થઈ ગયું.^૩

ઠીધું લેઈને તું શું આજ્યો છું?

ટુટીયાળ છે.^૪

ટુંડી ગરદનીઓ મહા પાપી.

ટુંડા ગજ, નાતું માણું, ફાટેલ પોટલો, છાપડે ઢાણું.^૫

ટેભા તુટી ગયા છે.^૬

ટેભો ઝાલે તેમ નથી.^૭

ટોલ્લો મારવો.^૮

ટોલ્લે ચઢડાવવું.^૯

ઠ

ઠગ ને ળગ બે બિજળા.

ઠાક, તીક્ક, ઓર મધુરી બાની, દગાબાજી એવી નિશાની.

ઠાલી પુલી શું બાઈ, એક સંદેશો લેતી બાઈ.

ઠાલી હકરાઈ ક્યાં મુઘી નભે.

ઠાલો ટ્રાયજો બિજો રહી થકે નહી.

ઠાણાં ઠોણાં, તેનાં ગ્રાં જોણાં?

ઠુંઠાની રાંડને ઠમકો ભારી.

..

હુંડી ચુડી પેહેરવા ગઈ ત્યાં મરડીઓ માંદો પડ્યો.

હુંડે હાથે ચુડો પહેર્યો, તોએ લગારે તોછતાં.

દોઢ મોઢ ને ઠમકા ધણો.

ઠીખડાં જેવો ટાહાડો છે.

ઠાંઠા હુંઠા સીતેર ફંદી, માંજરા ફંદો ઝેંસી;

હુંડે ગરદનીઆ હજાર ફંદી, કાણામાં તો પ્રમાણ નહીં.

૩

ડકોળ નત્રા.^૧

ડબગરના ધરમાં મીંદડી મુછ, તે ગંધ બેગી ગંધ સહી રહી.

એ હુંડ લીલાના શુકનવંદી બન્ને જણા રોહરમાં દાખલ થયા. પાંગળો માર્ગે બતાવતો નય ને આંધળો તેને ખસે ઉપાડી ચાલતો નય. ચાલતાં કોઇએક સારા શાહુકારનું ઘર પાંગળે બતાવ્યું ત્યાં બન્ને ઉભા રહ્યા. પાંગળે આંધળાનો હાથ લઈ આલેખી આપ્યું તે પ્રમાણે આંધળાએ ખાતર પાડ્યું. પ્રથમ પાંગળાને ઘરમાં દાખલ કર્યો, પાછળ પોતે પેઠો, પટારો પાંગળે બતાવ્યો. તે આંધળે તોડી પાંચસાત હજારના ધરણાનો ડાખડો લેઈ બન્ને જણ બહાર નીકળીને દાખડો લેઈ રોહર બહાર આવ્યા ને રસ્તે પડ્યા. ધીરે ધીરે ચાલે છે ત્યાં દિવસ હતો. રોહરના શાહુકારે ઘરમાં ખાતર પડેલું જોઈ દરબારમાં જાહેર કર્યું. એટલે ભુમધઓ ટોલ વાગ્યો. પાંગળે કહ્યું ખાતર પડ્યાની વાત જાહેર થઈ ને ટોલ વાગ્યો. ત્યારે આંધળે પૂછ્યું, “હુંડ લીલો હતો કે સુકો?” પાંગળે કહ્યું, “લીલો;” એટલે આંધળો કહે છે, ‘ચિંતા નહીં.’ રોહરમાંથી તપાસ કરતાં કાંઈ પત્તો ન લાગ્યો એટલે વાહાર ચડી. આંધળો ને પાંગળો પોતાના એક મેલા હુગડામાં ડાખડો બાંધી ચાલ્યા નય છે ત્યાં ઘોડા તથા સવાર પાંગળે જોયા, એટલે આંધળાને કહે છે, ‘ભાઈ વાહાર આવી.’ એટલે વળી આંધળે પૂછ્યું, “હુંડ કેવો હતો?” પાંગળે કહ્યું, “લીલો હમ જેવો.” એટલે આંધળે કહ્યું, ‘કીકર નહીં.’ ત્યાં સવાર પાસે આવી ગયા, અને આંધળાપાંગળાને જોઈ કાંઈ દરકાર કર્યા વગર આગળ ચાલ્યા અને આંધળોપાંગળો એક ગામના તળાવે પોહ્યાં ત્યાં, ત્યાં બેસીને હુટના માલની વેહેંચણ કરવા લાગ્યા. એટલે સવાર પાંચસાત ગાળે જઈ પાછા વળ્યા. પાંગળે તેમને જોઈને કહ્યું, ‘સવાર પાછા આવ્યાં’ એટલે ધરણાં બિપર હુગડું ટાંકી વાતો કરતા આંધળોપાંગળો બેઠા. સવારો પાસેથી નીકળ્યા પણ આંધળાપાંગળાનો શક કાંઈ નહીં લાવતા ચાલ્યા ગયા. પછી માલની વેહેંચણ પુરી કરીને પોતપોતાના ભાગનો માલ ગાંઠે બાંધી પ્રથમની માફક આંધળો પાંગળાને ઉપાડી સંવારી ચાલી. પાંગળાને તેને ગામ મૂકીને આંધળો પોતાને ગામ ગયો. તે ચોરી છતી નહીં થતાં બન્નેને પચી. “હુંડ જેને લીલો” તેને બીની આંચ આવે નહીં. તે ઉપરથી કહેવંતો થઈ, “ખીલાના ભેરે ભેંસ દુઝે,” “વગે વાવણાં, ને પક્ષે ન્યાય;” “પક્ષવાળો જીતે,” “જેને પીક સખદી તે ગાંજે નહીં,” વગેરે.

૧. મનમાં કાંઈ હેતુ વગર મુસાફરી કરવી અથવા વગર સમજતે મુસાફરી કરવી કે કાંઈ હેતુથી મુસાફરી કર્યા છતાં હેતુ પાર પડે નહીં તેને ડકોળ નત્રા કહે છે.

હલ્લો એમ કાંઈ ખાઈ જવાનો નથી.
 હહાપણમાં હુલી ગયો છે.
 હર ખાય તે ભરખાય.^૧
 હમડમ કરે, તે શું ભણે?^૨
 હંકા વાગે તે છાનું રહેશે?
 હાકણ પણ બે ઘર પરહરે.^૩
 હાથ જાય ધોવાથી, દયા આવે રાવાથી.
 હાથાખળીઓ સલા છતે.
 હાથમાં હાથો^૪ દે, તે હાથઓ.
 હાલની અણી ઉપર પાણી કેટલી વાર ટકે?
 હાહામ તો ઘણાએ દીધા.^૫
 હાહીને હામ ને ઘેલીને ગામ.
 હાહી જાણી જોતજ આગળ બેસાડી, તે નાળાએ રેડાડી ખાધું.
 હાહીના ઘેલા ને ઘેલીના હાલા.^૬
 હાલા ભૂલે નહીં, ભૂલે ત્યારે ભીંત ભૂલે.^૭
 હાંબ્યે દુઃખ મટે.^૮
 હીંગ મારવું તો દુખળું ન મારવું.^૯
 હુંગરા દૂરથી રળીઆમણા, પાસે જઈએ તો બિહામણા.
 હુંડી ઉપરનો વાળ તોજાનો નહીં ને બોજાનો નહીં.
 હાસી ને હાંટ સાથેના સાથે.^{૧૦}
 હાસીએ હાટ વાળ્યો, હરખ હયાનો ટાળ્યો.
 હાસી હાથાં ક્યાં આઢે છે?^{૧૧}
 હાસીના ઘરમાં વાઘ પેટો, ને સુઈના ઘરમાં સાપ નીકળ્યો.
 હાસી મુવાની ખીક નથી, જમ દુખ્યાની ખીક છે.
 હાસીએ ગઈ ને ગાંસડીએ ગઈ.
 હાજે દીકું ગમે (જને) નહીં, ને છૂટું પડવું ગમે નહીં.

૧ ભરખાય=ખવાય, ભણા ધાય. ૨ રખા રખડ કરે તે શું ભણે? ૩ એટલે
 વિવેક રાખવો; પોતાના પાસાનો ભેદ રાખવો. ૪ હાથો=ધોવાનું પગલું. ૫ ભૂલે
 માટે કપડા કે શીખામણ તો બહુ આપી છે. ૬ હાહી ભરવાણ, તેના ભરવાડ કે
 પેલા, ને ઘેલી વાણિયણ તેના દીકરા વાળીઆ તે હાલા. ૭ ભીંત જેવી મોટી ચીજ
 નરતે ચડે નહીં તેથી ભીંતે અડચાય. ૮ કાંઈ લાંચ આપીએ ત્યારે કામ ધાય
 ૯ હીંગ=ગપ, ભૂડી વાત. ૧૦ બન્ને એકજ વખતે ગામ પહોંચે, હાસી કે હાંટ બેસી
 વળે સાલી, વચ્ચે પાણી, તમાકુ પીવા યોગ્યતા નહી, ને હાસી દુખવે દુખવે ચાલ્યા
 કરે, એટલે સાથેનાં સાથે. ૧૧ બેખબરો.

ઢ

ઢગરાને મળી દુકાની, ઢગરા ચાલ્યો બિનણી.
 ઢાલ ધરની, ધરડાં છે.
 ઢાળે પાણી બિતરે.
 ઢાંકણીમાં પાણી લેઈ જુડી મર.^૧
 ઢીચણુ સમું અન્ન તેને ઘેર છે.^૨
 ઢીલું ધજું, ને કાચરે જજું.
 ઢેડના છાપરાં ઝાંપે હોય.
 ઢેડવાડે તુળસી કાઢને કામ આવે નહીં.
 ઢેડવાડે આમલી, ખાટી તોએ શું ને મીઠી તોએ શું?^૩
 ઢેડવાડામાં વલમી ડાહી.^૪
 ઢેઢીતો ધાવેલો.^૫
 ઢેઠું પાણીથીએ પલળે, ને મુતરથી પણ પલળે.^૬
 ઢેકે વાત ગઈ છે.^૭
 ઢેર કાલે ક્યાં આહાડશું ?^૮
 ઢેર ચેર વિશ્વાસ ન કરીએ.
 ઢેરે પીંજણ માંડવી.^૯
 ઢોલકાની પેઠે બેય તરફ જાલે.

ટ

ટકદીર આગળ તદખીર ચાલે નહીં.
 ટકે આવે તે આનંદું કેહેવાય.
 ટને માન નથી, તારી છડીને માન છે.
 ટપેલે લાવું, ને વાડકીએ ખાવું.
 ટપેસરી તે રાજેશ્રી, રાજેશ્રી તે નરકેસરી.

૧ શરમ ભરિયું કામ કરનારને કહેવામાં આવે છે. ૨ રોટલો પુષ્કળ છે. ૩ નકામી.
 ૪ હડીઆણામાં હરબાઈ ડાહી, વાલ મોટો કે ગદીઆણો, ભાઈ? ૫ નીચું કામ કરનાર.
 ૬ પાકી સમજણ વગરના માણસને માટે. ૭ પુંઠ ઢેકું વીણું છે એટલે ડરી ગયો છે. ૮ એક ભરવાડને નદીના સામા કાંઠા બિપરથી બીજા ભરવાડે બોલાવ્યો.
 તે પૂછે છે, શું કામ છે? તો બોલાવનાર કહે છે, 'વાત કરવી છે,' પેલો ભરવાડ નદી બિતરીને આવ્યો ત્યારે આ કાંઠાવાળો કહે છે, "ઢેર કાલે ક્યાં આહાડશું." એવી નમાલી વાત કરવી ને મહેનત વધારે તે પ્રસંગે. ૯ વાત ધ્યેય કરવી.

તમાકુનું પાનકું માયું તો આપે નહીં, ઝુડો ને ઝુડો ચોડું તો પંદર દહાડા ચાલે.
તમાશાનું તેડું નહીં, ને ઇશકનું મૂલ્ય નહીં.

તરણું હરામ, અચકો હલાલ.^૧

તરણા આડો દુગર.^૨

તરકડી સતી ચર્ધ.

તલ તારા ને મગ મારા.

તલપાપડ થવું; ઊંચાનીચા થવું; છવ અધીરીઓ રાખવો.

તળાવ ગામનું, નદી દેશની.

ત્રાગે ત્રેવડ રહે નહીં.^૩

ત્રાંખાનો તાવ ને રૂપાનો રોગ.

ત્રાંસી આંખે બે ચંદ્ર દેખાય.

તાડ ઊપર ચડાવ્યા, પછી બાકી શું?

તાડે ચહડનારને ટેકો હાથ પોહોંચે ત્યાં સુધી.

તાન ને તલવાર બગાવે તેનાં.

તારી નિશાળે દાર્દ લણ્યું નથી.

તાણુત ઘેલાં તરકડાં, વિવાહ ઘેલી નાર;

હોળી ઘેલાં હિદુડાં, એ ત્રણે એકંજ હાર.

તાલમેલ બધો તારા ઊપર.^૪

તાવડીમાં તારો, ને સાનકમાં મારો.^૫

તાવને તેડું નહીં. તાવને દ્રાણુ સાંઈ લે ?^૬

તાવ હાથીનાં હાડ ભાંગી નાખે.

તાળી દધતે જાય તેમ ગમે.^૭

તાઈ નામ ને માઈ કામ.

તારી રીસ ને મારો સંતોષ.^૮

તારે મારે એવો મેળ, કે દીડે ડોળે આવે ઝેર.

તીસે દાન તણુસે, નાના ભાઈ પરણુશે;

હાથી ઘોડા લાવશે, ને ગધેડે બેસારશે.

૧ તનખા હરામ પણ કહેવાય છે. ૨ તરણા જોધે દુગર. ૩ હાથ છુટી જાય; ત્રાણું રીસ ચઢતે ત્યારે ક્ષત્રું પડે તે વખતે હાથ રહે નહીં. ૪ માવ હપર જાય. ૫ રોટલો. બે જણ હતાં તે વેહેંચણુ કરી. સીપુરુષ દ્વતાં તેથી ખરચ કમલી દોષ તેવાને લાગુ છે. ૬ સાંઈ એટલે સલામ. ૭ સપથી નહોતો અમર અચાનક મરી ગયો. ૮ રીસ ચડશે તો બે દાગળા વધારે જમશે.

તુટયા ફટયા સાંધે, બે બાઈડીએ વર હાથે રાંધે.
 તુકચે લાભ નહોં, તે રૂકચે શું કરશે ?
 તુંબડીમાં કાંકરા.^૧
 તુંબડું તરે ને તારે.
 તું મરે મારા જાયાપરથી, તો હું મરું તારા ખાટલાના પાયાપરથી.
 તું મેરી છકરમેં, મેં તેરી શીકરમેં.^૨
 તુંને સાત્રે બેટડો, મને સાલે ધા.
 તુંબડાનો ટોપ ફટલી ધડી ટકે ?^૩
 તેજ ચમકે ચાબુકે, હુંકારે રાજપુત.
 તે તેના ધનથી મોટો, તો આપણે આપણા મનથી મોટા.
 તેના પેટમાં કાતર છે.
 તેરી બી ચુપ ને મેરી બી ચુપ.
 તેલી તેલમેં લીન, તંબોલી પાનમેં પ્રવીણ.
 તોડે ત્રમણા ને બોડે બમણા.^૪
 તંગ જખા ફરાખ રોજ.^૫

થ

થઇને રહીએ (કાઇના) કે પોતાના કરી લેખએ.
 થયેડો પાંસરો પખો.
 થયો કજયો ધૂળ મેળવ્યો.
 થાક્યાના ગાળિ લાંબા થાય, થાક્યો ગાળિ ગણે.
 થાણું થાણાને ઠેલે.
 થાળી ખોવાય, સારે કુલામાં હાથ ધાલે.
 થાળી પીટાર્ધ ગઈ; ડંકા વાગી ગયો; ઢોલ વાગી ગયો.
 થીંગડાં ફેટલાં દુધએ ?^૬
 થુંકનું આયપદ ને થુંકનો વરો.
 થુંકે સાંધા કરીએ, તે ફેટલું ચાલે ?
 થેલીકા મ્હો ખુલા, રાજ કરે શુલા.
 થેલીકા મુહ સાંકડા તો કયા કરે નર ફાંકડા ?

૧ સમજ નુશાખય તેવી વાત. ૨ પરમેશ્વર કહે છે તે વાક્ય. ૩ ટોપ=
 છત્રી, તુંબડાં બ્રાહ્મણને પાણુ કહે છે. ૪ વાળ. ૫ સાંકડી હાટડી પુષ્કળ રોજ.
 ૬ ધણા દોષ હોય તે ફેટલા હંકાય ?

થોડા સો મીઠા, ખ્હેત સો ખટા.

થોડા ખાના બહુસે રહેનાં.

થોડી ભુખના, ને ઘણા સુખના.

થોડી વઢવાડનું મ્હોકું કાળું, મ્હોટી વઢવાડનું જોણું સારું.

દ

દકાજે (દુ) કાહેલી જાર ખવાય.

દમડો છે.^૧

દધી પાંચમે છડે તેલ, એકાદશીએ નાગરવેલ.

દ્વાદશીએ ઝાલર ખાય તે નિશ્ચે નરકે જાય.

દમડીકી રાઇ, સાસુવહુકી લડાઇ,

આધી રોટી ચુરાઇ, ખૂણે બેઠકર ખાઇ,

સાસુ મારવા ધાઇ, વરે કુવામાં ગીરાઇ.^૨

દમ મુકો મારવો.^૩

દમડીની લાજ, ઘર બધું રાજ.

દમડી સારૂ દશ ફેરા ખાય.

દમડે જિંટ વેચાય છે, પણ દમડો ક્યાં છે ?

દયો ખૂણે મયાને, લાકુ કરવા કેવા;

આપણા બેના સુચવતા, બાકી જેવા તેવા.

દયા ધર્મકો મૂલ છે, નર્ક મૂલ અભિમાન;

તુલસી દયા ન છાંડીએ, જખલગ ઘટમેં પ્રાણ.

દયા, મયા ને હયાવાળાપર પ્રભુ રાજ.

દયા છોડે, દેવ કેાપે.

દર દર મૂલક ન હોય, ક્યાંક નમેરો નાગ પણ હોય.

દરજીનું વેતરતું, મોતીનું ન વેતરતું.^૪

દરબારનો કુતરો.

દરજી પોતાનું ખાપણ ચોરે. નહીં, દરિયો કાષ્ટએ વસોબો નથી.

દરમાં પેસે પાધરો, વાંકો સઘળે બ્યાત.

૧ કામ કરવામાં દાનત ચોર છે. ૨ દલશી બાળનોમાં સાસુવહુને લડાઇ થાય. ને પરિણામ ભયંકર આવે. ૩ ગાય વહીને મારવું. ૪ કાઈ કામમાં અસહ્યો મદદવામાં સંકેત રાખીને ખોટ કે ભૂલ ભરેલો, અસહ્યો કહાડવો નહીં કે પાછળથી તાણ પડે અગર ટીક થાય.

દરિદ્રીને ખાટલો વેરી.^૧

દરીઆમાં ડુબ્યા.^૨

દરીઆનું પાણી છે, જે વાળે તેના બાપનું.

દરીઆમાં કંઈ મહા દરીએ વહાણ છે કે મુંઝાઓ છે ?^૩

દરીઓ કાષ્ઠથી ડાળાતો નથી.

દરીઓ કહે દુઃખીઓ, મારું દુઃખ ન જાણે કાચ;

પવન હીલોળા દેતહે, મારું નીર પીએ ન કાચ.

દરીઓ કે દરબાર, બે મળે તો બેડો પાર.

દરીઓ માગ મૂકે તો પૃથ્વી રહે નહીં.^૪

દશરાને દહાડે જે ધોડું ન દોડું તે આડે દહાડે શું દોડે ?

દસાડા દક્ષતરમાં નહીં.

દહાડીનું લાગ્યું ને જવનું લાગ્યું.^૫

દહાડા આવે વાંકા, ત્યારે માર મારે રાંકા.

દહાડે ડાળાં ચારે, રાતે હીરા પારખે.

દળવાનું હતું તે ભરકવાનું થયું.

દળાયણું દળ્યું તે મન વગર મળ્યું.

દક્ષિણની નારી, સોળ હાથની સાડી, પણ અર્ધો ટાંગ બધાડી.

દ્રાવિડી પ્રાણાયામ.

દાઝી તો દાઝી, પણ પૂછી પૂછીને ખાધી.^૬

દાટે તેને કાણ ચાટે ?^૭

દાતાર કૃપણનો વરો એક.

દાન કરતાં દયા સારી.^૮

દારૂ હાથીના પેટમાં પણ બોલે.

દાળમાં કાળું.

દાળીઆ લેઈ ખાઓ.^૯

દિવસ કરે તે કાઈ ન કરે.^{૧૦}

૧ જીવ આવે નહીં, કેમકે માંકણ ઘણા હોય. ૨ તે કાંઈ જડેન નહીં, કે અમુક ચીજ આંહી છે એમ સમજણનું પડે નહીં. ૩ મુશ્કેલ સવાલ હોય તે વખતે આ લાગુ છે. ૪ માગ=મર્યાદા. ૫ હથેળીના લીટા. ૬ બીજા લોકોએ પૂછી પૂછીને હેરાન કરી. ૭ લક્ષ્મી દાડી હોય તેને કાણ ચાટે કે ખાય ? ૮ દાન દઈને લેવું માન, તે દાન છે ધૂળ સમાન. ગુપ્તપણે જે આવે દાન, તેને ઇશ્વર આપે માન. ૯ હવે તેમાં કાંઈ વળશે નહીં. ૧૦ કર્મ કરે તે ન કરે માને બાપ.

ઐસેમે ઐસી લાઈ, દેખો દિનકી ખાત;

બન બિચરન, દશરથ મરન, સીત હરન, બંધુ ધાત.

રામચંદ્રજનાં વાક્ય છે. એટલી આફતો ઉપરાઉપર આવી
દિલોદિલ સાક્ષી.^૧

દિવસને થાંભલો દેવાય નહીં.

દિક્ષા લીધી, પણ શિક્ષા ન લીધી.

દિ પ્રમાણે દીકરા, વેળા પ્રમાણે વહુ.^૨

દીકરડી ને ઉકરડી, વધતાં વાર શી.

દીકરા હતા નાના, ત્યારે માએ વહા પાહાણા.

દીકરા થયા મોટા, ત્યારે જમાના આવ્યા મોટા.

દીકરાને આવી કાઢી, ત્યારે માને મૂકી કહાડી.

દીકરાને આવી મૂછ, ત્યારે બાપને નહીં પૂછ.

દીકરાને મરતો મૂકે, કે વહુનો મચકા લાગે.

દીકરી આપીને દીકરા લીધો, તે પારકા હતો તેને પોતાનો કાપો.

દીકરી આપીને જમાઈનું સાઈ વાંચવું, રૂપીઆ ધીરીને ધરાઈનું
સાઈ વાંચવું.

દીકરી ને ગાય જ્યાં દોરે ત્યાં દોરાય.

દીકરીનાં માગાં હોય, કાંઈ વહુનાં માગાં હોય ?

દીકરી સાસરે સારી, ને માલ વેચ્યો સારો.

દીકરીની માટીને શા ઝાટકા પડે છે ?

દીકરીઆણું ઘર ને બેરડીઆણું ખેતર.^૩

દીકરીનો પહાણો.^૪

દીકરી સાસરે કે મસાણે સારી લાગે.

દીકરીની બહાલપ દાયજેથી જણાય.^૫

દીકરીની મા દેશ ખાય, દીકરાની મા ડેશ ખાય.

દીકરીની મા મલીદો ચોળે, દીકરાની મા ખેડી ઝુરે.

દીકરીની મા રાણી, ઘડપણે ભરે પાણી.

દીકરો ચંદને ખવાય, બાપ ચંદને ન ખવાય.

દીકરો રળે ચાર પોહોર, બ્યાજ રળે બાર (આઠ) પોહોર.

૧ દિલબર દિલ. ૨ જેવો દિવસ કે રિયતિ આવવાની હોય તેવા દીકરા ગાય.
અને ધરની જેવી વેળા આવવાની હોય તે પ્રમાણે આગમમૂચક વહુ આવે તે પ્રસંગને
સાથે છે. ૩ બંને બેરબર. ૪ પેઠ પચ્યો છે. દીકરી આવી છે. ૫ દાયજે-કરીયાવડ.

દીજે તો વેશ્યાકું દીજે, બ્રાહ્મણ દીજે નર્ક પડીજે;
 વેશ્યા દીજે વાષે વંશ, બ્રાહ્મણ દીજે જાય નિર્વંશ.
 દીકા દેવ ને પોહોંચી જાયા.^૧
 દીકું મુખ ને લાગી જૂખ.
 દીંટ દહાડવું.^૨
 દીડે દેહ બળે, ને મુતે સોડ બળે.
 દીયર ઉપર કાંઈ દીકરી જણી છે ?
 દીવાળા તો સહુની, પણ વિજયા (દશમી) તો વહુની.
 દીવાળા તો અઠે કઠે, હોળા તો ઘેર ઘેર.^૩
 દીવાળા દુનિયાની હોળા હરામીની.
 દીવાળું કાઢવું ને હાથે નાક વાઢવું.
 દીક્ષાએ ભિક્ષા દીધા, સો ત્રીન લોકકુ છત લીધા.^૪
 દુકાને દીધું તાળું ને બંનેનું સાથે દીવાળું.
 દુઃખીના દાળીઆ.^૫
 દુખીઆને દુઃખ નહીં.
 દુઃખી ને દીવાનો બરાબર.
 દુઝતી વીહાય છે.^૬
 દુનીઆં ચાવીને કુચો કરી નાખી, પણ રાધનો પોંખ, ને ધઉનો સઠો
 ખાધો નહીં.
 દુનીઆં દોરંગી, કાઈ ભાંડ ને કાઈ ભંગી.
 દુગળીનું રબરું દુઃખીઓ ખાય, ધણી મરે ત્યારે દહાડો ન થાય.
 દુગળો જોઠ, દીયેરમાં લેખું.
 દુભાણુ તો દુભાણુ, પણ સારી પેઠે બોલાણુ.^૭
 દુલો પાદશાહ.
 દુશ્મનનું પણ દુઃખ દેખી રાગ થતું નહીં.
 દુશ્મન સાથે દોસ્તી, ને વહાવામાં વેર કદી કરતું નહીં.

૧ આથું મેહેલું સર્વ પોહોંચું, કન્યાને વોળાવોરે. ૨ નિર્મૂળ કરવું. ૩ હોળા
 એટલે દુઃખ તે ઘર ઘર; દીવાળા એટલે આનંદ તો એક ઠેકાણે. ૪ એટલે પુણ્ય
 વધારે થાય. ૫ બહુ દુઃખ પામેલા માણસને લાગુ છે. ૬ ભેંસ એક દુઝતી હતી
 ને બીજી વીહાણી. છાંદરાં ઉપર છાંદરાં થાય, મેમાન ઉપર મેમાન આથે તેને લાગુ છે.
 ૭ દુઃખ પામ્યા.

દૂધ તો માધકા, ઓર દૂધ કાયકા? પુત તો ગાયકા,^૧ ઓર પુત કાયકા?
 ફૂલતો કપાસકા, ઓર ફૂલકાયકા; રાજ તો મેઘરાજ, ઓર રાજકાયકા?
 દૂધનેા ઉભરેા કેટલી ધડી રહે ?^૨
 દૂધ પાધને સાપ ઉછેરવેા.^૩
 દૂરની સગાઇમાં કાંઈ દુઃખ નહીં.
 દાંડીઆથી દુનીઆં આઘી.
 દે દાન છૂટે ગીરાણુ.^૪
 દે દુકડો, આવે દુકડો.
 દેગ ચડાવે ત્યારે ખરા, તડ તો પાણાં.^૫
 દેખતે ડોળે અંધાપો, ને છતી રાંડે રંડાપો.
 દેખો મીઆંકે છંદ કંદ, ફટા જમા તીન બંધ.
 દેડકાને મન ફરીઓજ નથી.
 દેતા હે કે રા પકુ ?
 દેતો થાકે, પણ લેતો થાકે નહીં.
 દેના લેના તો સંસારમે ચલતા હે.
 દેરાણી-જેઠાણીની ગોહડીમાં સકરપારા, નણુંદ ભોજાધની ગોહડીમાં
 અંગારા.
 દેરાણીજેઠાણીના મગ ભેગા ચડે, પણ સોક સોદના ચડે નહીં.
 દેરાણીજેઠાણીના ચોખા ભેગા ચડ્યા જાણ્યા નથી.
 દેવ ગયા કુંગરે, ને પીર ગયા મકે, ઈત્રેજના રાજમાં, દેડ મારે ધકે.
 દેવ ગયા, તો કહે, પૂજા ટળી.
 દેવને અપટી ચોખા તો જોઇએ. } બાનાજી ધંટડી કેમ વેહેલી વગાડી ?
 દેવ બધાએની માનતા કણુતે. } જવાબ-પાપ કાટયો કટાય.
 દેશ ડોળ્યો, પણ રસ ન ઘોળ્યો.^૬

૧ ગાયનો પુત તે બળદ જેના ઉપર ખેતીનો તથા ભાર વહેવાનો આધાર છે.
 ૨ જેનો ગુસ્સો ચડે ત્યારે બદ, પણ રહે ચોડી વાર. ૩ તે કરડે. ૪ (મહણ)-
 સૂર્ય કે ચંદ્ર મહણ થાય છે ત્યારે લોકો એમ માને છે કે રાહુ (અહ) તેમનો આસ
 કરવાને ગયો છે. તે બનાવ દેવકોપ ગણાય છે એમ માનીને દાનપુણ્ય કરવામાં આવે
 છે તે વખતે ભંગી લોકોને આપવાનો વધારે દિવાળ છે ને ભંગી લોકો માંગવા નીકળે
 છે ત્યારે જુઓ પાડી બોલે છે કે “દે દાન છૂટે ગીરાણુ” એટલે જલદી દાન કરો કે
 મહણ ફટે અને દેવકોપ મટી જાય. ૫ દેગ ચડાવવી=જાણવાર કરવો. ૬ કાંઈ
 પેસો થયો નહીં.

દેશે દેશની હવા જુદી.
 દેહનું ઢાંકણ રોટલો, ધરનું ઢાંકણ ઝોટલો, ને ધડનું ઢાંકણ ઠીકરી,
 બાપનું ઢાંકણ બેટો, ને માનું ઢાંકણ દીકરી.
 દેહના દંડ ભોગળે ઝૂટકો.
 દેહની સાથે ગાં- પણ પરમેશ્વરે ધડી છે.
 દેહેરે પણ જાય, મરીદે પણ જાય, ને નીમાજ વખત હાજર થાય.
 દેવગતનો પાર પમાય નહીં.
 દેવની ગતિ વિચિત્ર છે.
 દેવને દયા નહીં, દૈતને દયા નહીં.
 દોડે તે થાકે.
 દોહોતી મુલે, ને વલોવતી ઉઠે.
 દોણી લેનાર મળ્યો, ઝોટલે મુડદું ભપચું.
 દો દો ને ચોપડીઆં.
 દોર તુટ્યો કે પતંગ પડ્યો.
 દોમ્નેં તીસરા, જેસા આંખમેં કાંકરા.
 દોલતના ધણી થવું કે વવરાય, રખવાળ થવું નહીં.
 દોસ્ત વગર દુનીઆ અકારી.^૧
 દોંગો ભેઈ ડરવું નહીં, પાતળો ભેઈ લડવું નહીં.
 દોંતે તરણાં લીધાં; મ્હોમાં ખાસકું લીધું.^૨

ધ

ધકેલ પંચા ડોહોડસો.^૩
 ધગધગતા કાચલા હાથ બાળે, ઠારેલા હાથ કાળા કરે.
 ધણી આવ્યો કે ધાડ, ઝુપકું લગારું કે વાડ.
 ધણી એ રાજ તે મહારાજ, ને પુતરાજ તે શૂતરાજ.
 ધણી જાગે કે ચોર ભાગે.
 ધણીની પેન્દર ખવાય, પણ બાપના રાજનો રોટલો ન ખવાય.^૪
 ધણીની રોટી બાપની પાલખી કરતાં સારી.
 ધણીઆણી ધણી વડે સોહામણી, ધરતી વસ્તી વડે સોહામણી.
 ધણી દુઝે કે દોર દુઝે?

૧ દોસ્ત વગર દિશાઓ સુની એમ પણ કહેવાય છે. ૨ નમી પડ્યા.
 ૩ વિચાર કર્યા વગર છાતી ભેરથી અલેલપ્પુ કામ કરવું. ૪ આ કહેતી સ્ત્રીને લાગુ છે.

ધન તો ઢેકને ઘેર પણ હોય. ૧
 ધન ઘેલાં તે મન ઘેલાં.
 ધન જોખન ઠકરાઈ સદા કાઢતી રહી નથી.
 ધન ઢીકો ને આપુ ચણા.
 ધંતુરાના ગુણ મહાદેવ જાણે.
 ધરમાં જુલ્યા પણ ધણીમુવા ન કહેવરાવવું. ૨
 ધરધડી ને ધરદહાડો.
 ધર્મનાં કામ પાંગળાં.
 ધર્મધક્કા ખાવા.
 ધર્મ ધર્મ શું કરે, જ્યાં જાય ત્યાં જીખારી મળે. ૩
 ધર્મી ધર્મ કરે, પાપી પેટ કુટે.
 ધરાઈ ગાં- ઢરડકા કરે.
 ધરાયો ઠણકા કરે, ને ભૂખ્યો વાળ તોડે.
 ધાઓ ધાઓ, પણ કર્મમાં હોય તો ખાઓ.
 ધાતાં ધન ન મળે, પણ ધાન મળે.
 ધાન ધરપત, ને ઘી સંપત.
 ધાન વિના મરે, કે સાન વિના મરે.
 ધાન ખાઈએ છીએ, કે ધૂળ ખાઈએ છીએ. ૪
 ધાવે સો પાવે.
 ધીંગાની ધરતી ને વિદ્યાનું દાન.
 ધીંગાનું રીંગાં આગળ ન ચાલે. ૫
 સોરઠો-ધીંગે દીધલ ધાન આ લવથી ઓ લવ લગી;
 રાંકે લજ્યા ન રામ સાચે દલથી શામળા.
 ઓ લવ આપ્યાં દાન આ લવમાં તે ભોગવે;
 સમજીને છે સાન સાચું સોરઠીઓ લાણે.
 ધીર સમાન જોગ નહીં, ને રોપ સમાન રોગ નહીં.
 ધુન લાગી, રામ ધુન લાગી, ગોપાલ ધુન લાગી.
 ધૂપ દધને રાખી મૂકજો ૬

૧ જાણપણાં જગ દોડેલાં, ધન તો કાલાં ઘેર પણ હોય. ૨ કામ કરવામાં
 નમાણા ન કહેવાય તેમ કરવું. ૩ ધર્મના પુરુષને દુઃખ. ૪ જોડે શું? જોગ
 રામજતા નથી? ૫ ધીંગા=સોઠા, રીંગાં=મૂર્ખ, અજાણ; લંગણી. ૬ કાંઈ ધરાઈ
 થશે નહીં.

ધૂળનો પણ ખપ પડે છે.

ધૂળ વાવડે તો કાંકરા નીકળે; ધૂળમાં કાંકરા શું સોવા?¹

ધૂળનો ટોપડો પટોળેથી ઢાંકવો.²

ધોધ ગાં-માં ધૂળ ભરવી.

ધોતી બેટા લડળડે, ને ઘરમાં હાંડલાં ગણડે.

ધોતડીના ધોળ આગળ ગવાશે.

ધોળી ધુવે મૂલે, ને પાપી ધુવે કમૂલે.

ધોળીનો વાપદો ને ભૂતનો ભરોસો.

ધોળે દહાડે ધોળકુ છુટ્યું.

ધોળે દહાડે તારા દીકા છે.³

ન

ન આવડે બીખ તો વૈદું કરતાં શિખ.

નકદીનું નાક કાપે તેવી છરી છે.⁴

¹ સોવા=ઝાટકવા. ² ગધેડા ઉપર અંખાડી. ૩ એક વાણીઆના ઘરમાં ચોરે ખાતર પાડ્યું. વાણીએ જાણ્યું હતો, પણ બોલ્યા વગર હાથમાં તલવાર રાખી બેઠો. ખાતરને રસ્તે માંહે ઘરમાં દાખલ થવા સાડ ચારે પગ પ્રથમ ધાલ્યા. અર્ધું શરીર ફેડ સુધી ઘરની અંદર આવ્યું એટલે વાણીએ તલવારથી ચોર મરી નથ તેવી રીતે ધા કર્યો કે હુલકરી ચોર મરી ઠરી રહ્યો એટલે પોલીસ ચોકી ઉપર જમાદારને જાહેર કર્યું કે, 'ચોર ખાતર દઈ અર્ધો દાખલ થયો એટલે મેં તેને મારી નાખ્યો છે. હવે તમે આવો તલવારના એક બે ધા કરો ને જશ હ્યો. મેં માર્યો છે એ વાત હું કોઈ આગળ કરનાર નથી.' જમાદાર એકલો એકલમ જશની આશાએ ગયો. ચોરને એકાદ ધા તલવારનો કર્યો ને ખૂમ પાડો. ચોર ચોર ને તેને મારી પણ નાખ્યો. સવારમાં દરબારમાં જાણ થયું, જમાદારને સાબાશી મળી, ને દરબારે કચેરી કરી, જરીઆની ધોતડી (પાધડી) બંધાવીને બીજું ઇનામ આપ્યું. આ વાતની તે વાણીઆની વહુને ખબર પડી એટલે પોતાના ધણીને ઠપકો દીધો કે ચોરને માર્યો તમે, અને આખર તથા ઇનામ મળ્યાં જમાદારને, સાચું કહ્યું હોત તો આ ધોતડી વગેરે તમને મળત. વાણીએ જવાબ આપ્યો કે, "ધોતડીના ધોળ આગળ ગવાશે." આનો અર્થ બાયડી સમજ નહીં, તેથી વાણીઆને ઠપકો દીધો કરે. ઘોડા દિવસ થયા એટલે જમાદાર સુતા હતા ત્યાં કોઈ માણસ આવી જમાદારનું માથું કાપી ગયા. જમાદારની વહુ રૂપાળો રાગ કરી રહ્યાં વાળની બેડી હતી, ત્યાં વાણીઆ પોતાની સ્ત્રીને લેઈ ગયો ને કહે કે, "ધોતડીના ધોળ ગવાય છે તે સાંભળ." ત્યારે વાણીયણ સમજ કે, મારા ધણીએ જશ લેવા સાડ કે ઇનામની લાલચે ચોર માર્યાની વાત જાહેર પાડી હોત તો જમાદારની બાયડીને બદલે હું રાંડત. ⁴ એવું દુઃખ પામ્યો કે કદી એને ઘેર જવું નહીં. ⁵ બહુ છુટી છે.

નકટાને નાક નહોં, ને નકટને સાન નહોં.
 ન કર્યાં પાપક, ન કરી વડી, ને પારકે પૈસે કન્યા મળી,
 નકડીનો વર જોગી, ગાંડીનો વર અપંગ;
 બહેરીનો વર હોંગી, ત્રણે ત્રીશ તોલા રંગ.
 ન કરે નારાયણ કે ગઢવી ગાડે ચડે.^૧
 નકલમાં અક્ષર (વાપરવાની) નહોં, મક્ષિકા સ્થાને મક્ષિકા.
 ન ખાધો પોખ કે ન હથેળી બળી.
 નખે ભરતા મુગલનો ભારો, ધરડી લેંસ ને હેડે પાડો;
 જીવાન વહુ ને જીવો લાડો, એ ત્રણેનો રોજ દેડવાડો (લવાડો.)
 નખે લોંબ જોતરવી.^૨
 નગદની નિશા હજી પહોંચી નથી.^૩
 નગર વસંતા માનવી, ગામડે વસતા રાક્ષસા.^૪
 નગારાં વાગે, નોખત વાગે, પણ રાંડ સુતી ન જાગે.
 નધરોળના ધરમાં છાંણુ પણ થપાય નહોં.
 નજોરવાના ધરમાં ડોસો દંડણુ.
 નમે તેને નવ નોતરાં.
 ન જાણે જોશી તે જાણે ડોસી.^૫
 નડતરને નહાતું જાણ્યું નહોં.
 નણુંદની નણુંદ નાતરે જાય, ને મારે હૈયે હરખ ન માય.
 નદીનું મૂળ ને ઋષિનું કુળ જોવાય નહોં.^૬
 ન પહોંચીઆને હજાર બાહાનાં.
 નકટ સાસુ ને નકટ વહુ, એએ કુળ લજમણુ સહુ.
 નકટને નાક નહોં, શોખ ત્યાં શરમ નહોં.
 નખજો હાકેમ રૈયતપર શરો.
 નખજો માટીએ રાંડ શરી.
 નખજો દડાડે લોંબનો પોપડો પણ દણે.
 ન જૂતો ન ભવિષ્યતિ.^૭
 નમે તે પેટ ભરી જાગે.

૧ જો દીન કહાંસે કે મીયાંકે પાંજમે જીતીયાં? ૨ જાંઠા પડીએ તે વખતની
 સ્થિતિ. ૩ પુરી જ્ઞાન વળે તેવી શિક્ષા થઈ નથી. ૪ કુમાર વાસ, કુલદીન સેવા.
 ૫ સો તોશી ને એક ડોસી. ૬ વારંબું જોસડ ને મુંચો લેગી. ૭ વ્યાજ થયું
 નથી ને ધવાનું નથી.

નમાલી વહુને ટોકે સૌ.

નમે સો ભારી, ભરી ભરી ત્રાજવું બેજે નમે સો ભારી.

નર્મદામાં કંકર એટલા શંકર.

ન લેવા ન દેવા, ને વડોદરે વિવાહ.

નવલખીનો દમામ, ને નવફલુસના વાંધા.

નવનું તેર વેતરનું.

નવસારી નાગમંડળ, ગણદેવી ધમચકડ.

નવ નવા નેહ, ને નવ નવી મજે.

નવ વાનાં બજે તે નાગર.

નવરો રહે તો ડાકણ ખાય.^૧

નવાણું ટકા બાદની વાત.^૨

નવાળ કહે ભર્ય જાતી હે, તો કહે ભર્ય તો ઠેકાણે છે, પણ આપ જાઓ છો.

નવી દોસ્તી નાચે ધણી.

નવો નાણાવટી ને જુનો ગાંધી.^૩

નસીબે મળ્યો કાકા, તે કામે કામમાં વાંકા.

નહીં કાને, નહીં કાટે, ને વાલ સોનું હોઠે.

નહીં ઝાડ ત્યાં રાજ તાડ.

નહીં આવે તેને નવ નોતરાં.

નહીં સુતર, નહીં કપાસ, તો વણકર જોડે શો કંકાસ ?

નહીં સાસુ, નહીં નણંદી; વહુ નાચે આપછંદી.

નાહાતાં સુતરે તે શી રીતે પકડાય ?

નાને મ્હોડે મોટી વાત. નાની મોટી કરતાં કુંવારા રહે.

નાક બપર માંખ બેસવા દે તેવો નથી.^૪

નાક નીચું ને પેટ જીચું.

નાક વાટે ખવાય નહીં, મ્હો વાટે ખવાય.

નાક વીંધાવા ગર્ધ ને કાન વીંધાવી આવી.^૫

૧ ઉદ્યોગી માણસ. નવરો કામ વગરનો રહે, ચિંતા ડાકણ ખાય એવો. બીજો અર્થ એ છે કે નવરો થાય ત્યારે ડાકણ ખાવા લાગે. એટલે નવરો નહીં રહેતારને ડાકણ પણ ખાઈ શકતી નથી. ૨ વાયડા માણસ વાત કરે તે વધારાને વાત કરે, તેમાં સંકેત નવાણું બાદ. ૩ જોશી જીવાન, ને વૈષ્ણ ધરડો સારા. ૪ આખર તથા વચન પાળે તેવો છે. ૫ આવી સાટે માલી.

નાખતાં પહોંચે ત્યાં સુધી ખરા.^૧
 નાગ, ફાગ ને દિવાળી, એ ત્રણે આવે એક વારી.
 નાગર જમ્યા, કણુ ન જોલે સમ્યા; જોલે સમ્યા તેા ગુરં કમ્યા.
 નાગા બપર બિલાડા પડ્યા, ને આખી રાત ટહાડે ઠપ્યાં.
 નાગા જણ્યા, ને કંદારે લાભ.
 નાગાને નખરાં, ને બિલાડાને બધારો.
 નાગો નાહાય શું ને નીચોવે શું?
 નાચનારીનો પગ રહે નહીં, ને ગાનારીનું ગળું રહે નહીં.
 નાચવું ખુંદવું નક્કર થવું; સૌથી ભુંડું તે ધુણવા જેવું.
 નાહી રાંડ સો ગામ બિજીડ કરે.
 નાડો તે જણો ધાઠો.
 નાડું હાથમાં ને નાડો.
 નાણું મૂકવા જગ્યા મળે, પણ વાત કરવા જગ્યા મળે નહીં.
 નાણાંનાં કાંઈ ઝાડ થાય છે?
 નાણાંના કાંઈ વેશ આવે છે?
 નાતરાંની જનને જનીવાસો નહીં.
 નાતરું તે જોડું પાતરું.
 નાતનો પટેલ વેહેલો નરકે જાય.
 નાથ કહાડી નથી ત્યાં સુધી ગારું તાણવું.
 નાદ લાગ્યો તે લાવનું લાગ્યું.
 નાદાન સાથે લાગડું, તે ડગલે ડગલે ધાત.
 નાનડીઆંને મસો,^૨ માડી ખાય રસો.
 નાનડીઆં વસુ ધર, તે ગધેડે ચહડે.
 નાને ટ્રાળીએ વધારે જમાણ.
 નાને મ્હોડે મોટો ટ્રાળીઓ ન ભરાય.
 નાળીનો ભિમળકા જાનો રહે નહીં.
 નામ રહે પરમેશ્વરનું.^૩
 નામ દેજે માઈ, નાદ વદાડે તાઈ.
 નાપે નવસારી ભારી, ને ગણદેવી હુગી ખાળી.

નાર, ચાર ને ચાકર એ ત્રણ કાચાં લલાં;
 પાન, પટેલ ને પ્રધાન, એ ત્રણ પાકાં લલાં.^૧
 વહાણુ, વરસાદ ને વિવાહ, એ ત્રણ આવ્યાં લલાં;
 તાવ, તામસ ને તલાટી, એ ત્રણ ગયાં લલાં.
 નારી, ઝારી ને વેપારી, સર્વ બહારથીજ શોભતાં છે.
 નાસનારની અગાડી ને મારનારની પછાડી.
 નાસતા ચોરની લંગોટી, ને ભાગતા ભૂતની કછોટી.^૨
 નાસરીના ચણા, ને છોકરાં મેળવ્યાં ઘણાં.^૩
 નાસતાં ભોંય ભારે થઈ પડી.
 નાહી ઘોષને (રૂપાળો થવા) કોઈ કહોડ માગે ?
 નહુને કાળીએ વધારે જમાય.
 નહુને મ્હોડે મોટા કાળીઓ ન ભરાય.
 નાહ્યા તેટલું પુણ્ય.
 નાળયેરનું પાણી નાળયેરમાં સારું.
 નાળયેર ગડગડીજી આપ્યું.^૪
 નીકળ્યું ખોખું ને ધર થયું ચોખું.^૫
 નીચની સંગત, પારકી ચાડી, પુત્ર કુપુત્ર, વાદીલી નારી;
 ધરમાં અસંપત્ત, રોગીલી કાયા, એ ખટ જોગ છે પાપ પસાયા.
 નીચી ધરતી જિયો આભ, ભૂલ્યો જોગી બમણો લાભ.
 નીચોવતાં માંહેથી શું નીતરે તેમ છે ?
 નેતરનાં ઝાડની પેઠે કંપે છે, પાંદડાની પેઠે ધ્રુજે છે.^૬
 નેન પદાર્થ, નેન રસ, નેણે નેણુ મીલત;
 અજણ્યાથી પ્રીતડી, પેહેલાં નેણુ કરંત.
 નેસ્તીની મા ખાટલે મરે.
 નેસ્તીને મેળ નહીં, ને ચોર ભોગી કેળ નહીં.
 નોતરાની વાટ જોઈ ચુલામાં પાણી રેજું.^૭

૧ પુખ્ત સ્થિતિએ પહોંચેલાં.

કેળું, કેરી, કામિનિ, પીયુ, મિત્ર, પ્રધાન;

એ સર્વે પાકાં લલાં, કાચાં નાલે કામ.

૨ એ હાથ લાગે તો પણ લાભ. ૩ શી રીતે વેહેંચાય ? ૪ બરતરફ કર્યાં.
 જોડા પસ ભરાવ્યાં. ૫ ધરડું મરે ત્યારે કુપાત્ર પરિવાર જાણે છે. ૬ બહુ બીહે છે.

૭ મૂર્ખાઈ.

નવ્વાણુંનો ધક્કો.^૧

પ

પકડ કાન કે આવે સાન.^૨

પગ પેઠો હોય તો લાગ કે વગ થાય.

પગ મોટા તે અકર્મી, શિર મોટા તે સકર્મી.

પગલું શોધતાં ચોર મળે.

પગલે પગલે ચાલીએ તો ભૂલા પડાય નહીં.

પગે કથીરનું કલ્કું, ને નાકનું નસકોઈ નવ ગળ લાંછું.^૩

પગે પાલી ઠેલવી. પગે કમાડ વાસવાં.^૪

પગે પાણી બહુ બિતરું છે, મક્ત નથી આવ્યું.

પચાસે પોપટો ને સાઠે સરેડી.^૫

પટેલની વાત પટેલ જાણે, પણ હાથમાં ખીલડો ને ધંટી તાણે.

પટેલ બેઠા પાટે, ધરની એળ દાટે, ને પારકાની કહાડે વાટે.

૧ ધોળી તથા વાણીએ સામસામા રહેતા હતા. ધોળી થોડું કમાય ને તેમાં ખાવાપીવાની મોજ કરવામાં હદારતાથી ખર્ચ કરતો હતો. વાણીએ સાફ રાખે ને પાસે પૈસા પણ ખરા, છતાં ખાવાપીવામાં, લુગડાં પહેરવામાં લોભ રાખી ખર્ચ કરે, ત્યારે વાણીઆની સ્ત્રીએ વાણીઆને પૂછ્યું કે, ધોળી ખરી મહેનત કરી થોડું કમાય છે, છતાં ખાવાપીવામાં તમારા કરતાં વધારે સુખ ભોગવે છે, ને લોભ કરતો નથી, તેનું કારણ શું? વાણીએ જવાબ આપ્યો કે, તેને નવાણુંના ધક્કો વાળ્યો નથી. વાણિયણે તેને અર્થ પૂછ્યો. વાણીએ કહે, પછીથી કહીશ. એમ કહી વાણીએ છાનામાના નવાણું રૂપીઆ એક કોયળીમાં બરીને ધોળીના ધરની જળીમાં કોઈ જાણે નહીં તેમ મૂકી આપ્યો. ધોળીને તે કોયળી હાથ આવી રૂપીઆ ભેટ ખુશ થયો ને ગણી લેયા તો નવાણું થયા. ધોળીએ વિચાર કર્યો કે, એક રૂપીઆ બચાવીને માંહે નાંખું તો પુરા સો થાય. તે પ્રમાણે લોભ કરી રૂપીઆ બચાવી પુરા સો કીધા. પછી રોના બસો, બસોના ચારસો કરવા વરફ મન દોષ્ટ્રું ને લોભ, ખાવામાં પીવામાં કરી બેત્રણ વરસમાં પાંચસો સાતસો રૂપીઆ કીધા. વાણિયણે પોતાના ધાળીને કહ્યું, હવે તો ધોળી બહુ લોભીએ થયો છે ને ખાવાપીવામાં પણ કરકસર બહુ કરે છે. ત્યારે વાણીએ કહી, “નવાણુંનો ધક્કો લાગ્યો હશે.” વાણીએ ધોળી આજળ બનેલી દુકાનમાં કહી રૂપીઆ નવાણું માગ્યા, તે ધોળીએ આપી કીધા ને પોતાની પાસે પૈસા થયા તેથી વાણીઆના ઉપકાર માન્યો, નવાણું રૂપીઆ લાવીને વાણીએ વાણિયણને વાત કરી ને “નવાણુંનો ધક્કો”નો અર્થ સમજાવ્યો.

૨ સારી વાત બરાબર મનપર કરે ત્યારે તેને ખરી કહેવા સાર કાન પડ્યો પડે.

૩ ખરીબ સ્થિતિ છતાં અભિમાન ધણું રાખે તેને લાગુ છે. ૪ કોઈ જાણે નહીં તેમ કોઈ ઉપર ધા કરવો કે કોઈનું બગાડવું. ૫ પોપટો=ચણા, સરેડી=ધર્મ.

પડતી પર પચાસ.

પડનાં પડ ફરી ગયાં.^૧

પશું રોકું ને ચણું ઘોકું બહુ દેખાય.

પજા પેહેલાં પોકાર નવ દિન કરે.

પજો પજો પણ સૌને ભારી.

પડી જડી પરોણી,^૨ ને હવે રણું સેહેલ;

ખે ભેંધએ જળદીઆ, ને એક ભેંધએ વેહેલ.

પડેગી જળ ધુજેગી, તજ સજ સુઝેગી.

પડોસીને ઘેર તોરણુ બાંધ્યાં, હરખમાં મેં રાંધ્યું નહીં.

પડોસણુ છડે ભાત, ને ફાલ્સો પજો મારે હાથ.^૩

પડોસીના પરોણાને ધાધને મળીએ.^૪

પત્થરમાં પગેફું શું.^૫

પત્થરનો ભમરડો છે.^૬

પદાવેથી પાંસફું પડે.^૭

પન્હોતાનું પેટ ને અલાગીઆની ગાં-મોટાં હોય.

પરણ્યા નથી પણ જાને તો ગયા હમણું.

પરઘેર જમે, તે બહુ બહુ નમે.

પરઘેર હજે, તે વેહેલો ટજે.

પરણ્યાંને પાળે ને જણ્યાંને જીવાડે, તેમાં પાડ કેના ઉપર.

પરણેલી તો જેવી તેવી, પણ નાતરાની તો ભેંધને લેવી.

પરણાવતાં સાસુ હરખાયાં, પછી સાસુ હડકાયાં.

પરણીને ખેડી પાટ, ને સાસુના કુલા ચાટ.

પરણેલી દીકરી, પરોણા દાખલ.^૮

૧ વાત બહુ જુની થઈ ગઈ તેને લાગુ છે. ૨ પરોણી, બળદ હાંકવાની સુધડી
જોડેલી લાકડી. એક માણસને રસ્તામાંથી લોહોડાનો નાલ જગો. ખુશી થતો થતો
કહે છે કે ખસ હવે ત્રણ નાલ ને એક ઘોડો મળવાં બાકી રહ્યાં. તેની સાથે મળતી બપરની
કહેવત છે. ૩ આ કહેવત નીચેની સાખીને મળતી છે.

મેરી પડોસણુ આવલ બાંડે મેરે હાથ ફેલા પડે;

મીયાં આવે તો પૂછું હું, આવલ બાંડે સો જીવે ક્યું.

૪ ખવરાવવા કચારી કાંઈ ચિંતા નહીં. માટે નવનવાં હેત દેખાડીએ. ૫ પત્થરમાં
પગલાં પડે નહીં એટલે પગનો સગડ ચાલે નહીં. ૬ ઠોક, છુડયલ હોય તેને લાગુ છે.
૭ ડરાવવાથી કેટલેક પ્રસંગે સમું પડે છે. ૮ માબાપ કે સગાંને ઘર.

પરદેશમાં ખરેચી ખુટે, તે મધ દરિયે વહાણુ તુટે.^૧

પરદેશીની દોસ્તી, ને ખડની તાપણી.

પરદેશીની પ્રીત, સુરતનો સગો, શુવારની ગાંસડી, ઢેડનો સંગાય,

સાગનો દેવતા, ધાસની તાપણી, એટલામાં લલીવાર હોય નહીં.

પરનારી ચાર, સદા ખુવાર; કાંટુકા બીછાના, ઓર જીતીઓંકા માર.

પર ભોમમાં પગ મૂકવો, તે ચોખ્ખો રાખવો.

પરમારથ કામમાં પૂછણું નહીં.

પરવારીને કાઈ મરતું નથી.

પર્વની ગાં-હોળી, ને મનુષ્યની ગાં-કાળી.

પરાઈ પીડા જૂલતાં વાર લાગે નહીં.

પરાઈ છીંડીમાં હગવું ને કરાંઝવું.^૨

પરાણે પુણ્ય થાય નહીં.

પલક દરિઆવ.^૩ મોજ મેહેરાણુ.^૪

પક્ષાળ્યું તે મુંડવું અથવા મુંડાવવું.

સાખી

પેહેલું તિર્થ સાસુ સસરા, બીજું તિર્થ શાળી;

દીકઠાક માતપિતા, શ્રેષ્ઠ તિર્થ ધરવાળી.

પેહેરવેશ ને જોલી, દેશ જાત દે જોલી.

પળ પળ ખારી છે.^૫

પાઈ સાર નીલાડે આગ મુકે.

પાઈ સારે લોખોળી પણ મીઠી થાય.

પાંદા ચોર દરજી કે વેતરે ને છેતરે.

પાખંડે ખાધી પૃથ્વી, ને છુતારે ખાધો દેશ.

પાખંડે લોકમાં પૂજાય, સાધુ જન તે ગોદા ખાય.

પાધક બાંધે મોટાં, ને અંદરથી ખોટાં.

પાધડીની શરમ સોન, ધાધરીની શરમ કાઢને આવે નહીં.

પાછલી રાતનું ઉડવું, ને જીવાનીનું જલવું. (સારું.)

પાટીદાર મુવા છપ્પે.^૬

૧ બંને જરાખર. ૨ એ ગોદા ખાવાની નિશાની. ૩ તે મેરજાન. ૪ ખુશી થાય ત્યારે મોજ ધનમાં આવે તે મોજ મેહેરાણુ. ૫ પળ પળ પારખી છે, માટે ને સારાં કામ કરવાં હોય તે દરી લેવે. ૬ પાટીદારે ધોળીજી મોટું પેહેરી કાસડી પાટલી મુશી સાલતા હતા, કાઢને કહ્યું પાટલીમાં આંધી આવશે તો પડશે. ત્યારે પાટીદારે નવાજ આપે, કે પાટીદાર મુવા છપ્પે.

પાડસણું વાળીએ, તો જમાડીને વાળીએ.

પાટણ અભો વાવીયો, જગ્યો અમદાવાદ;

ફાલ્યો ડુલ્યો માળવે, વેળો આઘાવાડ.^૧

પાડા સાથે પોપલીજી,^૨ ને મુંડા સાથે યારી.

પાડા જપર પાણી.^૩

પાડાની પીડાએ લેંસ કાંઈ ખારસો વાળે ?

પાડો ચાલે પાંચ ગાઉ તો પખાલી ચાલે પંદર ગાઉ.

પાડોસી જયળે લાલ કે જિજળે લાલ.

પાણી પીવું છાણીને અને ગુર કરવો જાણીને.^૪

પાણી વિના દહીં ડહોળવું, તે ભાગે ખરૂં પણ થાય ઘોળવું.

પાણીનો પાનાર, ને માયાનો વાઢનાર જતાવળો જોઈએ.

પાણી માગે ત્યાં દૂધ આપે.^૫

પાણીની જ કીંમત છે.^૬

કવિત

પાનીખિન જગાહીરી, મુક્તાકું ખરીદે નહીં,

પાનીખિન સુધડ સિરોહી કાન કામકી,

પાનીખિન હથકું ખુદાઇએ ખરીદે નાંહી,

પાનીખિન દમેક સો, દામિની નહીં કામકી.

પાનીખિન પુરપકો નામખી રહત નાહી,

પાનીખિન કિમત ન, હીરેકે સુખમકી,

અરે નર જાની તું પાનીકો જતન કર,

પાનીકે ગયે હંદગાની કાન કામકી. ૧

પાણી, પથર, ને પાનડાં, બ્રાહ્મણને જોઈ ધુજે.

પાણી મુકું છે.^૭

પાણીથી પાતળું શું ? પવન ને ગરજી.

પાતળ પેટું, તે હારા હેટું.^૮

પાદ પાદ પીપરડી, સુધ જોડો સીવે, પૂછ તહારા પરીઆને કે પાઘા

વગર દોઈ જવે.

૧ વેળો=ફળ હતાયાં. ૨ પોપલીજી=ભાઇબંધી. ૩ કાંઈ અસર થાય નહીં.
૪ ઓળખીને. ૫ એવા હેતથી પરોણાગત કરે. ૬ પાણી=ચંચળાઇ, બુદ્ધિ તથા શક્તિ.
૭ એટલે ખુટયો કે કુટયો છે. ૮ બહુ ખાય. પાતળા પેટવાળાનો આહાર ઘણો હોય.

પાછા વગર કાંઈ ગંધાય.^૧
 પાદે રડતું હોય તો પાપખાને જવાની શી જરૂર?^૨
 પાદવાની પ્રાપ્તિ નહીં, ને ગોલંદાજ થવું.^૩
 પાન ખાઈને પક્ષણી થયાં.
 પાનું ફરે ને સોનું ઝરે.^૪
 પાનડાં પથરાય નહીં, ને ધૂળ ખવાય નહીં.
 પાનાં પજાં તે વેઠ્યે છૂટકા.^૫
 પાપ પ્રગટ ને ધર્મ ગુપ્ત.
 પાપ બોલે નહીં પણ બોલે.
 પાપે પેટ ભરાય.^૬
 પારકા બાપનો કાંઈ આડો.^૭
 પારકા ધણી પાછળ સતી થવું.^૮
 પારકા બાપનું શ્રાદ્ધ કોણ કરે.
 પારકી મા કાન વીધે.
 પારકી માના મળશો નહીં.^૯
 પારકી રૂઢેમાં કોણ પગ મૂકે?
 પારકે માંસે ઘા ન પુરાય.
 પારણામાં પણ સાચું રાયો નથી.^{૧૦}
 પાવણનાં છોકરાં સઠિા સઠિા.^{૧૧}
 પાવલાની પાડી ને પોણા ચરાઈ.
 પાસો, કાઈતો ન થાય માસો.
 પાળેલો કુતરો પગ ચાટે.
 પીઠ ઠાકવી; વાંસો યાગડવો.^{૧૨}
 પીતળ માણસથી કામ પાડતાં સચેત રહેવું.
 પીયર દુકડું, તે બાયડી ધર માંડે નહીં.
 પીરાય નહીં તો ઢોળા નાંખવું.^{૧૩}

૧ એટલે બોધ્યા હોઈએ, તો કેટલા વાત કરે. ૨ રડે એટલે આવે. ૩ પ્રાપ્તિ-પ્રાપ્તિ.
 ૪ પુસ્તકનાં અગર ચોપડાનાં પાનાં ફરે એટલે વંચાય તેમ સોનું ઝરે-લાભ થાય.
 ૫ પાનાં-સગાંતો સંબંધ કે કામનો સંબંધ. ૬ તો ફેટવું સાકું. ૭ પારકા બાપ પારે
 લાડ, માગણી કે દડ થાય નહિ. ૮ એ કોણ કરે. ૯ પારકી માના-ચોર, છુટારા.
 ૧૦ તે મોટા ઘર સાચું શાનું બોલે. ૧૧ પાવણનાં છોકરાં હોય નહીં ને પારકાં તે
 બધાં ભૂતાં. ૧૨ રૂઢા આપવો. ૧૩ અટ્ટખાને લાગુ છે.

ખીજે પાને માંડી વાળ્યાં છે. વાળ્યાં ખત છે.^૧
 ખીંજણુ નકામી શી ખીંજવી?
 ખુણ્યે પાપ ઠેલાય.
 ખુરપના કર્મ આકું પાનકું.
 પેગડે પગ ને બ્રહ્મ ઉપદેશ.^૨
 પેટ કે પરગણું?^૩
 પેટ તો કુતરાં પણ ભરે છે.
 પેટ ભધાડીને કાઈ ભોતું નથી.
 પેટ ને પેટી બનેથી ખાલી.^૪
 પેટ પાક્યું તે કોને કહેવું?^૫
 પેટ બાળાને સંચવું નહીં, ને દીવો બાળાને કાંતવું નહીં.
 પેટ કંપાણું, ત્યાં કાઈ નહીં વહાણું.
 પેટમાં કાષ્ઠથી પેસી નીકળાતું નથી. પેટવરામાં ખુણ્યવરા.
 પેટમાં ટાંટીઆ છે.^૬
 પેટમાં પેસી પગ પહોળા કરે તેવો છે.
 પેટ ને પેરણું સાથે જ હોય.
 પેટ સમાણું, તે હાંદસે સમાય.^૭
 પેટા ચાટા કરી ગુજરા ચાલે છે.
 પેટે પાટા બાંધવા, પણ દેવું કાઢતું કરવું નહીં.
 પેદું પેરે નીકળે.
 પેરણામાં સૌ નાગું.
 પેટા ભવને વાયદે.
 પેહેરવા શૃંગી ને જોડવાને આભ.
 પહેરીએ ગામને ગમતું, પણ જમીએ મનને ગમતું.
 પહેલી રાતે મરે, તેને પાછલી રાત સુધી કાણુ રહે.
 પહેલી રાતે સૌ કાષ્ઠ ભગે, બીજી રાતે ભોગી;
 ત્રીજી રાતે રાગી ભગે, ચોથી રાતે ભોગી.

૧ ચાપડીને છેડે ખીજાં પાનાં હોય છે તેમાં લખેલું તે માંડી વાળેલું. ૨ બહુ ઉતાવળમાં કામ કરે તે સાફ થાય નહીં. ૩ બહુ ખાય તેને કહે છે. અને પેટ ભર્યું તે પાટણુ ભર્યું. ૪ નિર્ધન અને મગ્નહીન. ૫ મગ્ન અરામ થઈ તે દુઃખ કોને કહેવું. ૬ ધણો જાડા મનનો પહોંચેલો માણસ છે. ૭ એટલે છાકરાં ગમે તેવાં હોય પણ રોટલે ભારે પડે નહીં.

પહેલો મૂર્ખ તે ઠેક કુવો, બીજો મૂર્ખ તે રમે લુવો.^૧

ત્રીજો મૂર્ખ તે બહેન ઘેર લાઈ, ચોથો મૂર્ખ તે ધરજમાઈ.

પહેલાં લડાવ્યાં લાડ, પછી લાગ્યાં હાડ.

પહેલાં વહુ ખાતી નથી, પછી વહુ ધરાતી નથી.

પૈસામાં કાઈ પુરો નહીં, ને અકલમાં કાઈ અધુરો નહીં.^૨

પૈસાવાળાની બકરી મુઠ, તે આખા ગામે જાણ્યું;

ગરીબની દીકરી મુઠ, તે કાંઈએ જાણ્યું નહીં.

પૈસાવાળાનાં જીવતાં હોય, તો તાલેવંતનાં મરે નહીં, ને ગરીબને
ઝોરતો થાત.

-પૈસો આઈ, પૈસો લાઈ, પૈસા વગરની શી સગાઈ.

પોચી માટી કાચલીએ ખણાય.^૩

પોતાની જંગ ઉઘાડીએ તે નાગા જણાઈએ.^૪

પોયાં તે થોયાં, ને ડાયાં તે સાયાં.

પોદળામાં^૫ સોઠો રાખવો.

પોલમાં પેસી જાઓ.

પોતે પાને લગવાનદાસ, લુગડાં પહેરે સો પચાસ.

પોસનું નાળિયેર પૈડે યુરે.^૬

પહોંચે તહેને હાડે વીશમે, લાગે ત્યાંથી લાગે.

પહોળીઆ (રૂપીઆ) નો પારેખ પત્યર.

પંડયે ન્હાના પણ પાખંડે મોટા.

પાંખ (પુંખ) પાદશાહની કપાય, નેવ રાંડી રાંડનાં પણ કપાય નહીં.

પાંચે મિત્ર, પચીસે પડોસી, ને સોએ સગો.^૭

૧ જુવો એટલે જુગાર. ૨ પોતાના મનથી. ૩ માખણમાં પાટુ મારવી.

૪ ધરની વાત બહાર કરવાથી ભરમ નથી. ૫ આ દેશમાં બહારનાં છાત્ર એકઠું કરવા નથી છે ત્યારે રસ્તે જતાં કોઈ ઠોરનો પોદળો જુએ ત્યારે માંહે સાંકોનો કડકો ખોસી કામે નથી. તે ફરી ઘેર આવીને પોદળો લઈ આવે, પણ પોદળામાં સોઠો ખોસેલો હોય તે પોદળો કોઈ બીજા બાઈ હપાટી જવાની ઇચ્છા કરે નહિ. કદી સોઠો ખોસનારી બાઈ તે પોદળો લેવા ન આવે તો પોદળો સુકાઈને ધૂળ ભેગો મળી નથી પણ બીજા બાઈની હપાટે નહીં. એ કોઈએ બાઈની બાટ મગાણીકપણું બતાવે છે. ૬ પોસ=કાઠિયાવાડમાં “પસ” એટલે વર પડવા નથી ત્યારે જે દાઈનો ખોળો ફરી નાળિયેર દાઈમાં લે છે તે નાળિયેર વરરાત્ર પડવાને કન્યા આવે ત્ય ક વહેલમાં એણે ત્યારે તે પૈર વધેરવામાં આવે છે. ૭ આટલી રકમ મિત્ર, પડોસી, કે સગાંને મીરતાં પાછી આવે નહીં તો ખરાબ કરવો નહીં. ખમી રહેતું તેમાં સોખા ને યુજ છે.

પાંચ પટેલ ને છઠ્ઠા દાહસાઈ.
પાંતીનો ભાગ, પેટ દુઃખતે પણ ખાવો પડે.^૧
પાનડે પાણી પાય છે.^૨

૩

ફરીર હાથમેં મસ્ત, જરદાર માથમેં મસ્ત;
સુલસુલ આગમેં મસ્ત, આશક દીદારમેં મસ્ત.
ફળેતીના ફાગડા ને આખરના કાંકરા.
ફટ કરી કહે તો ગામ બાહાર રહે, નફટ કરી કહે તો ગામમાં રહે.
ફતવાખોર પહેલો ફાવે.^૩
ફરેમે શીરસ્તા ફરે.
ફગ ખાતું લેધને, દોઝું લેવું દોહીને.^૪
ફાટયું સાંધીએ ને ફાટું મનાવીએ.
ફાતડા ફેવે ક્યાંહેતું ક્યાંહે, વાણીઓ ઝાડકે માંહેતું માંહે.
ફુવડને ઘેર પુવડ ગઈ, ને ગાલે ગડાડા દેધને રહી;
ઊંટોરે પુવડના ધણી, અન્ન થોડું ને માખો વણી.
ફુઈ તે ફાડા પાણીની ફુઈ.
ફુઈને મૂછ દોત તો કાકા કહેત.
ફુલ કરમાણે ને પુરુષ કરમાણે કામના નહીં.
ફટનારી આંખે ઝેણા વાગે.
ફલખાઈના કાંત્યામાં ફેદો રહે નહીં.
ફલણુછની ફલ, ને ફલીખાઈનું ફમલું.

ખ

ખજરંગ ખીરકા સોટા, પુટ નય લંગીકા લોટા.^૧
ખકરીનું દુઝાણું.
ખકરી ફૂંધે આપે પણ લીંડી કરે.
ખગલોં માર્યો ત્યારે પાંખ હાથમાં આવી.
ખડી ફજર, ઝાડી પર નજર.^૨

૧ લાણુનો દીકા પણ મૂકી ન દેવાય. ૨ ખલુ દુઃખ દે છે. ૩ પછી નહીં.
ફતવાખોર=દોળી, લુહું=દોઈ નાણુનાર. ૪ લેધને ખાતું કે માંહે છવડો દોય, દુઝણું
દોર લેવું તે દોહીને લેવું. ૫ ખજરંગ એટલે વજાંગ હનુમાનજીના સોટાની ખીંડ
એવી લાગે છે કે બંગા એટલે ભાંગ ખીનારનો લોટો ફુટી નય. મલબા કે બય લાગે
ત્યારે કંઈ પણ ઉતરી નય. ૬ હાજત નવા સાર.

બડી બડી ખાતાં, બગલમેં હાથાં.
 બધામાં ભાગ હોય, પણ રંડાપો સુવાંગ (સ્વાંગ)જ હોય.
 બધા દીકરા પેટના છે, કોઈ ઉપરવાડેથી નથી લીધો.
 બધાં તેડાં પાછાં જાય, પણ જમનું તેડું પાછું જાય નહીં.
 બધું ગામ ઘેરે, ત્યારે ઘેલી ઘેંસ ઓરે.
 બફા વહાં નફા, હવા વહાં ધા.
 બરોબરીઆથી કરીએ વાદ, વિવાહ ને મીત.
 બહોત કી આજીજી, તોળી ન સમજ્યા કાજીજી.
 બહોત ગોયા ને ભગ્યા ધાસ.
 બળદ ગધેડાને શિખામણુ આપે.
 બ્રાહ્મણ વચને ખડ ડાલ, તો જજમાન વચને દેડકી ગાય.
 બ્રાહ્મણ કહી છૂટે ને બળદ વહી છૂટે.
 બ્રાહ્મણનું રાંધ્યું બ્રાહ્મણ ખાય કે લેંસ ખાય.
 બ્રાહ્મણ કીધા જમવા, લવાયા કીધા રમવા;
 કાળી કીધા લુટવા, ને રાંડી રાંડો કીધી કુટવા.
 બ્રાહ્મણભાઈ જીવતાં દિવાળીઆ, ને મુવે વેહેવારીઆ.^૧
 બ્રાહ્મણ ઘેર ખાય ને ઝેર ખાય બરાબર.
 બ્રાહ્મણને મન ગાય, પણ આખલાને શું ?
 બ્રાહ્મણને ઘેર વરે ને કુતરાંનો મરે.
 બ્રાહ્મણનો સાજો અડો, ગરારીઆનો સાજો ગોલો.
 બાઈ બાઈ એના ધરની.
 બાઈ મ્હેનાં મોળાં, ને ગામનાં લોક લુચ્યાં.
 બાઈજી સુઆં બાપડાં, ધરબાર ધયાં આપણાં.
 બાઈને કોઈ લેનાર નહીં, ને ભાઈને કોઈ દેનાર નહીં.^૨
 બાધ નહીં દેખા તો દેખો બિલાડ, ચોર નહીં દેખા તો દેખો સુનાર,
 બૂત નહીં દેખા તો દેખો ભરવાડા. *
 બાત બો કહે બને તો બાત કરાયાત હે.
 બાત બાતમેં બાત હે, ભાત ભાતટી બાત;
 એક બાત ગજ દેત હે, એક બાત ગજ ભાત.

૧ ધર વેચીને પણ દત્તકાર્થ કરે. ૨ અબાને કોઈ આવતલ નહીં, ને આઈને કોઈ ભાવતલ નહીં.

કવિત

ખાતનસે દેવી અરે દેવતા પ્રસન્ન હોત,
ખાતનસે સિદ્ધ અરે સાધુ પતિયાત હે;
ખાતનસે ખાન સુલતાન અરે નરેશ માને,
ખાતનસે મૂઢ લોક લાખન કમાત હે;
ખાતનસે ભૂત અરે દૂત સખ તાળે હોત,
ખાતનસે પુન્ય અરે પાપ હોય જાત હે;
ખાતનસે કીર્તિ અપકીર્તિ સખ ખાતનસે,
માનવીકે મુખકી ખાત કરામાત હે. ॥ ૧॥

ખાપનું ખારમું ને પડોસનું ઘર, ફરી ફરીને મળે નહીં.
ખાપ દીવાનો, મા દીવાની, ખાયડી મારી તુળજાલાવાની.
ખાપ દીકરાનો નાતો.^૧

ખાપ દેખાડ કે શ્રાદ્ધ સાર.

ખાપના કુવામાં છુડી મરાય નહીં.

ખાપના થાન જેવું, બકરીના ગળાંના આંચણ જેવું.^૨

ખાપના ખાપને ઘેલાં રહે.

ખાપના ખાપને સંભારે તેવું થયું.

ખાપને પૈસે તાગડધીન્ના.

ખાપા ભાયડા.^૩

ખાફેલું વેંગણુ લીલું થાય નહીં.

ખાયડી ચોટલેથી ને મેમાન રોટલેથી રાજી.

ખાયડી નાતરે જાય ને ધણી વોળાવા જાય.^૪

ખાયડી રડે ને ભાયડો ખાય તેમાં શું સારું કહેવાય ?

ખાયડીને કમાઈ અને છોકરાંને મીઠાઈ બતાવીએ ત્યારે વશ (રાજી) થાય.

ખાર પુરખીઆ ને તેર ચોકા.

ખાર કારભારી ને તેર ચોધરી.

ખાર વાગ્યા ને લહાડના ચુલા લાગ્યા.

ખાર કોહળા, ને તેર ઇય અથવા લાગા,

ખાર બાહણે બકરીનું જોર.

૧ સંબંધ દોસ્તીનો. ૨ ખાપના થાનમાંથી દૂધ નીકળે નહીં.

૩ પાદીદાર.

૪ મા, નાતરે જાય ને દીકરો દુધચોખા ખાય.

ખાર બાયડીએ જગલાનું બેર.
 ખાર વર્ષની કન્યા ને બે છોકરાંની મા.^૧
 ખારવટીઓ થાકે પણ રાજ થાકે નહીં.^૨
 બાલસે બેલ નહીં, બડેસે વેર નહીં.^૩
 બાલાપન બેલમેં બોયા, બુવાની નીંદભર સોયા, બુઢાપા દેખ દેખ રોયા.
 બાલક રાજ રમાડે, ને બાલાજી રાજ જમાડે.
 બાવા વાછરૂ વાળશો ? તો કહે, બાપનાં નથી વાળ્યાં તો તારાં શું
 વાળીશ ?
 બાવાનો માલ જગલમાં ઘાલ.
 બાળ પરદેશારી ચાકરી, બાળ ગુણિકારો હેત.
 બિચારાનાં બારે ખૂબાં.
 બિલાડીનું બચ્ચું સાત ઘર ફરે.
 બીબી બાચકે જાય, ને મીઆં દાડીઆ શોધે.
 બીરુ તેને આવી લાગે.
 બુડતા બળતાનો વીમો ડાણુ બિતારે.
 બે સગપણુ ને ત્રીજી વેર, કદી ન આવશે મારે ઘેર.
 બે હાથ વચ્ચે એક પેટ છે તે ભરાશે.
 બેટા હોય તો બાપ કહે કેની.
 બેશરમની બલા દૂર, ખાવે બુતીઆં વાધે ગૂર.
 બેસતો રાજ, આવતો મેહ, ને આવતી વહુ, વગર વિચારે વાહવાહ કરે સૌ.
 બેસતો વાણીઆ ને બિહતો બકાલી.^૪
 બેહેડા ઉપર બેહેડું તે પાણીઆરા માથે ભાર.
 બેહેડું ચડાવીને આવી છે.^૫
 બેહેન કહીને બેસાડે ને વહુ કહીને બિહાડે.
 બેહેનને ઘેર ભાઈ, સાસુ ઘેર જમાઈ.^૬
 બો(પો)યાં બાઈના રાજમાં ખરે જપોરે બહુશું.

૧ એવી કન્યા સોધવા મોકલ્યો. ૨ થાકે ને બડેસે ઘાસે પણ જોતાય છે.
 ૩ કરના. ૪ બકાલી=કાળીઓ. ૫ નાતરીઆ વસ્ત્રમાં સ્ત્રીએને પરત્વેલ ધનની
 સાથે નથી બનતું ત્યારે બીજાના પરમાં પ્રેમથી જાય, તે વખતે તે બાયડી પાણીનું બેહેડું
 બરી માથે ચુડાવીને ચેતાને રાખનાર પુરુષના પરમાં જાય, એટલે તે સ્ત્રીને રાખનાર
 પુરુષ ચુનાઈનાર ગણાય નહીં. પણ નાવ મળીને પંચાત દરી વેલ અપાવે. આ
 કાલિયાવાડમાં રીત છે. ૬ ચાકરી માથે.

બોલતાની કાંઈ જીલ ઝલાય છે ?

બોલતું ભૂત પણ સાઈ.

બોલતેમં રેલમછેલ, ખરચતેમં ટંચાઈ.

બોલીને ફરે તેના વિશ્વાસ કોણ ફરે ?

બોલે નહીં હસી તો સૌ જાણ ખસી.

બોલે હસી તે જાણ ખસી.

બોલેલું કાંઈ મોઢાં પેસે છે ?

બોરડીના કાંટો આડો કરડે, ઉભો કરડે, કરડે કુટી નાંખ્યો,

બોરડીના કાંટો એ તો ગુણદે આળી નાંખ્યો.

ખાંડા સાપને બે તરફનો માર.

ખાંદી તો બાદશાહડી, ઓફડી સરદાર.

ખાંધછોડની વાત કરવી તે હઠાપણ.^૧

ખાંધે છોડે બાબરીઓ.

ખાંધે પોટલે વેપાર થાય નહીં.

ભ

ભગત એટલે ખોટો રૂપીઓ.

ભગત જગત ઠગત.

ભજ કલદારં, ભજ કલદારં.^૨

ભજે તેને સૌ ભજે, તજે તેને સૌ તજે.

ભટજ ભણે છે કે ટીપણાં ફાડે છે.

ભણી ભણીને ઉંધા વળ્યા.

ભણી ભણીને પોપટ થયા.

ભણેલ કરતાં ગણેલ સરસ, ગણેલ કરતાં ફરેલ સરસ, ફરેલ કરતાં

કઠાએલ સરસ.^૩

ભણેલાને ચાર આંખ, અભણ આંધળો.

ભણે તે ભૂલે ને ચડે તે પડે.

ભણ્યા પણ ગણ્યા નહીં.

ભણ્યા ભૂલે પણ લખ્યાં ન ભૂલે.

ભણ્યોગણ્યો તે ગંગા ગયો, ન ભણ્યો તે મૂર્ખ રહ્યો.

૧ વાઠાવાટ કરવી તે વિચારતું કામ.

૨ રોકડીઆ કામ કરનારને.

૩ કસાએલ સરસ.

ભણ્યોગણ્યો તે ઘોડે ચડે, ન ભણ્યો તે આગળ દોડે.

ભણ્યો ભૂલે ને તારો કુબે.^૧

ભખૂતને ભરોસે ન રહેવું, ઉદોગ પણ કરવો.^૨

ભમરડો ધૂમાવવો.^૩

ભમરો ભુંસવો.^૪

ભમે તે ભૂંજે ન મરે, રમે તે રળી ન ખાય;

ઊંઘે આયુષ્ય ન વધે, આળસે દેવાદાર થાય.

ભયા પાંચશેરી.^૫

ભરત નવ કાંકરીનું ભરી કે જડી.^૬

ભર દરીએ વહાણનું ડગળું કહાડવું.^૭

ભરમાત્રીને અગર ભંભેરીને ભૂત કરવો.^૮

ભરવાડની દીકરી કુંવારી રહે, પણ દુધ કુંવાઈ ન રહે.^૯

ભરે ગાગર તો મળે નાગર.^{૧૦}

ભરે ભાણે ભૂખ્યો, ને ભર્યે તળાવે તરસ્યો રહે.

ભર્યાનું ઘર સૌ કોઈ ભરે, દુઃખીઆને દુઃખ આવી મળે;

રાંધ્યા પછી બળતું બળે, ને રાંઝ્યા પછી દળણું દળે.

ભર્યે સમુદ્રે પડ્યો કાગ, પણ જાય ખાખોત્રીઆં બોટયે;

ગદ્દા ઉપર મખમલ નાંખી, પણ જાય છારમાં લોટયે.

ભર્યો છત્રકે નહીં, છત્રકે સો આધા; ઘોડા ભુંકે નહીં, ભૂંકે સો ગદ્દા.

ભલભલા ચાલ્યા ગયા, આપણુ જાણું કાલ.

ભલામમાં ભાલો મીઠું બોલે તે વહાલો.

ભલાભલી પૃથ્વી છે.^{૧૧}

ભલામાં ભલી પૃથ્વી છે કે ચાલવા દે છે.^{૧૨}

ભલે ભલે પડ્યો દુકાળ, કે સગાંસંબંધીનો આવ્યો પાર.

૧ A good marksman may miss. ૨ નસીબમાં લખ્યું હોય તે ચોક્કસ બને. ૩ વાત ચાલતી હોય તેમાં વચ્ચે થયેલો દુકનો. ૪ મોટી વાળદં. ૫ તોફાન અથવા કારતું ભેજવાનું, પણ પાંચશેરી પોલીસમ તે ધરાવે તેણમાં ચોક્કસ આપવાને બતાવી રાખેલી. ૬ કસ્ટમરથી ખરચ કરી વ્યવહાર ચલાવવો. ૭ કુવામાં હતારી વડત (દિરડું) વહાડવું. ૮ ભરમમાં ગડો બનાવવો. ૯ નાંદે પાણી તો ભેજવે. ૧૦ નાગર સ્ત્રી. ૧૧ આ પૃથ્વીમાં કદાચ નર એક બીજાથી સરસ પડ્યા છે. ૧૨ કોઈ પોતાની ભલાઈ કે પવિત્રતાથી દૂરગાઈ કરે ત્યારે એક પૃથ્વી પવિત્ર કે બધી છે તે સર્વેને ચાલવા દે છે એમ કહેવામાં આવે છે.

ભણે મુવે લાભો, જે પામ્યા ગોદીનો ગામો.

ભણે હોય ભુંડો ભણે તોએ ભાઈ.

ભવાની માએ ભણું ક્યું કે આંખ પ્રમાણે ફૂલું ઘણું.

ભંગીયા નેર કાળી, અશીશીઆની રાંડ;

દાડવાલેકી નેરું કહે, આવે મારો ગડગડતો સાંઠ.

ભા, અપશુકન જોલશે નહીં, તો કહે માણેકથંભ આંહીજ ગળશે.

ભાઈને ઘેર વિવાહ, તે યાળી ઉજળીને ખા.

ભાઈ નેડે જવાનું, પણ ભાભીને હાથે જમવાનું.

ભાઈ થાય નોખો તેનો શો ધોખો ?

ભાઈના છાછઆંમાં જેહેન મણા રાખે નહીં.

ભાઈની પાઘડી ભાઈને માથે, ને ભાઈ આલ્યા ઉઘાડે માથે.

ભાગ્યશાળીને ભૂત રજો, ને અકર્મીની પાયડી મરે.

ભાગ્યા ઘરને સડેલા વાંસનો ટેકા.

ભાગ્યો^૧ ધા ચોરાસી નેજન જાય.

ભાગી ધાડ દેડવાડે જાય.

ભાગીઆની લેંસ ભૂજે મરે.^૨

ભાગીઆનું જાય કે વાંઝીઆનું જાય.

ભાગી હાંદલી ચુલે ચડે નહીં.

ભાડાની ગધેડી ને અડધી રાતે ખદેડી.

ભાડાની વેલ, ને ઉઘાળી મેલ.

ભાણે લરે સંતોષીએ નહીં, તો કર ચાટે શું થાય ?

ભાણેજે ભાગ નહી, ને જમાઈએ લાગ^૩ નહીં.

ભાત મેલીએ, પણ સાથ ન મેલીએ.

ભાદરવાની લેંસ ને કલાડાની મેસ.^૪

ભાદરવે લેંસ પુંછલે નહીં, ને પુંછલે તો મરે;

મરદ વેણ જોલે નહીં, જોલે તો પળે.

ભાલા મારા રળી આવ્યા, ને સોના સાઠ કરી આવ્યા.

ભાલાજી નાતડું, તો કહે તારી જ સાથે.

૧ ભાગ્યને ખદલે ભૂલ્યા પણ જોલાય છે. ૨ કાં જાય ભાગીઆનું કે કાં જાય વાંઝીઆનું. A cracked bell will never sound well. ૩ લાગ=હક. ૪ સારાં હોય.

ભાભી^૧ હસવું હુંડું.

ભાભોજી હશે તેવા ગવાશે.

ભાપડો એવું થું રળે, કે રાંડ રાંઠો કરે ?^૨

ભાર્યો^૩ ગધેડો ખમણો વહે.

ભાર્યો^૪ દેવતા પ્રકાશે નહીં.

ભાવમાં સાટું, તોલમાં સાટું નહીં.

ભાવી જૂલાવે તેનો શો ઉપાય ?

લીખ માગતાં આવડતી ન હોય, તો તમાકું ખાતાં શીખો.

લીખ માગીને લખ્યો કાપો, તે પાડોસણે હુંટી લીધો.

લીંત સામે માણસ ધસે, માથું અફળાય સારે ખસે.

લીલામાનો દાગ ને હિંગતી ગંધ કદી નય નહીં.

ભૂખ ગયે ભોજન, તરસ મટે પાણી, એ તો વાત મેં જાણી.^૫

ભૂખ વેઠે ઢોર, ને દુઃખ વેઠે માણસ.

ભૂખે મરતી આજણી ભયડાને નય.^૬

ભૂખે મરતીને છોકરાં ધણાં.

ભૂખે મરવા કરતાં, ભાલે મરવું સાફ.

ભૂખું તેને કાંઈ ન દુખ્યું.^૭

ભૂખ્યો ડાંસ જોવો, મારવાડનો માહિ.

ભૂખ્યો આજણુ દેવ વેચે.

ભૂત નય વસવાથી,^૮ ને ડાગ નય ધસવાથી

ભૂતનો ભરસો શો ?

ભૂથો ધા એરણુ ઉપર.

ભૂથો ભટકે, તે ઠેકાણે અટકે.

ભુંગળ વગરની ભવાઈ.

ભુંડણી પેઠે જણે છે.

ભુંડું જાણુ નહીં લીખ્યાનું કે નહીં ચાખ્યાનું.^૯

ભુંડપનો ભારો ને અપજનનો પોટલો.

૧ ભાભીને દહે છે કે મસ્કરી કરવી તે હુંડું કામ છે એમ કહી ભાંડી પાડી.
૨ ભાંડ ભવાઈ કરે, તે રળી પેટ ભરે. ૩ ભાર્યો એટલે ખાર ભરેલો. ૪ ભાર્યો
એટલે રાખ નીચે દખાવેલો. ૫ કાકા લ્યો ખીચડી. ૬ ભયડા એ એક ઉત્તરી
ભતના આજણુ છે. ૭ સરીરમાં રોમ થવા પામે નહીં. ૮ ઘરનાં કે માણસની
વસ્તીનાં ભૂત ન આવે. ૯ અતો જાણ ને તતો જાણ.

ભુંડાપાનાં ભાતાં ન બાંધવાં,
 ભુંડા મ્હેંને ભરડું ને અવાડાનું પાણી.
 ભુંડી લેંસને ચાંદરો પાડો,^૧ આંધળી દોહનારી ને ગોવાળ ગાંડો.
 ભેખ લજવવા કરતાં ઘર માંડવું સારું.^૨
 ભેખડ પાખા વગર દળદર જાય નહીં.^૩
 ભેગા મરવું તે વિવાહ સરખું.
 ભેલ જેવો છે.^૪
 ભેળ પડે ત્યારે કાંઈ મેળ રહે નહીં.^૫
 ભેંસ કુખાડે, ને ગાય તારે.
 ભેંસ છરવે ખાણ ને ભાર છરવે વહાણ.
 ભેંસનાં શીંગડાં ભેંસને ભારે.^૬
 ભોગવે તે ભાગ્યશાળી.
 ભોર ખોલાવવી.^૭
 ભોળાને જૂત બહુ વળગે.
 ભોળે ભાવે રામિયો.
 ભોંય પજું ભાગ્યનું ને જડે તેના બાપનું.
 ભોંય ખોતરવી પડે તેના કરતાં ચૂપ ખેસવું સારું.

મ

મંકાડો રીસે બળે ત્યારે પોતાની પુંક કરડે.
 મંકાડો કહે ગોળનું બીજું તાણી લાવું, તો કહે તારી કેડજ કહી આપે છે.
 મખમલની મોજડી^૮ માથે ન પહેરાય.
 મગ ગણે, તે માંડા^૯ કેમ જુલે.
 મગર, મંકાડો, મેશ, વળગ્યાં તે તુટે પણ ધૂટે નહીં.
 મચ્છીછી જાત ઝીંગાં.
 મચકો કર મા મેતરાણી, આ ચુડે મેં તેર આણી.

૧ ચાંદરો પાડો=મેળા દીલાવાળો. ૨ શુદ્ધસ્થાશ્રમ કરવો. ૩ મોટું કામ કરીને નાણાં મેળવવાં તેને લાગુ. ૪ ભેખ=ભોળો, અણસમજી. ૫ ખેતર લણી લે અથવા કપાસ વીણી લે ત્યારે ખેતરનો ઘણી, ગાયના ઘણને તથા બકરાંના ટોળાંને ખેતરમાં ચારવાની રત્ન આપે તેને ભેળ કહે છે. તે રત્ન આપે ત્યારે કેટલાં ટોર માંહે નાખવાં તેનો મેળ રહે નહીં. ભેળ એટલે રેઠો માલ હોય તેની કુટ. ૬ જે કરશે તે ભરશે. ૭ ક્યાં કામને માથે પાણી ફેરવવું અથવા પૈસો ઉડાવી દેવો. “ભોર મુઝી.” ૮ મોજડી=પગરળી. ૯ માંડા એટલે રોટલા ઉપરની કપોટી.

મળ મોંઘી, ફળેતી મોંઘી.

મડદાનાં મકાન મસાણુ.

મડદાં બાળવા જનાર ભેગો ન બળે.

મણુ ભાત ને સવામણુ કુસકી.

મંજુમાં આઠ પાંચશેરીની ભૂડ.

મણા સૌએ પોતપોતાની ટાળી છે.^૧

મણીધર^૨, બાગળ દીવો બળે નહીં.

મતિ વગરના મોંમના, ફેકટ ફળેત થયા;

તરકે ચૂક્યા ટટળતા, ને હિંદુમાંથી ગયા.

મસાણે વાસ તેને શો ત્રાસ.

મંત્ર કરતાં તંત્ર વધે.

મદ સહડે, તે ઉતરવાને.

મધ્યદરીએ ખારવા ખુટ્યા.

મન માંકડું છે.^૩

મન મોહ, ને કર્મ ગાંડીઆ.^૪

મન, મોતી, ને કાચ, ભાગ્યાં સંધાય નહીં.

મન રાખવું, ને ઝેર ચાખવું બરાબર છે.^૫

મન વિના મેળો નહીં, વાડ વિના વેલો નહીં, ને ગુરૂ વિના ચેલો નહીં.

મનને ગમે તે માંડા, લોક બોલે તે ગાંડા.^૬

મમતના મલાવડા, ને લુખાં લાડ.^૭

મમતના માર્યા મોમના થયા, તે બંનેમાંથી રહ્યા.

મરણ મોંઘું ને મેઢ તે ટીપણું છે.^૮

મરવા ટાણે પશ્ચાત્તાપ તે પૂર્વ જન્મનાં પાપ.^૯

મરણ મોંઘું ને મેઢની કાછને બબર નહીં.

મરવાનાં પારખાં ન લેવાય.

મરતો મોઢ, શ્રીમાળીને મારતો જાય.

૧ પોતાથી બનવું સૌએ કંઈ છે. ૨ મણીધરના માથા ઉપરની મણિનું તેજ ધણું. ૩ ન્યાં ચડાની દેઘએ ત્યાં ચડી લય. ૪ કર્મ કડણુ ને કાચા સુવાદો ય કડવો હુંટરો ઉતારી સામાવું મન રાખવું બદુ કડણુ છે. ૬ માંડા ફાટવાની કપોટી. ૭ મલાવડા=જોધી ચારીને જોધીને જ દેવ કરવું. ૮ બબર પડે નહીં. ૯ વેળાસર પશ્ચાત્તાપ થયો નહીં તે પૂર્વ જન્મનાં પાપ.

મરતાને સૌ મારે.^૧

મરતે હું તો મરતે હું, તયળી આસમાનસે લડતે હું.

મરદને આખર ઝોજ માયા. મરદ મરે નામકુ, નામરદ મારે નાન.^૨

મરદ મુઠાળો, બળદ પુઠાળો, બાયડી કુળાળી, ને વહેલ ઊધાળી.^૩

મરવું કાઢતે ગમતું નથી, માગી ખાનારને પણ મરવું ગમે નહીં.

મલે મલની બાય છે.^૪

મલોખાં મમળાવો, પણ શેરડીનો સ્વાદ ન આવે.^૫

મસ્તાનો હાથી, પોતાને હાથે પોતાના માથા બપર ધૂળ નાંખે છે.

મસ્તાનો સાંઠ માટી ઉછાળે.

મસાણુથી સૌ પાછા વળે, પણ બેગા ન બળે.

મહાજનીઓ સાંઠ.^૬ મહોં ઘેલું ભૂખે મરે.

દોહરો

મહાજન મહાજન કપા કરો, મહાજનકા દો ભેદ;

મહાજન અછા ના કરે તો, મહાજન બડા નખેદ.

મહા દુઃખ જે ન શુભો સાચ, મહા દુઃખ જે અડબંગનાથ;

મહા દુઃખ જે મહેનત બરબાદ, મહા દુઃખ જે લુચ્ચો લવાદ.

મહાદેવના શુભ પુજારો જાણો.

મળશે તો ખાધથું, નીકર બેઠાં મંગળ ગાધથું.

મજે ચાર જોડી,^૭ તો કીલ્લો નાંખે તોડી.

મા આગળ મોસાળ વખાણ્યું, તો કહે મહાઈ પીયર છે.

મા તે મા ખીજ વગડાના વા; મા તે મા ખીજ સંસારના વા.

મા મહિઆરી ને બાપ આહાણુ.

મા મોચણુ ને બાપ ચમાર, તેના પેદા થયા ગમાર.

મા સુધી મોસાળ, બાપ સુધી કુકુંબ.

માની જણી ખેન મળી, તે પેટમાં ટાઢક વળી;

સાસુની જણી નહુંદ મળી, તે પેટમાં આગ બળી.

મા બાપ તે મીઠા મેવા છે.

મા કરતાં વધારે હેત દેખાડે તે ડાકણુ.

૧ If a man once fall all will tread him. ૨ રોડીકું. ૩ સારાં,
૪ બંને સરખી સ્થિતિવાળા લોક છે. મલેમલનાં કાંડાં છે. ૫ મલોખાં=જરના સારાં,
૬ તે પુષ્ટ ને હરેડો. ૭ રાંશીરાંડો.

માંખણમાંથી મોવાળો ખેંચે તેવો ઝીણો છે.^૧
 માગનારને વાપદો, પણ પેટને વાપદો ન થાય.
 માગ્યાં ઘીનાં ચુરમાં, તો જેવાં તેવાજ થાય.
 માટીની સાનક, પણ રોટીનું થાનક.
 માણસનું ગામ, ને જુઠાનાં વચન, કશા કામનાં નહીં.
 માણસને કસવાને પંથ કે પાડોસ.
 માણાંનું રૂંદે રાંધે સારે પવાલાનું દાઝે.
 માગ્યા મેહ વરસ્યા. માગ્યા મેહ વરસે નહીં.
 માગ્યાં મોત પણ નથી આવતાં.
 માગ્યે તાગ્યે ધર ચાલે તો ખસમ કરે મ્હારી બલા.

માણસકું કસનેકું કસોટી હે, રજપુતકું કસનેકું અપ્રીમકી ગોટી હે,
 ગવૈએકું કસનેકું રાગ ઝીંઝોટી હે, ગમારકું કસનેકું લાંગડી લોટી હે.
 માણસની ઓળમાં નહીં તેને શું કહેવું.^૨
 માણસમાં લેવાય કે વગડામાં લેવાય.
 માણસમાં ચાડીઓ, ને જાનવરમાં હાડીઓ.^૩
 માનતા ચઢાવ્યા વગર દેવ પણ ફળે નહીં.
 માનથી બધા ગુણ ગળી જાય.
 માન્યા કરતાં રોકડું સાફ.
 માન્યો ચોર મરે નહીં.^૪
 મામા પુષ્પનાં, તે બહાલાં મુષ્પનાં.
 માર્ગમાં એમ પશું છે; એમ શું માર્ગમાં બેસા છીએ.
 માર માર્યો ભૂલાય, પણ કદ વચન ન ભૂલાય ?
 માર્યાં પહેલાં તોળ્યાં નહીં, ને વરસાદ પહેલાં વાવણું નહીં.
 મારા ગામનો એવો રાહ, કે, પહેલી અધરણી પછી વિવાદ.
 મારી શીવળવતી નાર, ત્હારી ચુંદડી લેલાડ;^૫
 દહીં ને ફૂંમરો ઝાડ,^૬ હું જીવતા ધણીના દાંત શીદ પાડ ?
 માફ ગાયું ગાયરે બાઈ ગોરાંદે.

૧ દૂધમાંથી પુરા કઢાડે તેવો છે. ૨ માથું=દશરોનું માપ અનાજ માપવાનું હોય છે તેમાં થવાનું એટલે પાશોરનું માપ થાય છે તેટલું દાઝે એ બાવાર્થ છે. ૩ અદાર વરણ પડાવો. ૪ હાડીઓ=કામડો. ૫ ચુંદા કસવા કરેલો. ૬ દ, તેણે પણ માસ સાદે 'ડ' વપરાય છે. ૭ ઝાડડું=કેતારનું ખાડું.

એક સ્ત્રી પોતાના પતિ દરમ અંતરમાં એક દરો, તે કરતાં વધારે એક બતાવતી હતી ને કહેતી હતી કે તમારા વગર મારા માણુ રહે તેવું નથી. આ વાતની

મારે મ્હોડે માહારો, ત્હારે મ્હોડે તાહારો.^૧

મારે ન હોય, પણ મારા પડોસીને હજો.^૨

મારે તે મ્હો બાંધીને મારે, ને રોવા પણ દે નહીં.

માલ ઊપર જકાત છે.

માલ કરતાં હેલ લારી.^૩

માલ લુંટી ગયા, પણ ભરતીજી મારી પાસે છે.^૪

માલ માલના ભુકા, ને પૈસા પાણીમાં.

માલના મુળગા^૫ એ ગયા.

માવતરનું કારજ ને પડોસની જમીન વારેવારે મળે નહીં.

માવડી જણે જય, પણ ભાગનું પુછે નહીં.

માસ વરસે પણ એક દહાડામાં સુકાઈ જાય.^૬

પરીક્ષા જોવા સાથે તે બાઇને ધણી એકવાર બહારથી આવ્યા. ઘરમાં ઉપલે ચોક્ક મેહોરા થઇને પગો, ને મ્હોમાંથી ફીણના ગોઠા નીકળવા લાગ્યા. બાયડીએ પાસે આવી જોયું તો તેને લાગ્યું કે બે ચાર ધણીમાં મરી જશે.

બાયડીએ જાણ્યું, જો અચાનક બનાવની વાત પોણ પાડામાં જાહેર થશે તો માણસ એકઠાં થશે, જોસડ વેસડની ધમાલ ચાલશે ને મરી જશે તો રોવા કુટવાનું ચાલશે ને તેથી હું જૂએ મરી જઇશ; માટે તેણીએ બડકીનાં કમાડ બંધ કરી, રસોડામાં પેસી દહીં તથા હુંમરો પેટ ભરી ખાઈ લીધાં.

પછી વિચાર કર્યો કે મારા ધણીના દાંત હાલતા હતા તેથી સોનાને વાળે બંધાવેલા છે, તે કહાડી લીધા હોય તો સોનું નકાચું જાય નહીં તેથી એક સુંદર ચાણીદાર પથરો લેઈ ધણીની છાતી ઉપર ચુડી બેસી દાંત પાડવાને તૈયાર થઈ. ધણીએ જાણ્યું કે હવે મુંગા રહેવામાં માલ નથી તેથી ઉપર લખેલી સાખી કહી. બાયડી શરમાઈ ગઈ ને પોતાનું જીકું હેત ધણીને જણાવ્યું.

આવી રીતે એક માણસ માંદાનો ડોળ કરી ઘરમાં આવ્યા ને પગો. સ્ત્રીએ જાણ્યું કે હમણાં મરી જશે ને લોક ભગાં થશે માટે ખાઈ લેવું તે સાદું છે તેથી દહીં ને ઢોઢાળાં ઘરમાં તૈયાર હતાં તે ખાઈ લીધાં પછી ધણી પાસે ગઈ ને પૂછે છે.

“સંધ ચાલ્યો દ્વારિકાં, કાંઈક કહેતા તો જાઓ;

ત્યારે ધણી કહે છે,

“દહીં ફદાફદરે, ઉપર ઢોઢાળાં ખાઓ.

તેથી સ્ત્રી શરમાઈ ગઈ.

૧ ગોકુળમાં ગોકુળદાસ, મથુરામાં મથુરાંદાસ. ૨ તે કોક દિવસ પણ કામ લાગે.

૩ હેલ=ભાર ઊપડાવ્યાની મજૂરી. ૪ તે ઘોષ પીવાનું. ચાર નહાસી ગયો, પણ ચોટલી મારા હાથમાં રહી છે તો. ૫ મુદલ. ૬ સો દિવસનો પાવસ એક દિવસનો વાવસ.

માળા રૂઠો ફૂલ લેશે, કાંઈ ચોટલી તો નહીં લે.
 મીઠાં તુરા ને લેખા પુરા.
 મીઠાં છોડે પણ ખીખી છોડે નહીં.
 મીઠાં મૂઠીભર, ડાઢી હાથભર.
 મીઠાં ભાઈની બડી બડી વાતો.
 મીઠાંની મીઠડી.^૧
 મીઠા પારેજે વટાવમાં વહુ ખોઈ.
 મીઠા બોલું માણસ ને વાયકું ધાન, પેહેલું મીઠું લાગે.
 મીઠામાં મીઠું શું? ઊધ કે ગરજ.^૨

દાહરો

મીઠા બોલાને મનહરા, ચાવા ને ચકોર;^૩
 આવો આપણુ મળીએ, જન્મના કારા ધાકાર.
 મીઠામાં મીઠું ફળ શું? ફરજંદ.
 મીઠી છરી ને ઝેરની ભરી.
 મીઠું મીઠું હાસ હાસ ને કડવું કડવું થુથુ.
 મીણની પણ સોઝ ખોટી.
 મીઠડીનાં રવાડાં, તે કાળાં કર્મના પૈસા.
 મુઠ્ઠા માને શું ધાવવું.
 મુઠ મારી જાણે છે, ને વાળી પણ જાણે છે.^૪
 મુઠ પકડાણી તે પકડાણી.
 મુઠી વાળી તે વાળી.^૫
 મુઠીઓ વાળીને મૂક્યાં બેઠાં.^૬
 મુઠી જેટલા મીયાં ને મુપડા જેટલી ડાઢી.
 મુઠડાનાં વધામણુ મસાણુ મુધી.
 મૂક્યા ધણીનું રનાન સુતક શું.
 મૂકીએ ખડતું, તો આવે પગે ખડતું.

૧ તેલમાં માખી હુખી તેમ દબાએલ. ૨ મૂળ પણ કહેવાય છે. ૩ ચાવા=ચાવના
 જમનમરમાં તેને “ચાળા” કહે છે. ૪ મુઠ માત્રી એટલે વેદમ મનાવે મંત્ર
 બણી દાણા છાંટવા, માણસ મરી જાય તેવા જ મંત્રથી દાણા નાખીને મારી નાખવા
 પ્રયત્ન હોય, પણ ખીજ તેવા મંત્ર બણી મરણુ ટળી જાય ને માણસ છવતું રહે તેટલું
 દરે તેને મુઠ વાળવી કહેવાય. ૫ હઠ પકડી તે પકડી. ૬ છવ લેખે નાણા.

મૂછ ઉપર લીંછુ રહે તેવા.

મૂછનાં પાણી અમયાં નથી રહેતાં.

મૂર્ખાઓના ગામમાં ધુતારા વસે, ધમ્પા પડે ને ખડખડ હસે.

મુઠ્ઠાં ચોર, ને બાંગ ગવાહી.

મુઠ્ઠાં બાંગ પુકારે, કાઠને ખોલાવા નય નહીં.

મુસ્તવી રાખવામાં માત્ર નહીં.

મુવાની આળસે હવે છે. મરવા ભોંય મુગે છે.^૧

મુવા નહીં ને પાછા થયા.^૨

મુવાને મર કહે નહીં.^૩

મુવાની પાછળ કંઈ મરાય છે ?

મુવું મુવાગત, હવતું હવતાગત.

મુવે સિદ્ધિ, હવે કાંઈ રાએ સિદ્ધિ છે.

મૂળમાં મુળછ કુંવારા, ને સાળાનું લગન પૂછે.

મુંગાની પારસી મુંગા સમજે.^૪

મેઘો વરસ્યો તે વાડમાં વરસ્યો ને ખારા દરીઆમાં પણ વરસ્યો.^૫

મેય બંદી વાત કરવી; મેય વગર વાત કરવી નહીં.

મેથીપાક ખવરાવવો, પોંખ પાડવો, અડતાલો જોખવો.^૬

મેલા તે રૂપીઆમાં ઘેલા, ઘેતા તે રૂપીઆમાં ખોટા.

મેઝે લુગડે વહેવારીઓ, ઘેયે લુગડે દીવાળીઓ.

મેસથી કાળું કલંક.

મેસના ચાંદાની આશા કોઈ કરે નહીં, સૌ કંકુના ચાંદાની આશા રાખે.

મેહ રહે પણ માંડવો રહે નહીં.^૭

મહેનત કરીને ગોળ ખાવો, તેમાં ગણેશનો પાડ શાનો.

મહેતાછને ત્યાંહાં નિશાળીઆ નય, કોઈ મૂર્ખ રહે ને કોઈ પંડિત થાય.

મહેતાછના મારનું ને વેશ્યાના ખારનું ફળ પછી ખખર પડે,

મેહેર^૮ ત્યાંહાં દહેર.

મેં શી ગધેડી ઝાલી છે ?^૯

૧ એવું નળનું શરીર છે.

૨ એકનું એક.

૩ તેવો ગરીબ ને ભયો.

૪ પારસીઓડવેલી ભાષા.

૫ અવિવેકી દાનેશ્વરી વિષે.

૬ આ શબ્દો માર મારે

ત્યારે વપરાય છે.

૭ લગ્ન લેઈ માંડવો નાખ્યો તે લગ્ન રહે નહીં.

૮ મેહેર=દયા.

૯ મેં શી ગુઢેગારી કરી છે કે જધાને મારો દોષ વસે છે.

આપણા દેશમાં ગાડરીઓ પ્રવાહ ચાલે છે અને કાંઈ પૂખ્ત વિચાર કર્યા વગર દેખાદેખી કરવા લોકો વળગી નય છે તે સંબંધે એક માણસે પોતાના રાતના નામની માળા જપતાં કર્યા.

મોચીની દીવી જેવું.

મોડા ઉઠ્યે લાભ કે વેહેલા ઉઠ્યે લાભ.

મોડું પરણવું તે મુવા વાટ જોવી.

મોડું આવીને ચવેણું માગે, તે જાતે કડીઓ,

પુરું લેઈને ઓછું આપે, તે જાતનો ફડીઓ;

સોનું ચોરી લાખ આપડે, તે જાતનો જડીઓ;

લુગડું ચોરી પૈસા માગે, એ જાતનો દરછ;

એ ચારેને ઘેર ક્યારે જઈએ, કે પુરા હોઈએ ગરછ.

મોણુ ધાલીને વાત કરવી. મીડું મરચું જાભરાવી વાત કરવી.^૧

મોભી મરે તે મહા દુઃખ.^૨

મોર વગડામાં નાચ્યો ઢાણું જોયો ?

મોરામાં વાળો, પેહેલો મરે.

મહો બાંધી કંકાડી દળાય નહીં.

મોટા કાનના કાચા.

મોટા સાથે મોહી, તે ઝાંઝર જોડી ઝોઈ.

મોટાના પગરખામાં પગ ધલાય નહીં.^૩

મોટાની વાત ઓટલે વંચાય.^૪

મોટા માનના લુખ્યા, ગરીબ ધાનના લુખ્યા.

મોટાના પુત, ને ગધાનાં મુત.

મોટાના ધરના પોલા વાંસા.

મોટાં છોર સાસરે સારાં.

મોટાંનાં પરણે રીતે, ને ગરીબનાં પરણે ગીતે.

મોટી, વચકી, ને નાની, તે રાખ, સેકી, ને વાની.^૫

મોટી હજમત ને મેલે લુગડે, તે વગર ગુન્હે ચોર.

મહોડે ચહડાવ્યા માથે ચહડે.

મહોડે સાકર, ને પેટમાં કાતર.

“મેં રામજી જપ કરું” ત્યારે જીજ્ઞ તેનું અનુકરણ કરી જોડ્યા. “થેં જપાં મો મેં કરું” ત્યારે ત્રિજીએ કહ્યું, “એ અંધારા કળ લગ ચલે” ચોથાએ કહ્યું, “જળ લગ ચલે તળ લગ સરી.”

૧ વાતનું વળન વધારવાને. ૨ મોભી એટલે ઘરમાં કચરપ માનુસ અથવા મોટા દીકરા. ૩ મોટાની જરાખરી કસાય નહીં. ૪ પોટલે વેચાય પણ મહેલે. ૫ ત્રણે વસ્તુઓ સરખી રીતે ગુણવાન. સેકી=રાખ ને વાની પણ રાખ.

મોડાડે મોડાડે જુદી વાન.^૧

મોતની જમ્યા ખાલી છે.

મોતને મુદૂત નહીં.

મોતનું કે જમનું તેડું સાદું, પણ રાજનું જુદું.

મોતને કાંઈ વાયદો થાય છે?

મંગળ કરે મંગળ, જીવવાર ખેવડે.

માંડડ, ચાંચડ, જી ને જાતિ, એ માર્યામાં પાપજ અતિ.

માંડડને આંખો આવી.^૨

માંડડને મુછો આવી.

માંડડને ગાલ લગવાથી કામ. વાંદરાનો ગાલ લગાય એટલે જુદી આંખો થાય.

માંગણ મેલે જુગડે દોષ નહીં.^૩

માંડડી ભેંસ, ને ચાંદ્રો પાડી, એ એવાણે કહ્યુંથી વાડી.

માંજું મંડાણ.^૪

માજલાંને તરતાં શીખવવું પડે નહીં.

માયું મુંડી સવા પૈસો લે, એ તો વાત અજળ.^૫

કાન ટુંડી સવા રૂપીયો લે, એ વાત અજળ.^૬

માથે નાખ્યો છેડા, એટલે ગમે તેમ ખેડા.^૭

માંડાને પરણાવી મુવા વાટ જોવી.

માંદે પેડાનો માર્ગ નહીં, ને ઉપર ઘણુંતો માર.

૨

યથા કાલા, તથા કીલા.

યથા નામા તથા મુણા.^૮

યારમારની દોસ્તી, તે મરવાની નિશાની.

મુદ્દે કદડીએ, પણ મુંગે^૯ ન કદડીએ.

૨

રખાતા રામ, જ્યાં બેઠા ત્યાં મુકામ.

રખાતા નર, જ્યાં બેઠા ત્યાં ધર.

૧ જ્યાં જાહે મોડે વાત દોષ ત્યાં. ૨ મરીખમાંથી વગે ને બેઠે તેલને કાણ છે. ૩ સારાં હુકમ પહેરે. કાદાં બારે માલ કાલ રાખે. ૪ દેવાદ માલ ઉપર ખેતરું. ૫ મેદુનત ધરૂં, ને મરૂદી કોરી, એ નવકા. ૬ જુદે દોષ. ૭ બારે કામનો મોડા. ૮ નામ તેજ મુણ. ૯ મુંગે-પૈસાથી.

રખડેલું તે ટણક જાણુવું.

રગડા, વગડા ને ઝગડા દીકા હોય તે વેડે.

રગે રગે જુદો.

રણમુખો સિપાઈ, ઘરમુખો ગુજરાતી.

રણીજી પાછું જાય, પણ રણીજી પાછું જાય નહીં.^૧

રમત નાનાં છોકરાંની નથી. છોકરાના ખેલ નથી.^૨

રમતમાં મમત નહીં.

રમાડયું કાઈ ન જાણે, રાવરાજ્યું સૌ જાણે.

રબ્યા ? તો કહે ઓળખીતા નથી મળ્યા.

રબ્યે રાટલો મળે, ઊંચોનીચો પગ પડ્યા વગર પોટતો ન થાય.

રબ્યો રાટલો કુતરું લેઈ ગયું.

રબ્યો રાજો ધૂળ મળ્યો.

રાગ, પાગ ને પારખું, નાડી અને ન્યાય;^૩

તરડું, તાંતરડું ને તરકરડું, એ આઠે આપ કળાય.^૪

રાય છે. એ તો નંગ છે. ચીંથરે વીંટયું રતન છે.

રાજકાજ મેલાં છે, રાજને અંતે નર્ક.

રાજ દંડે તેને પહોંચાય, પણ નસીબ દંડે તેને ન પહોંચાય.

રાજનીર તુમખી આવ, ગાંગલી ધાંચણ તુમખી આવ;

લાલ ધાગા તુમખી આવ, કાલા ધાગા તુમખી આવ.

રાજ કહે તે હા અને જાપ પરણે તે મા.

રાજ છોડી નગરી, મન માને તે કર.

રાજ ખોલે તે ન્યાય, પાસો પડે તે દાવ.

રાજના કુંવરને રાતો જાણી આંખો ન ફળે.

રાજના ઘરનાં દોર આપો પણ સારાં.

રાજને ઘેર કુંવર આવ્યો, રાજ તોએ રાજ, કુરાજ તો પણ રાજ.

રાજને જોસણે જોસીએ, પણ કતવારીને જોસણે ન જોસીએ.

રાજની રાણીને ઓળખાધાનું મન થાય.

રાત રાણી ને વહુ કાણી.^૫

૧ રાણીજી પેદેરીને જન્મવા આવેલો પાછો ન જાય. ૨ એટલે મુશ્કેલ કામ છે.
૩ પારખું=ફેરવવા પારખવા; નાડી=નારીની નાડ. ૪ તાંતરડું=સાવણીને ખાણ નહીં.
૫ વહુ લાવતી તે જોઈને લાવતી મદદ લેવાને સહ રાતે મળ્યા, તે વહુની એક માંખ મળી
હતી તે જોવામાં આવી નહીં, એટલે કાંઈ વહુ લાવ્યા પછી જોઈને તે વહુની આ મુદ્રેન મળે

રાણાને કાણો કહેવાય નહીં.
 રાણીનાં ચીર તે ઘોળીનાં બાળોતીઆં.
 રાત ઉપર રાત.^૧
 રાતાં લુગડાં ને કાળાં મોહો, રખે તમે હળવદીઆ હો.
 રાતે નિદ્રા, દહાડે કામ, ક્યારે લધએ હરિતું નામ.
 રાતનો રાણો.^૨
 રાફડો ફાટયો છે.^૩
 રાખો ઉઠ્યો રાતમાં, ને કામ કર્યું એક સાએતમાં.
 રામનું બાણ પાછું ન ફરે. રામબાણ.^૪
 રામ ધણી, કે ગામ ધણી.^૫
 રાળ રાળ કરી નાંખતું.^૬
 રીતમાં હું, ને ધરણમાં તું.
 રીસ તારી ને મારો સંતોષ.
 રીસ ને રેલો હેઠાં બનરે.
 રૂપ રૂપનો અવતાર.
 રૂપ રૂપના રેગાડા.^૭
 રૂપને રડે ને કર્મને કુટે.
 રૂપીઆ હોય હાથમાં, તો વિવાહ કરૂં એક સાએતમાં.
 રૂપે કાળાં, પણ કર્મે કબુલ્યાં.
 રૂપે રૂડી, પણ કર્મે ભુંડી.
 રેડે લાં રેલા, નહીં લાં બિજડ ખેડાં.^૮
 રેવડી દાણાદાણ.^૯
 રૈયત રાજ રામની નથી ધર્મ.
 રોગનું આવે આયણું^{૧૦} ત્યારે વૈદ્ય વિશ્વંલરનાથ.
 લાજ^{૧૧} રાખીને કાઢી કહે, હાંકે બળદ ને ગાડી કહે;
 બ્રાહ્મણ જપે ને જમાડું કહે, એવા ખોટા ખોલ કહે.
 રોઝની માફક ગાફલ રહી ચારે તરફ જીવે છે.

૧ દુકાળ પછીનું વર્ષ દુકાળીયું થાય ત્યારે અથવા દુઃખ ઉપર દુઃખ આવે ત્યારે લાજ પડે છે. ૨ ધુવડ કે મોર. ૩ એટલે ઘણાં માણસ એક ઠેકાણેથી આવે ત્યારે કહેવાય છે. ૪ તે દવા અથવા કાર્ય સિદ્ધ. ૫ બન્ને સરખા માનનારાની કહેવત. ૬ અસર કરીને જીવ રીઝવે તેને માટે ખોલાય છે. ૭ કુરૂપને માટે વ્યાખ્યાનિત. ૮ ખેડાં ગામ. ૯ ફળેતીના ફાળકા. ૧૦ આયુષ્ય રોગ મટવાનો હોય ૧૧ અદબ.

રોઠ વળી ગયા.^૧

રોણાનું જોણું ન હોય.

રોતો જાય ને અચૂચી કરતો જાય.

રોતો જાય ને મારતો જાય.

રોશે રવાળો ને કુટશે કપાસવાળો.

રો' તો રાંધું, ને જાય તો આંધું.

રંગ ગયા પણ ઢંગ ન ગયા.

રંક રોપ ને પ્રાણુ સોપ.^૨

રંગ રાજ ને પોત પ્રધાન.^૩

રંગીને કહે નારંગી, લુણુને કહે મીઠું, ઘીની તેને બહાડી,

ચાલતીને કહે ગાડી,^૪ એવા લોક અનાડી.

ભાટ રાજ, ગોલા રાણા, શોકક જેઠેની નામ,

માંયાં મુંઝાં, દૂધ નાંખ્યાં, એ પાંચે એક નામ.

ગંદીને કહે સાશી, ડામને કહે ટહાડા,

ખારાને કહે મીઠું, એવા લોક ગાંડા.

રંજનો બદલો ગંજ.

રંડખરીના^૫ સાથ, ગાડાં ચાલે દીને રાત.

રંધાય ત્યાં દાઝે, ને મંડાય ત્યાં છંડાય.^૬

રાંક ઉપર રીસ ન કરીએ.

રાંક કરતાં લાંડીઓ સારો, રાંક તે રાંકાં.

રાંક રૂઠ્યો રસોઈ અલગાવે.

રાંક રોપ ને પ્રાણુ શોપ, રંક ઉપર શો રોપ ?

રાંકનો માળવો.^૭

રાંડ કુભારજી, મોલે સાળા, રાત અંધારી, ને જળદીઆ કાળા;

સીમાડે ખેતર, પગે પાળા, દુઃખ કેને કદું કંથેરનાં જાળાં ?^૮

રાંડ રળી તે રાળ ન મળી.

રાંડી, ઘોડે પલાણુ માંડી.

૧ વાત જુની થઈ, પડ વળી ગયાં. ૨ રાંક માણસને ખાટું લાગે તે હવ બાળી જોસી રહે. ૩ જે સારાં હોય તો જુળી હતપત્ર થાય. ૪ ગાડી=ગાડી. ૫ રંડખરી= નાદાન, નમાલા રંદિયાર. ૬ છંડાય એટલે પીરસે; ખાવાનું પાણીમાં પર્યું રહે તેને છંડાય કહેવાય છે. ૭ મરીખની સંભાળ લેનાર; અથવા દુકાળ પડે ત્યારે રાંક બધાં માળવે નય છે મારે કહેવાય છે. ૮ આ બધાં દુઃખ.

રાંડી, તે પ્રભુને જોળે બેડી.
 રાંડીપુત શાહબદા.
 રાંડે કાંઈ રાંધ્યું ને મેં કાંઈ ખાધું ?
 રાંધ્યું રંધાય નહીં.

લ

લકુબો^૧ લેવો હતો તે દોઝો. હળીયું છતવું હતું.

બાપનો લાડવો દાટ્યો હતો.

લક્ષણના લાળા ચરડા.

લક્ષણવંતી લાડી, ખરે બપોરે કહાડી.

લક્ષ્મી ચાંદ્રો કરવા આવે, ચારે કહેશે મ્હોં ધાઈ આવું.

લખણ લખેશરીનાં, કર્મ ભીખારીનાં.

લખો દીકરા ખાતાવહી, ઝોરડો ગયો ને પરસાળ રહી.

લખો મેહેતાછ મોટી વહી, ઘર ગયું ને ઝોસરી રહી.

લગન વેળા જીંધમાં ગઇ, પછી પસ્તાવાનો પાર નહીં

લગ્ન રહ્યા ત્યાં શું જોર ચાલે ?

લટે તો ન્યાલ કરે, નીકર ખીલાગપાડ કરે.^૨

લડ લડકે હબસી મરે, ઝોર ખાનેકુ ગાઈ ચલે.

લડવા બેઠા તે કાછ રાંડ કહે ને કાછ લાંડ કહે.

લડતાં કાછ લાપસી પીરસે નહીં.

લડાઇમેં કુછ લકુ નહીં ખાંટતે.

લડાઇમાં ધા ને રમતમાં દાવ ચુકવો નહીં.

લડી છુટીએ, પણ મરી ન છુટીએ.

લડે “જી” ને વઢે “જી”.

લડે મિયાં ને ખુશી થાય પિંજરો.

લપટા પડ્યા એટલે વાત કાઈ માને નહીં.^૩

લશકરમાં જીટ બદનામ. કટકમાં કાણો જીટ બદનામ. વાધનું

મ્હોડું લોહીઆળું.^૪

લાકડ દાને બધું કરવું પડે; અલગનું કયું આંખ માથે.

લાકડાની પુતળીથી ઘર ન ચાલે.

૧ લકુબો=કોળીઆ. ૨ લટે=મહોબતથી મળી નય ૩ લપટા=નુકું જોડવાની ટવેવાળો. ૪ જીંડીએ મ્હડયો તે ચોર.

લાકડું વળે ચીરાય.

લાખના તુટ્યા, કાઠીએ ન સંધાય.

લાખો પુલાણી. લાખો વણુબરો. નવલશા હીરજી

આત્મારામ ભુખણના દીકરા.

લાગણીનો મંદવાડ છવ લે.

લાડ મોંઘાં, ફળેતી સોંઘી.

લાડુખામ લટકાળાં, હું કુડુંબની ધરડી;

ઘીગોળની વાત ન બાલું, બેઠાં યુલી બરડી.

લાભોજી લાભોજી થાય, ત્યાં શો મેળ ?^૧

લાલ જુજરગ હાથી પારખવા ગયા, તો પૂછે પુછડું કીયું ને મ્હો કીયું ?^૨

લાલી તારે લેખે, લોક તમાસા દેખે

લાલીઆ “ત્રોપર.”

લાલીઓ લડા, ને કેશવો વડો.^૩

લાડ, મોહાડ ને મેવાડા, એમને કહાડો સહુથી છેવાડા.

લાલાજી એકાદશી, વો બારસડી દાદી.^૪

લીજીએ એસા દીજીએ, પણ ઘીકા બેપાર કીજીએ.

લીલા લીલાં નથી, ને પીળાં પેહ્યાં નથી.

લીલા ઝાડ હેઠળ શૂખે મરે તેવો છે.

લીલા પીળા થઇને ફરીએ તે શા ઉપર ?

લીલા લહેર, ને જમવાનું ઘેર.

લીલા ઘડો ટપલા ખમે, પાંદો ન ખમે.

લીંબડાની છાયા સમાન છાયા નહીં, બ્રહ્મા સમાન કાયા નહીં, માતા
સમાન માયા નહીં.

લીંબુ લાખનાં હમણાં સોંઘાં થયાં છે.^૫

લીંબુનું પાણી, સહુમાં લળી જાય.

લુચ્ચાની^૬ પાંચશેરી ભારે.

લુટની આયપત ને ધાડનો વરો.

લુટાયા તો લુટાયા, પણ ચોર તો દીદા.

૧ વગર વિચારે પૈસા ખરચ થાય તેને મટિ કહેવાય છે. ૨ આપડત વગરનાં કામ. ૩ બધા સરખા. ૪ એટલે લાલાજી એટલે શ્રીમાન વળિક એકાદશી ફેરે તે દિવસ અનેક પ્રકારનાં બોજનનું ફળાદાર ફેર, એ ભાવાર્થ છે. ૫ એટલે તમણાં દશા સારી નથી. ૬ નાચાની.

લુણ ખાતું તેને લાલ કરવો.
 લુલી લંગડી ધનકારખાઈ, આંધળા સાથે કરી સગાઈ.
 લુલી વાસીદું વાળે, ને સાત જણુ સ્હાવા ભેધએ.
 લુણુદરામીથી પ્રભુ ફર.
 લે લોટી ને માર લંગોટી.
 લેતાં લાછ ને આપતાં ગાછ.
 લેતી વખત દીલા, ને આપતી વખત વીલા.
 લેતી વખત દીકરા, આપતી વખત દુશ્મન.
 લેતો બૂલે કે દેતો બૂલે.
 લેવા જઈએ તો લેવાઈએ, વેચવા જઈએ તો વેચાઈએ.
 લેવા ગયો બકરી, ખોઈ આવ્યો જાટ.^૧
 લેવાદેવાનાં કાટલાં લુદાં.
 લેશે લાલો ને આપશે છીકા.
 લોએ લડતું, કલોએ લડતું નહીં.^૨
 લોકની લાગે, કે દેયાની દાગે.^૩
 લોખી રીઝે દામે, યુલણુછ રીઝે નામે; તાડીએ રીઝે ગોલો, ને ગોખી
 રીઝે સામે.
 લોહીના કાળીઆ ખાવા જેવું છે.^૪
 લોહુડાનું ને ઘોડાનું મૂલ નહીં.^૫
 લંકાં લુંટાણી ત્યારે આગળ દોઆ હતા.^૬
 લાંગ કહે હું લાંખો દાણો, ને વચમાં એક ટેકા;
 બેયાર મહિના સેવન કરે, તો લાકડીનો ઝલાતું ટેકા.
 લાંખી લેખણે લખે છે, ને ઉંચે આસને બેઠા છે.^૭
 લાંખી લેખણે ધનછશાહ.
 લાંખાં પગલાં ભરે તે વેહેલો ખેસે.

વ

વકરી ખાયડી ધણીને ગણે નહીં.
 વકરો વાંઝીઓ હોય નહીં.^૮

૧ ચોરી કરનારની વળે. ૨ વેહેવારે લડતું, પણ નીચપણું ન કરવું. ૩ પણ
 સંબંધ સાચવવો પડે. ૪ ધર્મદાના કે કન્યાવિક્રયના પૈસા લોહીના કાળીઆ.
 ૫ ધણી શ્રીમતવાળી ચીજ છે. ૬ ભાગ્યમાં કાંઈ ન્યૂનતા હોય તેવાને માટે બોલાય છે.
 ૭ ધાણી હાંકે છે. ૮ વેચાણુ માલનું થાય તે લાખ વગર હોય નહીં.

વકર્યો ઊંદર કાળ થાય, ને વકર્યો સાંઠ માટી ઊઞાળે.

વકર્યો ઊંદર ધુસ થાય, ને વકર્યો લુંડ સુવર થાય.

વકર્યો કાઠી વેર કરે, વકર્યો આઠાણ તડ કરે.

વક્રી એ નક્કી નહીં.

વક્રર હાર્યો તે ભવ હાર્યો.

વખત જાય પણ વાત રહી જાય.^૧

વખાઈતનો સખાઈત કાઈ નહીં.^૨

વખાનો માર્યો વન વેઠે.

વખાણુ થાય ત્યારે વકરવું નહીં.

વગર નોતરે જમવા જવું ને તબ્યાં શાક ખાવાં.

વટાણા વાવી જવા, વંલે માપવો, પોખારા ગણવા, ચંદ્રવંશી થવું.^૩

વટેમાર્ગને દાણી રોકે કે પાણી રોકે.^૪

વટેમાર્ગની દયા જાણે તો મેહને વરસવા વખતજ આવે નહીં.

વડા યઈએ, પણ વડાની હારમાં ઊભા રહીએ ત્યારે ખરા.

વડાઈના વાંટા, પાણી પીને પેટ ફાટ્યાં.^૫

વડીએ વડીઆ લઈએ તેમાં મરદાઈ.^૬

વઢવાડમાં કાંઈ ખાનું જલેથી વહેંચાય છે ?

વણુ પ્રધાને વાણીઆ, ગયું રાવણું રાજ. અથવા વણુ વછરે વાણીઆ,
ગઈ રાવણની લોક.

વણુજ કરેરે વાણીઆ, વણુજ વેપારે વાણા;

હાંસલ કરતાં મૂળગા ખોયા, ગોળને પાણીએ નાલા.

વણુજ વેપાર છે બહુ સઘળો, પણ હિસાબ વગર સહુ ધૂળનો ઢગલો.

વણુશે તે ગણુશે, રીવશે તે સાંતશે, ને દળશે તે રળશે.

વણીને મૂકવું, વધાર મૂકવો, કાન ભંગેરવા.^૭

વનમાં એકલું ઝાડ પણ ન હશે.

વરમાંથી ઘર થાય.

વર રાજ શીખથી,^૮ બિખારી રાજ બીખથી.

૧ કાળ જાય ને કહેણી રહે. ૨ દુખીઆનું સહુ કોઈ નહીં. ૩ આ બધાનો અર્થ એક કે નાસ્તી જરૂં. ૪ દાણી=જકોત વસુલ કરનાર કે નદીનાળાં પુર હોય ત્યારે પાણી રોકે. ૫ જ્યાં જાય ત્યાં સહુ પાણી પાય. ૬ વડીઆ=બડોબડીઆ. ૭ કહ્યો હત્યાર કરવાના લેખાય કરવા. ૮ શીખ-વરની વિદાયગીરીમાં પોરાક, પરંતુ અને પૈસા સસરા આપે તે.

વર રહ્યો વાસી, કન્યા ગઇ નાસી.

વર વિના જન હોય નહીં.

વર વિનાની હજે, પણ ધર વિનાની ન હશે.

વરસ ખાઇ ગયો છે; વરસ કુતરાને ઘાટ્યાં છે.^૧

વરસમાં ખરડીઉં, ને ધરમાં ધરડીઉં.^૨

વરસ બધાં પાણીમાં ગયાં, ત્રીશે (રાજા)વટમાં ગયાં.^૩

વરસો વરસો વ્યાસ કહે, વરસ્યા પછી જોશી કહે.

ગામ ઝુંસરાં પાણી ચાલે, ત્યારે ડોસી કહે.

વરો કરશે તેહેને કાંઈ ખાટુંમોણું કહેશે.

વરો ભાગે બરો.^૪

વશે ન ક્યું તે કવશે કરવું પશું^૫

વસ્તી ઊજડને ખાય.

વહાણના સાંધા એટલા ભાઈના વાંધા.

વહાર ભેગી ખૂમ.

વહુ મુઘ તે ઉદરડી મુઘ.

વહુ વાઘ હણ્ણતી, દરિયા તરંતી, ને મીની જોઈ ડરંતી.^૬

વહુ મુઘી કાંઈ વડાં હોય?^૭

વહુના વાંકની ને વેપારીના આંકની ખચર પડે નહીં.

વહુને ને વરસાદને જરા નહીં.

વળે તે ભાગે નહીં.^૮

વા ઊપર વરાધ.^૯

વા ઊપર વાવટા, જૂત ઊપર ચીડી.^{૧૦}

૧ વરસ પ્રમાણે શરિરે વધ્યા ન હોય તેવાને. ૨ ખરડીયું વરસ=માણસને સચેત રાખવાની શિખામણ અનુભવ કરાવતી આપે છે. ૩ નકામા ગયાં. ૪ વરો=ખરચ, ખર્ચ=ખજ; ખરચ મારી નાખે. ૫ વસાવડના કાંઈ બાદશાહી વખતમાં બાદશાહની મોહોરછાપ કાંઈ પાસે રહેતી, તે કાંઈ ગામમાં ફરીને જીમ પાડે કે “છસકું મોહોરછાપ કરવાનાં હોવે ચો ચલો” “મેરે ઘાસ કાટનેકું જના હે” એવી કાંઈની સ્થિતિ તેથી ખોટી મોટાઈવાળાને લાગુ છે. ૬ તાજીબની વાત. ૭ ધરમાં વડાં ક્યાં તે સાચું, નહું તથા દીકરાએ ખાધાં, વહુને કાંઈએ આપ્યાં નહીં એટલે ગણતીમાં ન લીધી; તેમ નોતરું ન આવે ત્યારે કહેવાય છે કે “અમારા ધર મુઘી કાંઈ નોતરું આવે?” એટલે ગણતીમાં નહીં તે પ્રસંગને લાગુ પડે છે. ૮ શિખામણથી વાળ્યો વળે; વાળવાથી વળે તે ભાગ નારા પામે નહીં પણ આબાદ રહે. ૯ વરાધ=નાનાં છોકરાંને રોગ થાય છે. ચોક્કસ નહીં. ૧૦ ચોક્કસ કે નક્કી નહીં.

વા નીકળી ગયો.^૧

વા ભરખીને કાંઈ છવાય છે ?

વા, વરસાદ ભૂલે પણ ચાડીઓ ભૂલે નહીં.

વાએ ઊંઘા હાથી બાય, ને ડોસી કહે મારી પુણીઓ ક્યાં ?

વાગડીઈ મ્હોડું કરે છે, મ્હો ચહડે છે.^૨

વાગે તુર,^૩ ને ચહડે શૂર.

વાઘના પંજમાં આવતું સાઈ, પણ મારવાડીના ચોપડામાં આવતું હુંડું.

વાઘના વાડા ન હોય; બકરાં, ઢોરના વાડા હોય.

વાઘના મ્હોમાં ગયું પાછું આવે નહીં.^૪

વાઘને ધીરો, વીંછી ધીરો, ધીરો મણીધર કાળા;^૫

ન ધીરો વીશા વાણીઆ, પારણે સુતા બાળા.

વાઘને વોળાવું નહીં.

વાઘને કાણુ કહે તારું મ્હોં ગંધાય છે ?^૬

વાટકડીનું સીરામણ.^૭

વાટ જોવાની વેળા ગાંબી બહુ થાય.^૮

વાઝાં ઝરડાં, ધરમાં ધરડાં.

વાડી, ગાડી, ને નારી પળાય ત્યાં સુધી પાળી, નીકર મેલો કહાડી.

વાઢ મુકે છે તે કાંઈ જોવો તેવો નહીં.

ઢાહુરો—વાઢી કહે ધૂત પાત્રને, પાણી જે છવ લેણુ;

કહે ટણુડીને નાંવ, કેવાં જોટાં વેણુ.^૯

વાઢવું ચોટે નહીં, વાધરી વળગી રહેવા દે નહીં.^{૧૦}

વાણુ તકિ તે વાણીઓ, નહીં તો માને પેટ પાહાણીઓ.

વાણીઆ મુછ નીચી તો નીચી; ઢેઃ વાણીઆ, ભાઈ ઢેઃ વાણીઆ.

વાણીઆ^{૧૧} રે વાણીઆ, સાથે રેલા તાણીઆ, ત્યારે જાણ્યા વાણીઆ.

૧ ભરખ લિધાડો ગયો.

૨ માગવા વળએ સાર આપનારો મ્હો કવું કરે છે તે.

૩ તુર=રણસીણ. શૂર ચહડે રત્નપૂત કે શૂરને. ૪ હાથી આગળ ચૂકવો પુણો પાછો ખેંચાય નહીં. ૫ ધીરવું=વિશ્વાસ કરવો. ૬ ચોટાના હોય કાંઈ કહે નહીં.

૭ થોડી પુંછ સંભાળીને વેપાર કરવો નીકર ટણી બતાં વાર લાગે નહીં. ૮ વાટ મેડ બેસી રહેતાં કંટાળો આવે. ૯ ટણુડી=ટોચડી; નાંવ=કેડી. ૧૦ એવો ઘા કરે કે ચામડી પણ વળગેલ રહે નહીં.

૧૧ ગુજરાતના વાણીઆ પુના તરફ રળવા ગયા હતા ત્યાં ખોચસાત વર્ષ રહ્યા તેટલામાં સર્વ સારી રીતે બંને આરચાર હનર રૂપીઆ કમાયા. તે વખતે ટપાલથી કે બીટ રીતે દૂર દેશવરમાં હાલના વખત જેવો સંબંધ નહીં હોવાથી નાણાંની પુડી મળી રાખી નહીં એટલે સોના બોહોરો સર્વએ લેઈ વાંસળી(પૈસા ભરવાની મંદી)માં

વાણીઆ વાણુ ને લીટી તાણુ.
 વાણીઆને વરમદે કાપના નહીં.^૧
 વાણીઆનો હવ પેટમાં.
 વાણીઆ પોતાનો ગોળ પણ ચોરીને ખાય.
 વાણીઆ ભાગ્યે દલાલ, પારસી ભાગ્યે કલાલ.
 વાણીઆ વરઘોડે, ને વોહોરા રોડે.^૨
 વાત કરતાં આઠુ બોલે, પેસા લેધને ઓહું તોજે;
 દેડને અડધા ધર્મ બોલે, તેને ધાત્રા જમને બોલે.
 વાત કર્યા વગર વાટ ન ખુટે.
 વાત તો ખરી પણ હૈયે ન ઠરી.
 વાનમાં દે ઓહું, સમજ પડે ભોંહું.
 વાતની વાત ને ચાડીની ચાડી.^૩
 વાતે વાતે વીતી રાત, વાતે વાતે ખાધી લાત;
 વાતે વાતે તણઓ સાધ, વાતમાં વિતી મુશ્કલાત.
 વાની મારી કાપલ.^૪
 વાપોં ન વળે, તે ખાસડાં ખાધને વળે
 વાવણી ને તાવણી બિનાવણી સારી.^૫

બરી, વાંસળીઓ ફરે જાંધીને પચાસ પોણોરો વાણીઆ શુજરાત તરફ વતનમાં જવા નીકળ્યા. તે વખતે હથીઆર રાખવાની છૂટ હતી તેથી તે બધાએ તલવાર, બાલા, ખરછી, કડાખીન વગેરે હથીઆરો સાથે લીધાં. પગરસ્તે આવવાનું તેમાં ચોર-હુંડારાને બચ બહુ હતો તેથી આવા હથીઆરની ગોઠવણ સૌએ કરી હતી. આવા હથીઆરબંધ માણસો અને બધા જીવાનની ટોળી જોઈ કોઈ ચોરની હીંમત હુંડવાની ચાલી નહીં ને સહી સલામત શુજરાતની હદમાં આવ્યા. શુજરાતના હુંડારા-કોળી સાતઝાઠ મળ્યા પણ આવા હથીઆરબંધ જીવાનોને જોઈ, જોકે હુંડવાની ધમ્મ તો હતી પણ છાતી ચાલી નહીં એ પ્રમાણે વિચાર કરતા હતા તેટલામાં એક વાણીઆ પીસાખની હાજત મટાડવા બેઠો એટલે બધા વાણીઆ પીસાખ કરવા બેઠા. ત્યારે એક અનુભવી કોળીએ કહ્યું કે આ તો વાણીઆ, ત્યારે બીજા કોળીએ પૂછ્યું કેમ જાણ્યું? તો કહે, “સાથે રેલા તાણીઆ.” પછી વાણીઆની જાત પોથી જાણીને પાંચસાત જણાએ હુમલો કરી બધાને હુંડી લીધા. આ હપરથી દહેવત થઈ કે, “વાણીઆ રે વાણીઆ, સાથે રેલા તાણીઆ, ત્યારે જાણ્યા વાણીઆ.”

૧ વરમદે=એક દેવ છે. ૨ વાણીઆ વરઘોડામાં, ને વોહોરા મંઠાનમાં વધારે ખરશે. ૩ હસત ચાડીઓ. ૪ જે કોઈ વખત આવે નહીં તેવા પડોણા આવી ચડે તેને લાણુ. ૫ તાવણી=ધી તાવવાનું કામ.

વાસી પુલ ત્રીમડાઈ જાય, રૂપ જોળન તેમ નાસી જાય.

વાસી પુલમાં બાસ નહીં, ને જોળન બારે માસ નહીં.

વાસી વધે નહીં, ને કુત્તા પામે નહીં.

વાસીદામાં સાંભેલું જાય.

વાસીદું વાળે નહીં, ને ઘણા પાડે ખાડા;

સસરો જો શિખામણુ દે, તો જવાબ આપે આડા.

વાસીદું તો વહુને કરવું પડે.

વાસુદેવે વાસુદેવ મળવા દુર્લભ.

વાડાડી આંગળી ઊપર મુતરે તેવો નથી.^૧

વાડાડી આડો કપાસીઓ.^૨

વાડાડયું ગળું, શીટયો સાસ.

વાહ્યા કે વટહ્યા, છેતરાણા કે વેહેવરાણા, મન જાણે.

વાળંદ^૩ ને વળા વેહેલમાં ખેડો.

વાળી ઝોળી, ન મુકયા કાઠી કે દાળી.

વાળંદની સરસાઈ નખે, ને બાયડીની સરસાઈ દુઃખે.

વહાલાં ધારે તેવું વેરી પણ ન ધારે.^૪

વહાલાં હોય તે કડવું પાય.

૧ કાંઈ કામ કરે નહીં. ૨ ધી નીકળે નહીં. ૩ વાળંદ=રોમરાત્ર, હનમ.

એક પાટીદાર પટેલ ખીજે ગામ વેહેલમાં જોસીને જતા હતા. પાટીદાર લોકો પરગામ વેહેલાઈ કે સાસરીઆંને ઘેર જાય ત્યારે પોતાના ધાંચેલને ભેગો તેડી જાય એવી રીત છે. તે પ્રમાણે પટેલની સાથે ધાંચેલે હતો તે વેહેલની પાછળ ચાલતો જતો હતો. રસ્તામાં પટેલે ધાંચેલને કહ્યું, 'વેહેલમાં જોસ ને મારા પગ ચાંપ.' તે પ્રમાણે ધાંચેલે વેહેલમાં જોસીને જતાં રસ્તામાં ધાંચેલના અથવા પટેલના ગામનો માણસ મળ્યો. તેણે ધાંચેલને પૂછ્યું કે, 'ઘેર કાંઈ કઢાવતું છે' ત્યારે ધાંચેલએ કહ્યું કે, "જેવું હોય છે તેવું કહેલે."—એટલે "હું વેહેલમાં ખેડો છું તે ઘેર સમાચાર આપતો." એટલે પટેલ નીચે ઊતર્યો ને ધાંચેલને નીચે ઊતારી પાંચસાત લેડા તેના માથામાં માર્યો, પણ પોતાના ગામના પેલા માણસને કહે કે, "આ પણ હોય છે તેવું કહેલે." આ દૃષ્ટી કહેવત થઈ કે, "વાળંદ ને વળા વેહેલમાં ખેડો" તે કુલાયા વગર રહે નહીં. ૪ "વહાલાં ધારે તેવું વેરી પણ ન ધારે" એવો પ્રસંગ ક્યારે આવે છે કે વહાલામાં વહાલું સર્વ હાકડું કે મિત્ર માંદું પડે છે ત્યારે ગમે તેવો દુલ્લહો મંદવાડ હોય તો પણ વહાલાં સર્વ એમ ધારે છે કે આ મંદવાડમાં, આખણે વહાલો સગો મરી જશે તો શું કરીશું મિત્ર ચિંતા કરે છે.

Wisdom prefers an unjust place to a just war.

બહાનામાં બહાણું પેટ.^૧

વિકટ માર મારે ભરવાડો, વિકટ રાત ખેડે વણનરો,
હાંફો હાંફો તો બ્રાહ્મણનો પ્રાણીઓ, ધીરો રહી છુટ બનરે વાણીઓ.

વિવાહથી રળીઆમણું શું.

વિવેકથી બન્ને રહે, દોણી ને વળા દૂધ.

વિશ્વાસે વહાણુ ચાલે.

વિદિ (એક યોગ જ્યોતિષમાં છે) યદ તે વ્યતિપાતથી, ને નાની
બગડી તે ઘરડીથી.

વીખના કીડા વીખમાં જીવે.

વીજળાને ઝળકારે મોતી પરાવવું.

વીતે વિવાહે માંડવો શોભે નહીં.

વીલાં મ્હોં તે વાંકડીઆ, ઘર ધાલે તે રાંકડીઆ.

વીંછી માને ખાય, સર્પ બચ્ચાંને ખાય.

વીંછણુ ઈંડાં સેવે, તે બચ્ચાં નીકળી ફેલી ખાઈ ખોણું કરે તોએ
ખસે નહીં.^૨

વીંછણુનાં બચ્ચાં માનાં કાળજાં ફેલે.

વીંધું તે મોતી, કર્યું તે કામ, જેણે કીધી દીલ, તેણે શુભાચું ગામ.

બુઠ્યા મેહ પરમાર્થુ કહે.

વેઠના વહાલા દાર્દ ન થાય, હેતનાં હાંલ્યાં સહુથી ધોવાય.

વેડીઆ વાડ કરી? તો કહે હા, કરી; કેવી કરી?

તો કહે વા વાય તો તુટી પડે તેવી.

વેડીઆ વેઠ, ને પહોચાડતું ઠેઠ.

વેડીઆં કામ, તે વેડીઆં જ થાય.

વેહલે વળગીને નથી આવી.^૩

વેહેવાઈને ગાળ વિવાહમાં દેવાય.

વેહેવાણુની જણી, તે કુંભારની ધડી.^૪

વેણુ વેણુ વાંકું પડે.

વેતર વંઠ્યું, સુધાણી શું કરે.

વેદીઆં ઢોર, ન સમજે મર્મ, ને ધાંટા ને સોરખકાર.^૫

૧. પેટ એટલે પેટ ને પ્રભ. ૨ એવો પ્રેમ. ૩ વહેલે વળગીને દાસી
આવે. આ તો પરણીને આવી છે. ૪ એટલે વહુ માણસ કુંભારનાં હાંલ્યા જેવું,
૫ શાંખના સંવાદ વખતે.

વેપાર કરવો તે ઝોળે, ને ખેતર ખેડવું તે ઝોળે.^૧
 વેપાર કરવો તે હામ, દામ ને ઠામ જોઈએ.
 વેપારને અંતે દેવાળું, ને નોકરીને અંતે ઘેર બેસવાનું.
 વેપારમાં વાપદો, શાસ્ત્રમાં કાપદો.^૨
 વેપારે વધંતી લક્ષ્મી.
 વેવલાં વીણે કાંઈ પેટ ભરાય ?
 વેશ્યા કાંઈની વહુ નહીં.^૩
 વેશ્યાની વાહાલપ સ્વાર્થ સુધી.
 વેશ્યાને અધરણી નહીં.
 વેડેમીને શિર ચક્લી બેડી.
 વેડેલ ભાગી રામાની, બળદ મુવો દામાનો, આપણું શું ગયું ?
 વેહેવાઈ વગરનો ત્રિવાહ.^૪
 વેહેવાર કાચો તાંતણો છે; [તેથી ત્રિફલ] તેનો વહેવાર બડો રાંઘવા
 જેવો છે.
 વેળાની વાણી, તે તાણી તોડીને આણી.
 વેળાએ મળ્યાં તે કેળાં.
 વૈદકમાં રથ ને જ્યોતિષમાં ગ્રહણ મળે છે.
 વૈદને તેડવા ગયો, તે મુવાનો સાજ પણ લેતો આવ્યો.
 વૈરાગ તનનો સાચો નહીં, મનનો તે વૈરાગ સાચો.
 વૈરી આદરભાવ સાથ, ક્રોધ વિમાસ સાથ, ને સ્ત્રીહૃદયાર સાથ.
 વંડી ઘર પછવાડે છીંડી, વંડી નાર જે પરધેર છીંડી.
 વંડયું કાચા વિનાનું પાન, વંડયું ધણા પટેલે ગામ.
 વંડયો સાસરામાં જમાઈ, વંડી દીકરી જે પરધેર ગમ્મ.
 વંદું છું મહારાજ, તો કહે તમારા ગુણ બાળું છું.
 વાંકા નરને વિધન ધણાં, ચહ્યા પાવડીએ,
 થાળા વેચી રસોઈ પ્રીધી, જમ્યા દાયરીએ.
 વાંઝીઆને ઘેર ડાસો લાડકો.
 વાંદાનું વલોણું, ને રાંડીરાંડની ખેડ.^૫
 વાંદરાને ચણા નાંખવા.^૬

૧ ઝોળમાં ખાણીનો લોજ વધારે રહે. ૨ વૃક્ષાનકારક છે. ૩ પૈસાની વહુ.
 ૪ ધાય તો ખરો પણ સુનો લાગે. ૫ એ બરાબર એટલે મદિયી લાખ ન મળે.
 ૬ તેથી વાંદરાં ભેગાં યજ્ઞ તોડાન કરે, તેમ બેવડાંને ચઢાવવાથી બેટકે છે.

વાંસના કણઆમાં વન બળે.^૧

પુદ્ગલ થયો ને વંકયું મન, ઉચાટ ટળ્યા જે ખુટયું ધન.

વ્યાજખોરના ઘરમાં નાણું નહીં, ને વાંઝીઆને ઘેર ટાણું નહીં.^૨

૨૧

શક્તિ શું ન કરે ?

શણગાર્યો બાવળ પણ શોભે.

શરીર કટાઈ જાય, તે કરતાં કસાઈ^૩ જાય તે સારું.

શ્રમ વગર પ્રારબ્ધ લુપ્ત.

શ્યામાનું ધન સતીપણું.

શ્રાવકનું અગોડીયું, કાસીઆના રામ, પટેલની માળા, એ ત્રણ
ગાં-ના મોવાળા.

શ્રીમાળી ઘેલો નહીં.

શ્રીમાળીના વિચાર તે ખાજલીએ કાણાં.

શ્રીમાળીનાં ત્રણે વાંઝાં.

શાકરને કડવી કાઈ કહે નહી.

શાણાને સાન, ગધેડાંને ડફણાં.

શાહીને શી સગાઈ?^૪

શાહીનું ટીપું શુકનાળવું.

શાહેર વગર સહરાગત નહીં.^૫

શાળિગરામ પાસે મરી વટાવવાં.^૬

શિકલ ચુડેલકી, મિળનજ પરીઓંકા.

શિખામણુ તો તેને દેખએ, જેને શિખામણુ લાગે;

વાંદરાને શિખામણુ દેતાં, સુધરીના માળા લાગે.^૭

૧ વાંસ ધસાવાથી અગ્નિ થાય છે. ૨ વ્યાજખોર=ધરમાં પૈસો એક ધડી પણ વ્યાજે મુક્યા વગર ધરમાં રાખે નહીં. ટાણું=શુભ અવસરનો પ્રસંગ, જેવો કે વિવાહ, શ્રીમંત આદિ. ૩ કસાઈ=એહેનત કરી મળ્યુત કરવું. ૪ શાહી રાજ્યાધિકાર. ૫ સહરાગત=વખાણુ. ૬ મોટા માણસને નાનું કે હલકું કામ સોંપવું. ૭ ચોમાસામાં વાંદરાં વરસાદમાં ટહોરે કરતાં એક જાડ ઉપર આવ્યાં તેમને ટાઢે કરતાં નેહ લાં સુધરી પક્ષીએ કહ્યું:-

હાય કાળા મ્હોં કાળું, પેટ જાણે પાંજરું;

આઠ મહિના ધર ન કીધું, મેર મૂર્ખ વાંદરું.

શિખામણુ લાગે ગળી, તેની દશા વળી.

શિર મોટા તે સકર્મી, પગ મોટા તે અકર્મી.

શિંગડે ઝાલે તો ખાંડો, પૂંછડે ઝાલે તો ખાંડો.^૧

શીઆળાનું પરાડ, બિનાળાના બપોર ને ચોમાસાની રાત,
અલ્લાહ મરણુ દીછ્યો, પણ બહાર ગમન મત દીછ્યો.

શીઆળો ભોળીનો, બિનાળો ભોળીનો.

શીકાર કરવો હોય ત્યારે સિંહ પણ નમે.

શું શુક્રવાર થયો ? આપનો સુધવાર ?

શુકલ બ્રાહ્મણને શા સ્વાદ, છાશ ન હોય તો દૂધે પણ ચાલે.

ગોળ ન હોય તો સાકરે ચલાવી લેઈએ, ને તેલ ન હોય તો ઘીએ પણ રહે.

શૂલપાણુનો શુક રડો.

શૂળીનું દુઃખ કાંટે ટળ્યું.^૨

શેકયો દાણો ભગે નહીં.

શેકયો પાપક ભાગવાની પ્રાપ્તિ નથી.

શેખજીએ દાતરડાં ગળ્યાં, પણ પુંડે કહાડતાં ભારે પડશે.

શેકડી ચાકરી, ગાંઠકા ખાનાં, કપડે ફટે તળ ધરકુ બનાં.

શેકની ગાં-માં ગરેાળી પેડી.^૩

શેઠી વાતકને લઈ જાય. હુણી ધોનાં મૂળ તાણી જાય.^૪

શેર હજારે જીરને મારે, વોખી હારા મખખીસે;

શેર હજારે જીરને મારે, વોખી હારા મોહોખ્યતસે.^૫

શેર મગદળના શાહેદી.

શેર શાક ને પખાત પાણી, માર કુળડી ને કહાડ તાણી.

શેરડીનો સાંઠો ઠેક સુધી ગળ્યો ન હોય.

આ શિખામણુથી વાંદરાને રીસ ચઢી ને સુધરીના માળા તોડી નાખ્યા તેથી સુધરી કુવાને કાંઠે બેસીને કહે છે:-

મતિયાને મતિ દેઈએ, જે મતિ આપખી મને;

આ કમતિયાને મતિ દીધી, તે બેસાચાં કુવાને કાંઠે.

૧ એટલે કાંઈના કબજમાં ન આવતાં ગમે તેમ કરીને બચાવ સાચો નહોતો કરી છટકી જાય તેવો નાગો માણસ. ૨ A stumble prevented a fall ૩ મોડી ચાડચણુ આવી પડી. ૪ હુણી એ એક જાતની ભાજી છે. તે ઘણી દુમળી હોવાથી, વાળીએ તો તેનાં મૂળ ધોના લેવાં જમતાં નથી. તેથી પૂર આવે ત્યારે હુણી, ધોનાં મૂળ નબળાં પડેલાં હોય તેથી, પોતે તણાય ત્યારે ધોનાં મૂળ પણ તાણી જાય.

૫ બન્ને રીતે ભોલાય છે.

શેરનું ઉમેરણું ચાંગળું.^૧
 શેરથી પાંચશેરી બારે તેટલી બારે.
 શેરી જોઈ ચાલીએ, કંચડો જોઈ મહાલીએ.
 શેહેરનો ગરીબ, તે ગામડાનો શાહુકાર.
 શોધે તેને સાહેબ મળે.
 શંખ ફુંકાણો.
 શંખ પંચાનન વાગી ગયો.^૨

સ

સપ્ત્યોરે લુગડું, સોની ચોરે રતી, હજમ બાપડો શું ચોરે, માથામાં કાંઈ નથી.
 સપ્તના ધરમાં સાપ નીકળ્યો.
 સપ્તની સરસાઈ વેતરવામાં, બાંડની સરસાઈ છેતરવામાં.
 સખીકી બોલબાલા, ચોર સુમકા મું કાલા.
 સખીકી બલા દૂર.
 સખુને પાણી બંધાય, સખુને બેટા બેટી દેવાય.
 સખુન મરેનો એક, બે બાપનો તે બીજું બોલે.
 સગપણુ ને ડામ ટાલ્યાં ટળે નહીં.
 સગાઈ શું પૂછો છો, હું તો રૂડો દેખી રોઈ;
 તે બાપનો બનેલી, તેનો સગો નણુદાઈ.
 સગો સમર્થ કીજીએ, કા વેળા આવે કાજ.
 સઘળું પાછું મળે, શરીર, સહોદર ને સુવાં માખાપ ફરી મળે નહીં.
 સઘળું કરવું સેહેલું, એક સલ પાળવું દોહેલું.
 સચ્ચા નામ સાહેબકા.
 સદ્ગો ને સન્નિપાત સરખાં.
 સદ્ગો જરૂર બેસાડે બદ્ગો.
 સત્તરસોના સરવાળામાં ઓગણીસોની બૂલ.
 સલાનાશની પાટી ને મંગળીઓ માટી.
 સત્યે પત્યર તરે, અસત્યે તુંબડું પણુ હુબે.
 સથવારો ઝાંપા લગી.^૩
 સદા સુહાગણુ તે વેશ્યા.^૪

૧ પસલી. ૨ વા નીકળી ગયો. ૩ ચોરી ચારનો સંગાય. ૪ કોઈ
 ફહાડો રોડેજ નહીં.
 ૪૮

સદાકાળ એના એ દહાડા ને એના એ લવાડા.

સરીલ બાંધી લડવું, તે ખરી મદાઈ.

સફેદ સાધુ.^૧

સફેદ બાલ ખુદાકી એનાએત.

સખ એક થેલેકે બતે હું.^૨

They are all birds of the same feathers,

સખ ધડી ધરકી, એક ધડી હરકી.

સખ જાતમેં છુરી જાત, બનીઆ બડા કસાઈ;

છોટે છુકુ બચાનેકુ, મારે સગા ભાઈ.

સખ દુનીઆં સરખી નહીં.

સખ રાંડ સટરપટર, એક રાંડ સિદ્ધ.

સખ સોતે, અલ્લાહ જાગતે હું.

સખસે બાંકી, લેકીન સરકારકે સીપાહીસેબી બાંકી?

સભામાં બોલતાં કંપે તે સભા ચોર.

સભામાં બોલવું કાંઈ છોકરાંની રમત નથી. સમાજીત થવું જાતીની વાત છે.

સમતાવાળાને શી મમતા.

સમતે સુખડી ને દ્રાક્ષ તે તાળી, ગળે મૂક્યો હાથ, પણ નથી મૂકી પાળી.

સમલુને માર, ગમારને ગમ નહીં.

સમજે નહીં, ને ધોડા સમજે.

સમજે નહીં, ને સરખો ભાગ માગે.

દોહરો

સમજો સમજો સખ કહે, સમજ્યો કહ્યું ન જાય;

સમજુસે સમજુ મીલે, તખ કુછ સમજ્યો જાય.

સમશેરખાંકી બડી ગુમાની, તાલમેલ સખ કરતે હય,

ધરસે આયા કાગજ એસા, બચ્ચે ભુખાં મરતે હય.

બચ્ચેકી માકુ નાતરે દેવે, જળખી ફાંકે પડતે હય,

પગાર માંગનકુ જાવે તો, બરતરશીસે ડરતે હય.

દાક્ષ તરવાર બેચ ખાઈ, અળ કટારપે નજર કર હય, તે

ખુદા કરે સો ખરા, અળ બીનામોત દમ મરતે હય.

કચ્છ મુદકસે કાગજ આયા, બચ્ચે કચ્ચે મરતે હય,

બચ્ચેકું ખરૂંમેં ડાલો, પહાંબી ભૂખે મરતે હય,
બેચ ખાઈ તલવાર ઢાલ, અબ નજર આનખર કરતે હય.

સમારતાં વાર, બગાડતાં વાર નહીં.

સ્મશાન વૈરાગ્ય સ્મશાનમાંજ રહે. કોઠ લાણુતર નિશાળમાં
મૂકીને આવે.

સમો વરતે સાવધાન.

સમી વાત પંડિત કહે, અક્ષલ વગરનો જાંધી લહે.

સમું જોખજો, તો કહે 'આંહી ધડોજ કાણુ કરે છે?'

સમુદ્ર છે, કાંઈ પાંચ બેહેડે ખૂટે નહીં.

સમુદ્ર માળ કે મર્યાદા મૂકે નહીં.

સમુદ્ર છલકે નહીં.

સમુદ્રનું માપ થાય, કાંઈના મનનું માપ થાય નહીં, અથવા પેટનું
માપ થાય નહીં.

સર્પ અંધાય નહીં, ને છાડી પાંજરે પડે નહીં.

સરગવામાં શેકટો, ને વનદળમાં લાંબાળા;

ચોપગામાં ગધેડો, ને નાગામાં લુવો તો કાળા.

સર્પ જાંટો કરવો.^૧

સર્પ મરે નહીં, લાડી લાંગે નહીં.

સર્વ જશના ભૂખ્યા.

સર્વ સાથ ને જગત્રાય.

સરે નહીં, સીજે નહીં ને ખાટે બેઠા ખીજે.

સરૂં ન આવ્યું સીંદરા.^૨

૧ વેરી ધાએ આવ્યો તેને છવતો મુકવો. ૨ આ કહેવત વિષે વાત એમ છે કે, એક ખાઈ કાણુ ગઈ હતી, સાં આગલે દિવસે કળસલી ચોરી લીધી; ખીજે દિવસે કાડીના સાણામાં હાથ નાખ્યો ત્યારે સીંદરીનો મોટો દડો હાથ આવ્યો તે તાણવા માંઓ પણ સીંદરીનો છેડો આવ્યો નહીં. પછી સીંદરી મૂકી દીધી અને તે બાકી કે

સોરડો

કાલે ગઈતી કાણુ, કળસલી કટકાવીતી,

એક હુમું ખીજ હાણુ, સરૂં ન આવ્યું સીંદરા.

એટલે હાથમાં લીધેલા કામનો અંત આવે નહીં સાં હાણુ છે.

કટકાવી=ચોરી લીધી. સરૂં=છેડો. સીંદરી=કાયાની દોરડી.

સલાહત દાંતરડે આવે.^૧

સહુક હોય તો મહુક ખવાય.^૨

સવળા સૂરજ ઉગ્યા, દિવસ પાંસરો.

સવાયા તો સહુ કરે, દોહોડા કરે મુસલમાન,
પણ બમણા કરે કાણુ કે, જેની બગલમાં કુરાન.^૩

સવાયાના સો ધક્કા ખાય.

સ્વખાનાં સુખ દુઃખ જગતાં સુધી.

સવારના પોહોરનું નામ એ છે.^૪

સરસા ગડયલ કરવી.^૫

સસરાને ઘેર ઘોડા, ને જમાઇને ઘેર હણહણાટ.

સસરાની ચૂળી સારી, પણ પીઅરની પાલખી જુડી.

સળગતી ગાડર પોતાના ઘરમાં કાણુ ધાલે ?

સળગતી સગડી માથે લેઈ ફરીઆફ કરવા જવું.

સળી વગર શ્રાદ્ધ અટકે.

સહુ કરે સવાયા, દામો કરે દોહોડા.

સહુ સહુને તુંબડે સહુ તરે છે.^૬

૧ ખેતરમાં લળણી થઇ રહે એટલે ફેટલાક ગરીબ કે મજૂર લોકો ખેતરમાં લળણી દુકાં કે કણસાં કે જર બાજરીના સાંઠા વીણે તેનું નામ સલો. તે કરનારને સલાહત કહે છે. તે સલાહત લોકો સહજ બાબતમાં લડતાં દાંતરડેથી લડવા માંડે. તે ધૂળગળને કહ્યો કરે તેને લાગુ પડે છે. “સલાહત દાંતરડે આવે.” મક્તની, પણ મોટી વઢવાડ. ૨ મહુક=સાંઠું. સહુક=સારાં લક્ષણ અથવા સંપ. ૩ (ને જણે ખુદાનું કુરાન.) ૪ (જાહુ ભલો, સદ્ગુણી ને દાતાર.) ૫ સસલો દેજ એક હાથી પાસે જાય ને વિનય કરે. હાથીએ મોટાં ઝાડનાં ડાળાં પાડ્યાં હોય તેમાં ફૂણી ફૂણી દુંપળો સસલો ખાય ને આનંદથી પોતાનો ગુનદો કરે. સસલાને એવાં ઝાડની દુંપળો મળે તે તેને મીઠાણની થાય. સસલાએ હાથીને વિનય કરી કહ્યું, ‘તમારા પ્રતાપથી દેજ હું મીઠાણની ખાજ છું માટે એક વાર મારે ત્યાં જમવા પધારો.’ હાથી નોતરે ક્ષુલ્લ કરી સસલાને ઘેર ગયો. ત્યારે સસલો બે ચાર વેલા હાથી લાવીને તેમાં વીંટાઇને હાથીના મુંઠાં આગળ આળોટવા લાગ્યો. હાથીએ પૂછ્યું, ‘આ શું કરે છે?’ ત્યારે સસલે કહ્યું કે, ‘આપની મીઠાણની હું થું કરી ચકું? માટે “સાંસા ગડયલ કું હું.” તેમ મોટા માણસ ગરીબના મેદેમાન થાય ત્યારે ગરીબ પોતાના જન પ્રમાણે મીઠાણની કહે, તે મોટાના જેવી ન હોય તેવે પ્રસંગે “સાંસા ગડયલ” એ ગરીબની મીઠાણનીને માટે કહેવાય છે, ને ગરીબ અગર મોટા ખણુ વિવેચી લોકો પોતાની મીઠાણનીને માટે લખતા ફર્સાવવા આ શબ્દ વાપરે છે. ૬ (દાદના દાઇ બારીઆવા કે આશિત નથી.)

સહુ તીથે મુંડાય.

સાકર પીરસનાર ધણા, કડવો અક્ષર કહેનાર કોક,

સાગ, સીસમ ને સોનું, સો વર્ષે કાગળવા જુનું.

સાગનાં લાકડાં છે, રૂપાનાં હાડકાં છે.^૧

સાગરનું નીર ગાગરમાં ન સમાય.

સાચાનો સદા જય છે.

સાચે રાચે રામ, જુઠાને કપાળે ડામ,

સાચેક સાંછકે દરબારમેં જુઠેકું જુતીયાં.

સાનનાં સાત બુદ્ધ, બાડામાં બુદ્ધ બાર,

કાણામાં કોડ બુદ્ધ, આંધળો કરે વિચાર.

સાનું ખાય અન ને માંદા ખાય ધન.

સાજી ગાં-માં આકડો શું મારવો ?

સાજે હુગડે થીગડું ન હોય.

સાદોદરા વાંકી પાધડીએ, ઘોડે ચડી જાય ચાકરી, જમે દાથરીએ.

સાડા ત્રણ હાથનો સાથરો.

સાડી પેહેરે ખાયડી નહીં, ને પાધડી પેહેરે લાયડો નહીં.

સાત વારે સોની, ત્રણ વારે કંસારો;

એક વારે દ્રાણી, વારે વારે વાણીઓ.

સાત વીશે સો સમજે તે જોકુત. (રામો.)

સાત દીકરાનો બાપ ટોપલે ઢંકાય, એક દીકરાનો બાપ ચરએ પંકાય.^૨

સાત દીકરીએ બાપ વાંઝીઓ.^૩

સાત પાવલાં કમ દો રૂપીઆ.^૪

સાત મામાનો ભાણેજ.

સાત શોક ઉપર જજે, પણ એ ચોરમાઈયાં ઉપર ન જઈશ.

સાતડે સાત.^૫

સાતની મા ભાગોળે બંધાય, એકની મા ચરએ રંધાય.

સાધુ થવામાં શું સુખ ? એક ભટકવું ને બીજી ભૂખ.

૧ (કુળવાન છે.) ૨ એટલે સાત દીકરાના બાપનું ઉત્તરકાર્ય રખડે, ને એક દીકરો ઉત્તરકાર્ય કરીને બાપને પ્રખ્યાત કરે એ ભાવાર્થ. ૩ દીકરી પારકા ઘરની આપ, તેથી પોતપોતાને ઘર જાય એટલે બાપનું ઘર બિઘાડું રહે નહીં જેથી તાણું દેવાય એટલે “વાંઝીઓ”. ૪ સોળ પંચા બ્યાંસી, બે છટના, એટલે એસીના એસી. ૫ પુરુષાવહીન.

સાપના દરમાં હાથ ધાલવો; સાપના મ્હોમાં હાથ ધાલવો.
 સાખડ કરતાં રાખડ થયું, ને જીતું પાણી કાંદવમાં ગયું.^૧
 સાચું સુગાળીએ.^૨
 સામ, દામ ને બેદ ગણાય, પછી ચોથો દંડ ઉપાય.
 સાહામા બોલી સાસરે ન સમાય.
 સાહામાનું મન ચોર, તો આપણું મન ચોર.
 સાહામે મળ્યો સવાયાનું જાન કરે.
 સારા જાણી નોતર્યા, ગધેડાની સાથે જોતર્યા, ને બાણે બેસી મુતર્યા.
 સારાનો ખપ સર્વ ઠોકાણે હોય.
 સારાની આશા સૌ કાઈ કરે.
 સારા ખાંટ દઉં, પણ આધા કાટ લઉં.^૩
 સારા રાયમાં સાવરણી.
 સારામાં સહુનો ભાગ.
 સારાં પુલ તે મહાદેવનાં.
 સારી જોઈ નોતરી, તે ચુલે બેસી મુતરી.
 સારી ધરતી છે કે ચાલવા દે છે.
 સારી રામાયણ સુનકર પુજા, સીતા કીસકી જોરે?
 સારો સગો જોથમાં લેખું.
 સારો હોય તો માટી, નીકર કચરાનો પાટી.^૪
 સાક્ષીઆ ભાઈની ધાણી, અરધું તેલ ને અરધું પાણી.
 સાળાને સાળે મુસળું માર્યું, માંહે મારો ભાગ.^૫
 સાસરાનું માન સાળીએ, જમણનું માન ધાળીએ;
 ગાવાનું માન તાળીએ, ને મ્હોડાનું માન વાળીએ.
 સાસરાનું સંપેતડું ઝટ પોંદોએ, સારાં કામને સો વિદા.
 સાસરું છેટે સારું, ને મોસાળ હુકડું સારું.
 સાસરું પીઢેર પાસે વસે, તે નારી કાંતને હસે.
 સાસરું તો દહાડી, પણ મહીઅર તો વાડી.^૬

૧ ધાર્યું ઉતર્યું નહીં. ૨ હુગડાં ધોએલાં કુન પેદેરીને દેખાવ કરનાર.
 ૩ સારા=અર્ધ. ૪ પાટી=રોપવો. ૫ હાળી રીતે સગાઈને લીધે થાય નહીં, પણ
 આવો હક્ક કરવો તે હાંસીને પાત્ર છે. ૬ દહાડી, દોળ છે છે ને છે. વાડી કાં
 દિવસ જવાય માટે વાડી.

સાસરું હેઠ, મહીઅર હેઠ, સૌથી વહાલાં આંખ ને પેટ.
 સાસુ કહે રાંડ, વહુ કહે રાંડ, વચ્ચે દીકરાનો ઘાણ.
 સાસરે જતાં સૌને લાવે, ને ઊંમરો ઓળંગતાં આંસુ આવે.
 સાસુ ક્રોધની સાકર નહીં, ને મા ક્રોધની ડાકણ નહીં.
 સાસુ ગર્ભ શિવરાત્ર, વહુને આવી નવરાંત.
 સાસુ જાય હોળી, તો વહુ ખાય ખીર-પોળી.
 સાસુ ટેડસેં જાય, ને વહુને બહારવટી કહે.
 સાસુ નહીં, નણુંદ નહીં, આપે એકલાં આનંદ.
 સાસુ પછી વહુનો વારો.
 સાસુ પોતે તેવી ને વહુને શિખામણુ આપે.^૧
 સાસુ વહુ બન્ને સરખી, વચ્ચે બોલે તે નરસી.
 સાસુ વહુની એક સાડી, સાસુ પેહેરે તો વહુ ઊધાડી.
 સાસુ વહુમાં સાંખેલું ગેળ.
 સિંધમાં સોમી પાંતી.^૨
 સીથે રાધ, ને હળવદ છ માણાં.^૩
 સીમળે લોભાણાં, પણ ફળ ખાઈ પસ્તાણાં.
 સીર કાટ લો, શીર મેં નાક કાઢુંગા.
 સીરના કીડા સીરને ફેલે.^૪
 સિંહ પાંજરે પડ્યો ગરીબ.
 સિંહના પેટમાં સાખર ન પાકે.
 સિંહ ભૂખે મરી જાય, પણ ખડ ન ખાય.
 સીદીભાઈ ચાંદ દેખો, તો કહે આપસેહી નજર આયગા.
 સીર જાતા હય, કે પુલાવ ખાતા હય.
 સીર ફેડ મર ગયે, વોહી કા વોહી.
 સીર સીર અક્કલ, ગુર ગુર જ્ઞાન.
 સુકા લાકડાનો છવડો, તેને સાહેબ વગર ફોણ પાણી પાય,
 ધરધણી જાણે હું રળું છું તે સૌ ખાય.
 સુકાળે સર્ગાવહાલાં, દુકાળે વહાલા દાણા.
 સુખને માટે સન્યાસ લીધો, ત્યાં તો દુઃખ બમણું થયું.

૧ તે શું લાગે. ૨ ગરાસ થોડો. ૩ સીયા નામનું ગામ છે. બન્ને બરાબરનું બરાબર. ૪ પેટના કીડા પેટને ફેલે, પણ કહેવાય છે.

સુખને માટે તો સન્યાસ લીધો, ભીખ માગવી તો કપાળે ચોરી.

સુખનો છવ દુઃખમાં નાંખવો.

સુખમાં સુખ તે કુળવંતી નાર, ધનમાં ધન તે પેટ પરિવાર,

સુગ ચડે તેવું જોલે છે.

સુધડ નરની ધડી ક્યાંથી ?

સુજ વિનાની સાસરે ગઇ, ખાસડાં ખાઇ પાછી ફરી.

સુણુ ભાઇ માધા, નવ તેરકા આધા,

તેતીસકા તીજ ભાગ, છે પાંચકા હુવા લાગ,

મેરા કહા ડીછએ, તો નવ ઉપર દો લીછએ.^૧

સુતરનો તાંતણો નથી કે તોડી નાંખીએ.^૨

સુતા જેવું સુખ નહોં, ને સુવા જેવું દુઃખ નહોં.

સુતાર વાળો દીવો.

સુતારની સોડમાં ને લુહારની કેડમાં કદી બેસવું નહોં.

સુતી હતી કે નહોતું કાત્યું.^૩

સુપાત્રે દાન, કુપાત્રે ધાન.

સુભાનઅદલા; છોટે ભાઇ સો છોટે ભાઈ, બડે ભાઇ તો સુભાનઅદલા.

સુમ દાતારનો વરો એક.

સુપાણી બધે જાય, મડમાં ન જાય.^૪

સુરજ સામું સાંબેલું.

સુરતનું જમણું ને કાશીનું મરણ.^૫

સુરતનો સોદો ને સુખધનો માંદો.

સુવાનું મૂકી જગવાનું વોહાયું, જીવ વેચી ઉજગરો વોહાયો.

સુવાવડ જન્મારો રહી.^૬

સુવાવડ ટાણે સ્ત્રીનો એક પગ ચેહમાં ને એક ફુતીઆમાં.

સુવાવડમાં શીરો, ને કસુવાવડમાં તેલ ને ચોળા ખવાય.

સુવાવડે છોકરું મોંઘું ન પડે.

સુવો ગમે તેમ, પણ ફુટી ને નાક વચ્ચેનાં વચ્ચે.

સો રૂપીએ સવાશેર દારનો કેદ.

સો દારડે તોળા કરે તેવો નથી.

૧ અગીઆસ ગણી જતા. ૨ આયુષ્ય. ૩ નવરા રહે ને કામ ન થયું તેનો અફસોસ નહોં કરવા માટે. ૪ મડમાં ફક્ત સાધુ રહે તે. ૫ સારું. ૬ જન્મના રોગી ને દવા બારે નાસ.

સો લાવીએ રાંડી, પણ એક ન લાવીએ જાંડી.

સો વરસની સેજ તે ભટ તોડે ભાટીઓ.^૧

સો વાર હળાઉ, ને એક વાર કળાઉ.

સો શાણે એક મત.

સો મુવાવડ ને એક કમુવાવડ.

સોકનું રાવું ને નેસ્તીનું સોવું.^૨

સોએ ગયા ને સાઠે આવ્યા.

સોઠે ભયે સાહાઠ, આધે ગયે નાહાઠ,

આધે દેંગે, આધે દિવાયેંગે, આધેમેં કયા દેના કયા લેના.

સોજા કરે સઠ, હીનને છવતરેક લઠ.^૩

સોટી વાગે ચમચમ, વિદ્યા આવે રમઝમ.

સોડમાં સાસરું, તે મ્હોમાં ખાસરું.

સોના કરતાં પીળું શું?

સોનાતી કટારી બેઠે બાંધવાની, પેટમાં મારવાને નહીં.

સોનાને સામતા નહીં.

સોનું કસવા કસોટી, ને માણસને કસવા મામલો.

સોનું જાણી સંધરું. નીકળ્યું કથીર.

સોપારી ખાઈએ રાઈ રાઈ, ધાન ખાઈએ ધાઈ ધાઈ,

ઘી ખાઈએ જોળી જોળી, ને વાત કરીએ તોળી તોળી.

સોમ, શુક્રે જે પહેરે ધાગા,^૪ તે કદી રહે નહીં નાગા.^૫

સોમ સાજા અને મંગળ માંદા.

સોમાં એક આવ્યો, તો નવાણું રહ્યા.^૬

સોમાં નવાણુંની ભૂલ.

સોમ જોવાણી તેનો સાદ ન પડે.

સોજે સાન, વીશે વાન, ન આવ્યાં તે ગધા સમાન.

ખારે બુધ, સોજે સાન, વીશે વાન,^૭ ત્રીશે જીવાન, ચાળીશે પુરો,

પચાસે ઉતર્યો;

સાહાઠે બુદ્ધિ નાહી, સીતેર વરસનો ધરડો, છોકરાં કહે કાં નથી

મરતો ટરડો.

૧ સેજ=નાતો કે શરમ.

૨ સોવું=ઝાડકું સોકનું રાવું જન્મે ફેંદવાળાં.

૩ સોજા=એકસોના સઠ=સાઠ. ૪ છુગડાં. ૫ શુક્રન મુદ્દર્તની જાણત છે. ૬ માગતા

રૂપીયા જે આવે તે લેવા. ૭ રંગ.

સંતાન વગર ઘર સુનું.

સંધર્યું સળે, ને વાપર્યું જળે.^૧

સંધા દેવ તો બાળા બોળા, હું તો માતા શીતળા,

અંગ તો જાણે એવું કરું, કે જાણે કાળાં કીકરાં.^૨

સંપત વગર સાફ લાગે નહીં પરમેશ્વરનું નામ.

સંપત પર સંપત, ઉમર વુડ્યા મેક,

પેટ વેડીને છવાળા, પણ મૂળ કહાડે તેક.

સંપત હોય થોડી, તો રાખીએ ગાય કે ઘોડી.

સાંકડી શેરી ને વચ્ચે સાપ.

સાંસતાં કામ સાહેળનાં.

સોંધુ લાવીએ તે મોંઘા માટે.

સૌ ગયાં સગે વગે, વહુ રહ્યાં ઉમે પગે.^૩

સૌ પોત પોતાના હુંસા ઉપર ધૂળ વાળે.^૪

સૌથી જીંદુ પેટ ને પાતાળ.

સૌને એક બાપ, દત્તકને બે બાપ.

સૌને કાઢાડીની શરમ, કાઢને સાડીની શરમ નહી

સ્ત્રીયા જોખન ત્રીશ વરસ, ધોરી નવ ધરા;

પુરૂષ જોખન હાં લગે, જ્યાં લગે ઘીએ પેટ ભરાં.

સૌ રાંધ્યું ધાન.

હ

હુક કર હલાક કર, દિલમે સખર કર.

હુકનું હશે તો તકે આવશે.

હુકનું પચે, હરામનું ન પચે.

હુકનો માથ જવાનો નહીં, અશુદ્ધકનો આવવાનો નહીં.

હુકીમછા! મરતા હું; તો કહે, જાઓ છાં ઈલાં કાન અતા હય?

હુગતાની વચ્ચે મુંડી ઘાલે.

હુગમણ કરતાં પદમણ સારી.

હુજામ અધિક પાંસળી જાત.^૫

૧ જીનું યાચ, ધાન કે જીનું સંધરી રાખે તે સળે, ને વાપરતાં જળે. ૨ મઠિ વેળાસર ચેતીને કહડાવવાં. ૩ યજ નહીં એટલે એકલાં રહ્યાં. ૪ દુરોન્નિશ્ચયે. ૫ અધર છે તેથી છાનામાના બેકા છે.

હજમ ભલભલાનાં માથાં નીચાં નમાવે.

હજમકી ખરાતમેં, સખી કાકાર.^૧

હજમના હાથમાં ડાહ્યાડી આવી, તે શું એના જાપની થઈ ?

હજમને ત્યાં ચોરી થઈ તે નરેણી ને કાતર ગઈ.

હજી તો દુધીઆ દાંત છે.^૨

હજી તો પગ લોંચ અથા નથી.

હડકામાંહેની પાળા.^૩

હડું તે પાણી ક્યું, હડું તે હવા ક્યું.

હથેળીનો ગોળ, જ્યારે ખાવો હોય સારે ખવાય.

હથેળીમાં નચાવવું.

હથેળીમાં પ્રભુ દેખાડવા.^૪

હથેળીમાં વાળ હોય તો પૈસો હોય.^૫

હનોર ભટ મનોર ભટ, લાવે ધાસનો ભારો;

રોતાં છોકરાને હાલો ગાય, તે ગોર અમારો.

હબસીની મૂક પકડી તે પકડી.

હબસીનો ડાબો કાન.

હમખી નવાખ ભર્યકે.

હમારે દાદેને ઘી ખાયાથા, હમારી હથેલી સુંગો.

હરખધેસો, હરખપદુડા થવું નહીં.

હર દરદની દવા, દોહોડ ડાહ્યાની દવા નહીં.

હરણુકરડકો રાતદિવસની ચિંતા.

હરહર ગંગા ગોદાવરી, કાંધક શ્રદ્ધા કાંધક જોરાવરી.^૬

હર હિલ્લે રોજગાર, હર બાહાને મોત.

હલકી ગાલ્લી આગળ દોડે.

હળ છૂટયાં ને ભાત આવ્યું.

હશે તો ઓરીશ, નીકર પડી ઘોરીશ.^૭

હવે પાછલાં આરણ્યાં કેમ લીધાં ?^૮

૧ કોઈ ચાકર નહીં. ૨ નાનો બાળક છે, જુવાન છે. ૩ હડકો=અલ્લે; તેમાં પાળા તે હજીને વાગે એવા વેહેમથી નપતામાં રાખે. ૪ To lead one by the nose. ૫ પૈસો પાસે બીલકુલ હોય નહીં તેને લાગુ. Utterly poor. ૬ બ્રાહ્મણમાં જમણવાર તેથી સૌ નાહાય તેમ નાહાવું જોઈએ. તે નાહાતી વખતે તીર્થનાં નામ લીધાં, ને શરમે ભરમે નાહાવું પશ્યું. ૭ જીંધીશ. ૮ છાનામાના નાસી ગયા.

હસવું ને હાણુ.

હસ્તો જાય ને હાડ ભાગતો જાય.

હસ્તો હાળો ને રોતી રાંડ તેનું ઘર ન મંડાય.

હસ્યાં તેનાં વસ્યાં, ને રોયાં તેનાં જોયાં.

હાકમ ખીન હુકમ નહીં, હુકમ ખીન હાકમ નહીં.

હાજતમે હુજત નહીં.

હાજલાઇએ હદ કીધી, મુઠ્ઠા ઘોડીને ખરજીએ દીધી.

હાડમાં બેઠું તે ખસે નહિ.

હાથના છુટા ને હૈયાના પુટા.^૧

હાથનાં કર્યો, હૈયે વાગ્યાં.

હાથની આળસે મૂછ મ્હોડામાં આવે.

હાથનું ઉપાજું દે તે સારું.

હાથમાંથી લુટી જાય, પણ કર્મમાંથી લુટાય નહીં.

હાથછૂટી બક્ષા કબજામાં રહે નહીં.

હાથપગ દોરડી ને પેટ ગાગરડી.

હાથપગનો ચોખ્ખો નથી.^૨

હાથ પોલો તો જગ ગોલો.

હાથ લીધા કાંસા, તો બીજકા કયા સાંસા?

હાથવેતમાં આવ્યું છે.

હાથા વગર કુહાડી શું કામ કરે?

હાથીઆ કાને ઝાલ્યા રહે નહીં.

હાથી ઝુંપડામાં સમાય નહીં.^૩

હાથી તોળાય ત્યાં ગધેડાં પાસંગમાં જાય.

હાથી દરબારે, ને દીકરી ઘરબારે શોભે.

હાથી પુંછસે ભારે કોણ ઉપાડે.

હાથીના પગમાં સોનો પગ.

હાથીના મોઢા થાય ત્યાં આળીનો પાડ કોણ પૂછે.

હાથીને માથે પણ અંકુશ હોય છે.

હાથી મરે ત્યાંજ દટાય.

૧ Extravagant persons are generally thoughtless. ૨ ચોરડો ને લંપટ છે. ૩ બહુ મોટાં માણસ ગરીબને ઘેર મેમાન થાય ભારે કટ્ટેવાય છે.

હાથી હરાડો થાય તેને કાણે રોકાય.
હાથે કાપું તે કામ, ગાંઠે ક્યું તે દામ.
હાથે ચુડી તે સદાએ રૂડી.^૧
હા, બા નો ડાયરો, હાજીઆની મંડળી.
હાયોં જુગારી બમણું રમે.
હાલતે શીંગડે મોત આવે તે સાફ.^૨

સોરઠો

લેસ ભાગેલ હોય, વાંસે જઈને વાડીએ;^૩
હાથી હરાડો હોય, ન રહે આડો બિજળી.

દોહરો

જુવા ખેલે હોત હય, ધન સુખકો નાશ;
રાજકાજ તલપે છુટે, પાંડવ ગયે વનવાસ.
છુત રમત થઈ ભૂતજ દમે.^૪
ભૂખ્યો પણ ભોજન નવ જમે,
તેને બોલ્યું કાનું નવ ગમે,
હાયોં જુગારી બમણું રમે.^૫

હીંગનોએ સા(ગંધ) નથી.

હીંગ મરચું ને આંખલી, સોપારી ને તેલ;
જે ગાયનો ખપ કરે, તો પાંચે વસ્તુ મેલ.

હીંમતની કીંમત નહીં.

હીર ખીર ને ખુશીનો સોદો.

હીરામાં છાંટ અને રૂપમાં ગર્વ.^૬

હીરે હીરા વીધાય.

૧ Wifehood is the happiest state under all circumstances.

૨ બાંધી ભેટ મરવું તે સાફ. It is much better to die in harness.

૩ ભાગેલ=નાટેલી, વાંસે=પુઠે. ૪ છુત=જુગાર રમત પણ ભૂતની માફક માણસને હેરાન કરે છે. The more a gambler loses, the more he plays.

૫ જુગાર રમનારના મનમાં જુગાર રમવાની એટલી બધી હોંસ હોય છે તે સંબંધમાં.

૬ હીરામાં છાંટ હોય તો હીરાની કીંમત ઓછી ને રૂપાળા માણસને રૂપનો ગર્વ હોય તો પુરુષ કે સ્ત્રીની કીંમત ઓછી. Pride in beauty is like a flaw in a diamond.

પ્રાસ્તાવિક હાહરા, સાખીઆ ઇત્યાદિ

હરદી જરદી ^૧ ના તજે, ખટ રસ તજે ન આમ; ^૨	
શીલ પુરૂષ અવગુણ તજે, ગુણકું તજે ગુલામ.	૧
કામની લોચન કવિ વચન, મન વેધન દો દોર; ^૩	
વેધુકા ^૪ મન વેધવો, સો કામન કવિ ઓર.	૨
નેત્ર શ્રવન મુખ નાસિકા, સખહનકુ એક દોર;	
કહેવો સુનવો સમજવો, ચતુરનકો કહ્યુ ઓર.	૩
બ્રાહ્મણ જળથી ઓસરે, ^૫ ક્ષત્રી રણથી બપ;	
વૈશ્ય ડરે વેપારથી, એ (તણ) કાયર કહેવાય.	૪
વિદ્યા ભલપણ સમુદ્રજળ, ઉંચપણે આકાશ;	
ઉત્તર પંથ તે દૈવજત, (તેનો) પાર નહીં પૃથ્વીરાજ.	૫
ચંગા ^૬ માકુ ધર વસે, ત્રીન અવગુણ હોય;	
કાપડ ફાટે ઋણ વધે, નામ ન બણે કોય.	૬
મુછ મેળાવો પાઘડી, ચોથી ચતુરાઈ બણ;	
નાનપણમાં આવે હામે, નીકર કદી ન આવે હામ.	૭
અંતર અંગુલી ચારકો, સાચ લુહમે હોય; ^૭	
સખ માને દેખી કહી, સુની ન માને કોય.	૮
આશા પાશા અગન જળ, હગ હાકોર કુનાર;	
એતાં ન હોય આપણાં, સર્પ, સાવજ, સુનાર. ^૮	૯
*અહીં ^૧ પંડિત ^૨ પાપી ^૩ નાપકા, ^૪ બહુવિધ કરત ઉપાય;	
મહી ^૫ કથા ^૬ અન્ન ^૭ ભુપણ, ^૮ બહુવિધ ધરત બનાય.	૧૦
સુના લેવન પીયુ ગયે, સુના કર ગયે દેશ;	
સુના લાયે ન પીયુ મીલે, રૂપા હો ગયે દેશ.	૧૧
પાન પદારથ સુવડ નર, વણ તોળ્યાં વેચાય;	
જેમ જેમ ભૂમિ પાલટે, (તેમ)મુલ્ય ધણેરાં થાય.	૧૨

૧ જરદી=પીળારા. ૨ આમ=ઝેરી. ૩ વેધનું, બેદનું, ધાયલ કરવું. ૪ વેધુ=વિવેચી. ૫ ઓસરે=શરીર ચોદે. ૬ ચંગા=ખાદાહર, દુરિયાર. ૭ અંખ અને જ્ઞાન વચ્ચે છેકું ચાર આંગળ છે. ૮ સુનાર=સોની. * અહિં સર્પ છે તે મહિં જતાને છે, પંડિત કથા કહે છે. પાપી અન્ન દેખાડે છે. નાપકા રાણુનાર કહે છે, એ લેપાય છે.

જો ધન ખાયો સજ્જને, સો ધન ગયો મ જાણુ;	
કાઇ આંદકે કારણે, દુનો ^૧ દેશી આન.	૧૩
રાજા ^૨ બાળનું કવિ ^૩ વનિતા ^૪ , ઈન્કે સંગ આનંદ હોય;	
નીતિ, તાલ, અરૂ બચન રૂપ, કરત સુરત સખ કોય.	૧૪
કહા ચંદન પારસ કહા, કહા નરપત કહા બ્રંગ;	
તર, ^૫ લોહ, રંક અરૂ કીટકો, પરસે ન પલટે અંગ.	૧૫
આપ કળ તો મર ગયે, શેર બળર ઔર બાળ;	
ઉનકી બૂ ^૭ ખાલી પરી, ગધા કરત હે રાજ.	૧૬
હંસનકે સરોવર ધને, પુષ્પ ધણે ભમરેશ;	
સુધરનકું મિતહી ધણે, જ્યું દેશ ત્યું પરદેશ.	૧૭
બધુમેસે દીર્ઘ હોત હો, જો મન રાખે ધીર;	
સમય પાય શેત્રંગમે, પ્યાદા હોત વજીર.	૧૮
કનક કામની પાશમાં, ફસાયા સિદ્ધ મહાન;	
મોહ્યા મહિલા મોહમાં, મહંદ્રનાથ સમાન.	૧૯
બિન પિંગલ કવિતા રચે, ઔર ગીતા બિન ગ્યાન;	
જાક વિના જો રતી કરે, સો નર પશુ સમાન.	૨૦
અતિ ^૮ બેપારી કબાલીકા, એક પુરૂષ દો નાર;	
વાકું મત કાઇ મારી હો, માર રખા કીરતાર.	૨૧
સલા વિષે જઇ બેસવું, જ્યાં જેતો અધિકાર;	
ઝાંઝર શોભે ચરણમાં, હૈયા ઉપર હાર.	૨૨
સોહત સંગ સમાનસે, ^૯ થેહ કહે સખ લોગ;	
પાન પીક ઝોઠન બને, કાજર નેન સંયોગ.	૨૩

૧ દુનો=બમણો. ૨ નીતિ. ૩ તાલ. ૪ વચન બોલે છે. ૫ વનિતા રૂપ બતાવે છે. ૬ ઝાડ, લોહ, રાંક અને કીડાને અનુક્રમે ચંદનનો, પારસનો, રાજાનો ને ભમરનો સ્પર્શ થતાં જો રંગ બદલાય નહીં તો ચંદન, પારસ, રાજા ને ભમરો શા કામના કે હિસાબના? ચંદનનો સંગ થતાં ઝાડમાં છુરાણો આવે નહીં, પારસનો સંગ થતાં લોહ સોનું થાય નહીં, રાજાનો સંગ થતાં રાંકનું દારિદ્ર નષ્ટને અમીર થાય નહીં ને કીડાને ભમરો મોઢામાં લે ને ભમરો બને નહીં તો એ બધાં શી વીસાતમ્યાં છે અગર શા કામનાં છે? રાજાને, સ્પર્શ થાય તે રાંક રહે તે રાજા શું કામના? પારસ અડ ને લોહ સોનું ન થાય તો પારસ શું? ઝાડની સુગંધ આવે નહીં તો ચંદન શું? ભમરો કીડામાંથી ભમરો ન બનાવે તો ભમરો શું? ૭ બૂ=જમીન, જંગ. ૮ અતિ બેપારી બાલિકા=ઝાંઝો વેપાર તથા ઝાંઝી દીકરીઓ. ૯ સમાન=બરોબરીઓ.

શબ્દ શબ્દમાં ફેર છે, અર્થ અનર્થ મીઠાશ;	
અન્ધાને સન્માનથી, ધીરે કહો સુરદાસ.	૨૪
ઉઘમ તો સૌ આંદરે, પામે કર્મ પ્રમાણ;	
કર્મિને હીરો જડે, અકર્મિને પાહાણ.	૨૫
વહાણું પણ પછી નવ ગમે, હદ પાર જો જાય;	
વાળ મુછનો પણ જો વધે, કાતરથી કતરાય.	૨૬
લાખ પ્રયાણ કોડ વિધ, કર દેજો સખ કાચ;	
અનહોણી હોણી નહીં, હોણી હોય સો હોય.	૨૭
જો કુછ લીખ્યો લેલાટમેં, બીછરન મીલન સંભોગ;	
દોષ કાનડું દીછએ, માની લ્યો સખ જોગ.	૨૮
જો કુછ લીખ્યો લેલાટમેં, મેટ શકે નહીં કાચ;	
રાવણ સીતાકું હરે, રામ ભ્રષ્ટ દુઃખ સોય.	૨૯
જેસી દોડ સમુદ્રકી, વૈસી મનકી દોડ;	
મનકી મનમેં રહી, ભઈ ઓરકી ઓર.	૩૦
સંપત્ત દેખી ન રાચીએ, વિપત્ત પડે ન રાય;	
રાજા હરિચંદ એમ કહે, જો હરિ કરે સો હોય.	૩૧
જયસે લાયેગ ભૂપકે, સખ જાને સંસાર;	
અયસે મંત્રી આ મીલે, આગે શુદ્ધ ઉદાર.	૩૨
તેને તેમાં રસ પડે, જેને જેપર લાવ;	
ગર્ધાવ લોટી ધારમાં, માને મોટો લાવ.	૩૩
ધાન પુરાના ધૃત નયા, ત્યો કુલવંતી નાર;	
ચોથી પીઠ તુરંગકી, સ્વર્ગ નીસરણી ચાર.	૩૪
તીજા તુરી ન પલાણીઆ, અવસર ખગ ન લગ;	
તેનો જન્મારો એજે ગયો, જેને કામની કંઠ ન વળગ.	૩૫
મુરખ તું સમજે નહીં, આયુધ્ય ઓછું થાય;	
જેમ સરોવરની માછલી, ન સમજે સર સુકાય.	૩૬
હાપણમાં તુજ નહીં મણા, માણે મોટી મોજ;	
વાહવા લાઇ વાહવા તને, અજળા મારે રોજ.	૩૭
કરની ગિન ક્યની ક્યે, અજ્ઞાની દિન રાત;	
કુકર જ્યું ભુંકત શીરે, સુની સુનાઈ પાત.	૩૮

લેનેકું હરનામ હે, દેનેકું અનદાન;	
તીરનેકું આધીનતા, છુડનેકું અભિમાન.	૩૯
કાટી કરમ લાગે રહે, એક કોધકી લાર;	
કીયા કરાયા સખ ગયા, આયા જળ અહંકાર.	૪૦
હંસા બગલા એક રંગ, માન સરોવર માંહી;	
બગલા હુંદે માછલી, હંસા મોતી ચાહી.	૪૧
હંસ શ્વેત બગ શ્વેત છે, પણ બેમાં છે ફેર;	
હંસ ભક્ષ મોતી કરે, બગ મીન મેડક વેર.	૪૨
ચંદન ^૧ પડા ચમાર ધર, નિત ઉઠ કુટે ચામ;	
ચંદન બિચારા ક્યા કરે, પશા નીચસેં કામ ?	૪૩
સમળે સમળે સખ કહે, સમળ્યો કછુ ન જાય;	
સમળુસે સમળુ મીલે, તખ કુછ સમળ્યો જાય.	૪૪
જેને રાખું બગલમાં, તેજ વેરી હોય;	
ચંદન રૂએ સાસે ભયો, માંડે સગું ન કોય.	૪૫
જળ લગ જાકી અવધ હે, પહોંચ્યો નહીં કરાર;	
તખ લગ તાકું માફ હે, ગુન્હા કરે હજાર.	૪૬
સમળુકું ચિંતા ધણી, મુરખકું નહીં લાજ;	
ભલે ખુરેકી ખખર નહીં, પેટ ભરનસેં કાજ.	૪૭
ચંદ્ર ખીન કેસી ચાંદની, મોતી ખીન કેસો હાર;	
કાજલખીન જયસી કામની, પીયાખીન ક્યા સીંગાર.	૪૮
ચંદા વેરી વાદળાં, જળ વેરી શેવાળ;	
પુરૂષ વેરી જોવ છે, માછલી વેરી જાળ.	૪૯
જીવતાં જશ નહીં, જશ વિના નહીં જીવંત;	
જશ લેધને જે ગયા, રવિ પહેલાં ઉગંત.	૫૦
પંડિત ઓર મસાલચી, દોનો સુજે નાંહી;	
ઓરનકર ^૨ કરે ચાંદની, આપ અંધેરે માંહી.	૫૧
જળ ગુનકા ગ્રાહક મીલે, તખ ગુન લાખ ખીકાય;	
જળ ગુનકા ગ્રાહક નહીં, કૌડી બદલે જાય.	૫૨
જીસે રામકો ડર નહીં, નહીં પંચકી લાજ;	
ઉસે છડ ક્યા કીજીએ, યુપ લલી મહારાજ.	૫૩

હીરા પજા બજારમેં, રહ્યા છાર લપટાય;	
કહીએક મુરખ શીર ગયે, પારખ લીયા ઉઠાય.	૫૪
જુગારી હાથે વાંકડું, વાનર કાટે હાર;	
ગાંડી માથે બેડલું, છાજે કેટલી વાર ?	૫૫
જિતેંદ્રિય સરદાર હે, જીસકા જીગ પરરાજ;	
જીંદગી વા નરકી જલો, જો ઈંદ્રિકા દાસ.	૫૬
છાયા એટલાં છાપરાં, ને નળીઆં એટલાં ધર;	
દાસ દવારકા એમ કહે, કુંવારા એટલા વર.	૫૭
તુલસી ધીરજ મન ધરો, હાથી મણુભર ખાય;	
ટુકડા અન્નકે કારણે, શ્યાન ધરોધર જાય.	૫૮
પાપ કરતાં વારીએ, ધર્મ કરતાં હા;	
બે મારગ બતલાવીએ, પછી ગમે ત્યાં જા.	૫૯
બળ થોડું ને ગરજે ધણું, રહે છે હામ સરદ;	
સૌથી કરડે યોગણું, મચ્છર બડો મરદ.	૬૦
મુરખની વાતો બળી, જે વાતે ધર જાય;	
પંડિતની લાતો ભલી, જે વાતે ગુણ થાય.	૬૧
તરે તરણુ ને તુંબકું, તરે ગાય ને વહાણુ;	
તરે ભાગ્યશાળીનું પુણ્ય, ન તરે પાપી ને પહાણુ.	૬૨
સિંહ ગમન, પુરૂષ વચન, કેળ ફળે એક વાર;	
ત્રિયા તોરણુ ને હમીર હક, ચડે ન દુજી વાર.	૬૩
લાખા જેડા લખ બ્યા, ^૧ ઉનડ જેડા અટ્ટ;	
હેમરે હેડા ઉન હલીઆ, ^૨ ફરીને ધણી વટ. ^૪	૬૪
ચકવા ચકવી ચતુર નર, નિત નિત રહે ઉદાસ;	
ખર ધ્રુવડ ઓર અણુધ નર, સદા મગન પૃથુરાજ.	૬૫
શાખી મંકોડો મુરખ નર, સદા રહે લપટાય;	
ભમર ભોરંગ ચતુર નર, દરડી આઘો થાય.	૬૬
કહેતે સો કરતે નહીં, મુખકે બડે લગ્યાડ;	
કાલા મહો લે જાએંગે, સાહેબકે દરબાર.	૬૭
બપૈયા મન ધીર ધર, દેખ દયાલકો ધ્યાન;	
અજગર ડર્યો પારધી, મુઝો ચતુર મુજણુ.	૬૮

૧ બ્યા=ગયા.

૨ હેમ હેડાડ કમળી હતો, કમળુ જેવો દાનેશ્વરી હતો.

૩ હલીઆ=ચાંદ્યા.

૪ વટ=માર્ગ.

દાતાકે મન ધન નહીં, શરૂ મન નહીં શ્વાસ;	
પતિવ્રતાને ગ્રાણુ નહીં, દેહ ન સમજે દાસ.	૬૯
દાતારનું મુખ દેખતાં, દુઃખ જન્મનાં જાય;	
જેમ ગંગા નીર દેખતાં, પાપ સધળાં પળાય.	૭૦
પળાય તેટલું પાળીએ, ન પળાય તે ફેરક;	
ચામડાંના જોડા તેમ, ચામડાંની બોખ.	૭૧
દુઃખીઆ આગળ દુઃખ કહો, આધા દુઃખ વો લેત;	
સુખીઆ આગળ દુઃખ કહો, હસ હસ તાલી લેત.	૭૨
તુલસી પરધર જાયકે, દુઃખ ન કહીએ રાય;	
માન શુભાવે આપણો, બાંટ ન લેવે કાય.	૭૩
દોલત બેટી સુમટી, ખરચી કદી ન જાય;	
પાળી પોપી મોટી કરી, પરધેર ઉઠ ચલ જાય.	૭૪
નદી કિનારે રખડાં, વણુ સીંચ્યાં સીંચાય;	
જો ન સીંચો એક દીન, તો મૂળ સમૂળાં જાય.	૭૫
ચલતી ચક્રી પથરકી, દેખ કખીરા રાય;	
એ દો પડકે ખીચમેં, સાબત રહ્યા ન કાય.	૭૬
કાઠી લૂટે કાળી લૂટે, લૂટે ચોર ચકાર;	
ભર વસ્તીમાં બેખ લૂટે, થઈ વેશ્યાના યાર.	૭૭
નદી વાંકી વળામણે, ને કરસણ વાંકી જાર;	
પુરૂષ વાંકો પાધડી, નેણાં વાંકી નાર.	૭૮
પાન ખાઈએ કેવડી, ને માંહે કાથાનો રંગ;	
બાઇડી વખાણું પાતળી, જેનાં વાળ્યાં વળે અંગ.	૭૯

સોરઠો

પાણીમેં પાપાણુ, ભોંજે પણ ગજો નહીં;	
મુરખ આગળ વાણુ, ^૧ રીંજે પણ છુએ નહીં.	૮૦

દોહરા

શીરતે શીરતે જુગ ગયો, પાવ કોસપર ગામ;	
લેદ ગિના ભટકત શીરે, કોન બતાવે ઠામ ?	૮૧
માંગન મરણુ સમાન હે, મત કાઈ માગો બીખ;	
માંગનસે મરણાં ભલાં, એ સદ્ગુરૂકી શીખ.	૮૨

મન મોતી ઓર દુધકા, તોનો એક સ્વભાવ;	
ફાટે પીછે ના મીલે, કાટી જતન બનાવ.	૮૩
કુંજર સુખતે ગીર પડ્યો, સો ઘટયો ન ગળ આહાર;	
લાખો કાટી લે ચલી, સો પોષનકું પરિવાર.	૮૪
તુજે પરાઈ ક્યા પડી, તું આપકી નિવેડ;	
તેરી જહાજ દરીઆવર્મે, હુમે નહીં ચું ખેડ.	૮૫
પડ્યા રહે દરબારમેં, ધક્કા ધણીકા ખાય;	
કપહુ લહેર સમુદ્રકી, દુઃખ દારિદ્ર્ય સખ જાય.	૮૬
વીંછી ફરી વેદના, જેને વીતી હોય;	
તે જાણે પીડ પારકી, અવર ન જાણે કાય.	૮૭
સબજન ધાગા પ્રીતકા, ખેંચો મત તૂટ જાય;	
તૂટે શીર જે સાંધીએ, ખીચ ગાંઠ પડ જાય.	૮૮
વિપત્તિ સમાન સુખ નહીં, જે થોડે દીન હોય;	
ઈષ્ટ મિત્ર લાઈ અંધુ, જન પડત સખ કાય.	૮૯
ધ્યાન કાપે ક્યા હોત હે, જે મન મેલ ન જાય;	
ખગ અરૂ ખીલી ધ્યાન ધરી, પશુ પકડકે ખાય.	૯૦
મન જાવે તો જન દે, મત દે જાને શરીર;	
ખીના ચડાઈ કામઠી, ક્યું લગેંગો તીર.	૯૧
તુલસી કહે છે સુમ ધન, નવ ખરચે નવ ખાય;	
માખી મધ ભેગું ફરી, આખર ઉડકે જાય.	૯૨
લલો લલાઈ ના તજે, દુષ્ટ ન ચુકે દાવ;	
ચંદનને સળગાવતાં, પ્રગટે શુભ સ્વભાવ.	૯૩
દાદુ નાણું સાચકા, ફરે નવ ખંડ માય;	
જેસાકું તેસા કહે, વો નિંદા ન ગણાય.	૯૪
દીલ લગા વોહી સગા, ઓર સગા નહિ કોઈ;	
મા બેડી મેદેલાં બજે, પ્રિય પટંતર ^૧ જોઈ.	૯૫
નાગર, નાયણુ ને પાવડી, સીંગી ને સુનાર;	
એ પાંચે ન થાય આપણાં, છઠ્ઠા ખેડાવાળ.	૯૬
બચન તજે ન સત્યપુરુષ, તજે પ્રાણુ અરૂ દેશ;	
પ્રાણુ પુત્ર દુહુ પરહ્યાં, બચન હેત અવધેશ. ^૨	૯૭

એક ભેખટ ^૧ આશરે, જાતિવરણ છીપ જાત;	
જ્યો હાથીકે પાઉમેં, સખડા પાઉ સમાત.	૯૮
તુલસી નીચે જનસે, બને ન ઉચો કામ;	
મહત નગારા ના બને, ચુવા કેરો આમ.	૯૯
તન ભર સુના પહેરતી, ગલે મોતીકા હાર;	
એક દિન એસો આયગો, વો(નારી)ધરધરકી પતી હાર.	૧૦૦
તાનસેનકે તાનમેં, સખ તાન ચુલતાન;	
આપ આપકે તાનમેં, ગદ્દાખી મસ્તાન.	૧૦૧
તીર્થ ગયે નીચ જન, ચિત ચંચળ મન ચોર;	
પાપ રતી ભર ના ધટ્યો, દશ મણુ લાયો ચોર.	૧૦૨
ભલે ભુરે સખ એક હે, જળ લગ ખોલે નાહીં;	
જાણુ પડત કે કાક પીક, ઋતુ બસંતકે માંહી.	૧૦૩
સો તાહીસે રચ રહ્યો, બે જાહીસે કામ;	
જયસા કીડા લીમકા, કહા કરે બસી આમ.	૧૦૪
તુલસી બિનકી કાન ગત, ખોલત બિના બિચાર;	
કટત પરાઈ આત્મા, કર જીહ્વા તલવાર.	૧૦૫
રાત ગમાઈ સોય કર, દિવસ ગુમાયો ખાય;	
હીરા જન્મ અમોલ ધા, સો ફાડી બદલે જાય.	૧૦૬
તેજ ચમકે ચાણુકેં, ડુંકારે રાજપુત;	
વધધટ ભાવે વાણીઓ, કડાં ^૨ અવાજે ભૂત.	૧૦૭
સંપતકે સગે ધણે, ચોર ખીપત પડે ટલ જાય;	
જ્યું જ્યું સંપત સાંપડે, ત્યું ત્યું આ લપટાય.	૧૦૮
ખુરા હુંદનમેં ચલી, ખુરા મીલા ન કાઈ;	
શીર મેં દેખું આપડું, મોસેં ખુરા ન કાઈ.	૧૦૯
વહેતાં પાણી નિર્મળાં, બંધાં ગંધીલાં હોય;	
સાધુ જન રમતા ભલા, દાગ ન લાગે કોય.	૧૧૦
બંદા બહોત ન ઝુલીઓ, ખુદા ખમેગા નાહીં;	
જોર જીલમ નવ કીજીએ, મૃત લોકકે માંહી.	૧૧૧
જોર જીલમ જો કીજીએ, તુરત દેત બતાય;	
જીતા નર ગુમાન કરે, ઇતી ખત્તા ખાય.	૧૧૨

હસ્તી દંત, નારી વચન, પ્રીત કપટીની જોહ;	
અંતરનાં ને બહારનાં, જુદાં જુદાં તેહ.	૧૧૩
હંસાને સરોવર ઘણાં, ને સરોવરને નહીં કાઈ;	
સજ્જનને સ્નેહી ઘણા, દુરિજનને નહીં કાઈ.	૧૧૪
શિખામણુ દીજે સમાણસને, નહીં દીજે એક ગમાર;	
પહેલો રોજે આપણને, પછી કુટુંબ પરિવાર.	૧૧૫
શિખામણુ દષ્ટએ મુરખને, લે નહીં ધ્યાનજ માંહે;	
આયું વાનરને પુલ સુંધવા, તે ખોરયું ગાંડજ માંહે.	૧૧૬
જૂખ ન જાણે ભાવતું, (ને) પ્રીત ગણે નહિ જાત;	1
ઉંધ ન જાણે સાથરો, જ્યાં સુતા ત્યાં રાત.	૧૧૭

સાખી

મન મીલે તો કરીએ મેલા, ચિત્ત મીમે હો રહીએ ચેલા;
કબીરજી યું કહે સાધુ, સખસેં શ્રેષ્ઠ જો રહે એકીલા. ૧૧૮

દોહરા

કંચન તજવો સુલભહે, સુલભ ત્રિપાટકા નેહ;	
નિદા સ્તુતિ ત્યાગવો, તુલસી દુર્લભ એહ.	૧૧૯
લુખા સુકા પાયકર, હંડા પાણી પી;	
દેખ પરાઈ ચોપડી, ^૧ કયું લલચાવે છ ?	૧૨૦
નીચ નીચાઈ ના તજે, જો પાવે સતસંગ;	
તુલસી ચંદન લપટકે, વિષ ન તજે ભુજંગ.	૧૨૧
તુલસી જગમેં યું રહો, જયું છદ્ધા મુખ માંહી;	
ઘી ઘણા લક્ષણુ કરે, તોખી ચીકની નાહી.	૧૨૨
મનકે બહુતે રંગ હે, છીન છીન બદલે સોય;	
એક રંગમેં જો રહે, એસા વીરલા કોય.	૧૨૩
ઉંચે પાતી ના ટીકે, નીચેલી હઠરાય;	
નીચે હોય સો ભર પીએ, ઉંચા પ્યાસા જાય.	૧૨૪
સુલી ઉપર ઘર કરે, વિપક્ષા કરે અહાર;	
કાલ તાલીકા ક્યા કરે, આહું પહોર હોશિયાર ?	૧૨૫
જાત ન પુછો સાધજી, પૂછ લીછએ જ્ઞાન;	
મેલ કરો તરવારકા, પડા રહેન દો મ્યાન.	૧૨૬

૧ ચોપડી=ચીપી ચોપડેલી રોટલી.

આસન મારે કયા હુવા, મારી ન મનકી આશ;	
તેલી કેરા બૈલ જ્યું, ઘરહી કેસ પચાસ.	૧૨૭
મુરખકું સમજવતે, જ્ઞાન ગાંઠકા જ્ય;	
કાયલા હોય ન ઉજળા, સો મન સાથુ લગાય.	૧૨૮
દાગ જો લાગા નીલકા, સો મન સાથુન ધોય;	
કાટ જતન પરજોધીએ, કાગા હંસ ન હોય.	૧૨૯
માંખી ચંદન પરહરે, દુરગંધ હોય ત્યાં જ્ય;	
મુરખ નરને ભક્તિ (ભાવ) નહીં, બિધે કાં ઉઠી જ્ય.	૧૩૦
જો જોકો ગુન જનતે, સો તાકો ગુણ લેત;	
કાયલ આમહી ખાતહે, કાગ લીખોડી લેત.	૧૩૧
સખસેં જુરો (હે) માંગવો, યામેં ફેર ન ફાર;	
બલીસેં યાચત હી ભયો, વામન તન અવતાર.	૧૩૨
કહેનાં થા સો કહે ચુકે, અખ કુચ્છ કહા ન જ્ય;	
એક રહા દુભ ગયા, દરિયા લહેર સમાય.	૧૩૩
ક્યારી બાંધી કેસરકી, અંદર બોઈ પીઆજ;	
પાની દીયા ગુલાબકા, આખર પ્યાજકી પ્યાજ.	૧૩૪
એક જુરે સખકો જુરો, હોત સખનકો કોપ;	
અવગુન અરજુનકે ^૧ ભયો, સખ ક્ષત્રીનકો લોપ.	૧૩૫
ચંપા તુજમેં તીન ગુન, રૂપ, રંગ આર બાસ;	
એક અવગુન એસો ભયો, જો ભમર ન આવે પાસ.	૧૩૬
ચંપા હું મુલતાનકા, ઉત્તમ મેરી જાત;	
ભમરકે મન કપટ બસે, પાસ કચુ નહીં આત.	૧૩૭
કોઉ દુર કર ના શકે, ઉઘટે વિધિકે અંક;	
ઉદધિ પિતાતઉ ચંદ્રકા, ધોઈ ન શકયો કલંક.	૧૩૮
કારજ ધીરે હોત હે, કાહે હોત અધીર;	
સમય પાય તરવર ફલે, કેતા સીચો નીર.	૧૩૯
મુરખ ગુણ સમજે નહીં, તો નહીં ગુણીમેં ચૂક;	
કયા ઘટ્યો દીનકો વૈભવ, જો દેખે નહીં ઉલુક. ^૨	૧૪૦
તુલસી નીજ કીર્તિ ચહે, પરકી કીર્તિ ધોય;	
તીનકે મુખ મસી લાગહી, મીઠે ન મરીએ ધોય.	૧૪૧

નિંદા હમારી ને કરે, મિત્ર હમારા સોય;	
સાથુ લેકે ગાંડકા, મેલ હમારા ધોય.	૧૪૨
નારાયણ નિજ હીયમેં, અપનો દોષ નિહાર;	
તો પીછે તું ઝોરકા, અવગુણ ભલે વિચાર.	૧૪૩
તુલસી કહે ધન સુમકો, જયસે શ્વાનકી પુંછ;	
બડે હાથ પચાસ પણ, આખર છુંછકી છુંછ.	૧૪૪
ન્યાં કામ ત્યાં રામ નહીં, ન્યાં રામ ત્યાં નહીં કામ; ^૧	
તુલસી દોનું ના રહે, રવિ રજની એક ઠામ.	૧૪૫
એક મૃગકે કારને, ભરત ધરી તીન દેહ;	
તુલસી ઉનકી કયા ગતિ, ધર ધર કરત રનેહ.	૧૪૬
ભક્ષા ગુર હૈ ગૃહી, ચેક્ષા ગૃહી ને હોય;	
કીચ કીચકુ ધોવતે, દાગ ન છૂટે કાય.	૧૪૭
નારાયણ દો બાતકા, દીજે સદા ખિસાર;	
કરી પુરાર્થ ઝોરને, આપ કીયો ઉપકાર.	૧૪૮
સુધરી ખીગડે બેગહી, ખીગડી શીર સુધરે ન;	
દૂધ ફાટે કાંછ પડે, સો શીર દૂધ બને ન.	૧૪૯
તુલસી વહાં ન ભાષ્યે, ન્યાં ન કહે કે આવ;	
ધાસ બરાબર ભણીએ, ક્યા રાગ ક્યા રાવ.	૧૫૦
અંધો શોધે આંખને, (અને) બહેરો ખોળે કાન;	
ને ભડું પ્રાપ્ત નહીં, તાકે લીએ હેરાન.	૧૫૧
મન મળુસ ગુન રતન, સુપ કર દીજે તાલ;	
ખીન ધરાક ન ખોલીએ, હુંચી શબ્દ રસાલ.	૧૫૨
તુમ હો તેસી પ્રીછઓ, સુનીઓ સમરથ પીઆ;	
હમ જેસી ના કીછએ, હમ અપરાધી છપા.	૧૫૩
ભીખ હાંડલી નવ ચડે, છીંકે કહું જરર;	
ભીખ અત્ર જમવા ધકી, નિશદિન રહે અધુર.	૧૫૪
જળના મોગ જળવિધે, ઉડી જેમ સમાય;	
તેમ મનોરથ દરિદ્રના, અંતરમાં લય યાય.	૧૫૫
જેસો મુખસે નીકસે, તેસો ચાલે નાહી;	
મનુષ્ય નહીં વો શ્વાન જતી, બાંધે જમપૂર ભહી.	૧૫૬

^૧ એટલે રામ ને કામ સાથે રહે નહીં, જેમ સૂર્ય અને રાત એક દેખાયે સાથે હોય નહીં.

કુપ પરાયા આપના, ગીરે મો કુળ જાય;	
ઐસા બેદ વિચાર કર, તું મત ગોથાં ખાય.	૧૫૭
જાતી કીર્તિ જગતમે, જગત સરાહે જાલી;	
તકિા છવન સદ્ધ હે, કહત અકળર શાલી.	૧૫૮
ભલે છુરે નીબે સખે, મહાન પુરૂષકે સંગ;	
ચંદ્ર, સાપ, જલ, અગ્નિ ઐ, ળસત શંભુકે અંગ.	૧૫૯
મેરી મતિ અતિ અદ્ય હે, તુમ હો ગુન ગંભીર;	
દધિકા કહા દીખાઇએ, એક હુંભકા નીર.	૧૬૦
સંસારીકા મુખ જલો, ચિત રહી ચિતા લાગ;	
જ્યું છુદારકી સાણસી, ધત પાણી ધત આગ.	૧૬૧
પાપ પુણ્ય છુપ છુપ કરો, સોવત કરો કે જાગ;	
તુલસી કળ લગ દૂપ રહે, ધાસ કુસાર્થ આગ.	૧૬૨
ખડા હુવા તો ક્યા હુવા, જેમી ખડી ખગ્ગર;	
પંછીકા છાયા નહીં, કલ લાગે અતિ દૂર.	૧૬૩
બહેત ગર્ધ થોડી રહી, વ્યાકુળ મન મત હોય;	
ધીરજ સખકા મિત્ર હે, કરી કમાર્થ મત ખોય.	૧૬૪
હંચું પદ આશ્રય વિના, કાર્થ નથી પામેલ;	
કદીએ હંચી નવ ચડે, વણુ આધારે વેલ.	૧૬૫
નેકી કરકે નેકકા, બદલેકી નહીં આશ;	
દામ કીસીસે માગે નહીં, યુત્ર જો દેવે ખાસ.	૧૬૬
ગરવા સહેજે શુણુ કરે, કંડા ^૧ કારણુ ન જાણુ;	
મેહુલા બરસે સરવર ભરે, કથુ ન માગે દાન.	૧૬૭
કાગા વહાલું હુંભ જળ, ઐને વહાલી વાત;	
બ્રાહ્મણુને ભોજન વહાલું, ગદ્દા વહાલી લાત.	૧૬૮
મોટા સંગ મોટા મળે, કરે શોખની વાત;	
ખોટા સંગ ખોટા મળે, હસી હસી દે હાથ.	૧૬૯
ભલા ભલાઈ ના તજે, ભલા ન ખોલે બદ;	
છસ દીલ દયા ધર્મ હે, હો સમુખ શીરી શબ્દ.	૧૭૦
હરી હીરાકી કેટડી, બાર બાર મત ખોલ;	
હીરકા જવાહીરી મીલે, જખ હીરકા મોલ.	૧૭૧

કાગા કીસકા ધન હરે, કાપલ કીસકું દેત;	
એક જીભકે કારને, જળ અપનો કરી લેત.	૧૭૨
જીવન જોખન રાજ ધન, અવિચળ રહે ન કાપ;	
જા દિન હે સતસંગમેં, જીવનકો ફલ સોય.	૧૭૩
સરોવર તરવર સંત જન, ચોથા બરસે મેહ;	
પરમારથ કે કારને, ધન ચાર ધરી હે દેહ.	૧૭૪
તુંલસી ચહિ તિન લોકમેં, કા જાને તન પીર;	
હૃદયા જાને આપકા, કાં જાને રઘુવીર.	૧૭૫
તુંલસી ગરિય ન સંતાપીએ, જુરી ગરિયડી હાય;	
મુઆ ઢોરકે ચામસેં, લોહા ભરમ હો જાય.	૧૭૬
માત, તાત ને મિત્ર એ, મૂળથી તણ હિતકાર;	
હિતકારક ખીજાં બધાં, ગરજ પડે તે વાર.	૧૭૭
જ્યાં હે અપની પ્રીતડી, જોડનકા વિશ્રામ;	
તાસુ કણુ ન કીજાએ, લેન દેનકા કામ.	૧૭૮
ખીતિ તાહી ખિસાર દે, આગેડી મુદ્દ લે;	
જો બની આવે સહેજમેં, તાહિમેં ચિત દે.	૧૭૯
અન્ન મદ, ધન મદ, રાજમદ, ઝોર મદ સખ હદ;	
તીનકે ઉપર રાગ મદ, ^૧ ઝોર મદ સખ રદ.	૧૮૦
જોખન થા જળ રૂપ થા, ગ્રાહક થે સખ કાર્ધ;	
જોખન રૂપ ગમાય દે, બાત ન પુછે કાર્ધ.	૧૮૧
ક્યાં યુધિષ્ઠિર નરપતિ, ક્યાં વિક્રમ ભૂપાલ;	
કાર્તિ જગમે રહે ગર્ધ, સખકૃ ખા ગયા કાલ.	૧૮૨
સાંકડ ઠાણાં બાંધણાં, આઠાં નીરણુ ધાસ;	
પાણી પીને તળડી, એ તુરગનો કરે વિનાશ.	૧૮૩
કાલા બાદલ ડરાવના, ઝોર બિજલ બરસન હાર;	
જાડા પુરૂષ સોહામણા, પતલા ભોગનદાર.	૧૮૪
તુંલસી મીઠે બચનસેં, મુખ બિપજત કણુ ઝોર;	
ચેહી બશીકરન મંત્ર હે, તણએ બચન કોર.	૧૮૫
બિજલા બિજલા સખ ભલા, બિજલા ભલા ન દેશ;	
નારી નમે ન રીપુ ડરે, ન આદર કરે નરેશ.	૧૮૬

કળુધ કળુ ન વીસરે, સો સાધુકે સંગ;
 મુંજ હુબોયા ગંગ પણ, મન તંગકા તંગ. ૧૮૭
 કહા કહું કિરતારકું, વામે ઐસી બુલ;
 કંટક ઝાડ ગુલાબકો, વાકો મુંદર યુવ. ૧૮૮
 જાકે પાંજી પેનીઆં નહી, ઊંહે મીલે ગજરાજ;
 વિપ^૧ દેતાં વિપયા મળી, લલે ગરીબ નિવાજ. ૧૮૯
 વાવીએ કડવી તુંબડી, ઉતરે તુંબ હજાર;
 એક એકથી કડવાં અધિક, અપરંપાર અપાર. ૧૯૦
 વ્યાપારે ધન સાંપડે, ખેતી થકી અનાજ;
 અભ્યાસે વિદ્યા મળે, ખાંડા બળથી રાજ. ૧૯૧
 અન્ન સમાન ન ઔપધિ, જરણા સમો ન જાપ;
 કૃષ્ણ સમો ન દેવતા, નિંદા સમો ન પાપ. ૧૯૨
 કહ્યે^૨ સંપત ના મીલે, કહ્યે વિપત્તિ ન જાય;
 મનકા એલી મુલાવ હે, ગિન કહ્યે ન રહાય. ૧૯૩

સોરઠા

છત હીણો સરદાર, મત વોણાં માનવ રખે;
 અંધો અશ્વ અસ્વાર, રામ રખવાળાં રાજઆ. ૧૯૪
 ગાડાં^૩ મ્હોડે ગુણુ^૪ કરો, લવોય બેળાં વસો;
 આળો, નાતો ને આરતો, કમાણુસને કશો. ૧૯૫

ઢાહરા

ઊપકારી^૪ ઊપકાર જગ, સખસે કરત પ્રકાશ;
 જ્યું કટુ મધુરે તર મલય, મલયજ કરત સુવાસ. ૧૯૬
 દેર ન વહી હે કપટસોં, જો કીજો વ્યાપાર;
 જપસે હાંડી કાણકી, ચડે ન કુળ વાર.^૫ ૧૯૭
 માયા મરી ન મન મરા, મર મર ગયે શરીર;
 આશા તૃષ્ણા ના મરી, કહે ગયે દાસ કપીર. ૧૯૮

૧ ચંદ્રહાસને વિષ દેતાં પ્રબુએ કૃપા એવી કરી કે પ્રધાનની ટીકરી વિપયા મળી.
 ૨ કહ્યે=કહ્યાં કરવાથી. ૩ ગાડાં મ્હોડે એટલે એટલો બધો ગુણુ કરો કે ગાડાં બરાબ.
 ૪ ઊપકારી જગતમાં માણસો હપર હપકાર જાતભાતનો બેદ બતાવ્યા વગર કરે છે.
 જેમ મત્રયાચળનાં ચંદનનાં વૃક્ષો, કડવાં, મીઠાં, બધાં ઝાડોને સુવસિત કરે છે તેમ.
 ૫ કપટ વ્યાપારમાં ફરક નહીં, કેમકે કપટમાં એક વાર ફાવી શકાય, બીજી વાર ફાવી શકાય નહીં. જેમ સાહસની હાંધી ચુકા હપર બીજી વાર ચડી શકે નહીં.

કાઠ કચુંબો કૃપણુ ધન, એ તીનો એક સુલાવ;
 એ રસ મુકે આપણો, નો દીવે ગલે પાવ. ૧૯૯
 અવગુણારાં માણસાં, ગુણુ ન કરણો જાવ;
 સાવજ પણો અજાડીએ, કહાડે તેને ખાય. ૨૦૦
 હંસલા સાહેર સેવીએ, જેતી શીતળ છાય;
 આછે વાસ ન વસીએ, અદર ઊંચાળાય. ૨૦૧

સોરઠા

દુઃખે તેને દાઝ, દુઃખ્યા વિણ દાઝે નહી;
 કવણુ કીયાને કાજ, મરવા આવે મીઆહિતના. ૨૦૨
 કરે વિચારી કાજ, જરૂર એવા જાણીઆ;
 ગયું રાવણું રાજ, વણુ પ્રધાને વાણીઆ. ૨૦૩

દોહરા

ખાલી, દોહલી, મશ્કરી, હાંસીખેલ હરામ;
 ઇતના કીયે હર ના મીલે, તો તુઝસીદાસ જમાન. ૨૦૪
 સુગુણા નર સોહાગણા, જહા નાદ કુરંગ;
 મોરઘ મન લાગી રહા, જીમ ચંદને જુજંગ. ૨૦૫

સોરઠા

જેવું પાકું ખોર, તેવું મન દુરિજન તણું;
 બીતર કઠિન કઠોર, બાહેરથી રાતું સહી.^૧ ૨૦૬

દોહરા

સત્ય સ્વર્ગનું ખારણું, સત્ય સિદ્ધ સોપાન;
 મંત્ર યોગ સત્યે કૃણે, ધર્મ, અર્થ ને કામ. ૨૦૭
 તનની તૃષ્ણા સહેજ છે, સવા શેર કે શેર;
 મનની તૃષ્ણા નવ મટે, ને લાવે ધર મેર.^૨ ૨૦૮
 સ્વામીસે સેવક બડો, ને નિજ ધર્મ સમાન;
 રામ બાંધ જિતરે જલધિ, કુદ ગયે હનુમાન. ૨૦૯
 તુલસી તલળ ન જાંડીએ, મોત રજખ સજ સાથ;
 ક્યા આલમસે રૂડના, કલમ ધણીકે દાય. ૨૧૦

૧ દુરિજનનું મન પાકાં ખોર જેવું છે. પાકું ખોર બિપદથી રાતું કેખાય છે, પણ તેના ઠપાયાને લીધે અંદરથી કઠણ, કઠોર નીકળે છે. ૨ મેર=મેરૂ પર્વત.

મૃગ નાભી ^૧ કસ્તુર બસે, ભટકત જંગલ હોય;	
રામ બસત સળકે હૃદય, પર સમજે નહીં કાય.	૨૧૧
મુખ દીયો પ્રભુ લજનકુ, સુનન કીયો હે કાન;	
તીરનેકુ દી દીનતા, યુગનકુ અભિમાન.	૨૧૨
ને કુલમેં ને ઉપજે, સો કુલ પર વો જાય;	
મચ્છ કચ્છ જલમેં તીરે, પંછી ગગન ઉડાય.	૨૧૩
નયનાં તું મત રાષ્ટ્રગો, એ રાનાં ક્યા કામ ?	
તેરો બીતર રાય તો, સળ સમજેગો રામ.	૨૧૪
માયાકે બસ સળ પડે, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ;	
નારદ, શારદ, સનક એાર, ગૌરીસુત ગણેશ.	૨૧૫
સાશુન જલ લે ખુચ ઘસે, મલમલ ^૨ કાયા ધોય;	
અંત કસેળ દાગ હયે, ખુચ કથું ઊજલા હોય ?	૨૧૬
(બ્યાજેકિત)-પરધન હરે, પરનિદા કરે, પરનારી ધરમાંહી;	
માંસ ખાય, મદિરા પીયે, મોદકા સંશય નાંહી.	૨૧૭
પરધન પરનિદા તજે, પરત્રિય માત સમાન;	
ઇતના કીયે હર ના મીલે, તુલસીદાસ જમાન.	૨૧૮
ધંધાહીમેં પચ રહો, આરંભ કીયો અપાર;	
ઉઠ ચલેગો એકીલો, શિરપર રહેગો ભાર.	૨૧૯
કાન ફરી જોગણી, તીન લોકકુ ખાય;	
જીવતાં બાળે કાળજાં, મુવે નર્ક લે જાય.	૨૨૦
ખુશામતીઆ ખુશી રહે, મરદ મરે બેહાલ;	
પતિવ્રતા જીએ મરે, પેડા ખાય છીનાલ ^૩ .	૨૨૧
સુસંગે સુધર્યો નહીં, વાકે બડે અભાગ;	
કુસંગસેં બીગડે નહીં, સો નર બડો સુભાગ.	૨૨૨
ગાશીક હો કર જૈઠના, બેઅકલીકા કામ;	
જીન પર ડંકા મોતકા, બિનકું કળ આરામ.	૨૨૩
કાહે ^૪ કીજે વો જતન, ^૫ જાત કાજ ન હોય;	
પર્વતપે ખોદે કુવા, કપસે નીકસે તોય ?	૨૨૪

૧ મૃગની નાભિમાં કસ્તૂરી રહે છે તે થેતે નહીં જાણવાથી સુગંધ ક્યાંથી આવે છે તે શોધવા જંગલમાં ભટકે છે તેમ. ૨ મલમલ=ચોળીચોળીને. ૩ ઈશ્વરની ગહન ગતિ. ૪ નકામી મહેનત. ૫ જતન=મથન.

સહજ રસીસો હોય સો, કરે અહિત પર હેત; ^૧	
જ્યસે પીડીત ડીઝયે, ઈશ્તુ તોહુ રસ દેત.	૨૨૫
દામ બચાવા દોડતા, બહુધા બની બખીલ;	
પ્રાણ બચાવી દોડીએ, ધર્મ કામ નહીં દીવ.	૨૨૬
બહોત ^૨ દ્રવ્ય સંચય જહાં, ચોર રાજ લાય હોય;	
કાંસે ઊપર બીજલી, પડત કહત સખ કાય.	૨૨૭
તુલસી રેખા ^૩ કર્મકી, લલાટપે લીખ દીન; ^૪	
પૂર્વ જન્મ ^૫ પુન્ય પાપકે, અખીલ જગત આધીન.	૨૨૮
એક ચુનત હે ગોબરી, એક બનત હે ભૂપ;	
તુલસી યહ સંસાર હે, પૂર્વજન્મકો રૂપ.	૨૨૯
કોઈ કહત મેં રાય હું, કોઈ કહત મેં રંક;	
પૂર્વજન્મ કૃત એહી હે, તુલસી કહત નિશંક.	૨૩૦
તુલસી સાગર હે લયોં, સરીતા અપરંપાર;	
ખીના સ્વાતી જલ ના પીએ, ધન ચાતકકો પ્યાર.	૨૩૧
રાંકાં સ્વર્ગ ન નીપજે, રાંકાં ખાણુ ન હોય;	
ધન શીટ માદુ ^૬ ભરે, આપે રાંકાં જોય.	૨૩૨
મર જાજી માણું નહીં, અપને તનકે કાજ;	
પરમારથકે કારણે, માણું ન સમજું લાજ.	૨૩૩
કળીર આપ ઠગાઇએ, ચોર ન ઠગીયે કાય;	
આપ ઠગે, સુખ ઉપજે, ચોર ઠગે દુઃખ હોય.	૨૩૪
જગમેં ઘેરી કોઇ નહીં, જો મન શીતલ હોય;	
તુલસી ઈતના યાદ રખ, દયા કરે સખ કાય.	૨૩૫
સાની, ધ્યાની, સંયમી, દાતા, શૂર, અનેક;	
જખીઆ તખીઆ બહોત હે, શીલવંત કો એક.	૨૩૬
તું મન જાને આવરા, મેરા હે સખ કાય;	
પિડ પ્રાણ સંબંધ હે, એ નહીં અપના હોય.	૨૩૭
છોટી મોટી કામની, સખી વિધવટી વેલ;	
દુશ્મન મારે દાવસે, એ મારે હસ ખેલ. ^૭	૨૩૮
તુલસી આ સંસારમેં, કોન લયો સમરથ;	
એક કનક, દુહા કુચનકો, જીણુ પસારે ^૮ ન દય.	૨૩૯

૧ અવશ્યજી ઉપર શુભ કરવો. ૨ બહુ દોલતને બય. ૩ કાર્યકાર્ય. ૪ દીન=દીધી.
 ૫ પુન્ય પાપ. ૬ માદુ=નસીબદાર પુરુષ. ૭ દસીદખીને. ૮ પસારે=સાંખા કરે.

ખિના કહેસે સતપુરૂષ, પુરે પરકી આશ;	
કોન કહત હે સૂર્યકા, ધર ધર કરત પ્રકાશ.	૨૪૦
ચિંતા તાકી કીજીએ, જો અનહોની હોય;	
એક માર્ગ સંસારકો, નાનક થીર ન કોય.	૨૪૧
કોટિ, કોટિ તીરથ કરે, કોટિ કોટિ જા ધામ;	
જળ લગ સાય ન સેવીએ, તળ લગ કાચા કામ.	૨૪૨
માગન ગયે સો મર ગયે, મરે ન માગન જાઈ;	
બિનસં પહેલે ઓ મરે, હોત કહત હે નાંહી.	૨૪૩
હેડા ભીતર દવ બજે, કોઈ ન જાણે સાર;	
કાં મન જાણે આપણું, કાં જાણે કિસ્તાર.	૨૪૪
જોકે હાથ અધિકાર હય, ^૧ કરે ન ન્યાય બિચાર;	
શીર વાકે અધિકારમેં, રહે ન આદિ અકાર.	૨૪૫
હસું તો દંત પારખે, રોયે કાજળ જાલ;	
મુંગાને સ્વપ્ન થયું, તે સમજ સમજ પસ્તાય.	૨૪૬
નગુણે વાસો ન રાખીએ, સગુણની પત જાલ; ^૨	
ચંદન પશું ચોકમાં, ઈંધણ મુલ વેચાય.	૨૪૭
સખી ન સુમ બને કદી, સુમ સખી નવ થાય;	
થુવર આપે દુધ, પણ ગોરસમાં ન ગણાય.	૨૪૮
તુલસી કર પર કર ધરો, કર તલ કર ^૩ ન કરો;	
જો દિન કરતલ કર કરો, ઓ દિન મરણ ખરો. ^૪	૨૪૯
પંડિત જનકો શ્રમ ભરમ, જાનત જો મતિ ધીર;	
વંધ્યા કણુ ન જાનહી, પ્રસૂતનકી પીર.	૨૫૦
જળ લગ આશા અર્થકી, તળ લગ સખકો દાસ;	
તળે દાસ સમે હોતહે, જળ મન હોત બિદાસ. ^૫	૨૫૧
નહીં વિદ્યા સમ ચક્ષુ કો, સત્ય સમ તપ ન કોય;	
પ્રીતિ સમ દુઃખ નહીં જગત, ત્યાગ સમ સુખ ન હોય.	૨૫૨

૧ જેના હાથમાં અધિકાર છે તે ન્યાયાન્યાયનો વિચાર કરતા નથી તો “અધિકાર”નો આદિ અક્ષર “અ” રહેતો નથી ને ધિકારજ રહે છે. ૨ ભાવાર્થ:—નગુણે= ગુણ વગરના માણસને ત્યાં વાસ કરવો નહીં; કરીએ તો સગુણા એટલે ગુણવાન માણસની પત આખર જાય. ચંદન જેવું લાકડું બળરના ચોકમાં પશું હોય તે બળત-લુના લાકડાને ભાવે વેચાય છે. ૩ કરને હેડો ન ધરવો. ૪ મરણ સમાન. ૫ વૈરાગ થાય.

એક કપુત કાળું કરે, ખીન્ને ઊન્નળ પ્રકાશ;
 દીપકના બે દીકરા, કાળળ ને અજવાશ. ૨૫૩
 કણખી કસર કણસલે, રોટલે કસર રાજપુત;
 વાણીઓ કસર વઢવે, બાયડી કસર દૂધ. ૨૫૪
 દુઃખમેસેં સુખ હોત હય, ડર મત દેખી દુઃખ;
 જીતનો દુઃખ હે તાપકો, ધીતનો વૃષ્ટિ સુખ. ૨૫૫
 પાળે નાચે પારવડો, વગડે નાચે મોર;
 પરણ્યા એટલા માનવી, ખીજાં હરાયાં દોર. ૨૫૬
 રાતકો ભૂપણુ ઇંદુ હય, દિનકો ભૂપણુ જ્ઞાન;^૧
 દાસકો ભૂપણુ ભક્તિ હય, ભક્તિકો ભૂપણુ જ્ઞાન. ૨૫૭
 જ્ઞાનકો ભૂપણુ ધ્યાન હય, ધ્યાનકો ભૂપણુ ત્યાગ;
 ત્યાગકો ભૂપણુ શાંતિપદ, તુલસી અમલ અદાગ. ૨૫૮
 હાલતાં દંડે, ચાલતાં દંડે, દંડે સારા દિન;
 છાતી ઉપર પથર મૂકી, પૈસા લેવે છીન.^૨ ૨૫૯

ઢાહરા

કાચા ઘટમાં કાંકરો, બે કદી પેસી બય;
 કાઢતાં નીકળે નહીં, કરીએ કાટ ઉપાય. ૨૬૦
 મન ઢોંગી મન ધૂર્ત હય, મન મેગલ સમાન;
 મન સુધરે તો મિત્ર છે, નહીં તો શત્રુ સમાન. ૨૬૧
 દેતે સો લેતે નહીં, કરતે હય ધનકાર;
 માંગે જખ મીલતા નહીં, એ જગકા ધંકાર. ૨૬૨
 દમયંતી સીતા સતી, દ્રૌપદી ચઢ દુઃખ પાત ?
 બિનકે દુઃખકા તોલ કર, તપ દુઃખ કોણ માત. ૨૬૩
 કાજલ તજે ન શામતા, મોતી તજે ન સ્વેત;
 દુર્જન તજે ન કુટિલતા, સજ્જન તજે ન હેત. ૨૬૪
 ભાષા શાખા હય સહી, સંસ્કૃત એહી મૂલ;
 મૂળ રહત હય ધૂલમ્, શાખામેં ફલફૂલ. ૨૬૫
 બડે ગ્રહે બડ હોત હય, જ્યું વામન ભુજ દંડ;
 તુલસી રામ પ્રતાપસેં, દંડ ગયો બ્રહ્માંડ.^૩ ૨૬૬

૧ જ્ઞાન=સૂર્ય. ૨ જીવમી. ૩ બાવાર્ય:-મોટાના વડે મોટા ચવાય. વામનના હાથની લાકડી ગ્યારે વામનજીએ વૈરાટ રૂપ ધર્મ ત્યારે તે લાકડી બ્રહ્માંડ સુધી પોહાવ્યો.

ગુરતા લઘુતા પુરપડી, આશ્રયવાસ્તવે હોય;
 કરી વૃંદમે વિધસો,^૧ દર્પનમે લઘુ સોય. ૨૬૭
 રહે સમીપ બડનકે, હોત બડો હી મેલ;
 સખહી જનત બઢત હય, વૃક્ષ^૨ બરાબર વેલ. ૨૬૮
 બડે બડાઈ ના તજે, લઘુ રહી ઇતરાય;
 રાય કાઈદા હોત હય, કટાર^૩ હોત ન રાય. ૨૬૯
 બશીકરનકે મંત્ર હય, નારાયણુ યહ ચાર;
 રૂપ, રાગ, આધીનતા, સેવા ભલી પ્રકાર. ૨૭૦
 કાન સુણ્યું નવ માનીએ, નજરે ભાળ્યું સાય;
 ભાંગ્યાં સાજાં થાય નહીં, મન, મોતી ને કાય. ૨૭૧
 ચતુર હોય તો રીઝવું, હસ્ત રમાડું છેલ;
 મૂર્ખને શું વિનવું, હધડે ઝાઝો મેલ. ૨૭૨
 નીચી દષ્ટિ ના કરે, મોટા જે કહેવાય;
 સિદ્ધ લાંબણુ સો કરે, તોય તૂણુ ન ખાય. ૨૭૩

સોરઠો

થોરે કુળાં થાય, કલિયુગના વારા વિધે;
 મીઠપ નહીં મનમાંય, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૨૭૪

ઢાહુરા

ડુગરીઆ હરીઆ હુવા, વન ઝીંગારે મોર;
 એ રતુએ તણુ સંચરે, ચાકર, માગણુ ને ચોર. ૨૭૫
 ખાતાં બોજન ભાવતાં, રાતાંમાતાં રૂપ;
 જાતાં જોયા જમપુરે, ભાતાં વિણુ કઈ ભૂપ. ૨૭૬
 મોસર ઝુટતો માહુડો, ઊર ઊઠેતી નાર;
 ગાભે પોટે બાજરો, કણસ નીધલતી જાર. ૨૭૭
 વાણીશ્વરા વાણીઆ, રણશૂરા રાજપુત;
 સુખશ્વરા જનકાદિકો, દુઃખશ્વરા અવધૂત. ૨૭૮

સોરઠો

જે તે ભેળા જાય, પોતાની પ્રજા મેલીને;
 એ લેસલા ભણાય, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૨૭૯

૧ વિધ્યાવળ એ દર્પણમાં નાનો દેખાય. ૨ ઝાડના આશ્રયથી વેળા વૃક્ષની
 બરાબર વધે છે. ૩ કટાર=હલકી જાત, બોધના જેવી હોય છે. હિંદુસ્તાનમાં,
 ૪ મન=દેશ.

દોહરા

શીકર જીવની પીડ, શીકર જીવને ખાય;
 શીકરની ફાડી કરે, ફકીર સૌ જન ગાય. ૨૮૦
 સાજણ સુથનાં^૧ વાદળાં, માગ્યા ધરની છાશ;
 જોઈએ ત્યારે ન જડે, મૂકા તેની આશ. ૨૮૧
 સાજણ એડા ફીજીએ, જેવા કુવાના કાસ;
 આઘા પાછા પછાડીએ, હુદે ન આણે રોપ. ૨૮૨
 જીએ જીએ સગિ ચડે, નીચું વહે ન કાપ;
 નીચું નીચું જો વહે, ધ્રુવથી જીયો હોપ. ૨૮૩

સોરઠો

ઠગ, ખગ ને કાગ, શાંત જણાય બહુ;
 અંતરમાં અતિ ધાત, સામાની નિશ્ચે કરે. ૨૮૪

દોહરા

તુલસી કણુ ન જઈએ, અપને આપકે ગામ;
 દાસ ગયે, તુલસી ગયે, રહા તુલસીઆ નામ. ૨૮૫
 તુલસી આ સંસારમે, પંચ રતન હે સાર;
 હરિભજન અરૂ સંતમિલન, દયા, દાન, ઉપકાર. ૨૮૬
 સધન, સગણુ, સધર્મ, સજન મહા, સગલ મહીપ;
 તુલસી જો અભિમાન બિન, તો ત્રિભુવનકે દીપ. ૨૮૭
 અનીતિસે ધન હોતે હય, વર્ષ પાંચકે સાત;
 તુલસી દાદશ વર્ષમે, જડા મૂલસે જાત. ૨૮૮
 જ્ઞાન, ગરીબી, હરિભજન, કામલ ગચન અદોપ;
 તુલસી કણુ ન છાંડીએ, ક્ષમા, શીલ, સંતોષ. ૨૮૯
 કામ, ક્રોધ, મદ, લોભાદી, જળ લગ મનમે ખાન;
 કહા પંડિત, મૂર્ખ કહા, સગલી એક સમાન. ૨૯૦
 બાળ પરદેશારી ચાકરી, કોણુ પરદેશે જાય ?
 ધર ખેલાં દ્યો પાવકો,^૨ માનો લાખ સવાય. ૨૯૧
 સતી, સાધક એર સુપડા, સતેસત ભાખંત;
 દાસ કુસકું દાહકે, કણિકણુ રાખંત. ૨૯૨

૧. સુથનાં=વાદળાં, આગાદીના વખતેજ મિત્ર તે હુખ પડે ત્યારે મળે નહીં.
 ૨. પાવકો=નાનાં નાણું, પાણીથી એકી કીમતનું.

અંધા દુંડે આંખડું, બેહેરા દુંડે કાન;
જો જાડું પ્રાપત નહીં, (વિ) તાકે લીધે હેરાન. ૨૯૩

સોરઠા

જેણે ન પાળ્યાં વેર, પશુ તેને પરમાણુવો;
નિંદાય તે ઘેરઘેર, પરલોકે નહિં પડે. ૨૯૪

દોહરા

કહતે ચો કરતે નહીં, તાકતે હયં પરનાર;
કાલા મું લે જાળગા, સાહેબકે દરબાર. ૨૯૫
કહતે હય કરતે નહીં, ભારતે ધન ભંડાર;
કાલા મું લે જાળંગે, સાહેબકે દરબાર. ૨૯૬
કહતે હય કરતે નહીં, દયા અરૂ ઊપકાર;
કાલા મું લે જાળંગે, સાહેબકે દરબાર. ૨૯૭
કહતે હય કરતે નહીં, દિલસેં દુર દુરાચાર;
કાલા મું લે જાળંગે, સાહેબકે દરબાર. ૨૯૮
ગંધેસેં ગદ્દા મીલે, તો લાત લાત ઓર લાત;
જાનીસેં જાની મીલે, તો ખાત ખાત ઓર ખાત. ૨૯૯
રણસંગ્રામમેં મીલે તો, ઘાત ઘાત ઓર ઘાત;
મીજલસમેં જો મીલે તો, ગાત ગાત ઓર ગાત. ૩૦૦
ખાણમેં જો દેખીએ, સખ ખાત ખાત ઓર ખાત;
સરોવર પર દેખીએ તો, સખ ન્હાત ન્હાત ઓર ન્હાત. ૩૦૧
બૂલ કબૂલ કાણુઓ, ચાલે નહીં ચતુરાર્ધ;
એક બૂલકે કારણે, દશ બૂલ લેત કુલાર્ધ. ૩૦૨
ઊદર ભરણુકે કારણે, પ્રાણી કરત ધંધાજ;
નાચે, યાચે, લાણુબીડે, રાચે કાજ અકાજ. ૩૦૩
સાયર હંસને મનાવે, એધી માયા જોડ;
જેથી ઊજળા દીસીએ, તેથી તાણી માં તોડ. ૩૦૪

મૂર્ખના સરદાર વિષે

લાઇઓથી અળગો રહે, રાખી મનમાં ખાર;
પરકુટુંબમાં જઈ મળે, મૂર્ખના સરદાર. ૩૦૫
મિત્ર સાથે કપટ રમે, સ્વાર્થમાં હુશિયાર;
અરિ સાથે હેતે મળે, મૂર્ખના સરદાર. ૩૦૬

ઊદર પોપણુ કારણે, જે અન્નનો દેનાર;	
તેનું માર્યું કાપશે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૦૭
ઝીના ફંદ વિષે સદા, મસ્ત બની રહેનાર;	
છાંડે કુળની લાજને, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૦૮
સદગુણને અળગા કરી, દુર્ગુણને ધરનાર;	
સમળવ્યો સમજે નહીં, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૦૯
સાજનું ભાંગ્યું કરે, નખખોદ કામ કરનાર;	
નવરો જે બેસી રહે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૦
જન્મી બિચા કુળમાં, કુકર્મનો કરનાર;	
નીચો તે અંતે ઠરે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૧
કામ, ક્રોધ અરૂ લોભને, ચાહે વારંવાર;	
દયા સત્ય વૈરી ગણે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૨
ધંધરને સૌ જન કહે, જગનો સરજનહાર;	
કદી ન માને મન વિષે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૩
વૃદ્ધ જનોની આગળે, લાજ ધરે ન લગાર;	
મશ્કરીઓમાં જે રમે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૪
પરતું સાફ દેખીને, ધર્માં કરે અપાર;	
પોતાની મેળે બળે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૫
ગરીબને દુલાવીને, ફાંસાનો દેનાર;	
લુચ્ચાથી ડરતો રહે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૬
અણખપતું ખાતાં બધું, લેશ ન કરે વિચાર;	
માન ગુમાવી દુઃખ લે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૭
એકની વાત સાંભળી, જર્ઘ બીજને કેહેનાર;	
એને પણ સૌ માન્યો, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૮
વિના કારણ કળ્યા કરી, ખટપટ કરે અપાર;	
રાખી થાપણુ ઝોળવે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૯
માતપિતાએ જે કર્યા, આજ લગી ઉપકાર;	
લેશ માન સમજે નહીં, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૨૦
પનઘટસે ^૧ પન ઘટત હે, પનઘટ વાકા નામ;	
તુલસી પન કેસે રહે, પન ઘટવેકા ઠામ.	૩૨૧
સાફ તોએ નાતફે, ખોખલી તોએ વેહેલ;	
વસમું તોએ સાચફે, ધરડો તોએ બેલ.	૩૨૨

૧ પનઘટ=પાણીનો ઘાટ, જ્યાં સ્ત્રીઓ પાણી ભરે છે. પન=આખર.

વેપારે વાણીઓ, રણ જણાય રજપૂત;	
અધીરાઇએ અર્ધાંગના, કુટાણે સપૂત.	૮૨૩
ઓછી કુખે ^૧ અવતર્યા, પાપ તણો નહીં પાર;	
અણખુટે મરવું પડે, લેખ લખ્યા કિર્તાર.	૮૨૪
કર્મમાં જે લેખ લખ્યા, તે મિથ્યા નવ થાય;	
રંક મટી રાજ્ય અને, રાજ્ય રંકજ થાય.	૮૨૫
કવિ, પંડિત ઓર ચતુર નર, વેશ્યા, ભટ, નટખટ;	
ધનસે કપટ ન કીછએ, ધનકે રચે કપટ. ^૨	૮૨૬
નાની તોએ નાગણી, ચમરી તોએ યુગ;	
મિણનો તોએ માટીડો, ભાંગી તોએ ભડ્ય.	૩૨૭
છોટો તોએ ચોરનો, થોડો તોએ ધુંચ;	
તણુઓ તોએ આગનો, ભાંગી તોએ ભડ્ય.	૮૨૮
દુશ્મન તોએ બાંધવો, ધર્મી તોએ તુચ્છ;	
કણી તોએ મુલેમાની, ભાંગી તોએ ભડ્ય.	૩૨૯
ઝાંખી તોએ દેવની, મૂર્ખ તોએ ગુચ્છ; ^૩	
ફાટેલ તોએ ખાસડાં, ભાંગી તોએ ભડ્ય.	૩૩૦
ઝીણી તોએ રાઇડી, ^૪ પાંખી તોએ મુચ્છ;	
ધરડો તોએ ગરાસિયો, ભાંગી તોએ ભડ્ય.	૩૩૧
લોડો તોએ રાજની, સાફ તોએ મસાણુ;	
ફૂવડ તોએ કામિની, બાળે તોએ લાણુ.	૩૩૨
જેવો તોએ ચુડલો, ધરડો તોએ તુખાર; ^૫	
હીણો તોએ દીકરો, સારો તોએ સુનાર. ^૬	૩૩૩
ઝુંપડું તોએ ગાંઠનું, ^૭ થોડું તોએ ઝેર;	
ધર્મી તોએ હીમરા, નાનો તોએ શેર.	૩૩૪
ઢીંકો તોએ હેતનો, થોડો તોએ વર્પાદ;	
સારો તોએ તરકડો, થોડો તોએ પ્રસાદ. ^૮	૩૩૫

૧ ઓછી કુખે=નીચને પેટ. અણખુટે=આવરદા ખુટ્યા વગર. ૨ કપટ રચેલાં છે તે કવિ, પંડિત, ચતુર નર, વેશ્યા, ભટ(વિદ્વાન) ને નટખટ (પોહોલોવાં)નાં રચેલાં છે, માટે એટલાંથી કપટ કરવું કે રમવું નહીં. કારણ કપટ પકડાઈ જાય. ૩૨૭ થી ૩૪૩ આટલા પદાર્થ હલકા લાગે, પણ હલકાભરે ગણવા નહીં, વિવેક રાખીને ગણતરી કરવી. ૩ એકસંપ કરેલો જ્યો. ૪ રાઇડી=રાઇનો દાણો. ૫ તુખાર=ચોરો. ૬ સુનાર=સારો તોય ચોર. ૭ ગાંઠનું=પોતાના પૈસાથી બાંધેલું. ૮ પ્રસાદ=દાન, પ્રસાદીની મીઠાઈ.

વરોળ ^૧ તોએ ગાવડી, અજવાળી તોય રાત;	
પાલ્યો તોએ કેસરી, ઓરમાન તોએ માત.	૩૩૬
બાળક તોએ સિંહનું, બચ્ચું તોએ બાજ;	
ભાંગેલ તોએ લાકડી, જુનો તોએ રિવાજ.	૩૩૭
મુઠાલ તોએ વાળાવીઓ, પુટેલ તોએ બોખ;	
દત્તક તોએ દીકરો, નાનો તોએ ગોખ. ^૨	૩૩૮
થોડી તોએ ઓળખાણુ, સાદો તોએ વેપ; ^૩	
કટાયેલ તોએ નાણું, ભૂખેલ તોએ દેશ.	૩૩૯
હલકી તોએ ચેરામણી, મૂરખ તોએ ભાઈ;	
ધરડો તોએ પેહેલવાન, ગરીબ તોએ જમાઈ. ^૪	૩૪૦
સારો તોએ ઢેડીઓ, થોડો તોપણુ ગરાસ;	
કમૂળ ^૫ તોએ દીકરો, મીઠી તોએ છાસ.	૩૪૧
પાલ્યો તોએ કુતરો, થોડું તો પણુ કરજ;	
નાની તોએ નાગણી, દુઃખણી તોએ પરજ. ^૬	૩૪૨
ખોડું તોએ જડાઉ નંગ, ખોટો તોએ રંગ;	
ભડ તોએ બ્રાહ્મણો, સારો તોએ કુસંગ.	૩૪૩
ન ખાધું ન ખરચ્યું, ન પરહથ દેવાણું;	
વિઠલ કહે સુનું થાશે, આ બે ખડકાણું છાણું.	૩૪૪
પુત્રી પિહેરમાં રહી, ભલે કરે શુલતાન;	
પણુ તે શોભે સાસરે, કાં શોભે સમસાન.	૩૪૫
વગર વિચાર્યું વોહારીને, ગાડે લાગ્યા સલ;	
ગાલાવીલી ગાવા બેઠી, અમે છતાં ટોડરમલ.	૩૪૬
અશ્વ ઉપર બેઠા છતાં, માથે રાખ્યો ભાર;	
મૂકયાં બોલે ખાસડાં, એ પણુ એક ગમાર.	૩૪૭
પશુ ધડતાં નર ધજો, ભુલે સિંગ અર પુંછ;	
તુલસી પ્રભુડી ભક્તિ બિન, ધિક્કડાદી ધિક્ક મુછ.	૩૪૮
શોભે સાના સમયમાં, વિણ સમય નહીં માન;	
રદ્દપણે વરણાગી નર, ધરે થાય નાદાન.	૩૪૯

૧ વરોળ=વંધ્યા. ૨ ગોખ=હવા ખાવા મુકેલું છત્તું. ૩ વેપ=સાદો પાણી.
 ડોળવાળો. ૪ જમાઈ ગરીબ હોય પણુ માન આપના ભોગ ખરો. ૫ કમૂળ=
 કુપાત્ર. ૬ પરજ=દેરા.

ચોખરા-(સાખી જેવા)

ગામ ભારતાં, ધાડ પાડતાં, એ રજપુતનું ટાણું;
 દેડ એવા ધંધા કરે, એ તે આપા^૧ કાણું. ૩૫૦
 નાતો ગયો, મેવાડ ગયો, ગયું ધીરધારનું ટાણું;
 સારે ઘેરથી સંપ ગયો, એ તે આપા કાણું. ૩૫૧
 ધરમ ગયો શરમર, ગઈ, ગયું માણસનું સાણું;
 વાડ વેલાને ખાવા બેડી, એ તે આપા કાણું. ૩૫૨

કુંડલિયો

સુના લેને પિયુ ગયે, સુના કર ગયે દેશ,
 સુના લાયે ન પિયુ મીલે, રૂપા હો ગયે દેશ;
 રૂપા હો ગયે દેશ, રૂપ સખ રોય ગુમાયો,
 ધર બેઠ પિછતારી, પિયુ અજલુ ન આયો;
 કહે ગિરધર કેવિ રાય, લોન ણિન સખ અસોના,
 જળ જોળન ટલ જળ, કહા લેઈ કરીએ સુના. ૩૫૩

સોરઠા

કહેતાં ન આવે પાર, રાજા થઈ રંજડતા;
 એ રાજા નહોં ગમાર, સાચું સોરઠીઓ લણે. ૩૫૪
 નિસ નિત્ય નવલાં ખાય, બીજને આપે નહોં;
 ધૂળ પડી એ કમાઈ, સાચું સોરઠીઓ લણે. ૩૫૫
 પરધેર માગે માન, બીજને આપે નહોં;
 એ માણસ હેવાન, સાચું સોરઠીઓ લણે. ૩૫૬
 ઘેર ઘેર ચોવટ જાય, પોતાની બીજ કરે;
 ધુડ પડી ડહાપણ માંય, સાચું સોરઠીઓ લણે. ૩૫૭

દાંત વિષે

દંતા તુજને દિલ દઈ, ચીજો બહુ ચખાડીઆ;
 પણ નાગા સાથે નેહ, હાડાં પેહેલાં હાત્રીઆ. ૩૫૮

દાંત કહે છે

અમને ન દેશો દોષ, આવેતુ તે બિચર્યા;
 હૃદયે ન ધરશે રોષ, પેઢાં પ્રતિમા પાળશે. ૩૫૯

૧. આપા=ગામ ધણી; કાંડિ લોકો “આપા” કહી બોલાવે છે. ૨. શરમ=મર્યાદા; માન,

કહી કહી ચીજો ખવરાવીયા, ડાહો^૧ પછી દેહ;
હાડાં પેહેલા હાલીયા, નાગા સાથે નેહ. ૩૬૦
રગડ દુધદાંતને પાયાં, માંખણુ ખવરાવ્યાં મથી મથી;
ઠાંક્યાં હાડ કહે ભેગા ચાકણું, નાગાને શરમ નથી. ૩૬૧
આવ્યાં જે ઊછરતેહ, ધોખો મન ધરીએ નહીં;
જન્મ સંગાથી જેહ, પેઠાં પાર ઊતારશે. ૩૬૨
એની જડે નહીં જગમાં જોડ, નખતર માકુ નિપજે;
ઝાઝાં યાવળ ખોર, કેસર છોડ તો ક્યાંક છે. ૩૬૩
દોહરો

એ ભેણી, એ લંગડા, એ ઝાંપો એ માળ;
પણુ જેની હેડી હલ્લ ગઈ, વાકે ચુરે હવાલ. ૩૬૪
સોરઠા

ધરમાં ધન અપાર, ગરીબાઈ ગાતો કરે;
ધુળ પડી ધનમાંહે, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૩૬૫
પોઢે પલંગે નિત, ખીજને પયારીઓ;
એ હેવાનની રીત, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૩૬૬
ખોટાં બોલે રાજ, ખીજને ખોટા કહે;
તેનો પડે ન બોજ, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૩૬૭
રખડે રાંડો માંહે, ખીજની વાતો કરે;
બળા એની મોટાઈ, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૩૬૮
નિશો કરે નાદાન, ખીજની નિંદા કરે;
એ શોભે સ્મશાન, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૩૬૯
વાગ્યો ઝેરી રોપ, અમૃતની આશા કરે;
એ રોપ નહીં પણુ ખોપ, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૩૭૦
વહેલનો વેપાર,^૨ અર્ધી રાતે આળસ,
તે મોત વિના મરનાર, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૩૭૧
કરવાં દરબારી કામ, દાનતો હરામની;
એ મરવાનાં કામ, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૩૭૨
લેછ ધર્મનું નામ, કામ અવળાં તે કરે;
એ તો ખોજનાં^૩ કામ, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૩૭૩

રાખી ધર્મનો ડોળ, ધુતવાના ધંધા કરે;	
એ તો બશે ગતાબોળ, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૭૪
ડીંત્રે ચોળી ખાખ, સિદ્ધ થઈને ધુમતો;	
અંતે રહેશે રાખ, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૭૫
બેસે થઈને સિદ્ધ, મુકા ગાંભે ઝુંકતો;	
તે શઠ પણ નહીં સિદ્ધ, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૭૬
કરમાં પકડી માળ, બોળા જનને લમાવતો;	
એ માળ નહીં પણ બળ, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૭૭
ઘોડે થઈ અસ્તાર, ગામ સિમ જેતો ફરે;	
એજ ખરા દરબાર, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૭૮
નાંખી મુછે હાથ, બગિચા સાથે બાઝતો;	
તેનો કરને સાથ, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૭૯
હાકલે ^૧ બીડી હામ, બપ પલાણુ દોડતો;	
એ રાજપુતી નામ, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૮૦
પકકારે નાંખે પલાણુ, ^૨ જે તુરત વારે ચડે;	
એ શરાનાં એંધાણુ, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૮૧
હાકલે હારી બપ, બપ મુનર બેલે વાંજણુ; ^૩	
એ કાયર કેહેવાય, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૮૨
તરસી માનાસાધ, ^૪ તેને પાવા નીકળ્યો;	
એ તો રક્ત ^૫ પી ધરાઈ, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૮૩
ઠાઠાપણુ કાયરા માંહે, પગલાં તો પાછાં ભરે;	
જલેલ કરે નહીં કાંઈ, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૮૪
થોભાનો બહુ ઠાઠ, ગોઠણુ ગોઠા બાંધી બેસતો; ^૬	
એ થોભા નહીં પણ ભાઠ, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૮૫
રંગે કાળા દેશ, વેશ લજવે નહીં વેહેવારમાં;	
એ રંગ નહીં પણ મેશ, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૮૬
તસખી લેઈને હાથ, ચોપટો ચોરે કરે;	
એ નહીં સખળાનો સાથ, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૮૭

૧ શરાનાં લક્ષણ-જુમ પડે તેજ વખત હાંમ લીડીને ઉપપલાણુ એટલે થોડા ઉપર બધો સાજ માંડ્યા વગર ફક્ત ડળી લગામ ચડાવી થોડા ઉપર ચડીને જુમ કે ધીંગાણુની જગાએ દોડે તે ખરા રાજપુતની વટ કહેવાય. ૨ પલાણુ=થોડા ઉપર નાંખવાનો સાજ, ૩ વાંજણુ=ચોરણુ, ઇતર. ૪ માનાસાધ=તલવારની સારી જાત, ૫ રક્ત=ચોડી. ૬ પગે કાળીયાની ગોઠાવાળી બેસવાની એક રીત છે.

કરણુ, વીર ને ભોજ, જેનાં અમર નામ છે;	
ખીજ ખોવાના ખોજ, સાચું સોરઠીઓ ભણે.	૩૮૮
દીવાન મેરૂ ને ભાણુ, સુસ્તાન ને કુંભો થયા;	
હતા હીમતોની ખાણુ, સાચું સોરઠીઓ ભણે.	૩૮૯
ખેઠાં ઝોઠાં ખાય, વાટો કસુંખાની જીવે;	
એનાથી શું થાય, સાચું સોરઠીઓ ભણે.	૩૯૦
વાતે વીસરી જાય, તે વાહારોમાં શેણે ચઢે;	
થરથર કાયા થાય, સાચું સોરઠીઓ ભણે.	૩૯૧
હીરો આળ્યો હાય, અજણ્યો ઝાળખે નહીં;	
જાણ્યા નહીં જગનાથ, સાચું સોરઠીઓ ભણે.	૩૯૨
સારે સગાં થાય, ગરીબીમાં કાઈ ગણે નહીં;	
મનમાં સમજી જાય, સાચું સોરઠીઓ ભણે.	૩૯૩
સમાણસનો સંગ, કમાણસ કરે નહીં;	
એનો નહીં ધડો કે ઢંગ, સાચું સોરઠીઓ ભણે.	૩૯૪
કમાણસનાં કણાં, સમાણસ સાંભળે નહીં;	
જે બગડે ખોલે વહાં, સાચું સોરઠીઓ ભણે.	૩૯૫
ધરધરણાંની ધુંસ, મન માની મોત્તે કરે;	
કહેતાં કાઢે કુસ, સાચું સોરઠીઓ ભણે.	૩૯૬
એ તો વશમી વાટ, સંગતો થાવી સંતની;	
ધડતાં ન આવડે ઘાટ, સાચું સોરઠીઓ ભણે.	૩૯૭
ભકતાણીની ભાળ, ભગતને ભૂલી ગયા;	
એ ભકતોમાં નહીં માત્ર, સાચું સોરઠીઓ ભણે.	૩૯૮
છાણાં પાણાની સોંજ, ^૧ પણ મનમાં નહીં;	
માણસે ખીજ ખોજ, સાચું સોરઠીઓ ભણે.	૩૯૯
જોઈ ખીજનાં જોણુ, બિદાદો બધુ આદર;	
એ લાલા માલાનાં ઘોણુ, સાચું સોરઠીઓ ભણે.	૪૦૦
ગીરસીયા જાત ગમાર, સંજમાં ^૨ સમજે નહીં;	
ઝટ કાઢે તત્તવાર, સાચું સોરઠીઓ ભણે.	૪૦૧
મુખે માંડી મોંઢાણુ, જીવતાં કાઢજે જાણ્યા નહીં;	
એ તો દેખાડા જાણે, સાચું સોરઠીઓ ભણે.	૪૦૨

કામ બેસી ના કરે, જેનાં રાજપુતી હાડ છે;	
એ તો મારે કાં મરે, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૦૩
તરકડાથી તંત, કાઈ દી કરીએ નહીં;	
આણી દેશે અંત, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૦૪
હેર વાટે બે મલે, ઝોળળે તોય બોલીશ માં;	
મુકશે છરી ગળે, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૦૫
કરજે શરાનાં કામ, રોનસ સંગ રમીશ માં;	
રેહેશે અમર નામ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૦૬
બરજે ભડથી બાથ, રાંકને રંજડીશ માં;	
રાજ જગને નાથ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૦૭
નિત નિત નાહાવા જાય, પણ મન ચોખું મળે નહીં;	
એ ચોખો ન કેહેવાય, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૦૮
વાહાલો થાવા વાત, જેને ત્યાં ત્યાં કરે;	
એ ખરે કમખત, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૦૯
કહે નીર જ્યાં સો હાય, ત્યાં હોય નહીં કાંકરા;	
ખતે નાથો નાથ, ^૧ સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૧૦
તગલે ધન કમાય, સંધરે પણ ખરજે નહીં;	
તે પરને હાય જાય, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૧૧
સંધરી રાજ થાય ખડુ, કપાય કાળજી કાઢનાં;	
એ વિણ ખાપણે જાય, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૧૨
દાટે ધન પાતાળ, ગળેથી છુટે નહીં;	
એ ખરેખરો રખવાળ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૧૩
ધન દેખી રાજ થાય, વાવરે તો વસમું ધણું;	
તે હાય ધસતો જાય, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૧૪
ખવરાવે ને ખાય, મનકું મોકું રાખીને;	
તેને વાહાલો ^૨ સહાય, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૧૫
છોડીને ધરખાર, ભરમ લગાવી ભાગીયા; ^૩	
પણ મમતા હાલી હાર, પાછા ગામમાં લાગીયા. ^૪	૪૧૬

દોહરો

સાફ કાઈનું સાંખે નહીં, પેટમાં ઝાઝા લાળા;
રાંડીરાંડોને રેડીઓ, તેવી ગરાસીઆની માળા. ૪૧૭

૧ નાથ નાથો=જળદ જેવા ગણીને નાથ નાથો. ૨ વાહાલો=પરમેશ્વર.
૩ ભાગીયા=નાફા. ૪ લાગીયા=પાછા ઘેર આવ્યા.

સિંચ્યો તખ તરવર લયો, કાટયો તખ લયો જહાજ;
 નીર ન જોલે કાઝકું, બાંહે ગહેકી લાજ. ૪૧૮
 પારો માંખી પેટમાં, રહે ન ઝાઝી વાર;
 પારો પુંકથી નિકળે, માંખી મુખથી બહાર. ૪૧૯
 નારી ઘરનું નાક છે, નારી સુત દેનાર;
 નારીથી પંકાય છે, નારી સુખ આધાર. ૪૨૦
 નારી વિણ નિંદાય છે, નારી વિણ નહીં સુખ;
 નારી વિણ નહીં આગર, નારી વીસારો દુઃખ. ૪૨૧

સોરઠો

સારો જોઈ સાથ, ગામતરે નીકળ્યાં;
 ક્યો ન લાંબો હાથ, મુંઝાણાં બહુ માવડા. ૪૨૨

દોહરા

પૈઘ કહે દરદ થયું, જોયી કહે ગ્રહ વાત;
 જૂવો કહે જૂત પ્રેતનું, ઘર નડતર શી જાત. ૪૨૩
 બડે બડે સગ દહેત હય, બડે બડેમે ફેર;^૨
 સરિતા સગ મીડી લગે, સમુદ્ર ખારો ઝેર. ૪૨૪

“કવિત”

સગજન પુરૂષનાં લક્ષણ

સહત સંતાપ આપ, પરકો મીટાવે તાપ,
 કર્ણકો દુમ શુભ, હાયા સુખકારી હય;
 દોષ દિલ નાંહી લેવે, શરન આયે શિશ દેવે,
 પરમાર્થ વૃત્તિ છનકું, સદા પ્રાણ પ્યારી હય;
 શરવીર ક્ષમાવાન, કોટીપતિ અભિમાન નાંહી,
 જ્ઞાનકો નિધાન, જ્ઞાન, ગંબીર ગુણ ધારી હય;
 કહત હે કવિ ગંગ, સુનો મેરે દિલ્લીપતિ,
 વિશ્વમે વીરલ કોઈ, સગજનકી બલિહારી હય. ૪૨૫

દુર્જનનાં લક્ષણ

અકારણ દ્રોષ કરે, ધર્મમે અંગ જરે,
 રંગ દેખી રીઝે નાહી, દષ્ટિ દોષ ખડો હય;
 આપકો ન કરે કાજ, પરકો કરે અકાજ,
 લોકનકી હોડી લાજ, અશુભમે અજો હય;

મન પાની કાયા કુર, ઓરનકું સંતાપે સુર,
કામ ક્રોધ હે હજુર, બિધિને ક્યું ધજો રે ?
કહત હે કવિ ગંગ, શાહનકે શાહ સુનો,
દુનિયામેં દુઃખ એક, દુરિજનકા બડો હય. ૪૨૬

દોહરો

બમન હોકે ચોરી કરે, ત્રિધવા હોકે ચાવે પાન;
સતિ હોકે રણસે હડે, બનકે જન્મ અકારણુ જન. ૪૨૭

સોરઠા

જેની જોષએ જોડ, જોતાં તે જડે નહીં;
કાંઈક ખાપણુ જોડ, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૪૨૮
ગયાં પારસ ને પતિયાર, જળ ગયાં જમી ગઈ;
ચાંપા^૧ જોગાં ચાર, મહાત્મ ગયાં તે મળીના, ૪૨૯

દોહરો

પાળે નાચે પારવડાં,^૨ વગડે નાચે મોર;
પરણ્યા એટલા માનવી, ખીજા હરાયા ઢોર. ૪૩૦
કાચા ઘટમાં કાંકરો, જો કદિ પેસી જાય;
નીકળતાં નીકળે નહીં, કરીએ કાટી ઉપાય. ૪૩૧
મન ઢોંગી મન ધુર્ત છે, મન મેગળ સમાન;
મન સુધરે તો મિત્ર છે, નહીં તો શત્રુ સમાન. ૪૩૨
દમયંતી સીતા સતી, દ્રૌપદી ભઈ દુઃખ પાત્ર;
બનકે દુઃખકા તોલ કર, ભવ દુઃખ હય કોણુ માત્ર. ૪૩૩
કામલ તજે ન શામતા, મોતી તજે ન શ્વેત;
દુર્જન તજે ન કુટિલતા, સજ્જન તજે ન હેત. ૪૩૪

કુંડલિચો

હિંદુ કહે સો હમ બડે, મુસલમાન કહે હમ;
એક મુંગડો દો ફાડ હય, કોન જાદે કોણુ કમ;
કોન જાદે કોન કમ, કળી કરનાં નહીં કજીઆ,
એક ભગત હે રામ, દુગ્ધ રેહેમાનસે રજીઆ;
કહે દીન દરવેશ, સરિતા મીલતી સિંધુ,
સગ્ગકા સાહેબ એક, એક મુસલમાન એક હિંદુ. ૪૩૫

^૧ ચાંપરાજવાળો કાઠી બારવડીઓ હતો છતાં એકવચની, બહાર, પ્રામાણિક અને એને હાય ચાવેલાંની હદપાર સંભાળથી મેમાની કરનાર હતો. ^૨ પારિવડો=ખજૂતર.

છપ્પય

સર સર હંસ ન હોત, બાજ ગજરાજ ન દરદર,
તર તર સુદલ ન હોત, નાર પતિવ્રતા ન ધરધર;
તન તન સુમતિ ન હોત, મોતીજલ ગિદ્દુ ન ધનધન,
ફન ફન મણિ ન હોત, સર્વ મલ્યા નહોં બનબન;
રશુરણુ હોય ન શર સખ, સર્વ ન હોય ન ભક્તિ ભર,
નરહર કવિ સુકવિતા, સર્વ ન હોય એક સર. ૪૩૬

દોહરા

કરવત, કાતર, કુબન, એ વેરી બુદ્ધાં કરંત;
સુધ સુહાગો સખન, એ ભાંગ્યાને સાધંત. ૪૩૭
ધરતી નિલ નવેરડી, કેની ન પુરી આશ;
કેતા રાવ રમ ગયે, કેતા ગયા નિરાશ. ૪૩૮
છવીએ તો જશ લીછએ, શકર જેડા સેણ;
મરી બાવું માનવીએ, રહે ભલેશં વેણ. ૪૩૯
છ, ભણીએ ભક્તાને, નગુણાને પણુ છ;
નગુણા ન હોત જગમાં, તો ભલા સંભરત કોં. ૪૪૦

સોરઠા

પલપલમાં કરે ખાર, પલપલમાં પલટે પરા;
એ મતલબના યાર, રીત ન બજે રાજ્યા. ૪૪૧

દોહરા

દાંતે લુણ જે વાપરે, કવળે લિણું ખાય;
ડાણું પડણું દાખી સુએ, તે ઘેર વૈઘ ન જાય. ૪૪૨
ખેતી, પાંતી, વિનતી, પુંકનકી ખંજવાર;
એતાં નહોં પરહથડે, આપ કરનકા સાર. ૪૪૩
લજ રખતો છવ રખે, લજ વિણુ છવ મ રાખ;
એતો માંયું સાંયાં, રખે તો દોનું રખ. ૪૪૪
લાંગા લાવ સંસારકા, દીયા ન ભણ્યા દોય;
ન દીયા ન ભણ્યા, ગયા જન્મારા ખોય. ૪૪૫

પરનારીની પ્રીત

અગ્નિમાં બળવું ભણું, ભણું વિષનું પાન;
શિયળ ખંડિત ના ભણું, નવ કાંઈ શિયળ સમાન. ૪૪૬

પતિવ્રતા

લટપટ પગ ધરણિ ધરે, અટપટ જોલે જેન;
પિયુસે કુછ ખટપટ લઈ, સો ટપટપ ટપકે નેન. ૪૪૭
ખિન બયદે, ખિન હાડ ચલે, ખિન ખિન વાઢી હોય;
ધાયલસી હુમત શીરે, મરમ ન જાને કાય. ૪૪૮

સોરઠા

(પ્રભુ પ્રાર્થના)

અરજ હારમાં ધાર, હે ગિરજના પતિ;
હવે દુઃખ દરિયેથી તાર, વાહાલા વહાર^૧ થઈ મને. ૪૪૯
બ્યાધ વાદળ જાણુ, વરસે ઈંદ્રાધાર આ;
પ્રલય કરે મુજ પ્રાણુ, ગિરિધર થઈ હિંગાર તું. ૪૫૦

પ્રાસ્તાવિક (પરચુરણ)

બાલસે^૧ ખ્યાલ,^૨ બહેસે^૩ બિરોધ,^૩ અગોચર^૪ નારસે નહીં હસીએ,
અત્રસે^૫ લાજ, અગનસે^૬ જોર, નીર અજનમં ના ધસીએ;
બેલકું નાથ, ઘોડેકું લગામ, હસ્તિકું અંકુશમે કસીએ,
કવિ ગંગ કહે સુનો શાહ અકબર, કુરસે^૬ દુર સદા બસીએ. ૪૫૧

એક બાઈ જાસતું માટલું (હાલું) લરેલું લઈને આવતી હતી, તેવામાં
એક રાજા ઘોડા પર બેસીને આવતો હતો તેની હડકેટ લાગી એટલે જાસતું
માટલું પડી ગયું. માટલું પુટી ગયું, જાશ ઢળી ગઈ, પશુ બાઈને કશી દિલગીરી
થઈ નહીં, એવું જોઈ રાજાએ પૂછ્યું કે, ‘તાં માટ પુટી ગયું, જાશ ઢોળાઈ
ગઈ તેની દિલગીરી અમને થાય છે, અને બાઈ, તને કાંઈ લાગતું જણાતું
નથી તેનું કારણ શું?’ ત્યારે બાઈ કહે છે:—

નૃપ માર ચલી અપને પિયાસે, પિયા સર્પ ડર્યો, દુઃખમે પર હું,
લે ગયે ચોર બિરોધનકું, હાન બેચ દીની શુણિકા ધરહું;
પાપ સંગ લયો જલનેહું ચલી, નિર પૂર લયો નિરમે ચલહું,
જનપતિ મહારાજ સુનો, અળ જાશકો શોચ કહા કરી હું? ૪૫૨

લાવાર્ય:—હું પરણી પછી લાંબા રાજાએ મને ઉપાડી; તે રાજાને મારીને
મારા પરણેલ પતિ સાથે નાહી, તે મારા સ્વામીને વગડામાં સર્પ ડર્યો ને

૧ વહાર=રક્ષક. ૨ ખ્યાલ=રમત. ૩ બિરોધ=વેર, કષ્ટઓ. ૪ અગોચર=જાણીતી
નહીં તે. ૫ અત્રસે લાજ=ખાતાં શરમાયું. ૬ કુર=કપટ.

મરી ગયો. હું વગડામાં ચાલી, ત્યાં ચોરો મને પકડીને મને પરદેશ લેઈ ગયા ને ગુણિકાને ત્યાં વેચી. ત્યાં મહાપાપનો ધંધો કરવાથી કરીને નદી કાનારે બળવાને નાહી, એહ ખડકી બળવા તૈયાર થઈ, ત્યાં નદીમાં ઓચિંતું પુર આવવાથી એહ ને હું તણાયાં, તે હું જીવતી નીકળીને હવે શું કરવું તેનો વિચાર કરવા અહીં રહી છું ને છાશ વગેરે લાવી વેચી પેટ ભરું છું. તેમાં આપના ઘોડાની હડફેટથી માટ ધુટી ગયું. આટલા સંસ્કાર થયા, મોટાં દુઃખ પડ્યાં, તો હે છત્રપતિ મહારાજ આ છાશનો અદ્ધસોસ શું કરવો? તે પણ લાવિ.

કવિત

ગિના જલ કુપ કહા, ગિના તેજ ભૂપ કહા,
ગિના ગુન રૂપ કહા, ત્રિપાકો બખાનવો;
કાલરીકો ખેત કહા, કપટીકો હેત કહા,
દીલ ગિન દાન કહા, ચિત્તમાં ન આનવો;
ગિના તપ ભોગ કહા, ગિના જ્ઞાન ભોગ કહા,
સપુત ગિન પુત કહા, દુખ્યો કુલ બનવો;
જિહ્વા ગિન મુખ કહા, નેન ગિન નેન કહા,
રામનામ ગિના મુખ, પશુહી પેહેચાનવો.

૪૫૩

શૂરવીરનું અંગ

મમત તજ્યો, માયા તજી, તજ્યા તન ઉચાટ;
અણુમતો કરી આત્મા, એક વહાલી વૈકુંઠવાટ.
આગે પગ તો પત રહે, પીછે પગ પત બપ;
બાગાં ખેડે બહાવરે, વાકું રંગ ચડાય.

૪૫૪

૪૫૫

(ભાવાર્થ) શત્રુની સામે આગળ પગ એટલે દહતા રાખવાથી (પત) આળસુ રહે છે, ને પાછો પગ કરવો એટલે પુંક દેખાડવાથી પત બપ છે. માટે એક વાર હહેલા ચોક્કા પાછા વળી પગ ખોડી સંગ્રામ કરે તેને રંગ છે, સાખાશ છે.

દો દો તરકસ બાંધકર, સખી કહાવત શર;

કામ પડે જળ દેખીએ, કાસકે મુખપે નર.

૪૫૬

(ભાવાર્થ) બળે તલવારો બાંધી બધા શરા કહેવરાવે છે, પણ કામ પડે અગર મામલો બળે ત્યારે બેઠું દે, ઠાના મોં ઉપર નર રહે છે. એટલે મોં ઉપર આટા ઉડતા ન જણાય તેજ ખરો શૂરવીર.

ઝાલર બજે ભક્તબન, બંબ બજે રાજપૂત;

એતા ઉપર ના જગે, તો આઠો ગાંઠ કપૂત. ૪૫૭

(ભાવાર્થ) ઝાલર એટલે આરતી વાગે ત્યારે હરિનો ભક્તબન દર્શન કરવાને તલપાપડ ન થાય અને બંબ એટલે ભુમધઓ દેવ અથવા રણપુર વાગે ત્યારે રાજપૂત તલપાપડ થાય નહીં તો તેને આઠે અંગથી કપુત બાલુવો.

મરદાં હારી મૂછડી, દોદો બાલ ધના;

ગંડક જેસો પુંછડો, રાખે લોક ધના. ૪૫૮

(ભાવાર્થ) મરદની મુછના તો બખ્ખે વાળ ધણા. ગધેડાના પુંછડાં જેવા મુછના ભારાને ભારા ધણાએ રાખે છે, તેમાં માલ શો? કાંઈ નહીં.

અમલ ખાટણુ ભેગપંથ, શરૂ હુંદા કામ;

કાયર ખડગ ન વાવરે, કાયર દે નહીં દાન. ૪૫૯

(ભાવાર્થ) અમલ એટલે રાજ્યાધિકાર ખાટવો (મિળવવો) અને યોગી પુરૂષના યોગ પંથે ચડવું એ કામ શરૂવીરનાં છે. કાયર કદી ખાંડું વાવરે નહીં. ખડગ ખાંડે વડે નહીં, ને કાયર એટલે નમાલા કદિ દાન આપે નહીં.

શર ચડાવવા સારૂ સ્ત્રીઓ પોતાના પતિને કહે છે.

કંથા રણુમે પેઠે, કાંઈ જુએ છે સાથ;

સાથી ચારા ત્રીન હય, હૈયું, કટારી, હાથ. ૪૬૦

(ભાવાર્થ) રણુમાં પેસીને હે કંથ, કાતી સોળતની વાટ જુઓ છો? હવે સંગ્રામભૂમિમાં તમારા સાથી ત્રણ છે: હિમત, કટારી ને બાહુબળ.

ભાગે મત તું કંથડા, તું ભાગ્યે મુજ ખોડ;

મોરી સંગરી સહેલીઆં, તાલી દે મુખ મોડ. ૪૬૧

(ભાવાર્થ) હે કંથ, તમે રણુભૂમિમાંથી નાસશો મા, તમો નાંઠે મને કલંક છે, કારણ કે મારી સખી, સહેલીઓ મોઢાં મરડીને તાળી દઈ હસશે.

ઉઠી કંથ હથિયાર લે, મેં લઈ શક્કર તુપ;^૧

પ્રાહુણારા તો મુજ બળ, રણુમાં બળ તો તુજ. ૪૬૨

(ભાવાર્થ) હે કંથ, ઉઠીને હથિયાર લ્યો, હું સાકર ને ઘી લઈ છું. મિજબાનની સેવામાં માફૂ બળ કામ આવે, પણ રણુભૂમિમાં તો તાફૂ જ બળ જોઈએ.

અભિમન્યુ મહાભારતના યુદ્ધમાં જાય છે ત્યારે ઉત્તરાને મળવા સારૂ
અભિમન્યુની મા સુલદ્રા કહે છે ત્યારે અભિમન્યુ જવાખ આપે છે,

ઉત્તરા, ઉત્તરા થું કરે? સાંભળ મારી માત;

રણમાં જ્યારે ધા પડે, ત્યારે ઉત્તરા દે નહીં હાથ.

૪૬૩

ઉત્તરા ત્યાં આવીને અભિમન્યુને કહે છે,

મારજો કે મરજો તમે, નવ દેશો પુંક લગાર;

સૈયર મેણાં મારશે, જે કાયર ફરી નાર.

૪૬૪

દોહડા

શરા તેજ ધરે નહીં, છુધરણુ ઝુંડે ગમાંડ;

સત ખયન પાલો નહીં, બિલટ જાય ખલાંડ.

૪૬૫

રણ ચડો ઠાકારો, બહુ બતાવો બળ;

રામ રખોપે આવશે, જખ મારે જેમલ.

૪૬૬

ધ્રુવ ચળે, મેરૂ ડગે, ગમ મરડે ગિરનાર;

રણમાંથી પણ નવ ધરે, યગ પાછો ચરમાર.

૪૬૭

“છરપચ”

(રાજપુતની શાખો અથવા જાતો વિષે)

પ્રથમ સાખ પરમાર, પછે સિંગાદ, સિંહાણ,

રણચંદ્ર રાઠોડ, વાચા, ચહુઆણ, પઢાળા;

સોલંકી, સંખલા, ખારડ, પઢિયાર, ખોડાણ,

ગોહીલ ને મોહીલ, દહીઆ, ભટ્ટી, મકવાણા;

કચ્છ, મહાકચ્છ, ગુરખ, કથા લેતાપતીજ લાખવા,

એતા શૂર ભડ વીર, ખરા રજપુત સાખવા.

૪૬૮

રાજપુતની શાખા વિષે વિશેષ હકીકત.

૧ પરમાર, ૨ જાલા, ૩ હાડા, ૪ ખોડાણ, ૫ ચુડાસમા, ૬ ગોહીલ,
૭ મોહીલ, ૮ મહીડા, ૯ મકવાણા, ૧૦ ચાવડા, ૧૧ ડાંગર,
૧૨ નોતીઆર, ૧૩ વેગડ, ૧૪ ભડેજ, ૧૫ દહીઆ, ૧૬ કચ્છ, ૧૭
ખારડ, ૧૮ રાઠોડ, ૧૯ વાચા, ૨૦ પટ્ટીઆર, ૨૧ સરવૈયા, ૨૨ સીંધાળા,
૨૩ નેહવા, ૨૪ રાયા, ૨૫ ખાખરીઆ, ૨૬ સિખ, ૨૭ સિસોદીઆ,
૨૮ સિંગાદ, ૨૯ વડાણ, ૩૦ ભટ્ટી, ૩૧ મહાકચ્છ, ૩૨ દળધર, ૩૩
રાખજા, ૩૪ સોહા, ૩૫ સોલંકી, ૩૬ સંખલા, ૩૭ ગુરખ, ૩૮ વાઘેલા,
૩૯ ખોળીયા, ૪૦ ચુડાણ, ૪૧ કથા, ૪૨ ભાડેલા, ૪૩ સુરેલા,
૪૪ કામળીઆ.

સોરઠો (વેગડી વેગડાને પોકારે છે)

વેગડ તારી નાર, રણ વગડે પરવશ પડી;
વેહેલી કરજે વાર, ના તો બધશ છવની. ૪૬૯

(પરચુરણ)

તને વદતી બાવન વીર, નોંધણ નવ સોરઠના ધણી;
હીણી નજરૂં હમીર, નહોય માવતરની મંડળિક. ૪૭૦
મળીયલ મૂઠ ધણા, મન સાગર મળીયા નહીં;
તેની હામો હૈયામાં રહી, દાઝ ધણેરી દાદવા. ૪૭૧

દોહરો

જ્ઞાતિ^૧ જનકું પુજલે, ઓર કહાંસે કામ;
છતને જ્ઞાતિ જન મીલે, વાહી શાલીગ્રામ. ૪૭૨
જ્ઞાતિમાં જ્ઞાતિ થયો, થયોજ પૈસાદાર;
ભણું કયું ન જ્ઞાતિનું, ધિક્ક પજો અવતાર. ૪૭૩

જુનાગઢના રાહા ખેંગારની રાણી રાણકદેવીના સંબંધમાં
બોલાતા દોહારો, સોરઠો

દોહરો

સ્વામિ, ભડો સૈન્ય લેઈ, ખડગ ધરો ખેંગાર;
રાય સિદ્ધરાજે ઘેરિયો, ગઢ જુનો ગિરનાર. ૪૭૪

સોરઠો

સસલાં ને શિયાળ, એક દિ શિંગાળાં હતાં;
મરતાં રાખેંગાર, ભવનાં ભીલાં થઈ રહ્યાં. ૪૭૫

દોહરો

પ્રથમ પોણે પેસતાં, થયો ઠગકા ને ઠેસ;
રંડાપો રાણક દેવીને, સુનો સોરઠ દેશ. ૪૭૬

રાણકદેવી પરણીને આવ્યાં ને ધરમાં પેસતાં ભિરાની ઠેસ વાગી,
તે શુદ્ધન ખરાબ થયાં.

૧ જ્ઞાતિ-એટલે નાત. જે નાતમાં જન્મ થયો હોય તે જ્ઞાતિ-એટલે સહાયરણમાં,
ધર્મમાં, વૈરાગ્યમાં સરખા અથવા શુભમાં સરખા તે જ્ઞાતિ.

સિદ્ધરાજ જયસિંહે લડાઈ કરવા સાર ચડાઈ કરી, ત્યારે ઉપરકોટ હેઠ તંબુ તાણીને મુકામ કર્યો. તે વખતે ઉપરથી જોનારા કહે છે,

સોરઠા

અમારા ગઢ હેઠ, કોણે તંબુ તાણીઆ;
સધરો મોટો શેઠ, ખીખ વરતાઈ વાણીઆ.

૪૭૭

જવાબ:—

વાણીઆના વેપાર, જાતે દહાડે જાણુજો;
મારી રાહા ખેંગાર, ઉતારશું રાણકદેવિને.

૪૭૮

દાહુરો

ઝાંખો બાગ્યો, ભેળ પડી, ભેળ્યો ગઢ ગિરનાર;
દુદો હમીર મારીઆ, સોરઠના રાણુગાર.

૪૭૯

દુદો અને હમીર રાહાના બાણુજ હતા તે મરાણા ત્યારે દરવાજો તુટ્યો ને ફોજની ભેટમભેટા થઈ. તે વખતની વાત છે.

રાણકદેવીને ઉતારીને પોતાને તાળે થવા સિદ્ધરાજે કહ્યું, પણ રાણકદેવીએ માન્યું નહીં ત્યારે તેના કુંવર માણેરાને મારી નાંખવા સિદ્ધરાજે પકડ્યો તે વખતે રાણકદેવી કહે છે.

સોરઠા

માણેરા મત રાય, મા કર આંખો રાતીઓ;
કુળમાં લાગે ખોય,^૧ મરતાં મા ન સંભારીએ.

૪૮૦

રાહા ખેંગાર મરાણા પછી રાણકદેવી સોહામણો સોરઠ દેશ મુકી જાય છે.

કાળો દેંગરજ^૨ મોર, ગોખે ગરવાને^૩ ચડી;

કાપી કાળજ કાર, પીંજર^૪ દાઝ્યો પાણીએ.

૪૮૧

ઉતર્યા ગઢ ગિરનાર, તનકું આવ્યું તળાડીએ;

વળતાં ખીછ વાર, દામો કુંડ નથી દેખવો.

૪૮૨

નીચે શરીર રાણકદેવીનું આવ્યું ત્યારે ગિરનાર, દામાકુંડનો વિયોગ થાય છે ત્યારે કહ્યું છે. હવે ગિરનારને કહે છે,

ગોઝારા ગિરનાર, વળામણુ વેરીને કીયો;

મરતાં રાહા ખેંગાર, ખરેડી ખાંગો કાં ન થયો.

૪૮૩

૧ “ખોય”=ખોલ, એખ; લાંછન. ૨ દેંગરજ=દહકા કરજ. ૩ ગરવો ગોખ=મથે. લાતનો ગંભીર ગોખ, છત્તું. ૪ પીંજર=શરીર, કાળજી.

વેરીને વોળાવવા સાડ તું ગોઝારા ગિરનાર, હજી તેવો ને તેવો ઉભો છું, શરમાતો નથી, કે રાહા ખેંગાર મરતાં તું ખળભળી પડીને દેમ નમી ન ગયો. ત્યારે ગિરનાર પડતો હોય એમ મનમાં લાવના થવાથી રાણક-દેવી કહે છે,

મા પડ મારા આધાર, ચોસલ કાણ ચડાવશે;

ગયા ચડાવણુ હાર, જીવતાં જાતર આવશે. ૪૮૪

મારા આધાર ગિરનાર તું પડીશ નહીં, કેમકે તારા પથરાનાં ચોસલાં ચડાવી તને કાણુ ઉભો કરશે. તને ઉભો રાખનાર તો ગયા, માટે જીવતો રહે ને ઉભો રહે, તારી જગ્યાએ જીવતો હોદ્દશ તો આવશે.

પાટણુ પોંહ્યા પધી

ખાળું પાટણુ દેશ, પાણી વિણુ પુરા મરે;

સરવો સોરઠ દેશ, સાવજડાસે જળ પીએ. ૪૮૫

પધી વખાણુ છે:

વાઈ પાટણુ દેશ, જીસે^૧ પટોળાં નીપળે;

સરવો સોરઠ દેશ, લાખેણી^૨ મળે લોખડી.^૩ ૪૮૬

ધણી મરતાં રાણકદેવી રોતી નથી એમ સમજી પાટણુની સ્ત્રીઓ રાહા ખેંગારના મુડદા સામું જોઈ કહે છે:

દોહરો

વાએ ફરકે મુછડી, રથણુ^૪ યુકે^૫ દંત;

જીવો પટોળાં વાળીઓ, લોખડીવાળીનો કંથ. ૪૮૭

રાણકદેવી જવાબ આપે છે

સોરઠા

પાંપણુને પડતે, કા(કહો)તો કુવા ભરાવીએ;

માણુરો મરતે, શરીરમાં સરણાં વહે. ૪૮૮

પાંપણુના એક પલ્લકારમાં કુવા ભરાઈ જાય તેટલાં આંસુ પડે, કારણુ શરીરમાં તો ઝરા ને ઝરાનાં સરણાં ચાલે છે એટલું દુઃખ છે.

હવે સતી થતી વખતે રાણકદેવી કહે છે

સોરઠા

વાઈ શહેર વઢવાણુ, ભાગોળે ભોગાવો વહે;

ભોગવતો રાહ ખેંગાર, હવે ભોગવ ભોગાવા ધણી. ૪૮૯

૧ જીસે=ચાંચાં. ૨ લાખેણી=સારી. ૩ લોખડી=સ્ત્રીઓને આઢવાનું વસ્ત્ર.
૪ રથણુ=ધુળની રજ. ૫ યુકે=ફાંકે અથવા ચ્હોડી છે.

વાયો વાય સવાય, વાએ વેળુ પરજળે;
ઉભો ત્યાં સિદ્ધરાય, સત જોવા સોરઠીઆણીતું. ૪૯૦

તેમના સંબંધમાં બીજા દોહરા

જે સાંચે સોરઠ ઘડ્યો, ઘડીઓ રાહા ખેંગાર;^૧
તે સાંચો ભાંગી ગયો, જતો રહ્યો હુહાર. ૪૯૧
આંગણુ આંખો મોરીઓ, સાખ પડી ધર બહાર;
દેવે ઉપાઈ દેવડી, નહીં જાતે કુંભાર.^૨ ૪૯૨

સોરઠો

જયસિંહ દેવે જાય, ધારાનગર ઢંટોળીયો;
કપરો તે કહેવાય, ખેંગાર તું ખેધો માં કર.^૩ ૪૯૩

સિદ્ધરાજના વખાણમાં દોહરો

બાવન હજાર બાંધીઆ, ઘોડા ગડ ગિરનાર;
કેમ સહે સોરઠ ઘણી, ખોહણુ^૪ દળ ખેંગાર. ૪૯૪

નીતિ

સત્ય વચન ઔર દીનતા, પરત્ની માત સમાન;
ધનકું પૈકું ના મીલે, તો તુલસીદાસ જમાન. ૪૯૫
પરનિદા પરનારી અરૂ, પરદ્રવ્યનકી આરા;
છોડી તીનું બાતકું, લજો એક અવિનાશ. ૪૯૬
લીખની પઢની ચાતુરી, એ તીનું બાત હે સેહેલ;
કામ દહન મન વશ કરન, ગગન ચડન મુશ્કેલ. ૪૯૭
કંચન ત્યાગવો સેહેલ હે, સેહેજ ત્રિપાકો નેહ;
માન બડાઈ ઈર્ષી, તુલસી દુર્લભ એહ. ૪૯૮
તુલસી પંછીનકે પીએ, ઘટે ન સરિતા નીર;
ધર્મ કરે ધન ના ઘટે, સહાય કરે રઘુવીર. ૪૯૯

૧ રાહા ખેંગાર એવો રૂપવાન બીજો પુરુષ યથા નથી ને ચારો નહીં. ૨ કુંભારના આંગણામાં સિદ્ધરાજના બાટ રાણકદેવીને લેઈ લઈ ચડ્યા, તે રાણકદેવીનું રૂપ લેઈ કહે છે કે, રાણકદેવીને દેવેલ (ઉપાઈ) ઉપનની ઘડી છે, કુંભાર નથી. ૩ સિદ્ધરાજે માળવાના ધારા નગરના રાજાને કહ્યો છે, જે રાજા કરોડ દોસ માટે સિદ્ધરાજને વખાણી ખેંગારને શિખામણ આપે છે કે કર મૂકી દે. ૪ ખોહણુ=સોરઠીણી.

આત્રિ, ^૧ પતંગ, ^૨ મૃગ, ^૩ મીન, ^૪ ગજ, ^૫ એક એક રસ આંચ;	
તુલસી તીનડી કાન ગનિ, બાકું વ્યાપત પાંચ. ^૬	૫૦૦
આજ કાલકે કરતેહી, અવસર જાસી ચાલ;	
આજ કહે મેં કલ કલે, કાલ કહે પુતી કાલ.	૫૦૧
જાયે એકે નાં લહે, ગુણુ જિન બડપણુ કાપ;	
જેઠા દેવલ શિખરપર, કાગ ગરૂ નવ હોય.	૫૦૨
જહાં દયા તહાં ધર્મ હે, જહાં લોભ તહાં પાપ;	
જહાં કોધ તહાં કાલ હે, જહાં ક્ષમા તહાં આપ. ^૭	૫૦૩
ચાહ ગઈ ચિંતા ગઈ, મનમેં નહીં પરવાહ;	
જાકે મનમેં ચાહ નહીં, વેા શાહનકો શાહ.	૫૦૪
જે પાવે અતિ ઉચ્ચ પદ, તાકો પતન નિદાન;	
જ્યેાં તપત મધ્યાહ્ન લગ, અસ્ત હોત હે લાન.	૫૦૫
તુલસી ઉત્તમ પ્રકૃતિહું, કહા કર સકત સુસંગ;	
ચંદન વિષ વ્યાપે નહીં, લપટે રહત લુબંગ.	૫૦૬
વાહાલામાં વેર ન કીજાએ, ચૂકી ન દીજે ગાળ;	
ધીરે ધીરે છાંડીએ, જયમ સરોવર છાંડે પાળ.	૫૦૭
લોભી ગુરૂ ચેલા લાલચુ, દોનું ખેલે દાવ;	
દોનું હુળે બાપડે, યેક પથરકી નાવ.	૫૦૮
મોમેં ગુણુ કહ્યુ હય નહીં, તુમ હો ગુણુકે જહાજ;	
ગુણુ ઔગુણુ ન વિચારકે, બાંહે ગ્રહેકી લાજ.	૫૦૯
તુલસી જગમેં આયકે, સીખ ઉસીકી લે;	
જો તું અનરથ કરે, પણ તોકું રસ રસ દે.	૫૧૦
કુટ, ^૮ કોધ, ^૯ શિશુ, ^{૧૦} મુકર, ^{૧૧} પ્રિયા, ^{૧૨} ભજન, ^{૧૩} નીશા, ^{૧૪} દુઃખ, ^{૧૫} કાગ; ^{૧૬}	
હોત શીઆને બાવરે, નવ ઠોર ચિત્ત લાગ.	૫૧૧

૧. ભમરો. ૨. પતંગાણું. ૩. હરણ. ૪. માછલું. અને ૫. હાથી એ પાંચને એક એક છદ્ધિયોનો રસ છે, તે છતાં તે પાંચ વિનાશ પામે છે, ત્યારે મનુષ્યને પાંચ છદ્ધિયો છે, પાંચ છદ્ધિયો છૂટી મૃત્યુને રસમાં લીન થાય તો તેની શી ગતિ થાય ? ૬. પાંચ છદ્ધિયાના વિષયો. ૭ આપ=પોતે પરમેશ્વર. ૮. ચોપાટ. ૯. રીસ ચડે ત્યારે. ૧૦. બાળકને રમાડતાં. ૧૧. દર્પણમાં મહો જોતી વખત. ૧૨. સ્ત્રી પાસે. ૧૩. ભજનમાં શુદ્ધતાન થાય ત્યારે. ૧૪. નીરો-કેડમાં. ૧૫. આપતકાળ પડે ત્યારે. ૧૬. કાગણુમાસમાં હોખીના કાગ બોલતી વખતે કાણા પણ ગાંડા ચઢી જાય છે.

ઝેર પરાયા આપના, ખાયેસે મર જાય;	
અપની રક્ષા ના કરે, કહે કળીર સમજાય.	૫૧૨
તારો વૈરી કાઈ નહીં, તારો વૈરી ફયેલ;	
અપને ફયેલકું મીટા લે, શીર ગલી ગલી કર સેલ.	૫૧૩
સખી સહાયક સખલકે, કાઈ ન નિર્જલ સહાય;	
પવન બઢાવત આગકું, દીપક દેત જુગાય.	૫૧૪
સતગુરુ પુરાના મીઠા, સુતી અધુરી શિખ;	
સ્વાંગ જતિકા પહેન કર, ઘર ઘર માંગી ભીખ.	૫૧૫
ગોધન, ગજધન, રાજધન, ઓર રતન ધન ખાન;	
જળ આવે સંતોષ ધન, સખ ધન ધુલ સમાન.	૫૧૬
આધી ઓર લુપી લલી, સારી સો સંતાપ;	
જો ચાહેગા ચોપડી, ^૧ બહોત કરેગા પાપ.	૫૧૭
જ્યું બેલ બનઝરકે, શીરત ધણેરે દેશ;	
ખાંડ ભરી મુશકાત હય, ખીના ગુરુ ઉદેશ.	૫૧૮
શીતલ શખ્દ ઉચારીએ, અહં આનીએ નાહો;	
તેરા ખારા તુજમેં, દુશમનબી તુજ માંહી.	૫૧૯
ખુશ ખાના હય ખીચડી, માંડે પડે ટુક લીન;	
માંસ પરાયા ખાય કર, ગલા કટાવે કૌન?	૫૨૦
કરની કરકે કાગડી, ચલે હંસડી ચાલ;	
પુછ પકડ શિયાલકી, કીસ ખીધ ઉતરે પાર?	૫૨૧
નારાયણુ આ જગમેં, હય દો વરતુ સાર;	
સખસે મોકો જોલવો, કરનો પર ઉપકાર.	૫૨૨
તનકર મનકર બચનકર, દેત ન કોકું દુઃખ;	
તુલસી પાતક જરતહે, દેખત બિનકા મુખ.	૫૨૩
મનકે હારે હાર હે, મનકે છતે છત;	
મન મીઠાવે રામકું, મનહી કરત ફછત.	૫૨૪
મનકો ફેરત જન્મ ગયો, ગયો ન મનકો ફેર;	
કરકા મનકા છોડ કર, મનકા મનકા ફેર.	૫૨૫
બ્રહ્મતાસે પ્રભુતા વધે, પ્રભુતાસે પ્રભુ દર;	
કીડી મીસરી ખાત હય, હસ્તી ફાકત ધૂર.	૫૨૬

રાખ્દહી બહુત સુન્યા સહી, મીટા ન મનકા મોહ;	
પારસ લગ પહોંચ્યા નહીં, તબલગ લોહકા લોહ.	૫૨૭
રાખ કાણુરા ગોડીઆ, ભેગી કાણુરા મીંત;	
વેશ્યા કાણુરી અસ્તરી, કાણુ વેશ્યારા કંત ?	૫૨૮
રાખ ગરજરા ગોડીઆ, ભેગી સેવારા મીંત;	
જરરી વેશ્યા અસ્તરી, જર વેશ્યારા કંત.	૫૨૯
મધુર બનસે બત મીટ, ઉતમ જન અભિમાન;	
તનકે સીતલ જલસે મીટે, જયસે દુધ ઉદ્ધાન.	૫૩૦
પત ^૧ રાખો પરતાપરી, નવકોટીરા નાથ;	
અગલા ગુન્હા બક્ષકે, અગકે પકડો હાથ.	૫૩૧
જો ગતિ ગ્રાહ ગર્જેદ્રકી, સો ગતિ ભે હે આજ;	
બાજુ બત બુદ્ધેલકી, રાખો બાજુ લાજ.	૫૩૨
ગતિ દાતા ધન બાણુવું, યંત્ર રૂપ વ્યવહાર;	
અટકે ઝટ ભવતંત્ર તો, જો નહી ધન કર સાર.	૫૩૩
દીક્ષની વાતો દીક્ષમાં, કો પાસે કહેવાય;	
સમુદ્ર મોબા કંઠપર, આવી માંહી સમાય.	૫૩૪
કુટીલ કુટીલ સંયોગથી, કુટીલ કર્મ વરતાય;	
કૌવચ ફરં બીજથી, કેવળ કૌચજ થાય.	૫૩૫
કળીર ગર્વ ન કાણુએ, રંક ન હસીએ કોય;	
અપનો નાવ સમુદ્રમેં, કહા જાને કા હોય ?	૫૩૬
નાનેસે નાના હો રહો, જયસી નાની રૂબ;	
ઓર ઝાડ ઉડ જાયએ, રૂબ ખુશકી ખુશ.	૫૩૭
લાખમેં એક લખેશરી, સોમેં એક સુગન;	
સખ નર બાંધે પાધડી, સખ નરકું નહીં માન.	૫૩૮

૧. જયપુર તથા જોધપુરનાં રાજ્યો વચ્ચે વૈરભાવ ચાલતો હતો. તે વખતે જયપુરની ગાત્રી ઉપર મહારાજ પ્રતાપસિંહજી હતા. તેમના ઉપર કોઇ જોરાવર શત્રુએ ચડાઇ કરી. એકલે હાથે શત્રુને પહોંચી શકાય તેવું નહીં લાગવાથી જોધપુરની મદદ માગવા જરૂર થઇ માટે જયપુર રાજાને કૃષિ જોધપુર જઈને જોધપુર મહારાજ (નવકોટવાળી મારવાડના ધણી)ને કહે છે.

જોધપુરે આગ્રહુ વેર ભૂલી જઈને મદદ આપી, ને ધાર્યા પ્રમાણે જયપુરની જીત થઈ. તેમજ પેશવા બાજુરાવ બદલાઈની મદદ યુદ્ધભંડના રાજાએ માગી તે વખતે આ સખકું હતું.

પીપા પાપ ન કીજીએ, પુણ્ય કર્યાં સો વાર;
 અઘટતું કાનું ન લીજીએ, કર્યાં દાન હજાર. ૫૪૯
 જાને વાકું બહોત હે, અત હી શીખ અસંખ;
 જાને નહીં વાકો જસુ, બહીરે આગે શંખ. ૫૪૦
 સંપતમેં બહોત હી બઢે, ઔર ન ધરીએ ચિત;
 એ તીનોં ના બીસારીએ, અરિ હરિ અપને મિત. ૫૪૧
 શત્રુ જહાં લગી શિરપર, ગરજ અન્યતી હોય;
 દંડ ગયે શાસ્ત્રો તણો, પાડ ન પુછે કાય. ૫૪૨
 ઘરહુમેં કહ્યો ચુકે, નાતનમેં ન સુનાય;
 નાતનમેં ચુકે જસુ, તો દિવાનકુ ન સુનાય. ૫૪૩
 સજ્જન તુમહી અતુર હો, કહા શિખ દેહ તોષ;
 તિણુ વિધિ મીસજો સેણકા,^૧ જીણુ વિધિલખે^૨ ન કાઈ. ૫૪૪

સોરઠા

વરસે જઈને વાડ, એવા મેહ શા કામના;
 મોટા બહુએ તાડ, ઢાંકે નહોં નિજ પંડને. ૫૪૫
 લોક વખાણે લાખ, મોટા તુજને મેહલા;
 સજ્જનમાં નહીં શાખ, વિવેક ગુણ હીણે લહી.^૩ ૫૪૬
 વાવરવામાં ધીર, પણ વિવેકમાં વામના;^૪
 એવા હોય અમીર, પણ સુરખ મધ્યે ખપે. ૫૪૭
 કીર્તિ કમાઈ લીધ, જેણે કર લાંબો કર્યો;
 લાજ ગુમાવી દીધ, કર જેણે હેઠળ ધર્યો. ૫૪૮
 એક વાવરે લાખ, પણ અવસર કે વેઠમાં;
 મનાય તે તો રાખ, ઊડાડે વરધોડા વિષે. ૫૪૯
 ઘડાઈ ઘડાઈ ન ઘાટ, પોહોંચેલો પેચી બને;
 બીસરી વિદેશ વાટ, જ્યાંથી બેથું લાલું. ૫૫૦

દોહરા

દેશ જ્ઞાતિ કુલ ધર્મનું, ઊર રાખે અભિમાન;
 તે નરવર નહોં તો ખરે, ખર સમજો મતિમાન. ૫૫૧
 પ્રારબ્ધ પહેલે બતા, પીછે બતા શરીર;
 તુલસી ચલ મન જાનકે, ધારણ કરલો ધીર. ૫૫૨

૧. સેણુ=મિત્ર. ૨. લખે=જાણે, જુવે. ૩. લહી=નહીં. ૪. વામણા=વામન, એકા

જાની બુલ અલુગત કરે, તારો કહા બસાય;	
જગત હી સોવત રહે, નાંહી કે શકે જગાય.	૫૫૩
ખીના ખિયારે જો કરે, સો પીછે પસ્તાય;	
કામ ખીગાડે આપનો, જગમેં હોત હસાય.	૫૫૪
મન મેરા પક્ષી લયા, જહાં તહાં જડ જાય;	
જહાં જેસી સંગત કરે, તહાં તેસા ફલ ખાય.	૫૫૫
પીછે કારજ કીજાએ, પહેલે યતન વિચાર;	
ઝડે કહત હય બાંધીએ, પાની પહેલે પાર.	૫૫૬
કુશ્મન હો ચીંટીસા, નહીં હાથીસે કમ મગર;	
અહેમદદા કામ હય, જો ન રખે હસે ખતર.	૫૫૭
જગ ચાહે સોહી કરે, લલો બુરો સંસાર;	
નારાયણ તું બેઠકે, અપનો ભુવન સંભાર.	૫૫૮
તાકો આદર કીજાએ, જો અપને ઘર આય;	
મિત્ર માનીયે શત્રુકો, કારણ અતિથિ કહાય. ^૧	૫૫૯
સીંચેસેં તરવર લયો, કાટેસેં લયો જહાજ;	
તારે પણ હુએ નહીં, બાંલ અહેકી લાજ.	૫૬૦
છતી તીની નાથીએ, કીરત હુંદા કમ્મ ?	
રાણું રત ટડે નીકરે, જડે ચીરાજે ચમ્મ. ^૨	૫૬૧
નિંદા ચોસી ડાકણી, કુલ બધાને ખાય;	
કહું છું નિંદા ન કરીએ, કાટી કોધ સમાય.	૫૬૨

સોરઠા

મહેમાનોને માન, દિલ ભરી કાઢને દીધાં નહીં;	
મેડી નહીં મસાણુ, સાચું સોરઠીઓ લણે.	૫૬૩
લાખ કરોડ કમાય, ખાય પીએ ખરચે ધણું;	
પણુ પૈસા ન અપાય, તો સંપત શા કામની.	૫૬૪
ન કરે કરથી કાજ, પાંચ આંગળાં એકઠાં;	
તો લાખ દામની લાજ, રાખ બરાબર જાણવી.	૫૬૫
પૂજાવે નિજ પાપ, પોતે પૂજી જાણે નહીં;	
નીચી ડોક ન થાય, તે પત્થરનાં પુતળાં.	૫૬૬

૧ કારણ કે આપણે ઘેર આવ્યા તે આપણો અતિથિ કહેવાય છે, મઠિ માન આપવું ઘટે.
૨ કમ્મ કહેવત. કીર્તિનાં કામ જેના તેનાથી બને નહીં, બહાદુર પુરુષથીજ થાય. રાણું લોહી ક્યારે નીકળે ? જ્યારે ચામડી ચીરાય ત્યારે. કાંટે ધા લીધા પગર જરા મળે નહીં.

ખટ રસ ખાંતે ખાય, પણ ખવરાવી જાણે નહીં;
 દીઠે સિંહ ધરાય, તે દુર્જન શા કામના ? ૫૬૭
 પહેરે પોતે હીર, દોરે દર્ધ શક્તા નથી;
 કહે કાણુ અમીર, એ મોટા તાણુતને. ૫૬૮
 કરમાં પહેરે કડાં, કાઠી કાઠને આલે નહીં;
 એ માનવ નહીં પણ મડાં, કામ ન આવે કાઠને. ૫૬૯

ઢોલુરા

સાંઈ અપને ચિતકી, ખાત ન કહીએ કાય;
 તખ લગ મનમેં રાખીએ, જળ લગ કારજ હોય. ૫૭૦
 પરીહટ^૧ જેસે તાલમેં,^૨ પટક પટક પટ ધોય;
 મન વેસા ધો ડલ તું, પિછુ ન ખટકા હોય. ૫૭૧
 કારજ વાકો હોત હય, જે કરે સમય નિહાર;
 કખલુ ન હારે જેલ જે, જેલે દાવ બિચાર. ૫૭૨
 એક નવું ને જે નવાં, ત્રણે કાળો કહેર;
 બોળે પરિયા ખાપના, આઠ નવાં બોતેર. ૫૭૩
 હરિ સમરે પાતક ઘટે, મિત્ર હરે નિજ પીર;
 અરિ^૩ સમરેમેં તીન ગુન, બુદ્ધિ, પરાક્રમ, ધીર. ૫૭૪
 તુલસી નીચો^૪ આદમી, કરે ન ઉચો કામ;
 ક્યા સુવેકે ચામસેં, સુને નગારા ગામ. ૫૭૫
 વખત વિચારી વાણીઓ, મુજ ચહડાવે કાન;
 વખત વિચારી મુજ વળી, નીચી કરે નિદાન. ૫૭૬
 ઠગ છતાય ઠગાઈથી, ન્યાયે ન્યાયી છતાય;
 જ્યાં જેવા ત્યાં તેવા થવું, તેહ વણિકવિદાય. * ૫૭૭
 ટોકર ખાધી હજમતી, આખું લહું ધનામ;
 શિર છેદાવ્યું હજમતું, લુઓ વણિકનાં કામ.^૫ ૫૭૮

૧ ધોળી. ૨ તળાવ. ૩ દુસ્મનને યાદ કરતાં, બુદ્ધિ, પરાક્રમ ને ધીરજ હોય તોજ મનને શાંતિ રહે. ૪ નીચા તે નીચા, નાના તે નાના.

૫ એક પૈસાવાળો વાણીઓ એક હજમતી પાસે હજમત કરાવા બેસા; હજમત કરી રહ્યા પછી હજમે વાણીઆને ગાયે, સારી હજમત થઈ છે કે કેમ તે જોવા, હાથ ફેરવ્યો. સારી હજમત થઈ માહુમ પડી એટલે હજમે વચલી આંગળી વાળીને વાણીઆના માથામાં ટકેરો માર્યો. વાણીઆને દીસ તો ચડી, પણ તે દળાવી રાખીને સુનીમને દુકમ કર્યો કે એક સુના મોહોર ધાંજલને આપો. ધાંજે મળ્યું કે ટકેરો મારતો તે સારી વાત છે, કેમકે હજમતની એક સુના મોહોર ટકેરાયી પાડી.

દોષ પરાયા દેખ કર, ચન્ને હસંત હસંત;
અપના યાદ ન આવહી, જાકા આદ ન અંત. ૫૭૬
લઘુતા સગસેં બીડી, તારેં બડો ન કાય;
જ્યુંં કર લઘુ અંગુરી, મુવર્ણુ પેહેને સોાય. ૫૮૦

કુંડલિયો

બચન મુનેડી ઝાલરી, બેહદ ધડી મુનાર,
ઠોર ઠોર ચિત્ત રાખકે, મત પાનીમેં ડાર;
મત પાનીમેં ડાર, ગર્ઈ સો હાથ ન આવે,
પડી ખલકકે પાસ, આપકો માન ગુમાવે;
કથે સો કવિયાં કહાન, અખ નહીં લાજ હુનેરી,
મત પાનીમેં ડાર, ઝાલરી બચન મુનેરી.^૧ ૫૮૧

દોહરા

જગ મોંઘી જગ વારતા, તામેં તનમન દેત;
પરમેશ્વરડી વારતા, કોઈ દમડી સેર ન લેત. ૫૮૨
ટુંગું, ફરી, કામિનિ, પિયુ મિત્ર પ્રધાન;
એ સર્વ પાકાં લલાં, કાર્યા નાવે કામ. ૫૮૩

સોરઠો

જણુ જણુનું મુખ જોઈ, અંતર દુઃખ રાવું નહીં;
દે નહીં વિત્ત કોઈ, કોઈ મરતાં રાજીઆ. ૫૮૪

‘છપ્પય’

બેઠે જગા સંભાલ, સમજ પગ ધરે ધરનપર!
બોલે અવિચલ બોલ, લેખ લિખીયા પત્થર;

ધાંચેનલએ ટકારા મારવાનો રિવાજ બરાબર ગ્રહણ કર્યો ને કોઈ અમીરનું વતું કંઈ તો ટકારે માફ. તેમ કરતાં બાદશાહી ફોજના સેનાપતિનું વતું કરવા જોગ આવ્યો, ત્યારે હજમત કરીને સેનાપતિને ટકારો માર્યો તેની સાથે જ સેનાપતિએ ધાંચેનલનું શિર હડાવી દીધું તે ઉપરથી આ દોહરો થયો છે.

૧ ઝાલરી, ઝાલ=કાનનું ધરેણું. વચન રૂપી સોનાની ઝાલ છે તેને ચિત્ત દેકાણે રાખીને પાણીમાં નાખીશ નહીં. વચન રૂપી સોનાની ઝાલ છે, તે સોનાએ બેહદ કારીગરી કરીને ધડી છે. પાણીમાં નાખ્યા પછી પાણી તે હાથ આવશે નહીં, એટલે શુભાવશો. માટે વચન નાખવું તો વિચારીને નાખવું કે જૈથી વચનનું માન રહે કે સત્યવાચ, એ ભાવાર્થ છે.

ખાય ઓર ખીચાય, પેહેને ઓર પેહેનાવે,
રનમે તેજ અપાર, ધામ શીતલ મુખ પાવે;^૧
શિલવંત સુલાવ શુચી, મુખ દધી કમલા શર્વકે,
કવિ મુલચંદ કથે કહી, યહ લચ્છન સખ- મદકે. ૫૮૫

દોહરા

દેશકાલ અરૂ પાત્ર લખી, અપની શકિત સમાન;^૨
ને કછુ દેવત નીમસે, વાકું કહીયત દાન. ૫૮૬
રજળ ભઠ્ઠી ચાલસે, દિલ દુઃખાયા ન જાય;
ધહાં ખલક ખિજમત કરે, વહાં હે મુખી સવાય. ૫૮૭
ને ન કાહુકી ધર્પા કરે, ડારે તૂળ્યા ઘોઈ;
ને પાવે તામે મુખી, સંતોષ કહીજે સોઈ. ૫૮૮
સ્વેત હંસ બક સ્વેત હે, કયસે પરખ લખાય;^૩
પય પાની આગે ધરે, સકલ ભેદ ખુલ જાય. ૫૮૯
શૂરવીર નિર્ધન જગત, યશ લેઈ સુરપુર જાય;^૪
મુમ જગતમે ધન સહિત, અપયશ લે મર જાય. ૫૯૦
નિલોંબીકું જૂપ તૂણ, સુરપુર તૂણ વિજ્ઞાન;
તૂણ સમ નારી વિરક્તકું, શર તૂણ સમ પ્રાણ. ૫૯૧
ખિના તેગકે શૂરવીર, કરે કહા ને ધાય;
જ્યું જલ બાહેર મીનકું, પેશ કચ્છુ નહીં જાય. ૫૯૨
સમર્થકું મુશ્કેલ કહા, બિઘોગકું કહા દૂર;
વિદ્યાવંત વિદેશ કહા, કહા ખીરાનો^૫ શૂર. ૫૯૩
સિંહ નિહર ખનમે શીરે, તિનકું શંકા નાય;
નખ આયુધકે જોરસે, હુંદ શિકારકું ખાય. ૫૯૪
કુટીલ કુખુદિ જતનસે, પરે જળે પરસંગ;
મજ્જક સમ તાકું કરે, આછો નિઝમે રંગ.^૬ ૫૯૫
ગોલાં નગર ન નિપજે, ગોલાંની ખાણ ન હોય;
કાં બોલીવી પારખો, કાં બોલાઈ જોય. ૫૯૬

૧ ધામ=પરમા. ૨ સમાન=પ્રમાણ. ૩ લખાય=નાણી રાકાય. ૪ શાસ
અને નિર્ધન સાર્તા કામ કરે છે તે. ૫ ખીરાનો=ખારકા. ૬ મજ્જની પેડે ખુબ
ફટકે ભારે.

ચેત ચેત નર ચેત (સાખી)

પરલોકે સુખ પામવા, કર સારો સંકેત;	
હજી જાણ છે હાથમાં, ચેત ચેત નર ચેત.	૫૯૭
જોર કરીને જીતવું, ખરેખર રણુ ખેત;	
દુશ્મન છે તુજ દેહમાં, ચેત ચેત નર ચેત.	૫૯૮
ગાફલ રહીશ ગમાર તું, ફેકટ યાદશ ફજેત;	
હવે જરૂર હુશ્યાર થઈ, ચેત ચેત નર ચેત.	૫૯૯
તન ધન તો તારાં નથી, નથી પ્રિય પરજેત;	
પાછલ સૌ રેહેશે પડ્યાં, ચેત ચેત નર ચેત.	૬૦૦
ભામાની ભ્રમણા તજો, ભામા ભય ભંડાર;	
ભામા જેને ભોળવે, તે નર નહીં તરનાર.	૬૦૧

કાહુરા

ધતે તો ભગતે ભલે, જોગી, પંડિત, સપૂત;	
ધતે તો ધર ખેડે ભલે, મૂર્ખ, નાર, કપૂત.	૬૦૨
ગત ખરતુ શોચત નહીં, ગીને ન હોવનહાર;	
કાર્ય કરત પ્રખીન જન, આય પડે અનુસાર.	૬૦૩
ભલો હોત નહીં મારિયો, કાહુકા જગ માંહી;	
ભલો મારનો ક્રોધક્રો, તો ક્રોધ નર રિપુ નાંહી.	૬૦૪
સ્નેહે ભોજન આપજો, સ્નેહે દેજો માન;	
સ્નેહે દેજો રોકડા, પણ પડશે નહીં જમાન.	૬૦૫

તરખલાને તોલે (ચોખરા)

ક્રોધ વાત કરે લાંહાં, વચમાં પોતે બોલે;	
લાલો કહે છે માલાને, તે તરખલાને તોલે.	૬૦૬
વગર નોતરે જમવા જમને, સાફ નરખું બોલે;	
લાલો કહે છે માલાને, તે તરખલાને તોલે.	૬૦૭
કથામાં જઈ વચમાં બેસે, ડાહ્યો થઈને ડોલે;	
લાલો કહે છે માલાને, તે તરખલાને તોલે.	૬૦૮
બધી વાતમાં ડાહ્યો થાવા, મોણુ ધાલીને બોલે;	
લાલો કહે છે માલાને, તે તરખલાને તોલે.	૬૦૯
વેળા ફવેળા સમજે નહીં, ને વગર વિચાર્યું બોલે;	
લાલો કહે છે માલાને, તે તરખલાને તોલે.	૬૧૦

જ્યાં ત્યાં ધામો નાખી જોસે, વગર જોલાવ્યો જોલે;
લાલો કહે છે માલાને, તે તરખલાને તોલે. ૬૧
ઘેર ઘેર જઈને ચીજો માગે, રાંક જેવો થઈબોલે;
લાલો કહે છે માલાને, તે તરખલાને તોલે. ૬૨

આનંદ કહે પરમાનંદા

આનંદ કહે પરમાનંદા, મુંગે મ્હોડે રેહેવું;
કાં તો ફેહેવું સાચેસાચું, ને કાં તો નામ લેઈ ફેહેવું. ૬૧૩
આનંદ કહે પરમાનંદા, કજઆમાં નવ જાવું;
ખીચડી ખાવી ગાંઠની, ને જ્યાં ત્યાં રઝળાવું. ૬૧૪
આનંદ કહે પરમાનંદા, ગામડે જઈને રેહેવું;
બાપો બાપો સૌ કરે, દેધને બમણું લેવું. ૬૧૫
આનંદ કહે પરમાનંદા, બાધબાધી છોટે રહીએ;
કાં તો ફેહેશે વંદી ગયો, કાં નમાલા ઠરીએ. ૬૧૬
આનંદ કહે પરમાનંદા, જોઈને પગલું ભરવું;
નહીં તો ઝુડી જોઈ ગાંઠની, મોત વિના મરવું. ૬૧૭
આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;
એક લેઈને પાછા આપે, એક કરાવે ઝેર. ૬૧૮
આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;
એક ઉપરાણું કરે, એક વધારે ઝેર. ૬૧૯
આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;
એક આપે કન્યાદાન, વાળે એક ઝમેર.^૧ ૬૨૦
આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;
એક આપે સદાવ્રત, એક માગે ઘેર ઘેર. ૬૨૧
આનંદ કહે પરમાનંદા, ચીજે ચીજે ફેર;
એક લાખે શેર મળે નહીં, એક ટકાની ત્રણ શેર. ૬૨૨
આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે મળ્યો;^૨
એક વગાડે સંખસો, એક વગાડે ગત્યો.^૩ ૬૨૩
આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ટાળા;^૪
એક એક સાડ મરી પડે, એક ભરાવે બિચાળા. ૬૨૪

૧ કન્યાના પૈસા આપા લેઈ દુધ દાન કરે. ૨ બુદ્ધી બુદ્ધી બુદ્ધિ. ૩ ગત્યો=ગત.
સીતારમાં જે વગાડવામાં આવે છે તે ગત કહેવાય છે. ૪ ટાળા=સેદ, તક્ષવન.

ભિતાવજો થઈ વિના વિચારે, આગળ પગલાં ભરતો;
નાચાની ટોળીમાં પેસી, પછી પસ્તાવો કરતો. ૬૨૫

સોરઠા

સારો જોઈને સાથ, ગામતરે^૧ નિકળ્યાં;
ન ક્યો લાંબો હાથ, મુંઝાણું બહુ માવલા. ૬૨૬
જેણે જગમાં રાખ્યાં નામ, વિસાર્યા વિસરે નહોં;
તેનાં સ્વર્ગે કામ, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૬૨૭
બાંધી ઢાલ તલવાર, જ્હારે ચડિયો વાલમો;
રોળાણો રણ મોઝાર, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૬૨૮
ધર ધર દેખર ખાય, ખવરાવી જાણે નહોં;
ધૂક પડી જીવનમાંહે, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૬૨૯
ચીંધે^૨ સોને કામ, પોતે ડગ ભરે નહોં;
એ મૂર્ખનો જામ, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૬૩૦
દિન દિન દાયરે જાય, વગોણું વઢાલાનાં કરે;
તે બાપ ફેર ગણાય, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૬૩૧

દોહરા

વૃદ્ધ ભલા રાગ ને શેઠ, ભલાં માત ને તાત;
વૃદ્ધ ભલા નહોં નોકરો, ધોરી ને ચોકીયાત. ૬૩૨
ઢાઈ હસે ઢાઈ રૂવે, ઢાઈ માંદો સુમકાર;
કર્તાએ શું કહીને, સરજ્યો આ સંસાર. ૬૩૩
સુમથી દાતાર ભલો, બેસવાની કહે હા;
દાતારથી સુમ ભલો, ચોખ્ખી પાડે ના. ૬૩૪
દુશ્મન તો ડાહ્યો ભલો, ભલો ન મુરખ મિત્ર;
કદરૂપી પણ કલાગરી,^૩ નહોં રૂપાળી મિત્ર. ૬૩૫
અનીતિસેં જાત હય, ધર્મે, રાજ ઓર વંશ;
તુલસી એ દષ્ટાંત હય, કારવ, રાવણ, કંસ. ૬૩૬

ધર્મ

દોહરા

બાકે મનમેં દોષ નહીં, મુખ ન દોષથી ખાત;	
પરમ અહિંસા ધર્મ યહ, જીવ ન કરીએ ધાત.	૬૩૭
કૂર કહે જો કટુ બચન, દેઈ કછુ દુઃખ ભૂર;	
દુઃખ ન લહે સધરી સહે, ક્ષમાવંત સો શર.	૬૩૮
સખ જીવનકું હિત કરે, મનસા વાચા કર્મ;	
પરહિત આપ દુઃખ સહે, એહે દયા ઓર ધર્મ.	૬૩૯
દેશકાલ ઓર પાત્ર લખી ^૧ , અપની શક્તિ સમાન;	
જો કછુ દેવત નિમસે, તાકું કહીયત દાન.	૬૪૦
જો ન કાહુકી ધ્યાં કરે, ડારે તૃષ્ણા ધોઈ;	
જો પાવે તામેં મુખી, સંતોષ કહીજે સોઈ.	૬૪૧
સત્ય, શીલ, સંતોષ, તપ, દયા, બિનતૃષ્ણા દાન;	
ક્ષમા, અહિંસા, શૌચ, યમ, લક્ષણ ધર્મ બખાન.	૬૪૨
રાજ્યભોગ સંપત્તિ સકલ, વિદ્યા, રૂપ, વિજ્ઞાન;	
અધિક આયુ, આરોગ્યતા, પ્રકટ ધર્મ દલ જાન.	૬૪૩
સહસા, માયા, નિર્દયા, અશુચિ, અનૃત, બડ, લોભ;	
યહ દોષ વહાં સ્વાભાવિક, ક્યું નહીં સંગત ^૨ ક્ષોભ.	૬૪૪
નિત્ય કમળ જળમાં રહે, લેશ ન ભેદે નીર;	
કામ ન ભેદે તેહને, જેનું શુદ્ધ શરીર.	૬૪૫

પ્રેમ

ક્યાં ચંદ ચક્રાર ક્યાં, ક્યાં મોર ક્યાં મેહ;	
અળગા તોએ હુંકડા, સાચો જ્યાંહી સ્નેહ.	૬૪૬
જલમેં બસે કુમુદની, ચંદા બસે આકાશ;	
જો બાકે હીરદે બસે, વોહી તીનુકે પાસ.	૬૪૭
હું તુંજ પુછું હે સખી, નેહ કેતા મણુ હોય;	
લાગે તો લેખો નહીં, તુટે ટાંક ન હોય.	૬૪૮
ભૂત લગે મદિરા પીગે, સખકું શુદ્ધિ હોય;	
પ્રેમ મુધારસ જીવ પાગો, તીણુ રહે ન શુદ્ધિ દોષ.	૬૪૯

ચાહત વેા કીસ કામકી, બિન ચાહતકે સંગ;	
દીપકકે મન લાયનાં, જલ જલ મરે પતંગ.	૬૫૦
સાંજ પડે દિન આયમે, ચકવી બેઠી રાય;	
ચક્ષો ચકવા બાધએ, જહાં રેન ન પડતી હાય.	૬૫૧
અપને પ્રિયતમ લાલસેં, મીલ ખીજડે છન કાય;	
ખીજુડત દુઃખ જાને વેહી, જે કાર્ધ ખીજુડાં હાય.	૬૫૨
તનખા હાય તો તોડીએ, પ્રીત ન તોડી જાય;	
કાગજ હાય તો ખાંચ લેજી, કર્મ ન ખાંચો જાય.	૬૫૩
સજ્જન પાત રનેહકી, પર મુખ કહી ન જાય;	
મુંગેકા સપનો લયો, સો સમજ સમજ પરતાય.	૬૫૪
સાહેબકા ઘર દૂર હય, જયસી લંગી ખજૂર;	
ચડે તો ચાખે પ્રેમ રસ, ગીરે તો ચકરા ચૂર.	૬૫૫
કાગદ લીખું કપૂરસેં, બિધબિધ લીખું સલામ;	
જા દિનસેં ખીજુડો લયો, તા દિનસેં નિંદ હરામ.	૬૫૬
હેત નકાચું હંસતું, પીડ પડે જીડ જાય;	
સાચી પ્રીત સેવાળની, જે જળ બેળી સુકાય.	૬૫૭
રામ રામ સખ કાર્ધ કહે, ઠગ ઠાકુર અર ચોર;	
બિના પ્રેમ રીઝે નહીં, તુલસી નંદકીશોર.	૬૫૮
જે મેં ઐસા જાનતી, પ્રીત કીયે દુઃખ હાય;	
નગર દંદેરા ફેરતી, પ્રીત ન ફરીઓ કાય.	૬૫૯
શ્રવણ સુખારે હોત હય, મુને સંદેશન જૈન;	
તૃપ્તિ હાય ક્યું દરશ બિન, રૂપ અદારી નૈન.	૬૬૦
કાગા સખ તન ખાધઓ, ખાધઓ મુન મુન માંસ;	
દો નૈનાં મત ખાધઓ, પ્રિય મીલનકી આશ.	૬૬૧
કાગા નૈન નીકાલ દહીં, જે પ્રિય પાસ લે જાય;	
પહેલે દર્શ દીખાયકે, પીછે લીજે ખાય.	૬૬૨
પ્રેમ છીપાયો ના જપે, જે ઘટમેં પ્રગટ હોય;	
જે કે મુખ બોલે નહીં, તોજી નૈન દેત હે રાય.	૬૬૩
ચાહે પાયા પ્રેમરસ, રાખા ચાહે માન;	
એક મ્યાનમેં દો ખડગ, દેખ્યા મુના ન કાન.	૬૬૪
પોથી સો થોથી બની, પંડિત બને ન કાય;	
અદાર્ધ અક્ષર પ્રેમકે, પદે સો પંડિત હાય.	૬૬૫

યહ તો ધર હે પ્રેમકા, મારગ અગમ અગાધ;	
શિશ કાટ પગ તલ ધરે, તખ નીકટ પ્રેમકા સ્વાદ.	૬૬૬
પ્રેમ પ્રેમ સખ કાઈ કરે, પ્રેમ ન ચીન્હે કાય;	
આઠ પહર લીતો રહે, પ્રેમ કહાવે સોય.	૬૬૭
પ્રેમ બિના સંસારકે, સુખકા લહે ન લેશ;	
બિના પ્રેમ કાણે લખ્યો, હરિ ભૂતિ પ્રવેશ.	૬૬૮
તાતે યહાં વા પરલોકમેં, પ્રેમ બિના નહીં ઓર;	
જા બિનુ યહ સંસારમેં, ધરીબે કા નહીં ઠોર.	૬૬૯
ડરે ન કાહુ દુષ્ટસેં, લગે પ્રેમકે ખાન;	
ભમર ન જાંડે કેતકી, તીજે કંટક જાન.	૬૭૦
જામેં જાપ્યો પ્રેમ ફીરી, જી દીએહુ ન જાય;	
તાકો પ્રેમ કહત હે, પ્રેમ નામ ઠહરાય.	૬૭૧
જીવ સહિત યા દેહકો, ખીસર જાય સખ નેમ;	
નાકા જેતાસોં કહે, પંડિત પ્રેમી પ્રેમ.	૬૭૨
પ્રેમ સમો પાવક નહીં, પ્રેમ સમું નહીં પાપ;	
પ્રેમ વડું પરવશપણું, એ સમ નહીં સંતાપ.	૬૭૩
પ્રેમ જરાખર યોગ નહીં, પ્રેમ જરાખર ધ્યાન;	
પ્રેમ ભક્તિ બિન સાધના, સખ હી થોયાં જ્ઞાન.	૬૭૪

કવિત

પ્રેમકે ન જાતી જાતી, પ્રેમકે ન દિન રાતી,	
પ્રેમકે ન જંત્ર મંત્ર, પ્રેમકો ન નેમ હય;	
પ્રેમકે ન રંગ રૂપ, પ્રેમકો ન રાંક ભુપ,	
પ્રેમકે તો એક રૂપ, લોહ એક મેહ હય;	
પ્રેમકે ન સુખ દુઃખ, પ્રેમકે ન હાનિ લાભ,	
પ્રેમકે ન જીવ તાતેં, તીનો કાલ છેમ હય;	
દેવિદાસ દેખી હું, વિચાર ચાર જીગે માંહી,	
ઐસો એ પુરન પ્રકાશ, માન પ્રેમ હે.	૬૭૫
ચડકે મોમ તુરંગ પર, ચલવો પાવક માંહી;	
પ્રેમ પંથ ઐસો કહિન, સખ કાઈ જાનત નાહી.	૬૭૬
પ્રીતમ પ્રીત વિનાશ હય, જૂલ કરો મત કાઈ;	
મીલતે દુઃખી, બિહુરત ^૧ દુઃખી, સુખ કશુ ના હોય.	૬૭૭

ભમરા ભોગી ફૂલકા, કલિ કલિ રસ લેત;	
કાંટા લાગા પ્રેમકા, હેર ફેર છવ દેત.	૬૭૮
આડે ડુંગર ખીચ બન, ખાળે ખારે મિત;	
દેવે બિધાતા પંખડી, બિડ બિડ આવું નિત.	૬૭૯
સન્નન ગયે છોડકે, દેઈ કલેજે દાગ;	
જયસી ધુણી અતીતકી, જમ ખોલું તળ આગ.	૬૮૦
પાસ ન દેખું પારધી, અંગ ન દેખું બાણ;	
હું તુંજ પુછું પંડિતા, કઈ પેર જાંઝા પ્રાણ ?	૬૮૧
જળ થોડું ને નેહ ધણો, યઈ છે તાણાતાણ;	
તું પી, તું પી, કરતાં, બેએ જાંઝા પ્રાણ. ^૨	૬૮૨

૭૭૭૭૭૭૭૭૭૭૭૭

મૈત્રી (દોસ્તી)

પાગ બદલ બાંટા બદલ, બચન બદલ બેકુર;	
ચારી કર ખુચારી કરે, વાકે મુખપર ધુર.	૬૮૩
કલમ ચલે અચર સુકે, વોહી સ્નેહકા મૂલ;	
સ્નેહ ગયે ગીતો રહે, વાકે મુખપર ધુલ. ^૧	૬૮૪
મુખમેં મીઠા મીટત નહીં, દુઃખમેં રહેવે દુર;	
ઐસે નીત, હરામકે, મુખમેં ડારો ધુલ.	૬૮૫
પ્રીત રીત બુજે ન કછુ, મતલબમેં ભરપુર;	
દોસ્ત કહી દુસ્મન બને, વો મુખ ડારો ધુર.	૬૮૬
પ્રીતિ ઐસી કીજીએ, જયસા દંકણ ખાર;	
આપ જલે પર રીઝવે, ભાગ્યાં સાંધે હાડ.	૬૮૭
પ્રીતિ અસીલસેં હોત હય, સળસેં નીભે ન પ્રીત;	
કમળતકી દોસ્તી, જયું બાણકી ^૪ ભીંત.	૬૮૮

૧ પાસે પારધી નથી, શરીરમાં બાણનો ધા નથી, ત્યારે શી રીતે બન્નેના પ્રાણ ગયા? એ પછીનો દુહો જવાબનો છે. ૨ બન્નેને પરસ્પર પ્રેમ ધણો અને બન્નેને તરસ લાગી. પાણી હવું થોડું તેથી પરસ્પર પીવાની તાણ કે આગ્રહ કરતાં બન્નેએ પ્રાણ છોડ્યા. એક પીએ તે બચે ને બીજું મરે તે દુઃખ પ્રેમના કારણથી સહન થાય નહીં, માટે બન્નેએ પ્રાણ છોડ્યા, એટલે પાછળ કોઈને દુઃખ ન રહે. ૩ કલમ તથા શાહીને લખતી વખતે દોસ્તી યઈ. અક્ષર લખાણો તે શાહી પડી રહી, કલમ આગળ આવી. તે વખતે શાહી તથા કલમને વિયોગ થયો છતાં અક્ષર બે લીધો રહે તો માણસ તે અક્ષર ઉપર ધુળ નાંખે છે, એટલે સ્નેહી બતાં સુકાણો નહીં તેના મુખપર ધુળ આ ભાવાર્થ છે, ૪ બાણકી=રેતી.

સંગત કીજે સાધકી, પૂરે મનકી આશ;	
સંગત કીજે નીચકી, આહું પહોર ઉદાસ.	૬૮૯
પંડિત સાથે ગોઠડી, મુજ મન ખરી સુહાય;	
સહેજે સું બોલાવતાં, માણુક આપી જાય.	૬૯૦
પ્રીત કરે અશરાફકી, કમીનાસું નીલત નાંહી;	
સુન્નેકી બો કહું ઝોર હય, પીતલ છુપત નાહી.	૬૯૧
પ્રીત કરીએ ઉત્તમસેં, જયસી પ્રીત કપાસ;	
મુવેકું ઢાંકણુ કરે, છતેકા શણુગાર.	૬૯૨
સજ્જન મીલાપી બહોત હય, તાલી મિત્ર અનેક;	
જો દેખી છાતી ઠરે, સો લાખનમેં એક	૬૯૩
મન મેલા તન બિજલા, બગલા કપડી અંગ;	
તાતે તો કૌઆ લલા, તન મન એકહી રંગ.	૬૯૪
મિત્ર એસા કીજીએ, ઢાલ સરીખા હોય;	
સુખમે પીછે પડ રહે, દુઃખમે આગું હોય.	૬૯૫
દોસ્ત વખાણીએ દાતણે, સગો વખાણીએ સાંધ; ^૧	
છિ વખાણીએ ક્યારે, ધરમાં ન હોય કાંઈ.	૬૯૬
દોસ્તી એસી કીજીએ, જયસે સરકે ખાલ;	
કટે કટાવે શીર કટે, જડસે જાય ન ખ્યાલ.	૬૯૭
મહોબત અચ્છી બેઠીએ, ખાઈએ નાગર પાન;	
ધુરી મહોબત બેઠકે, કટાઈ નાક ઝોર કાન.	૬૯૮
સખસેં કીજે દોસ્તી, નિર્બલ ન કરીએ નેહ;	
નિર્બલસેં કીનો નેહ સો, તુરત દીનો છેહ.	૬૯૯
સજ્જન સમય બિચારકે, અપને કુલકી રીત;	
બરાબરીસેં કીજીએ, ખ્યાહ, ઘેર ઝોર પ્રીત.	૭૦૦
સજ્જનકું સજ્જન મીલે, ખાત ખાતકી ખાત;	
ગધેકું ગધા મીલે, લાત લાત ઝોર લાત.	૭૦૧
પ્રીત ચવી તો સહેલ છે, નીલાવવી મુશ્કેલ;	
પીતાં ફેદ પડે મળ, જેરવવી મુશ્કેલ.	૭૦૨
સુખ સજ્જન મીલનકે, દુરીજન મીલે જણાય;	
જાને બિખ મીઠાશકે, જળ મુખ નીચ ચખાય.	૭૦૩

મોહબત કીજે મરદખી, કબહુ આવત કામ;	
શિર સાટે શિર દેત હે, દુઃખીઅનકા વિશ્રામ.	૭૦૪
સકર પીલાવે ભુકકી, ઐસે મિત્ર હબર;	
ઝેર પીલાવે સાચકા, સો વીરલા સંસાર.	૭૦૫
કપટી મિત્ર ન કીજીએ, અંતર પેક બુધ લેત;	
આગે રાહ બતાયકે, પીછે ધોખા દેત.	૭૦૬
કયા પાનીકા બુદ્ધુદા, કયા વેલુકી ભીંત;	
કયા ઓછેકા આસરા, કયા દુર્જનકી પ્રીત ?	૭૦૭
પ્રકૃતિ મીલે મન મીલત હે, અન મીલતે ન મીલાય;	
દુધ દહીંસેં જમત હે, કાંછસેં ફટ જાય.	૭૦૮
પ્રીતિ ન છુટે અન મીલે, ઉત્તમ ધનકી લાગ;	
સો યુગ પાંનીમેં રહે, મીટે ન ચકમક આગ.	૭૦૯
હોત સુ સંગત સહજ, સુખ દુઃખ કુસંગકે થાન;	
ગાંધી ઝાંર લુહારકી, દેખો ઐઠ દુકાન.	૭૧૦
સાચી પ્રીત હે કમલકી, જલ સૂકે મર જાય;	
ભુઠી પ્રીત બકરાજકી, ^૧ જલ સૂકે ઉડ જાય.	૭૧૧
પ્રીતિ કરે વિદ્વાનસેં, જો દુઃખમેં કરે સહાય;	
વિપત પડે પર ના હકે, પ્રાણુ રહે કે જાય.	૭૧૨
પ્રીત કરે ઐસી કરે, જેસે લુટીઆ દોર;	
ગલે ફસાવે આપકા, પાની લાવે ઝોર.	૭૧૩
પ્રીત ત્યાં પડદો નહીં, પડદો ત્યાં નહીં પ્રીત;	
પ્રીત કરી પડદો કરે, તે દુરમનની રીત.	૭૧૪
મિત્ર અવગુણ મિત્રકા, પરસેં લાખત નાહીં;	
કુપ છાંય જીમ આપની, રાખત આપહી માંહી.	૭૧૫
સુખ મીઠી બાતાં કરે, અંત કટારી પેટ;	
તુલસી તાંહાં ન જામજી, જહાં કપટકો હેત.	૭૧૬

ખરી પ્રીત

કાગળ ભીંજાય, ન દેખાય, ન લખાય;	
સાંભરો તમે ને મારી આંખડી ભીંજાય. ^૩	૭૧૭
ગોલાં હુંદી ગોઠડી, બાબર હુંદી વાડ;	
હળવે હળવે છાંડીએ, જેમ સરોવર છાંડે પાળ.	૭૧૮

૧ બકરાજ=જગલો. ૨ પરસેં=ખીંજને. ૩ સ્નેહના આંસુથી.

ક્યાં કાચલ ક્યા આંબવન, ક્યાં દાદુર ક્યાં મેલું;	
દૂર ગયે નવ વીસરે, ગરવા તણો સનેહ.	૭૧૯
તુલસી બાંહે સપુતકી, સપનેમેં આ જાય;	
જીતે નીલાવત આપહી, શીર પુતકું કહે જાય.	૭૨૦
પ્રીતિ કીજે બાપસે, ^૧ જામેં રસકી ખાન;	
ગાંઠ વહાં રસ નહીં, ગાંઠ પ્રીતકી હાન. ^૨	૭૨૧
ગાંઠ ગાંઠ સળકા કહે, મરમ ન જાણે કાચ;	
ગાંઠ બંધનકી ગાંઠ મેં, કહો કીતના રસ હોય.	૭૨૨
શેરી મિત્ર સો મળે, તાગી મિત્ર અનેક;	
જેમાં સુખદુઃખ ટાળીએ, તે લાખોમાં એક.	૭૨૩
પૂછો ચાહી ચકારને, પૂછો જળચર કાચ;	
કાં તો પૂછો કમળને, સ્નેહી ગયે શું થાય.	૭૨૪
સુખ સજ્જનકે મિલનકા, દુર્જન મિલે જનાય;	
જાને બાપ મિહાશકું, જાળ નીચ સુખ ચળાય.	૭૨૫
જાહી મિલે સુખ હોત હય, વો બિછુડે દુઃખ હોય;	
સૂર બિંદે પુલે કમલ, વો બિન સંકુચે સોય.	૭૨૬
ખાસા ચાહે જલ પાનકું, ચકા ચાહે જાંચ;	
હમ ચાહત તુમ મીલનકું, લંબી કરકર બાંચ.	૭૨૭
હંસ બગલા એક રંગ, ચલે સમુદ્રકું સાચ;	
બગલા મારે માજહી, હંસ મુકતાફલ ખાય.	૭૨૮
હંસ કહે હંસની સુતો, મોતી બિન નહીં ચાખ;	
જાન ગધ તો જાને દે, બાનિકી પત રાખ.	૭૨૯
જુકી પ્રીત લમરકી, કલી કલી રસ લેત;	
સાચી પ્રીત પતંગકી, વો અપના જી દેત.	૭૩૦
નેહ નિલાવન કઠિન હે, ફિર્યો જગત સખ જોઈ;	
વિના મતલબ પ્રીત નહીં, સ્વાર્થી દેખે સખ કોઈ.	૭૩૧
મેરા દિલ જોદિલ હુવા, દેખ જગતકી રીત;	
જહાં દેખે વહાં કપટ હે, સુખ દેખેકી પ્રીત.	૭૩૨
મન, મોતી ચોર દુધ રસ, ઈનકા એહી મુલાવ;	
વો ફાટે શીર ના મીલે, કરે કોટ હિપાય.	૭૩૩

પ્રીત પ્રે. સહા કરત હો, પ્રીત બડી વિપરીત;
 વિપરીત રાંગે ના કરો તો કરો ખુશીએ પ્રીત. ૭૩૪
 નેહ નેહ સખ કાઈ કહે, નેહ નિભાવત નાંહી;
 ચડકે મોમ તુરંગપર, ચલવો પાવક માંહી. ૭૩૫
 એડા^૧ મિત્ર ન કીજીએ, વિપત પડે ખિસ જાય;
 જળ લગ મતલબ હોતહે, તખલગ પ્રેમ જતાય. ૭૩૬
 મિત્ર એડા કીજીએ, જેડા^૨ લુવારી જેત;
 શિર કટીને ધડ વઢાં, તોએ ન મેલે હેત. ૭૩૭
 માણસથી માછાં ભલાં, સાચી પ્રીતજ જાણ;
 જો પાડે જળ લુજવાં, નિશ્ચે છાંડે પ્રાણ. ૭૩૮
 પાનખર રતુ યું કહે, સુનો તરવર રાય;
 તુમસે અળ ખિછડો ભયો, શીર મીઠવો કય થાય? ૭૩૯
 તખ તરવર એસો ભને, સુનો પાત ધત ખાત;^૩
 હમ ધર એસી રીત હય, એક આવત એક જાત. ૭૪૦

સોરઠા

પલ પલમાં કરે ખાર, પલ પલમાં પલટે પરા;
 જે મતલબના ચાર, રીત ન જાણે રાજા. ૭૪૧
 જેથી લાગ્યો છવ, તેથી તન તારવીએ નહીં;
 ભલે જાય સમૂળાં શરીર, વીસારીએ ન વીંઝરાં. ૭૪૨

સવૈયા

સિંહનકે જનમેં જાસીએ, જલમેં ધુસીએ કરમેં ખીછુ લીજે,
 કાનખજુરેકુ કાનમેં ડારકર, સાપન સુખ અંગુરી દીજે;
 ભૂત પિશાચનમેં જાસીએ, ઔર જેહેર હલાહલ ઘોલકે પીજે,
 જો જગ ચાહે જીતે રધુનંદન, મૂરખ મિત્ર કણ ન કીજે. ૭૪૩
 સર્પ ડસેસે કાઈ નહીં ચિંતા, ખીછુ લગે સો ભલો કર માનો,
 સિંહ જો ખાય તો, નાહીં કણ ડર, જો ગજ મારત તો નહીં હાનો;
 આગ જલો જલ હુગ મરો, ગિરિ જાઈ ગીરો કણ ભયમત આનો,
 મુંદર ઔર ભલે સખહી દુઃખ, દુરીજન સંગ ભલો નહીં માનો. ૭૪૪

૧ એડા=એવા. ૨ જેડા=જેવા. ૩ કાઈની સાથે હેત નહીં, ધણા આવે તે
 જાય તેની ઝાડને લાગણી નહીં.

કવિત ૧૨૩

બહુડીએ ન જહાં તહાં, કીજે ન કુરુ : સંગ,
કાયરકે સંગ શર, લાગે હી લાગે;
કાજલકી કોટડીમેં, કયસો હી જતન કરો,
કાજલકો દાગ તહાં, લાગેહી લાગે;
દેખી એક બાગનમેં, પુલનકી બાસનમેં,
કામની કે સંગ, કામ જાગેહી જાગે;
કહત હે બિહારીલાલ, વયસો હે હમારો ખ્યાલ,
ધતનેમેં એક ફેદ, જાગે હી જાગે.

૭૪૫

કુંડલિયા

મહોબત કીજે મર્દસું, કબલુ આવત કામ,
શિર સાટે શિર દેત હય, દુખિયનકા વિશ્રામ;
દુખિયનકા વિશ્રામ, દુઃખ અપને તન ઝીલે,
મીટે ન જબ લગ ગ્રાણુ, તહાં અપનો કર હીલે;
કથે સો કવિયાં કહાંન, સલસેં સાચી સોળત,
કબલુ આવત કામ, મર્દસેં કીજે મહોબત.
મિસરી ઘોરે ભુઠકી, ઐસે ચિત હજાર,
જહેર પીલાવે સાચકો, સો વિરલા સંસાર;
સો વિરલા સંસાર, પટંતર બનકા ઐસા,
મિસરી જહેર સમાન, જહેર હે મીસરી તૈસા;
કથે સો કવિયાં કહાંન, ભૂલ મત જાધઓ ભોરે,
જનકે શિર પેજાર, ભુઠકી મીસરી ઘોરે.
પ્રીત કીજે ચતુરસેં, જનકું કુલકી લાજ,
કોટી ભુગ જલમેં રહે, પથરી તજે ન આગ;
પથરી તજે ન આગ, ચતુરકી પ્રીતિ ઐસી,
તુટે સો સો વાર, શીર ઐસી કે ઐસી;
કહે ગિરિધર કવિરાય, ચતુરસેં કીજે કાજ,
જો તુટેગી પ્રીત, બહુરી આવેગી લાજ.

૭૪૬

૭૪૭

૭૪૮

શરીરના નાશવંતપણા વિષે દોહરા

કયા કરીએ કયા બેડીએ, ઘોડે જીવન કાજ;
છાડ છાડ સખ જાત હય, દેહ ગેહ ધન રાજ.

૭૪૯

આપા હય સો જાયગા, રાજા રંક કીરી;	
કો સિદાં? ૧ ચડ ચલે, કો ખાંધે જંજીર. ૨	૭૫૦
જના હય રહેના નહીં, મરના વીસ્વા વીશ;	
કો દિન દુનિયાં કે લીયે, મત બુલો બુગદીશ.	૭૫૧
એ દુનિયાં મેં આપકે, છોડ દેહી તું ઐર;	
લેના હોય સો લેહી લે, ભડ જાયગી પેંડ. ૩	૭૫૨
એક દિન એસા હોયગા, કાઈ કીસીકા નાહી;	
ધરતી નારી કાન કહે, તનકી નાહી નાંહી.	૭૫૩
દેહ ધરેકા એહી ફલ, દેહ દેહ કછુ દેહ; ૪	
દેહ ખેદ હો જાયગી, શીર કાન કહેગા દેહ ?	૭૫૪
રામનામકી છુટ હય, છુટ ચકે તો છુટ;	
અંતકાલ પસ્તાયગા, જય પ્રાણ જાયે છૂટ.	૭૫૫
જયસે જલમેં બુદ્ધુદે, પલમેં હોત વિનાશ;	
મોહનલાલ મનકું કહે, તયસી તનકી આશ.	૭૫૬
નહીં ધન રહે ન ચોવન રહે, રહે ન ગામ ઓર ધામ;	
તુલસી જગમેં જશ રહે, કર દે કીસકા કામ.	૭૫૭
ધન જોખન યું જાયગો, જયસે ભડત કપૂર; ૫	
નારાયણ ગોપાલ ભજ, ક્યું ચાટત જગ ધૂર. ૬	૭૫૮
બહોત ગર્હ અખ થોડી રહી, નારાયણ અખ ચેત;	
કાલ ચીરીઆં ચુગ રહી, નિશ્ચિત આયુષ ખેત. ૭	૭૫૯
મર ગયે મર જાયે, દાટા રહેગા દામ;	
દુનિયાં દેખ બિચારીઓ, એક દિન કના મુકામ.	૭૬૦
મન કહે થોડે ચકુ, મોતી પહેરું કાન;	
કાળને હાથ કમાન છે, છોડે ન વૃદ્ધ જુવાન.	૭૬૧
પાતી મીલે ન આપકું, ઓર ન બક્ષત કીર;	
આપન મન નિશ્ચલ નહીં, ઓર બંધાવત ધીર.	૭૬૨
હમ જાને થે ખાયે, બહુત જમી બહુ માલ;	
જ્યુંકા ત્યું રહે જાયગા, પકડ ચલા લે કાલ.	૭૬૩

૧ સિદાસન ચરી=ચેમાનમાં બેસી સ્વર્ગમાં જવું. ૨ ખાંધે જંજીર=જામના દુલ બેસી નરકમાં લેઈ જાય. ૩ પેંડ=ગામ, બજાર. ૪ દેહ=દે, આપ. ૫ કપૂર=ગીરી જાય છે તે બજાર પડતી નથી. ૬ જગતની ધુળ સા સાદ ચાટે છે? ૭ ચેત=મનુ બન; કાળ રૂપી ચક્રી, આયુષ રૂપી ખેતર, રાતદિવસ ચલે છે.

કહેતા હું કહે જાત હું, કહા બળજી દોલ;	
શ્વાસા ખાલી જાત હય, તીન લોકકોટ મોલ.	૭૬૪
સદા સ્નેહી સંગ નહીં, સદા ન રાજા દેશ;	
સદા ન જુગમેં જીવનો, સદા ન કૌલા દેશ.	૭૬૫
રામ ભજન ચોર હર કયા, તુલસી દુર્લભ હોય;	
જીવન જોખન રાજ ધન, અવિચલ રહે ન કોય.	૭૬૬
ક્ષણ ભરનો ભરેસો નથી, કરે કાલની વાત;	
મન ચિત્તવ્યું મનમાં રહ્યું, કાળે મારી લાત.	૭૬૭
જુઠે મુખકું સુખ કહે, માનત હે મન મોદ;	
જગત ચવેણી કાલકો, કછુ મુખમેં કછુ ગોદ.	૭૬૮
વાંકી મેલે પાધડી, વચ્ચે ખોસે પુલ;	
તેડું આબ્યું કાળનું, ગયો છક્કડી ભૂલ.	૭૬૯
તુલસી સખ જગ જુઠ હય, સચ સાહેબકો નામ;	
બ્રષ્ટ જીવન તન ધન સકલ, કુચ્છ ન આવે કામ.	૭૭૦
પુલા નર નિશદિન શીરે, શીરે ન સુજત કાલ;	
આય અચાનક પકરહી, જ્યું મુપેકુ બ્યાલ;	૭૭૧
જોખન ધનકે જોરતે, ઊર ધારત અભિમાન;	
સખે ચખીના કાલકા, કહા ખાન સુલતાન.	૭૭૨
જાયા તે જાવું સહી, કરે અમર નિજ નામ;	
જગ અંતે તે જકતમાં, જોજ આવશે કામ.	૭૭૩
ચુણ્યા દેવલ ગીર પડે, જાયા સો મર જાય;	
જીગ્યા સો આયમે, પુલ્યા સો કરમાય.	૭૭૪

સોરઠા

સગોજ જાણ્યો શ્વાસ, શ્વાસ પણ સગો નહીં;	
એનો શો વિશ્વાસ, સાચું સોરઠીઓ લાણે.	૭૭૫
ચિંતામણી નર દેહ, મુવા પછી મસાણમાં;	
તેની યાશે ખેદ, વિઘ્નિતિ દાર્ઘ્ય ભુંસે નહીં.	૭૭૬
મેં જાણ્યું સગો શ્વાસ, શ્વાસ પણ સગો નહીં;	
તે જાણી વિશ્વાસ, કળજુગમાં દેનો કડં ?	૭૭૭

૧ આ જગત કાળનું ચવેણું છે. તે ચવેણું કાંઈક કાળના મ્હોમાં છે તે કાંઈક ખોટામાં છે.

સાખી

આ નર જોયાં મોનેકી, બાર બાર નહીં હોનેકી;
આયા જળ કયા લાયા હે, અપને કિસ્મત પાયા હે,
એક દિન જવેલાખોડા, અલક પલકમેં કયા હોતા.

૭૭૮

ચિંતા વિષે દોહરા

ચિતાસે ચતુરાઈ ઘટે, ઘટે રૂપ બળ ભાન;
ચિતા બડી અભાગિની, ચિતા ચિતા સમાન.
ચિતાસે ચતુરાઈ ઘટે, દુઃખસેં ઘટે શરીર;
પાપસેં ઘટે લક્ષ્મી, કહે ગયે દાસ કંપીર.
દશ તારી પણ તે ચશે, જે વિષય ભોગમાં ભાન;
જે ચિત્ત ચિતે બ્રહ્મને, ચિતા મુકુદ^૧ સમાન.
ચિતા અવસી કાઢિણિ, કાટ કલેજ ખાય;
તખીબ ગિચારા કયા કરે, કહાં કહાં દારૂ લગાય.

૭૭૯

૭૮૦

૭૮૧

૭૮૨

કુંડલિયા

ચિતાસે ચતુરાઈ ઘટે, ઘટે રૂપ, ગુન, જ્ઞાન,
બુદ્ધિ સહિત વિદ્યા ઘટે, ચિતા ચિતા સમાન;
ચિતા ચિતા સમાન, નયન નિદ્રા નહીં આવે,
નહીં નારીસેં પ્રેમ, ભુખ નહીં ભોજન ભાવે;
કહે ગિરિધર કવિ રાય, સુતો સળ સજ્જન મીતા,
સો નર કયું શ્રવંત, શ્રસ મન નિશદિન ચિતા.

૭૮૩

વેરીનું ચાલે નહીં

શતે તારે ગગનમેં, ઇતે શત્રુ હોય;
કીરપા જે કિરતારકી, બાલ ન બાંકા હોય.
બાંકા રખખે સાંઈઆ, મારી શકે ન કાય;
બાલ ન બાંકા કર શકે, જે જગ વેરી હોય.
કહા કરે વેરી પ્રબલ, જે સહાયક બલવીર;
દશ હજાર^૨ ગજબલ ઘટયો, ઘટયો તેન દશ ગજવીર.

૭૮૪

૭૮૫

૭૮૬

૧ મુદ્દ=વાલેસરી. ૨-૩ દ્રૌપદીનાં ચીર તાણ્યાં લારે ચીર પ્રભુએ પુર્યા હતાં તે તસુ પણ ઘટયાં નહીં. અને જે પ્રભુની કૃપા નહોતી તો ધૃતરાષ્ટ્રનું દશ હજાર હાથીનું બળ ધરી ગયું.

કવિ પ્રખ્યાત થઈ ગયા તે વિષે

ચંદ્ર હંદ્ર પદ સુરકે, દુહા બિહારીદાસ;	
ચોપાઇ તુલસીદાસકી, કેશવ કવિત વિલાસ.	૭૮૭
બિહારીકા દોહરો, જ્યું ન્યાવકકો તીર;	
દેખનમેં છોટો લગે, ગુનમેં બડો ગંભીર.	૭૮૮
સૂર સૂર તુલસી શશિ, ભિગન કેશવદાસ;	
અવર કવિ ખઘોત જ્યું, ચલકત કરત પ્રકાશ.	૭૮૯
સુખ મનાઇ કહે ખરો, વિદ્યા પઠેજું રાય;	
સલા સોહંત બોલે જસુ, સો પુરો કવિરાય. ^૧	૭૯૦

રાગ

રાગે સુરનર મોહીયા, રાગે પશુ રીઝંત;	
જો રાગે રીઝ્યા નહીં, સો ગર્ભે ક્યું ન ગળંત.	૭૯૧
બિધના એહી બિધ જનકે, શેષ નદીને કાન;	
(નહીતો) મેરૂસહિત મહિ ડોલતી, તાનસેનકે તાન.	૭૯૨

ઈશ્વર મહિમા

સખ ધરતી કાગજ કંઈ, કલમ કંઈ બન રાય;	
સાત સમુદ્રકી શાહી કંઈ, હરિ ગુણ લીખ્યો ન જાય.	૭૯૩
સાહેબ તેરી સાહેબી, સખ ઘટ રહી સમાય;	
જ્યું મેદીકે પાતમેં, લાલી લખી ન જાય.	૭૯૪
ખાલેક બીન ખાલી નહીં, સુધ ધરનકા ઠોર;	
આગે પીછે રામ હય, રામ બીના નહીં જોર.	૭૯૫
એક પરજન્યની સકળ માયા, અઠાર ભારવનરાય;	
તેમાં સ્વાદ સર્વના ન્યારા, એ રામ તણો મહીમાય.	૭૯૬
એક શુકની યુદ્ધથી પ્રગટ્યાં, પશુપક્ષી નરનાર;	
અંગ અંગના રંગ જુજવા, શ્રીવર સરજનહાર.	૭૯૭
છાણ રાખ્યો ગર્ભવાસમેં, દે દે અમૃત આહાર;	
સંત કહે તાકુ બળે, કરણાનિધિ દીરતાર.	૭૯૮
પવન પાણી સસ્તાં કીયા, સસ્તાં કીયા અનાંજ;	
તુલસી તય મેં જનીયો, હર હય ગરીબનિવાજ.	૭૯૯

૧ અર્થ કહે મેં દુઃખ નહીં લાગતાં સુખ મનાય અને રાજ્ય લેમ વિદ્યા બાબુવામાં મન રાખે તેમ સખામાં શોભવું બોલે, તે વસુરામ કહે છે કે ખરો કવિ જાણે.

પરમેશ્વરનું સ્મરણ ભજન તથા ચિંતન

રામ કહાં તીન સખ લલો, સકલ શાસ્ત્રકો બેદ;	
અર્ધ નામ ગુણિકા તરી, કહાં પદીથી બેદ?	૮૦૦
પ્રભુતાકુ સખ કોઇ ચહે, પ્રભુકું ચહે ન કોય;	
જો તુલસી પ્રભુકું ચહે, આપ હી પ્રભુતા હોય.	૮૦૧
જયસી નીત હરામ પર, તયસી હર પર હોય;	
સાહેબકે દરબારમેં, પલા ન પકડે કોય.	૮૦૨
જયસી નીત હરામ પર, તયસી હર પર હોય;	
ચલા જય વધકુંઝમેં, પલા ન પકડે કોય.	૮૦૩
પરદારા નિજ માત સમ, પરધન પથર સમાન;	
ધૃતા હિચે હર ના મીચે, તો તુલસીદાસ જમાન.	૮૦૪
ખિતત સો ચિંતવત નહીં, આગે ન કરે આશ;	
આછ સો ^૧ શિરપે ધરી, વોહી હરિકા દાસ.	૮૦૫
અજગર કરે ન ચાકરી, પંછા કરે ન કામ;	
દાસ મલુકા યું કહે, સખકો દાતા રામ.	૮૦૬
તુલસી જાકે સુખમેં, ભુલે નીકસે રામ;	
વાકે પાંજીટી પેહેનીઆ, મોરે તનકા ચામ.	૮૦૭
સુખકે ઉપર શિલ પડો, હરિ હૃદયસેં જાય;	
ખલિહારી વો દુઃખટી, પલપલ નામ જપાય. ^૨	૮૦૮
વિપત લલી હરિ નામ લેત, કાયા કસોટી દુઃખ;	
રામ વિના દીસ કામટી, માયા, સંપત્ત, સુખ.	૮૦૯
તનટી જાણે મનટી જાણે, જાણે ચીતટી ચોરી;	
હસકે આગે કહાં જાના, છસકે હાયમેં દોરી.	૮૧૦
જેણે પ્રાણીને જન્મતાં, પેહેલું પ્રગટયું દૂધ;	
તે પ્રભુને નહીં ઓળખે, તેથી કોણ અણુદ.	૮૧૧
સુખમેં જાણે ન રામકું, દુઃખમેં જાણે સખકોય;	
જો સુખમેં જાણે રામકું, દુઃખ કાયકું હોય?	૮૧૨

૧ જે સુખદુઃખ વીતી ગયાં તેનું ચિંતન કરે નહીં, ને આજણ શું યશે તેની શીકર કરે નહીં, અને જે માથે આવી પડી તે ભડાવી લીધી તેના આનંદ કે ક્લેશ નહીં, તેજ હરિનો ખરો દાસ નાણવો. ૨ એ સુખ ઉપર પથરા પડો (નાશ પામો) કે જે સુખથી હરિ દૃઢ્યમાંથી ભૂલી જવાય; માટે જે દુઃખથી પરમેશ્વરનું નામ પલપલ જપાય તેનાં દુઃખ પર હું ખલિહારી-આદીન છું એ બાવાર્થ.

સુખમેં ભજે ન રામકું, દુઃખમેં ભજે સખ કામ;	
અપને હાથુ જે દીયા ઓર, ધર્મ સંગાથી હોય.	૮૧૩
તુલસી વિલંબ ન કીજએ, લે તું હરિકા નામ;	
મનખ મજુરી દેત હય, ક્યું રખેગો રામ.	૮૧૪
તું બાણે હર દૂર હય, પણ હર હય હીરદામાંહી;	
ભીતર તાટી કપટકી, તાતે સુજત નાંહી.	૮૧૫
વાણી તો પાણી ભરે, ચારે વેદ મજુર;	
કહેણી તો કાદવ કરે, સાહેબકા ધર દૂર.	૮૧૬
સંતનકે મન ભય રહે, ભય ધર કરે બિચાર;	
નિશદ્દિન નામ જપવો કરે, ખીસરે નહીં લગાર.	૮૧૭
તુલસી જગમેં આયકે, કર લીજે દો કામ;	
દેનેકું ટુકડા ભલા, લેનેકું હર નામ.	૮૧૮
કબિરા કહે કમાલકુ, દો બાતાં લીખ લે;	
કર સાહેબકી બંદગી, ભુખેકુ કુછ દે.	૮૧૯
સાંઈ આગે સાચ હય, સાંઈ સાચ મુહાય;	
ભાવે લંબે કેશ કર, ભાવે મુંડ મુંડાય.	૮૨૦
નહીં વિદ્યા નહીં બાહુબલ, નહીં ખરચનકું દામ;	
તુલસી મો સમ પતિતકી, તુમ પત રાખો રામ.	૮૨૧
તુલસી સોહી ચતુરતા, રામ ચરણ લે લીન;	
પરધન પરમન હરનકું, વેશ્યા બહી પ્રવીન.	૮૨૨
ક્રાંટિ વિધન દુઃખમેં સજન, તજે ન હરીકા નામ;	
જ્યસે સતી હુતાશકો, માનત અપનો ધામ.	૮૨૩
કહિન ભક્તિ ભગવાનકી, જ્યું ખાંડેકી ધાર;	
ડગમગ કરે સો ગીર પડે, ટકે સો ઉતરે પાર.	૮૨૪
હરિ કરૂણા ખીન જગમેં, પુરી પડે ન આશ;	
મૃગ સરિતા પય પાન કરી, ગધ કાનકી ખાસ.	૮૨૫
જપ તપ તીરથ જાતરા, જોગ યજ્ઞ વ્રત ધ્યાન;	
મુક્ત તેહી હોવત સદા, જેહી જિર ભગવાન.	૮૨૬
ભક્તિ ખીજ પલટે નહીં, જો ભુગ જાય અનંત;	
જિય નીચ ધર અવતરે, તોહું સંતકા સંત.	૮૨૭
ખાવંદ મેરે તુમ હો, તુમલગ મેરી દોડ;	
જ્યસા કબિયા જહાજકા, એક ન મુજે દોર.	૮૨૮

બહેતેમે બહે બચેજો, તુમ નહીં પકડો બાંહી;	
તુમ હો ચૂંતી કીજીઓ, હમે હય દરિયા માંહી.	૮૨૯
તુલસી સીતારામકું, રીઝ લજો કે ખીજ;	
ઊલટા સુલટા બોધજો, બધું ખેતરમે ખીજ.	૮૩૦
જપ માલા છાપા તિલક, સરે ન એકું કામ;	
મન કાચે નાચે વૃથા, સાચે રાચે રામ.	૮૩૧
ખાપ ખીલાપ છુટાય દે, કર લે અપના કામ;	
ચલતી વખત રે નરો, સંગ ચલે ન એક બદામ.	૮૩૨
નામ લીયા છન સખ લીયા, સકલ શાસ્ત્રકો બેદ;	
ખિનાં નામ નહિં ગયે, પઠ પઠ ચારો બેદ.	૮૩૩
પ્રેમ ભાવ એક ચાહીએ, વેપ અનેક બનાઓ;	
ભાવે ગૃહમે ખાસ કરો, ભાવે બનમે બજો.	૮૩૪
પઢનેકી હદ સમજ હય, સમજેકી હદ જ્ઞાન;	
જ્ઞાનકી હદ હરિ નામ હય, યહ સિદ્ધાંત ઊરઆણુ.	૮૩૫
સખ વન તો તુલસી ભધ, ઓર પર્વત શાલિગ્રામ;	
સખ નદી ગંગા ભધ, જો ચિન્હે આત્મારામ.	૮૩૬
નામ લજો મન ખસ કરો, યહી ખાત હે તંત;	
કાહેકું પઠ પઠ મરો, ક્રોધિ જ્ઞાનકે અન્ય.	૮૩૭
તનકું જોગી સખ કરે, મનકો કરે ન કોય;	
મનકું જોગી જો કરે, સો ગુરૂ ખાલક હોય.	૮૩૮
સત ગુરૂ સતકા શબ્દ હય, છન દીયા સત ખતાય;	
જો સતકું પકડ રહે, વેા સતહીમે જાય.	૮૩૯
વાદ વિવાદ જો કરે, સો નીવરેકા કામ;	
સંત ધ્રુવસદ પાવે નહીં, સમરન કરતે રામ.	૮૪૦
તન તાપ છનકું નહીં, ન માયા મોહ સંતાપ;	
હરખ શોક આશા નહીં, સો હરિજન હર આપ.	૮૪૧
હરિજન કેવલ હોત હય, જાહું હરિકા સંગ;	
ખિપત પડે ખીસરે નહીં, ચડે ચોગુના રંગ.	૮૪૨
લેહ લાગી નિર્ભય ભયા, ભરમ ગયા, સખ દુર;	
બનમે બનમે કયા દુઢે, રામ ધહાં ભરપૂર.	૮૪૩
સખહી ભૂમિ બરાણુસી, સખ નીર ગંગા તોય;	
જ્ઞાની આત્મારામ હય, જો નિર્મલ ઘટ હોય.	૮૪૪

લાગી લાગી ક્યા કરે, લાગી નાહી એક;	
લાગી સોષ જનીએ, જે કરે કલેજે છેક.	૮૪૫
જોગી જંગમ સેવડા, સંન્યાસી દરવેશ;	
ખિના પ્રેમ પહોંચે નહી, દુર્લભ સત ગુર દેશ.	૮૪૬
એતો ગતિ હય અટપટી, અટપટ લખે ન કાય;	
જો મનકી ખટપટ મીટે, તો ચટપટ દરશન હોય.	૮૪૭
હરિ ભજવો હક બોલવો, દોનું ખાત અવલ;	
તુલસી વાકુ રહંત હય, આઠો પહોર અમલ.	૮૪૮
તુલસી વિલંબ ન કીજીએ, સખસેં મીલીએ ધાય;	
કો જાણે કો ^૧ ખેસમેં, નારાયન મીલ જાય.	૮૪૯
મુક્ત મનુષ્ય તનું પાપકે, કરત ન હરિસેં હેત;	
પાપ ભાર શિરપર ભરે, જીવત જેસે પ્રેત.	૮૫૦
પહીચાના તખ જનીએ, હરિસેં લાગે મન;	
રાત દિવસ ના વિસરે, જ્યું કરપી કો ધન.	૮૫૧
જો પ્રભુ ભવજલ તરનકું, દીયો મનુષ્ય તન નાવ;	
મુક્ત કહે ભજ તાહીકું, મત ચુકે અખ દાવ.	૮૫૨
મનકે હારે હાર હય, મનકે જીતે જીત;	
મન મીલાવે રામકું, મનહી કરે ક્ષીત.	૮૫૩
મનકા ફેરત જન્મ ગયો, ગયો ન મનકો ફેર;	
કરકા મનકા છોડ કર, મનકા મનકા ફેર.	૮૫૪
માલા તો કરમેં શીરે, જીભ શીરત મુખમાંહી;	
મનવા તો દશ દિશ શીરે, એતો સુમરન નાંહી.	૮૫૫
સુમરનકી સુદ્ધિ ચું કરો, જ્યું ગાગર પતીહાર;	
હાલે ચાલે સુરતમેં, કહે કખીર ખિચાર.	૮૫૬
ક્યા કાશી કહાં કાશીર, કહાં ખુરાસાન ગુજરાત;	
તુલસી એ સખ પુરપકો, પ્રારબ્ધ લે જીત.	૮૫૭
ભાગહીનકું ના મીલે, બહી બસ્તુકો ભોગ;	
દ્રાક્ષ પાકકે સમયમેં, હોત કાગ મુખ રોગ.	૮૫૮
પરનિદા પરનારી ઔર, પરદ્રવ્ય નહીં આશ;	
છોડી તીનું ખાતકું, લખે એક અરિનાશ.	૮૫૯
કાષ્ટ કાટ માલા કીની, માંહે પડેયા સુત;	
માલા ખીચારી ક્યા કરે, ફેરનદાર કપૂત.	૮૬૦

પરમેશ્વર ઉપર વિશ્વાસ રાખવા વિષે

- ચિંતા ન કર નચિત રહે, પુરનહાર સમર્થ;
જલમેં જસે માંછલી, તાકી ગાંઠ ન ગર્થ. ૮૬૧
- ભોજન છાજનકી નહીં, સોચ કરે હરિદાસ;
વિશ્વલરન પ્રભુ કરત હય, સો ક્યું રખે નિરાશ. ૮૬૨
- તું દરિયા હમ ચીરીઆં, ચાંચ ભર જો પીવે;
તુજમેં રતી ના ધટે, ઔર હમ ગરીબ જીવે. ૮૬૩
- તુલસી રેખા કરમકી, મેટ ન સકે રામ;
મિટાવે તો ખીલમ નહીં, સમજ કીયો હય કામ. ૮૬૪
- સાંધ મેરા બાનીઆ, બનજ કરે જોપાર;
ખીન દાંડી ખિન ત્રાજવે, સળ તોલે સંસાર. ૮૬૫
- દોડે કોસ હજાર લગ, ઔર જસે લક્ષ્મી પાસ;
ખિન દીને કિતારકે, મીલે ન તુલસીદાસ. ૮૬૬
- તુલસી ધીરજ જો ધરે, કુંજર મણુભર ખાય;
ટૂંકે ટૂંકે કારણે, શ્વાન ધરોધર જાય. ૮૬૭
- સખકા રાજક સાંધઆ, જાને અજાનકી જાન;
સાહેબ તો મહેરબાન હે, બાકી સળ મિજબાન. ૮૬૮
- આશા તો એક રામકી, કુછ આશ નિરાશ;
નદી કિનારે ધર કરો, કદી ન મારે બ્યાસ. ૮૬૯
- મનકે હારે હાર હય, મનકે જીતે જીત;
પરિશ્રદ્ધકું પામીએ, જો મનમેં પ્રતીત. ૮૭૦
- એક ભરોસો એક બલ, એક આશ વિશ્વાસ;
સ્વાંતિ યુંદ રધુનાથ હય, ચાતક તુલસીદાસ. ૮૭૧
- તુલસી હરિ દરબારમેં, કમી વસ્તુ કહુ નાંહી;
કર્મહીન કલ્પત શીરે, ચુક ચાકરી માંહી. ૮૭૨
- જાત નહીં જગદીશકું, તો હરિજનકું કયા હોય;
જાત ભાત કુલ કીયમેં, કુળ મેરા મત કાય. ૮૭૩
- જાત હમારી આત્મા, પરમેશ્વર પરિવાર;
સર્ગાં હમારા સંત હય, શિર પર સરજનહાર. ૮૭૪
- તુલસી તલપત કાયકું, રજક મોત સળ સાથ;
કયા જગતકા રસણો, કલમ ધણીકે હાથ. ૮૭૫

તુલસી રઘુભીર અંક બિન, સાધન તો સખ શન્ય;	
શન્ય આગે જો એક ધરે, તો એક એક દસ ગૂત.	૮૭૬
મુવેકું પ્રભુ દેત હય, લકડી કપડા આગ;	
જીવત ચિંતા જો કરે, વાકે બહે અભાગ.	૮૭૭
સાહેબકે દરબારમેં, કમી કછુકી નાંહી;	
બંદા મોજ ન પાવહી, ચુક ચાકરી માંહી.	૮૭૮
એક ધડી આધી ધડી, આધીમેં બી આધ;	
સંગત કરીએ સંતકી, કટે કાટ અપરાધ.	૮૭૯
ગુરુ ધોખી, શિષ્ય વચ્ચે હય, સાચુ સરજનહાર;	
સુરત ^૧ શિલાપર ધોષ્યે, નિકસે જ્યોત અપાર.	૮૮૦
ચુન લે ચિત્તકી ચાકરી, ખાતેકું કયા રોય;	
દિલ-મંદિરમેં પેયઠ કર, તાન પીછોડી સોય.	૮૮૧
સુખમેં ન ધરો હર્ષ અતિ, દુઃખમેં નહીં દિલગીર;	
સુખદુઃખ સખહી જૂઠું હય, જ્યું મૃગજલકો નીર.	૮૮૨
સખ અપને પ્રારબ્ધ સમ, સુખ દુઃખ સેત સદાય;	
કોઠી પ્રકારે કોઠીકો, સુખદુઃખ લીઓ ન જાય.	૮૮૩
માત તાત અરૂ મિત્ર જન, કરી હય કહા સહાય;	
દુઃખસુખ દૈવાધીન હય, સો કહા કહું બતાય.	૮૮૪

સવૈયો^૨

એકકું છોડ દુજેકું ભજે, રસનાહી કટો વોહી લખ્યડકી,
કલિકે ચુનિઆં દુનિયાંકું ભજે, શિર બાંધત પોટ અટખ્યરકી;
એક શ્રીપતિ ગોવિંદ રહે, નહીં માનત શંકકું જખ્યરકી,
જનકું હરિકી પ્રતીત નહીં, સો આશ કરો ! મલ અકખ્યરકી. ૮૮૫

૧ સુરત=ચાન. ૨ શાહનશાહ જલાલુદ્દિન અકબરના દરબારમાં કવિઓની સભા થઈ ત્યારે શાહે કહ્યું કે, “સવૈયા એવા કોઈ કે છેલ્લી કડીના ઉત્તર ભાગમાં “આશ કરો મલ અકખરકી” (બધા મળી અકબરની આશા કરો) એવું પદ આવે” બધા કવિઓએ પોતાની તમામ શક્તિનો ઉપયોગ કરી શાહનશાહનાં ગૌરવ, મહિમા ગુણગાન દર્શાવી કવિત બોલ્યા, તેમાં એક કવિ આવો એક તરફ બેઠો હતો તેણે કાંઈ કાવ્ય કરી સુંબળાવ્યું નહીં ને બોલ્યા પણ નહીં. બાદશાહની નજર તેના સામી હતી તેથી બધા કવિતા બોલી રહ્યા પછી શાહનશાહે પેલા કવિની તરફ નજર કરી પારે બોલાવીને કહ્યું કે “કવિરાજ તમે કેમ કાંઈ બોલતા નથી ?” ત્યારે કવિ કહેજે, “મોટા મોટા વિદ્વાન, વ્યાકરણ, ખીંગલ, રસ, અલંકારના બહિલા કવિ પારે હું શી ગમ્મતીમાં છું ?” તોખણ બાદશાહે કહ્યું “મરે તમારી વાગ્મી સાંભળવી છે.” આગ્રહ કર્યો એટલે કવિ નીચેના સવૈયા બોલ્યા.

ભાવાર્થ—એક જે પરમેશ્વર તેને મુકી બીજાને લખે તેવા લખાડની જીલ કપાળે; વળી કળિકાળના ગુણવાન લોકો દુનિયાંને લખે છે (સેવે છે ને આશા રાખે છે) તે પેતાને માથે પાપનાં અગર આટાકુટાનાં પોટલાં બાંધે છે;

એક શ્રીપતિ ગોવિંદનું રટણ કરે અને મોટા જખ્ખર પુરૂષની પણ ધારતી રાખે નહીં તેવાં માણસો ખરાં, તેવામાં જેને હરિ ભગવાન ઉપર પ્રતીતિ એટલે વિશ્વાસ ન હોય તે બધા મળી અકખ્ખરની આશ કરો, સર્વને આપનાર એક ઈશ્વર છે. આ કવિત કહેનાર ઉપર શાહનશાહે વધારે ખુશી થઇને સાફ ઇનામ આપ્યું હતું.

દોહરો

તુલસી કહે અઝાનીફું, રહત નહીં મન ધીર;

પીછે બાલક નીપજે, આગે ઉપજત ખીર.^૧ ૮૮૬

શાહનશાહ જલાલુદ્દીન અકબરનો વજીર ખાનખાનાન હતો તે ધર્મોદા મકાનો બનાવવામાં તથા ધર્મોદાનાં મકાન જેવાં કે મસ્જિદ, ધર્મશાળા, સરાઇઓ બાંધવા બંધાવવામાં ઉદાર અને દુલ્લા હાથે સંકેચ રાખ્યા વગર પૈસા આપતો હતો છતાં તે ઉદારતાની ગરૂરીની અસર મનપર લાવતાં પૈસા આપીને નીચું જોઈ રહેતો કે બેસતો હતો તે વાત શાહનશાહના કવિ ગંગે જોઈ સારે કવિ ગંગે ખાનખાનાનને આ દુહો સંભળાવ્યો હતો.

દોહરો

સીખે કહાં નવાબ જ્યું, એસી દેની દેન;

જ્યું જ્યું કર જોયો કરો, ત્યો ત્યો નીચે નેન. ૮૮૭

ભાવાર્થ—હે નવાબ સાહેબ, આવી રીતે દેવાની રીત દેતાં ક્યાંથી શીખ્યા? અને જેમ જેમ તમે હાથ ઉપર કરીને આપતા જાઓ છો તેમ તેમ નજર નીચી (હિઠી) કરતા જાઓ છો તે શું કારણ છે?

સારે ખાનખાનાન ઉત્તર આપે છે.

દોહરો

દેનેવાલા ઓર હય, ભેજત હય દિનરેન;

લોક ભરમ હમયે ધરે, તાતે નીચે નેન. ૮૮૮

ભાવાર્થ—દેવાવાળો બીજો છે તે રાતદિવસ દ્રવ્ય મોકલ્યાજ કરે છે પણ લોકોને ભરમ મારા ઉપર છે કે હું આપું છું તેથી હું નેણ નીચાં ઢાળું છું.

(ખરા ઉદાર પુરૂષોનું સ્વરૂપ કેવું હોય છે તેને માટે આ દોહરા છે) તે સંબંધમાં તુલસીદાસ કવિ કહે છે.

દોહરો

દેહ ધરેકા ફલ એહી, દેહ દેહ કુછ દેહ;
દેહ એહ હો જયગી, શીર કોન કહેગા દેહ.^૧ ૮૮૯

સતસંગ

ધન દોલત સુત યુવતી, રાજ બાજ સુખ સાજ;
મુકત કહે એ સખ મીલે, દુર્લભ સંત સમાજ. ૮૯૦
સાહેબકે દરબારમેં, સાચેકુ શિરપાવ;
જુઠા જુતે ખાયગા, કયા રંક કયા રાવ. ૮૯૧
સર્વ સ્વર્ગ અપવર્ગ સુખ, ધરી તુલા એક અંગ;^૨
તુલે ન તાહી સકલ મીલી, જો સુખ લવ સતસંગ. ૮૯૨
સંત બડે પરમારથી, સીતલ જીનકે અંગ;
તપત જુગવે ઔરહી, દે દે અપનો રંગ. ૮૯૩
ભૂપ દુઃખી અબધુત દુઃખી, દુઃખી રંક ખિપ્રીત;
કહે કખીર એહ સખ દુઃખી, સુખી સંત મન જીત. ૮૯૪
તીરથ નાહે એક ફલ, સંત મીલે ફલ ચાર;
સદ્ગુરૂ મીલે અનેક ફલ, કહેત કખીર ખિચાર. ૮૯૫
પારસમેં ઔર સંતમેં, બડા અંતરો જાન;
વહ લેહ કંચન કરે, વહ કરે આપ સમાન. ૮૯૬
સંત કબુ લાગત નહીં, ધર્મ સહિત હરિ ખ્યાન;
મુકત કહે લવ સમુદ્રમેં, સો મુની નાવ સમાન. ૮૯૭
સિંહ સાધકા એક મત, જીવતહીકું ખાય;
સુખ ફેરી મુઠહાં લયા, વાકે નિકટ ન જાય. ૮૯૮
ગાઠે દામ ન બાંધીઆ, નહીં નારીસો નેહ;
કહે કખીર વો સાધજી, હમ ચરનનહીં જોહ. ૮૯૯
માયા તજી તો કયા લયા, માન તત્ત્વા નહીં જાય;
બડે બડે મહંત થકે, માન સખનકું ખાય. ૯૦૦
દયા ગરીબી બંદગી, મમતા શીલ સ્વભાવ;
છતે લદાણુ સાધુકે, કહે કખીર સદભાવ. ૯૦૧

૧ આ દેહ ધર્યાનું ફળ એજ છે કે કાંઈ આપ, આપ; આ સરીરની રાખ કે માટી થઈ જશે પણ કોણુ કહેશે કે આપ? ૨ તુલા=ત્રાન્નાનું એક અંગ તે ટાંબડામાં સુશીએ.

સદ્ગુર પુરા ના મીલા, મુની અધુરી શિખ;	
સ્વાંગ જતિકા પેહેનકે, ધર ધર માંગી બીખ.	૯૦૨
સાધુ લયા તો કયા લયા, માલા પેહેની ચાર;	
બાહેર બેખ બનાયકે, બીતર ભરા લંગાર.	૯૦૩
ડહાડી મુજ મુંઝાયકે, હુવા ઘોટમ ઘોટ;	
મનકું કયું નહીં મુંડીએ, જામેં ભરી હે ખોટ.	૯૦૪
સંત ન છાંડે સંતતા, કૌટિક મીલે અસંત;	
મલીયાગિરિ ભુજંગ લગે, શિતલતા ન તજંત.	૯૦૫
આશા ન કરે ઓરડી, આપ કરે બપકાર;	
જગમેં સો જન માનીએ, ભગવતકા અવતાર.	૯૦૬
કયા ધરતીકા ફેર હય, કયા આભકો તોલ;	
કયા સાધુકી જાત હય, કયા પારસકો મોલ.	૯૦૭
તનકર મનકર બયકર, કાહુકું દુઃખવત નાંહી;	
તુલસી એસે સંત જન, રામ રૂપ જગમાંહી.	૯૦૮
અષ્ટ સિદ્ધ નવ નિદ્ધકી, ઉરમેં લેરા ન આશ;	
મુક્ત કહે તેહી સંતમેં, મીલે પ્રકટ અવિનાશ.	૯૦૯
અસાર આ સંસારમાં, સાર એક સતસંગ;	
દુઃખ હરે સત્સુખ કરે, કરી પ્રાંતિનો ભંગ.	૯૧૦
મુક્ત કહે મતિમંદ નર, સંતકે અવગુન ગાત;	
ન્યું બગલા ગંગા ગયા, તદપિ મછલી ખાત.	૯૧૧
પાંચો કુતીઆ ^૧ રામકે, કરત ભજનમેં ભંગ;	
વાકો દુકડા ડાલકે, શીર કરો સતસંગ.	૯૧૨
કયા સાધુકો તપ કરે, કયા યોગીકો યોગ;	
ઘસ હીરદે યોગી બસે, વાકો સત સંભેગ.	૯૧૩
નામ ન લેવે દામકો, પાસ રખે નહીં ચીર;	
લોટે મુઠ ભર લોટમેં, તોકો નામ ફીર.	૯૧૪
આસન મારે કયા હુવા, મરી ન મનકી આશ;	
ન્યું તેલીકા બેલ ^૨ હય, શીરે કોસ પંચાંસ.	૯૧૫
માન નહી અપમાન નહીં, એસે સિતલ સંત;	
ભવસાગર ઉતર પડે, તોડે જમકે દંત.	૯૧૬

આશા તજે માયા તજે, મોહ તજે ઓર માન;	
હર્ષ શોક નિંદા તજે, કહે કપીર સંત જન.	૯૧૭
ચંદન જેસા સંત હે, સર્પ જેસા સંસાર;	
અંગહીસે લપટા રહે, છડે નહીં વિકાર.	૯૧૮
હાટ હાટ હીરા નહીં, કંચનકા નહીં પહાડ;	
સિંહનકા ટોલા નહીં, સંત વીરલા સંસાર.	૯૧૯
મન પંખી ખિન પંખકા, લખ જોજન ઉડ જાય;	
મન લાવે તાકું મીલી, ઘટમેં આન સમાય.	૯૨૦
મન સખપર અસ્વાર હે, પીડા કરે અનંત;	
મનહીપર અસ્વાર રહે, કાષ્ઠક વિરલા સંત.	૯૨૧
મુંડ મુંડાવત જુગ ગયે, અજહુ મીલા ન રામ;	
રામ ખીચારા કયા કરે, મનકે ઔરહી કામ.	૯૨૨
મન મેવાસી મુંડીએ, કેશહી મુંડે કાહે;	
જો કીયા સો મન કીયા, કેશ કીયા કષ્ટુ નાહે.	૯૨૩
માલા તીલક ખનાયકે, ધર્મ ખિચાર જો નાંહી;	
માલા ખિચારી કયા કરે, મેલ રહા મનમાંહી.	૯૨૪
મનકા મસ્તક મુંડ લે, કામ કોધકા કેશ;	
જો પાંચુકું વશ કરે, ચેલા સખહી દેશ.	૯૨૫
માલા મુજસે લડ પડી, કાહે પ્રીરાવત મોહે;	
જો દિલ ફેરે આપકા, રામ મીલાવું તોહે.	૯૨૬
રાગી અવશુન ના લહે, એહી જગતકી રીત;	
સદ્ગુણ ગુણનિધાનકી, કરે જગત જન પ્રીત.	૯૨૭
જ્ઞાન થયેથી ઉપજે, ઊર અંતર અભિમાન;	
કામ કશું આવે નહીં, જ્યારે આવે અવસાન.	૯૨૮

છપ્પય

સંગતનો પરતાપ, કનક પારસથી થાયે,	
સંગતનો પરતાપ, તરૂંથી શીતલ થાયે;	
સંગતનો પરતાપ, છીપમાં મોતી બાજે,	
સંગતનો પરતાપ, તૃપા સરોવરથી લાજે;	
પ્રતાપ સંગત અતિધણા, મુખે નવ જાય ઢલો,	
ગોપાલ પ્રતાપ સંગતથકી, ચોરાસી નવ જાય વલો.	૯૨૯

કવિત

નખ બિન કટા દેખે, શીશ ભારી જટા દેખે,
જોગી કાનકટા દેખે, જાર લાથે તનમેં;
મુની અમોલા દેખે, કેતે સદગુની દેખે,
માયા ભરપુર દેખે, પુલ રહે ધનમેં;
આવ અંત મુખી દેખે, જનમકે દુઃખી દેખે,
કરત કલ્કોલ દેખે, બનખંડી બનમેં;
શર ઝોર ખીર દેખે, આમીન અમીર દેખે,
એસે નહીં દેખે છન્હે, કામના ન મનમેં.

૯૩૦

પરનારીમાં મોહ નહિ રાખવા વિષે

પરનારી તાતી જરી, નિત નિત કાપે કાપ;
જેના રૂઝા રામજી, તે પરનારી ધર બપ. ૯૩૧
પરનારી પ્રત્યક્ષ દેખો, વીખ હળાહળ અંગ;
રાવણનાં દશ શિશ ગયાં, પરનારી સંગ. ૯૩૨
પરનારી વેની છુરી, મત કાષ કરે પ્રસંગ;
દસ મસ્તક રાવણ હને, પરનારીકે સંગ. ૯૩૩
પ્રીત કરે પરનારની, દેવળ જાયે પ્રાણ;
લેશે અંત પરનારનો, તેનું નામ અજ્ઞાણ. ૯૩૪
અતુર હોય તે ચેતજો, એક ઘડીનું સુખ;
પરનારીના ભોગથી, લક્ષ કાટીધા દુઃખ. ૯૩૫
પરનારી પાળી થકી, ભુંડી જણો એહ;
ક્ષણ ક્ષણ કાયા કાપશે, સદૃષ્ટ દમશે દેહ. ૯૩૬
પરજી દીકે દુઃખ છે, જોયે ખેદે જીવ;
પરજી કેરી પ્રીત કરે, તેને રૂઝો શિવ. ૯૩૭
પરનારી નીરખી નહીં, તે જીવો સંસાર;
જોગી જન તે તો ખરો, ઉતર્યો ભવ પાર. ૯૩૮
મીઠું બાલે મુખ થકી, પેર પેર કરી પ્રીત;
વિધવિધની વાતો કરી, હરે સર્વનાં ચિત્ત. ૯૩૯

ચોપાઈ

રાવણે દશ શીશ કાઢ્યાં લાજ, ખોયું ગઢ લંકાનું રાજ;
પરનારી તે જીવતો કાળ, માથે મુકે ભુલું આળ.

૯૪૦

પરનારી તે વિધની શૂળ, ડાહ્યા નર તે રહેજો દૂર;
 પરનારી પરધેર જે નેહ, તેના તો વાંકા નવ ઝેહ. ૯૪૧
 પરનારી પર ન ધરો કામ, રાખે પ્રીત તો રૂઝ્યા રામ;
 છેલ્લો અક્ષર કહું છું સહી, પરનારી સંગ કરવો નહો. ૯૪૨

દોહરો

નારી નીકળે નેક તો, નરનું રાખે નામ;
 કુલટા સ્ત્રીના કંથને, લુપ આરામ હરામ. ૯૪૩
 વાડી ઊપર વાઢળાં, મેડી ઊપર મેહ;
 શૂળા ઊપર સાથરો, પરનારીથી નેહ. ૯૪૪

પતિવ્રતા નારીની રીત

પીયા રંગ રાતી રહે, જગસે રહેત ઉદાસ;
 પીયા ચહો કે મત ચહો, મેં તો પીયકી દાસ. ૯૪૫
 આજ્ઞાકારી પીયકી, રહે પીયકે સંગ;
 તનમનસેં સેવા કરે, ઓર ન દુજો રંગ. ૯૪૬
 સુરેકુ તો શિર નહીં, દાતાકુ નહીં ધન;
 પતિવ્રતાકે તન નહીં, સુરત બસે પીય મન. ૯૪૭
 નામ ન કહા તો કયા હુવા, જો અંતર હય હેત;
 પતિવ્રતા પતિકુ ભજે, કળહુ નામ નહીં લેત. ૯૪૮

શુદ્ધિપત્રક

—*—

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૬	૨૮	મરદાનો	મરદાનો
„	૨૯	સુધરી	સુધરી ^૧
૭	૧	સુધરી	સુધરી
૧૨	૧૮	it	(omit the word)
૧૮	૨૧	ચોવીશમી પંક્તિ પછી આ નીચેના ઉમેરેલાં દોહરો વાંચવા:- દોહરો-એક રૂપેયો સાંપડે, નાણાવટું નવ થાય; મળે સુંઠનો ગાંગડો, ગાંધી નવ કહેવાય.	
૨૧	૧૧	others	others
૩૨	૬	mony	money
૬૯	૧૩	નીચેની કેહેવત વાંચવી:-ભૂતની બાઈબંધીમાં જીવનું જોખમ	
૭૭	૧૮	પેનર	પેનર
„	૩૦	પેનર	પેનર
૮૧	૧૧	મુઆ	મુએ
૮૨	૨૧	ઢોક	ઢોકે
૧૦૨	૩	એહે	એકે
૧૧૦	૧૫	forhead	forehead
૧૧૩	૨૧	વીર	ધીર
૧૩૯	૧૨	candevour	endeavour
૧૪૫	૫	દેરિયેમે	દે દરિયેમે
૧૪૮	૨	હકકેડ	હક્કડ
૧૫૫	૬	માથે	માથે
૧૮૨	૧૫	બુદ્ધી	હૃદયિ
૧૯૩	૨૩	વાટયા	દાટયા
૨૧૦	૭	શૂંર	શૂર
૨૨૩	૧	અધો	અર્ધો
૨૩૦	૨૪	પાળે	પાંખે
૨૩૯	૧૧	સાર	સારું
૨૪૦		નોટમાં ૫ છે	તે ૬ વાંચવી;
		૬ છે	તે ૫ વાંચવી.

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૪૬	૧૦	તે,	તે
”	૨૨	મોઢું	મોઢું
૨૪૯	૨૧	હોય	કોય
૨૫૧	૧૫	પાવો ૨	પાવો ૩
”	૩૨	૨	૩
૨૫૯	૭	મડાવાને	મડદાને
૨૬૨	૧૨	આદ્રા	આદ્રી
૨૬૪	૧૫	મુઘ્નિતિ	મુઘ્નિતિ
૨૬૭	૨૮	ચોડેમ	ચોડેમે
૨૭૨	૭	મોઢે	મોઢે
૨૭૬	૧૭	આવતા	આવતો
૨૯૧	૨૫	માગ	માર્ગે
૨૯૪	૩	કે ને જોખા	કે જોખા
૨૯૫	૨૮	૨૩૪ મે	૨૮૮ મે
૩૦૨	૯	નહીં.	નહીં.
”	૨૭	અ	આ
૩૪૬	૨૦	અડો,	ભયડો,
૩૬૧	૩૦	ભાગળો	ભાગળો

૩૬૪ પંદરમી પંક્તિ પછી આ નીચેના દોહરો વાંચવા:-

દોહરો-વાડી કહે ધૃતપાત્રને, પાળી જે જીવલેણ;

કહે ટપુડી^૧ નાંદને, ૨ કેવાં જોઠાં વેણ.

૩૬૫	૨૮	માંચે	માચે
૩૬૯	૧૧	પચ્ચું.૫	પચ્ચું
”	અગીઆરમી પંક્તિ પછી આ કહેવત વાંચવી:-		વસાવડના કાજ. ^૫
૩૭૦	૧૫	ખ.	ખડું
૩૭૨	૩૩	placo	pecco
૩૭૮	૨૧	દોહરો	દોહરા
”	૨૪	સમશેર ખાંડી	સમશેર ખાંડી ^૧

૩૭૮ પૃષ્ઠની ત્રીશમી પંક્તિ તથા ૩૭૯ પૃષ્ઠની પહેલી બે પંક્તિઓ નીચે મુજબ દુટ નોટમાં વાંચવી:-

૧કચ્છ મુલકસે કાગળ આયા, બચ્ચે કચ્ચે મરતે હય,
બચ્ચેદુ ખટ્ટેમેં ડાચો, ચહાંબી ભૂખે મરતે હય;
જેય ખાઈ તલવાર ઢાલ, અળ નજર ચ્યાનપર કરતે હય.

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩૭૯	૨૨	ન	સરૂં ન
૩૮૩	૧૪	સિધમાં	સિધમાં
૩૮૬	૬	ઉમર લુઝ્યા	ઉપર લુઝ્યા
૩૯૨	૪	કામની	કામિની
૩૯૪	૨૦	ગર્ધાવ	ગર્ધવ
૪૧૧	૩૦	વેળા	વેલા
૪૧૬	૨૭	સાના	સૌના
૪૨૦	૨૪	માણુરો	માણુરો
"	૩૦	બાણે	બાણે
૪૨૧	૫	હેરૂ	હેરૂ
"	૧૬	એને	એને
૪૪૭	૧૫	ગાલો	લાલો
૪૫૪	૮	ચિતવ્યું	ચિતવ્યું
"	૨૦	જગતમાં	જગતમાં
૪૫૫	૬	ચિતાસે	ચિતાસે
૪૫૬	૨૦	ખાલેક	માલેક

૨૪૫૭૬

28596